МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 27
Том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – *доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – *доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Вереш М. Т. – *кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Гвоздяк О. М. – *кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Голик С. В. – *кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Ґжесяк Ян – *д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща*

Девіцька А. І. – *кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Добровольська О. Я. – *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет*

Мафтин Н. В. – *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*

Павлак Мірослав – *д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школи в Коніні, Конін, Польща*

Печарський А. Я. – *доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка*

Попович Н. М. – *кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Рогач Л. В. – *кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Фабіан М. П. – *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Чендей Н. В. – *кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Чик Д. Ч. – *доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка*

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 7 від 23.03.2023 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,
видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2023

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

Герман В.В., Кириленко Н.І. СКЛАДНОПІДРЯДНІ ПРИЄДНУВАЛЬНІ РЕЧЕННЯ: СИНТАКСИЧНИЙ СТАТУС..... **9**

Горда О.М. СОЦІОКУЛЬТУРНА ЗМІСТОВА ЛІНІЯ «ПІСНІ ПРО РУШНИК» ТА ЇЇ ТРАНСЛЯЦІЯ ІНШОМОВНІЙ АВДИТОРІЇ..... **14**

Думчак І.М. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОНЦЕПТУ «ВАТРА» В ГУЦУЛЬСЬКОМУ ГОВОРІ..... **18**

Дячук Т.М., Литвинська С.В., Добровольська Л.А. РОЛЬ МОВИ ПІД ЧАС ВІЙНИ..... **24**

Євтушина Т.О. КОМУНІКАТИВНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ГРАФОНІВ У РОМАНІ «ҐУДЗИК-2» ІРЕН РОЗДОБУДЬКО..... **28**

Євченко О.В. РИТОРИЧНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ТЕКСТОВОЇ ЄДНОСТІ СТАТТІ У. САМЧУКА «НАРІД ЧИ ЧЕРНЬ?»..... **33**

Куньч З.Й. РОЛЬ ДЕТЕРМІНОЛОГІЗМІВ МЕДИЧНОЇ СФЕРИ В РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»..... **37**

Кухарук Л.В. ВІДОНІМНІ НОВОТВОРИ ЯК МОВНЕ ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ..... **42**

Романчук С.М. КОМУНІКАЦІЯ ЯК ДИСКУРС В ОБ'ЄКТИВІ КОГНІТИВІСТИКИ..... **48**

Рябокінь Н.О. ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ..... **54**

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Долгушева О.В., Кочубей В.Ю. КУЛІНАРНИЙ РЕЦЕПТ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ І МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ..... **58**

Dubytska O.B. RHETORIC OF AMERICAN ONLINE MAGAZINE ARTICLE HEADINGS..... **64**

Zhykharieva O.O., Stavtseva V.F. ALLUSIVE-BASED METAPHORICAL NOMINATIONS IN THE POLITICAL DISCOURSE..... **69**

Zhuk V.A., Kyryllova M.D. FOREGROUND EXPRESSIVE LINGUISTIC MEANS IN A PUBLIC ADDRESS: RESEARCHING SPEECHES BY PRESIDENT OF UKRAINE V. ZELENSKYY..... **73**

Зубенко О.В. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ..... **80**

Ковалик Н.В., Тимочко Л.М. ЛІНГВОСТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО КОНЦЕПТУ ***WATER***..... **85**

Кульчицький В.І., Ткачук Я.Д. ПОШИРЕНІ ТЕНДЕНЦІЇ СЛОВОТВОРЕННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ..... **94**

Лазебна О.А. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЧОРНОГО ГУМОРУ В НІМЕЦЬКИХ ГАЗЕТНИХ ОГОЛОШЕННЯХ ПРО СМЕРТЬ..... **98**

Лисенко Є.А. ОПИСОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОБРАЗУ ТРІКСТЕРА В АНГЛОМОВНИХ ФОЛЬКЛОРНИХ КАЗКАХ КАНАДИ..... **103**

Матвіяс О.В., Базиляк Н.О., Будзин В.Р. СЛОВОТВІРНІ ПРОЦЕСИ У СУЧАСНІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА ПРИКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)..... **107**

РОЗДІЛ 3
ТЮРКСЬКІ МОВИ

Сорокін С.В., Тарасенко Е.О. КОНЦЕПТ ***ЕМЕК (ПРАЦЯ)*** У ТУРЕЦЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ..... **113**

Тімкова Т.М., Федченко К.Л. СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ТУРЕЦЬКИХ ФРАЗЕЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ ***ВОДА***..... **119**

РОЗДІЛ 4
МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

Нестеренко О.О., Щупак А.В. ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКИХ ПАТРІОТИЧНИХ ПІСЕНЬ КИТАЙСЬКОЮ МОВОЮ…… **124**

Hu Rongxi, Xing Zhefu. LINGUO-CULTURAL FEATURES OF THE USAGE OF CHINESE ***XIEHOUYU***（歇后语）…… **129**

РОЗДІЛ 5
ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Довгополова Г.Г., Василенко В.А. СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВОЗНАВЦІВ…… **134**

Есенова Е.Й. ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ЯК СПОСІБ ПЕРЕДАЧІ МАТЕРІАЛЬНОЇ ФОРМИ ЗАПОЗИЧЕНИХ ЛЕКСЕМ…… **139**

Karanevych M.I. THE LANGUAGE OF AGGRESSION…… **144**

РОЗДІЛ 6
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Дойчик О.Я., Билиця У.Я., Бендак Ю.О. МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІДІОСТИЛЮ ДЖ. ГРІНА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ***PAPER TOWNS*** ТА ***THE FAULT IN OUR STARS***)…… **149**

Клюфінська І.М. СТРАТЕГІЇ ТА МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ…… **155**

Купчишина Ю.А., Дмитрошкін Д.Е. ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СПОРТИВНОГО ЖАРГОНУ У СУЧАСНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОГО СПОРТИВНОГО МЕДІАДИСКУРСУ)…… **160**

Логінова Л.В., Богданова М.В. ЗАСТОСУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛЕКСИКИ В МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРАХ…… **165**

Медвідь Н.С., Малінська Г.Д. КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ШЛЯХ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ…… **170**

Opyr M.B., Dobrovolska S.R., Panchyshyn S.B. POLYSEMY OF ENGLISH LEXICAL UNITS AS A STONE OF TRANSLATING SCIENTIFIC AND TECHNICAL TERMINOLOGY…… **174**

РОЗДІЛ 7
ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Adigozalova Leyla Khudat. COGNITIVE POSSIBILITIES OF SPORTS TERMS IN AZERBAIJANI LANGUAGE…… **179**

Кінащук А.В. ГІПО-ГІПЕРОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ДЛЯ ІРРАЦІОНАЛЬНИХ ІМЕННИКІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ…… **183**

Левченко Т.М., Чубань Т.В., Шинкар Т.С. ЗАПОЗИЧЕНА ЛЕКСИКА У МОВІ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ…… **189**

Миронова Л.А., Ульянова В.О., Бондаренко О.К. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-СОМАТИЗМОМ «СЕРЦЕ» НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЛЮДИНИ В ІСПАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ…… **194**

Ярова А.Г., Степчук Ю.П. РИТОРИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОРЯДКУ СЛІВ У ТЕКСТАХ УКРАЇНОМОВНИХ ТА АНГЛОМОВНИХ НОВИННИХ ПОВІДОМЛЕНЬ…… **199**

РОЗДІЛ 8
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Вегеш А.І. РОЛЬ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У ХАРАКТЕРИСТИЦІ ПЕРСОНАЖІВ (ЗА РОМАНАМИ НАТАЛІЇ ДУРУНДИ «ЗА БРАМОЮ ПЕКЛА» ТА «ПІД КЛЕЙМОМ «OST»)..... **204**

Калинчук А.М. МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ – ДОСЛІДНИК І ПОПУЛЯРИЗАТОР ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА..... **210**

Каспіч Г.Г., Поляруш Н.С., Король І.М. МОДЕРНІЗАЦІЯ АНТИЧНИХ МОТИВНИХ КОДІВ У П'ЄСІ «ЦИКУТА ДЛЯ СОКРАТА» ВАЛЕРІЯ ГЕРАСИМЧУКА..... **214**

Melnyk N.M., Rudnyanyn O.I. PRESENTATION METHOD AS A WAY OF FUTURE GRAPHIC DESIGNERS' ENGLISH LANGUAGE COMPETENCE FORMATION..... **219**

РОЗДІЛ 9
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЇ

Строченко Л.В., Томчаковська Ю.О., Томчаковський О.Г. ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ У ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА..... **224**

Андріанов Д.В. АЛЮЗІЯ ЯК ХУДОЖНІЙ ЗАСІБ В ЕВОЛЮЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ КОРЕЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX-ГО СТОЛІТТЯ НА ПРИКЛАДІ ПОЕЗІЇ КІМ СОВОЛЯ **229**

Станко Д.В. ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОГО ФАНФІКШЕН..... **233**

Макарук Л. Л. ЗАСОБИ МУЛЬТИМОДАЛЬНОГО СИНТАКСИСУ У СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ РЕКЛАМІ.... **238**

CONTENTS

SECTION 1
UKRAINIAN LANGUAGE

Herman V.V., Kyrylenko N.I. COMPLEX ASSOCIATED SENTENCES: SYNTAX STATUS……9

Horda O.M. THE SOCIO-CULTURAL CONTENT LINE OF THE "Song About a Rushnyk" AND ITS TRANSMISSION TO A FOREIGN-LANGUAGE AUDIENCE……14

Dumchak I.M. THE LINGUOCULTURAL ASPECTS OF THE CONCEPT “VATRA” IN THE HUTSUL SUBDIALECT……18

Diachuk T.M., Lytvynska S.V., Dobrovolska L.A. THE ROLE OF LANGUAGE DURING THE WAR……24

Yevtushyna T.O. THE COMMUNICANIVE LOAD OF GRAPHS IN THE NOVEL «BUTTON-2» BY IREN ROZDOBUDKO……28

Yevchenko O.V. RHETORICAL MEANS OF CREATING THE TEXT UNITY OF U. SAMCHUK'S ARTICLE «A NATION OR A MOB?»……33

Kunch Z.I. THE ROLE OF DETERMINOLOGISMS OF THE MEDICAL FIELD IN LINA KOSTENKO'S NOVEL "NOTES OF A UKRAINIAN SAMASHEDSHI"……37

Kukharuk L.V. ONIM-BASED NEOLOGISMS AS LANGUAGE REFLECTION OF RUSSIAN-UKRAINIAN WAR……42

Romanchuk S.M. COMMUNICATION AS DISCOURSE IN THE LENS OF COGNITIVE SCIENCES……48

Riabokin N.O. PROBLEMS OF TYPOLOGY OF MEDIA DISCOURSE……54

SECTION 2
GERMANIC LANGUAGES

Dolhusheva O.V., Kochubei V.Yu. CULINARY RECIPE AS A MEANS OF FOSTERING ENGLISH LINGUISTIC AND SPEECH COMPETENCES……58

Dubytska O.B. RHETORIC OF AMERICAN ONLINE MAGAZINE ARTICLE HEADINGS……64

Zhykharieva O.O., Stavtseva V.F. ALLUSIVE-BASED METAPHORICAL NOMINATIONS IN THE POLITICAL DISCOURSE……69

Zhuk V.A., Kyryllova M.D. FOREGROUND EXPRESSIVE LINGUISTIC MEANS IN A PUBLIC ADDRESS: RESEARCHING SPEECHES BY PRESIDENT OF UKRAINE V. ZELENSKYY……73

Zubenko O.V. ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND LEARNING A FOREIGN LANGUAGE……80

Kovalyk N.V., Tymochko L.M. LINGUOSTATISTIC ANALYSIS OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC ***WATER*** CONCEPT……85

Kulchytskyi V.I., Tkachuk Ya.D. COMMON WORD FORMATION TENDENCIES AT THE CURRENT STAGE OF DEVELOPMENT OF THE GERMAN LANGUAGE……94

Lazebna O.A. VERBALIZATION OF BLACK HUMOUR IN GERMAN NEWSPAPER ANNOUNCEMENTS ABOUT DEATH……98

Lysenko Ye.A. DESCRIPTIVE CHARACTERISTICS OF THE IMAGE OF TRICKSTER IN ENGLISH CANADIAN FOLKTALES……103

Matviias O.V., Bazyliak N.O., Budzyn V.R. WORD FORMATION PROCESSES IN MODERN MEDICAL TERMINOLOGY (BASED ON ENGLISH LANGUAGE)……107

SECTION 3
TURKIC LANGUAGES

Sorokin S.V., Tarasenko E.O. CONCEPT ***EMEK (LABOR)*** IN TURKISH LINGUISTIC CULTURE……113

Timkova T.M., Fedchenko K.L. SEMANTIC CLASSIFICATION
OF TURKISH PHRASELOGICAL UNITS WITH COMPONENT ***WATER***……119

SECTION 4
LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA

Nesterenko O.O., Shchupak A.V. THE LEXICAL FEATURES IN TRASLATION
OF UKRAINIAN PATRIOTIC SONGS INTO CHINESE LANGUAGE……124

Hu Rongxi, Xing Zhefu Hu Rongxi, Xing Zhefu. LINGUO-CULTURAL FEATURES
OF THE USAGE OF CHINESE XIEHOUYU（歇后语）……129

SECTION 5
GENERAL LINGUISTICS

Dovhopolova H.H., Vasylenko V.A. STRUCTURAL COMPONENTS
OF COMMUNICATIVE COMPETENCE
IN THE PROCESS OF FUTURE LAWYERS' LINGUISTIC TRAINING……134

Esenova E.I. TRANSLITERATION AS A MEANS OF CONVEYING OF THE FORM
OF LOAN-WORDS ……139

Karanevych M.I. THE LANGUAGE OF AGGRESSION……144

SECTION 6
TRANSLATION STUDIES

Doichyk O.Ya., Bylytsia U.Ya. LINGUO-STYLISTIC PROPERTIES
OF JOHN GREEN'S IDIOSTYLE IN UKRAINIAN TRANSLATION
(BASED ON THE NOVELS ***PAPER TOWNS*** AND ***THE FAULT IN OUR STARS***)……149

Kliufinska I.M. STRATEGIES AND METHODS OF TRAINING FUTURE TRANSLATORS……155

Kupchyshyna Yu.A., Dmytroshkin D.E. PRAGMATIC POTENTIAL OF SPORT JARGON
IN LANGUAGE SOCIAL STRUCTURE (BASED ON AMERICAN SPORTS MEDIA DISCOURSE)……160

Lohinova L.V., Bohdanova M.V. USE OF ENGLISH VOCABULARIES
IN INTERNATIONAL TREATIES……165

Medvid N.S., Malinska H.D. A COGNITIVE APPROACH TO LEARNING
THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A WAY TO IMPROVE STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE……170

Opyr M.B., Dobrovolska S.R., Panchyshyn S.B. POLYSEMY OF ENGLISH LEXICAL UNITS
AS A STONE OF TRANSLATING SCIENTIFIC AND TECHNICAL TERMINOLOGY……174

SECTION 7
COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Adigozalova Leyla Khudat. COGNITIVE POSSIBILITIES OF SPORTS TERMS
IN AZERBAIJANI LANGUAGE……179

Kinashchuk A.V. HYPO-HYPERONYMIC RELATIONS FOR IRRATIONAL NOUNS
IN ENGLISH, GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES……183

Levchenko T.M., Chuban T.V., Shynkar T.S. BORROWED VOCABULARY IN THE LANGUAGE
OF MODERN MASS COMMUNICATION MEANS……189

Myronova L.A., Ulianova V.O., Bondarenko O.K. PHRASEOLOGISMS WITH THE SOMATISM COMPONENT "HEART" TO INDICATE THE EMOTIONAL STATE OF A PERSON IN SPANISH AND UKRAINIAN LANGUAGES……194

Yarova A.H., Stepchuk Yu.P. THE RHETORICAL POTENTIAL OF WORD ORDER IN THE TEXTS OF UKRAINIAN AND ENGLISH NEWS MESSAGES……194

SECTION 8
UKRAINIAN LITERATURE

Vehesh A.I. THE ROLE OF PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE CHARACTERISTICS OF THE CHARACTERS (BASED ON THE NOVELS BY NATALIA DURUNDA "BEHIND THE GATE OF HELL" AND "UNDER THE BRAND "OST")……204

Kalynchuk A.M. MYKHAILO LOZINSKYI – RESEARCHER AND PROMOTER OF TARAS SHEVCHENKO'S CREATIVITY……210

Kaspich H.H., Poliarush N.S., Korol I.M. VALERII HERASYMCHUK'S PLAY «THE HEMLOCK FOR SOCRATES» AS AN EXAMPLE OF THE MODERNIZATION OF ANCIENT MOTIVES CODES……214

Melnyk N.M., Rudnyanyn O.I. PRESENTATION METHOD AS A WAY OF FUTURE GRAPHIC DESIGNERS' ENGLISH LANGUAGE COMPETENCE FORMATION……219

SECTION 9
CURRENT ISSUES OF PHILOLOGY

Strochenko L.V., Tomchakovska Yu.O., Tomchakovskyi O.H. THEORY AND PRACTICE OF TRANSLATION IN THE FIELD OF INTERNATIONAL LAW……224

Andrianov D.V. ALLUSION AS AN ARTISTIC DEVICE IN THE EVOLUTIONARY PROCESS OF KOREAN POETRY BASED ON KIM SOWOL'S POETRY IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY ……229

Stanko D.V. DIACHRONIC ASPECT OF INVESTIGATION OF THE ENGLISH FANFICTION……233

Makaruk L. L. MEANS OF MULTIMODAL SYNTAXIN MODERN ENGLISH ADVERTISEMENTS …… 238

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2’367.335.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.1

СКЛАДНОПІДРЯДНІ ПРИЄДНУВАЛЬНІ РЕЧЕННЯ: СИНТАКСИЧНИЙ СТАТУС

COMPLEX ASSOCIATED SENTENCES: SYNTAX STATUS

Герман В.В.,
orcid.org/0000-0002-2915-7330
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Кириленко Н.І.,
orcid.org/0000-0002-5982-7227
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

У статті проаналізовано особливості синтаксичного статусу складнопідрядних приєднувальних (супровідних) речень як розчленованих структур, що мають специфічну формально-синтаксичну та семантико-синтаксичну організацію. З’ясовано, що складнопідрядні приєднувальні (супровідні) речення мають диференційні ознаки, специфічну граматичну природу, тому заслуговують на власний синтаксичний статус. Констатовано, що «приєднування» – різновид синтаксичного зв’язку на основі співвідношення семантико-граматичної незалежності головної предикативної частина та смислового і граматичного тяжіння до неї приєднувальної; проаналізовані в розвідці синтаксичні одиниці кваліфіковано як речення розчленованої будови, в яких головна частина є цілком завершеною структурно й семантично і не вимагає залежної предикативної частини, а залежна виконує роль додаткового повідомлення до сказаного в головній, містить у собі синтаксичний показник несамостійності. Установлено, що складнопідрядні приєднувальні (супровідні) речення є відносно-репродуктивними, оскільки головна частина є самостійною, не має жодних конструктивних показників, а підрядна формально залежить від головної і поширює її з погляду оцінки, наслідку, зауважень тощо. Наявність у підрядній частині сполучного слова (що, де, куди, звідки, коли, як, як це, навіщо, причому), зміст якого забезпечується тільки головним компонентом, а тому й потребує його, уможливлює вважати такий зв'язок детермінантно-кореляційним. Доведено, що приєднувальні відношення можуть посилюватися причиновими відтінками (якщо сполучне слово набуває форми з чого, за що, через що, від чого) або наслідковими (якщо сполучне слово набуває форми внаслідок чого).

Ключові слова: детермінантно-кореляційний зв'язок, приєднування, приєднувальна конструкція, приєднувальний сполучник, розчленована/нерозчленована структура, семантико-граматична ознака, синтаксичний зв’язок, складнопідрядне приєднувальне (супровідне) речення.

The article analyzes the peculiarities of the syntactic status of complex connecting (accompanying) sentences as dismembered structures that have a specific formal-syntactic and semantic-syntactic organization. It has been found that compound conjunctive (accompanying) sentences have different features, a specific grammatical nature, and therefore deserve their own syntactic status. It was established that "adjunction" is a type of syntactic connection based on the relationship between the semantic-grammatical independence of the main predicative part and the semantic and grammatical attraction of the adjunct to it; the syntactic units analyzed in the research are qualified as sentences of dismembered structure, in which the main part is completely complete structurally and semantically and does not require a dependent predicative part, and the dependent one performs the role of an additional message to what is said in the main part, contains a syntactic indicator of non-independence. It has been established that complex subjunctive connecting (accompanying) sentences are relatively reproductive, since the main part is independent, does not have any constructive indicators, and the subjunctive formally depends on the main one and extends it from the point of view of evaluation, consequence, remarks, etc. The presence in the subjunctive part of a conjunction (what, where, from where, when, how, why, moreover), the content of which is provided only by the main component, and therefore needs it, makes it possible to consider such a connection as a determinant-correlation. It has been proven that connecting relations can be strengthened by causative shades (if the connecting word takes the form from what, for what, because of what) or consequential (if the connecting word takes the form as a result of what).

Key words: determinative-correlative connection, connection, connecting construction, connecting conjunction, segmented/non-segmented structure, semantic-grammatical feature, syntactic connection, complex connecting (accompanying) sentence.

Постановка проблеми. В українському мовознавстві залишається дискусійним питання синтаксичного статусу (виокремлення, кваліфікації) складнопідрядних приєднувальних (супровідних) речень, хоча синтаксисти вказують на своєрідність побудови і функціонування таких конструкцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Приєднувальні конструкції в складносурядному реченні ґрунтовно вивчали К. Городенська [1; 2], В. Жайворонок [3; 4], І. Завальнюк [5], Н. Івкова [6], М. Каранська [7], Г. Коцюбовська [8; 9], Н. Шульжук [10] та ін.; у складнопідрядному такі одиниці були об'єктом наукових студій Р. Христіанінової [11] та ін. Незважаючи на низку наукових праць, присвячених граматичній природі приєднувальних конструкцій, вважаємо, що вони ще належно не досліджені в українській синтаксичній науці, зокрема потребують упорядкування й узагальнення в аспектах термінології, класифікації, опису диференційних структурних і функціонально-семантичних ознак, реалізації в складнопідрядному реченні тощо.

Постановка завдання. Мета статті – описати, упорядкувати й узагальнити особливості синтаксичного статусу складнопідрядних приєднувальних (супровідних) речень як розчленованих структур, які мають специфічну формально-синтаксичну та семантико-синтаксичну організацію. Для досягнення мети застосовано такі методи та прийоми дослідження: описовий (для опису мовних явищ, визначення їхньої специфіки, особливостей функціонування), структурний (для аналізу складнопідрядних приєднувальних речень в аспекті їх будови, семантико-синтаксичних відношень, сполучних засобів, трансформаційних особливостей тощо), компонентного аналізу (для уточнення типу синтаксичного зв'язку та класифікаційної інтерпретації) тощо.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістиці активно використовується термін *«приєднування»* [1; 3; 5; 9; 6; 8; 10; 11]. З'ясуємо, які ж підходи до його тлумачення актуальні в україністиці.

Приєднування – різновид синтаксичного зв'язку; співвідношення двох синтаксичних одиниць на основі семантико-граматичної незалежності однієї з них (опорне речення) та смислового і граматичного тяжіння до неї іншої (приєднувальної конструкції). Остання є семантично зміщеною частиною простого або складного речення чи цілим реченням і передає додаткове повідомлення, зауваження, пояснення. Приєднування буває сполучникове і безсполучникове; засоби зв'язку – сурядні і підрядні сполучники з приєднувальним значенням, вставні слова, а також особливі приєднувальні сполучники і сполучні слова (та й, а також, до того ж, хіба (що), зокрема, особливо, причому, притому, передусім тощо) та інтонація [12, с. 485–486]. А. Загнітко кваліфікує приєднування як особливий різновид зв'язку, за якого на основі семантико-граматичної незалежності опорного речення і граматичного й смислового тяжіння до нього приєднувальної конструкції співвідносяться дві синтаксичні одиниці [13]. У працях закордонних синтаксистів простежується думка, що приєднування становить семантико-синтаксичну категорію, що має значення додаткового повідомлення і власну граматичну форму вираження семантики, тобто спеціальні сполучні слова, сполучники (Ю. Ванников); додаткове судження, що виникає в процесі висловлення (С. Крючков) тощо.

У нашій розвідці термін «приєднування» кваліфікуватимемо як різновид зв'язку, що полягає у співвідношенні двох синтаксичних одиниць на основі семантико-граматичної незалежності однієї з них (головна частина) та смислового і граматичного тяжіння до неї іншої (приєднувальна частина).

Проаналізуємо й уточнимо синонімічну палітру поняття *«складнопідрядне приєднувальне (супровідне) речення»,* бо термінологія залишається не усталеною. Зарубіжні науковці кваліфікують такі конструкції як відносно-поширювальні, поширювально-з'ясувальні (В. Бєлошапкова, Н. Шведова), приєднувальні (В. Бабайцева). Українські синтаксисти оперують такими термінами: пояснювальні, доповнювальні, супровідні (І. Арібжанова, Л. Булаховський, І. Вихованець, А. Грищенко, М. Каранська, А. Мойсієнко, П. Дудик); підпорядкувально-приєднувальні (С. Бевзенко, Н. Грипас, М. Плющ); складноприєднувальні (В. Жайворонок, І. Завальнюк, К. Шульжук); відносні, відносно-поширювальні, поширювально-з'ясувальні, доповнювально-відносного підпорядкування (Н. Гуйванюк, А. Загнітко, Б. Кулик, М. Кобилянська, І. Слинько, І. Ющук); речення, побудовані з використанням техніки «підрядного приєднання» (Р. Христіанінова); науковиця вважає не доцільним вживання термінів «підрядна супровідна частина», «складнопідрядне супровідне речення», бо «вони не визначають семантики підрядної частини аналізованих речень» [11, с. 14]. Така термінологічна розбіжність свідчить про синтаксичну своєрідність аналізованих конструкцій, що ми й намагатимемося висвітлити в статті, оперуючи терміном «складнопідрядне приєднувальне (супровідне) речення».

Специфіка складнопідрядних приєднувальних (супровідних) речень полягає також і в тому, що в мовознавчих студіях немає одностайної думки щодо їх *класифікаційної інтерпретації.* Так, переважна більшість науковців згідно зі структурно-семантичною класифікацією відносить ці структури до складнопідрядних розчленованого типу (С. Бевзенко, А. Загнітко, М. Каранська, М. Плющ та ін.). М. Кобилянська, Н. Гуйванюк, І. Слинько розглядають аналізовані утворення як серед нерозчленованих, так і розчленованих структур, називаючи їх «відносно репродуктивними конструкціями» [14, с. 290]. У класифікації І. Вихованця складнопідрядні речення з підрядними супровідними частинами розглядаються як окремий тип поряд із конструкціями з детермінантними, прислівними підрядними частинами, займенниково-співвідносним типом [15, с. 339–340]. Закордонні синтаксисти в основному описують їх в класі нерозчленованих структур або як такі, що мають ознаки як нерозчленованого, так і розчленованого структурно-семантичних типів, або виділяють їх в такій класифікації складнопідрядних речень: з'ясувальні, обставинні, означальні, приєднувальні тощо.

Розглянемо граматичну природу приєднувальних відношень у складнопідрядному реченні, відносячи їх до розчленованих структур, які мають специфічну формально-синтаксичну та семантико-синтаксичну організацію.

Синтаксичний зв'язок. У наукових студіях зв'язок між предикативними частинами аналізованих структур визначається по-різному: близький до сурядного і безсполучникового (Б. Кулик, К. Шульжук та ін.), детермінантно-співвідносний (А. Загнітко), приреченнєво/детермінантно-кореляційний (І. Арібжанова, І. Вихованець, А. Мойсієнко, Р. Христіанінова), відносний неприслівного характеру (М. Каранська). Таким чином, вважаємо, що в таких синтаксичних конструкціях – детермінантно-кореляційний зв'язок (необов'язковий однобічний), який має подібність до детермінантного; нижче опишемо специфіку організації такого зв'язку.

У *дефініціях* констатуємо подібність щодо потрактування: складнопідрядним реченням з приєднувальною (супровідною) частиною називається «речення, підрядна частина якого містить у собі додаткове повідомлення, пояснення з приводу того, про що говориться в головній» [16, с. 163]; «речення, в яких головна частина з погляду структури і змісту є цілком завершеною і не вимагає підрядної, а підрядна, будучи додатковим повідомленням до сказаного в головній, містить у собі синтаксичний показник несамостійності…» [17, с. 299]; речення розчленованої структури, «підрядна частина яких, приєднуючись до головної за допомогою сполучних слів, містить у собі додаткове повідомлення щодо висловленого в головній» [18, с. 372] тощо.

Співвіднесеність головної і підрядної частин. Головна частина приєднувальних речень характеризується тим, що не має семантико-синтаксичної валентності предикативних слів, займенниково-співвідносних лексем, передбачуваної підрядної сполучуваності – виразних семантико-граматичних ознак, які б потребували обов'язковості підрядного компонента. Можна вважати, що головна частина і формально, і семантично завершена, а підрядна – не передбачувана структурною організацією головної: *Він ще дитина,* ***через що його можна зарівно вивчити і на ремісника, і на імама*** (Р. Іваничук); *Людина він тихої, лагідної вдачі,* ***що аж ніяк не імпонує його нелегкій професії*** (М. Стельмах); *Своїм полум'яним словом Тарас Шевченко кував братерство слов'янських народів,* ***про що писав Михайло Старицький*** (Б. Степанишин).

У зв'язку із завершеністю (самостійністю) головної частини, неможливістю вживання співвідносного слова, а отже, невиразністю синтаксичних відношень підрядної залежності, від неї до підрядної предикативної частини не можна поставити питання: *Розбуркала мене,* ***як і треба було чекати,*** *весна* (М. Хвильовий); *Ні, він рішуче має до нас симпатію,* ***що видно з його обличчя*** (М. Коцюбинський). Корелятивний зв'язок між співвідносним словом у головній предикативній частині та сполучним словом у підрядній не можливий.

У головній частині не вживаються лексичні засоби зв'язку, які б потребували пояснення, конкретизації, поширення підрядною, що також унеможливлює постановку питання. Тому семантично приєднувальний зв'язок близький до наслідкового: *Люди вперше обідали гуртом,* ***що раніше робили тільки на весіллі*** (І. Цюпа); *Максим навіть не образився,* ***чим ще більше звеселив сусіда*** (Н. Рибак); *Тихевич ... одвернувся від закривавленої дичини,* ***чим образив свого колегу-мисливця*** (М. Коцюбинський); *Шевченкова поезія стала рідною мільйонам людей,* ***що видно з численних перевидань його «Кобзаря» багатьма мовами світу*** (Олесь Гончар). Співвіднесеність підрядної частини з головною виражає «згорнуту пропозицію» [11], тобто підрядна підпорядковується всій головній

частині (такої думки дотримується більшість синтаксистів), має ознаки розчленованої структури. Підрядна частина містить побічні зауваження, висновки, додаткові повідомлення, узагальнення висловленого в головній; вона потребує головної через наявність сполучного слова, зміст якого й відтворюється головною предикативною частиною. Отже, аналізовані складнопідрядні речення є відносно-репродуктивними, головна частина яких є самостійною, не має жодних конструктивних показників, а підрядна формально залежить від головної і поширює її з погляду оцінки, наслідку, принагідних зауважень [19].

Сполучні засоби. У підрядній частині обов'язковим компонентом є сполучне слово, зміст якого забезпечується тільки головним компонентом, тому й потребує його [15, с. 340]: *Питання життя і смерті вражали, очевидно, мою дитячу уяву,* ***що й залишилося в мені на все життя…*** (О. Довженко); *Дівчина цмокнула старого в щоку,* ***після чого обернулася до бійців*** (Олесь Гончар). Наявність у підрядній частині сполучного слова – «анафоричного елемента, який семантично співвідноситься з усім змістом головної частини, переносячи цей зміст до підрядної частини» [15, с. 340], уможливлює вважати такий зв'язок детермінантно-кореляційним. Таким сполучним словом, яке узагальнює подану в основній частині інформацію та уводить її в підрядну частину є слово ***що*** в різних відмінкових формах, із прийменниками й без них. Цей сполучний засіб відтворює зміст, тотожний обсягу змісту головної частини [19, с. 527–528]. Сполучне слово *що* як найтиповіший засіб зв'язку виконує багато функцій у складнопідрядному приєднувальному реченні: передає зміст підрядної частини, функціонує як член речення, формує підрядний зв'язок: *Після цього більше говорили про звірів, природу,* ***що Лесю теж дуже цікавило*** (М. Олійник); *Народу зібралося дуже багато,* ***чого ніхто не сподівався*** (М. Коцюбинський).

Якщо сполучне слово ***що*** набуває форми *з чого, за що, через що, від чого,* то приєднувальні відношення посилюються причиновими відтінками: *Аж надвечір пощастило влізти у вагон, відчайдушно штовхаючи сильніших,* ***через що забув спитати про дорогу й поїхав у інший напрямок*** (В. Барка); *Марія не могла зрадити своєї віри,* ***за що її не пожаліли*** (Р. Іваничук); якщо ж вживається форма *внаслідок чого*, то додається відтінок наслідку: *Тому я переробив його (сценарій) процентів на дев'яносто,* ***внаслідок чого автор демонстративно «зняв своє ім'я»*** (О. Довженко). Таким чином, сполучне слово уміщує зміст головної предикативної частини й забезпечує детермінантно-кореляційний зв'язок.

Роль сполучного слова можуть виконувати і лексеми *де*, *куди*, *звідки*, *коли*, *як*, *як це, навіщо*, *причому* [14; 7; 11; 16; 18]: *Ось де я,* ***коли вам треба*** (І. Котляревський); **Як і слід було чекати**, *шосту атаку розпочали танки* (Олесь Гончар); *Ми постелилися і полягали спати,* ***причому вікно треба було заткнути подушкою*** (Леся Українка). М. Каранська доводить, що у функції сполучного слова активно вживається вказівна частка ***ось*** (у розмовному стилі – еквівалент ***от***) у поєднанні з відносним прислівником чи займенником (*ось що, ось такий, ось це, ось який, ось коли, ось куди, ось тут, ось через те, ось завдяки чому, ось у зв'язку з цим, ось тому, ось для того, ось навіщо* тощо): *Хлопець навчився працювати й жити ощадливо –* ***ось що допомогло йому налагодити стосунки в сім'ї*** (З преси) [7, с. 231–234]. На думку Р. Христіанінової, сполучне слово *тому* не виражає підрядного зв'язку, бо легко поєднується з сурядними сполучниками *і, а*, утворює сурядні поєднання *а тому, і тому*; правомірним також вважає науковиця віднесення речень *з тому* до безсполучникових, вважаючи цей елемент анафоричним засобом [11, с. 11]. Б. Кулик розглядає речення з *тому* серед речень з відносною підрядністю як проміжний тип між сурядністю та підрядністю [20, с. 181]; А. Загнітко, І. Вихованець розглядають такі синтаксичні одиниці серед безсполучникових із причиново-наслідковими відношеннями [13, с. 426; 15, с. 312].

Синтаксичні конструкції зі сполукою *як це* Р. Христіанінова відносить до простих речень, ускладнених вставною конструкцією, на тій підставі, що в таких реченнях можлива транспозиція частини, що починається сполукою *як це: Як це часто буває в момент крайнього горя, її думки хапалися за стороннє…* (Олесь Гончар) – *Її думки, як це часто буває в момент крайнього горя, хапалися за стороннє…* [11, с. 11–12]. У складнопідрядних реченнях з приєднувальними відношеннями підрядна предикативна частина завжди постпозитивна.

Можливість трансформації. Складнопідрядні приєднувальні речення легко трансформуються в складносурядні, що переконує у формальності підрядної приєднувальної частини. Переконаємося на прикладах: *Екскурсії сприяють кращому пізнанню,* ***що конче потрібне для молодої людини*** (З журн.) – *Екскурсії сприяють кращому пізнанню,* ***і це конче потрібне для молодої людини;*** *Лісник мимоволі зітхнув,* ***чим він немало здивував Стьопочку*** (М. Стельмах) –

Лісник мимоволі зітхнув, ***і цим він немало здивував Стьопочку;*** *Моя фотографія висить на дошці пошани за дійсні успіхи в навчанні,* ***чого він про себе не міг думати*** *(П. Загребельний) – Моя фотографія висить на дошці пошани за дійсні успіхи в навчанні,* ***а цього він про себе не міг думати.*** Погоджуємося з висновками вчених [20; 19], згідно з якими сполучне слово ***що*** відповідає за значенням сполучниковим поєднанням *і це, а це* при сурядному зв'язку. Додамо, що більшість проаналізованих конструкцій можна трансформувати в безсполучникові (*Марія не могла зрадити своєї віри,* ***за що її не пожаліли*** *– Марія не могла зрадити своєї віри, за це її не пожаліли*; *Екскурсії сприяють кращому пізнанню,* ***що потрібне для молодої людини*** *– Екскурсії сприяють кращому пізнанню, це потрібне для молодої людини*) або прості (*Після цього більше говорили про звірів, природу,* ***що Лесю теж дуже цікавило*** *– Після цього більше говорили про звірів, природу. Це Лесю теж дуже цікавило*).

Висновки. Таким чином, можемо констатувати, що складнопідрядні приєднувальні (супровідні) речення мають диференційні ознаки, специфічну формально-синтаксичну та семантико-синтаксичну організацію, тому заслуговують на власний синтаксичний статус. Підтримуючи погляди С. Бевзенка, П. Дудика, А. Загнітка, М. Каранської, І. Слинька, К. Шульжука та ін., «приєднування» визначаємо як різновид синтаксичного зв'язку на основі співвідношення семантико-граматичної незалежності головної предикативної частина та смислового і граматичного тяжіння до неї приєднувальної; проаналізовані в розвідці синтаксичні одиниці кваліфікуємо як речення розчленованої будови, в яких головна частина є цілком завершеною структурно й семантично і не вимагає залежної предикативної частини, а залежна виконує роль додаткового повідомлення до сказаного в головній, містить у собі синтаксичний показник несамостійності. Складнопідрядні приєднувальні (супровідні) речення є відносно-репродуктивними, оскільки головна частина є самостійною, не має жодних конструктивних показників, а підрядна формально залежить від головної і поширює її з погляду оцінки, наслідку, зауважень тощо. Наявність у підрядній частині сполучного слова, зміст якого забезпечується тільки головним компонентом, а тому й потребує його, уможливлює вважати такий зв'язок детермінантно-кореляційним. Приєднувальні відношення можуть посилюватися причиновими відтінками або наслідковими. Складнопідрядні приєднувальні (супровідні) речення легко трансформуються в складносурядні, безсполучникові конструкції або в прості речення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Городенська К. Сполучникова реалізація семантико-синтаксичних відношень у складносурядних реченнях. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.* Серія: Філологія. Вінниця, 2009. Вип. 11. С. 8–15.

2. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови: монографія. Київ: Інститут української мови: Видавничий дім Дмитра Будаго, 2010. 208 с.

3. Жайворонок В. В. Граматична природа складноприєднувальних конструкцій усного літературного мовлення. *Мовознавство.*1970. № 4. С. 33–38.

4. Жайворонок В. В. Приєднувальні сполучники у структурі складного речення. *Мовознавство.* 1975. № 5. С. 67–74.

5. Завальнюк І. Структура та стилістичні параметри вживання складноприєднувальних конструкцій у сучасному українському газетному мовленні. *Лінгвістичні студії:* зб. наук. праць Донецького державного університету. Донецьк, 2008. Вип. 17. С. 199–206.

6. Івкова Н. Структурна та функціонально-семантична специфіка приєднувальних конструкцій у текстах публіцистичного стилю. *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії:* зб. наук. праць Рівненського держ. гум. ун-ту. Рівне: РДГУ, 2005. Вип. 13. С. 53–56.

7. Каранська М. У. Приєднувальний зв'язок у синтаксичній одиниці спілкування. *Наукові записки Житомирського державного педагогічного інституту імені Івана Франка.* Серія: Лінгвістика. Житомир, 1959. С. 3–16.

8. Коцюбовська Г. А. Приєднувальні конструкції: функціонально-текстовий аспект: дис. … кан. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2002. 165 с.

9. Коцюбовська Г. А. Текстотвірні функції приєднувальних конструкцій в українській художній прозі. *Ономастика і апелятиви.* Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. Вип. 17. С. 76–81.

10. Шульжук Н. Складноприєднувальні конструкції у структурі діалогічної єдності. *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії:* зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне: РДГУ, 2004. Вип.12. С. 22–23.

11. Христіанінова Р. Складнопідрядні речення, побудовані з використанням технік «підрядного приєднання». *Українська мова.* 2009. № 1. С. 3–14.
12. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2000. С. 485–486, 557.
13. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: синтаксис. Донецьк: ДонДУ, 2001. 662 с.
14. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
15. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
16. Сучасна українська мова. Синтаксис: підручник / за ред. О. Д. Пономарева. Київ: Либідь, 1994. 256 с.
17. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 408 с.
18. Сучасна українська літературна мова: підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. Київ: Вища шк., 1994. 414 с.
19. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання. Київ, 1994. 667 с.
20. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. ІІ. Київ, 1965. 283 с.

УДК 811.161.2’243:(82+78)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.2

СОЦІОКУЛЬТУРНА ЗМІСТОВА ЛІНІЯ «ПІСНІ ПРО РУШНИК» ТА ЇЇ ТРАНСЛЯЦІЯ ІНШОМОВНІЙ АВДИТОРІЇ

THE SOCIO-CULTURAL CONTENT LINE OF THE "Song About a Rushnyk" AND ITS TRANSMISSION TO A FOREIGN-LANGUAGE AUDIENCE

Горда О.М.,
orcid.org/0000-0001-8120-9591
кандидатка філологічних наук,
старша наукова співробітниця
Міжнародного інституту освіти, культури та зв’язків
з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка»

Сучасна лінгводидактика фокусується на створенні навчальних матеріалів соціокультурного та лінгвокраїнознавчого змісту. У статті акцентовано увагу на дидактичній цінності тексту А. Малишка «Пісня про рушник» в контексті навчання української мови як іноземної (УМІ).

Актуальність дослідження обґрунтована необхідністю та важливістю залучення до процесу навчання мови пісенних матеріалів.

На підставі аналізу лінгводидактичних праць з’ясовано, що слухання та виконання пісень сприяє продуктивності в практикуванні мови та справляє хороший ефект на формування вторинної мовної особистості.

Мета статті – дослідити особливості соціокультурної змістової лінії «Пісні про рушник» та запропонувати методичні рекомендації щодо вивчення цього пісенного тексту на занятті з УМІ (рівень В1).

Застосування методів спостереження, систематизації та аналізу дало змогу виявити складові, які формують соціокультурну лінію твору. Серед них образ матері, взаємини матері та сина, образ-символ українського рушника-оберега, образи дороги, вранішньої зорі та ін. Запропоновано завдання та подано методичні рекомендації, що допоможуть розкрити ці образи для іноземця шляхом створення різних комунікативних ситуацій: діалог між студентами, побажання близькій людині, з якою доводить розлучатися тощо та семантизувати лексику на їх позначення.

З’ясовано, що текст «Пісні про рушник» є вдалим навчальним матеріалом для формування мовної компетенції, зокрема в аспекті вивчення стилістичних засобів лексики та синтаксису.

Зроблено висновки, що інтеграція пісенного тексту А. Малишка у процес оволодіння українською мовою дасть змогу задіяти під час роботи над нею різні види мовленнєвої діяльності, сприятиме формуванню соціокультурної компетенції іншомовців, допоможе адаптуватися та краще орієнтуватися в іншомовному суспільстві, полегшить взаємодію з носіями мови та дасть змогу глибше пізнати національну ментальність українців.

Ключові слова: лінгводидактика, пісенні тексти як навчальний матеріал, «Пісня про рушник» А. Малишка, соціокультурна змістова лінія, українська мова як іноземна.

Modern linguodidactics focuses on the creation of teaching materials with socio-cultural and country-specific studies content. The article emphasizes on the didactic value of “Song About a Rushnyk” by Andrii Malyshko in the context of teaching Ukrainian as a foreign language (UFL).

The relevance of the study is substantiated by the necessity and importance of involving song materials in the process of language teaching.

It is opined that listening to and performing songs in classes with UFL promotes productivity in language practice and has a good effect on the formation of a secondary language identity.

The purpose of the article is to study the peculiarities of the socio-cultural content line of the "Song About a Rushnyk" and to propose methodological recommendations for studying this song text in classes with UFL at B1 level.

The author uses methods of observation, systematization, and analysis. This made it possible to identify the components that form the socio-cultural line of the work. The image of the mother, the relationship between mother and son, the Ukrainian towel-amuletthe as image-symbol, the images of the road, the morning star, etc are among them.

It has been found that the text of the "Song About a Rushnyk" is a successful teaching material for the formation of language competence, particular in terms of learning stylistic means of lexis and syntax.

It is concluded that the integration of song lyrics by Andrii Malyshko into the process of learning the Ukrainian language will allow to use different types of speech activities, contribute to the formation of socio-cultural competence of foreigners, help to adapt and better navigate in a foreign-speaking society, facilitate interaction with native speakers and allow to get a deeper understanding of the national mentality of Ukrainians.

Key words: linguodidactic, song lyrics as educational material, "Song About a Rushnyk" by A. Malyshko, socio-cultural content line, Ukrainian as a foreign language.

Постановка проблеми. Мовне багатство поетичної спадщини А. Малишка, який «зумів знайти свою ноту» [7, с. 232] у творенні образів Батьківщини, матері, української природи та побуту, неодноразово привертало увагу дослідників. У фокусі зацікавлень мовознавців – насамперед зв'язок мовотворчості поета з фольклорними джерелами, про що свідчать дослідження С. Єрмоленко, Т. Беценко, Л. Мацько, Н. Мех, Л. Кравець і А. Вертепної, І. Підгородецької та ін. [7, 2, 12, 13, 9, 17]. І це закономірно, адже низка поетичних творів цього митця слова стали піснями: «Ми підем, де трави похилі...», «Київський вальс», «Білі каштани», «Цвітуть осінні тихі небеса», «Пісня про вчительку», «Чому сказати й сам не знаю» і відома у світі «Пісня про рушник». Вони «поповнили лінгвокультурну концептосферу української мови» [12, с. 11] і репрезентують «особливість індивідуалізованого вияву національного світогляду» [9, с. 12], а лексема *пісня* є однією із ключових у творчості поета [13, с. 25]. Окрім того, «Пісня про рушник» зі збірки «Серце моєї матері» А. Малишка, музику до якої створив П. Майборода, перекладена та звучить багатьма мовами світу, зокрема польською, англійською, французькою, китайською [18; 11].

У тексті «Пісні…» наскрізно простежується соціокультурна змістова лінія, яку формують образ матері, взаємини матері та сина, образ-символ українського рушника-оберега та ін., що говорить про її дидактичну цінність, зокрема в контексті навчання української мови як іноземної (УМІ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У низці публікацій із лінгводидактики (праці О. Антонів, О. Деньги, Н. Мартинишин, Н. Гавдиди, Л. Назаревич і Н. Денисюк, В. Ніколаєва, О. Шевченко та ін.) уже подано рекомендації щодо залучення українських народних і авторських пісень до вивчення в іншомовній авдиторії. Аналіз лінгводидактичних досліджень [1, с. 207; 16, с. 169; 6, с. 47–53; 14, с. 95; 15, с. 33–34; 22, с. 319] показує, що використання пісень (і народних, і літературних) сприяє продуктивності в практикуванні іноземної мови та ефективно впливає на формування вторинної мовної особистості. Як зазначає В. Ніколаєв, «навіть при інтенсивному курсі викладання української мови, який складається з 10 занять, метод використання пісенного матеріалу на кожному з них дозволить студентам додатково засвоїти до 200 лексичних одиниць (по 20 – з кожною піснею)» [15, с. 34], а це важливо в процесі оволодіння мовою.

Лінгводидакти спостерігають неабияке зацікавлення пісенними надбаннями українців у іншомовців різних національностей, які «із задоволенням слухають, вивчають і співають українські пісні» [3, с. 30].

Постановка завдання. Перелік пісенних текстів, запропонованих як навчальні в курсі УМІ, частково систематизовано в нашій публікації «„Ой, у лузі червона калина похилилася": вивчення пісенної спадщини українців в іншомовній авдиторії» [5, с. 67]. Проте серед зазначеного списку рекомендованих пісенних текстів немає «Пісні про рушник» А. Малишка. На важливості залучення цього матеріалу до вивчення УМІ акцентує І. Прожогіна в контексті вивчення етнокультурного концепту *вишиванка* [20, с. 33]. Немає й окремих лінгводидактичних розвідок, присвячених використанню цього пісенного тексту у процесі навчання УМІ, що говорить про актуальність порушеної теми.

Мета статті – дослідити особливості соціокультурної змістової лінії «Пісні про рушник» та запропонувати методичні рекомендації до вивчення цього пісенного тексту на занятті з УМІ (рівень В1).

Виклад основного матеріалу. Головний образ досліджуваної пісні – це образ матері, яка дає синові в дорогу прадавній оберіг українців – рушник [11]. Такі лексеми як *мати*, *син* і под. належать до парадигми родинної лексики та є «яскравими виразниками світобачення українця» [10, с. 73]. А найбільш об'єктивно відтворює це світобачення архетип *мати*, в якому, на думку дослідників, втілений «ідеал жінки-матері як уособлення найвищих моральних цінностей: доброти, самовідданості, любові, працьовитості, милосердя, турботливості» [10, с. 70]. Через зміст цих лексем, переданий у пісенному тексті А. Малишка, іншомовець зможе розкрити та пізнати характерну для української культури глибину почуттів у взаєминах людей, поєднаних родинними зв'язками, у конкретному випадку – матері та сина.

Лексема *рушник* в українській мові наповнена «етнокультурним змістом» [8, с. 50], тому необхідно детально розкрити її значення для іншомовної авдиторії. Пропонуємо зробити це через діалог між студентами. Подаємо зразок:

Олеся:	Вітаю, Барбаро, у Львові! Дуже рада бачити тебе.
Барбара:	Привіт! Я теж дуже рада нашій зустрічі.
Олеся:	Сподіваюся, що за ці два тижні канікул, які ти вирішила провести зі мною, зможу трохи показати тобі Україну.
Барбара:	О, це чудово! Я так мрію побачити Карпати.
Олеся:	Знаю про твоє бажання, тож зарезервувала нам номер у етноготелі у відомому курортному місті Трускавець. Ми будемо жити в кімнаті з рушниками.
Барбара	Це наче у ванній кімнаті?!
Олеся	Та ні. Я маю на увазі номер, прикрашений вишитими рушниками з різних регіонів України. Вони такі гарні.
Барбара	А, он воно що. То розкажи мені більше про ті рушники.
Олеся	Гаразд. Вишитий рушник – це оберіг українців. Його використовують у різних життєвих ситуаціях: коли народжується дитина, під час одруження, зустрічі гостей, коли надовго проводжають у далеку дорогу. А вишиті візерунки на ньому – це символи. Ромб із крапочкою посередині означає засіяне поле, людська фігурка – жінку, що оберігає родину та дім, ми називаємо її берегинею.
Барбара	Це так цікаво те, що ти розповідаєш.
Олеся	О, про рушники можна ще багато розповісти, але я хочу, щоб ти їх спочатку побачила. А український поет Андрій Малишко разом із композитором Платоном Майбородою написали «Пісню про рушник». Хочеш її послухати?
Барбара	Так, за любки.
Олеся	Можемо спочатку послухати її українською, а потім польською чи англійською, а ще спробувати поспівати.
Барбара	Як чудово ти придумала!

У пісенному тексті розкритий образ дороги, який автор подає «через формули побажання»: «Хай на ньому цвіте росяниста доріжка…» [21, с. 15]. Ці побажання необхідно детально обговорити та з'ясувати, що вони означають. На їхньому прикладі доречно запропонувати іноземним студентам створити свої варіанти побажань близькій людині, з якою довелося надовго розлучитися, та пригадати з ними слова прощання (розлуки, розставання) як важливі складові мовного етикету.

Дотично можна з'ясувати, в яких ситуаціях кажемо: *До побачення! Бувай! Прощавай! До завтра! До зустрічі! Бувайте здорові! Хай вам (тобі) щастить! Щасливої дороги! На добраніч! Усього доброго! На все добре! Усього найкращого!* тощо.

Варто звернути увагу іноземців і на лексему *зоря*. В українській міфології, фольклорі та художній літературі зоря є образом-символом «животворної й родючої природи; дівчини-красуні, кохання; доброї душі; нового щасливого життя; світлого духу, оборонця людей; вічності; очей Бога» та ін. [19, с. 300–301]. В усній народній творчості зоря може бути «вранішньою, вечірньою чи полуденною» [19, с. 300–301].

У згаданому пісенному тексті А. Малишка *зоря* водночас символізує і початок дня, і початок самостійного дорослого життя: «І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала…». З огляду на це, доречно запропонувати студентам з'ясувати значення цієї лексеми та дати завдання дібрати до неї синоніми. Запитати, чи траплявся їм образ *зорі* в інших поетичних (пісенних) або прозових творах. Можна навести приклад звертання до *вечірньої зорі* в поезії Т. Шевченка «Зоре моя вечірняя».

Окрім того, текст «Пісні про рушник» є вдалим навчальним матеріалом для формування мовної компетенції, зокрема в аспекті вивчення синтак-

сису, адже містить речення, ускладнені однорідними членами, наприклад: *Хай на ньому цвіте росяниста доріжка, і зелені луги, й солов'їні гаї, і твоя незрадлива материнська ласкава усмішка, і засмучені очі хороші твої*; або *І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю: і дитинство, й розлука, і вірна любов* та ін.

Багатий він і на стилістичні засоби синтаксису та лексики: звертання (*рідна мати моя*); порівняння (*простелю, наче долю*); епітети (*ласкава усмішка, засмучені очі, рушник вишиваний, росяниста доріжка* тощо); метафори (*цвіте… доріжка*, *шелест трав*, *щебетання дібров; оживе… і дитинство, й розлука, і вірна любов*).

Варто звернути увагу на використання засобів милозвучності української мови, зокрема чергування сполучників *і – й*. Проаналізувати, чи дає змогу поетичний (пісенний) текст дотриматися правила милозвучності.

Роботу над пісенним матеріалом можна доповнити пошуковою діяльністю з вивчення постаті А. Малишка та історії створення його пісні. У цьому контексті доречно застосувати методичний прийом «читання зигзагом», що полягає в опрацюванні низки різних текстів, об'єднаних спільною тематикою, чи частин одного тексту. Детальніше про нього див. у нашій публікації [4, с. 283–285]. Як варіант студенти можуть підготувати свої проєкти (презентації) про поета та його пісенний і поетичний спадок.

Висновки. Інтеграція досліджуваного пісенного тексту А. Малишка у процес оволодіння українською мовою дасть змогу задіяти у процесі роботи над нею різні види мовленнєвої діяльності, сприятиме формуванню соціокультурної компетенції іншомовців, допоможе адаптуватися та краще орієнтуватися в іншомовному суспільстві, полегшить взаємодію з носіями мови та дасть змогу глибше пізнати національну ментальність українців.

Перспективу подальших розвідок в окресленому напрямку вбачаємо у дослідженні лінгводидактичного та соціокультурного потенціалів пісні «Два кольори» Дмитра Павличка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонів О. Українська пісня як об'єкт вивчення в іншомовній аудиторії. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2009. Вип. 4. С. 206–211.

2. Беценко Т. П. Фольклорні джерела поетичної мовотворчості Андрія Малишка. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2016. Вип. 24(1). С. 7–11. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v24/part_1/4.pdf (дата звернення: 03.10.2022).

3. Бойко Г. І. Навчальний посібник з української мови як іноземної для чужоземних студентів «Місто Лева» рівня В2 як основний лінгвокраїнознавчий підручник. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. LXXXIV. Т. 2. С. 28–33. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/710023.pdf (дата звернення: 19.10.2022).

4. Горда О. Методичні прийоми інтерактивної роботи з текстом: «читання зигзагом». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 39. Т. 1. С. 282–287. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/39_2021/part_1/48.pdf (дата звернення: 21.03.2023).

5. Горда О. «Ой, у лузі червона калина похилилася»: вивчення пісенної спадщини українців в іншомовній авдиторії. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 51. Т. 1. С. 66–71. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/51/part_1/12.pdf (дата звернення: 16.12.2022).

6. Деньга О., Ісаєнко Т. Використання пісенного матеріалу на уроках української мови як іноземної. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2021. Вип. 39. С. 42–56. URL: file:///C:/Users/USER/Downloads/18682-Текст%20статті-36510-1-10-20220810%20(1).pdf (дата звернення: 22.01.2023).

7. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 431 с.

8. Єрмоленко С. Універсалізм української мови. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Київ: Рада, 2007. Т. XVII. С. 40–54. URL: http://ndiu.org.ua/images/book/17.pdf (дата звернення: 04.10.2022).

9. Кравець Л., Вертепна А. Народнопоетична метафора в мовотворчості А. Малишка. *Культура слова*. 2013. Вип. 78. С. 12–18. URL: https://iul-nasu.org.ua/pdf/kulturaslova/78/2_ks_78.pdf (дата звернення: 04.10.2022).

10. Лісняк Н. І. Культурологічна значущість лексики, повязаної з поняттям «рід» у лемківській пісні. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. *Філологічні науки*. 2013. Кн. 1. С. 68–74. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/31170/Nzfn_2013_1_15.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 19.10.2022).

11.Малишко А. Моя стежина = Andrii Malychko. Mon chemin : Поезії, покладені на музику / Упор., передм., переклад з української французькою Д. Чистяка. Київ : Пульсари, 2012. 70 с.

12. Мацько Л. Мовна особистість А. Малишка як лінгвокультурологічний феномен. *Культура слова*. 2013. Вип. 78. С. 7–11. URL: https://iul-nasu.org.ua/pdf/kulturaslova/78/1_ks_78.pdf (дата звернення: 05.10.2022).

13. Мех Н. «Пісня, що народ заколосила…» (образ пісні в поетичній мові А. Малишка). *Культура слова*. 2013. Вип. 78. С. 22–25. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/110479/05-Mekh.pdf?sequence=1 (дата звернення: 04.10.2022).

14. Назаревич Л. Т., Денисюк Н. Р. Пісенна творчість – компонент методики навчання української мови як іноземної. *Актуальні проблеми лінгводидактики в сучасному освітньому середовищі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (з міжнар. уч.), м. Тернопіль, 6 листоп. 2020 р. / за заг. ред. Г. І. Дідук-Ступ'як, Т. М. Миколенко, М. В. Пігур. Тернопіль, 2020. С. 95–97. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16568/1/nazarevuch_I.pdf. (дата звернення: 23.08.2022).

15. Ніколаєв В. В. Відео-контент із субтитрами як інструмент для поглибленого вивчення української мови студентами-іноземцями. *Альманах науки*. 2018. № 6/2 (15). URL: http://almanah.ltd.ua/save/2018/6%20(15)/209.pdf (дата звернення: 19.10.2022).

16. Пальчикова О. О. Реалізація крос-культурного підходу до навчання української мови іноземних студентів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2016. 255 с. URL: http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/401 (дата звернення: 17.08.2022).

17. Підгородецька І. «І я пройду путі до краю, красу приймаючи земну…» (мовний образ краси в поезії А. Малишка). *Культура слова*. 2013. Вип. 78. С. 30–33. URL: https://iul-nasu.org.ua/pdf/kulturaslova/78/6_ks_78.pdf (дата звернення: 05.10.2022).

18. Пісня про рушник мовами світу. URL: https://amazing-ukraine.com/pisnia-pro-rushnyk-movamy-svitu-video/ (дата звернення: 20.10.2022).

19. Потапенко О. Зоря. *Енциклопедичний словник символів культури України* / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-те вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко В .М., 2015. С. 300–301. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kotsur_Viktor/Entsyklopedychnyi_slovnyk_symvoliv_kultury_Ukrainy.pdf (дата звернення: 23.01.2023).

20. Прожогіна І. Лінгводидактичний потенціал етнокультурного концепту вишиванка в навчанні української мови як іноземної. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2022. Вип. 41. С. 26–45. URL: https://doi.org/10.26565/2073-4379-2021-41-02 (дата звернення: 27.01.2023).

21. Пустовіт Л. О. «Отак воно у пісні зацвіло…». *Культура слова*. 1987. Вип. 33. С. 14–17. URL: http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine33-4.pdf (дата звернення: 21.03.2023).

22. Шевченко О. Пісенне мистецтво на заняттях з української мови як іноземної. *Сучасні тренди розвитку медичної освіти: перспективи і здобутки*. Матеріали навч.-наук. конференції з міжнар. уч., м. Полтава, 24 бер. 2022 р. Полтава : АСМІ, 2022. С. 317–319. URL: http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/18323/1/Songs_at_the_Ukrainian_lessons.pdf (дата звернення: 18.10.2022).

УДК 811.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.3

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОНЦЕПТУ «ВАТРА» В ГУЦУЛЬСЬКОМУ ГОВОРІ

THE LINGUOCULTURAL ASPECTS OF THE CONCEPT "VATRA" IN THE HUTSUL SUBDIALECT

Думчак І.М.,
orcid.org/0000 0003-0676-8742
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті висвітлено лінгвокультурологічні особливості концепту «ватра» в гуцульському говорі, охарактеризовано образні смисли цього знака в художніх текстах. Матеріалом слугують роман П. Шекерика-Доникова «Дідо Иванчік» та словник «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові».

Загальноприйнятою є думка про те, що концептами є найбільш актуальні для певної культури явища дійсності, які мають значну кількість вербальних репрезентацій, вживаються в прислів'ях і приказках, поетичних і прозових

текстах, виступають у ролі символів і є носіями культурної пам'яті народу. Таким, на нашу думку, є концепт «ватра» в гуцульському говорі.

Навколо ватри чи на її основі здійснювалися всі магічні дії, пов'язані з життям гуцулів. Ватра разом із водою виступає засобом у боротьбі із нечистою силою. Найчастіше використовують для цього «видгашену ватру».

Ритуал видгашування [живої] ватри здійснюється головним героєм твору та іншими персонажами майже щоденно: чи то для миття рук вівчарів після доїння овець, чи то від наслання або нечистої сили, чи то для успішного полювання, чи то від якихось злих людей, чи то для потреб мольфарів. Підтвердженням цього є і традиція карпатських мольфарів на найбільші християнські свята здійснювати свої «мальфи» із використанням води і ватри, Особливого значення в повсякденному житті гуцулів набуває жива ватра – «вічний» вогонь, добутий тертям дерева об дерево. Найбільш придатна для всіх потреб жива ватра, добута в живний (страсний) четвер із «ошкалок громовиці» (зі скіпок дерева, у яке вдарив грім).

Ватра виступає у творі символом життя та смерті, збереження давніх традицій, є пам'яттю про них. Відомо, що на Гуцульщині, на знак того, що хтось помер, перед хатою чи за обійстям (ґраждою) розкладали велику ватру, біля якої вночі на посіжіні (сидінні при небіжчикові) проводили забави, які, по-перше, нагадували людям, що життя триває, по-друге, розганяли тугу за покійним, по-третє, душа померлого на небі веселитиметься від споглядання цього дійства.

Отже, концепт «ватра» займає чільне місце в гуцульському світосприйманні, виступаючи символом життя і смерті, світла й очищення, вітаїзму та єдності.

Ключові слова: гуцульський говір, діалект, концепт «ватра», мовна картина світу, світобачення гуцулів.

The article explores the linguocultural aspects of the concept of "vatra" (a bonfire) in the Hutsul subdialect and characterizes the figurative meanings of this sign in literary texts. The material used for the article is the novel "Dido Yvanchik" by P. Shekeryk-Donykiv and the dictionary "The Hutsul Subdialect Lexicon and Phraseology in Ukrainian Literary Language."

It is commonly believed that concepts are the most relevant phenomena of reality for a particular culture, which have a significant number of verbal representations, are used in proverbs and sayings, poetic and prose texts, serve as symbols, and are carriers of the cultural memory of a people. "Vatra" in the Hutsul subdialect is one of such concepts.

All magical actions associated with the life of the Hutsuls were performed around or on the basis of "vatra." Together with water, "vatra" is a means of fighting against the forces of evil. Most often, "vydhashena vatra " (an extinguished bonfire) is used for this purpose.

The ritual of extinguishing a [living] bonfire is performed almost daily by the main character and other characters of the text, either for washing shepherds' hands after milking sheep, or repelling curses or evil forces, or for successful hunting, or from evil people, or for the needs of Molfars (peoples with magical abilities in the Hutsul culture). One of the traditions of Carpathian Molfars is to perform their "malphas" (rituals) using water and fire on the biggest Christian holidays. The living vatra – "the eternal" bonfire obtained by wood friction – becomes of particular importance in the everyday life of the Hutsuls. The "eternal" vatra, obtained on Holy Thursday from "thunderbolt chips" (from chips of a tree struck by lightning) is the most suitable for all needs.

In the text, "vatra" becomes a symbol of life and death, the preservation of ancient traditions, and a memory of them. It is known that in Hutsulshchyna (a Ukrainian ethnocultural region where Hutsuls live), when someone dies, a large bonfire is lit in front of the house or around the yard ("hrazhda"). At night during "posizhinnia" (a night vigil by the deceased), people played games that reminded people that life goes on and eased mourning for the deceased. It was also believed that the soul of the deceased in heaven was happy watching people having some fun.

Therefore, the concept of "vatra" occupies a prominent place in the Hutsul worldview, acting as a symbol of life and death, light and purification, vitalism and unity.

Key words: the Hutsul subdialect, dialect, the concept of "vatra", the language picture of the world, the Hutsul worldview.

Постановка проблеми. Активний розвиток когнітивної лінгвістики наприкінці XX – на початку XXI століття сприяв передусім розробці різних методик опису структури концепту як основної одиниці нового напряму і визначив його роль та місце в системі наук (йдеться про зв'язок із психологією, логікою, комп'ютерною наукою).

Поняття «концепту» в лінгвістиці тлумачать як складне і багатовимірне, що охоплює, окрім понятійної основи, ще й культурно зумовлені уявлення про світ, акумулює в собі національні образи і конотації, властиві цій культурі. Концепт, відображаючи світобачення, маркує етнічну мовну картину світу і є цеглинкою для будівництва «дому буття» (за Гайдеґґером). Виникає перед дослідниками і проблема ідентифікації концепту. Загальноприйнятою є думка про те, що концептами є найбільш актуальні для певної культури явища дійсності, які мають значну кількість вербальних репрезентацій, вживаються в прислів'ях і приказках, поетичних і прозових текстах, виступають у ролі символів і є носіями культурної пам'яті народу. Таким, на нашу думку, є концепт «ватра» в гуцульському говорі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Когнітивна лінгвістика завдяки своїй поліпарадигмальності представлена на сьогодні різними школами, зокрема американською, де акцентовано увагу на комп'ютерному різновиді когнітивізму й дослідженні проблем моделювання штучного інтелекту на основі припущень про подібність роботи людського розуму і комп'ютера; німецькою, яка аналізує мовну обробку інформації в актах породження і сприймання мовлення,

та іншими, де вивчають наївну картину світу (як форму подання й інтерпретації культури народу й життєдіяльності людини) та її оприявлення мовними засобами.

Дослідження концепту в етнолінгвістичному аспекті репрезентують праці українських вчених: Марії Скаб [1], Віталія Кононенка [2], Наталії Венжинович [3].

Постановка завдання. Ставимо за **мету** виявити лінгвокультурологічні особливості концепту «ватра» в гуцульському говорі, охарактеризувати образні смисли цього знака в художніх текстах. Матеріалом слугуватиме роман П. Шекерика-Доникова «Дідо Иванчік» [4] та словник «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові» [5].

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на специфічні ландшафтні, історично-побутові умови життя гуцулів (Карпатські гори, з одного боку, обмежували зовнішні впливи як в політико-соціальному, так і національно-релігійному, культурному сенсі, з іншого боку, сприяли збереженню споконвічної автентичної культури), можемо констатувати оригінальність їхньої концептуальної картини світу, відображеної засобами гуцульського говору. Одним із функціонально важливих концептів цього «дивосвіту» є ватра.

Вогонь відіграє неабияку роль у житті людей, він дає світло й тепло – два основні джерела існування, тому здавна був і залишається об'єктом культу. Як зазначає В.В. Жайворонок, вогонь є «символом Божої сили; наші предки вірили, що вогонь був проявом сонячного бога на землі (дослідники визнають первинність архетипу Сонце стосовно архетипу Вогонь), послом неба на землю (другим сином бога Неба Сварога, тому його стародавні пам'ятки часом називають Сварожичем); вогонь святий, тому здавна за його допомогою чинили Суд Божий, – вірили, що невинного вогонь не спалить, а «на злодієві шапка горить»;… вогонь має благодійну та очищувальну й захисну силу» [6, с. 104]. Його оспівували в легендах і міфах, піснях та зразках красного письменства. Однак у всякого народу цей фрагмент дійсності по-різному омовлюється не лише з погляду звукового вираження, а й з погляду змістового чи смислового наповнення.

Прикметно, що гуцули як етнічна гілка українського народу культ вогню експлікують у назві «**ватра**». Етимологічний словник української мови слово «ватра» подає зі значенням «вогонь, багаття; житло гуцула; попіл від соломи чи бур'яну; піч; черінь у печі» [7, 339]. Лексема «ватра» вживається в польській (watra – вогонь, вогнище), чеській (vatra – вогонь), словацькій (vatra – багаття, вогнище), болгарській (ватра – вогонь) та інших мовах.

Особливого значення в повсякденному житті гуцулів набуває **жива ватра** – «вічний» вогонь, добутий тертям дерева об дерево. Добування такого вогню як неодмінний елемент ритуальної обрядодії здійснює здебільшого головний ватаг на полонині або в селі на великі християнські свята: *Так само досвіта у живний чєтвер головні ватаги та розумні депутати* (старший на полонині; той, хто брав полонину в оренду – І.Д.) *крутєт* ***живу ватру*** *тай сокотєт її в селі, у своїх ватерниках, аби ни загасла аж до полонинского ходу. А в полонинский хід берут її разом з худобов из села в полонину й нев на стоїшшю розпложуют першу ватру, шо горит у стаї на полонині, ни погасаючи, вид міри аж до розлучєня, бо на тоту стаю, шо в ній горит вічний вогонь –* ***жива ватра****, викручена досвіта у живний четвер, то ни маєт моци й путері вдарити через ціле літо нієка ничіста сила* [4, с. 321]; *І тим* ***живим вогнем*** *неня з Василиною розпалили на припічку* ***ватру*** *із дванадцяти полін, які складали продовж дванадцяти днів перед Свят-вечором* (М. Остромира. Над бистрим Черемошем, 121) [5, с. 134]. Найбільш придатна для всіх потреб жива ватра, добута в живний (страсний) четвер із «ошкалок громовиці» (зі скіпок дерева, у яке вдарив грім). Пор.: *Того року Иванчік досвіта у живний четвер, так єк усі примівники й мальфарі то робили, викрутив з ошкалька громовиці у ватернику* ***живої ватри*** *на то, аби вна си йиму цілий рік фолосила, бо* ***жива ватра****, викручена перший раз у живний четвер, є головним ділом, на усе помічним* [4, с. 321].

У гуцульському світосприйманні, зумовленому впливом язичницьких вірувань, головним богом є *Сонечько, Сонечко* (пор. *Молюси й клонюси тобі, свєте, праведне, велике Сонечько, шо засвєчюєш й благословиш свойов добров ласков, свєтов великов наші гори, єк заходиш* [4, с. 23]). Не дивно, що саме воно Перуновими стрілами посилає людям живий вічний вогонь: «*Праведне Сонечько-Господь Бог Перуновим громом знов викресав и зажех* ***живу ватру*** *на полонинах для пастирів, тай по селах для мальфарів. Роз'єтрило праведне Сонечько притаєну, через зиму в дереві, свою искру вічьного* ***живого вогню*** [4, с. 117].

Живу ватру головний герой роману П. Шикерика-Доникова – дідо Иванчік – сприймає як дар божий, навіть молиться до неї: *Він аж засмієвси з утіхє, єк уздрів, шо з громовиці закуриласи* ***жива ватра****. Розмахуючі громови-*

*цев у руці, чінив вітром – Божим духом, вічний вогонь – **живу ватру**, шо на світі до усєкого діла маєт велику путерю. Обкурівси наокола до трох раз димом **живої ватри** тай пошепки зговорив до **живої ватри** – вічного вогню – тайну молитву-примівку* [4, с. 188].

Навколо ватри чи на її основі здійснювалися всі магічні дії, пов'язані з життям гуцулів. Ватра разом із водою виступає засобом у боротьбі із нечистою силою. Найчастіше використовують для цього «**видгашену ватру»**. Ось як описує П. Шекерик-Доників її приготування й використання: «*Сидів коло ватри на припічьку й зазерав, єк дідо видгашував ватри у голубій кварті, на видобраній воді з дев'єтьох головиц* (джерел – І.Д.)

Дідо вигрібав з печі на припічьок гачьком глогові вуглики грани. Хапав по одному голими пушками, метав у воду у голубій кварті. Видгашував ватру, так само рахуючі назістріть за кождим разом, шо все верг оден вуглик у кварту, єк рехував у головици, видбераючі воду <…>

Вуглики падали на воду. По тім, єк уни си крутили на воді, піли, гасли й утихомирєлиси, пизнавав дідо, шо йиму чінєт почінавники [ворожбити – І.Д.] *– добре ци зле діло. Й послідь того знав він, єк си маєт маштерєти* (триматися стійко – І.Д.) *й засокочювати перед лихєм ділом и поганими людьми. <…>*

Знов три рази хукнув на воду. Три рази плюнув на відлю. Витак покушів води з менчеї голубої кварти з трьох боків три рази. Изсипав видгашеної ватри собі на кімнє. Обмивавси вид усего лихого діла, поганого чєсу. Усєкої нехари» [4, с. 27–30].

Ритуал *видгашування [живої] ватри* здійснюється головним героєм твору П. Шикерика-Доникова та іншими персонажами майже щоденно: чи то для миття рук вівчарів після доїння овець (*Старший вівчєр, Ґаджума, взєв из стаї відра з **видгашенов ватров**, шо то в ній по доїню овец на міру всі обмили свої руки, а в другу руку взєв головню з живов ватров* [4, с. 345]), чи то від наслання або нечистої сили (*А єк опевнивси, то так, єкби на иглах, борзо зметавси: викресав ватри, наклав у печі ватру, **видгасив** собі **ватри**. Примовив на ній, тай протів насланя зробив обертин. Тов примівков обмивси цілий, до трох раз напивси її тай нев оббризкав цілу хату, а витак гившнув тої примівки до трох раз на вікна, на двері, а решту гившнув з коновки на видлю криз каглу на під, ничістий силі в зуби* [4, с. 201]), чи то для захисту овець на полонині (*Обійшов три рази за сонцем наокола в кошєрі вівці, обкурюючі їх живов ватров та обпорскаючі їх **видгашенов живов ватров** – водицев-свєтицев. Решту **видгашеної ватри** висипав на струнці кошєри вівцям під ноги, поклав там тліючу головню з живов ватров. Розперезав из себе на голим тілі вовнєний кордач, виплетений в живний чєтвер для полонини, тай почерез **видгашену ватру**, Божий вогонь и тот кордач пустив з кошєри на полонину в пашу перший раз по мірі мішінє овец* [4, с. 345]), чи то для успішного полювання (*правов руков **видгашував живої ватри**, потрібної до чішшіня стрілецкого строю, тай потрібної йиму протів насланя й ничістої сили* [4, с. 189]), чи то від якихось злих людей (*Йиго ратувала лиш та одна вода, шо відберав він її з дев'єтьох головиц шодень опереd заходом сонця. **Видгашував** на ній **ватру** тай нев мивси. А єк би була ни та вода, то би си був давно минув. Инчему, то Шкиндя з Довгим вже би були давно замили дни, єк би си були так напосідали завзєто, єк то си вни насідали на Иванчіка* [4, с. 436], чи то для потреб мольфарів (*Тай наокола хати хлів на вівці та свині, переділений насередині ватерником, шо в нім Дарадуда **видгашував ватри**, примов'єв тай чінив всєкі добрі й злі діла своїми мальфами людем* [4, с. 439]). Язичницьку складову в релігійному житті гуцула вбачав М. Коцюбинський, автор неперевершеного реалістичного роману про гуцулів «Тіні забутих предків», який так характеризував верховинців: «Глибокий язичник – гуцул все своє життя, до смерті проводить в боротьбі зі злими духами, що населяють ліси, гори і води. Християнством він скористався лише для того, щоб прикрасити язичницький культ. Скільки тут красивих казок, переказів, вірувань, символів!» [8, с. 439].

Підтвердженням цього є і традиція карпатських мольфарів на найбільші християнські свята здійснювати свої «мальфи» із використанням води і ватри, про що розповідає автор роману П. Шикерик-Доників: *Перед тим, єк мав дідо лєчі спати, казав, шо завтрішнє свєто Уведениє є найбиршим свєтом у всіх примивників, мальфарів и почінавників. Казав, шо досвіта на Уведениє усі мальфарі зачінают усі свої мальфи чінити й уводити їх на цілий рік. Досвіта на Уведениє ми шє усі спали, єк дідо уже потихоньки потєгси у ватерник, викрутив живої там ватри й нев зачєв своє мальфованє на цілий рік тай **видгашував ватри** на воді, шо була видобрана у накривчєстий коновоци* [4, с. 59].

Ватра виступає у творі символом життя та смерті, збереження давніх традицій, є пам'яттю про них. Відомо, що на Гуцульщині на знак того, що хтось помер, перед хатою чи за обійстям

(*граждою*) розкладали велику ватру, біля якої вночі на *посіжіні* (сидінні при небіжчикові) проводили забави, які, по-перше, нагадували людям, що життя триває, по-друге, розганяли тугу за покійним, по-третє, душа померлого на небі веселитиметься від споглядання цього дійства. Ось як описує цей звичай П. Шикерик-Доників: «*А дехто, то ішов на царинку поза граждов, де коло великої горючої ватри сиділи наокола старші люде тай, курічі люльки, розказували одни одним всєкі історії з Олексієвого життя, та про то, єк то тєжко він конав, та шо вироб'єла ничіста сила у тот чєс, єк лапнула в свої руки йиго грішну душу. А дехто з-мижи них, то провадив такі веселі жарти, кепкуючі з усего на світі, шо голосні сміхє лунали в потемку ночі далеко по кичирах.*

А нидалеко них, коло ватри, то старі й молоді мушшіне так завзєто били галембези, шо аж на земню падали з таким голосним криком та реготом, шо з хати вибігало ціле посижінє дівитиси, єк вни всі лоском лежєли на земни. А тогди вни схоп'єлиси з земні, ловилиси знов до галембізи тай, великим півколесом оббігаючі наокола ватри, захопювали всередину колеса ту чєлідь, шо си цікаво витрішшєла збоку на них, тай разом з нев падали на земню, валєючі фантєчко на царинці в мокрих травах, по бури. А всий нарід, шо на то дівивси серед ночі при світлі єсної ватри, то аж до сліз смієвси, приговорюючі:

«Прости Госпідку, праведне Сонечко, Олексієву грішну душу та наші проступки, тай дай йиму на тім світі легкий супочівок, а нам, живушшим на цім світі, продовжи віка та дай веселости». Тай веселилиси так, єк то звикло здавну в нас, бувало, на посіжінях, шо «одні плакали, а другі си вискірєли, тай усім сум з душі прогонили» [4, с. 421–422]. Отже, ватра виступає в поховальному гуцульському обряді, окрім звичних символів світла, очищення, ще й символом вітаїзму – вічно живого веселого духу горян, символізує перемогу життя над смертю, а також єднає їх у горі та радості.

Ватру як оберіг від усього поганого особливо стерегли й підтримували на полонинах вівчарі, оскільки вірили, що вона захищає їх і від примх погоди, і від звірів, які можуть страхати, а то й поїдати домашніх тварин; вогнище також сприяло налагодженню теплих людських стосунків між пастухами, ватагами, депутатами та господарями, які давали свої вівці на випас у полонину, пор.: *В застайках коло худоби на кошєрах пастирі та мішєнники бурили великі* ***ватри*** *цілу ніч, аби вночі ни страшно було худобі вид звірака. Тай и в стаї горіла велика* ***ватра****, бо ватаг, депутат, старший вівчєр та богато мішєнників допізна керекорили при* ***ватрі*** *в стаї* [4, с. 336–337].

Особливо пильно слід було стерегти ватру від крадіжки її чужими вівчарями з інших полонин, оскільки це могло стати причиною негараздів у стаї: «*А ти, дурню, чо дав йиму взєти з стаї* ***ватру****?» – сердито крикнув Иванчік. <…>*

«Но єк так, то вибачєй, шо вівці хєбли молоко, бо ти за це сам винен, бо дав єс ворогови взєти собі ***ватру*** *з ватришшя, тай ни застеріг єс си, єк слід, против него»* [4, с. 354].

За допомогою ватри проводжали гуцули й зиму, спалюючи «мертвого діда – бога студени», а діти «не переставали бігати вид вогника до вогника «гріти діда», за що отримували від господарів гостинці: чи писанку, чи «сирний колачік», чи «кукуцик хліба». Ось як описує цей обряд П. Шекерик-Доників: «*Иванчік, розмахуючі в руці ошкалком громовиці, єтрив в нім Божим духом – вітром, притаєну* ***живу ватру****. А відтак нев розплодив у короді вічний – живий вогонь, палючи ним мертвого діда – бога студени. Тай в тот раз грів вогнем, на тридев'єтій земни проклєтого Марка. Топив свєтим вогнем на мідєним току йиго леди тай нівертив йиго силу – студінь – на земни. <…>*

Лесьо куражив вильми вогонь, згрібаючі на ватришшє нидогарки форосту, мерви, листя та буришини. ***Ватра****, весело палахкотічі, то ніби оживала, то потахала. Ніби то вогнєний дідо вогнем дихав на дітвору, шо обступила була йиго наокола, тай «гріючі діда», крутиласи наокола ватришшя. Данцувала та, перескакуючі почерез вогонь, радуваласи перемозі тепла над студіньов. А вогонь у тот раз так завзєто кундосив горючим дідом, шо искрами торкав аж дітворі в твар»* [4, с. 318–320].

У художніх текстах слово «***ватра***» вживається і в переносному значенні із конотаціями «*душевне піднесення, натхнення, запал, пристрасть*»: *Знову яблучна оскома…/ Танець /* ***ватрою*** *в ногах…* (В. Шкурган. Знову яблучна оскома…, 23) [5, с. 136]; *Ти мене гуцулом називала, / Та не знала, що в душі / Словом ніжним ти вогонь роздула, / що роздула* ***ватру****,– ти не знала* (Д. Павличко. Ти мене гуцулом називала…, 79) [5, с. 137].

Окрім назви «ватра», вживається в гуцульському діалекті й лексема **ватерка** – *зменш.* до ватра у знач. «вогонь, багаття». Пор.: *Та ні, ось* ***ватерка*** *тліє, тут хтось є…* (Ю. Шкрумеляк. Довбушева слава, 93) [5, с. 134]. Може набувати ця номінація й образного значення в художніх

текстах: *Ти запізнилась, радосте нежданa./ Уже сніги, де* ***ватерка*** *цвіла* (Г. Турелик. Ти запізнилась, радосте нежданa, 69) [5, с. 134].

Зі словом «ватра» тісно пов'язані ще такі номінації, як *ватарник* та *ватрищє*. **Ватарник (ватерник, ватрєнник)** – це частина стаї на полонині, де розкладають ватру, напр.: *Далі більша частина стаї – обиталище пастухів. Але назву має не по людях, а по тому, що тут горить ватра: називається* ***ватарник*** (Г. Хоткевич. Довбуш, 149) [5, с. 133].

Ватришє (ватрище, ватришшє) – вживається у двох значеннях: 1) це місце, де горів вогонь. *Він видважно ступив на спопеліле* ***ватришшє****, брав у жменю попелу тай чістив ним свою стрюбу, залагожєв її на цілий рік до стрілецтва* [4, с. 192]; *Тоді поклав на* ***ватрище*** *підкову, що її приніс із собою з долів…* (В. Гжицький. Опришки, 10) [5, с. 137], 2) *збільш.* до ватра у знач. «вогонь, багаття» //образн. *І тоді ти мене то підносиш, то нищиш, / спалюєш на зеленолезих* ***ватрищах*** *трав. / І дуже шкода мені доброї мушлі тиші, / найбільшої втрати серед тисячі втрат* (І. Калинець. Літо, 45) [5, с. 137].

Висновки. Як бачимо, концепт «ватра» займає чільне місце в гуцульському світосприйманні, виступаючи символом життя і смерті, світла і очищення, вітаїзму, єдності, а також відображає аксіологічні особливості духовного буття українського горянина, яке варто продовжувати досліджувати з допомогою когнітивних методик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : монографія. Чернівці : Рута, 2008. 560 с.

2. Кононенко В. Концепти українського дискурсу : монографія. Київ-Івано-Франківськ : Плай, 2004. 248 с.

3. Венжинович Н. Концептуальна й мовна картина світу як похідні етнічних менталітетів. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Вип. 14. Донецьк : ДонНУ, 2006. С. 8-13. http://litmisto.org.ua/?p=7484 (дата звернення: 14.02.2023).

4. Шекерик-Доників П. Дідо Иванчік : роман. Верховина : Редакція журналу (видавництво) "Гуцульщина", 2007. 494 с.

5. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові : словник : у 2 т / відповід. редактор Василь Ґрещук. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2019. Т. 1. 583 с.

6. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

7. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; гол. ред. О.С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. 632 с.

8. Коцюбинський М.М. Твори : у 3-х т. Київ : Дніпро, 1965. Т. 3. 607 с.

УДК 811.111:81'42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.4

РОЛЬ МОВИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

THE ROLE OF LANGUAGE DURING THE WAR

Дячук Т.М.,
orcid.org/0000-0003-0268-1236
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та культури
Національного авіаційного університету

Литвинська С.В.,
orcid.org/0000-0002-5761-5124
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та культури
Національного авіаційного університету

Добровольська Л.А.,
orcid.org/0000-0003-0268-1166
викладач кафедри української мови та культури
Національного авіаційного університету

Роль мови в гранично стресових для етносу умовах – тема актуальна. У статті досліджуються функції мови під час війни в Україні.

На думку авторів, у реаліях воєнного часу врази збільшується потреба спілкуватися семіотичною системою, відмінною від тієї, якою послуговуються окупанти. Під час війни актуалізувалася низка важливих функцій мови, зокрема:

• емоційно-експресивна – мова – виразник емоцій. У соціальних мережах спостерігається вибух мовотворчості українців, особливо активно творяться лексеми з негативною конотацією. Спрацьовує комунікативний закон поглинання словами емоцій, що забезпечує мовцю стан емоційної рівноваги;

• функція відокремлення «своїх» від «чужих»;

• функція умовного символу, шифру – щоб збагнути суть українськомовного усного чи письмового тексту для ворога потрібні додаткові зусилля;

• функція вербального паролю – за допомогою окремих слів – шиболетів – можна виявити, чи є певна мова для людини рідною;

ідентифікаційна – мова так само як прапор і славень належить до національних атрибутів держави – за нею упі • знають, до якого етносу належить мовець.

Унаслідок проведеного дослідження було зроблено висновки:

• під час війни українська мова виконує ряд важливих функцій;

• ідею російськомовності певної частини українців наразі варто сприймати як анахронізм, тобто пережиток минулого. Перспективи російськомовності на теренах України немає, це питання тісно корелює з питанням національної безпеки;

• коли б в українців не було своєї мови, то таку оригінальну семіотичну систему доцільно було б створити.

Функції мови, актуалізовані у гранично стресових для народу умовах, – тема актуальна і потребує подальшого дослідження.

Ключові слова: мова, семіотична система, геноцид, лінгвоцид, функції мови, функція емоційно-експресивна, ідентифікаційна, шиболет.

The role of language in extremely stressful conditions for the ethnic group is an urgent topic. The article examines the functions of language during the war in Ukraine.

According to the authors, in the realities of wartime, the need to communicate using a semiotic system different from the one used by the occupiers increases. During the war, a number of important functions of the language were actualized, in particular:

• emotionally expressive - language is an expression of emotions. In social networks, there is an explosion of language creativity of Ukrainians, especially lexemes with a negative connotation are being actively created. The communicative law of absorbing emotions with words is activated, which provides the speaker with a state of emotional balance;

• the function of separating "own" from "others";

• the function of a conditional symbol, a cipher – to understand the essence of a Ukrainian spoken or written text for the enemy requires additional efforts;

• verbal password function – with the help of individual words – shibboleths – it is possible to find out whether a certain language is a person's native language;

• identification – the language, like the flag and the flag, belongs to the national attributes of the state – it is used to identify which ethnic group the speaker belongs to.

As a result of the research, the following conclusions were drawn:

• during the war, the Ukrainian language performs a number of important functions;

• the idea of a certain part of Ukrainians being Russian-speaking should be perceived as an anachronism, that is, a relic of the past. There is no prospect of Russian speaking on the territory of Ukraine, this issue is closely related to the issue of national security.

• if Ukrainians did not have their own language, it would be expedient to create such an original semiotic system;

The functions of the language, actualized in extremely stressful conditions for the people, are a topical topic and require further research.

Key words: language, semiotic system, genocide, linguicide, language functions, emotional-expressive, identification function, shibboleth.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни актуалізувалося питання мови. Мова – не лише засіб спілкування. Сучасні реалії дають достатньо фактичного матеріалу про важливість та своєрідність вживання мови в різних ситуаціях: на фронті, у тилу, за межами України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мову під час війни досліджували П.Ю. Гриценко, Т.М. Дячук, С.В. Литвинська, Н.О. Сенчило-Таталіліоґлу, Ю.І. Шевчук, Є. Букет та ін.

Мета статті – з'ясувати роль мови в гранично стресових для народу умовах.

Виклад основного матеріалу. Мова як особлива знакова система в житті будь-якого суспільства виконує безліч важливих функцій.

24 лютого 2022 року Російська Федерація без оголошення війни напала на Україну. Ця обставина для українських громадян стала гранично стресовою. «Колективна душа» народу зреагувала на цей зовнішній подразник як єдине ціле. Агресія з боку народу-сусіда згуртувала українців, незважаючи на різницю в життєвих установках, інтелекті, мові, релігії. Можна погодитися з думкою засновника соціальної психології Ґюстава Лебона, що «Між великим математиком і його чоботарем може існувати ціла прірва з погляду інтелектуального життя, але з погляду характеру між ними часто немає жодної різниці…» [6], бо, на думку цього всесвітньовідомого француза, душу етносу утворюють елементи несвідомого, що, власне, є причиною подібності індивідів цього народу, а різниця між ними полягає в основному в елементах свідомого [6].

Ця війна в першу чергу має світоглядний характер і спрямована проти суті української нації. Якщо попервах ворог озвучував тезу про потребу захищати «русскоговорящих», яких нібито ображають «неонацисти», то потім риторика змінилася – почала звучати жахлива теза про знищення всього українського етносу: «З перших днів цієї війни я попереджаю, що її головною метою є не просто окупація українських земель, але й масове винищення й вигнання українського народу... Це Голокост і Голодомор у одній пігулці... Путіну не потрібні українці навіть як підкорена нація, бо він їх боїться й ненавидить» [7].

До такого самого висновку дійшли аналітики Інституту Гаррімана в Нью-Йорку, а також експерти й дослідники, що вивчають геноцидні практики Росії проти українців, фіксують воєнні злочини російської армії в Україні із Центру Рауля Велленберга з прав людини (Монреаль, Квебек, Канада) та Інституту Нью-Лайнз (Вашингтон). Унаслідок проведених досліджень було оприлюднено «Незалежний юридичний аналіз порушень Російською Федерацією Конвенції про геноцид в Україні та завдань щодо їх запобігання» і зроблено висновок: Путін хоче знищити українців. Азім Ібрахім (Azeem Ibrahim) – директор науково-дослідного Інституту стратегії та політики Нью-Лайнзу стверджує, що Росія під час війни в Україні порушує Конвенцію про геноцид. І, що дуже важливо, під жахливі злочини підводиться «наукова» та «історична» база. Йому вторять депутати Держдуми, які відмовляють українцям у праві на національну ідентичність, власну мову та власну культуру [1].

Не будемо заглиблюватися в причини геної лінгвоциду. У міф, що метою Російської Федерації є захист російськомовних на території України, від початку російської агресії вірив дуже незначний відсоток українців. Події, що відбувалися цьогоріч, є підтвердженням геноцидних намірів Кремля щодо всіх без винятку громадян України.

Можна відзначити, що за роки незалежності українське суспільство неодноразово демонструвало єдність; з початку військової агресії стійкий опір загарбникам на всій загроженій території чинили громадяни незалежно від мови, національності, віросповідання. Найбільша лінія спротиву вибудувалася в традиційно російськомовних містах (Маріуполь, Херсон, Мар'єнка, Сєвєродонецьк), які через своє розташування одними з перших відчули удар ворога.

На думку Віталія Портнікова [8], російськомовні мешканці ментально ближчі до росіян, аніж до своїх українськомовних співгромадян. Різниця – у світоглядних установках, у вихованні на різних засадах, одні включені в рамки української духовної культури, інші – російської. Чому ж не був реалізований сценарій, на який розраховував ворог? На думку завойовників, мешканці мали зустрічати їх з радістю та квітами як довгоочікуваних «освободителей».

Очевидно, за останні роки незалежності, особливо після того, як «руський мир» показав своє справжнє обличчя на Сході та в Криму, сталися кардинальні зміни у свідомості українців, що мешкали поблизу окупованих територій. На думку соціологів, помітні трансформації відбулися упродовж 2012–2016 рр., на що вплинула низка чинників, зокрема: Революція Гідності, тимчасова окупація Криму й частини Луганської й Донецької областей та інші. Соціологічна група «Рейтинг» унаслідок проведеного опитування з використанням методу CATI (Computer Assisted Telephone Interviews – телефонні інтерв'ю з використанням комп'ютера; помилка репрезентативності дослідження з довірчою імовірністю 0,95: не більше 3,1%.) дійшла висновку, що упродовж останніх років «спостерігається стала динаміка зростання в Україні кількості тих, хто вважає українську мову рідною: з 57% у 2012 році до 76% у 2022 році» [2].

За даними Інституту соціології НАН України, після повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 року 17% жителів східних, південних і північних областей перейшли в побуті з російської мови на українську. Це більше, ніж за всі роки незалежності: з 1991-го по 2021 рік менше 15% жителів всієї України перейшли з російської на українську мову. У 1991 році 36,8% вказували, що спілкуються в побуті переважно українською мовою, у 2021 році – 51, 5% [9].

У мові, за Вільгельмом Гумбольдтом, живе «дух народу»; вона є духовним мостом, який поєднує покоління, що відійшли у вічність, з сучасними та прийдешніми. Як відомо, українці свою російськомовність часто пояснюють тим, що це мова їх батька-матері. Данило Гайдамаха, перший українськомовний тіктокер, рупор погляду молодих українців, народжених у незалежній Україні, висловлює міркування щодо позиції та відповідальності кожного: «Україна починається з тебе» [3]. На його думку, треба бути чесним з собою. Заглядаючи наперед, варто розуміти, що діти повторять твою російськомовну практику й ту риторику, якою ти пояснював свою російськомовність. Щоб діти спілкувалися однією мовою зі своїм народом, треба вийти із зони комфорту та почати розмовляти українською. На думку Юрія Шевчука, професора Колумбійського університету, «Мова і те, як нею послуговуються, завжди мала і має власну політичну логіку, – подобається це нам чи ні. Вибір мови спілкування, – особливо в країні з історією ґеноциду, – ніколи не є політично нейтральною дією. Те, як ми оформляємо свої ідеї і посилання, як ословлюємо події, наперед визначає те, як ми їх розуміємо» [10].

Під час війни актуалізувалися такі функції мови.

• Емоційно-експресивна – через мову людина виражає свої емоції. У соціальних мережах спостерігається вибух мовотворчості українців, особливо активно творяться лексеми з негативною конотацією [4]. Спрацьовує комунікативний закон поглинання словами емоцій, що забезпечує мовцю стан емоційної рівноваги.

• Функція відокремлення «своїх» від «чужих», оберегу. У багатьох випадках спілкування українською в екстремальних умовах продиктоване суворим прагматизмом та раціональністю. Наприклад, з міркувань безпеки медичні працівники мають спілкуватися виключно українською мовою. Чому? Можна змоделювати різні ситуації, наприклад: поранений воїн, винесений з поля бою без свідомості, отямився дорогою в госпіталь і чує російську мову. В умовах форс-мажору, у гранично стресовій ситуації боєць може подумати, що він у полоні. Ця ситуація може спричинити різні наслідки, у тому числі й летальні.

Інший випадок вживання української мови на фронті, зумовлений воєнною необхідністю, – переміщення військових між позиціями. Удень «своїх» від «чужих» відрізнити неважко: використовуються пов’язки, закріплені скотчем. Набагато складніше розпізнати «своїх» в умовах обмеженої видимості, – уночі, у тумані тощо. Прилади нічного бачення, а також тепловізори не розрізняють кольорів. Що є гарантією і дає впевненість, що в тебе не поцілять свої? Таким оберегом, на думку військових, є українська мова. Тому навіть ті, хто російською спілкуються вдень, із заходом сонця на передових позиціях переходять на українську, бо це їх безпека, їх життя.

Українська мова в умовах війни є зоною безпеки й для громадян, що перебувають в окупації чи намагаються виїхати з окупованих територій в безпечні місця. Існує безліч прикладів, які підтверджують цю думку. У відеозаписах, виставлених у соціальних мережах, російськомовні мешканці, які пережили окупацію, згадують, що

сигналом для них виходити з укриттів часто було звучання не російської, а української мови з уст військових. Коли лунала російська мова, люди, що сиділи в підвалах, не реагували. В ютубі є відеозапис розповіді 17-річної Марії Вдовиченко, біженки з Маріуполя. ЇЇ сім'я пройшла фільтраційний табір, проминула 27 блок-постів і тільки на 28-му майорів жовто-блакитний стяг. Повірити в те, що небезпека минула, що вони врятовані, було складно – не покидала думка, що все це провокація, постановка, щоб виявити «націків» з-поміж тих, які виїжджали з окупації. І тільки коли прозвучала українська мова, коли їх почали розпитувати про пережите, тоді прийшло розуміння, що перед ними свої, а не переодітий ворог [5].

• Функція умовного символу, шифру. Важлива роль мови як певного шифру під час передавання повідомлень різними каналами комунікації – від засобів масової інформації до телефонних розмов: ворогу не потрібні жодні зусилля, щоб зрозуміти, про що розмовляють російськомовні громадяни України, і, навпаки, щоб збагнути українськомовних, треба вивчити мову або скористатися послугами перекладача. Таким чином, спілкування українською ускладнює ворогу доступ до важливої інформації, виступає перешкодою для отримання потрібних відомостей.

• Функція вербального паролю. Для виявлення диверсійно-розвідувальних груп використовують так званий **шиболет** – мовний пароль – слова, які важко вимовляються ворогами через те, що їхній артикуляційний апарат не пристосований до вимови такого поєднання літер. Використання шиболету (*паляниця, світлиця, молодиця, філіжанка, нісенітниця, веселка, вештатися, духмяний)* дозволяє виявити, що мова, якою спілкується особа, є для неї не рідною.

• Ідентифікаційна функція – мова так само як прапор і славень належить до національних атрибутів держави – за нею упізнають, до якого етносу належить мовець. Українська мова відіграє свою позитивну роль не лише в Україні, а й за її межами. Дослідники твердять, що російськомовні українці за кордоном стикаються з більшою кількістю проблем, ніж українськомовні. В інтернеті є багато історій, як за межами України російськомовні співвітчизники потрапляли в незручні ситуації, коли іноземці сприймали їх як росіян – відмовлялися обслуговувати в магазинах, надавати помешкання та будь-яку консультативну допомогу. Це зрозуміло, адже росіяни, у розумінні багатьох громадян, відповідальні за те, що відбувається в Україні, ідеться насамперед про колективну відповідальність народу. На побутовому рівні ніхто не хоче і не буде заглиблюватися в довгі екскурси в історію, чому частина українців не спілкуються українською – мовою свого народу.

Подібні ситуації трапляються з українськими воєнними біженцями не лише в дальньому, а й у ближньому зарубіжжі. Грузини дали українцям чудову пораду, як поводити себе, перебуваючи в їхній країні, – «розмовляти українською». І тоді українців можна легко відрізнити від тих, які є органічними, питомими носіями російської мови [11].

Під час війни українська мова стала ще одним «полем бою». Хоча серед цілей так званої спецоперації в Україні про мову нібито напряму й не йдеться, але те, що роблять окупанти на захоплених територіях, свідчить про протилежне. Вони палять українські книжки, якомога швидше намагаються запровадити навчання за російською програмою і змушують до колаборації вчителів. Зокрема в захопленому Маріуполі, ще не поховавши мертвих, окупанти змусили дітей, що там перебували, узяти участь у показовому уроці російської мови, який провела вчителька, запрошена із Санкт-Петербурга.

Висновки. Унаслідок проведеного дослідження було зроблено висновки:

• під час війни українська мова виконує ряд важливих функцій;

• ідею російськомовності певної частини українців наразі варто сприймати як анахронізм, тобто пережиток минулого. Перспективи російськомовності на теренах України немає, це питання тісно корелює з питанням національної безпеки.

• коли б в українців не було своєї мови, то таку оригінальну семіотичну систему доцільно було б створити.

Функції мови, актуалізовані у гранично стресових для народу умовах, – тема актуальна і потребує подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Від Голодомору до Холодомору : дослідники геноцидів доводять, що Путін, як і Сталін, хоче знищити українців. URL: https://ua.krymr.com/amp/holodo mor- kholodomor-rosia-henotsyd-proty-ukraintsiv/32175768.html (дата звернення: 17.12.2022).

2. Війна і мова: російська агресія рекордно швидко дерусифікує українців. Це хороша можливість для бізнесу. URL: ttps://forbes.ua › lifestyle › viyna-i-mova-rosiyska-agr... (дата звернення: 12.12.2022).

3. Данило Гайдамаха (Чорнобровий) : «Російська мова в українських родинах – це травма». URL: https://www.youtube.com/@user-xv7jy7wb4q (дата звернення: 18.12.2022).

4. Дячук Т. М., Литвинська С. В., Сенчило-Татліоґлу Н. О. Мовотворчість українського народу сьогодні (на прикладі назв актуальних понять). *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького держ. пед. у-ту ім. Івана Франка. 2022. URL: https://www.aphn-journal.in.ua (дата звернення: 24.11.2023).

5. Застрелив десять, а далі не рахував: дівчинка вирвалася з Маріуполя та розповіла про «фільтрацію». URL: http://syoutu.be/tjQHa6PHqYE (дата звернення: 12.05.2022).

6. Лебон Г. Психология народов и масс. СПб.: Макет, 1995. URL: https://pedlib.ru (дата звернення: 17.12.2022).

7. Портніков В. Путінський режим – це абсолютна загроза. Людство або розуміє це, або зникає. Львівський портал. 3 квітня 2022. URL: https://portal.lviv.ua/news/2022/04/03/vitalij-portnykov-putinskyj-r_(дата звернення: 12.05.2022).

8. Портніков В., Савенцов С. URL: https://www.facebook.com/ 100040882220625/ posts/847190039987062 (дата звернення: 12.05.2022).

9. Центр вільного спілкування "Діалог" Товариства "Знання" України ... URL: https://ms-my.facebook.com › groups › permalink (дата звернення: 12.05.2022).

10. Юрій Шевчук «Про війну і потребу нової мови», 12 березня 2022, Радіо свобода URL: https://www.radiosvoboda.org (дата звернення: 17.12.2022).

11. Як зробити, щоб було зрозуміло, що ти – українець? Чудова грузинська порада. URL: https://www.youtube.com@neoprosvita (дата звернення: 17.12.2022).

УДК 81'1:81'38:82-93(477)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.5

КОМУНІКАТИВНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ГРАФОНІВ У РОМАНІ «ҐУДЗИК-2» ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

THE COMMUNICANIVE LOAD OF GRAPHS IN THE NOVEL «BUTTON-2» BY IREN ROZDOBUDKO

Євтушина Т.О.,
orcid.org/0000-0001-6561-5880
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

У статті досліджено комунікативну релевантність домінантних графонів у романі «Ґудзик-2» Ірен Роздобудько.

Наголошено, що проза письменниці оминає маски тоталітарного минулого, стає полілогічною. На часі перетворення мовленнєвої комунікації на відеовербальну. Для унаочнення вербального змісту прози авторка використовує графони. Завдяки графічних виражальних засобів Ірен Роздобудько отримує додаткові можливості для виокремлення найважливіших у комунікативному плані елементів, що сприяє посиленню впливу на адресата й залежить не лише від змісту, але й форми та організації тексту. Графони допомагають авторці розкрити глибину і характер зображуваної дійсності. Серед найпродуктивніших засобів графічної актуалізації висловлювання зафіксовано лапки, курсив, дефісацію, використання великої літери, іншомовну абетку, експерименти з розміром тексту.

З'ясовано, що графічні стилістичні засоби використано в романі «Ґудзик-2» на тлі графічно нейтрального тексту. Курсивом візуалізовано особові та неозначені займенники, якісно-означальні прислівники, іменники, об'ємні фрагменти тексту, лист однієї з героїнь до себе самої, інтертекст – тексти пісень, кінематографічні роздуми. Така форма написання виражає семантичну глибину підтексту, зосереджує увагу читача, закликає уважно вчитатися, оцінити текстовий масив.

Наголошено, що найпродуктивнішим комунікативним засобом графічної акцентуації лексем є лапки. Вони прагматично важливі, оскільки транслюють зосередження уваги авторки до повідомлення, орієнтують читача на ґрунтовний аналіз фрагмента тексту, записаного в лапках. За допомогою лапок виокремлено текстові масиви, гасла, запитання, ситуації, імена людей, характеристики персонажів, предмети, абстрактні поняття, машини, тварини, квіти, прислівники та прикметники, фразеологізми, жаргонізми, слова мовленнєвого етикету, прецедентні феномени – національно-прецедентний феномен зі сфери української літератури та світові шлягери.

Ключові слова: сучасна жіноча проза, графон, комунікативне навантаження, роман «Ґудзик-2», Ірен Роздобудько.

The article examines the communicative relevance of dominant graphons in the novel «Button-2» by Irene Rozdobudko.

It is emphasized that the writer's prose bypasses the masks of the totalitarian past and becomes polylogical. It's time to convert voice communication to video-verbal communication. To visualize the verbal content of the prose, the author uses graphons. Thanks to graphic means of expression, Irene Rozdobudko gets additional opportunities to highlight the most important communicative elements, which helps to strengthen the impact on the addressee and depends not only on the content, but also on the form and organization of the text. Graphic highlights help the author to reveal the depth and nature of the depicted reality. Quotation marks, italics, the use of capital letters, foreign language alphabets, and experiments with the size of the text are among the most productive means of graphic actualization of the expression.

It was found that graphic stylistic devices were used in the novel «Button-2» against the background of a graphically neutral text. Personal and indefinite pronouns, qualitatively descriptive adverbs, nouns, voluminous text fragments, a letter from one of the heroines to herself, intertext - song texts, cinematic reflections are visualized in italics. This form of writing expresses the semantic depth of the subtext, focuses the reader's attention, calls for careful reading and evaluation of the text array.

It is emphasized that quotation marks are the most productive means of graphic accentuation of tokens. They are pragmatically important, as they convey the author's focus on the message, orient the reader to a thorough analysis of the text fragment written in quotation marks. With the help of quotation marks, text arrays, slogans, questions, situations, characteristics of characters, words for designating objects, abstract concepts of names of people, cars, animals, flowers, adverbs and adjectives, phraseological units, jargons, words of speech etiquette, precedent phenomena - national-precedent a phenomenon from the field of Ukrainian literature and world hits.

Key words: modern women's prose, graphon, communicative load, novel «Button-2», Iren Rozdobudko.

Постановка проблеми. Сучасна українська література артикулює «жіночий досвід» як специфічний літературний феномен. Письменниці відверто й емоційно транслюють жіночу суб'єктивність, самостійно реалізують жінку в сучасному суспільстві, її пошуки гармонії в сім'ї, у стосунках із чоловіками та дітьми. Жіноча проза оминає маски тоталітарного минулого, стає полілогічною. На часі перетворення мовленнєвої комунікації на відеовербальну.

Підтвердженням є проза Ірен Роздобудько, що формує якісний пласт масової української літератури. «Проза мисткині прикметна прагненням авторки творити літературу, яка наповнювала б життя сенсом, виховувала читача, дбала про його смаки й уподобання» [2, с. 52].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на наявність літературознавчого вивчення прозової майстерності Ірен Роздобудько: жанрові особливості прози письменниці (Ю. Соколовська, Н. Галушка); характеристика стильової манери письма (Я. Голобородько, Л. Горболіс); цінності художнього хисту (Н. Герасименко, Я. Голобородько); творчість письменниці в контексті масової літератури (Ю. Соколовська, Г. Улюра); міжмистецькі контакти прози з музикою (Л. Горболіс); художні особливості прози (Т. Тебешевська-Качак) та лінгвістичного осягнення творчості Ірен Роздобудько: когнітивний аспект (О. Садовнікова; лінгвостилістична інтерпретація тексту (Т. Должикова); структурно-семантичні та функційно-стилістичні характеристики поетонімії (Д. Козловська); лігвокультурологічний аспект фразеологічних одиниць (В. Бадюл), експресивність порівняльних конструкцій (Г. Гайдученко), лексико-семантичні неологізми (Л. Мінчак) та ін., ґрунтовного аналізу графічного багатства роману «Ґудзик-2» немає, що зумовлює актуальність вивчення комунікативного навантаження графонів у прозі письменниці.

Постановка завдання. *Мета статті* – дослідити комунікативну релевантність домінантних графонів у романі «Ґудзик-2» Ірен Роздобудько.

Поставлена мета зумовила розв'язання таких завдань: 1) обґрунтувати поняття «жіноча проза»; 2) виокремити графони в романі «Ґудзик-2» Ірен Роздобудько; 3) дослідити комунікативне навантаження курсиву та лапок як маркерів графічної мовотворчості Ірен Роздобудько в романі «Ґудзик-2».

Виклад основного матеріалу. Жіноча проза – «це інший стиль мислення і письма, інша манера мовлення, інший тон» [8, 180]. Стильовою рисою жіночого письма є емоційність, яка «переплітається з ліризмом та романтизацією» [6, с. 5]. Ці тексти захоплюють читача відвертістю, автобіографічними образами, «новаторськими принципами осмислення реального і трансцендентного вимірів існування» [1, с. 224]. Сучасна українська жіноча проза суб'єктивна та лірична, інтелектуалізована, репрезентує внутрішній світ героїні, її професійну діяльність. Переконаємося на вищезазначеному в романі «Ґудзик-2» Ірен Роздобудько.

Майстерно й численно письменниця використовує для унаочнення вербального змісту художнього тексту графони, які стимулюють увагу масового читача, видозмінюючи чи деформуючи очікуваний синтаксичний лад мовлення. Графіка спрямована на відтворення емоційного забарвлення, що письменниця передає читачеві, підкреслює частину висловлювання чи вказує на наявність підтексту.

Нагадаймо, що термін «графон» запропонував В. Кухаренко. Науковець таким чином коментує

заплановане ігнорування орфографічною нормою, щоб продемонструвати порушення фонетичної норми [див 3, с. 213].

Графон можуть репрезентувати буквені та небуквені графеми. Ураховуючи виокремлення в графоні найважливішого компонента від певного мовного рівня, відповідно дифузного підходу аналізоване явище пояснюють як орфографічне відхилення від норми з метою фіксації фонетичних особливостей вимови; стилістичне спотворення орфографічної норми для передання порушень індивідуальної чи діалектної фонетичної вимови; фонографічний засіб, який читач не сприймає як відтворення норми; графіко-фонетичний стилістичний засіб як відтворення відхилення від графічного чи орфографічного стандарту.

Слушним для нашого дослідження є останнє визначення графона. Воно дає змогу зараховувати до графонів курсив, дефісацію, факультативні лапки, великі літери замість маленьких або навпаки, відхилення від орфографічних норм, фігурне розташування тексту на сторінці, комбінації вищезазначених способів. Такі новації можна пояснити появою мобільних телефонів, комп'ютерів як носіїв нових форм письмового розмовного мовлення сучасного читача [7, с. 265].

Поширеність графоакцентованих мовних одиниць – новий етап розвитку сучасної комунікації. Для неї притаманна демократизація, нестабільність і необов'язковість дотримання норм, частотна візуалізація переданої інформації. Майстерне використання графічних засобів зосереджує читача на формі написання. У графіці Ірен Роздобудько мінімізує інформацію, деформує чи семантично збільшує значеннєве тло. Крім того, слушною є думка, що в художньому тексті графічні засоби виконують прагматичні функції. Зокрема: 1) привернення уваги адресата; 2) виокремлення комунікативно важливих елементів мови; 3) уточнення; 4) композиційне членування тексту; 5) компресії інформації [4, с. 35]. Але першочерговим завданням графічного виокремлення є взаєморозуміння між автором і читачем, що є метою комунікації.

Графічні новації (курсив, дефісація, факультативні лапки, великі літери замість маленьких або навпаки, відхилення від орфографічних норм, іншомовності, комбінації вищезазначених способів) художньої комунікації в романах Ірен Роздобудько є носіями значущої стилістичної інформації, прагматично зорієнтовані, надають тексту стилістичних, емоційних, експресивних відтінків.

Нашу увагу привернув той факт, що в романі «Ґудзик-2» графічне виділення за допомогою курсиву (7 функційних контекстів) авторка відводить особовим і неозначеним займенникам, улюбленому якісно-означальному прислівнику «так», іменникам. Наприклад: «І тривожна думка про те, що ***вона*** мешкає там, неприємно дряпнула по серцю» [5, с. 110.] У внутрішньому мовленні Дениса письменниця акцентує увагу на важливості для персонажа терміново потрапити за паркан готелю містера Мігеля. Це пришвидшить знаходження його Ліки. Займенник третьої особини однини жіночого роду *вона* виконує функцію компресії інформації. Це значущий стилістичний засіб словесної економії. Адже інформацію, яку подано в цьому графоні, в усному мовленні репрезентує лексичне словосполучення – Ліка Танецька, на той момент уже Енжі Маклейн.

Графічне виділення курсивом особового займенника третьої особи множини *вони* виконує уточнювальну функцію. Наприклад: «Цікаво, подумав, а чи замовляють ***вони*** на свої віллу піцу «Луї Тринадцятий» [5, с. 123]. Цим графоном передано сподівання Дена, що родина Маклейнів замовляє піцу. Оскільки він планує представитися доставкою піци, щоб спробувати потрапити до садиби Маклейнів.

Крім того, авторка наголошує на вагомості телефонного дзвінка, адресатом якого є містер Маклейн: «-Ти дзвонила ***йому***?» [5, с. 161]. Графічне виокремлення особового займенника третьої особи однини чоловічого роду в давальному відмінку *йому* виконує уточнювальну функцію. Таким чином авторка підкреслює рішучість пана Збишека щодо Ліки, він змушує її покинути чоловіка. Але в його намірах керують не так почуття, як бажання наживи на феноменальній творчості героїні.

Наступний курсивний графон – це неозначений займенник: «А ***чиїсь***» [5, с. 173]. Монолог місіс Мелані Страйзен, шанувальниці та близької людини Ліки в Америці містить зафіксований графічний графон. Це спогади, як у дитинстві вона побачила біля своїх ніг погляд чиїхось очей – це був вовк.

У роздумах-спогадах місіс Мелані Страйзен також функціонує графічне виокремлення курсивом якісно-означального прислівника: «Чому звір мене *так* виокремив з-поміж багатьох, що там на моїх стопах відчув?» [5, с. 174].

Як бачимо, монолог-спогад місіс Мелані Страйзен насичений курсивним виділенням: «Крім того ***звіра***, що лизав мої ноги – і чомусь не забрав» [5, с. 176]. Курсивне відтворення іменника комунікативно доречне: загострює увагу читача, збільшуючи експресивність тексту.

Зауважимо, ще в романі «Ґудзик-2» з метою виокремлення комунікативно важливих елементів авторка вживає курсив га позначення об'ємних фрагментів тексту. Зокрема, це лист Мелані Страйзен до себе самої, коли їй мине за 75 [5, с. 146]; інтертекст – тексти пісень [5, с. 70; 5, с. 72; 5, с. 92–93]; кінематографічні роздуми [5, с. 53–54; 5, с. 55; 5, с. 57-60]. Така форма написання репрезентує семантичну глибину підтексту, зосереджує увагу читача, закликає уважно вчитатися, оцінити текстовий масив.

Фактичний матеріал переконує, що графічні стилістичні засоби письменниця використовує на тлі графічно нейтрального тексту. Графічно-курсивні ділянки тексту незвичністю свого оформлення здійснюють прагматичний ефект на читача.

Графічні експерименти Ірен Роздобудько не обмежено вищерозглянутими графонами. Найпродуктивнішим засобом графічної акцентуації лексем є лапки. Вони комунікативно важливі, оскільки орієнтують читача ґрунтовно аналізувати фрагменти роману, записані в лапках. Емоційно-експресивна природа таких графічних елементів робить їх важливим засобом відтворення почуттів та емоцій персонажів, а також широким потоком вплітається у власне авторську мову художнього твору.

Письменниця часто використовує графічні виділення за допомогою лапок підрядного словосполучення, яке є маркером експресивних контекстів роману «Ґудзик-2». Це графон на позначення Ліки: Цікаво, що ця графічна новація функціонує з ідентичним адресатом. Проте адресант втратив свою царівну, на її пошуки він полетів до Америки: «…серед тисячі зустрічних виглядаю рудоволосу **«царівну-жабку»** з опущеними на пів щоки віями» [5, с. 122]; «Він відкинув сигарету, котру за ці хвилини випотрошив до останку і зрозумів, що це дійсно вона – **«царівна-жабка»** [5, с. 304]; «говорила **«царівна-жабка»**, Ліка» [5, с. 312]. Як бачимо, лише 1 раз цей графон уточнює ім'я героїні.

За допомогою лапок авторка акцентує найважливіші елементи, які повинен помітити адресат. Зокрема, у романі «Ґудзик-2» зафіксовано написання в лапках 56 фрагментів – це текстові масиви. Переважно такі графічні засоби передають емоційне забарвлення чи підкреслюють вагомість частини висловлювання, також можуть пропонувати натяк на підтекст.

Понад 40 фрагментів – це характеристики персонажів. Наприклад, наприкінці роману «Ґудзик – 2» головний персонаж Денис знаходить не в Америці, а в рідному Києві свою Ліку. Це сталося під час Революції Гідності. Тому й фіксуємо таку акцентуацію за допомогою лапок: «складали до кузова **«двохсотих»** [5, с. 318]; «Але безіменним з найкращим **«позивним»** тих днів – **«брат»** [5, с. 300]; «Знайшов **«афганців»**, прибився до них» [5, с. 297].

Близько 30 текстових фрагментів – виділення лапками гасел. Неодноразово вжито в лапках гасло-репліка до Дениса як годувальника команди зі створення реклами: **«З поверненням, босе!»** [5, с. 226]. Погодьмося, що поява таких графонів в романі додає тексту експресивність завдяки нюансам, які з'являються під час авторських модифікацій.

Крім того, 25 випадків – слова на позначення предметів. Наприклад: «Але якою технікою виконане **«кельтське плетіння»** місіс Страйзен, вона довго не могла розгадати» [5, с. 153]. Майже 30 разів авторка пише в лапках абстрактні поняття, 15 випадків – імена людей, 3 уживання – правопис слів на позначення машин. 2 випадки – це назви тварин: «розводила китайських **«золотих рибок»** [5, с. 116], **«жабок»** тут не водилося» [5, с. 122], 2 рази вжито в лапках назви квітів: «…У нас ці квіти **«тагетес»** називаються. От не знаю, якби не вимовила вона тоді **«чорнобривці»**, то може я б ніколи нею і не зацікавилася» [5, с. 171]. Як бачимо, завдяки своїй невибагливій декоративності чорнобривці завоювали героїв роману «Ґудзик – 2». Мабуть, тому, що ці квіти корисні, вони в містах прикрашають клумби, а в селах чорнобривці допомагають зберегти врожай від шкідників. Якщо їх правильно садити. Чому? Адже чорнобривці виділяють різкий запах і якщо їх посадити по периметру грядок, то це не сподобається гризунам і комахам. І тоді капуста, картопля, полуниця, молоді дерева врятовані.

Запитання теж авторка пише понад 10 разів в лапках, вони виконують функцію виокремлення комунікативно важливих елементів мови: **«Я тобі подобаюсь?»** [5, с. 94]; **«Звідки ти звалилася на мою голову?»** [5, с. 180] тощо. Стільки ж фрагментів авторка вжила в лапках на позначення ситуацій.

Ірен Роздобудько використовує лапки для акцентування прислівників (13 фрагментів) і прикметників (21 раз): **«елітним»** [5, с. 8]; **«грецька»** [5, 153]; **«американізованого»** [53, 189]; **«столичній»** [53, с. 249] тощо. Лапки використано з метою логічно-акцентуаційного увиразнення: письменниця підкреслює ту нову комунікативну інформацію, про яку йдеться в тексті.

Не оминуло авторське око 9 фразеологізмів: **«мінне поле»** [5, с. 6]; **«по саме нікуди»** [5, с. 17]; **«насиділась на шиї в чоловіка»** [5, с. 159]; **«на голову не надінеш»** [5, с. 207]; **«беруся за розум»** [5, с. 244]; **«моя хата скраю»** [5, с. 255]; **«важка артилерія»** [5, с. 297]; **«клин клином»** [5, с. 307] та декількох жаргонізмів **«рубали бабки»** [5, с. 18]; **«блін»** [5, с. 295]; **«брониками»** [5, с. 295]; **«гельми»** [5, с. 295]; **«зелені»** [5, с. 295].

Прецедентні феномени теж декілька разів письменниця індивідуалізує, уживаючи їх у лапках. Коли читач звертає увагу на графічно виокремлені конструкції, то для нього швидше за все така графічна новація набуває семіотичності та стає знаком того фрагмента, у якому вжитий. Зокрема, художньо виправданим є національно-прецедентний феномен зі сфери української літератури. Це висловлювання, що є назвою вірша О. Олеся. Його функція оцінна. Наприклад: «Як писав поет – **«з журбою радість обнялась»** [5, с. 7]. Доречність функційного навантаження беззаперечна, у ньому філософія життя, оскільки не існує радості без журби. І навпаки: не буває журби без радості. Життя – сплетіння пов'язаних між собою почуттів і переживань.

Ірен Роздобудько – масова письменниця. Тому не дивно в мовленні її персонажів звучать назви й безпосереднє виконання світових шлягерів. Наприклад: «співаємо **«єстердей!»** і **«єлоу сабмарин»** [5, с. 178]. Адже це неймовірні предедентні феномени, відтворені в лапках українською абеткою пісні групи «Бітлз». А саме: пісня «Yesterday» посідала перші місця в чартах США, Канади, Нової Зеландії тощо. У ХХ ст. американське радіо й телебачення запускало цю пісню понад 7 мільйонів разів, згідно з версією Broadcast Music Incorporated, а за версією опитування британської радіостанції BBC-2, це найкраща пісня ХХ століття. Крім того, авторка передбачає, що її масові читачі знають пісню «Yellow Submarine» як найважливішу композицію альбома Revolver. Ця пісня наштовхнула групу на створення мультфільма, який вирішив їхню фінансову проблему. Сингл «Yellow Submarine» посів перше місце в 1966 році у Великій Британії на хіт-параді та отримав премію «Айвора-Новелло» за попит на найбільше продавання.

Масовий читач не омине фрагмент роману «Ґудзик – 2» із прецедентним висловом «налити мені **«Черчелеву порцію»** віскі» [5, с. 17]. Інтелектуально підготовлений читач знає, що в прем'єр-міністра Великої Британії були складні стосунки з віскі. За розповідями самого політика, він навчився пити під час служби в Індії, оскільки там вода була небезпечна для здоров'я, що лише добра порція віскі могла компенсувати неприємну на смак воду. Але згодом Черчель почав куштувати цей напій зранку. Проте це був не чистий напій. Це була суміш віскі та содової. Такий фірмовий мікс він називав «ополоскувачем для рота», створюючи собі імідж алкоголика, він вважав, що стає ближчим до народу. Згодом утворилося прецедентне словосполучення *Черчелева порція віскі*.

Понад 15 фрагментів – слова на позначення дій. Вони виконують у тексті функцію привернення уваги незвичністю свого оформлення: **«читати»** [5, с. 86]; **«погомоніти»** [5, с. 96]; **«не повертаються»** [5, с. 96]; **«спеціалізувався»** [5, с. 106]; **«вмочив»** [5, с. 197]; **«не вимерзнемо»** [5, с. 240]; **«владнається»** [5, с. 252] тощо.

Персонажі Ірен Роздобудько – інтелігентні, вихована, тому природно, що в лапках вживано слова мовленнєвого етикету: «Запитав, як там Данило, побажав **«доброго ранку»** й вислухавши **«добраніч»**, відключився» [5, с. 4].

Висновки. Отже, у художньому тексті графічні засоби виокремлення за допомогою курсиву й лапок комунікативно навантажені: виступають потужним засобом експресивності та здійснення прагматичного впливу на адресатів роману «Ґудзик-2» Ірен Роздобудько.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у структуруванні графічних новацій як стилістичних прийомів ідіостилю Ірен Роздобудько.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гамоліна В., Соловей О. Жіноча проза як феномен української літератури. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету*. Т. 2. Вип. 12. 2020. С. 224–227.

2. Горболіс Л. «Ранковий прибиральник» Ірен Роздобудько – роман про повернення в Україну. *Слово і час*. 2011. №1. С. 52–58.

3. Мельник С. М. Графодеривація в українській постмодерністській прозі. *Наукові записки.* Серія «Філологічна». Острог : Видавництво «Острозька академія». Вип. 35. 2013. С. 213–215.

4. Микитюк Ірина. «Графічні засоби як носії прагматичного значення у тексті». *Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні наукові дослідження – 2006»:* Філологічні науки, т. 39, Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2006. С. 34–36.

5. Роздобудько І. Ґудзик-2 : роман. Київ : Нора – Друк, 2015. 320 с.
6. Тебешевська-Качак Т. Б. Художні особливості жіночої прози 80–90-х років ХХ ст. : монографія. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. 192 с.
7. Тишківська Н. Графіка як засіб мовної гри. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2015. С. 263–272.
8. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза : постмодерний період : навчальний посібник. Київ : «Академія», 2008. 248 с.

УДК 821.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.6

РИТОРИЧНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ТЕКСТОВОЇ ЄДНОСТІ СТАТТІ У. САМЧУКА «НАРІД ЧИ ЧЕРНЬ?»

RHETORICAL MEANS OF CREATING THE TEXT UNITY OF U. SAMCHUK'S ARTICLE «A NATION OR A MOB?»

Євченко О.В.,
orcid.org/0000-0002-5667-312X
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філософсько-історичних студій та масових комунікацій
Державного університету «Житомирська політехніка»

Дослідження присвячено аналізу риторичних засобів, що сприяли інтеграції текстової єдності статті У. Самчука «Нарід чи чернь?», написаної письменником-публіцистом у воєнний період репортерської та редакторської діяльності; означену статтю розглянуто з огляду на стилістику ораторської промови; визначено стилістичні особливості статті, зумовлені риторичними прийомами та експліцитною полемічністю, за допомогою яких автор прагне здійснити безпосередній комунікативний вплив, переконання і спонукання, та зазначено особливості архітектонічної побудови текстової єдності статті; окреслено основні риторичні й конструктивні прийоми, котрі використовує автор – риторичні питання, єдність питання-відповіді, що утворюють питально-відповідальний комплекс і протиставлення, контраст, анафора, розподіл, повтори, простий перелік, динамічний перелік, кільцювання; вирізнено контрастний і ступеневий способи розгортання тези, які обрано письменником-публіцистом для активізації, та методи аргументування, котрі він використовує для обґрунтування своєї концепції – метод протиставлення (сприяє протиставленню антагоністичних підходів до вирішення проблеми й створенню контрасту); метод потенціювання (допомагає авторові відповідно до своїх інтересів висувати на перший план те, що є доцільним в інтересах визначеної цільової установки); метод ствердження висновків (дозволяє за допомогою часткових узагальнень прийти до конкретного висновку); зазначено основні прийоми логічної аргументації (аргумент з досвіду, приклад у протилежність), засоби психологічного впливу (пафос, аргумент до однакового розуміння) та етичні прийоми переконання (аргумент до норми, аргумент до антинорми); названо три комунікативні центри статті, що уподібнюють її до тексту промови – автор, ідейні супротивники й адресат, засоби створення експліцитної полемічності – послідовна репрезентація протиставлення двох антагоністичних ідеологій (національної української і більшовицької), сарказм, різкі оцінювальні судження й протиставлення.

Ключові слова: архітектонічна побудова, експліцитна полемічність, риторичні засоби, конструктивні прийоми, методи аргументування, способи розгортання тези, прийоми логічної аргументації, засоби психологічного впливу, етичні прийоми переконання.

The study is devoted to the analysis of rhetorical means that contributed to the integration of the textual unity of U. Samchuk's article "A nation or mob?", written by a writer-publicist during the wartime period of reporting and editorial activity; the mentioned article was considered with regard to the stylistics of the oratorical speech; the stylistic features of the article determined by rhetorical techniques and explicit polemics, with the help of which the author seeks to exert direct communicative influence, persuasion and encouragement, and the features of the architectural construction of the textual unity of the article are specified; the main rhetorical and constructive techniques used by the author are outlined – rhetorical questions, unity of question-answers forming a question-answer complex and opposition, contrast, anaphora, distribution, repetitions, simple list, dynamic list, ringing; the contrasting and graded ways of developing the thesis chosen by the publicist writer for activation and the argumentation methods he uses to justify his concept are distinguished – the method of opposition (contributes to contrasting antagonistic approaches to solving the problem and creating a contrast); the method of potentiation (helps the author, in accordance with his interests, to bring to the fore what is expedient in the interests of the specified target setting); method of asserting conclusions (allows to come to a specific conclusion with the help of partial generalizations); the main methods of logical argumentation (argument from experience, example to the contrary), means of psychological influence (pathos, argument to the same understanding) and ethical methods of

persuasion (argument to the norm, argument to the anti-norm) are indicated; three communicative centers of the article are named, which compare it to the text of a speech – the author, ideological opponents and the addressee, means of creating explicit polemics – a consistent representation of the opposition of two antagonistic ideologies (national Ukrainian and Bolshevik), sarcasm, sharp evaluative judgments and opposition.

Key words: architectural construction, explicit polemic, rhetorical means, constructive methods, methods of argumentation, ways of developing a thesis, methods of logical argumentation, means of psychological influence, ethical methods of persuasion.

Постановка проблеми. Публіцистична та громадська діяльність письменників української діаспори значною мірою сприяла формуванню національних світоглядних орієнтирів та ідеологічних засад, які стали ґрунтом для здобуття Україною незалежності. Широкий тематичний спектр, діалогічність і полемічність, непересічність концепцій вирізняють публіцистику української діаспори, передусім публіцистичні твори громадських діячів і митців Д. Донцова, Є. Маланюка, І. Багряного й У. Самчука. Специфічна особливість публіцистичних творів означених авторів визначається гострою актуальністю, безпосереднім зв'язком із дійсністю та комунікативністю. Актуалізація болючих проблем, вихідна точка письменників-публіцистів діаспори, зокрема У. Самчука, що формується на ґрунті громадянської позиції, зумовлює експліцитну полемічність публіцистичних текстових єдностей, а комунікативність – використання конструктивних прийомів та риторичних засобів – забезпечує безпосередній та опосередкований впливи на масову або цільову аудиторію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні дослідники значну увагу приділили вивченню літературної та публіцистичної спадщини У. Самчука. Так, А. Жив'юк [1] досліджує комплекс проблем, пов'язаних з формуванням та еволюцією суспільно-політичних поглядів митця, вивчає його громадсько-політичну діяльність. І. Комінярська [2] зосереджується на дослідженні художнього втілення національної ідентичності героя в прозі У. Самчука, у контексті розвитку української літератури ХХ ст. осмислює поняття «національна ідентичність», розкриває постать У. Самчука як прозаїка, публіциста й літературного критика та визначає його внесок у світове й українське письменство. У контексті українського державотворення досліджує публіцистику У. Самчука Р. Радчик [3]. Жанрові особливості журналістської публіцистики У. Самчука, зв'язок його художньої і публіцистичної творчості окреслює С. Хороб [4]. Майстерність У. Самчука-публіциста досліджує Н. Буркалець [5] та інші літературознавці й дослідники.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні основних принципів творення комунікативної текстової єдності статті У. Самчука «Нарід чи чернь?», яка зумовила низку завдань: визначити риторичні засоби, що дозволяють втілити авторську концепцію; вирізнити конструктивні прийоми, котрі сприяють інтеграції тексту статті; окреслити методи аргументування та прийоми аргументації, за допомогою яких письменник-публіцист здійснює комунікативний вплив на свідомість реципієнта.

Виклад основного матеріалу. Громадська і публіцистична діяльність У. Самчука передусім спрямовані на боротьбу за незалежність України та присвячені побудові майбутньої української держави, адже національна ідея не може реалізуватися без конструктивного державництва, котре, відповідно до його розуміння, ґрунтується на волі. Переконання автора суголосні рефлексіям Д. Донцова, висловленим у фундаментальній праці «Націоналізм» (1926), у якій видатний український націософ проголошував: «На сій волі (не на розумі), на догмі, аксіомі, (не на доведеній правді), на самостійнім, не на деривативнім постуляті, на бездоказовім пориві, (а не правилі, що шукає оправдання деінде), – мусить бути збудована наша національна ідея, коли ми хочемо утриматися на поверхні жорстокого життя» [6, с. 159].

В означеному контексті особливого резонансу набуває стаття У. Самчука «Нарід чи чернь?» (1941), в якій постає проблема національної самодостатності та спроможності українського народу побудувати власну державність. Статті значною мірою притаманні риси заклику: пафосне звернення до широких верств, актуальна й злободенна тематика, гостра постановка проблемного питання, репрезентація проблеми та її аналіз із з'ясуванням причин і наслідків, окреслення можливих шляхів розв'язання та стилістика ораторської промови. Втілення концепції та організація комунікативного впливу засвідчують публіцистичну майстерність автора. Стилістичні особливості статті зумовлюються риторичними прийомами й експліцитною полемічністю, за допомогою яких здійснюється комунікативний вплив, переконання і спонукання. Цільова установка покликана змусити замислитися над проблемою національної свідомості у найкритичніший історичний момент життя українського народу, коли він опинився в лещатах між нацизмом і більшовизмом. Реалізацію цільової уста-

новки забезпечує вже назва твору, сформульована у формі риторичного питання, що не лише полемічно окреслює проблему, а й сприяє процесові активізації реципієнтів, налаштовує їх на сприймання аргументації.

Архітектонічна побудова текстової єдності – класична, трьохскладова – вступ, основна частина, висновки. Розпочинається стаття раптово, без попередніх резюме, наче більшість реципієнтів, яких автор ознайомлює із власною концепцією й на яких розраховує відповідний комунікативний вплив, вже неодноразово зверталися до означеної проблеми і зробили певні висновки. Раптовий вступ організовується конструктивними прийомами повтору та простого переліку: «При першому погляді на дійсність це питання не дає нам покою. Воно врізається в нашу свідомість, воно переслідує нас вдома, на вулиці, в установі, на базарі, у трамваї…» [7]. Обрані прийоми, по-перше, дозволяють окреслити проблему мінімальною кількістю мовленнєвих засобів, по-друге – допомагають установити комунікативний контакт, скорочуючи відстань між автором і читачем, по-третє – відразу готують до сприймання головної думки. Подальше розгортання вступу забезпечується риторичними запитаннями, що містять констатацію і протиставлення, й одночасною відповіддю автора – конструктивними прийомами, в основі яких єдність питання-відповіді та протиставлення, як правило, однорідних понять, внаслідок чого посилюється контраст між протилежностями: «…Хто ми? Нарід чи чернь? Нація чи маса?... Організована, свідома, вигранена збірна одиниця чи юрба без'язиких постатей? І дати на це одразу, без вагань, виразну відповідь ми тоді вагаємось» [7]. Риторичні питання та відповідь автора на них не лише утворюють питально-відповідальний комплекс, а, власне, репрезентуються як проблемні аспекти, що висуваються публіцистом, як-от: самоідентифікації, формування національної свідомості, національного самовизначення, з'ясування ролі й місця українського народу в історичному процесі тощо. Автор наголошує на тому, що нищення національної свідомості є найголовнішим завданням будь-яких поневолювачів, які приходили в Україну. Тому втілювана ним концепція передбачає конкретизацію понять «людська гідність» та «національна свідомість», адже «величезна маса живих людиноподібних істот 1941 року по народженні Христа не розуміє і не усвідомлює в собі двох дуже важливих і основних первнів» [7]. Використання прийому єдності питання-відповіді у подальшому набуває виразної асоціативності з метою розмежування широкого загалу на народ і чернь: «Що це таке людська гідність? Чи це щось подібне на мішок картоплі, чи на порвані чоботи? Не всім ясно. Що таке – національна свідомість і для чого її можна практично вжити? Також не кожному вміщується в голові» [7]. Означені питання та відповіді на них ставлять в один смисловий ряд непорівнюване, адже «людська гідність» та «національна свідомість» – абстрактне, концепти духовного буття народу, а «мішок картоплі», «порвані чоботи» й те, що можна «практично вжити» – конкретне, реалії повсякденного існування «людиноподібних істот» – черні. Подібне протиставлення ідеалізму і матеріалізму, духовного і меркантильного, високого й ницого, романтично-піднесеного і побутово-зниженого зустрічається в рефлексіях Д. Донцова, який, полемізуючи, неодноразово вдавався до контрасту й протиставлення як методів аргументування.

В основній частині статті автор полемізує з приводу феномену свідомості. На його думку, «почувати себе свідомим у всіх своїх вчинках та поступуваннях … основна заповідь людини європейця» [7]. Для активізації сприймання використовується контрастний спосіб розгортання тези, що дозволяє спростовувати більшовицькі ідеологічні догми, адже ідейними супротивниками публіциста є ідеологи більшовизму, котрі, говорячи про свідомість, розглядають її виключно в класовій, соціальній площині, а не як сутність людського буття, провідний моральний чинник. Втілюючи концепцію, У. Самчук вдається до роздумів з приводу більшовицького тлумачення свідомості і категорично заперечує його. Свою аргументацію він вибудовує за допомогою ступеневого способу розгортання тези, який дозволяє визначити вихідну точку рефлексій і позначити сутність ідеологічних розходжень. Протиставляючи свої переконання ідеології більшовиків, митець зазначає, що «не важно, до якого класу належить порядна творча свідома людина … бо коли привілейований той чи інший клас складається з юрби бандитів чи людського шумовиння, то будь він тричі пролетарський чи буржуазний – він сам по собі не має найменшої вартості» [7]. Підсумовуючи висловлене, публіцист стверджує: «Не в пролетаріаті і не в буржуазії справа. А в людині. І тільки в людині» [7].

За допомогою контрасту У. Самчук ознайомлює читача зі своїм розумінням феномену національної свідомості, відповідно до якого «це перша передумова широкої свідомої і творчої чинності взагалі» [7]. Він констатує, що денаці-

оналізація є болючою проблемою українського соціуму: «це те саме, що коли б хтось порядну з моральними основами жінку силою зводив до ролі повії» [7]. Асоціація, до якої вдається публіцист, створює емоційну напругу, що апелює до моральних засад, котрі є основою осібного та суспільного духовного буття людини. Доносячи своє розуміння означеної проблеми, він використовує прийом розподілу, розмежовуючи поняття «національна свідомість» і «денаціоналізація», та однотипові синтаксичні конструкції: «Національна свідомість – це… Денаціоналізація – це…» [7].

Посилення комунікативного впливу й звинувачувального пафосу в основній частині здійснюється за допомогою анафори. Єдиний початок суміжних речень сприяє концентрації читацької уваги на роздумах публіциста й змушує зосередитися на логіці викладу думки. Засуджуючи різних завойовників, автор перераховує їхні злодіяння, спрямовані проти українського народу: «Втручалися до нашої рідної мови. Втручалися до нашого побуту. Втручалися до нашого господарства» [7]. Анафори та конструктивний прийом розподілу використовує публіцист і при формулюванні висновків. Суворим вироком значній частині українського населення стають слова митця: «Це не є нарід. Це – чернь, це – безлика, без'язика юрба» [7]. Троїстість повтору, як і в попередньому випадку, посилює комунікативний вплив й активізує сприймання. Констатація й оцінка трагічного становища українського народу завершується рефлексією, яка також втілюється за допомогою анафоричного повтору: «Це – боляче ранить наше людське самолюбство. Це принижує нас в очах свідомих чужинців. Це, нарешті, відбирає у нас безліч творчої активності й енергії. Це явище – перше і основне зло, яке треба вирвати з коренем!» [7].

Спонукаючи аудиторію в кінцівці, автор знову вдається до анафори та прийому розподілу: «Тому не все одно, хто як говорить… не все одно, якими іменами названі вулиці… не все одно, чи домінуючим є для нас Шевченко, чи Пушкін. Не все одно, як це часто доводиться чути… не все одно, яке наше ставлення до російської літератури. Ні! Це не все одно… А коли – все одно, то це значить, що все одно для вас, хто є ми самі!» [7]. Останніми словами здійснюється обрамлення: «Це значить, що ми не нарід, не якась спільна історична збірна сила, а невиразна юрба, сіра маса, вічно принижена без всяких ідеалів чернь» [7]. У такий спосіб у свідомості реципієнтів відбувається кільцювання початку, репрезентованого назвою статті, та висновку, який у формі ампліфікації повторює назву.

Застосування у невеликому за обсягом матеріалі значної кількості риторичних засобів і конструктивних прийомів уподібнює текст статті до ораторської промови. На це вказує також використання основних засобів інтеграції текстової єдності, притаманних усному комунікативному впливу, зокрема: прості речення, за допомогою яких вибудовується роздум; запитальні конструкції; повтори, які акцентують увагу читача та ін.

Комунікативність тексту, міра його звернення до адресата, визначається діалогічністю, яка проявляється у питаннях-відповідях, у формі оцінки позицій ідеологічних супротивників, зіткненні двох антагоністичних точок зору, які у подальшому оцінюються автором, спілкуванні із співбесідником, з метою привернути його увагу до змісту, спонуканні до вирішення проблеми.

Серед методів аргументування, які використовує У. Самчук для обґрунтування своєї концепції, вирізняються метод протиставлення (автор протиставляє антагоністичні підходи до вирішення проблеми, створюючи контраст); метод потенціювання (автор відповідно до своїх інтересів висуває на перший план те, що вважає за потрібне в інтересах визначеної цільової установки); метод ствердження висновків (за допомогою часткових узагальнень приходить до конкретного висновку). За допомогою прийомів логічної аргументації (аргумент з досвіду, приклад у протилежність), психологічного впливу (пафос, аргумент до однакового розуміння) та етичних прийомів переконання (аргумент до норми, аргумент до антинорми) публіцист переконливо доводить свою точку зору.

Організація семантичних стосунків між основними смисловими елементами текстової єдності здійснюється за допомогою конструктивних прийомів (простий перелік, динамічний перелік, контраст, запитувально-відповідальний хід, розподіл, кільцювання або обрамлення). Текст статті, як і текст промови, ґрунтується на трьох комунікативних центрах: авторі, ідейних супротивниках, адресаті. Зміст статті визначається конкретним історичним часом та соціальною організацією суспільства, на що неодноразово вказує автор експліцитним часовим сигналом та експліцитною вказівкою місця («величезна маса живих людоподібних істот 1941 року», «на європейському суходолі, на берегах Дніпра, на вулицях Києва 1941 року»). Динамічність наративу та змістова завантаженість здатні тримати реципієнтів в емоційно-інтелектуальній напрузі від вступу до кінцівки. Викривальний пафос роздумів У. Самчука уподібнюють текст статті до

гнівливої інвективи. Семантична завантаженість надає викладові структурної напруги.

Висновки. У статті «Нарід чи чернь?» У. Самчук відстоював самодостатність української нації, наголошуючи на її європейськості. Він категорично спростовував ідеологічну установку російських шовіністів, яка трансформувалася в ідеології більшовиків, про те, що українці – не нація, а меншовартісна народність.

Стилістику статті визначає полемічність, оскільки переконливою створену автором концепцію робить послідовне протиставлення двох антагоністичних ідеологій (національної української та більшовицької), експресивність та аргументативна структура. Експліцитна полемічність зумовлює відкритий захист митцем своїх переконань і категоричне засудження ідеологічних супротивників. Полемічність вимагає від автора аналізу обраної проблеми шляхом використання методів протиставлення, потенціювання і ствердження висновків, викладу матеріалу за допомогою конструктивних прийомів та емоційного впливу на реципієнта, необхідного у процесі переконання. При цьому публіцист застосовує сарказм, різкі оцінювальні судження та протиставлення. Переконливість авторської концепції забезпечують також логічні, психологічні й етичні прийоми аргументації, за допомогою яких обґрунтовується істинність базової ідеї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жив'юк А. Між Сциллою політики і Харибдою творчості : монографія. Рівне : Ліста-М, 2004. 184 с.

2. Комінярська І. Улас Самчук alter ego і alter idem : монографія. Житомир : Рута, 2012. 232 с.

3. Радчик Р. Публіцистика Уласа Самчука в контексті українського державотворення. URL: http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act= article&article=1333 (дата звернення: 15.03.2023).

4. Хороб С. Жанрові особливості журналістської публіцистики Уласа Самчука. *Прикарпатський Вісник НТШ. Слово*. 2017-2018. № 4-3. С. 402–410. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_sl_2017-2018_4-3_41 (дата звернення: 15.03.2023).

5. Буркалець Н. Мистецтво Уласа Самчука-публіциста (за матеріалами газети «Волинь». URL: https://md-eksperiment.org/post/20171114-mistectvo-ulasa-samchuka-publicista (дата звернення: 15.03.2023).

6. Донцов Д. Націоналізм. Лондон : Українська видавнича спілка, Торонто : Ліга визволення України, 1966. 363 с.

7. Самчук У. Нарід чи чернь? Бібліотека Української Літератури. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=228 (дата звернення: 13.03.2023).

УДК 81'373.46:61
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.7

РОЛЬ ДЕТЕРМІНОЛОГІЗМІВ МЕДИЧНОЇ СФЕРИ В РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»

THE ROLE OF DETERMINOLOGISMS OF THE MEDICAL FIELD IN LINA KOSTENKO'S NOVEL "NOTES OF A UKRAINIAN SAMASHEDSHI"

Куньч З.Й.,
orcid.org/0000-0002-8924-7274
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка катедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»

Статтю присвячено аналізові використання термінної лексики поза межами наукового стилю, зокрема в художньому творі. Матеріалом для дослідження стали вибрані з публіцистичного роману Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» цитати із залученням детермінологізмів медичної сфери. Виявлено високу частотність використання медичної термінолексики в художньому творі на суспільно-політичну тематику.

Доведено, що термінна лексика не лише демонструє високий інтелектуальний рівень автора і читацької авдиторії, а й виявляє високу здатність до семантичних модифікацій у контексті художнього стилю літературної української мови. Виокремлено три типи медичних детермінологізмів відповідно до їхнього рівня детермінологізації – функційні, лексико-семантичні, семантико-стилістичні.

З'ясовано, що функційні детермінологізми вжито не лише для точного позначення відповідних понять медичної сфери відповідно до змістових потреб твору, але й для створення певного емоційного ефекту завдяки долученню іронічних чи саркастичних навантажень.

Серед лексико-семантичних детермінологізмів виявлено об'єктні, атрибутивні й предикативні, а також досліджено зміну семантики терміноодиниць через їхній перехід до нового тематичного поля, зазвичай суспільно-політичного, що зумовлено змістовими особливостями твору.

Досліджено, що семантико-стилістичні детермінологізми медичної сфери в аналізованому матеріалі сприяють досягненню особливого стилістичного ефекту завдяки їхньому використанню для творення таких художніх засобів, як персоніфікація, алегорія, метафора, антитеза, порівняння тощо.

Констатовано, що термінна лексика органічно входить у художній контекст і стає важливим компонентом індивідуального творчого почерку Ліни Костенко, сприяє досягненню художнього задуму письменниці.

Ключові слова: термін, медична термінологія, детермінологізм, функційний детермінологізм, лексико-семантичний детермінологізм, семантико-стилістичний детермінологізм, художній засіб.

The article is devoted to analyzing the use of term vocabulary outside the boundaries of the scientific style, particularly in artistic work. The material for the research was selected quotations from Lina Kostenko's journalistic novel "Notes of a Ukrainian Samashedshi" with the involvement of determinologisms in the medical field. A high frequency of the use of medical terminology in artistic work, which violates social and political topics, was revealed.

We have proved that the term vocabulary not only demonstrates the high intellectual level of the author and the reading audience but also reveals a high ability for semantic modifications in the context of the artistic style of the Ukrainian literary language. We have distinguished three medical determinologisms according to their level of determinologisation - functional, lexical-semantic, and semantic-stylistic.

It was found that functional determinologisms were used not only to accurately denote the medical field's relevant concepts following the work's content needs but also to create a specific emotional effect thanks to the addition of ironic or sarcastic loads.

Object, attributive and predicative determinisms are distinguished among lexical-semantic determinisms, as well as the change in the semantics of term units due to their transition to a new thematic field, usually socio-political, determined by the subject of the work.

It has been investigated that the semantic and stylistic determinisms of the medical field in the analyzed material contribute to the achievement of a special stylistic effect due to their use for the creation of such artistic means as personification, allegory, metaphor, antithesis, comparison, and others.

It was established that the term vocabulary organically enters the artistic context and becomes an essential component of the individual creative handwriting of Lina Kostenko, contributing to the achievement of the writer's artistic intention.

Key words: term, medical terminology, determinism, functional determinism, lexical-semantic determinism, semantic-stylistic determinism, artistic means.

Постановка проблеми. Високий рівень освіченості сучасного суспільства посилює міграційні процеси між загальнолітературною мовою та галузевими терміносистемами, певною мірою стираючи грані між різними функціональними стилями. Наукова термінологія, яку вважають однією з визначальних ознак наукового стилю літературної мови, зазнає детермінологізації, активно проникає в художній стиль, надаючи йому певного інтелектуального струменя. Детермінологізація – це стилістично виправдане й вмотивоване явище, зумовлене творчим задумом письменника та його індивідуально-авторським стилем. Отож в сучасному мовознавстві актуально постає завдання визначити роль детермінологізмів у художньому дискурсі на матеріалі творчости сучасних письменників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему термінологізації і детермінологізації порушено в низці сучасних філологічних досліджень. Г. Наконечна системно аналізує термінну лексику та визначає детермінологізацію як «втрату терміном своїх дефінітивних і системних характеристик і перехід до загальновживаної лексики» [9, с. 19]. Загальні підходи до аналізу детермінологізмів виявляємо в роботах В. Карпової [3], Н. Клименко [4], Є. Карпіловської [2], Ж. Красножан [6] та інших мовознавців. Дослідники акцентують увагу на здатності детермінологізмів, що належать до різних термінологічних систем, гармонійно поєднуватися в межах однієї фрази в художньому дискурсі [7], а також аналізують детермінологізацію як механізм художньої образности на прикладі творчости окремих сучасних українських та зарубіжних письменників.

У мовознавчій літературі констатовано, що детермінологізаційні процеси різною мірою виявляються в різних наукових терміносистемах, «за ознакою частотності лідерами є хімічні, фізичні, медичні, богословські, граматичні терміни» [9, с. 22]. Отож вивчення ролі медичних детермінологізмів в художньому творі становить актуальне наукове завдання. У фаховій літературі детермінологізми медичної сфери вже були предметом аналізу, а саме: описано медичні терміни як складову ідіостилю Романа Іваничука [1], проаналізовано стилістичне використання окремих медичних детермінологізмів у суспільно-політичному дискурсі [8].

Ми ставимо собі за **мету** дослідити роль медичних детермінологізмів у публіцистичному романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого». Для досягнення цієї мети плануємо реалізувати такі **завдання**: 1) вибрати з роману цитати, в яких використано терміни медичної сфери; 2) покласифікувати вибрані терміноодиниці відповідно до рівня детермінологізації; 3) з'ясувати семантичні та стилістичні видозміни, спричинені використанням термінної лексики в художньому стилі; 4) проаналізувати можливості досягнення художнього ефекту завдяки використанню детермінологізмів.

Виклад основного матеріалу. Методом суцільного вибирання з тексту публіцистичного роману Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» виокремлено 86 цитат, в яких виявлено терміни медичної сфери. На підставі семантико-стилістичного аналізу вибраних цитат детермінологізми покласифіковано на три групи відповідно до рівня детермінологізації: функційні, лексико-семантичні й семантико-стилістичні.

Значний відсоток (близько 47%) медичних детермінологізмів у вибраному матеріалі становлять функційні детермінологізми, тобто вжиті в термінному (прямому) значенні, але поза межами свого термінологічного поля [9, с. 18]. Їх наявність демонструє, на наш погляд, бажання авторки максимально точно відтворити мовну реальність, комунікативні особливості сучасного освіченого суспільства, яке гармонійно оперує науковими термінами у своєму повсякденні, отож медичні терміни в контексті роману не сприймаються як щось чужорідне і «не дають приводу для перетворення художнього твору з його специфікою у твір науковий» [11, с. 149]. Приміром, у таких цитатах: «*у нього піднявся* ***тиск*** *і посилилась* ***аритмія***» [5, с. 168], «***Аналізи*** *передано до* ***спецлабораторій***» [5, с. 368], «*австралійські вчені випадково вивели* ***вірус****, здатний знищити життя на землі*» [5, с. 71], «*А наш малий вже потребує* ***корекції зору***» [5, с. 249].

Функційні детермінологізми в художньому контексті не зазнають жодних семантичних модифікацій, проте вони засвідчують особливості творчої манери письменниці, зокрема, й тому, що з їхньою допомогою авторка в певних контекстах досягає особливих стилістичних ефектів. До прикладу, в цитаті «*Колись були* ***хвороби****, так то* ***хвороби****, зразу видно.* ***Температура****,* ***кашель****,* ***пропасниця****.* ***Чума****,* ***холера****,* ***туберкульоз***» [5, с. 147] нагромаджено низку медичних детермінологізмів, що є назвами симптомів, що супроводжують різні захворювання, та важких хвороб, які тривалий час («колись») були невиліковними, а зараз людство навчилося їх долати. Цей перелік у контексті набуває іронічного забарвлення й змушує читача усміхнутися через усвідомлення невисокого рівня загрози від цих симптомів чи хвороб. В окремих випадках Ліна Костенко подає коротке тлумачення наукового терміна. Спостерігаємо, що таке формулювання застосовано не просто для того, щоб уникнути непорозуміння з боку читачів, але й із художньою метою. Приміром, у такій цитаті: «*У Нідерландах узаконили* ***евтаназію****, тобто милосердне вбивство. Бо немилосердне вже узаконене скрізь*» [5, с. 210]. Помічаємо, що авторське тлумачення медичного терміна допомагає створити стилістичну фігуру антитезу (*милосердне – немилосердне* вбивство), яка має саркастичне навантаження.

Близько 26 % у вибраному матеріалі становлять лексико-семантичні детермінологізми, які «втрачають свою дефінітивність частково» [10, с. 78]. Переходячи зі своєї терміносистеми в інше тематичне поле, такі детермінологізми модифікують (зазвичай поширюють) свою семантику, і часто це відображено в загальномовних словниках. Та без розуміння термінного значення слова читачеві важко буде збагнути глибоку думку автора.

У романі «Записки українського самашедшого», який порушує актуальні проблеми суспільно-політичного життя, завдяки використанню медичних детермінологізмів лексико-семантичного рівня авторці вдається образно візуалізувати хвороби сучасного суспільства. Приміром, Л. Костенко майстерно використовує медичний термін *діагноз*, що має значення «визначення хвороби; короткий медичний висновок про суть і характер захворювання, стан хворого, виражений у термінах сучасної медичної науки» [12, с. 226]. У тексті аналізованого твору цей детермінологізм вжито неодноразово і щодо суспільства: *«тут уже треба ставити* ***діагноз*** *і суспільству, і владі»* [5, с. 59], і щодо літературознавчих категорій «*Потрібен якийсь літературознавчий Фройд, щоб поставив* ***діагноз*** *цій шизофренічній продукції*» (про сучасну постмодерну літературу) [5, с. 106].

Також об'єктні детермінологізми цього рівня виявлено в таких цитатах:

а) *«Вимахують прапорами, підскакують, і в* ***пароксизмі*** *національної гордості ідентифікують себе саме з цією державою»* [5, с. 353] – медичний термін *пароксизм*, що означає «напад хвороби, загострення хворобливого процесу, що проявляється раптово» [12, с. 545], поши-

рює контекст свого вживання і набуває нового значення «раптовий, сильний напад чого-небудь» [12, с. 545], яке зафіксовано в словникові. Поєднуючись із словосполукою *національної гордости*, цей детермінологізм створює іронічний підтекст фрази;

б) *«Однак після грузинської Революції троянд у влади ботанічний* ***синдром****»* [5, с. 351] – медичний термін *синдром* у наведеній цитаті зберіг своє термінне значення «сполучення ознак (симптомів) якогось захворювання» [12, с. 691], проте, поширивши сферу його вживання з медичної на суспільно-політичну, авторка досягає виразного стилістичного ефекту;

в) *«А ми вперше за всі роки заборон, а потім уже й суспільної* ***амнезії****, відзначили 70-ліття Голодомору»* [5, с. 331] – термін *амнезія*, що є назвою наукового поняття «ослаблення або втрата пам'яті внаслідок різних уражень головного мозку» [12, с. 26–27], зберігає своє термінне значення, проте завдяки поєднанню з прикметником *суспільна* він поширюється не на один організм, а на ціле суспільство, яке зазнало цього хворобливого стану.

Крім наведених вище прикладів об'єктних детермінологізмів, вибраний матеріал містить також приклади предикативних детермінологізмів, як-от: *«Він* ***препарує*** *проблеми жорстко і без сентиментів»* [5, с. 116] – термін *препарувати*, що має значення «готувати частини тваринного або рослинного організму, призначені для анатомічного дослідження» [12, с. 610], вступаючи в не притаманне йому сполучення з лексемою *проблеми*, надає їй конкретности, «матеріальности» і навіює певність у їхньому радикальному вирішенні.

У нашій вибірці засвідчено також приклади атрибутивних детермінологізмів медичної сфери, як-от: «*ми не знаємо, на кого й на що спертися у цьому суспільстві, воно хистке й захланне,* ***інфіковане*** *тліном* ***мертвих*** *ідеологій*…» [5, с. 193]. Оригінальні сполучення слів *інфіковане суспільство,* ***мертві*** *ідеології* через накладання двох тематичних полів (медичного і суспільно-політичного) створюють неперевершений художній ефект. У цитаті *«шукають якусь трубу, торік уже так-сяк полатану,* ***паліативно*** *латають і знову, до наступного разу, наглухо утрамбовують катком»* [5, с. 68] детермінологізації зазнав термін *паліатив,* який застосовують у медицині для позначення поняття «засіб, який тимчасово полегшує прояви хвороби, але не виліковує її» [12, с. 538]. Потрапивши в контекст залатування водопровідних труб, цей термін не просто надає вислову значення тимчасовости у вирішенні проблеми, а наголошує на хворобливості цього поширеного в реаліях нашого життя явища. Загальномовний словник фіксує це значення: «захід, що не забезпечує повного вирішення якоїсь проблеми» [12, с. 538].

Коли термін «втрачає свої дефінітивні ознаки, набуває нового відтінку значення, а також стає елементом художнього засобу (тропа, стилістичної фігури)» [10, с. 93], він переходить до розряду **семантико-стилістичних детермінологізмів**. Цей розряд вимагає особливо «уважного ставлення до себе, бездоганного відчуття всіх додаткових «обертонів», які виникають при їх уведенні до художнього тексту» [3, с. 49]. У вибраному матеріалі виявлено близько 27 % детермінологізмів цього рівня, що дає змогу проілюструвати створення таких художніх засобів, як метафора, персоніфікація, алегорія, порівняння, антитеза, епітет тощо.

Яскравий приклад **персоніфікації** спостерігаємо в цитаті «***Мова*** *втрачає* ***пульс***» [5, с. 105]. Термін *пульс*, що позначає медичне поняття «ритмічне поштовховидне коливання стінок кровоносних судин, спричинюване виштовхуванням крові в артеріальну систему внаслідок скорочення серця» [12, с. 634], викликає в контексті конотацію припинення життєдіяльности організму, націлюючи нас на усвідомлення того, що *мова* – це живий організм, який може вмирати, якщо не підтримувати його життєвих сил.

Стилістично досконало, на наш погляд, Ліна Костенко застосовує терміни з галузі медицини для **алегоричного** осмислення цивілізаційних процесів: «*Осердя міста. Його історичний центр, куди впадають вулиці, як* ***артерії****, де* ***пульсує*** *сучасність у* ***скронях*** *історичної пам'яті*» [5, с. 231].

Медичні детермінологізми долучено до творення низки оригінально-авторських **метафор**, приміром таких:

а) *«У тебе знову почнеться інформаційна* ***інтоксикація****»* [5, с. 237] –медичний термін *інтоксикація* («отруєння організму токсичними речовинами, які потрапили ззовні або виробилися безпосередньо в ньому самому [12, с. 328]) у фразі поєднується з лексемою-означенням *інформаційна*, який відсилає його в суспільно-політичний контекст. Саме завдяки усвідомленню «токсичности» через надмір інформації цей медичний детермінологізм спричинює експресивність, сприяє впливу фрази на чуттєво-емоційну сферу реципієнта;

б) *«солдатам коаліції надано* ***імунітет*** *безкарності»* [5, с. 305] – медичний термін *імуні-*

тет, що позначає поняття «несприйнятливість організмів до збудників хвороб та впливу деяких отрут» [12, с. 319], зазнавши детермінологізації, набув значення «виключне право не підлягати деяким загальним законам» [12, с. 319]. У художньому контексті цей детермінологізм підсилився негативними конотаціями й саркастичним забарвленням;

в) «*Це ж не те, що ми, – кого не нав'яжуть, терпимо. Цілковита громадянська* ***анемія****. Навіть* ***колінного рефлексу*** *нема».* [5, с. 61] – два медичні детермінологізми, які засвідчують складний фізіологічний стан організму (*анемія* та відсутність реакції на *колінний рефлекс*), завдяки метафоричному переосмисленню та поєднанню з прикметником *громадянська* вказують на хворобливий, можливо, невиліковний стан, але не окремого людського організму, а цілого суспільства;

г) *«Будь-яке громадянське почуття* ***атрофувалося****»* [5, с. 194] – термінне значення «зазнати зменшення розмірів окремих органів або тканин організму, що супроводжується занепадом їхньої життєдіяльності» [12, с. 45] в поєднанні з суспільно-політичним контекстом викликає саркастичний ефект;

У вибраному матеріалі виявлено яскравий приклад **заперечного порівняння**: «*Крім того, останній місяць століття – це ж не просто місяць, це – зріз, це* ***анамнез****, це як в археології – культурний шар*» [5, с. 36]. Порівнювані поняття *місяць* і *анамнез* належать до цілком не зіставних тематичних полів, до того ж медичний термін *анамнез* («відомості, що їх дає хворий чи його близькі про перебіг хвороби, а також про умови життя, які передували захворюванню» [12, с. 28]) подано як аналог до археологічного терміна *культурний шар* («шар землі зі слідами діяльності людини» [12, с. 401]). Таким чином авторка дає змогу читачеві створити у своїй уяві семантичний відтінок на перетині значень обох лексичних одиниць та протиставити його часовому поняттю *місяць*, яке також «матеріалізує» своє значення.

Епітет *«це їхні дрімучі душі акумулювали в собі* ***хронічні*** *вже у віках заряди ксенофобії»* [5, с. 196]. Медичний термін *хронічний*, який зазвичай поєднується з іменником *хвороба*, тут використано як синонім до «постійний», «тривалий». Внаслідок метафоричного накладання семи *хвороба* на суспільний контекст ми сприймаємо словосполуку *хронічні заряди ксенофобії* зі значенням тривалого хворобливого стану суспільства, що потребує лікування.

Отож спостерігаємо, як завдяки використанню детермінологізмів семантико-стилістичного рівня виникають яскраві та оригінальні стилістичні засоби, які посилюють емоційний вплив на читача й насичують текст експресією.

Висновки. Підбиваючи підсумки аналізу ролі детермінологізмів медичної сфери в публіцистичному романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого», можемо ствердити: термінна лексика демонструє високу здатність до семантичних модифікацій у контексті художнього стилю літературної української мови.

Функційні детермінологізми авторка використовує не лише для точного позначення відповідних понять медичної сфери, але й для створення певного емоційного ефекту завдяки долученню іронічних чи саркастичних навантажень. Серед лексико-семантичних детермінологізмів виявлено об'єктні, атрибутивні й предикативні, а також простежено зміну семантики терміноодиниць через їхнє долучення до нового тематичного поля. Досліджено, що семантико-стилістичні детермінологізми медичної сфери в аналізованому матеріалі стають елементами різних художніх засобів, як-от: персоніфікація, алегорія, метафора, епітет, порівняння тощо.

Проаналізувавши медичні детермінологізми у творі Ліни Костенко, можемо стверджувати, що термінна лексика органічно входить у художній контекст і стає важливим компонентом індивідуального творчого почерку письменниці, сприяє досягненню художнього задуму. Детермінологізми в романі «Записки українського самашедшого» покликані створювати нові яскраві та оригінальні стилістичні засоби та посилювати емоційний вплив на читача, насичувати текст експресією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Городиловська Г. Медичні терміни як складова ідіостилю Романа Іваничука. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2016. № 842. Львів: Видавництво Львівської політехніки. С. 115–119.

2. Карпіловська Є. А. Термін у сучасній мовотворчості. *Українська термінологія і сучасність: збірник наукових праць.* Київ: Інститут української мови НАНУ, 2013. Вип. IX. С. 185–192.

3. Карпова В. Термін і художнє слово. Київ: Наукова думка, 1967. 132 с.

4. Клименко Н. Ф. Термінування і детермінування в процесах інтелектуалізації сучасної української мови. *Studia Linguistica*. 2009. Випуск 3. С. 100–107.

5. Костенко Л. Записки українського самашедшого, Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2016. 416 с.

6. Красножан Ж. Функції детермінологізованих лексем у художньому тексті. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2009. Вип. IX. С. 175–177.

7. Куньч З. Й. Співіснування детермінологізмів різних тематичних груп в художньому дискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. *Серія: Філологія. Журналістика*. Том 32 (71). № 1. Ч. 1. 2021. С. 44–49.

8. Куньч З., Шаблій А. Медична термінологія в суспільно-політичному дискурсі (на прикладі статті Ліни Костенко «Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф»). Інформація, комунікація, суспільство 2020: Матеріали 9-ї Міжнародної наукової конференції ICS2020. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. С. 136–137.

9. Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм: монографія / З. Й. Куньч, Г. В. Наконечна, О. Р. Микитюк, С. З. Булик-Верхола, Ю. В. Теглівець. Львів: Галицька видавнича спілка, 2018. 180 с.

10. Термінологічна актуалізація української мовної дійсности: монографія / І. Д. Фаріон, З. Й. Куньч, І. П. Василишин, О. Р. Микитюк, І. Б. Ментинська Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2020. 232 с.

11.Українська реальність крізь призму терміна: монографія / З. Й. Куньч , І. Д. Фаріон, О. Р. Микитюк, Г. П. Городиловська , Л. В. Харчук Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2019. 232 с.

12. Універсальний словник української мови / укл. З. Й. Куньч. Тернопіль: Видавництво навчальної книги «Богдан». 2-ге вид. 2007. 847 с.

УДК 811.161.2’373.43:355.48(470+571:477)"2022"
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.8

ВІДОНІМНІ НОВОТВОРИ ЯК МОВНЕ ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

ONIM-BASED NEOLOGISMS AS LANGUAGE REFLECTION OF RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Кухарук Л.В.,
orcid.org/0000-0002-1736-173X
студентка ІІ курсу магістратури
Інституту соціально-гуманітарного менеджменту
Національного університету «Острозька академія»

Українська мова – складна та динамічна система, яка постійно поповнюється новими словами, тому дослідження сучасної лексики є актуальним. Інтернет-середовище призвело до появи нових форм спілкування. Наявність виразних особливостей мережевої комунікації, глобальне поширення нових інформаційних технологій призводять до певних трансформацій мови. Доведено, що лексичний рівень змінюється швидше за інші. Російсько-українська війна стала потужним екстралінгвальним чинником, що вплинув на оновлення лексичного складу української мови. Особливістю розвитку лексичної системи української мови під час російсько-української війни стала поява багатьох відонімних новотворів. Мета статті – комплексний аналіз новотворів, твірною базою яких є оніми. У дослідженні проаналізовано теоретичні та практичні засади аналізу відонімних неологізмів. Особливу увагу приділено їх класифікації. Виділено тенденції появи відонімних новотворів. Проаналізовано семантику зафіксованих відонімних новотворів. Ґрунтовно проаналізовано особливості їхнього функціювання з метою з’ясувати специфіку тлумачення семантики лексичних одиниць. Проаналізовано причини творення їх. Схарактеризовано деривaційний потенціал онімів, які стали твірною базою для конструювання відонімних новотворів. Простежено поділ на мінімальні семантичні об’єднання – синонімні ряди. Описано прецедентні ситуації, які стали причиною появи найпоширеніших слів. Крім того, особливу увагу було зосереджено на поповненні англійського словника сленгу українськими відонімними неологізмами. Установлено функціювання деяких лексем як неосемантизмів. Крім того, зафіксовані в інтернет-просторі відонімні неологізми є носіями конотації підсилення образу політичної чи публічної особи, що описано в дослідженні. З’ясовано, що значна частина зібраних відонімних неологізмів є носіями конотації зневаги, яка висловлюється до популярних концептів інформаційного простору.

Ключові слова: відонімний новотвір, екстралінгвальний чинник, неосемантизм, новотвір, онім, семантика, синонімія.

Ukrainian language is the complex and dynamic system that is updated with new words constantly, so the research ofmodern vocabulary is actual. The Internet environment led to the emergence of new form of communication. The presence of expressive features of network communication, the global distribution of new information technologies lead to some transformations of the language. It has been shown that the lexical level changes quicker than other. Russian-Ukrainian

war became a powerful extralingual factor that influenced on updating of the lexical system of Ukrainian language. A distinctive feature of development of the lexical system of Ukrainian language during Russian-Ukrainian war is appearance of many onim-based neologisms. The aim of the article is complex analysis of onim-based neologisms. Theoretical and practical principles of analysis of onim-based neologisms were analysed in the research. The special attention is turned on classification of onim-based neologisms. The tendencies of appearance of onim-based neologisms were distinguished. Semantics of the fixed onim-based neologisms was analysed. The features of their functioning were thoroughly analysed with the aim of finding out specific of interpretation of semantics of these words. Precedent situations that became reason of appearance of the most widespread words were described. In addition, the special attention was focused on including of Ukrainian onim-based neologisms to the English dictionary of slang. Functioning of some lexemes as neosemantizms was established. Besides, educed onim-based neologisms in space of the Internet are the transmitters of strengthening of character of political or public person, that was described in the research.

Key words: onym-based neologism, extralingual factor, neosemantizm, neologism, onym, semantics, synonymy.

Постановка проблеми. Мова – складна динамічна система, яка перебуває в постійному русі, поповнюється новими словами, що віддзеркалюють реалії суспільно-політичного життя.

Зараз, як і протягом усієї історії російсько-українських відносин, Росія використовує тиск на мову як один із прийомів ведення війни. Перманентно Росія намагається імплементувати у свідомість українців, росіян і загалом усього світу думку про те, що анексія української території – це лише повернення споконвічно російських земель. 2014 року росіяни нібито намагалися захистити російськомовне населення, тому розпочали гібридну війну. 24 лютого 2022 року почалося повномасштабне вторгнення Росії в Україну, що спричинило динамічне поповнення лексичного складу відонімними новотворами шляхом активізації лінгвокреативного потенціалу мовців. Дослідження відонімних новотворів є важливою лінгвістичною проблемою, оскільки має велике значення для з'ясування головних тенденцій поповнення лексикону української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Динамічні процеси у внутрішній структурі мови свідчать про її розвиток, що виявляється в поповненні номінативних ресурсів. У сучасній українській і закордонній лінгвістиці всебічне вивчення механізму поповнення словникового складу набуло особливої актуальності. Упродовж останнього десятиріччя суспільно-політичні новотвори були об'єктом лінгвістичних розвідок А. Нелюби, Є. Карпіловської, Є. Редька, Ж. Колоїз, Л. Томіленко, В. Олексенка, О. Стишова та ін. Мовні інновації російсько-української війни досліджували Г. Вусик, Л. Шевчук, М. Жулінська, Н. Зикун, Н. Павлик, С. Гриценко та ін.

У сучасній лінгвістиці тривають суперечки щодо розуміння відонімних новотворів. Н. Білоус і Н. Новохатська, узявши до уваги визначення поняття *неологізм* у термінознавчій енциклопедії «Сучасна лінгвістика» й етимологічному словнику англійської мови, відонімний неологізм тлумачать як неологізм, утворений від антропонімів різними деривaційними способами [1, с. 381]. На нашу думку, таке визначення не доречне, оскільки антропоніми – онімне підполе вітонімів.

М. Навальна зазначає, що відонімні утворення – лексичні одиниці, твірною базою яких є власні назви. Дослідниця вважає, що причиною появи відонімних утворень є прагнення номінувати явище або дію, для називання яких ще немає спеціальних лексичних одиниць, передати значеннєві відтінки або експресію [2, с. 108]. Мова виконує кілька взаємопов'язаних функцій, які задовольняють суспільні потреби. Однією з них є номінативна, тобто за її допомогою називають об'єкти навколишнього світу, фіксують в оболонці звуків певний зміст, тому номінативна функція характерна для всіх лексичних одиниць, зокрема й для відонімних новотворів.

Відонімні новотвори, на нашу думку, можуть номінувати не лише явища або дії, а й людей: Піклушка ← Пекл[ушéнк(о) + тітýш]к(а) (*У розмові з "Днем" один із активістів запорізьких мітингів, за сумістництвом — журналіст і музикант Тарас Білка, зазначив: "Міліція співпрацювала з "тітушками" (у нас їх прозвали «піклушки» – від прізвища губернатора Пеклушенка)* [3, с. 147]; **Геподóбець** ← Гéп(а) + Дóб(а)¬особа-прибічник Гепи (прізвисько колишнього міського голови Харкова Г. Кернеса) і Допи (прізвисько очільника Харківщини М. Добкіна) *(До геподобців ще більш критичний, ніж Ярославський, і більш людяний порівняно з останнім)* [3, с. 50]; **Луганд**óн**івка** ← Луганд**о**н н/н'¬жінка з Лугандону *(Це лугандонівка-даунбасівка, яка набрала речей після катастрофи, вірніше після вбивства)* [3, с. 109]. М. Ковальчук [4, с. 21] і Т. Стасюк [5, с. 1] як синонімні вживають терміни *відонімні утворення*, *відонімні деривати*, *відонімні похідні*, *відпропріальні утворення.*

Постановка завдання. Щоб усебічно проаналізувати відонімні новотвори, потрібно проаналізувати їхня семантико-структурні особливості, визначити, які прецедентні ситуації зумовили їх появу.

Виклад основного матеріалу. Для відонімних новотворів, які виникли внаслідок російсько-

української війни, характерні емоційна, оцінна й експресивна конотації. Такі одиниці є переважно носіями негативної емоції чи почуття. Крім того, у них здебільшого закладено негативне судження про те, на що вказує лексема. Відонімні неологізми часто транслюють негативну оцінку до популярних концептів медіапростору. С. Чемеркін зазначає, що важливим чинником спілкування в інтернет-дискурсі є анонімність, що й спричинило зникнення бар'єрів у спілкуванні [6, с. 17]. Це дає змогу вільно висловлювати свою думку, зокрема й щодо суспільно-політичної ситуації.

У сучасній лінгвістиці немає загальноприйнятого трактування прецедентних феноменів і їх класифікацій, на що вказує М. Великорода [7, с. 12]. На думку А. А. Берестової, «прецедентний феномен – це ядерний елемент когнітивної бази певної лінгвокультурної спільноти, який має здатність у стислій формі зберігати інформацію про взірцеві факти й виступає моделлю для відтворення подібних фактів, репрезентований і постійно поновлюваний у мовленні за допомогою відповідних вербальних сигналів, що актуалізують його стандартний (відомий усім представникам цієї лінгвокультурної спільноти) зміст» [8, с. 12]. Традиційно виокремлюють чотири основні типи вербальних прецедентних одиниць: прецедентний текст, прецедентна ситуація, прецедентне ім'я, прецедентне висловлювання. Прецедентну ситуацію тлумачимо як подію, яка відбувалася в певний проміжок реального часу або в ірреальному просторі. Уважаємо, що прецедентні ситуації лише на період своєї прецедентності значущі для певної соціальної групи, проте згодом утрачають свою актуальність. Зокрема, висловлювання А. Яценюка під час Революції гідності *«Куля в лоб, то куля в лоб»* породило лексему *кулявлоби* – «прихильники А. Яценюка».

Суспільно-політичну прецедентну ситуацію тлумачимо як значущу для життя суспільства ситуацію, для якої характерний набір диференційних ознак і конотацій. Базуючись на класифікації типів прецедентних ситуацій А. Петренка [9, с. 122], робимо висновок, що з-поміж типів прецедентних ситуацій, які спричинили появу відонімних новотворів, переважають прецедентні випадки, прецедентні події і прецедентні вчинки. Проаналізуємо відонімні новотвори, згрупувавши їх за множинами, які репрезентують прецедентні ситуації, що спричинили їхню появу:

1) специфіка діяльності політика, військового діяча чи організації (*залужнити* (В. Залужний) – «вирішувати проблеми», *макронити* (Е. Макрон) – «удавати, що стурбований, але не робити нічого для вирішення проблеми», *ООНити* (ООН) – «бути в стані постійного занепокоєння», *шольцити* (О. Шольц) – «удаватися до хитрощів, не виконувати обіцянок»: *Дій, дядьку – ще є шанс показати, що Франція на щось реально здатна, окрім весь час «**макронити**»* [10]; *Він чого за пуйла розписується? Іншом у нього? Зовсім **орбанувся**?* [11]);

2) мовлення політичного діяча чи характерна для нього манера спілкування (*байденування* (Дж. Байден) – «тривала, але безрезультатні балачки», *верещати* (І. Верещук) – «перебивати співрозмовника», *арестовлення* (О. Арестович) – «заспокійливе повідомлення»: ***Арестовлення** заспокоює нерви, але інколи виходить лише макронити та чорнобаїти* [12]; *Редактор провідного консервативного видання Німеччини Frankfurter Allgemeine Zeitung написав жартівливий коментар, де порадив «англомовним друзям» поміркувати про «**байденування**, трампування і джонсонування, що й казати про гарріювання й меґанування»* [13]). Лексема *верещати* утворена під впливом семантичного зсуву, тому її зараховуємо до неосемантизмів, тобто лексичних одиниць, у яких збережено зовнішню форму й звужено або розширено сферу функціювання [14, с. 115];

3) реалії суспільно-політичної дійсності (*байрактарити* («Байрактар») – «бити ворога за допомогою турецького ударного безпілотного літального апарата "Байрактар"», *відірпінити* (місто Ірпінь Київської області) – «звільнити Ірпінь», *джанкоїтися* (місто Джанкой в Автономній Республіці Крим) – «вибухати в Джанкої», *катеринопад* (Катерина ІІ) – «демонтування пам'ятників Катерині ІІ»: *Це що таке **джанкоїться**?* [15]; *А море – **байрактариться*** [15]);

4) неологічне негативно забарвлене називання російських військових: (*дондонівець* (Дондон – прізвисько Р. Кадирова), *кадировець* (Р. Кадиров) – «солдат армії Р. Кадирова»: *Шойгу також подякував **кадировцям** за «вагомий внесок» у війні* [16]).

Ураховуючи структуру онімного простору, яку розробив М. Торчинський [17, с. 546], відонімні новотвори було класифіковано на групи:

5) відвітонімні → відантропонімні:

а) відпрізвищеві (*байденувати* (Дж. Байден) – «говорити багато, але безрезультатно», *дудати* (А. Дуда) – «швидко виконувати обіцянки», *кадирити* (Р. Кадиров) – «удавати того, ким не є насправді», *орбанутися* (В. Орбан) – «утратити здоровий глузд», *подолякати* (М. Подоляк) – «перекладати відповідальність за свої помилки на когось»: *Тобто **макронити** Вам це не*

Ердоґанити [18]. Проаналізуємо причини виникнення найбільш уживаних відпрізвищевих онімів. Голові Миколаївської ОВА В. Кіму завдячуємо появою лексеми *кімити*. В. Кім відомий тим, що постійно підбадьорює мешканців області й усіх українців, тому лексичну одиницю *кімити* вживають у значенні «зберігати оптимізм навіть у найскладніших обставинах»: *Моя бабуся* ***кімить*** *коли слухає Віталія Кіма* [19]. Налаштуванню на позитив значною мірою сприяє і вже традиційне вітання «Доброго дня, ми з України», яке В. Кім використовує, коли записує відео, тому новотвір *кімити* набув значення «записувати оптимістичні відео тоді, коли готуєш неприємний сюрприз для ворога».

Під час війни п'ятий Президент України П. Порошенко спрямував свої можливості на допомогу Збройним силам України, проте українцям видалося, що такі дії показові. Це спричинило появу лексичної одиниці *порошенитись*: ***Порошенитись*** *- блукати світом в якості політичного трупа і щодня робити фоточки з гуманітаркою* [20].

Поява лексеми *шойгувати* пов'язана з діяльністю Міністра оборони Російської Федерації С. Шойгу. Одне з головних завдань російської пропаганди – вдавати, що російська армія діє відповідно до плану, який затвердило військове керівництво Росії. У зв'язку з цим, новотвір *шойгувати* означає «вдавати, що все під контролем, навіть якщо це не так»: ***Шойгувати*** *– нести пургу для вати* [21]; *Російська армія зазнали поразки, але він продовжував* ***шойгувати*** [22]. Натомість *шойгування* тлумачимо як «приховування факту зникнення людини безвісти».

Лексема *кадирити* утворена від прізвища Р. Кадирова – одного з військових союзників В. Путіна, Президента Чечні. Під час російсько-української війни Р. Кадиров і його «елітні кадирівці» відзначилися вмінням знімати відео в тіктоці, у яких розповідають про свої примарні бойові успіхи, саме тому лексему кадирити вживають, коли йдеться про людину, яка вдає із себе того, ким не є насправді: *І треба не забувати* ***кадирити****, це важливо* [23].

Мовні особистості виявили свою лінгвокреативність у мережевій комунікації, пояснивши значення новотвору *макронити*: 1) варити макарони; 2) їсти макаруни [24]. Американська медіаорганізація в галузі політичної журналістики «Politico» створила «An English-language guide to Ukrainian slang» («Англомовний посібник українського сленгу») [25]. Його заборонено показувати Е. Макрону (*«Here's POLITICO's English-language guide to Ukrainian war slang – just don't show Emmanuel Macron»*), оскільки до реєстру внесено лексичну одиницю *macronite (макронити)*, яка має значення «робити велике шоу, будучи дуже стурбованим, але не робити жодних дій, щоб допомогти», «мати спеціальні навички, талант конструювати фразу так, щоб вона починалася з образи, продовжувалася погрозою та закінчувалася проханням».

Кількісний аналіз дав змогу з'ясувати, що 47,6% відпрізвищевих інновацій утворено від прізвищ українських політичних і громадських діячів, по 9,52% –осійських і німецьких, по 4,76% – французьких, британських, чеченських, турецьких, американських, польських й угорських. Чисельний аналіз підтвердив вплив саме українських і російських політичних і громадських діячів на вибір вектора зовнішньої і внутрішньої політики. Малу кількість новотворів, мотивованих прізвищами інших політичних діячів, пояснюємо тим, що вони не беруть активної участі у вирішенні міжнародних питань і відповідно інформацію про їхню поведінку не була актуалізовано у свідомості мовців;

б) відпрізвиськові (*дондонівець* (Дондон): *Русня перед цим розбомбила водопостачання, а газ ще лишався, но* ***дондонівці*** *наполегливі хлопці і вирішили просто включити газовий котел* [26]);

в) від особових імен → відфемінонімні (*катеринопад*: *в Пітєрі повітряна тривога невже* ***катеринопад****?* [27]). Експансія українського культурного простору набула особливої актуальності під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Українці вирішили, що потрібно категорично відмовитися від побутування російської культури на території України, тому внесли зміни до шкільної програми, перейменували топоніми, пов'язані з російськими діячами, а також демонтували пам'ятники, зокрема й Катерині ІІ – російській імператриці, яка ліквідувала Запорізьку Січ;

2) відтопонімні → відгеотопонімні → відтерронімні → відойконімні → відфактоойконімні → відастіонімні (*від'єбучити* (місто Буча Київської області), *відохтирити* (місто Охтирка Сумської області), *перегостомелити* (місто Гостомель Київської області), *херсонізація* (місто Херсон): *Сьогодні орків* ***відІрпінили****, залишилось* ***заєБучити*** *і* ***наГостомелять****! І так до самого кордону!* 😄 ☺️ 😊 [28]). Такі лексеми утворено від назв населеного пункту, де відбувалися запеклі бойові дії, переважно після звільнення міста й прилеглих територій або перед звільненням, коли російські окупанти зазнавали потужних утрат на тій чи тій території. Усі ці лексеми

утворюють синонімійний ряд зі значенням «бити/відбиви». Н. Зикун уважає, що особливої експресії набула лексема *чорнобаїти* [29, с. 36], адже місто Чорнобаївка Херсонської області стало пеклом для окупантів, де російські військові 26 разів зазнавали значних втрат унаслідок ударів українських захисників. Чорнобаїти також має значення «повторювати одну й ту саму помилку»: *Наступати на граблі* – ***чорнобаїти*** [27];

відпрагматонімні → відхрематонімні → відунікумонімні → відартилеріонімні (*енлоїти* («NLAW»), *стінгерити* («Стінгер»), *хаймарсити* («Хаймарс»): *В Криму небо* ***Хімарситься****!* [30]). Такі лексичні одиниці входять до складу синонімного ряду за значенням «бити ворога за допомогою зброї, названої твірною основою»;

відергонімні → відконфедераціонімні → відлігонімні (*НАТОвати* (НАТО) – «ухилятися від відповіді чи конкретних дій», *ООНіти* (ООН): *Тому, як стверджує музикант, скоро з'являться терміни «гуттереш» та* ***«ООНіти»*** [31]).

Загалом відонімні новотвори поставали у свідомості мовців або як позитивні, або як негативні. Лексеми з позитивною конотацією мотивовані переважно прізвищами деяких українських і британських політичних діячів, назвами міст, де Збройні сили Росії зазнали поразки, а також назвами зброї, яка підсилила українське військо. Негативна конотація характерна для відонімних неологізмів, утворених переважно від прізвищ російських політичних діячів як представників країни-агресора, а також європейських політичних діячів і організацій, які не продемонстрували рішучої підтримки в різних аспектах українського народу в боротьбі проти російських окупантів.

Висновки. Отже, російсько-українська війна стала потужним екстралінгвальним чинником для поповнення лексичної системи відонімними новотворами. Проаналізовані інновації мотивовані особливостями поведінки й мовлення політиків, а також суспільно-політичними реаліями тощо. Кількість новотворів залежить від значущості діяльності особи чи організації, дієвості використання певних видів озброєння у воєнних діях та їхньої актуалізації у свідомості мовної спільноти. Твірною базою переважно є антропоніми, геотопоніми, хрематоніми й конфедераціоніми. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в словотвірному аналізі й дослідженні відонімних новотворів з погляду психолінгвістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білоус Н. П., Новохатська Н. В. Способи творення і функції англійських відонімних неологізмів з основами Obama і Trump. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Філологічні науки».* 2018. Вип. 165. С. 380–384.

2. Навальна М. Відонімні експресиви в мові сучасної української періодики. *Культура слова.* № 82. 2005. С. 108–113.

3. Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації (2014): словник. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2015. 220 с.

4. Ковальчук М. С. Відонімні утворення в мові сучасної газети. *Український смисл.* Дніпропетровськ, 2015. С. 21–29.

5. Стасюк Т. В. Відонімні утворення: структурно-семантичні і функціонально-стилістичні аспекти у мові сучасної публіцистики: автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». 2005. 18 с.

6. Чемеркін С. Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. Київ, 2009. 240 с.

7. Великорода Ю. М. Прецедентні феномени в американському медійному дискурсі (на матеріалі часописів «TIME» і «NEWSWEEK»): дис. ... канд. філол. Наук: 10.02.04. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2012. 219 с.

8. Берестова А. А. Релігійна прецедентність у мові української прози кінця XX – початку XXI століття: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2016. 212 с.

9. Петренко А. С. Прецедентні феномени у заголовках сучасних засобів масової комунікації: джерела, структура, рецепція: дис. … канд. філол. наук. Київ: НАНУ, 2021. 332 с.

10. Ігрооборона. *Твіттер.* 2022. URL: https://twitter.com/GamewayUA/status/1537388269851246592?s=20&t=8YNvpL9c2s-iM4UNKQe-ZA (дата звернення: 02.01.2023).

11.орбан заявляє, що путін згоден на "нормандські" переговори у Будапешті про припинення вогню. 2022. URL: https://zakarpattya.net.ua/News/219396-orban-zaiavliaie-shcho-putin-zhoden-na-normandski-perehovory-u-Budapeshti-pro-prypynennia-vohniu (дата звернення: 02.01.2023).

12. Арестовлення та чорнобаїти: у мережі створили словник сучасної української мови. 2022. URL: https://maximum.fm/arestovlennya-ta-chornobayiti-u-merezhi-stvorili-slovnik-suchasnoyi-ukrayinskoyi-movi_n202951 (дата звернення: 02.01.2023).

13. Тімоті Ґартон Еш: Уся правда про «шольцування». 2023. URL: https://zakarpattya.net.ua/News/219396-orban-zaiavliaie-shcho-putin-zhoden-na-normandski-perehovory-u-Budapeshti-pro-prypynennia-vohniu (дата звернення: 09.02.2023).

14. Ємчура Н. Р. Неологізація чеської суспільно-політичної лексики кінця XX – початку XXI століть: дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.03. «Слов'янські мови». Львів, 2015. 204 с.

15. Краса Слова. *Фейсбук.* 2022. URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=2219922258167302&id=556993677793510&m_entstream_source=permalink&locale=ms_MY (дата звернення: 02.01.2023).

16. 12 канал. *Телеграм.* URL: https://t.me/channel12vol/17293 (дата звернення: 02.01.2023).

17. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія. Хмельницький: Авіст, 2008. 550 с.

18. Max Parkhomenko. *Твіттер.* 2022. URL: https://twitter.com/maxparkhomenko1/status/1509588174691000330?s=20&t=8YNvpL9c2s-iM4UNKQe-ZA (дата звернення: 02.01.2023).

19. 5 нових слів 2022. 2022. URL: https://znanija.com/task/50267532 (дата звернення: 02.01.2023).

20. Info. *Твіттер. 2*022. URL: https://twitter.com/Info53917080/status/1535855164262866944?s=20&t=8YNvpL9c2s-iM4UNKQe-ZA (дата звернення: 02.01.2023).

21. ШОЙГУВАТИ – НЕСТИ ПУРГУ ДЛЯ ВАТИ. *СловОпис. 2*022. URL: https://www.youtube.com/watch?v=5T-LurMNgMw&ab_channel=%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%9E%D0%BF%D0%B8%D1%81 (дата звернення: 02.01.2023).

22. Журавель Д. Кімити та чорнобаїти. Чи знаєш ти нові українські слова, народжені під час війни? (ТЕСТ). ШоТам. 2022. URL: https://shotam.info/kimyty-ta-chornobaity-chy-znaiesh-ty-novi-ukrainski-slova-narodzheni-pid-chas-viyny-test/ (дата звернення: 02.01.2023).

23. Your Queen Shuri. *Твіттер.* 2022. URL: https://twitter.com/ShuriPrincesss/status/1590280361334149121?s=20&t=8YNvpL9c2s-iM4UNKQe-ZA (дата звернення: 02.01.2023).

24. Василина. *Твіттер.* 2022. URL: https://twitter.com/VasylynkaT/status/1514225412737572871?s=20&t=8YNvpL9c2s-iM4UNKQe-ZA (дата звернення: 02.01.2023).

25. The Rashists from Mordor vs. the Tractor Troops: Ukraine's new language of war. *Politico.* 2022. URL: https://www.politico.eu/article/rashists-mordor-tractor-troops-ukraines-new-language-of-war/ (дата звернення: 02.01.2023).

26. Sentinel. *Твіттер.* 2022. URL: https://twitter.com/You_are_Future/status/1512228928001388561?s=20&t=q8Zfp6JRYx3H78MliTNhZg (дата звернення: 02.01.2023).

27. MOlfaro4Ka. *Твіттер.* 2022. URL: https://twitter.com/advoka_tesa/status/1509864938852044805?s=20&t=8YNvpL9c2s-iM4UNKQe-ZA (дата звернення: 02.01.2023).

28. Сьогодні орків відІрпінили, залишилось заєБучити і наГостомеляти! І так до самого кордону. URL: https://rozdil.lviv.ua/anekdot/anekdot.php?id=4796 (дата звернення: 09.02.2023).

29. Зикун Н. Розвиток мовної системи в період воєнного стану: аналіз новотворів (неологізмів). *Законодавче забезпечення формування та реалізації державної політики в Україні в умовах воєнного стану: колективна монографія: у 4 т.* Київ: Видавництво «Людмила», 2022. С. 37–62.

30. ВМС ЗС України. *Фейсбук.* 2022. URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=346000610900861&set=ecnf.100064727737034&paipv=0&eav=Afb8DTN0EOt0bubuMd5k3LTJyRGaTF-wJhN5yxRQCP523OqIxb1ygBizClO51xZQEdM&_rdr (дата звернення: 02.01.2023).

31. Виноградова У. Тарас Тополя присоромив постійно стурбовану ООН: скоро з'являться терміни «гуттереш» та «ООНити». 2022. URL: https://news.obozrevatel.com/ukr/show/people/taras-topolya-prisoromiv-postijno-sturbovanu-oon-skoro-zyavlyatsya-termini-gutteresh-ta-ooniti.htm (дата звернення: 02.01.2023).

УДК 81'42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.9

КОМУНІКАЦІЯ ЯК ДИСКУРС В ОБ'ЄКТИВІ КОГНІТИВІСТИКИ

COMMUNICATION AS DISCOURSE IN THE LENS OF COGNITIVE SCIENCES

Романчук С.М.,
orcid.org/0000-0002-5737-2951
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Українського гуманітарного інституту,
докторантка
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

У пропонованій науковій розвідці досліджено комунікативну поведінку мовної особистості з її когнітивними складниками. Зазначено, що одне з основних завдань когнітивної лінгвістики полягає у побудові моделі мовного спілкування. На основі теоретичних праць різних науковців стверджено, що поняття дискурс і комунікація співвідносні, але не тотожні. Доведено, що під час моделювання дискурсу можна й треба спиратися на комунікаційні моделі.

У статті підкреслено роль когнітивістики для комунікативної площини дискурсу. Думається, що дискурс – це когнітивний процес, що реалізується в ціннісно-смисловому просторі індивіда, тому що про дискурсивний підхід до тексту можна говорити тоді, коли розглядається світ, що репрезентується особистісним світоглядом і представлений когнітивними знаками кодової системи мовної особистості. Дискурсивні рамки дослідження допомагають конкретизувати коди ціннісно-смислового простору, з метою виявлення розумово-мовних процесів, що відбуваються у світогляді індивіда.

У праці також проаналізовано інтерпретацію понять стратегії та тактики, що здійснюється в рамках цілого ряду підходів, у тому числі дискурсивного, когнітивного та комунікативного. Наголошено, що саме дискурсивний підхід призводить до ідеї множинності інтерпретації однієї і тієї ж фрази, тексту, що пов'язано з різними свідомостями, які сприймають цей текст, а також різними стратегіями і тактиками тексту.

У когнітивному аспекті дискурс характеризується концептами, що входять до нього, фіксують певні цінності, що несуть у собі сенси. Загальною когнітивною базою для користувачів дискурсу виступає культура народу, який говорить певною мовою і втілює в ній свій духовний та історичний досвід.

Підсумовано, що когнітивна природа дискурсу у тому, що він відбиває у концептах характеристики суспільних відносин. Значною мірою він творить їх. Мова сама структурує реальність, тому що проводить дискретизацію всього сущого. Так когнітивна структура дискурсу відбиває конструктивістську природу і складається внаслідок колективного досвіду та мислення людей у їхній комунікативній взаємодії.

Ключові слова: комунікативна діяльність, когнітивна лінгвістика, когнітивна природа дискурсу, комунікаційні моделі, стратегії і тактики мовлення, когнітивно-дискурсивна парадигма знання.

In the proposed research, the communicative behavior of the linguistic personality with its cognitive components is investigated. It is noted that one of the main tasks of cognitive linguistics is to build a model of language communication. On the basis of the theoretical works of various scientists, it was asserted that the concepts of discourse and communication are related, but not identical concepts. It has been proven that one can and should rely on communication models during discourse modeling.

The article emphasizes the role of cognitivism for the communicative plane of discourse. It is thought that discourse is a cognitive process that takes place in the value-semantic space of an individual, because one can talk about a discursive approach to the text when considering the world represented by a personal worldview and represented by cognitive signs of the code system of the linguistic personality. The discursive framework of the study helps to specify the codes of the value-semantic space, in order to identify the mental and linguistic processes occurring in the individual's worldview.

The work also analyzes the interpretation of the concepts of strategy and tactics, which is carried out within the framework of a number of approaches, including discursive, cognitive and communicative. It is emphasized that it is the discursive approach that leads to the idea of multiple interpretations of the same phrase, text, which is associated with different consciousnesses that perceive this text, as well as different strategies and tactics of the text.

In the cognitive aspect, the discourse is characterized by the concepts included in it, which fix certain values that carry meanings. The general cognitive base for the users of the discourse is the culture of the people who speak a certain language and embody their spiritual and historical experience in it.

It is concluded that the cognitive nature of the discourse is that it reflects the characteristics of social relations in concepts. To a large extent, he creates them. Language itself structures reality, because it discretizes everything that exists. Thus, the cognitive structure of the discourse reflects the constructivist nature and is formed as a result of the collective experience and thinking of people in their communicative interaction.

Key words: communicative activity, cognitive linguistics, cognitive nature of discourse, communication models, strategies and tactics of speech, cognitive-discursive paradigm of knowledge.

Постановка проблеми. Дослідження комунікативної поведінки з її когнітивними складовими та моделювання мовного спілкування – найбільш актуальні проблеми сучасного мовознавства та інших гуманітарних наук. Одне з основних завдань когнітивної лінгвістики полягає у побудові моделі мовного спілкування. Нині багато дослідників бачать дискурс і комунікацію як співвідносні поняття, нерідко трактуючи дискурс як реалізацію (вербалізацію) комунікації, як комунікативну подію чи процес комунікативної діяльності.

Становлення комунікативно-діяльнісного підходу в лінгвістиці призвело до визнання амбівалентності феномену вживання мови і дозволило розглядати його як процес, або як результат. Термін «дискурс» став послідовно використовуватися для позначення об'єкта дослідження в рамках процесуально-діяльнісного опису мовної комунікації, у фокусі якого знаходиться активний суб'єкт спілкування та пов'язані з ним комунікативно-прагматичні, когнітивні, семантичні та інші параметри, що актуалізуються у процесі його мовної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомий західноєвропейський теоретик дискурсології Т. ван Дейк зіставляє терміни «дискурс» та «комунікація», визначаючи дискурс як використання мови, комунікативну подію (communicative event) [1, с. 1–5]. У вітчизняній лінгвістиці також розвивається аналогічний підхід. Так, Ф.Бацевич розуміє під дискурсом складне комунікативне явище, для розуміння якого необхідне залучення екстралінгвістичних факторів (знання про світ, думки, установки, цілі адресата) [2, с. 6]. Г. Онуфрієнко визначає дискурс як «семіотичний процес сукупної комунікативної діяльності взаємодіючих сторін у рамках комунікативної ситуації...» [3, с. 8]. Отже, під час моделювання дискурсу можна й треба спиратися на комунікаційні моделі.

Постановка завдання. Проблема дискурсу останнім часом стає дедалі більш актуальною в лінгвістиці, соціології, філософії, політології, психології, культурології та ін. Дискурс, за Г. Онуфрієнко, – це важко осяжна сфера, невловиме, неточне переплетення мови і культури, що постійно виникає. Це вузол, у якому справді виражаються взаємовідносини мови, культури та суспільства. Саме дискурс створює, відтворює та змінює і культуру, і мову в точках їхнього перетину [Там само]. У нашій праці ми проаналізуємо комунікацію як дискурс в об'єктиві когнітивістики.

Виклад основного матеріалу. Термін «дискурс» вважають одним з найпопулярніших і широко вживаних у сучасних гуманітарних науках. У різних парадигмах знання його використовують у різних значеннях і різних контекстах, часто позначаючи ним різні поняття. Значну палітру визначень дискурсу пропонує швейцарський учений П. Серіот, який дає вісім дефініцій, враховуючи різні напрями лінгвістики й аспекти вивчення обговорюваного поняття:

1) «еквівалент поняття «мовлення», тобто будь-яке конкретне висловлення;

2) одиниця, що за розміром більша за фразу, висловлення в глобальному сенсі, послідовність окремих висловлень (граматика тексту);

3) вплив висловлення на його одержувача, внесення висловлення в мовленнєву ситуацію, що включає суб'єкта й адресата, час і місце мовлення (прагматика);

4) бесіда як основний тип мовлення (аналіз діалогу);

5) мовлення, що привласнюється мовцем, на противагу «оповіданню», що розгортається без експліцитного втручання суб'єкта;

6) еквівалент поняття «мовлення» як актуалізація, диверсифікованість на поверхневому рівні, на противагу «мові» як системі мало диференційованих віртуальних значень (дослідження мовних одиниць «у мові» й «у мовленні»);

7) система обмежень, що накладаються на необмежене число висловлень відповідно до певної соціальної чи ідеологічної позиції (напрям критичного аналізу дискурсу);

8) висловлення/текст із погляду дискурсного механізму» [4].

З позицій сучасних підходів дискурс – це складне комунікативне явище, що включає, окрім текстів, ще й екстралінгвістичні фактори (знання про світ, думки, настанови, цілі адресата), необхідні для розуміння тексту.

Спираючись на теорію діяльності, можна сформулювати такі положення, релевантні для концептуалізації дискурсу як комунікативної події:

1) дискурс – це соціальна комунікація, в основі якої лежить комунікативно-мисленнєва діяльність людей у певному контексті – культурному, психологічному, політичному та ін.;

2) дискурс – це комунікація, що здійснюється, перш за все, вербально, але не виключає невербальних засобів (жест, міміка, малюнок, музика та ін.). Таким чином, дискурс слід розглядати не лише як вербалізовану, але й як невербальну ментально-комунікативну діяльність у соціальному контексті;

3) як будь-яка діяльність, дискурсивна діяльність інтенційна та спрямована на встановлення та підтримання взаємодії між людьми, необхідної для досягнення глобальної (домінуючої) мети, яка детермінована позамовними мотивами суб'єктів дискурсу;

4) дискурс – це інтерактивна комунікація, яка полягає в тому, що його сенс генерується спільно адресантом і читачем (що слухає, адресатом) – активним інтерпретатором повідомлення;

5) реалізація/нереалізація глобальної мети дискурсу є результатом взаємодії суб'єктів дискурсу. З цього погляду і процес мовного впливу постає як взаємодія суб'єктів дискурсу;

6) дискурс об'єктивується у формі діалогічного чи монологічного тексту, що співвідноситься на дискурсивному рівні з комплексним мовним актом. Дискурсу немає без тексту.

Ці характеристики дискурсу можуть розглядатися як основа створення універсальної комунікативної моделі дискурсу. Модель комунікації, яка не суперечить даним характеристикам, стає базовою для опису дискурсивної діяльності взагалі та різних типів дискурсу зокрема.

Думається, що дискурс – це когнітивний процес, що реалізується в ціннісно-смисловому просторі індивіда, тому що про дискурсивний підхід до тексту можна говорити тоді, коли розглядається світ, що репрезентується особистісним світоглядом і представлений когнітивними знаками кодової системи мовної особистості. Дискурсивні рамки дослідження допомагають конкретизувати коди ціннісно-смислового простору, з метою виявлення розумово-мовних процесів, що відбуваються у світогляді індивіда.

Справа в тому, що володіння мовним кодом не є гарантією адекватного спілкування. Знання та використання необхідних стратегій і тактик у мовному спілкуванні – це фактично відповідь на питання що, кому, коли і як слід чи не слід говорити. Одним із проявів дискурсивного підходу стало дослідження стратегічного та тактичного використання мовних засобів крізь призму намірів та комунікативних цілей того, хто говорить.

Спілкування полягає в процесах викладу, передачі та інтерпретації інформації та розумових смислів, тому спосіб представлення процесів вербалізації, передачі та розуміння повідомлення також знаходить своє відображення у моделюванні комунікації.

Інтерпретація понять стратегії та тактики здійснюється в рамках цілого ряду підходів, у тому числі дискурсивного, когнітивного та комунікативного. Поняття комунікативної стратегії широко поширене в лінгвістичних дослідженнях, спрямованих на вивчення способів впливу співрозмовників один на одного у мовленнєвому спілкуванні.

У межах когнітивного підходу стратегія сприймається як властивість когнітивних планів, тобто, стратегії «є (часто неусвідомлено) способами обробки складної інформації у пам'яті <...>» [1, с. 277]. У рамках аналізованого підходу стратегія інтерпретується як когнітивний процес, чи як результат когнітивної діяльності.

У межах комунікативного підходу стратегія інтерпретується як сукупність мовних тактик, тобто як сукупність мовних дій, зорієнтованих на вирішення загального комунікативного завдання мовця. Важливо наголосити, що когнітивний та комунікативний підходи до інтерпретації поняття стратегії не суперечать один одному, а, навпаки, доповнюють один одного. З обох підходів стратегія розглядається як складний феномен, дослідження якого передбачає звернення до понять комунікативна/мовна тактика.

Тактики – це сукупність практичних ходів у процесі комунікації. Як відомо, загальноприйнятої класифікації мовних стратегій та тактик не існує. Саме дискурсивний підхід призводить до ідеї множинності інтерпретації однієї і тієї ж фрази, тексту, що пов'язано з різними свідомостями, які сприймають цей текст, а також різними стратегіями і тактиками тексту.

Прагматичний аспект комунікації фокусується на комунікативній ефективності мовного відбору, що описується в акційних одиницях – тактичних ходах, що є вербальним виразом комунікативних стратегій і тактик. Комунікативні стратегії та тактики визначаються як частина комунікативної поведінки та взаємодії, які використовуються для досягнення певної комунікативної мети за допомогою невербальних та вербальних засобів.

Виконання мовної діяльності у соціальній ролі промовця чи реципієнта є здійсненням комунікативної діяльності, яка забезпечується особливим чином з точки зору когнітивних концептів. Крім того, комунікативна діяльність є комунікативно-рольовим виконанням мовної діяльності, що надає їй прагматичну визначеність і наповнює компоненти мовної діяльності (потреба, мета, використання ресурсів мовної системи, комунікативний досвід, комунікативні здібності) певним комунікативно-прагматичним змістом, пов'язаним з виконанням конкретної соціальної діяльності. За кожним комунікативним актом стоїть багатоаспектна, комплексна система знань мовної особистості, що активі-

зується при необхідності у породженні мовного висловлювання.

Така база включає мовні знання, немовні знання, одержані під час пізнавальної діяльності, прагматичні знання, необхідні для реалізації мовного акту. Кожному з комунікантів властива своя наївна та мовна картина світу, кожному притаманна дискурсивна багатовимірна матриця як система взаємопов'язаних когнітивних, комунікативних, соціологічних, етнічних, психологічних контекстів.

Конкретними методами організації знань у дискурсі виступають когнітивні механізми. Вони є універсальними інструментами свідомості людини, інструментами інтерпретативного процесу оперування знаннями. Порівняно з іншими рівнями мови процес формування концептуального змісту лише на рівні дискурсу значно ускладнюється. Частина задіяних когнітивних механізмів забезпечують передачу окремих лексично, морфологічно і синтаксично репрезентованих смислів.

Інша частина механізмів спрямована на конструювання цілісного концептуального змісту дискурсу та окремих його фрагментів, що призводить до індивідуальної конфігурації дискурсивного знання та певного способу дискурсивного уявлення світу та забезпечує когнітивне варіювання дискурсу.

Когнітивні механізми дискурсивної організації знань мають профільний характер. В основі лежить принцип висвічування тих чи інших характеристик концептуального змісту, необхідні для вибудовування кожного конкретного дискурсу. Це можуть бути профільовані значення, характеристики індивідуально авторського концепту, точки зору учасників спілкування. Як центральний механізм конструювання концептуального змісту дискурсу розглядається механізм перспективизації. Він дозволяє організовувати дискурс відповідно до єдиної когнітивної мети суб'єкта, тому що даний механізм пов'язаний зі здатністю останнього формувати індивідуальний ракурс осмислення ситуації, що концептуалізується, представляти знання в динаміці.

Когнітивно-дискурсивна інтерпретація контексту пов'язана з проблемою індивідуальної та колективної свідомості, оскільки суб'єкт дискурсивної діяльності унікальним чином поєднує в собі ознаки культури та соціуму, значущих у процесі його соціалізації, а також індивідуально-особистісні особливості, сформовані в результаті спілкування зі світом, присвоєнням суспільного досвіду , внаслідок когнітивної обробки інформації, що надходить до суб'єкта із зовнішньої дійсності. Вивчаючи природу свідомості, Г. Онуфрієнко вважає, що свідомість, ментальна структура людини, оперуюча знаками, почала розглядатися як щось таке, що може бути не ідентично собі у різні моменти часу. Виявилося, як вважає Г. Онуфрієнко, що у кожній людині «одночасно живе кілька суб'єктів розумової діяльності, і який із цих суб'єктів працює в даний момент часу, залежить від нескінченної безлічі обставин» [3, с. 30].

Про когнітивно-дискурсивну парадигму знання можна говорити як про когнітивно-комунікативну, яка передбачає розгляд дискурсу в термінах теорії мовних актів та мовних подій, а також аналіз власне мовних його властивостей та релевантних екстралінгвістичних факторів, з одного боку, та опис структур репрезентації різних видів знання, визначальні мовні стратегії комунікантів та вибір конкретних мовних форм у процесі їхньої дискурсивної діяльності, – з іншого.

Крім того, сучасне лінгвістичне знання потребує розширення свого проблемного поля та теоретико-методологічного інструментарію за рахунок дискурсивних досліджень. Особливу актуальність аналізу когнітивно-комунікативного дискурсу сучасності надає та обставина, що у сфері суспільного життя сильно відчувається ретардація мови.

У загальному розумінні дискурс – це мовна дія, регламентована соціокультурними кодами (правилами, традиціями та цінностями) певної суспільної практики (науки, правосуддя, релігії, політики, освіти, медицини тощо), за допомогою якої люди – у межах цієї практики – виробляють і транслюють свої знання та моделі соціального досвіду, реалізують свої пізнавальні та/або комунікативні потреби.

У когнітивному аспекті дискурс характеризується концептами, що входять до нього, фіксують певні цінності, що несуть у собі сенси. Загальною когнітивною базою для користувачів дискурсу виступає культура народу, який говорить певною мовою і втілює в ній свій духовний та історичний досвід.

Відмінність змістоутворення у різних типах морального дискурсу виявляється у процесі соціальної комунікації. Когнітивна природа дискурсу у тому, що він відбиває у концептах характеристики суспільних відносин. Значною мірою він творить їх. Мова сама структурує реальність, тому що проводить дискретизацію всього сущого. Так когнітивна структура дискурсу відбиває конструктивістську природу і складається внаслідок

колективного досвіду та мислення людей у їхній комунікативній взаємодії.

Розгляд комунікативного аспекту дискурсу передбачає виділення значних йому комунікативних ситуацій і базових дискурсивних практик. Їх показники залежать від суб'єктів комунікації, їх способу вираження концептів та обставин взаємодії. Дискурс специфічний тим, що найважливішу роль у ньому грає автокомунікація суб'єкта. Завдяки його «внутрішній мові» здійснюється самопрезентація моральної свідомості, осмислення власної поведінки та досвіду, безпосередньо дані такі феномени як «голос совісті», «голос серця» тощо.

«Внутрішня мова» не обов'язково має експлікований і розгорнутий характер, проте її відсутність говорить про редукцію морального суб'єкта. Зрозуміло, що здатність до внутрішнього морального дискурсу та потреба у ньому є результатом виховання в контексті певної культурної традиції. Інші значущі комунікативні ситуації, які передбачають дискурс, можливо виділити відповідно до типів соціальної діяльності. Будь-який «тип дискурсу детермінується типом тієї діяльності, у межах якої здійснюється і з цілями якої він узгоджується» [5, с. 56].

У цьому плані дискурс реалізується всередині політичної, економічної, наукової, мистецької та практично будь-якої іншої діяльності. Відповідно, всі види комунікації в цих сферах будуть опосередковані дискурсом. На думку Д. Дуцика, у дискурсі ми пропонуємо іншому приєднатися не лише до моральних висловлювань, а й до комунікативної соціальної дії: «Необхідність аргументації виникає з міркувань можливої співучасті й пізнання» [6, с. 109]. У цих комунікативних відносинах встановлюються соціальні та ідеологічні сенси концептів, адекватні конкретній природі діяльності. Найбільш показовим прикладом тут є взаємодія політичного та морального дискурсу щодо встановлення конкретно-історичного та ангажованого сенсу концептів «соціальна відповідальність», «суспільний обов'язок», «сімейні цінності».

Іншим прикладом може бути оформлення дискурсу в науковій комунікації, коли наукова спільнота відповідно до цілей своєї діяльності встановлює моральне смислове наповнення таких понять як «брехня», «плагіат», «вірність істині», «достовірність результатів».

Провідна роль комунікативного аспекту дискурсу у тому, що когнітивний сенс висловлювань встановлюється у ситуації комунікативної взаємодії. В імперативному висловленні («ти мусиш») суб'єкт дискурсу повідомляє зміст належного Іншому, а виконання належного стає свідченням того, що Інший зрозумів цей зміст. Якщо розуміння в комунікації не відбулося, то фраза, яка наказує не має для адресата сенсу. Він, безперечно, розуміє значення слів у висловлюванні та його зміст, проте сама модальність повинності залишається непереконливою. Так розуміння комунікативного сенсу імперативу стає мотивом поведінки, тоді як розуміння конгнітивного значення висловлювання не є рушійною силою поведінки.

Отже, когнітивний аспект дискурсу пов'язаний зі встановленням сенсу цінностей, укладених у концептах суспільної свідомості. У комунікативному аспекті дискурс реалізується як дискурсивні практики у базових ситуаціях спілкування суб'єктів комунікації.

Когнітивно-дискурсивні основи контексту дають можливість вважати, що суб'єкт дискурсивної діяльності бачить світ не через призму своєї мови, а через призму своєї концептуальної системи, яка базується на індивідуально засвоєних кожним суб'єктом фрагментах інформації, що надходять із зовнішнього світу. Частина індивідуальної концептуальної системи репрезентується у дискурсивній діяльності суб'єкта – носія мови.

Наші спостереження свідчать, що суб'єкти – носії мов вступають у дискурсивну діяльність з певним багажем знань і уявлень, системою відносин до світу. У дискурсивній діяльності вони демонструють, модифікують не тільки професійну культуру, а й особистісні соціокультурні смисли (спілкуються не культури, а люди, які їх представляють), передають особисте ставлення до подій, що відбуваються.

Висновки. Таким чином, когнітивно-дискурсивний напрямок когнітивної лінгвістики формує концептуальну основу для розуміння природи контексту як когнітивного утворення.

В основі когнітивних досліджень дискурсу лежить його розуміння як ментального конструкту, що спирається на когнітивні процеси, без яких мовне функціонування неможливе. У рамках сучасних досліджень когнітивна сутність дискурсу описана у таких основних теоретичних положеннях:

1. Дискурс когнітивний за своєю суттю. Він є феномен вживання мови, що репрезентує певний результат пізнавальної діяльності. В основі дискурсу лежить всеосяжне поняття когніції як пізнавального процесу, завдяки різним механізмам якого відбувається переробка інформації, яка осмислюється, оцінюється та використовується учасниками дискурсу.

2. Дискурс – особлива система концептуалізації та категоризації. Основою концептуалізації знань у дискурсі виступає опорний концепт, навколо якого формується як сам дискурс, так і окремі фрагменти, чим забезпечується цілісність когнітивного конструювання дискурсу.

3. В основі дискурсу лежить широкий спектр знань учасників (знань про світ, знання мови та знання про конкретну ситуацію спілкування, комунікативні норми та правила поведінки в тому чи іншому дискурсивному просторі). Вони дозволяють учасникам дискурсу щоразу на основі сприйняття дійсності здійснювати конструювання складного когнітивно-комунікативного простору дискурсу.

4. Дискурс є особливим способом конструювання світу. Виступаючи ментально-мовною репрезентацією знань, дискурс розглядається як «світ», який конструюється за допомогою різних систем знань учасників, а також з урахуванням їх когнітивних та комунікативних здібностей. Відповідно, він визначається в наступних термінах: «дискурсивна картина світу», «альтернативний світ», «модельний світ», «сконструйований світ» та ін. Як формат знання дискурс закріплює за собою певну когнітивну модель своєї побудови, яка виступає результатом складної інтерпретаційної діяльності суб'єкта, який організує дискурс з урахуванням орієнтації на свою систему знання та систему знання інших учасників дискурсу (виступає суб'єктом дискурсивного знання) та встановлює логіку дотримання ідей, черговість подій, взаємозв'язок між учасниками подій, явищами та ін. Змістовний аспект організації дискурсу зумовлений складним процесом інтеграції внутрішнього (статичного та акумулятивного) та зовнішнього (що передбачає фізичні та соціальні обставини, які формують об'єктивну даність дискурсу) контекстів. Через війну контекстуальної взаємодії у дискурсі створюється загальна всім учасників система on-line знань. Нині on-line знання – це необхідна для процесу організації дискурсу частина знань, яка витягується учасниками з усього обсягу знань, що є в їхній власній когнітивній системі, залежно від розуміння факторів зовнішнього контексту (ситуації спілкування, типу дискурсу, місця та часу взаємодії), факторів поточної взаємодії у дискурсі, а також залежно від усвідомлення потреби у використанні цієї частини знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Dijk T. A. van. Studies in the Pragmatics of Discourse. New York: Mouton Publishers. 1981. 189 p.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
3. Онуфрієнко Г. С. Навчальний тлумачний словник терміно-лексики теорії мовної комунікації для студентів економіко-гуманітарних спеціальностей денної та заочної форм навчання. Запоріжжя: ЗНТУ, 2009. 70 с.
4. Sériot, Patrick 1985. Analyse du discours politique soviétique. Paris : IMSECO.
5. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. Київ, 2007. 345 с.
6. Дуцик Д. Р. Політична журналістика. К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. 138 с.

УДК 811.161.2’42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.10

ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ

PROBLEMS OF TYPOLOGY OF MEDIA DISCOURSE

Рябокінь Н.О.,
orcid.org/0000-0001-5950-8798
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна»

У статті проводиться аналіз та систематизація існуючих у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці типологій медійного дискурсу. Специфіка та складна структура медіа дискурсу спричинили існування різних його класифікацій у сучасному мовознавстві. Актуальність дослідження зумовлена відсутністю єдиної класифікації описаного дискурсу та різноманіттям існуючих його типологій.

З’ясовано, що медійний дискурс із позиції сукупності процесів та продуктів мовленнєвої діяльності у сфері масової комунікації визначається основними ознаками, зокрема чутливістю до соціально-культурного, ідейно- ідеологічного контексту, відкритістю, комунікативною функцією та каналом реалізації.

Визначено, що різні критерії ві процесі дослідження дискурсу: форма комунікації, соціофункціональна спрямованість, стратегіяі пред’явлення інформації, жанрове розмаїття, даютьі змогу науковцям типологізувати медійний дискурс.

Встановлено, що лінгвісти класифікують його за каналами передачі інформації, за кількістю учасників, за ступенем офіційності, за прагматичними та стильовими характеристиками, за соціокультурною направленістю, за стратегіями пред’явлення інформації, за жанровою специфікою, за соціальними категоріями.

Доведено, що науковці не виокремлюють єдиної підстави розподілу та вичленування жанрів медійного дискурсу. У результаті один і той самий жанр може належати до різних жанрових груп. Оскільки медійний дискурс є доситьі відкритою структурою, яка не маєі чітких меж, і саме їйі притаманні динамічність, повторюваність і незавершеність.

Зазначено, що зважаючи на багатогранність недійного дискурсу, його складну структуру, функційні особливості, майже неможливо укласти єдину комплексну та деталізовану таксономію медійного дискурсу. І ця властивість дає простір для подальшихі наукових розвідок із таксономії цьогоі феномену.

Ключові слова: медійний дискурс, типи медійного дискурсу, особливості медійного дискурсу, таксономія медійного дискурсу.

The article analyzes and systematizes existing typologies of media discourse in domestic and foreign linguistics. The specificity and complex structure of media discourse has led to the existence of various classifications of it in modern linguistics. The relevance of the study is due to the lack of a single classification of the described discourse and the diversity of its existing typologies.

It has been found that media discourse from the standpoint of the set of processes and products of speech activity in the field of mass communication is determined by the main features, in particular, sensitivity to the socio-cultural, ideological and ideological context, openness, communicative function and channel of implementation.

It was determined that various criteria in the process of discourse research: form of communication, socio-functional orientation, strategy and presentation of information, genre diversity, allow scientists to typologize media discourse.

It has been established that linguists classify it according to the channels of information transmission, according to the number of participants, according to the degree of officiality, according to pragmatic and stylistic characteristics, according to socio-cultural direction, according to strategies of information presentation, according to genre specificity, according to social categories.

It has been proven that scientists do not single out a single basis for the distribution and isolation of genres of media discourse. As a result, the same genre can belong to different genre groups. Because the media discourse is a rather open structure that does not have clear boundaries, and it is precisely dynamism, repetition and incompleteness that are inherent in it.

It is noted that, taking into account the multifaceted nature of invalid discourse, its complex structure, functional features, it is almost impossible to compile a single comprehensive and detailed taxonomy of media discourse. And this property gives space for further scientific investigations into the taxonomy of this phenomenon.

Key words: media discourse, types of media discourse, features of media discourse, taxonomy of media discourse.

Для детального вивчення будь-якого явища необхідно створити його типологію. Це положення повною мірою стосується й дискурсу. Проблему типології медіадискурсу в своїх роботах так чи інакше зачіпали багато дослідників: М.Р. Желтухіна, А.П. Загнітко, Т.Б. Маслова, І.Г. Мірошніченко, О.П. Поліщук, Т. ван Дейк, М. Вебстерс, Р. Сколон та ін. Єдиного погляду на типологію медіадискурсу не існує, тому науковці пропонують різні варіанти класифікації дискурсу.

Мета і завдання розвідки. Метою нашої статті є систематизація існуючих у лінгвістиці

типологій медійного дискурсу та визначення підходів, на яких вони побудовані. До завдань наукової розвідки належать: охарактеризувати поширені у мовознавстві таксономії медійного дискурсу.

Традиційною основою класифікації є канал передачі інформації. Відповідно до даного критерію, дискурс ділиться на усний та письмовий. Проте, досить часто в реальній комунікації ці два типи дискурсу переплітаються: у процесі комунікації учасники можуть щось записувати або ж передавати один одному певну інформацію у письмовому вигляді.

Найзагальніша типологія медійного дискурсу розподіляє його на види насамперед за типами самих медіа, тобто за каналами передачі інформації (Т. ван Дейк) – дискурс преси (або дискурс друкованих ЗМІ); – радіодискурс; – дискурс телебачення; – Інтернет -дискурс (під цим дискурсом розуміються всі електронні форми мас-медійної комунікації).

У зв'язку з бурхливим розвитком сучасних електронних засобів комунікації за І. Г. Мірошніченко, Т. С. Юсупова виокремлює новий тип дискурсу, заснований на електронному способі передачі інформації. Сюди включаються обмін повідомленнями в чатах, спілкування за допомогою СМС та ін. Цей тип дискурсу характеризується скороминущістю, неформальністю, застосуванням графічних способів передачі повідомлень [4].

А. П. Загнітко виділяє монологічний та діалогічний тип дискурсу [2]. Але також існує така форма спілкування, як полілог, а саме – спілкування декількох комунікантів, яка відповідно вказує на існування полілогічного типу дискурсу.

За М. Л. Макаровим та І. Г. Мірошніченко, до релевантної типологічної ознаки дискурсу для класифікації належить комунікативна змінна, як ступінь офіційності спілкування, відповідно до якого модус спілкування може бути невимушений, фамільярний; нейтральний, неформальний; напівофіційний; офіційний [4, с. 230].

В основу наступної типології медіадискурсу покладено те, на кого він орієнтований. Відповідно до цього виділяють персональний (особистісно-орієнтований) й інституціональний (статусно-орієнтований) тип. У першому випадку мовець виступає як особистість зі своїм внутрішнім світом, у другому випадку − як представник певного соціального інституту. В. І. Карасик виділяє два різновиди особистісно-орієнтованого дискурсу: побутовий і буттєвий. Побутове спілкування відбувається між добре знайомими людьми, воно зводиться до підтримки контакту і вирішенню повсякденних проблем. Цей тип дискурсу характеризується спонтанністю, сильною ситуативною залежністю, яскраво вираженою суб'єктивністю, порушенням логіки і структурної оформленості висловлювань. Із погляду фонетики тут є нормою нечітка швидка вимова. Спілкуючись на побутовому рівні, люди вживають знижену і жаргонну лексику, хоча статистично розмовні слова становлять не більше 10% лексичного фонду висловлювань в розмовній мові. Побутовий дискурс відрізняється тим, що адресат повинен розуміти адресанта з півслова. На відміну від побутового, у буттєвому дискурсі робляться спроби розкрити свій внутрішній світ у всьому його багатстві, спілкування носить розгорнутий характер, використовуються всі форми мови на основі літературної мови. Буттєве спілкування є переважно монологічним і представлене творами художньої літератури та філософськими і психологічними інтроспективними текстами.

І. Г. Мірошніченко аналізує дослідження лінгвіста А. М. Приходька, який стверджує, що соціокультурне середовище сучасності дозволяє виокремлювати типи дискурсу певних субкультур та етнічних спільнот. До дискурсів такого типу він зараховує: – дискурси професіональних страт (педагогічний, дипломатичний, спортивний, медичний, політичний, економічний та ін.); – корпоративних та субкультурних страт (банківський, релігійний, езотеричний, сакральний, лаудативний, героїчний, революційний, партизанський, терористичний, кримінальний); – дискурси побутової комунікації (сімейний, дитячий, молодіжний, любовний); – дискурси віртуальної комунікації (казковий, комп'ютерний, форумний, чат-дискурс); – соціоспецифічні дискурси (рекламний, дискурс дозвілля, святковий, передвиборчий). Учений слушно зауважує: «Список таких дискурсів є відкритим як у цивілізаційному плані, так і в плані певної лінгво- та субкультури, що пов'язане з принципом динамічності: одні дискурси зникають із історичної арени, а інші приходять їм на зміну» [4, с. 229].

Відповідно до соціофункціонального навантаження, реалізація медійного дискурсу на позначення референтів різних галузей життєдіяльності сучасної людини, що відповідають історично усталеним комунікативним сферам, відбувається на основі побутових і виробничих комунікацій та

типологізується на економічний, політичний, науковий, освітній, юридичний, спортивний тощо [1]. Виокремленні таким чином типи медійного дискурсу набувають відповідних стилістичних, функціональних та прагматичних ознак. Цей підхід до класифікації медійного дискурсу ґрунтується на «концепції медіадискурсу», що, окрім вербального повідомлення й медіаканалу, охоплює всі екстралінгвістичні фактори [1].

В основі класифікації медійного дискурсу за способами функціонування ЗМІ – аналіз друкованих видань, що унаочнюється такими видами: дискурс «якісної преси» («Qualitypress», що в науковому контексті вперше використав М. Вебстерса [11]) та який розуміється як створені для освіченої читацької аудиторії газети, матеріали яких вирізняються максимальною об'єктивністю та виваженістю позиції авторів; дискурс популярної преси (з її різновидами «жовтої преси» та глянцевими журналами) та дискурс спеціалізованих наукових і науковопопулярних видань [11].

Класифікація медійного дискурсу за жанровим різномаїттям виокремлює новинний дискурс (репрезентований подієвою заміткою, коментарем експертів), репортажний (у вигляді репортажу), інформаційно-аналітичний (репрезентований аналітичною статтею, аналітичним інтерв'ю, аналітичним оглядом, редакційною статтею, кореспонденцією), есеїстичний (у вигляді редакторської колонки, есе), рекламний (рекламна стаття, рекламне оголошення, гасло), PR-дискурсом (прес-еліз) [12]. Схожого підходу дотримується і Д. Бузе, який за основу виділення типів дискурсу визначає сферу жанрово-функціональних особливостей медійного простору: новинний, рекламний, промоційний (PR); інформаційний, аналітичний, публіцистичний; ідентифікуючий, репрезентуючий, ідеологічний дискурси [9, с. 17].

Отже, медійний дискурс із позиції сукупності процесів та продуктів мовленнєвої діяльності у сфері масової комунікації визначається основними ознаками, зокрема чутливістю до соціально-культурного, ідейно- ідеологічного контексту, відкритістю, комунікативною функцією та каналом реалізації. Різні критерії в процесі дослідження дискурсу, як, наприклад, форма комунікації, соціофункціональна спрямованість, стратегія пред'явлення інформації, жанрове розмаїття, дають змогу типологізувати медійний дискурс.

І. Є. Сніховська, Л.М. Чумак грунтують своє дослідження на типології О. Ширяєвої, яка виділяє типи дискурсів ЗМІ, ґрунтуючись на жанровій специфіці масмедіа:

– новинний дискурс (жанри: новинні замітка, новина з коментарями експертів);

– репортажний (жанр: репортаж);

– інформаційно-аналітичний (жанри: аналітична стаття, Редакційна стаття, кореспонденція, аналітичний огляд, аналітичне інтерв'ю);

– есеїстичний (жанри: есе, редакторська колонка);

– рекламний (жанри: слоган (мікрожанр), рекламна стаття, рекламне оголошення);

PR-дискурс (жанри: прес-реліз, медіакит) [7].

О. В. Голік, досліджуючи жанрову систему друкованих ЗМІ, аналізує класифікацію жанрів медійного дискурсу Л.Є. Кройчика, який ґрунтувався на тому, що публіцистичний текст включає в себе три компоненти:

1) повідомлення про новину або проблему, яка виникла;

2) фрагментарне або ґрунтовне осмислення ситуації;

3) прийоми емоційного впливу на аудиторію (на логіко-понятійному або понятійно-образному рівні).

Тому усі медіа тексти автор розташував у п'ять груп:

– оперативно-новинні – замітка у всіх її різновидах;

– оперативно-дослідні – інтерв'ю, репортажі, звіти;

– дослідницько-новинні – кореспонденція, коментар (колонка), рецензія;

– дослідні – стаття, лист, огляд;

– дослідницько-образні – нарис, есе, фейлетон, памфлет [1].

Як видно з класифікацій науковців, вони не виокремлюють єдиної підстави розподілу та вичленування жанрів медійного дискурсу. У результаті один і той самий жанр може належати до різних жанрових груп.

Особливості кожного виду медійного дискурсу накладає свої відбитки на всі етапи та рівні мовленнєвого акту: творення тексту, композицію, засоби вираження, сприйняття повідомлення, засоби впливу,тональність комунікації, – а саме спілкування набуває специфічних особливостей. Оскільки медійний дискурс є досить відкритою структурою, яка не має чітких меж, і саме їй притаманні динамічність, повторюваність і незавершеність.

Недосконалість таксономії медійного дискурсу пояснюється наявністю в його структурі великої кількості різноспрямованих факторів: тут водно-

час процес і результат, пізнання і спілкування, динамічність і зосередженість, вплив і спротив, причина і наслідок, інтереси адресанта і адресата. Отже, зважаючи на багатогранність цього феномену (тобто, відображення ним усіх сторін людського буття та розвитку суспільства), його складну структуру, функційні особливості, майже неможливо укласти комплексну та деталізовану таксономію медійного дискурсу. Відкритість як основна дистинктивна ознака дискурсу виступає стримуючим чинником для укладання єдиної чіткої класифікації медійного дискурсу і дає простір для подальших наукових розвідок із таксономії цього феномену.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голік О.В. Жанрова система друкованих ЗМІ: новітні підходи до класифікації та перспективи розвитку. URL: http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2386

2. Загнітко А.П. Основи дискурсології. Науково-навчальне видання. Донецьк ДонНУ, 2008.195 с.

3. Маслова Т.Б. Типологія наукового дискурсу в сучасній мовознавчій парадигм. Англістика та американістика: (зб.наук.пр) / ред.кол.: А.І. Анісімова (голов.ред), Т.М. Потніцева (заст.голов.ред.) та ін. Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2012. Вип. 10. С. 39–43.

4. Мірошниченко І.Г.Сучасні підходи до типології мас-медійного дискурсу. URL: http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/9998/1/Miroshnychenko.pdf

5. Поліщук О.П. Інфосфера України: особливості мас-медійного дискурсу у контексті естетичної інформації. *Історія. Філософія. Релігієзнавство.* 2008. № 2. С. 56–59.

6. Романюк С.К. Типологічні особливості рекламного дискурсу. *Вісник Житомирського державного університету.* Серія: Філологічні науки. 2010. № 54. С. 228–231.

7. Сніховська І.Е. Чумак Л.М. Тактика формування негативної оцінки в англомовному недійному дискурсі URL: http://eprints.zu.edu.ua/28282/1/45.pdf

8. Шевченко І.С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: Монографія. Харків: Константа. 2005. 356 с.

9. Busse D., Teubert W. Ist Diskurs ein sprachwissenschaftliches Objekt? Zur Methodenfrage der historischen Semantik. Begriffsgeschichte und Diskursgeschichte. Methodenfragen und Forschungsergebnisse der historischen Semantik / ed. D. Busse et al. Opladen, 1994. S. 10–28.

10. Dijk T.A. van Strategies of discourse comprehension. New York: Academic Press, 1983. 389 p.

11.Merriam-Webster's. Online Dictionary, copyright. 2005. URL: http://www.meriam-webster.com/cgi-bin/dictionary

12. Scollon R. Mediated Discourse as Social Interaction. London: Routledge, 2001.

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111+378.147
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.11

КУЛІНАРНИЙ РЕЦЕПТ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ І МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

CULINARY RECIPE AS A MEANS OF FOSTERING ENGLISH LINGUISTIC AND SPEECH COMPETENCES

Долгушева О.В.,
orcid.org/0000-0001-9558-5846
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Кочубей В.Ю.,
orcid.org/0000-0003-0015-6884
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Статтю присвячено розгляду дидактичного потенціалу автентичних кулінарних рецептів як засобу навчання англійської мови з метою формування й удосконалення мовної і мовленнєвої компетентностей здобувачів освіти. Авторами статті з огляду на сучасний стан вивчення питань, пов'язаних із засобами навчання іноземної мови, обстоюється думка, що навчальний потенціал кулінарних рецептів не використовується у повній мірі в процесі надання іншомовної освіти. Більшість досліджень кулінарного рецепту мають лінгвістичне спрямування, в яких розглядаються лексична, граматична, структурна, дискурсивна, прагматична та інші особливості рецепту як одного із провідних жанрів гастрономічного дискурсу. Здобутки цих розвідок можуть становити основу для використання рецептів як засобу формування різних аспектів англомовної лінгвістичної й мовленнєвої компетентностей.

Формування й удосконалення цих компетентностей із використанням текстів рецептів доцільно здійснювати шляхом збагачення активного вокабуляру здобувачів освіти задля розширення лексичного інвентарю, що має забезпечити успішне спілкування англійською мовою на тему «Харчування» та відповідних підтем, визначених навчальними програмами; розширення лексичних знань та сприяння формування потенційного словника учнів шляхом ознайомлення із поняттями лексико-семантичного поля (групи), моделей словотворення, безеквівалентну та культурно марковану лексику тощо. Удосконалення граматичних рецептивних і продуктивних навичок доцільно здійснювати на матеріалі наказових й еліптичних речень, інфінітивних структур, віддієслівних прислівників та інших граматичних явищ, властивих текстам англомовних кулінарних рецептів. Рецепт кулінарії як мовленнєвий жанр, що має інструктивний характер та який вирізняється чіткою структурою та логікою викладу, сприятиме удосконаленню компетентності в англомовному усномовленнєвому і писемномовленнєвому продукуванні, інтеракції та зоровому й слуховому сприйманні.

Ключові слова: англомовна лінгвістична компетентність, мовленнєва компетентність, кулінарний рецепт, мовленнєвий жанр, засіб навчання.

The paper addresses the issue of using a culinary recipe in EFL teaching, particularly as a tool of forming and enhancing communicative linguistic and speech competences.

Having reviewed the recent publications focusing on the means of EFL instruction, the authors fix a lack of research papers devoted to discussion of culinary recipes' didactic potential. The majority of the conducted researches are carried out within a linguistic paradigm. They touch upon lexical, grammatical, discursive, structural and other features of a recipe as one of the leading genres of a gastronomic discourse. The linguistic findings create the basis for teaching implications and elaborating recipe-based instructive techniques to foster communicative competences of EFL learners.

The task of English linguistic and speech competences enhancement with the help of recipes can be accomplished in terms of enriching EFL students' active vocabulary to provide them with an appropriate amount of lexical inventory large enough to freely communicate on the topic "Food and eating habits" outlined by the educational programmes; widening student's lexical knowledge of lexico-semantic fields, word-building patterns, non-equivalent and culturally marked lexical units etc. that is aimed at developing receptive and productive lexical skills. Mastering grammar skills is possible due to exposure of peculiar for English culinary texts' syntactical structures and morphological elements (such as past participles, infinitival complexes, imperative, elliptical and non-personal sentences) to EFL students. A recipe as a normative speech

genre of an instructional nature can also be considered as a tool for developing skills of spoken and written production and interaction, as well as reception and mediation.

Key words: English linguistic competence, speech competence, culinary recipe, speech genre, means of instruction.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Прагнення сучасної освітньої системи в Україні увійти до європейського освітнього простору окреслює потребу у перегляді змісту освіти, переліку загальних та фахових компетентностей здобувачів освіти, методів і технологій навчання тощо. У царині іншомовної освіти пріоритетним завданням є формування комунікативної компетентності, що має забезпечити успішну взаємодію на рівні як особистих зв'язків, так і у сферах освітньої, публічної та професійної діяльності.

Освітні програми для майбутніх вчителів іноземних мов мають, окрім іншого, забезпечувати здатність педагогів підготувати випускників закладів загальної середньої освіти до життя у полікультурному просторі. Відтак набуття здобувачами освіти низки компетентностей, необхідних для розвитку особистісних якостей, спроможності самостійно опановувати знання і застосовувати їх у своїй діяльності, здатності комунікувати засобами іноземної мови має бути ключовим завданням вчителя іноземної мови і культури.

Сучасна лінгводидактика тяжіє до якнайширшого використання автентичних навчальних матеріалів як таких засобів навчання, які б сприяли збагаченню знань здобувачів освіти про країну і народ, мова якого вивчається, національний характер, самобутність побутування, мовленнєвий етикет, вербальну й невербальну поведінку тощо та їх урахування у міжкультурній взаємодії. Одним із таких засобів можуть стати іншомовні кулінарні рецепти, адже вирізняючись певною композиційною структурою, мовним інвентарем, прагматичною зорієнтованістю тощо, вони мають певний дидактичний потенціал, використання якого сприятиме удосконаленню низки мовних і мовленнєвих компетентностей людини, що вивчає іноземну мову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поштовхом до детального розгляду питання іншомовної комунікативної лінгвістичної компетентності у методичній літературі стали положення Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment) [1], хоча саме поняття лінгвістичної компетентності увійшло у науковий обіг набагато раніше. Автори засадничого документу визначають комунікативну лінгвістичну компетентність як цілісність кількох складових: мовної, соціолінгвістичної і прагматичної [1, с. 13]. Лінгвістична компетентність є комплексним явищем, складниками якого є лексичний, граматичний, семантичний, фонологічний, орфографічний та орфоепічний компоненти [1, с. 109].

Публікації останніх років засвідчують, що науковці визначають такі аспекти дослідження у галузі іншомовної лінгвістичної компетентності: лінгвістична компетентність як важливий складник іншомовної комунікації майбутніх учителів іноземної мови (М. Конєва) [2], лінгвістичний складник міжкультурної комунікативної компетентності (Ю. Федоренко) [3], структура лінгвістичної компетенції та компетентності майбутніх викладачів англійської мови (М. Микитенко) [4], система вправ і завдань для формування латинськомовної лінгвістичної компетентності (В. Шовковий, Т. Кавицька, Т. Шовкова) [5], формування лінгвістичної компетентності з використанням нейродидактики (М. Сергієнко, О. Пантелєєва, І. Підлужна) [6], роль лінгвістичної компетентності у виборі методів навчання читання англійською мовою (С. Рубцова) [7].

Щодо досліджень кулінарних рецептів, варто зауважити, що переважна більшість розвідок здійснені в річищі лінгвістичних та лінгводискурсивних студій. У центрі уваги мовознавців постає гастрономічний дискурс як такий, його стильові, лексичні, національно-культурні, жанрові, інші особливості. Приміром, О. Остроушко [8] досліджує окремі жанрові параметри кулінарних сайтів (соціально-комунікативна ситуація, комунікативна мета, концепції адресанта й адресата), які також наявні у текстах рецепту, що є одним із провідних жанрів глютонічного дискурсу. Фразеологічні одиниці з гастрономічним компонентом привернули увагу О. Бєлих [9] та О. Лапиніної [10]. Мовознавці зокрема вивчають структурно-семантичні характеристики та національно-культурну своєрідність фразеологізмів німецької мови. С. Ковпік, М. Мохосоєва, К. Гладченко акцентують увагу на густативній лексиці (формулах її тлумачення, семантичних зміщеннях та функціях), як у самій структурі мови, так і у рамках художніх творів [11; 12; 13]. Лексикографічний аспект гастрономічного дискурсу став предметом розгляду І. Державецької [14]. На матеріалі англомовних

тлумачних словників дослідниця розглядає структурні особливості англійської гастрономічної лексики, лексико-семантичні групи, терміни, що увійшли у вжиток впродовж останніх років, які відбивають зміни в культурі харчування. Власне питання зв'язку мови і кулінарії висвітлено у колективний монографії за редакцією К. Ґерхардт, М. Фробеніус і С. Лей [15; 16], а кулінарний рецепт як мовленнєвий жанр та сфери його функціонування стали предметом розгляду де ла Круз Кабаніллас [17].

Водночас досліджень щодо використання кулінарних рецептів у навчанні іноземної мови є не так багато. Прикладом такої розвідки може бути робота К. Бубел та А. Шпіц [18]. Автори звертаються до кулінарного рецепту як засобу формування міжкультурної та медіативної (перекладацької) компетентності у галузі навчання англійської мови як іноземної.

Деякі прикладні матеріали для навчання англійської мови із використанням кулінарних рецептів представлені на сайтах Британської Ради (Україна) (*https://www.britishcouncil.org.ua/blog/recipes-in-english-for-children*), Офіційного підготовчого центру при Grade Education Centre Першого Кеймбриджського центру (*https://cambridge.ua/uk/blog/english-for-cooking/*), інших Інтернет-ресурсах.

Утім питання теоретичного обґрунтування використання автентичних кулінарних рецептів з метою формування англомовної лінгвістичної і мовленнєвої компетентності потребує більш детального вивчення, що й обумовлює актуальність цієї роботи.

Відповідно, **метою** статті є окреслення дидактичного потенціалу англомовного кулінарного рецепту як засобу формування й удосконалення іншомовної лінгвістичної і мовленнєвої компетентності.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що предметом розгляду цією статті є шляхи використання автентичних англомовних кулінарних рецептів і навчальному процесі з іноземної мови, вважаємо за доцільне зупинитися на тих мовних, жанрових і композиційно-структурних особливостях рецептів, які варто враховувати у процесі формування іншомовної комунікативної лінгвістичної компетентності здобувачів освіти.

Більшість мовознавців–дослідників кулінарних рецептів пристають на думку, що рецепт як мовленнєвий жанр має багатоінтенціальний характер, адже він виконує водночас кілька функцій: інформативну, спонукальну, освітню, інструктивну тощо. Рецептові притаманна низка типологічних ознак мовленнєвого жанру (за Т. Шмельовою, Ф. Бацевичем) – наявність адресата повідомлення, хронотоп, подійний зміст, тощо. Доповненням до вербальної складової рецепту часто є ілюстративний чи відео супровід, що надає тексту рецепта ознак мультимодальності. Така комбінація інтенсифікує прагматичний вплив на читача та забезпечує краще сприйняття інформаційної складової рецепту.

Жанрова специфіка англомовного кулінарного рецепту обумовлює і його мовний інвентар. Зокрема, в царині граматики спостерігається домінування безособових речень, речень у наказовому способі, еліптичних конструкцій, інфінітивних структур. Частка дієслів та іменників у текстах рецептів перевищує частку, що складають інші частини мови, адже рецепт зазвичай визначається як жанр, що має інструктивний характер і спрямований на те, щоб читач (реципієнт) виконував певні дії.

У лексичному складі рецептів переважають нейтральні моносемантичні лексичні одиниці, наявна кулінарна термінологія та спеціальні абревіатури і скорочення. Водночас сучасні рецепти містять запозичення з різних мов із різним ступенем асимілювання, що дає підстави говорити про відбиття у текстах рецептів лінгвістичних та екстралінгвістичних міжкультурних контактів, котрі в межах кулінарного дискурсу йдуть шляхом як глобалізації, так і онаціональнення.

У текстах рецептів виділяються окремі лексико-семантичні групи, кількість і репрезентативність яких може варіюватися в залежності від того, якому функціональному стилю належить рецепт. Найчисельнішими у текстах рецептів є лексико-семантичні групи одиниць на позначення назв страв, назв предметів посуду для приготування і сервірування страв, назв предметів кухонного приладдя та оснащення, назв продуктів (інгредієнтів) та їхньої кількості, назв процесів і технологій обробки продуктів й приготування страв, назв прийомів їжі та порцій подачі. Додаткові лексико-семантичні групи утворюють назви позицій у меню, назви компонентів поживності страв, назви продуктових запатентованих марок, назви груп людей з особливими харчовими потребами, назви смакових вражень, гастрономічні епітети чи метафори, фразеологічні одиниці тощо.

Задля привернення уваги читача автори рецептів можуть включати до текстів локальні назви продуктів, привабливі ("eye-catching") назви страв або такі назви страв, що не перекладаються чи наводяться в іншомовній транслітерації, безеквівалентну чи національно забарвлену лексику, назви

способів кулінарної обробки продуктів, властивих певним національним кухням тощо.

Кулінарний рецепт уважається текстом із доволі чіткою унормованою структурою, що включає три основні блоки: вступний, в якому зазвичай зазначено інгредієнти страви та їхня кількість, основний блок, представлений описом процедури приготування страви, та заключний, інформація у якому може варіюватися і містити відомості щодо калорійності страви, рекомендації способів подачі і вживання страви, часу приготування тощо. Звісно, у різних модифікаціях кулінарних рецептів структура, як і вербальне наповнення текстів рецептів може зазнавати певних змін. Тексти рецептів здатні набувати нових значень і функцій та варіювань у парадигмі жанротвірних ознак при зміні сфери (стилю) його функціонування. Наприклад, у контексті художнього твору до інформаційної функції кулінарного рецепту зазвичай додається емфатична й естетична, мета яких є апеляція до чуттєвого досвіду читача у тому числі шляхом використання емоційно забарвленої лексики. Структура ж самого тексту рецепту може ставати менш регламентованою, завдяки, приміром, авторським відступам про історію походження страви чи власний досвід її приготування [19, с. 452–453].

Окреслені вище та інші здобутки мовознавчих розвідок дають підстави для визначення способів використання кулінарних рецептів у навчальному процесі з іноземної мови, зокрема як засобу формування й удосконалення мовно-мовленнєвої компетентності здобувачів освіти.

Розглянемо перспективні, на наш погляд, аспекти дидактичного потенціалу автентичних кулінарних рецептів у навчанні англійської мови.

Кулінарний рецепт як вербальне утворення можна використовувати з метою удосконалення лексичної компетентності учнів, а саме:

– розширення словникового запасу здобувачів освіти, орієнтованого на набуття належного рівня лексичного інвентарю для забезпечення успішної міжкультурної взаємодії за темою «Їжа. Харчування». Приміром, випускники шкіл, що здобули повну середню освіту, мають уміти вільно спілкуватися на такі підтеми «Національні страви України та країн, мова яких вивчається», «Смаки, уподобання», «Здорова та корисна їжа», «Шкідливі звички»; випускники основної школи мають сформувати достатній лексичний запас для здійснення інтеракції англійською мовою на теми приготування їжі, сервірування столу, кухонних приладів, посуду, способи обробки продуктів харчування тощо [20; 21].

– розширення лексичних знань, у тому числі понять про лексико-семантичне поле та лексико-семантичні групи, безеквівалентну та культурно марковану лексику (*No-fail Yorkies, Wimbledon summer pudding, vegetable and halloumi traybake with tzatziki,*), полісемію (*season – to season a dish*), запозичення й асиміляцію *(pistachios, hazelnut madeleines*, *beetroot duxelles, smoked mackerel pâté, Joe Wicks' ravioli alla Napoletana*), словотвірні моделі, абревіацію та скорочення *(triple-tested vegan desserts, crumb-free*, *Tahini BBQ lamb chops).*

– формування потенційного словника учнів шляхом ознайомлення із лексемами, про значення яких вони можуть здогадатися, спираючись на уже набуті знання (*budget-friendly, meal plan 50/50 Bolognese, gluten-free veggie pasties, family-sized dinner*).

Кулінарний рецепт доцільно використовувати з метою удосконалення граматичних умінь і навичок, зокрема у вживанні еліптичних конструкцій (*Wedge it up and serve hot or warm, with scoops of vanilla ice cream. Heaven; Delicious served with a crunchy salad),* наказових речень *(Preheat the oven to 200°C/400°F/gas 6),* віддієслівних прислівників (*1 carrot, grated; 1 egg, beaten).*

Кулінарний рецепт як текст, що належить певній лінгвокультурі, може стати засобом формування лінгво- та соціокультурної компетентності. Задля цього варто зважити на таку культурно-марковану лексику та міжнародні загальноприйняті терміни у сфері кулінарії назви:

– назви мір ваги та розмірів, температурних позначок (*13 inch baking pan, pound, lb, 105 to 115 F°, 500g/1lb 2oz*);

– назви традиційних для певних етнічних чи соціальних груп страв, страв для людей з особливими харчовими потребами (*One-pan veggie lasagne*, *go veggie*);

– назви місцевих продуктів, страв та торгових марок продуктів харчування (*Boston cream, blood oranges, Crispy topped Cumberland pie).*

Кулінарний рецепт як мовленнєвий жанр може стати засобом формування рецептивних умінь – зорового сприймання та сприймання на слух: аудіо-візуальне сприймання, як то, приміром під час перегляду рецептів у відеоформаті; читання для отримання інформації та аргументування, читання інструкцій.

Для формування іншомовних умінь і навичок усного та писемного продукування англомовний кулінарний рецепт стане в пригоді і з огляду на його композиційну побудову:

– рецепт як інструктивний жанр вирізняється чіткою логічною структурою, у якій вказана

послідовність, покроковий алгоритм виконання певних дій, відтак текст рецепту може стати зразком для продукування учнями власних усних чи письмових висловлювань, що вимагають чіткої логічної побудови та формальної й змістової зв'язності та цілісності, у тому числі із використанням різноманітних засобів міжфразового зв'язку (*first, second, third, the next step, before, after that, finally; Step/Move 1, Step/Move 2, etc*.);

– автентичний іншомовний кулінарний рецепт, що має доволі чітке унормоване структурування, доцільно використовувати у навчанні жанрово орієнтованого писемного мовлення (наприклад, написання вказівок, інструкцій тощо) та з метою розширення знань здобувачів освіти про мікро- і макроструктуру текстів різних жанрів.

Мовна специфіка кулінарних рецептів у різних функціональних стилях обумовлює й інші їхні дидактичні можливості. Наприклад, рецепт, представлений у творі художньої літератури, є джерелом стилістичної образності (наприклад, *«<…> I, therefore, tend to favor bright, jolly, luscious peppers and buxom tomatoes to make my table enticing and vibrant»; «They [tomatoes] are so luscious that eating one should be a private act!»; «Put your toppings on the toasted bread and flash grill, taking care not to burn either bread or the toppings, as nothing detracts from the color of the peppers more than a whole loaf of black»; «You can use vegetable oil, but with rivers of olive oil we have in Tuscany, I feel it would be criminal not to indulge in one's local natural bounty»*, авторських оказіоналізмів («*a beef-and-suet woman*»; «*Serve six, or a hungry postmercato four*!»), зевгм «*Serve with some warming mashed potato and plenty of friends*»; «*Serve with an elegant smile and relaxed hair*») /Edwards-Jones, I. "Tuscany for Beginners"/*)* тощо. Ознайомлення із такими мовними явищами формує в учнів уявлення про естетичний бік англійської мови та розмаїття мовних засобів вираження власних думок, специфіки лінгвістичної та образної картини світу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Викладене вище дає підстави зробити наступні висновки. Англомовний кулінарний рецепт як різновид тексту та мовленнєвий жанр вирізняється певним набором мовних, структурних текстових і жанрових характеристик, які можуть варіюватися в залежності від сфери функціонування рецепту. Специфіка його мовного інвентарю та композиційної побудови окреслюють дидактичні аспекти використання рецепту як засобу формування й удосконалення англомовної лінгвістичної та мовленнєвої компетентностей здобувачів освіти. Формування цих компетентностей із використанням кулінарного рецепту здійснюється під час навчання граматичного, лексичного, країнознавчого та соціокультурного матеріалу, роботи із удосконалення умінь зорового та аудіосприймання, усного та писемного продукування й інтеракції.

Перспективи подальших досліджень бачяться нами у вивченні дидактичного потенціалу інших жанрів англомовного гастрономічного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Strasbourg: Council of Europe, Language Policy Unit. 2001. URL: https://rm.coe.int/16802fc1bf (дата звернення 17.01.2023).

2. Конєва М. З. Лінгвістична компетентність як важливий складник іншомовної комунікації майбутніх учителів іноземної мови. *Вчені записки ТНУ імені В. І.Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації.* 2020. Том 31 (70). № 1. Ч. 3. С. 28–33. URL: https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-3/05 (дата звернення: 16.01.2023).

3. Fedorenko, Yu.P. Linguistic Component of Intercultural Communicative Competence. *Науковий вісник Міжнародного Гуманітарного Університету*. 2021. Вип. 48. Т. 4. С. 117–120. URL: https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.48-4.29 (дата звернення: 18.01.2023).

4. Микитенко М. М. Сутність та структура лінгвістичної компетенції та компетентності майбутніх викладачів англійської мови. *Педагогічний альманах*. 2020. Вип. 45. С. 124–131.

5. Shovkovyi, V., Kavytska, T., Shovkova, T. The System of Exercises and Tasks to Build the Linguistic Competence in Latin. *Ars Linguodidacticae*. 2020. №5 (1). С. 32–44.

6. Сергієнко М.С., Пантелєєва О.Я., Підлужна І.А. Формування лінгвістичної компетентності з використанням нейродидактики. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 22. Т. 3. С. 41–45.

7. Rubtsova, S. Linguistic Competence as an Important Component of Teaching Active Methods in Reading. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2021. № 1 (29). P. 1–5. URL: 10.31435/rsglobal_ijitss/30032021/7452 (дата звернення: 17.12.2022).

8. Остроушко О. Параметри українського кулінарного сайту: соціально-комунікативна ситуація, комунікативна мета, концепції адресанта й адресата. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету.* Збірник наукових праць. 2019. Вип. 19. С. 91–108.

9. Бєлих О. М. Структурно-семантична характеристика фразеологізмів з гастрономічним компонентом (на матеріалі сучасної німецької мови). *Кременецькі компаративні студії*. 2016. Вип. VI. Т. 2. С. 139–149.

10. Лапиніна О. Л. Національно-культурна своєрідність фразеологічних одиниць німецької мови з гастрономічним компонентом: дис. … канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2016. 254 с.

11.Ковпік С. І. Функції густативної лексики у творі літератури. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету.* 2013. Вип. 9. С. 539–546.

12. Мохосоєва М. М. Формули тлумачення густативної лексики (на матеріалі англійської, німецької та української мов). *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія: Філологічні науки*. 2013. Книга 4. С. 263–266.

13. Гладченко К. Ю. Семантичні зміщення густативної лексики (на матеріалі книги Марії Матіос «Кулінарні фіґлі»). *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія: Філологія. Мовознавство*. 2015. Том 255. № 243. С. 17–20.

14. Державецька І. О. Глютонічний дискурс: лексикографічний аспект. *Одеський лінгвістичний вісник.* 2014. Вип. 4. С. 69–72.

15. Culinary Linguistics. The chef's special / Ed. by Cornelia Gerhardt, Maximiliane Frobenius and Susanne Ley. Vol. 10. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2013. 344 p.

16. Gerhardt, C. Food and language – language and food. *Culinary Linguistics. The chef 's special* / Ed. by Cornelia Gerhardt, Maximiliane Frobenius and Susanne Ley. Vol. 10. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2013. P. 3–49.

17. de la Cruz Cabanillas, I. Genre and text-type conventions in early modern women´s recipe books. *Revista de Lingüística y Lenguas Aplicadas*. 2017. Vol. 12. P. 13–21. URL: https://doi.org/10.4995/rlyla.2017.7309 (дата звернення: 14.10.2022).

18. Bubel, C., Spitz, A. The way to intercultural learning is through the stomach – Genre-based writing in the EFL classroom. *Culinary Linguistics. The chef's special* / Ed. by Cornelia Gerhardt, Maximiliane Frobenius and Susanne Ley. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2013. P. 157–187.

19. Долгушева О.В. Модифікація жанру «кулінарний рецепт» у романі І. Едвардз-Джоунз "Tuscany for Beginners". *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. 2019. Вип. 175. С. 447–457.

20. Міністерство освіти і науки України. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. 5–9 класи. Англійська мова. Німецька мова. Французька мова. Іспанська мова. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20seredn ya/programy-5-9-klas/programi-inozemni-movi-5-9-12.06.2017.pdf (дата звернення: 4.11.2022).

21. Міністерство освіти і науки України. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. 10–11 класи. Англійська мова. Німецька мова. Французька мова. Іспанська мова. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20seredn ya/programy-10-11-klas/2018-2019/inozemni-movi-10-11-19.09.2017.pdf (дата звернення: 4.01.2023).

22. Edwards-Jones, I. Tuscany for Beginners. New York: Ballantine Books, 2005. 323 p.

23. BBC Food. Recipes. URL: https://www.bbc.co.uk/food/recipes (дата звернення: 24.02.2023).

24. BBC Good Food. Recipes and Cooking Tips. URL: https://www.bbcgoodfood.com (дата звернення: 2.12.2022).

25. Food Network. URL: https://www.foodnetwork.com/recipe (дата звернення: 17.01.2023).

26. Jamie Oliver. Official Website. URL: https://www.jamieoliver.com (дата звернення: 24.02.2023).

UDC УДК 811.111’38:004.738.5(73)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.12

RHETORIC OF AMERICAN ONLINE MAGAZINE ARTICLE HEADINGS

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ СТАТЕЙ В АМЕРИКАНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ЖУРНАЛАХ

Dubytska O.B.,
orcid.org/0000-0001-9987-7555
Assistant Professor at the English Language and Translation Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

The article analyzes a sample of 105 headings of American on-line magazine articles and determines the figures of speech used in them that create expressiveness and emotional coloring necessary to draw the reader’s attention and arouse their interest in the published material. Being an important area of the study of a language, descriptive linguistics envisages an objective analysis and description of how the language is used by the speech community, including in mass media. The language of newspapers and magazines as agents of mass communication, in particular, has its distinctive features, especially as regards emotional coloring and expressiveness. Various aspects of the newspaper style in general and the headlines of newspaper and magazine articles in particular have been studied by a considerable number of foreign and domestic linguists. The research, however, is topical, since the present-day newspaper style, and online magazine article headings in particular, have not been sufficiently explored in terms of rhetoric. The semantic, structural and stylistic features of newspaper and magazine headings are means of characterizing the newspaper style.

The object of the research is the headings of articles in popular American online magazines, namely Newsweek, Time, National Geographic, Vice, and Psychology Today. The objectives of the study are to study the rhetorical devices used in the headings of American online magazine articles for inferences and to explore the potential logic applied in the headings by the authors of the said articles underlying the choice of such rhetorical strategies. In the research, we rely on the taxonomy developed by J.H. Leigh in 1994 to study figures of speech in print ad headlines. It is a comprehensive checklist, which distinguishes between tropes and schemes.

Key words: headlines, figures of speech, rhetoric, schemes, tropes, wordplay.

У статті проаналізовано вибірку зі 105 заголовків статей американських інтернет-журналів та визначено використані в них стилістичні засоби, які додають їм експресивності та емоційного забарвлення, необхідних для того, щоб привернути увагу читача та викликати його інтерес до опублікованого матеріалу. Будучи важливою галуззю вивчення мови, дескриптивна лінгвістика передбачає об’єктивний аналіз і опис того, як мова використовується мовленнєвою спільнотою, в тому числі в засобах масової інформації.

Мова газет і журналів як засобів масової комунікації має свої особливості, серед яких – емоційне забарвлення та експресивність. Різноманітні аспекти газетного стилю в цілому і заголовків газетних і журнальних статей зокрема досліджувалися багатьма зарубіжними і вітчизняними лінгвістами. Незважаючи на це, дане дослідження актуальне, оскільки сучасний газетний стиль, зокрема заголовки статей в інтернет-журналах, недостатньо вивчені з точки зору риторики. Семантичні та структурно-стилістичні особливості заголовків газет і журналів – важливі засоби характеристики газетного стилю.

Об’єкт даного дослідження – заголовки статей популярних американських інтернет-журналів, а саме «Newsweek», «Time», «National Geographic», «Vice» та «Psychology Today». Завдання даного дослідження – дослідити стилістичні засоби, які використовуються в заголовках статей американських онлайн-журналів, зробити висновки щодо їх вживання, а також дослідити потенційну логіку, застосовану авторами згаданих статей при виборі риторичних стратегій для формулювання їх заголовків. У дослідженні ми використали таксономію, розроблену Дж. Лі у 1994 році для вивчення стилістичних засобів, вжитих у заголовках друкованих рекламних оголошень, оскільки вона містить детальний поділ всіх стилістичних засобів на лексичні, фонетичні та синтаксичні, що відповідає меті даного дослідження.

Ключові слова: заголовки, стилістичні засоби, риторика, фонетичні та синтаксичні стилістичні засоби, лексичні синтаксичні засоби, гра слів.

Descriptive linguistics is one of the most important areas of the study of a language. It envisages an objective analysis and description of how the language is used by the speech community, including in mass media. The language of newspapers and magazines as agents of mass communication, in particular, has its distinctive features, especially as regards emotional coloring and expressiveness. Even though various aspects of the newspaper style in general and the headlines of newspaper and magazine articles in particular have been studied by a considerable number of foreign and domestic linguists, among them J.H. Leigh, Roya Monsefi, T.S.T. Mahadi, A. Bell, E. Iarovici, R. Amel, F. Ungerer, I.G. Miroshnychenko, the present-day newspaper style and online magazine article headings in particular have not been sufficiently explored in terms of rhetoric, hence the **topicality** of the research.

The specific characteristics of the newspaper style are reflected in the headings of newspaper and

magazine articles, informative messages, accounts and reports. Therefore, semantic, structural and stylistic features of newspaper and magazine headings are important means of characterizing the newspaper style. The **subject** of the research presented in this article is the rhetorical figures used in the headings of articles in the American online press. The **object** of the research is the headings of articles in American online magazines, namely *Newsweek* (hereinafter referred as N.), *Time* (hereinafter referred as T.), *National Geographic* (hereinafter referred as N.G.), *Vice* (hereinafter referred as V.), and *Psychology Today* (hereinafter referred as P.T.). The **objectives** of the study are: a) to explore the rhetorical devices used in the headings of American online magazine articles for inferences; b) to explore the potential logic applied in the headings by the authors of the said articles behind choosing such rhetorical strategies. In the research, we rely on the taxonomy developed by J.H. Leigh in 1994 [5, p. 21] to study figures of speech in print ad headlines – being a comprehensive checklist, it is perfectly suitable for our particular purpose.

Ideally, the heading of a newspaper or magazine article should be characterized by a unity of form and content; it should be catchy enough to capture the reader's eye, informative enough to give the reader an idea of what the article is about, and emphasize the importance of the fact being reported. A newspaper or magazine heading is an integral part of the article and performs a special communicative function, namely, attracts the reader's attention and lures him/her to read the article. Headings are becoming increasingly important in the Internet age: in addition to capturing the reader's attention, they serve as source material for search engines.

The functional purpose of headings determines their linguistic features – laconism and expressiveness. The former is in line with the principle of saving language means and is manifested through the compression of information by means of choosing formally shortened constructions, in which structural reduction is closely related to the semantic fusion of components. The latter is achieved through wordplay, that is, the use of stylistic means – figures of speech – that ensure expressive impact on the reader.

A figure of speech is a word or phrase that intentionally deviates from ordinary language use in order to produce a rhetorical effect. Figures of speech are traditionally classified into tropes, or lexical stylistic devices, where words carry a meaning other than what they ordinarily signify (metaphor, metonymy, allusion, hyperbole, litotes, antithesis, pun, oxymoron, etc.), and schemes, or syntactical stylistic devices, which change the ordinary or expected pattern of words (repetition (in particular anadiplosis, anaphora, framing), parallelism, climax, anti-climax, aposiopesis, chiasmus, and other elements of emotional syntax). According to linguists Monsefi and Mahadi, who studied wordplay in English online news headlines and based their research upon the taxonomy suggested by J.H. Leigh, the schemes are figures of speech with grammar structure deviated from the usual word pattern dealing with the word order, grammar, letters, and sounds, rather than word meaning [9, p. 2]. Therefore, in addition to syntactical stylistic devices, the schemes include phonetic stylistic devices (alliteration, assonance) and graphic stylistic means.

In the present study, the rhetorical features of American online magazine headings were studied through wordplay investigation, based on a sample of 105 headlines. The research is focused on the use of tropes and schemes in the headings of the abovementioned American magazines.

Having compared the number of selected examples of metaphors with that of instances of other tropes, we can state that the metaphor is the figure of speech which is most frequently used in magazine headings to create expressiveness, e.g. ***Racial Wealth Gaps Will Not Go Away*** *on Their Own* [N., Oct. 14, 2022], *How To* ***Give Your Team a Voice*** *Without Slowing Down Your Process* [N., Oct. 26, 2022], *It's Time for a* ***Road Trip to Happiness*** *– Here Is a Trip Plan to Get You Going* [N., Oct. 31, 2022], *How To Avoid* ***Falling Into the Perfect Leader Trap*** [N., Nov. 2, 2022], *How to* ***Pinpoint Compliance Blind Spots and Unaddressed Problems That Sneak in*** *via a Remote Workforce* [N., Nov. 2, 2022], *Financial Education Is the* ***Backbone of Entrepreneurship*** [N., Nov. 3, 2022], *How To* ***Keep the Customer Fire Going*** [N., Nov. 8, 2022], ***Intimidated by Data****? Four Steps to* ***Conquer Your Fears*** [N., Dec. 6, 2022], *How Stakeholders* ***Close the Rural Connectivity Gap*** [N., Dec. 16, 2022], ***Going Down the Rabbit Hole*** *on Depression: What if It's Not All in Your Head?* [N., Dec. 15, 2022], *Accused 'Mastermind' of New Mexico Political Shootings* ***Left a Chilling Digital Trail*** [T., Jan. 18, 2023], ***Talks*** *With Iran* ***Are Dead****. Now What?* [N., Jan. 26, 2023], *The New* ***Face of Democratic Struggle*** [N., Jan. 26, 2023, ***Chipping Away at Israel's Right to Exist****, One Court Case at a Time* [N., Jan. 30, 2023], *Is Europe Doomed to Repeat History and* ***Drag America Down With Them****?* [N., Feb. 1, 2023], *Will the Supreme* ***Court Let Big Tech off the Hook*** *for Platforming Terror?* [N., Feb. 9, 2023], *Biden* ***Proposal*** *to Make Gig Workers Employees* ***Sinks Uber and Lyft Stock***

[V., Oct. 11, 2022], *Are We **Hard-Wired for Love**?* [P. T., Feb. 9, 2023], ***America Has a Love Affair with Exclamation Points**!* [T., Feb. 17, 2023].

In most cases, the metaphors used in the magazine headings are trite metaphors or clichés with a somewhat faded image. Original author metaphorization is rather rare, since the image created by a metaphor always contains a certain information mystery, while the authors of journalistic articles strive to present the material briefly, clearly and in an interesting way so that excessive mystery does not prevent the reader from perceiving the text quickly and with minimum effort.

Surprisingly, similes are used in the sample far less frequently than metaphors: there are only four examples of this figure of speech in the headings under analysis, e.g. *Why Public Relations Is **Like Going to the Gym*** [N., Dec. 5, 2022], *'I Feel **Like I'm Drowning**.' Survey Reveals the Toll of Working For Amazon* [N., Jan. 19, 2023], *How David LaChapelle Makes Everyone Look **Like a God*** [V., Sept. 8, 2022], ***Marriage as a Playground*** [P. T., Feb. 10, 2023].

Epithets used in the headings of the magazines under analysis make them bright and original, e.g. *South Korea's **Never-Ending** Nuclear Weapons Debate* [N., Oct. 14, 2022], *Why Prince Harry's **Unsparing** Attacks Did Little to Dent the Royal Family's Popularity* [T., Jan. 10, 2023], *How India's **Record-Breaking** Population Will Shape the World* [T., Jan. 20, 2023], *Why Ukraine Might Soon Get the **Coveted** German-Made Leopard 2 Tanks* [T., Jan. 23, 2023], *Review: **Extraordinary** Is an **Instant** Classic Among Superhero Comedies* [T., Jan. 25, 2023], *She's Not **Crazy**, She's **Gaslit**: Unpacking Merriam-Webster's Word of the Year* [N., Feb. 14, 2023], *Why Are There Protests in Peru? What to Know About the **Deadly** Demonstrations* [T., Jan. 31, 2023], *These VICE Reader Faves Are on **Big-Time** Sale for Black Friday* [V., Nov. 26, 2022], *Pro-Ukraine Hacktivists Claim to Have Hacked **Notorious** Russian Mercenary Group* [V., Sep. 20, 2023], *Be Wary of **Quick-Fix** Forgiveness* [P. T., Feb. 10, 2023], *Why Biden Made a **Surprise, Historic** Visit to Ukraine* [T., Feb. 20, 2023].

The use of an oxymoron – placing contradictory words to create paradoxes – makes a magazine heading especially expressive, intriguing and thought-provoking, thus drawing the reader into reading the article, e.g. *A **Supreme Disgrace** at the High Court* [N., Jan. 30, 2023], *Why **Less** Is Often **More*** [P.T., Feb. 8, 2023], *The **Joy** of **Losing*** [P.T., Feb. 7, 2023], *"**Respectfully Disagreeing**" Doesn't Work When It Comes to Human Rights* [N., Feb. 9, 2023], *How to Help An **Adult Child*** [P. T., March 8, 2022],

In a number of the headings, we came across antithesis, contrasting opposite notions, e.g. ***Love** Your Job but **Hate** Your Boss? Here's What To Do* [N., Nov. 1, 2022], *Tone From the Top: How **Top-Down** Inspires **Bottom-Up** in PrivSec* [N., Dec. 1, 2022], *It's Time for **Small** Businesses To Act Like **Big** Businesses* [N., Jan. 6, 2023], *John Kerry Says Oil Chief Leading COP28 Is "**Terrific**." It's **Terrifying*** [N., Feb. 2, 2023], ***Suppression** by the **Suppressed**: Ukraine's Restrictions on Minority Rights* [N., Feb. 10, 2023], *See the **Extraordinary** Splendor of **Ordinary** Chemicals* [N.G., Feb. 9, 2023], *For People with Disabilities, Losing Abortion Access Can Be a Matter of **Life** or **Death*** [T., Jan. 25, 2023], *Making **Reason** of **Insanity*** [P. T., Nov. 21, 2022], *A Transformation of Purpose: From **Selfishness** to **Altruism*** [P. T., Feb. 9, 2023], *Applied AI Isn't the **Future**; It's the **Present*** [N., Jan. 6, 2023].

As noted above, many authors of the magazine articles resorted to allusions in the headings (references to well-known names, titles of literary works or popular songs, proverbs, sayings, catchphrases); in most cases, however, we see authorial changes and in some cases – syncope (omission of a part of the original phrase), e.g. ***Some Like It Cool*** [T., Feb. 16, 1998] (allusion to the title of a popular film *Some Like It Hot* (1959) with Marilyn Monroe starring, with an authorial antonymic change), *Who Will Win Vladimir Putin's **Game of Thrones**?* [V., Jan. 17, 2023] (allusion to the popular series of the same name), ***Who Wants to Live Forever**?* [P.T., Feb. 6, 2023] (allusion to the well-known song of rock band Queen, ***Fool Me Once**: Of Machiavellianism and Misappropriation* [V., Feb. 6, 2023] (allusion to the proverb "Fool me once, shame on you; fool me twice, shame on me" combined with syncope), *Roger Stone **Took the Fifth** When Asked How Old He Was* [V., Dec. 22, 2022] (allusion to the Fifth Amendment to the Constitution of the USA).

In the analyzed headings, we came across two instances of periphrasis, e.g. *It's Time for the **Gerontocracy** to Retire* [N., Jan. 25, 2023] (gerontocracy – a form of oligarchical rule in which an entity is ruled by leaders who are significantly older than most of the adult population, making the oldest individuals the holders of the most power), and *The Journey to Save Our **Big Cats*** [N. G., 2022] (meaning lions and tigers).

Pun, or play on words, when a word or phrase is used in two (or more) different senses, was observed in only one example: *I Got Really **High** at a Legendary Hot Air Balloon Competition* [V., Sep. 7, 2022] (the word combination "to get high" has two meanings: 1) to intoxicate oneself with drugs

or other substances; 2) to take off and fly). Another figure of speech used in the analyzed material only once is litotes, that is, understatement: *George Santos Isn't Making* ***Many Friends*** *in Congress* [V., Jan. 24, 2023], actually indicating the politician's extreme lack of popularity with the other congressmen.

As regards the schemes, they are extensively used in the headings under analysis. We came across examples of alliteration, assonance, rhyming, lexical repetition, parallel constructions, parcelation, chiasmus, parentheses, rhetorical questions and questions-in-the-narrative.

The analyzed material allows us to conclude that phonetic stylistic devices – alliteration (repetition of one consonant or the same combinations of consonants for the sake of creating a certain effect) and assonance (repetition of the same vowels) – are widely used in the headings of magazine articles, while alliteration is more common than assonance. The use of alliteration and assonance in the headings makes them more interesting for visual and audio perception.

Alliteration – the occurrence of the same letter or sound at the beginning of adjacent or closely connected words for emphasis – is used in the following headings: ***Q****uiet* ***Q****uitters and Data Security: A Risk Easy To Miss* [N., Jan. 12, 2023], *Give* ***P****arents the* ***P****ower of the* ***P****urse* [N., Feb. 6, 2023] (the sound [p], pronounced with aspiration, creates the effect of power), *The* ***M****akers of* ***M****ood* [P.T., March 22, 2022] (the heading also contains a metaphor), ***T****wo* ***T****iny* ***T****owns At the Center of the Abortion Wars* [V., Feb. 13, 2023] (ditto), *A* ***Sn****ack Bag for* ***Sn****eaking into the Movies* [V., Dec. 15, 2023] (sibilance creates an air of secrecy), *The* ***M****ost* ***M****easured* ***M****an in* ***H****uman* ***H****istory* [V., 30 Jan. 2023], ***B****ab****B****y on* ***B****oard (You're* ***B****ab****B****y)* [V., 30 Jan. 2023] (the use of alliteration is here combined with allusion to the sign placed on cars to demand careful treatment, and lexical repetition), *A* ***L****ist of Things That* ***L****asted* ***L****onger Than* ***L****iz Truss as PM* [V., Oct. 20, 2022] (the repetition of the consonant [l] indicates weakness), ***M****eth,* ***M****oney,* ***M****ilitias: Welcome to Iraq's Hottest Narco Town* [V., Sept. 1, 2022], *4 Ways To Advan****c****e* ***Su****stainability In* ***S****pace* [N., Nov. 28, 2022] (sibilance creates a swishing sound like swishing through space), *Yes, Single People Can Be* ***H****appy and* ***H****ealthy* [T., 14 Feb. 2023] (the sound [h] creates an effect of lightness and happiness), ***Tr****ump's Lawyers Are in Deep* ***Tr****ouble* [V., Dec. 22, 2022] (alliteration is used to hint that the former president is associated with trouble), *The Fight Over Non-Competes Is Heating Up. The FTC Mu****st*** ***St****and* ***St****rong* [T., Jan. 23, 2023] (the repetition of the combination of consonants "st" creates the impression of strength).

Assonance is observed in a far less number of headings, e.g. *Healthcare and Inflation: Hospitals Are Starting To F****ee****l the Squ****ee****z****e*** [N., Oct. 28, 2022]. However, many of the headings under analysis feature a combination of alliteration and assonance, which makes them even more expressive, e.g. *Stale Doughnuts and Bitter Coffee:* ***Re****evaluating and* ***Re****imagining Your Training Programs* [N., Nov. 8, 2022] (the repetition of the consonant "r" in combination with the vowel [i:]), *Fr****a****ud Tr****e****nds In* ***Re****sidential* ***Re****ntal* ***Re****al Estate* [N., Dec. 16, 2022] (repetition of the consonant "r" in combination with the vowel [e]), *Gwen Stefani Reignites Convers****ation*** *About Cultural Appropri****ation*** [T., Jan. 12, 2023] (repetition of the whole suffix "ation", which creates an impression of sophistication), *Business Coaches: The Best Kept Secret To Achieve Greater Success (****Em****power,* ***En****hance,* ***En****able,* ***En****gage)* [N., 30 Jan., 2023], *The Hazards of Searching for 'Ma****r****riage Ma****t****erial'* [T., Feb. 14, 2023].

The authors of the articles of the analyzed magazines sometimes resort to rhyming, which is achieved by using the same combination of consonants and vowels at the end of two subsequent notional words in the heading, turning it into a mini-poem (rhyme), e.g. *D****ouble*** *Tr****ouble*** [T., March 2, 1998], *They Are M****adly*** *for Br****adley*** [T., Sep. 13, 1999], *Putting P****edal*** *to the M****etal*** [N., July 16, 2001], *From Uni****versity*** *To Meta****Versity*** [N., Jan. 13, 2023].

In several headings, there are instances of defeated expectancy – the use of unpredictable elements in a sentence, in most cases in combination with parcelation, e.g. *Why Good Leaders Encourage Their Team* ***to Fail*** [N., Oct. 26, 2022], *Millennials Are Finally Buying Houses...* ***And Making Them Ugly*** [V., Jan. 20, 2023], *An AI-Generated Artwork Won First Place at a State Fair Fine Arts Competition,* ***and Artists Are Pissed*** [V., Aug. 31, 2022], *Quantum Computers Could Solve Countless Problems –* ***And Create a Lot of New Ones*** [T., Jan. 26, 2023]. Due to this figure of speech, the heading stands out and intrigues readers, prompting them to read the entire text of the article.

Another scheme – lexical repetition – is used in a considerable number of headings, making them catchier, e.g. ***Insight****s on* ***Insight*** *Impairments* [P.T., Feb. 7, 2023], *When It Comes to Grown Kids, How* ***Close*** *Is Too* ***Close****?* [P.T., Feb. 7, 2023], *The* ***COVID Truther Movement*** *Has Found Its True Enemy – the* ***COVID Truther Movement*** [V., Jan. 27, 2023] (a kind of repetition called *framing*), *The Most* ***Complicated*** *Labor Negotiation in the Country Just Got More* ***Complicated*** [V., Nov. 21, 2022] (ditto), *3 Reasons* ***High****-Status Individuals Have* ***High****-Performance Coaches* [N., Feb. 7, 2023].

In the course of the study, we found that syntactic stylistic devices are used in magazine headings less often than phonetic or lexical ones. Nevertheless, we came across several examples of parentheses, e.g. *Intel CEO: AI Will Push Us Forward – **If We Use It Responsibly*** [T., Jan. 26, 2023], *How AI Will Change the World and Your Life, **if You Let It*** [P. T., Feb. 11, 2023], *The Coolest Tech Gifts That We Didn't Even Know Existed **(But Want Now)*** [V., Nov. 26, 2022], *The Best Gifts for a Sagittarius **(That Aren't a Shot of Adrenaline)*** [V., Dec. 8, 2021], *Where to Buy Togo Sofas **(and Equally Cool Affordable Dupes)*** [V., Apr. 15, 2022], which add some important information to the heading in an emphatic way, and one example of a detached adverbial modifier: *Italy's Infamous White Beach Will Be Chemical-Waste Free—**by 2050*** [V., Sep. 6, 2022], which puts emphasis on the remoteness of the desirable outcome. In the sample, there are two instances of chiasmus: ***Young Voters Showed Up** to Vote for Congress – **Will Congress Show Up for Them**?* [N., Jan. 13, 2023] and ***We Must Save** the North Atlantic Right Whale **to Save Ourselves*** [T., Jan. 11, 2023], a rhetorical question: *You Have It All. **Now What?*** [P. T., Feb. 6, 2022] and *Talks With Iran Are Dead. **Now What?*** [N., Jan. 26, 2023], and two questions-in-the-narrative with ellipsis: ***Want to Give Your Home a Rich and Worldly Vibe?** Make a Gallery Wall* [V., Oct. 1, 2022] and ***Ever Had Your Photo Stolen By a Catfish?** Congrats, You're Hot* [V., Jan. 26, 2023].

In two headings, reporters use asyndeton (the deliberate omission of the conjunction "but" or "however") and break complex sentences into separate simple sentences, which enhances the contrast between the parts of the heading, e.g. *Airlines Are Terrible. Small Cities Are Still Paying Them Millions of Dollars to Stick Around* [T., Jan. 17, 2023], *Ukraine Is Getting British Tanks. What Its Military Really Needs Is German Leopard 2s* [T., Jan. 24, 2023], *Biden Just Promised Abrams Tanks to Ukraine. They Won't Get There for Months* [T., Jan. 25, 2023], *'I'm a Therapist. I Struggle to Practice What I Preach'* [N., Feb. 8, 2023], *A New Alzheimer's Drug Gave Patients Hope. Millions Can't Get It* [T., Feb. 10, 2023].

The research has shown that the headings of American online magazine articles are characterized by extensive use of tropes (metaphor, simile, epithet, litotes, oxymoron, antithesis, allusion, periphrasis, pun) and schemes (alliteration, assonance and combinations thereof, rhyming, lexical repetition, parallel constructions, detachment, parenthesis, defeated expectancy, parcelation, chiasmus, rhetorical questions, questions-in-the-narrative), with metaphor (19 instances) and alliteration (18 instances) being the most frequently used trope and scheme, respectively. All the figures of speech listed above make the headings more colorful and expressive, which undoubtedly attracts the attention of readers and arouses their interest in the material. The outcome of the study suggests that American online magazine headlines have one or two vivid figures of speech. What is more, the reporters used neologisms in the headings, e.g. *fave* (an abbreviation from "favorite"), *truther* (a person who fights for the truth), *dupe* (an abbreviation from "duplicate", meaning "a product made to look like a more expensive or high-quality product"), *metaversity* (a compound noun formed by telescoping (blending) the nouns "metaverse" and "university"), *PrivSec* (an abbreviation from "Private Sector"), *hacktivist* (a compound noun formed by telescoping (blending) the nouns "hacker" and "activist"), and *platforming* (a verb formed from a noun by means of conversion).

We have also made an observation that despite the trend towards the economy of linguistic means, more often than not the headings of the online magazine articles included in the sample are longer and contain more information relating to the content of respective articles than the headings of articles in previously analyzed 1999–2001 printed issues of the same magazines, which were shorter by far and therefore more concise and expressive.

REFERENCES:

1. Дубовик О.К. Эмоционально-оценочные элементы в английском публицистичном газетном тексте. *Лингвистические исследования научной, художественной и публицистической литературы*. Кишинев, 1990. С. 100–113.

2. Пономаренко В.І. Про одну особливість сучасного публіцистичного стилю в США/ на матеріалі газет і журналів США/. В кн. *Питання романо-германської філології та методики викладання іноземних мов*. Вип. 2., Київ, 1975.

3. Dor, Daniel. On Newspaper Headlines as Relevance Optimizers. *Journal of Pragmatics*, Vol. 35, Issue 7, July 2003. URL: https://www.sciencedirect.com/journal/journal-of-pragmatics/vol/35/issue/7 (дата звернення: 26.01.2023).

4. Figure of Speech. Oxford Reference: website. URL: https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095817513 (дата звернення: 25.01.2023).

5. Leigh, James. The Use of Figures of Speech in Print Ad Headlines. *Journal of Advertising*. Vol. 23, No. 2 (Jun., 1994), pp. 17–33 (17 pages). Published by: Taylor & Francis, Ltd. URL: https://www.jstor.org/stable/4188925 (дата звернення: 20.01.2023).

6. Miroshnychenko I.G. Mass Media Title as Compressed Text. URL: http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/10020/1/Miroshnychenko%20.pdf (дата звернення: 26.01.2023).

7. National Geographic Magazine: website. URL: https://www.nationalgeographic.com/magazine (дата звернення: 2.02.2023).

8. Newsweek: website. URL: https://www.newsweek.com/ (дата звернення: 20.01.2023).

9. Roya Monsefi, Tengku Sepora Tengku Mahadi. Wordplay in English Online News Headlines. *Advances in Language and Literary Studies*. ISSN: 2203–4714. – Vol. 7, Issue No. 2 (April 2016). URL: https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1127200.pdf (дата звернення: 25.02.2023).

10. Saxena, Sunil. Headline Writing. New Delhi; Thousand Oaks, California: Sage Publications, 2006. 211 p. URL: https://catalog.library.vanderbilt.edu/discovery/fulldisplay/alma991043317532903276/01VAN_INST:vanui (дата звернення: 25.02.2023).

11.Somnath Sarkar. Word Formation in English Language | Word Making. URL: https://www.eng-literature.com/2022/05/word-formation-in-english-language.html (дата звернення: 25.02.2023).

12. Time: website. URL: https://time.com/ (дата звернення: 25.02.2023).

13. Psychology Today: website. URL: https://www.psychologytoday.com/us (дата звернення: 21.01.2023).

14. Vice: website. URL: https://www.vice.com/en (дата звернення: 15.02.2023).

UDC 811.111
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.13

ALLUSIVE-BASED METAPHORICAL NOMINATIONS IN THE POLITICAL DISCOURSE

АЛЮЗИВНІ МЕТАФОРИЧНІ НОМІНАЦІЇ В ПОЛІТИЧНИМУ ДИСКУРСІ

Zhykharieva O.O.,
orcid.org/0000-0002-1054-3725
Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
National Academy of Fine Arts and Architecture

Stavtseva V.F.,
orcid.org/0000-0002-0034-4757
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Language and Translation
Kyiv National Linguistic University

The article focuses on the allusive-based metaphorical nomination to designate the Russian army in the Ukrainian political discourse. The concept of metaphorical multicomponent allusion is introduced into scientific use for the first time, expanding the understanding of the ways of intertextuality in the aspect of the theory of conceptual integration.

The purpose of the article is the comprehensive analysis of the allusion-based metaphors of the Ukrainian political discourse to designate the Russian army. The objectives of the study are to reveal the components of multicomponent allusions that underlie the metaphors of dehumanization of the Russian army while establishing the correlations between the allusion components and the semantic scope of the input spaces and blended space resulting from allusive reference as well as to determine the derogatory strategies of blatant and subtle dehumanization that are achieved by the allusive nominations of the Russian army. To achieve the purpose and objectives the paper applies an integrative method, involving intertextual analysis, supplemented by elements of a method based on the theory of conceptual integration.

Metaphorical multicomponent allusion to designate the Russian army is 'proper' and implicit intertextuality device based on connotative meanings borrowed from the input source space of the precedent texts or memory fields and realizing the strategies of the blatant and subtle dehumanization of the Russian army. This device refers to one precedent situation in its various components, which enter the common space of metaphorical blend and mutually reinforce the dehumanizing meanings of the resulting metaphor.

The paper has singled the metaphorical multicomponent allusions to designate the Russian army and involve the metaphorical models of its dehumanization based on allusions associate the Russian army either with a fantastic dangerous creature underlying the blatant dehumanization or with soulless creatures with human features aimed at the subtle humanization.

The prospect of further research is the analysis of other means of hatred speech in Ukrainian counterpropaganda, as well as pragmatic and discursive strategies of Ukrainian discourse.

Key words: allusions, allusive-based metaphorical nomination, conceptual integration, dehumanization strategies, intertextuality, political discourse.

У статті розглядається алюзивна метафорична номінація на позначення російської армії в українському політичному дискурсі. У науковий обіг вперше вводиться поняття метафоричної багатокомпонентної алюзії, що розширює усвідомлення засобів інтертекстуальності в аспекті теорії концептуальної інтеграції.

Метою статті є комплексний аналіз алюзійних метафор в українському політичному дискурсі на позначення російської армії. Завдання дослідження полягають у виявленні компонентів багатокомпонентних алюзій, що лежать в основі метафор дегуманізації російської армії, з одночасним встановленням кореляції між компонентами алюзії та семантичним обсягом вхідних просторів і змішаного простору, що є результатом алюзивної референції, а також у визначенні стратегій явної та витонченої дегуманізації, які досягаються алюзивними номінаціями російської армії. Для досягнення мети та завдань у роботі застосовано інтегративний метод, що передбачає інтертекстуальний аналіз, доповнений елементами методу, заснованого на теорії концептуальної інтеграції.

Метафорична багатокомпонентна алюзія на позначення російської армії є однозначним, але імпліцитним прийомом інтертекстуальності, заснованим на конотативних значеннях, запозичених із вихідного простору прецедентних текстів або полів пам'яті з метою реалізації стратегії явної та витонченої дегуманізації російської армії. Цей прийом реферує до однієї прецедентної ситуації в її різних компонентах, які входять у спільний простір метафоричного бленду та взаємно посилюють дегуманізаційні значення результуючої метафори.

У статті виділено метафоричні багатокомпонентні алюзії на позначення російської армії та залучено метафоричні моделі її дегуманізації, засновані на алюзіях, що асоціюють російську армію або з фантастичною небезпечною істотою, що лежить в основі відвертої дегуманізації, або з бездушними істотами з людськими рисами, що реалізує стратегію витонченої гуманізації.

Перспективою подальших досліджень є аналіз інших засобів мови ворожнечі в українській контрпропаганді, а також прагматичних і дискурсивних стратегій українського дискурсу.

Ключові слова: алюзія, алюзивна метафорична номінація, концептуальна інтеграція, стратегії дегуманізації, інтертекстуальність, політичний дискурс.

Problem statement. Counteracting destructive information impact of the enemy propaganda involves a wide range of counterpropaganda tools at the verbal, strategic-tactical and ideational levels of Ukrainian discourse, based on facts, cognitive prerequisites, semiospheres of historical and cultural memory. Among the verbal means of Ukrainian counterpropaganda that counteract Russian propaganda in the 2022 war, a significant role belongs to "hatred speech", which includes a wide range of nominations – from derogatory, insulting and mocking words to dehumanizing metaphors and allusions.

The subject of the article analysis is the words of the hatred language, which combine in their conceptual scope a metaphorical dehumanizing component and an allusive reference to the semiospheres of texts that support or enhance the strategy of the enemy's dehumanization.

The article introduces the concept of metaphorical multicomponent allusion, which differs from the existing term "polysemantic" allusion, which is defined "an intertextuality device, which combines two and more facultatively decoded meanings due to their association with more than one precedent source situations, texts or phenomena" [11]. In contrast to the "polysemantic" allusion, the metaphorical multicomponent allusion excludes optional interpretation, as it refers only to one precedent situation, though in its various components, which become characteristics of the common space of metaphorical blend and mutually reinforce the dehumanizing meanings of the resulting metaphor.

The relevance of the article is determined by its scientific novelty in approach and methodology and its practical significance for optimization of the Ukrainian political discourse as it expects to offer the suitable recommendation for improvement of counter propagandistic tools avoiding unproductive devices that may reduce the impact of counterpropaganda.

The latest research analysis. The article relies on research on (a) intertextuality [2; 6; 15] underlying the allusive component of the derogatory metaphors to designate the enemy, and (b) the theory of conceptual blending [3; 4; 5] aimed at exploring cognitive metaphors obtained as a result of allusive transfer.

Allusive-based nominations of the enemy belong to the first type of transtextual connections introduced by J. Genette [6] and are marked by means referring to denotata – to precedent texts / pretexts or to certain historical and cultural facts. In this sense, the metaphorical allusions studied by the article are primarily based on universal knowledge, based on world literature and culture. At the same time, considering the material under consideration, the metaphor-based

allusion can be considered as a kind of hypertextuality in the aspect of ridiculing or parodying one text by another, since it contains derogatory connotations associated with the enemy. It is also important for the article to distinguish between 'proper' and 'facultative' [13, p. 20; 14, p. 85–86] and explicit and implicit intertextuality [16] since allusion-based metaphor to designate an enemy is categorized as hatred speech and therefore excludes the possibility of irregular decoding, that is, it cannot be "optional". Meanwhile, it is an implicit reference to the qualities of the enemy, based on connotative semantic increments borrowed from the input source space and realizing the subjective-evaluative function.

In exploring cognitive metaphors derived from the allusive reference this paper relies on the theory of conceptual integration [3; 4; 5], based on a four-space model, constituted by the source and target spaces, a generic space that involves the common features of the input spaces, and a blended space, simulating all spaces in emergent structure. Three blending processes underlying conceptual integration, include composition as an attribution of relations between input spaces, completion as matching the blended structure with background knowledge, and elaboration as the further development of the blend "scenario" with its mental or physical simulation [4].

Considering the nature and functions of metaphor-based allusion as a means of dehumanizing the enemy, the article draws on research that highlights the types of dehumanization. Within interdisciplinary framework the article is based on the types of dehumanization [7; 8; 10] manifested as deindividualization, transformation of the people into an impersonal mass, deprivation of moral traits [17, p. 31] that results in blatant and subtle dehumanization [10, p. 399–423]. The blatant dehumanization is imbodied by metaphors aimed at depriving the target group of human features while the subtle or mechanistic dehumanization rely on metaphors designating the enemy as outwardly dehumanized subjects that look like humans, but inwardly positioned as impersonal machines [9].

Purpose statement. In our scientific research, we set ourselves the goal of a comprehensive analysis of the allusion-based metaphors of Ukrainian political discourse to designate the Russian army. The goal involves solving the following tasks: (a) to identify the components of multicomponent allusions that underlie the metaphors of dehumanization of the enemy, (b) to reveal the correlations between the allusion components and the semantic scope of the input spaces and blended space, (c) to define the derogatory strategies that are achieved by the allusion-based nominations of the enemy in terms of the types of dehumanization and their embodying metaphors, (d) to identify unproductive hatred speech that may reduce the impact of counterpropaganda.

The purpose and objectives of the article determined the main research methods. The article uses the model of cognitive metaphor analysis introduced by G. Fauconnier and M. Turner [3; 4; 5] as this explanatory tool is applied to identify the process of formation of non-conventional, "unexpected" metaphors, as in our case. The research also partially uses the method of analysis of polysemantic allusion, adapted in relation to the object and objectives of the study.

Research results. The paper has singled the metaphorical multicomponent allusions to designate the Russian army and involve the metaphorical models of its dehumanization by associating with a fantastic dangerous creature (blatant dehumanization) as well as with soulless creatures with human features (subtle humanization).

To start with, the most common metaphor *орки* to designate Russian army that is used not only by ordinary Ukrainians and officials, but also by various sources of foreign media.

It is hard in 2022 to resist seeing a parallel with Vladimir Putin's vision of Russia assailed by the West and driven to a self-righteous war of survival against a hostile world. On the other side, the people of Ukraine, not deluded by Eskov, label Putin and his troops the orcs they are [12].

The metaphor or, to be more precise, metaphtonymy, in which metaphor and metonymy interact is based on a polycomponent allusion to mythical creatures from Tolkien's novels, where orcs were once elves, but later lost all human semblance. The allusion refers to several semantic scopes of input source space of the metaphor – to the appearance and qualities of creatures that were dirty, not accustomed to living in comfort, disorganized, distinguished by inhuman cruelty and low intelligence and sublimating their anger towards everything living and normal. Another metonymic projection of the allusion is the reference to Sauron-Putin, representing the dark force to which the orcs fear but obey, forming the basis of his armed forces. Despite the fact that the Dark Lord made the orcs what they are they deify him.

Another projection of the metaphorical allusion is that Tolkien's orcs threatened the entire civilized world. Thus, the nomination with its allusive undertones is a derogatory reinterpretation of one of the basic mythologemes of Russian propaganda about Russia as a messiah, aimed at "liberating" the world

by establishing its own values. The metaphtonymic model of metaphorical allusion is based on such components as:

Input source space: creatures with inhuman cruelty.

Input target space: Russian army.

Generic (common) space – the appearance of creatures, the color of their clothes, inhuman qualities, fear of the leader and his deification, a threat to the entire civilized world.

BLEND SPACE: Russians are a disorganized army of non-humans, adoring their leader and posing a threat to the civilized world.

Strategy: "blatant dehumanization" through denial of human traits.

Other metaphors aimed at both blatant and subtle dehumanization of the enemy are colorady based on the similarity of St. George's colors with the color of the Colorado potato beetle, "horde", etc.

The metaphorical allusion "horde" deserves the most careful analysis, since in addition to its immediate goal – to be a means of hostile speech, attributing the characteristics of the horde to the enemy, it has wide additional semantic implications correlating with the components of the historical grand narrative of Ukrainians, debunking the enemy's narratives and ideologemes.

From viewpoint of conceptual integration, the process of metaphorization includes:

Input source space – Golden Horde.

Input target space – Russian army.

Generic (common) space: The two input spaces intersect in (a) the common goal – to capture as much territory as possible, (b) in the behavior as the aggressors and robbers, (c) in methods of invasion and qualities – ruthlessness, cruelty, with slaughtering "from small to large" (*Страшенна монгольська орда з далекої степової Азії налетіла на нашу країну* [1, p. 57], (d) in the consequences of actions, posing a threat to the whole civilized world, (e) superposition of memory fields – the common history: 250-year-old Horde dominion in Rus', as a result of which it adopted the forms of authoritarian rule.

BLEND SPACE: The Russian army behaves like the Horde, reinforcing the narrative about Muscovy as the heir to the Golden Horde.

Strategy: "subtle" dehumanization" of the enemy as the soulless human-like being.

Among derogatory metaphors of the enemy dehumanization by Ukrainian counterpropaganda, which, in our opinion, can become counterproductive, the article identifies such designations as "ватники" (quilted jackets), мокшани (Mokshanas).

The quilts are a metonymic allusion to the semiosphere of the historical memory of Stalin's times, referring to the clothes typical of the prisoners of the Gulag and labor camps. The use of such a name can cause offensive associations among former political prisoners and their descendants since Ukrainians made up a fifth of the Gulag prisoners (more than half a million in the 1950s).

The historical allusion to Mokshanas with the metonymic transfer of the name of one of the tribes that took part in the ethnogenesis of the Russians to all Russians refers to the origin of the Russians from the Finno-Hungarian ethnos, depriving them of ties with the Slavs. It is aimed at debunking the mythologemes about the Single or brotherly people. However, Mokshanas and other Finno-Ugric tribes became victims of Russian colonization and forced assimilation. In addition, according to genetic studies, Mordva (descendants of Moksha) are closer to Slavs than to Finno-Ugric. Therefore, such a derogatory name, based on pseudo-historical data, is not a productive means of counterpropaganda.

Conclusions. Based on the accepted approaches to the concept of intertextuality and allusion as its subtype, the article introduces the notion of the allusive-based metaphorical nomination, specified in its metaphorical, structural, and functional-strategic facets. For this purpose, an integrative method was applied, involving intertextual analysis, supplemented by elements of a method based on the theory of conceptual integration.

Metaphorical multicomponent allusion to designate the Russian army is ‘proper’ and explicit intertextuality device based on connotative meanings borrowed from the input source space of the precedent texts or memory fields and realizing the strategies of the blatant and subtle dehumanization of the Russian army. This device refers to one precedent situation in its various components, which enter the common space of metaphorical blend and mutually reinforce the dehumanizing meanings of the resulting metaphor.

The paper has singled the metaphorical multicomponent allusions to designate the Russian army. The metaphorical models of dehumanization based on allusions associate the Russian army either with a fantastic dangerous creature underlying the blatant dehumanization or with soulless creatures with human features aimed at the subtle humanization.

The prospect of further research is the analysis of other means of hatred speech in Ukrainian counterpropaganda, as well as pragmatic and discursive strategies of Ukrainian discourse.

REFERENCES:

1. Франко І. Повісті. Київ: Рад. Школа. 1951. 471 с.
2. Allen, G. (2011). Intertextuality. New Critical Idiom. 2nd edition. London, New York: Routledge. 2011.
3. Fauconnier G., Turner M. Conceptual Integration Networks. Cognitive Science. 1998. Vol. 22(2). P. 133–187.
4. Fauconnier G., Turner M. Compression and global insight. Cognitive linguistics. 2000. 11 (3/4). P. 283–304.
5. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York: Basic Books. 2002.
6. Genette G. Palimpsests: literature in the second degree. (Ch. Newman & C. Doubinsky, Trans.). L.: Lincoln, NE: University of Nebraska Press. 1997.
7. Giner-Sorolla R., Leidner B., Castano E. Dehumanization, Demonization, and Morality Shifting: Path to moral certainty in extremist violence. *Extremism and the Psychology of Uncertainty*. Eds. M.A. Hogg, D.L. Blaylock, Wiley Blackwell, Oxford, London. 2011. P. 165–182.
8. Goff P. A., Eberhardt J. L., Williams M. J., Jackson M. C. Not yet human: Implicit knowledge, historical dehumanization, and contemporary consequences. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2008, Vol. 94, Issue 2. P. 292–306.
9. Haslam N., Dehumanization: An Integrative Review. *Personality and Social Psychology Review*. 2006. Vol. 10, Issue 3. P. 252–264.
10. Haslam N., Loughnan S., Dehumanization and Infrahumanization. *Annual Review of Psychology*. 2014. Vol. 65, Issue 1. P. 399–423.
11. Kravchenko N., Chaika O., Blidchenko-Naiko V., Davydova T. (2021). Polysemantic allusion in a polycultural dimension: Definition, structure and semantics (based on Pratchett's Discworld). *Journal of Language and Linguistic Studies*. 2021. 17(4). P. 1907–1919.
12. MacLachlan Ch. Why are Ukrainians calling Russian invaders 'orcs'? *The spectator*. 10 April 2022. URL: https://www.spectator.co.uk/article/why-are-ukrainians-calling-russian-invaders-orcs/
13. Majkiewicz A. Intertekstualnosc – implikacje dla teorii przekladu. PWN, Warszawa. 2008. 328 p.
14. Nycz R. Tekstowy świat. Poststrukturalizm a wiedza o literaturze. Warszawa, Kraków. 2000. 348 p.
15. Orr M. Intertextuality: Debates and Contexts. Cambridge: Polity Press. 2003. 256 p.
16. Piégay-Gros N. Introduction à l'intertextualité. Nathan Université. 2002. 186 p.
17. Volpato C., Andrighetto L. Dehumanization. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (Second Edition). 2015. P. 31–37.

UDC 811.111'1
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.14

FOREGROUND EXPRESSIVE LINGUISTIC MEANS IN A PUBLIC ADDRESS: RESEARCHING SPEECHES BY PRESIDENT OF UKRAINE V. ZELENSKYY

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У ПУБЛІЧНОМУ ЗВЕРНЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В. ЗЕЛЕНСЬКОГО)

Zhuk V.A.,
orcid.org/0000-0002-1767-1922
Senior Lecturer at the English Grammar Department
I.I. Mechnikov Odesa National University

Kyryllova M.D.,
orcid.org/0000-0002-7603-4958
Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation
I.I. Mechnikov Odesa National University

The article deals with the analysis of linguistic means and their functions in a political address. The authors distinguish between the terms 'political style' and 'political discourse' by connecting the notion of 'political style' with individual speech characteristics of a politician, while understanding 'political discourse' as a complex form of human interaction that aims to shape people's mind and behavior and is constantly influenced by many external factors. The objective of the article

is to provide the description of the main expressive means fully employed in the texts under analysis, and to show how discourse influences the sentence structure. The material for research comprises political speeches by President Volodymyr Zelenskyy. Using methods of critical discourse analysis, morphologic and syntactic analysis, elements of the quantitative and comparative methods, as well as the descriptive method, the authors demonstrate that the choice of language means used in political discourse is far from being random but is fully determined by its goals. In the present article, we argue that a political speech has its rhetorical purpose (to establish understanding between the speaker and the audience) and is persuasive (calling for certain actions in the face of certain challenges). From a linguistic point of view, a political address is a type of the text – a complex, hierarchically built whole, consisting of levels (systems) interacting and mutually influencing each other, thus contributing to its cohesion. All language units are structurally, semantically and pragmatically interconnected. The analysis makes it possible to draw the conclusion that there is no one-to-one correspondence between information structure and sentence organization, nor between syntactic form and discourse function – all language units at all levels of language are involved in rendering the desired effect. Repetition (both lexical and syntactic types) is a frequently used expressive means in the analyzed texts.

Key words: political discourse, political style, information structure, speech acts, epistemic modality, deontic modality, discourse markers.

Стаття присвячена аналізу мовних засобів та їх функцій у політичному зверненні. Автори розмежовують поняття «політичний стиль» і «політичний дискурс», пов'язуючи поняття «політичний стиль» з індивідуальними мовленнєвими характеристиками політика, а під «політичним дискурсом» розуміючи складну форму взаємодії людей, яка спрямована на формування людської самосвідомості та поведінки і постійно перебуває під впливом багатьох зовнішніх факторів. Мета статті – дати характеристику основних експресивних засобів, використаних у аналізованих текстах, і показати, як дискурс впливає на структуру речення. Матеріалом для дослідження є політичні виступи Президента Володимира Зеленського. Використовуючи методи дискурсивного аналізу, морфологічного і синтаксичного аналізу, елементи кількісного і порівняльного аналізів, а також описовий метод, автори демонструють, що вибір мовних засобів у політичному дискурсі не є випадковим, а цілком зумовлений його цілями. У статті стверджується, що мета політичної промови – встановити порозуміння між оратором і аудиторією; політична промова завжди спрямована на досягнення перлокутивного ефекту. З лінгвістичної точки зору політичне звернення як різновид тексту є складне, ієрархічно побудоване ціле, що складається з рівнів (систем), які взаємодіють і взаємовпливають один на одного, забезпечуючи текстову когезію. Усі мовні одиниці структурно, семантично й прагматично пов'язані між собою. Аналіз уможливив дійти висновку про відсутність однозначної відповідності між інформаційною структурою та граматичною організацією речення, а також між синтаксичною формою та дискурсивною функцією – всі мовні одиниці на всіх рівнях мови задіяні у створенні бажаного ефекту. Часто вживаним експресивним засобом у аналізованих текстах є повтор (як лексичного, так і синтаксичного типу).

Ключові слова: політичний дискурс, політичний стиль, інформаційна структура, мовленнєві акти, епістемічна модальність, деонтична модальність, дискурсивні маркери.

Introduction. This research lies within the intersection of a few linguistic disciplines and methodological approaches, such as discourse studies (works by Teun A. van Dijk, J. Myhill, N. Norrick, D. Schiffrin, D. Tannen), political discourse (P. Chilton, S. Potapenko, M. Reisigl, C. Shäffner, J. Wilson, R. Wodak), discourse pragmatics (J. Austin, S. Blum-Kulka, P. Grice, A. I. Prikhodko), including the theory of speech acts (J. Searle), information structure (Ö. Dahl, T. Dombrovan, K. Lambrecht, R. Tomlin,), stylistics and text interpretation (Yu. Galperin, V. Kuharenko), lexicology (V. Arnold), and functional grammar (L. Berk, T. Givón). Research principles elaborated within these linguistic disciplines make up the theoretical and methodological basis for the political discourse analysis presented in this article, focused on the investigation of a public address.

A public address is a genre of rhetorical (here, political) style. The word 'style' came into use in Middle English in early XIVth century in the form of *'stile'*, meaning "writing instrument, pen, stylus; piece of written discourse, a narrative, treatise"; also "characteristic rhetorical mode of an author, manner or mode of expression", and "way of life, manner, behavior, conduct". It originates from Old French *stile, estile* "style, fashion, manner; a stake, pale" and from Latin *stilus* "stake, instrument for writing, manner of writing, mode of expression". The spelling of the word was modified by influence of Greek *stylos* "pillar" [7].

Political style is defined by J. Charteris-Black as a coherent repertoire of rhetorical conventions depending on aesthetic reactions for political effect, which implies 'the selection of words that ensured a suitable balance between clarity and elevation for a particular oratorical setting' [2, p. 537]. While adopting the suggested definition on the whole, we consider it necessary to extend it with the syntactic aspect, because not only the mentioned "selection of words" matters, but their arrangement in the sentence is also important for achieving a desirable effect.

In this article, we distinguish between the terms 'political style' and 'political discourse' by connecting the notion of 'political style' with individual speech characteristics of a political figure (e.g. a member of parliament, a vice-president, the president of a country, etc.), while understanding 'political discourse' as an open, dynamic and complex form of human interaction that aims to shape people's mind and behavior and is constantly influenced by many external factors.

Interestingly enough, the noun 'discourse' appeared in English at the same time as the noun 'style', coming through Middle French *discours* from Latin *discursus* "a running about". According to the etymological dictionary, the word had the meaning of "*conversation*" in Late Latin, that of "*reasoning*" in Medieval Latin, and from 1580s it came to be used in the meaning of "discussion or treatment of a subject in formal speech or writing" [7]. Nowadays, discourse is understood as a semiotic system integrating various signs; it is both a process and a product of social relations and practice.

Problem statement. Discourse analysis is a subject of studies within a variety of disciplines about human interaction, such as psychology, linguistics, anthropology, philosophy, psycholinguistics, pedagogy, sociology, sociolinguistics, and others, which explains the existence of theoretically and methodologically various approaches to the subject of research. Not only do the approaches differ, but also the understanding of the aim and essence of discourse analysis is far from being similar. In [5, p. 1–3], the definitions of discourse analysis are grouped into three main categories, namely: (1) anything beyond the sentence, (2) language use, and (3) a broader range of social practice that includes nonlinguistic and nonspecific instances of language. For the purpose of present research, we choose the methodological perspective of 'language use', shifting from any close examination of non-verbal factors to the particular instances of language use and their effectiveness, with syntactic means in mind. Our research has a practical outcome and can be of use for students, especially those majoring in English philology.

A university course of English grammar assumes that, among other skills, students will learn sentence parsing. However, textbooks on syntax are mostly concentrated on the analysis of an individual sentence, taken in isolation, thus ignoring the fact that language is a social tool and that 'discourse can have a profound effect on the structure of a given sentence' [1, p. 23; see also 6].

The objective of this article is to show how discourse influences the sentence structure. We look into discourse functions of various sentence members. We also provide the description of the main expressive means fully employed in the texts under analysis.

The material for our research comprises political speeches by President Volodymyr Zelenskyy. The speeches are available via the official website of the presidential office. For the sake of space economy and convenience, this article contains examples from two speeches only, listed in the "Sources of illustrative material" under the numbers (9) and (10) respectively, namely: (9) "*Combat aircrafts – for Ukraine, wings – for freedom*: The address by President Volodymyr Zelenskyy to both Houses of Parliament of the United Kingdom. 8 February 2023", and (10) "*We stand, we fight and we will win. Because we are united. Ukraine, America and the entire free world*: The address by Volodymyr Zelenskyy in a joint meeting of the US Congress. 22 December 2022". The two selected speeches are practically equal in length – 1889 and 1815 words, respectively, making up the total volume of 3704 words.

In the present research, we use **methods** of critical discourse analysis, of morphologic and syntactic analysis, elements of the quantitative and comparative methods, as well as the descriptive method.

Discussion. The study of political discourse has a long history, starting from the times of ancient philosophers. Descartes is known to have defined humans as essentially linguistic animals, while Aristotle spoke of humans as of political animals. In this respect, P. Chilton notes that both definitions contain a germ of the truth and they necessarily complete each other: "It is surely the case that politics cannot be conducted without language, and it is probably the case that the use of language in the constitution of social groups leads to what we call 'politics' in a broad sense" [3, p. 206].

The choice of language means used in political discourse is far from being random but is fully determined by its goals. In the present article, we argue that a political speech has its rhetorical purpose (to establish understanding between the speaker and the audience) and is persuasive (calling for certain actions in the face of certain challenges). From a linguistic point of view, a political address is a type of the text – a complex, hierarchically built whole, consisting of levels (systems) interacting and mutually influencing each other, thus contributing to its cohesion. All language units and stylistic devices are structurally, semantically and pragmatically interconnected; any local change within the system can have impact on other components and on the whole system [see also: 4].

From a pragmatic perspective, language use is seen as an action, through the notion of speech acts. Following Searle's classification, researchers distinguish the speech acts that are directly relevant to political discourse, namely: *representatives* (truth claims), *directives* (commands, requests), *commissives* (promises, threats), *expressives* (praising, blaming), and *declaratives* (proclaiming

a constitution, announcing an election, etc.) [more details in 3, p. 216]. These types of speech acts can be found in the material of our analysis; however, in this article, we choose to focus on their linguistic aspect. The effectiveness of speech acts depends upon a variety of factors, including, among others, the speaker's political and/or social status and the choice of language expressive means.

The speaker of our sample texts is President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy, whose political status empowers significant influence on his direct audience – Members of British Parliament [9] and US Congressmen and Senators [10], as well as all the people in these countries (this is stated in the opening address). We should also bear in mind a third group of audience – the rest of the countries of the world (including the aggressor state), that are not directly involved in the dialogue/meeting, but are rather observers of the process.

With the help of grammatical means, in the first place – by using pronouns (mostly, in the subject position), the speaker establishes the trusting relationship with his audience (*'we'*), at the same time setting the borders against the third, opposing party (*'it', 'they'*). Our research, thus, confirms the conclusion by Charteris-Black [2, p. 538] in that linguistically politicians not only communicate their legitimacy ("being right") through describing their values and their visions, but they also establish narrative frames for *'us'* and *'them'* roles that the audience will recognize on the basis of shared views. In V. Zelenskyy's addresses to the US Congress and to the Houses of British Parliament, the first person pronouns (*'we', 'us', 'our'*) stand both for the Ukrainian people and the peoples in the countries addressed. Examples:

When the full-scale invasion began, we, together with you and the US and other allies, formed a true coalition of friends. This is very important [9].

Our two nations are Allies in this battle [10].

The first person plural pronoun '*we'* (also accompanied with the second person pronoun '*you'* or with the phrase '*together with you'*) is used in sentences expressing the idea of high morality and justice of actions in the fight against the external aggressor, as in the following speech acts of representatives and commissives:

We know freedom will win. We know Russia will lose. We know the Victory will change the world! [9].

You and we have already fought together against such evil. (9)

We stand, we fight and we will win. Because we are united. Ukraine, America and the entire free world [10].

We develop strong security guarantees for our country and for entire Europe and the world. Together with you! [10].

And also – together with you! – we'll put in place everyone who will defy freedom [10].

By contrast, the 3rd person pronoun 'they' demarcates the aggressor:

The Russian tactic is primitive. They burn down and destroy everything they see. They sent thugs to the frontlines. They sent convicts to the war ... [10].

The speaker's position is outlined with the help of the first person singular pronoun *'I'*, used in the subject position, which is the strongest slot in a sentence. '*I*' is used in expressions of:

– actions, e.g. "*Yesterday – before coming here to Washington DC – I was at the frontline, in our Bakhmut*" [10];

– gratitude, e.g. *"I thank you for your efforts in helping Ukraine!"* [10];

– hope, e,g, *"I hope my words of respect and gratitude resonate in each American heart!"* [10],

– pride, e.g. *"I am proud of our air force"* [9],

– appeal to action, e.g. "*I appeal to you and the world with simple and yet most important words: Combat aircrafts – for Ukraine! Wings – for freedom!"* [9], etc.

This subject-pronoun together with the predicate express epistemic (examples A) and deontic (examples B) modality, with the former type prevailing in the texts under analysis:

(A)*: I know that everything depends on us. On Ukrainian Armed Forces! Yet, so much depends on the world!* [10]

I believe there should be no taboos between us in our alliance. Ukraine never asked the American soldiers to fight on our land instead of us. I assure you that Ukrainian soldiers can perfectly operate American tanks and planes themselves [10].

Congressmen and Senators – from both parties – who will visit Ukraine, I'm sure, in the future! [10]

I hope my words of respect and gratitude resonate in each American heart! [10]

(B) <...>*because I will convey to him from all the Ukrainians the words of gratitude for the support His Majesty showed to them when he was still the Prince of Wales. I also intend to tell him something that is very important not only for the future of Ukraine but also for the future of Europe* [9].

Epistemic and deontic are two general types of modality. As seen from the example above, lexical means of the first type are more emphatic; they are associated with self-confidence and are used to preface assertions and/or reveal the speaker's personal opinion, while those of the other type tend to

imply a potential action. On the whole, the described means contribute to the image of the speaker as an authoritative politician and statesman.

Praising shared values and common actions in the past and present (the speech acts of expressive), the speaker then appeals to the audience's reasonability and feeling of justice and calls for the action to restore justice, as in:

It is in your power to help us bring to justice everyone, who started this unprovoked and criminal war. Let's do it! [10]

The call for urgent action (the speech act of directive) is intensified through the anaphoric repetition of the imperative '*Let …*' which – according to the combinatorial features of the verb *'let'* – draws the similar syntactic structure of the following part of the sentences:

Let the terrorist state be held responsible for its terror and aggression, and compensate all losses done by this war. Let the world see that the United States is here! [10]

Without going deeper into modality and the linguistic means of its expression, we still have to mention the verb '*will'*. It originates from the Old English *wille* 'want' and is used in Modern English as a future tense auxiliary and as a modal auxiliary. Accordingly, it enters two different types of the predicate, namely the simple verbal predicate and the compound verbal modal predicate. Sometimes it is not at all easy to distinguish between them, especially outside the context.

In the paragraph that follows, *'will'* expresses a wide variety of meanings – from a future action (1) to prediction (2 – 4) to promises (5) and strong volition (6 – 9). Such an increase of emotional tension contributes to the expressiveness of the speaker's message:

In two days, we (1) ***will*** *celebrate Christmas. Maybe, candlelit. Not because it is more romantic. But because there (2)* ***will*** *be no electricity. Millions (3)* ***won't*** *have either heating or running water. All of this (4)* ***will*** *be the result of Russian missile and drone attacks on our energy infrastructure. But we do not complain. <…>We, Ukrainians, (5)* ***will*** *also go through our war of independence and freedom with dignity and success.*

(6) ***We'll*** *celebrate Christmas – and even if there is no electricity, the light of our faith in ourselves (7)* ***will not*** *be put out. If Russian missiles attack us – (8)* ***we'll*** *do our best to protect ourselves. If they attack us with Iranian drones, and our people have to go to bomb shelters on Christmas Eve – Ukrainians (9)* ***will*** *still sit down at a holiday table and cheer up each other* [10].

This semantic (and, accordingly, pragmatic) 'switching' of *will* from a tense auxiliary to a modal (epistemic and then deontic) meaning serves to indicate the speaker's confidence in the Ukrainian people's unbreakable spirit and in the imminent victory over evil.

To sum up, the use of pronouns (particularly, in the subject position) and alternating types of modality contribute to the expressiveness of the author's speech. Noteworthy is also the shifting of speech acts, but that can be subject for still further research.

Information structure and sentence form are interconnected. This means that the organization of a sentence within particular discourse is not chaotic, but is determined by the speaker's communicative (pragmatic) intentions. The relationship 'information structure VS sentence structure' is also analyzed with the help of the notions of '*topic'* and '*comment'*. Let us consider the following part from a passage in [10]:

And it gives me good reason to share with you our first joint victory – we defeated Russia in the battle for minds of the world. We have no fear. Nor should anyone in the world have it.

Ukrainians gained this victory – and it gives us courage, which inspires the entire world.

Americans gained this victory – and that's why you have succeeded in uniting the global community to protect freedom and international law.

Europeans gained this victory – and that's why Europe is now stronger and more independent than ever [10].

Here, the first sentence introduces the topic *'our first joint victory'*. The topic can be defined as 'the thing which the proposition expressed by the sentence is about' or 'a scene-setting expression' [6, p. 118]. The main principle connected with the notion of the topic is that of relevance: 'If a topic is seen as a matter of standing interest or concern, a statement about topic can count informative only if it conveys information which is relevant with respect to this topic' [6, p. 119]. English does not belong to formal topic marking languages, which complicates the process of the outlining of the topic based on the syntactic structure of the given sentence. In such cases, the role of the context becomes significant to define the topic-comment relations. In the above-given example, the components of the topic are further elaborated and commented on in the subsequent sentences: the attributive *'our joint'* is explicated as *'Ukrainians'*, *'Americans'* and *'Europeans'*; the meaning of *'victory'* is disclosed in each case, too. The use of the syntactic parallelism accentuates the importance of the message.

Catch repetition and anaphoric repetition combined with the syntactic parallelism of the following sentence parts serve to foreground the rhematic part of the utterance, as in:

*'I have come here and stand before you **on behalf of** the Brave. **On behalf of** our warriors who are now in the trenches under enemy artillery fire. **On behalf of** our air gunners and every defender of the sky who protects Ukraine against enemy aircrafts and missiles. **On behalf of** our tank-men who fight to restore our Ukrainian border. **On behalf of** our conscripts who are being trained now, including here in Britain. <…> **On behalf of** every father and every mother who are waiting for their brave sons and brave daughters back home from the war*' [9].

Foregrounded are those people who are referred to by the speaker as '*the Brave'* (notice the capitalization of the initial letter in order to express deep respect towards those people) – *'our warriors', 'our air gunners', 'our tank-men', 'our conscripts'*, and finally *'every father and every mother'*. The repetition of the adjective '*brave*' in the final sentence of the first passage frames the message and contributes to its unity.

Repetition (both lexical and syntactic types) is a frequently used expressive means in Volodymyr Zelenskyy's speeches, and by right so. Repeated lexemes help to carry out the author's message and serve as clutches to hold several paragraphs together. In what follows, the synonymic nouns *'battle'* and *'struggle'*, used in the syntactic function of the subject, constitute the topic of the utterance, while the predicates comment on the topic:

Yet, the battle continues! And we have to defeat the Kremlin on the battlefield.

This battle is not only for the territory – for this or another part of Europe. This battle is not only for life, freedom and security of Ukrainians or any other nation, which Russia attempts to conquer. This struggle will define – in what world our children and grandchildren will live and then – their children and grandchildren. It will define whether it will be a democracy – for Ukrainians and for Americans – for all.

This battle cannot be frozen or postponed. It cannot be ignored hoping that the ocean or something else will provide a protection.

From the United States to China, from Europe to Latin America, and from Africa to Australia – the world is too interconnected and interdependent to allow someone to stay aside – and at the same time – to feel safe when such a battle continues [10].

The predicates here are partially characterized by lexical and structural similarity. They also form consecutive pairs, while the first and the last subject-predicate structure (*'the battle continues'*) frames the paragraph, thus adding integrity to the whole part.

One of the functions of lexical repetition is to focus on a key note of a message. Thus, for example, in the address to the Houses of Parliament (9) the adjective '*brave'* is repeated five times, and its cognate noun *'bravery'* is mentioned three times in describing Ukrainian warriors and civilians, as well as the British people.

The use of lexical repetition is frequent in (9), by means of which the text cements into a single whole. Accompanied by gradually extended attributive modifiers, the repeated lexemes add to the emotional gradation of the paragraph, as in:

There is an armchair in the war room. – Here, the noun 'armchair' has no modifier.

The famous Churchill's armchair. – *Churchill's* is a prepositive attributive modifier, expressed by a single noun in the possessive case.

A guide smiled and offered me to sit down on the armchair from which war orders had been given. – The noun '*chair'* is followed by an extended attributive modifier, expressed by a (subordinate) clause.

And further on in the paragraph, the same model is employed with the verb '*feel'* and the derived noun *'feeling'*:

He asked me – how did I feel? And I said that I certainly felt something.

But it is only now that I know what the feeling was. And all Ukrainians know it perfectly well, too. It is the feeling of how bravery takes-you-through the most unimaginable hardships – to finally reward you with Victory [9].

Lexical repetition is intertwined with syntactic parallelism thus increasing the tension of the text, as in:

We created a coalition of NLAW and Javelin <…>.

We built a coalition of artillery rounds and a coalition of air defense, <…>

We put together a powerful sanctions coalition. <…>

Most importantly, together with the G7 we brought about a coalition of values.

A coalition that protects the rule-based world order and human rights.

A coalition that will work in such a way, that over time there will simply be no gray areas in the world in which human life does not matter [9].

It is noteworthy that the length of each next sentence in a chain of syntactically parallel-structured sentences increases considerably. Two more examples from [9]:

Anyone who invests in terror must be held accountable (9 words). *Anyone who invests in violence must compensate those who have suffered from terror, aggression or other forms of state violence* (20 words).

You didn't compromise Ukraine. (4 words) *And hence you didn't compromise your ideals* (7 words). *And thus you didn't compromise the spirit of these great Islands* (11 words). *Thank you very much!*

An effective means of expressive syntax is to separate attributive modifiers of the clause structure from their antecedent in the main clause and to use them independently. A vivid illustration is the following paragraph with the noun '*world'* as the Head:

A history of a world ***that knows how*** *to be quick in help.* ***Who knows how*** *to be effective in defense.* ***Who knows how*** *to remain principled in dark hours.* ***Who implements*** *its treaties and arrangements in good faith.* ***Who does not allow*** *perpetrators to enjoy impunity.* ***Who knows how*** *to overcome veto when it is abused?* ***Who knows*** *no fear.* ***And who knows how*** *to win* [9].

In order to lay additional emphasis to certain parts of the utterance, the author uses parceling: a sentence is divided into two or more sentences by a full stop, and each opens with a coordinate conjunction, as in:

They have been attacking it day and night. ***But*** *Bakhmut stands* [10].

They have much more missiles and planes than we ever had. ***But*** *our Defense Forces stand.* ***And*** *we all are proud of them* [10].

In the above given sentences, the conjunction '*but'* expresses contrast, while *'and'* is used in a resulting sense. However, a more typical meaning of the copulative conjunction *'and'* is that of addition of information and cohesion, as in:

Ten points, which should ***and*** *must be implemented for our joint security – guaranteed for decades ahead.* ***And*** *the Summit, which can be held* [10].

Let the terrorist state be held responsible for its terror ***and*** *aggression,* ***and*** *compensate all losses done by this war* [10].

Not only does *'and'* perform a purely grammatical function as a copulative conjunction, but it also is a discourse marker, i.e. 'a linguistic item that functions in cognitive, expressive, social, and textual domain' [8, p. 54], whose multiplicity of functions adds to the text cohesion.

Conclusion. A public address, which belongs to political discourse, always operates within a certain historical framework and, thus, is important in influencing the minds and behavior of its recipients. As a type of text, a political speech contains a set of linguistic means of the speaker's self-expression, i.e. his/her rhetorical style.

Our analysis clearly demonstrates that there is no one-to-one correspondence between information structure and sentence organization, nor between syntactic form and discourse function – all language units at all levels of language are involved in rendering the desired effect. The most productive of the means of expressive syntax in the texts under consideration is repetition.

Future research can be directed in the comprehensive study of Volodymyr Zelenskyy's rhetorical style during his presidency, especially what concerns its semantic and grammatical fluctuations caused by external forces. On a broader scale, there remain some issues calling for continuation of further investigation, interrelationships between various discourses and linguistic means being one of them.

REFERENCES:

1. Berk Lynn M. English Syntax: from word to discourse. New York; Oxford: Oxford University Press, 1999. 315 p.

2. Charteris-Black J. Political Style. In: The Cambridge handbook of stylistics / Edited by P. Stockwell and S. Whiteley. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. P. 534–557.

3. Chilton P., Schäffner C. Discourse and Politics. In: Discourse as Social Interaction / Edited by Teun A. van Dijk. Vol. 2. London, New Delhi: SAGE Publications, 1997. Pp. 206–230.

4. Dombrovan T. An Introduction to Linguistic Synergetics. Cambridge Scholars Publishing, 2018. 152 p.

5. Jaworski A., Coupland N. Introduction: Perspectives on Discourse Analysis. In: The Discourse Reader /Edited by Adam Jaworski and Nikolas Coupland. 3rd ed. London and New York: Routledge, 2014. Pp. 1–37.

6. Lambrecht K. Information Structure and Sentence Form. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 388 p.

7. Online Etymology Dictionary. Accessed at: https://www.etymonline.com

8. Schiffrin D. Discourse Markers: Language, Meaning, and Context. In: The Handbook of Discourse Analysis / Edited by Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton. Blackwell Publishing, 2013 (1st ed. in 2001). Pp. 54–75.

9. *Combat aircrafts – for Ukraine, wings – for freedom* – address by President Volodymyr Zelenskyy to both Houses of Parliament of the United Kingdom. 8 February 2023. Access: https://www.president.gov.ua/en/news/bojovi-litaki-dlya-ukrayini-krila-dlya-svobodi-vistup-prezid-80857

10. *We stand, we fight and we will win. Because we are united. Ukraine, America and the entire free world* – address by Volodymyr Zelenskyy in a joint meeting of the US Congress. 22 December 2022. Access at: https://www.president.gov.ua/en/news/mi-stoyimo-boremos-i-vigrayemo-bo-mi-razom-ukrayina-amerika-80017

УДК 81’243:378
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.15

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

Зубенко О.В.,
orcid.org/0000-0001-5435-5817
старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Науковий прогрес охопив усю життєдіяльність суспільства, і найвищим його проявом сьогодні є створення штучного інтелекту (ШІ). Методи розпізнання образів за допомогою штучного інтелекту використовуються у медицині, виробництві, діагностиці, для забезпечення національної безпеки; системи ШІ використовуються банками в страховій діяльності та управлінні власністю. ШІ сприяє спрощенню технологічних процесів, може виконувати небезпечні завдання, допомагати людям із особливими потребами, а також сприяти вивченню нашої планети. Особливе місце ШІ займає в освіті, що передбачає персоналізований підхід до здобуття знань. Мета статті – визначити роль штучного інтелекту для вивчення іноземної мови в академічному середовищі. Предмет – особливості опанування іноземної мови за допомогою штучного інтелекту. Об’єкт – процес застосування штучного інтелекту на заняттях з вивчення іноземної мови у закладах вищої світи.

Штучний інтелект визначено як можливість системи автономно підбирати найбільш якісний варіант вирішення проблеми, властивість коректно інтерпретувати зовнішні дані відповідно до поставленої мети. Яскравим прикладом застосування штучного інтелекту для ефективного вивчення іноземної мови є використання спеціально розроблених програм, додатків та так званих speaking robots, що передбачає багато видів різноманітної контрольованої діяльності у різноманітному форматі та забезпечує індивідуальний зворотній зв’язок 24/7. Використання ШІ на заняттях із вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти дозволяє створити заняття більш наочні та цікаві, підвищує інтенсивність навчального процесу, формує мотивацію до пізнавальної діяльності, активізує розумові здібності, залучає до роботи пасивних студентів, формує абстрактне та логічне мислення та сприяє індивідуалізації та інтенсифікації навчання через самостійну роботу з цифровими ресурсами. Однак дискусійним залишається питання безпеки застосування ШІ. Лише врахування усіх ризиків дасть змогу ефективно опановувати іноземну мову за допомогою ШІ. Перспектива подальших досліджень полягає у детальному аналізі позитивних та негативних сторін використання штучного у процесі опанування іноземної мови студентами закладів вищої освіти.

Ключові слова: штучний інтелект, іноземна мова, безпека, прогрес, індивідуалізація, заклад вищої освіти.

Scientific progress has covered all life activities of society, and its highest level today is the creation of artificial intelligence (AI). Pattern recognition methods with AI are used in medicine, production, and diagnostics, to ensure national security; AI systems are used by banks in insurance activities and property management. AI contributes to the simplification of technological processes, performs dangerous tasks, helps people with special needs, and also contributes to the study of our planet. AI occupies a special place in education, which involves a personalized approach to acquiring knowledge. The purpose of the article is to determine the role of artificial intelligence in learning a foreign language in an academic environment. The subject is the peculiarities of learning a foreign language with the help of artificial intelligence. The object is the process of using artificial intelligence in foreign language classes in higher education institutions.

Artificial intelligence is defined as the system's ability to select the best solution to the problem autonomously, the ability to correctly interpret external data in accordance with the set goal. A clear example of AI use for effective foreign language learning is the use of specially developed programs, applications and so-called speaking robots, which provide many types of various controlled activities in a variety of formats with individual feedback 24/7. The use of AI in classes on learning a foreign language in institutions of higher education makes it possible to create classes that are more visual and interesting; increase the intensity of the educational process; form motivation for cognitive activity; activate mental abilities; engage passive students in work; form abstract and logical thinking; and promote individualization and intensification of learning through the independent work with digital resources. However, the question of AI security remains debatable. Only taking into account all risks will make it possible to learn a foreign language with AI effectively. The prospect of further research is in a detailed analysis of the positive and negative sides of AI use in learning a foreign language by students of higher education institutions.

Key words: artificial intelligence, foreign language, security, progress, individualization, institution of higher education.

Постановка проблеми. Сьогодні кожна галузь науки і суспільного життя існує у тісному зв’язку із машинами або так званими роботами. Вони виконують завдання, які раніше була в змозі виконувати лише людина. Науковий прогрес охопив усю життєдіяльність суспільства, і найвищим його проявом сьогодні є створення штучного інтелекту (ШІ). Методи розпізнання образів за допомогою штучного інтелекту використовуються у медицині, виробництві, діагностиці, для забезпечення національної безпеки; системи ШІ використовуються банками в страховій діяльності та управлінні власністю. ШІ сприяє спрощенню технологічних процесів, може виконувати небезпечні завдання, допомагати людям із особливими потребами, а також

сприяти вивченню нашої планети. Особливе місце ШІ займає в освіті, що передбачає персоналізований підхід до здобуття знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню ролі та сутності штучного інтелекту (ШІ) приділяється значна увага у сучасному розвитку світу. Так, імена І. Маска, С. Хокінга, М. Цукерберга, Д. Безоса одразу постають в нашій уяві у нерозривним зв'язком із ШІ. Однак, теоретичною основою є наукові праці закордонних вчених, серед них Н. Бостром, Д. Ланье, Д. Маркоф, М. Форд Не обійшли своєю увагою це питання в своїх наукових дослідженнях й українські вчені. Так, напрями використання ШІ в сучасних умовах досліджують А. Дубчак та Я. Литвиненко; переваги та ризики застосування технологій ШІ – Ю. Перучок; штучний інтелект розглядається як мультимодальна лінгводидактична система – А. Банарцева та Л. Малигіна; загальні питання застосування технологій ШІ в освітньому процесі – В. Грицишин, Н. Габрусєва, А. Шевченко, Г. Андрощук. Проте питанню визначення ролі штучного інтелекту у процесі вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти приділено мало уваги, що визначає актуальність нашого дослідження.

Мета статті – визначити роль штучного інтелекту для вивчення іноземної мови в академічному середовищі. Предмет – особливості опанування іноземної мови за допомогою штучного інтелекту. Об'єкт – процес застосування штучного інтелекту на заняттях з вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти. Методи дослідження: узагальнення та систематизація наукових джерел з елементами теоретичного аналізу та синтезу, структурно-системний аналіз дозволив проаналізувати та узагальнити зібраний матеріал.

Виклад основного матеріалу. У 1956 р. Д. Маккарті вперше використав термін «штучний інтелект» на конференції в коледжі Дартмута, у Гановері (Нью Гемпшир). Наступним кроком у розбудові теорії штучного інтелекту стала програма GPS (general problem solver). Із назви програми зрозуміла її основна функція – розв'язання будь-яких логічних задач. Програма застосовувала методологію, відому як аналіз ціль-засіб, яка заснована на постійному визначенні, що потрібно зробити, та подальшому встановленні, як це можна зробити. Такий підхід дає змогу розв'язати прості задачі, проте його застосування задля виконання складніших завдань неефективне, і сама програма не виправдала своєї назви, справляючись лише з обмеженим, а не загальним колом простих задач. Десь на цей період припадають і перші розчарування, зневіра у швидкому створенні комп'ютерних систем, здатних мислити нарівні з людиною [7, с. 207].

І. Маск стверджує, що штучний інтелект здатний взяти під контроль оборонну промисловість, використовуючи хакерські атаки і дезінформацію для розв'язання війни. Тому держава повинна жорстко регулювати і стримувати його розвиток. «Штучний інтелект здатний на багато що, і нам навіть важко це уявити» [15].

Відомий британський вчений і професор С. Хокінг застеріг, що поява повноцінного штучного інтелекту може стати кінцем людської раси. Він стверджував, що швидкість перебудови штучного інтелекту набагато швидше аналогічної швидкості людей, обмежених повільною біологічною еволюцією, і з часом людям буде все складніше конкурувати з штучним інтелектом [12].

У липні 2017 року керівництво соціальної мережі «Facebook» відключило свою систему штучного інтелекту після того, як машини стали спілкуватися власною, неіснуючою мовою, яку люди не розуміли: система використовувала чатботи, які спочатку створювалися для спілкування з живими людьми, але поступово почали спілкуватися між собою. Спочатку вони спілкувалися англійською мовою, але пізніше почали листуватися мовою, яку вони самі створили в процесі розвитку програми [11]. Незважаючи на це, М. Цукерберг не погоджується з позицією І. Маска і вважає, що «в найближчі п'ять або десять років штучний інтелект буде робити життя тільки краще», «технології завжди можуть бути використані як для гарного, так і для поганого. Потрібно бути обережним щодо того, що саме ти створюєш, як ти це створюєш, і як воно буде використовуватись».

Генеральний виконавчий директор компанії «Microsoft» С. Наделл, упевнений, що штучний інтелект може створити більше робочих місць, ніж ліквідувати. Зараз розробка штучного інтелекту спрямована на допомогу людям і поліпшення їх можливостей. Навіть у системах, які самонавчаються, багато рішень залежить саме від розробників. Ми повинні переконатися, що на цьому етапі в систему не потраплять упереджені або погані дані [14].

Д. Маркофф стверджує, що поштовхом для появи штучного інтелекту стала ера технічного прогресу (1950-ті роки) та персональних комп'ютерів (1970-ті роки) минулого століття. Саме суцільна комп'ютеризація та світ «big data» фактично стали тими, що визначає сьогодні наш розвиток. Він каже також й про те, саме сьогодні – той переломний момент в світлі розвитку

інформатики, програмування, робототехніки, нейробіології та ін., після якого нас очікує світ машин, які замінюють або перевершують людину за певними якостями [13].

Сьогодні штучний інтелект трактується як: можливість системи автономно підбирати найбільш якісний варіант вирішення проблеми з набору наперед визначеного набору варіантів [4]; здатність автоматизованої системи або комп'ютерної програми виконувати функції людини, приймаючи оптимальне рішення на основі аналізу зовнішніх чинників та з урахуванням життєвого досвіду людства [2]; вміння вирішувати складні завдання; здатність до навчання, узагальнення і аналогій; можливість взаємодії із зовнішнім світом шляхом спілкування, сприйняття й усвідомлення сприйнятого [4]; наука і технологія, здатна відтворити процеси мислення людського мозку і направити їх на створення і обробку різних комп'ютерних програм, а також інтелектуальних машин, здатних повністю замінити і спростити людську роботу [8].

Серед дослідників штучного інтелекту прийнято розрізняти два його типи – слабкий та сильний. Перший передбачає можливість виконання лише вузького переліку завдань. Прикладами таких систем є мобільні додатки для голосового управління Google Assistant, Аліса та Siri, які дозволяють віддавати голосові команди операційній системі і отримувати зрозумілу відповідь, тобто ці додатки виконують певний перелік функцій. На противагу цьому, сильний штучний інтелект здатний виконувати будь-яке людське завдання, проте подібної системи штучного інтелекту ще не створено, але здійснюються розробки в цьому напрямку [10].

Якщо говорити про можливості міжнародної взаємодії, які дає штучний інтелект, то це, насамперед, ті, які сучасні вчені констатують у якості ключових «стовпів», які сьогодні формують вектор сучасного розвитку – це, насамперед, освіта та медицина, які формують підґрунтя для розвитку суспільства взагалі [9, с. 24).

У проєкті «Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» його визначають як «властивість систем коректно інтерпретувати зовнішні дані відповідно до поставленої мети, навчатися з таких даних та використовувати результати навчання для досягнення поставлених цілей, у тому числі зі збирання та використання нових даних шляхом взаємодії з навколишнім середовищем». У цьому сенсі, завданнями освіти мала б бути підготовка фахівців, здатних розробляти і використовувати системи, що мають таку властивість. Саме тому характеристика іншомовної компетентності як спеціальної компетентності включає вміння класифікувати професійні завдання із подальшим розв'язанням і вибором певного технічного засобу під час вивчення мови й уміння управляти специфічною знаково-символічною системою в різноманітних формах і різноманітними способами [5, с. 155].

Штучний інтелект нами визначено як можливість системи автономно підбирати найбільш якісний варіант вирішення проблеми, властивість коректно інтерпретувати зовнішні дані відповідно до поставленої мети.

Серед усіх ШІ-технологій аналітики Gartner виділяють п'ять, найбільш ефективних пропозицій впровадження ШІ в освітній процес вишу щодо вивчення іноземної мови [5, с. 156–157]:

1. Додатковий інтелект (це засоби автоматизації, які сприяють підвищенню продуктивності розумової праці людини. Вони допомагають організувати «партнерство» між здобувачем освіти та ШІ, в якому першість надається людському фактору. Використання штучного інтелекту допомагає зменшити кількість помилок у процесі виконання завдань. Ефективною при цьому є застосування ІКТ для презентації й опрацювання навчального матеріалу, кейс-методи, ігрове моделювання у вивченні іноземних мов).

2. Чат-боти (віртуальний помічник, програма чат-бот задовольняє потреби користувачів у спілкуванні між чатерами, тобто людини і чатботом, який наділений штучним інтелектом. Автоматичне спілкування із використанням чат-ботів ведеться за допомогою тексту або голосового повідомлення).

3. Використання мультимедійних технологій навчання. Серед завдань, які дозволяють вирішувати мультимедійні технології навчання, – персоналізація в наданні послуг, застосування математичних моделей в управлінні освітнім процесом у ЗВО. Принцип дії цієї гнучкої педагогічної технології полягає в організації процесу навчання на основі формування іншомовної компетентності шляхом активації модульних навчальних блоків під час вивчення мови за індивідуальною освітньою траєкторією (напр., проведення практик, веб-семінарів, дидактичних ігор, реалізації проєктів освітньої програми).

4. Гейміфікація. Ігрові елементи використовують для студентів з метою використання ігрових практик та механізмів у неігровому контексті для залучення користувачів до вирішення проблем.

Яскравим прикладом застосування штучного інтелекту для ефективного вивчення іноземної

мови є використання спеціально розроблених програм та додатків. Одним із таких є інтерактивна платформа MyEnglishLab від Pearson.

Наш практичний досвід використання MyEnglishLab дає можливість спостерігати за активним впровадженням штучного інтелекту у процес вивчення іноземної мови. Так, платформа може контролювати час виконання завдань, зберігати усі результати, але обирати кращі та сприяти тренуванню у будь-який зручний час *(приклад 1, приклад 2)*.

Серед головних дидактичних функцій, що реалізує MyEnglishLab є пізнавальна, розвиваюча (сприяє розвитку таких необхідних пізнавальних процесів, як сприйняття, логічне мислення, пам'ять, уява), тренувальна (можливість самостійно тренуватись та перевірити свій рівень знань та умінь з певної теми, визначити конкретні прогалини, доопрацювати їх та виконати запропоновані завдання ще кілька разів з метою покращання результатів), діагностична (викладач має змогу швидко здійснити контроль та з'ясувати

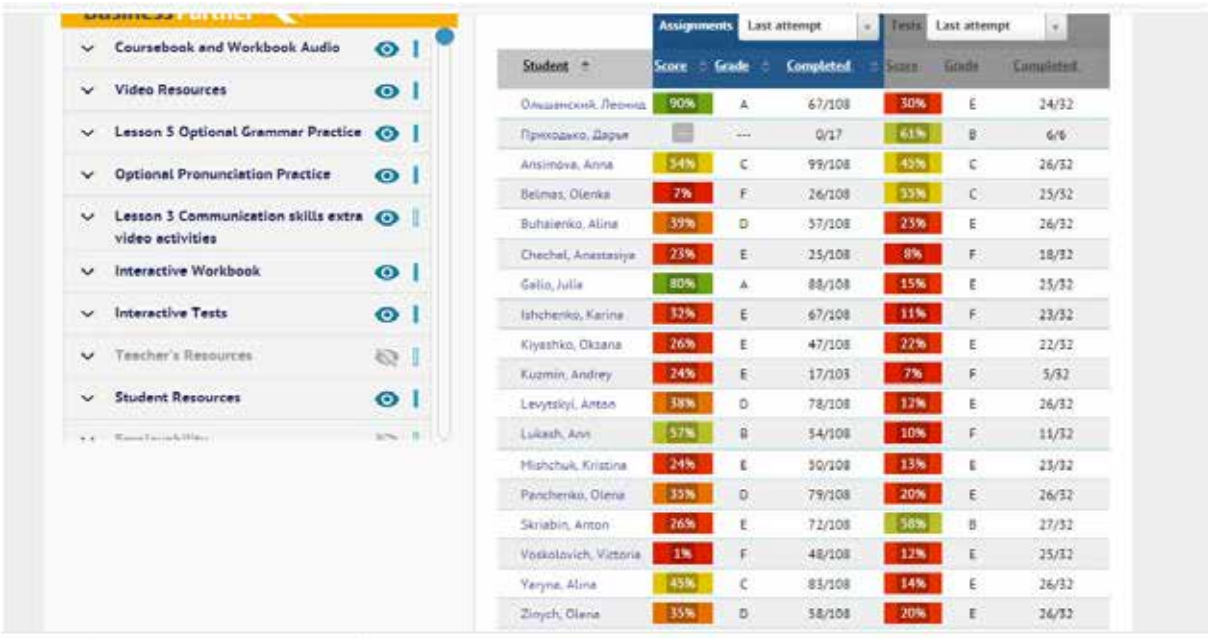

Приклад 1. Інтерактивна платформа MyEnglishLab (Pearson)

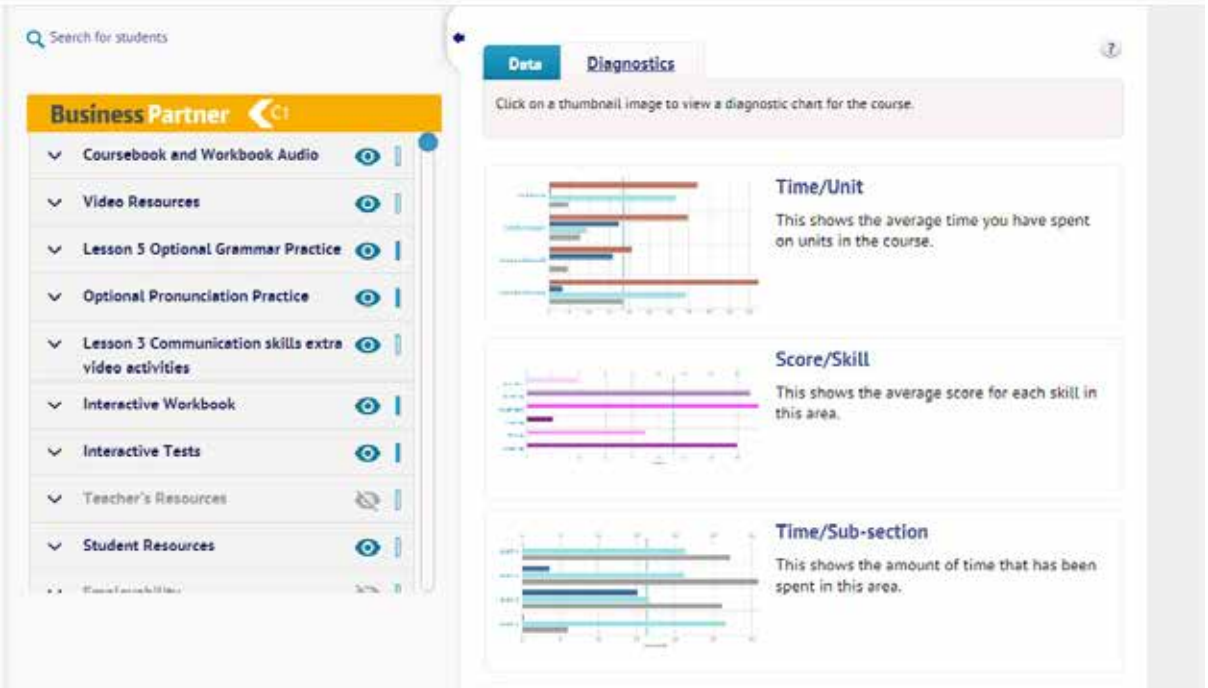

Приклад 2. Інтерактивна платформа MyEnglishLab (Pearson)

рівень засвоєння навчальної теми студентами), комунікативна (маючи діалог з комп'ютером студенти долають бар'єр боязливості) [6, с. 57]. MyEnglishLab – інноваційна онлайн платформа, що надає тисячі видів різноманітної діяльності з вивчення англійської мови в різноманітному форматі; забезпечує індивідуальний зворотній зв'язок; дозволяє 24/7 виконувати завдання; підтримує різні стилі навчання; надає студентам величезну кількість контрольованої практики на базі ПК, які можна практикувати будь-де і коли [6, с. 54].

Варто також звернути увагу на активне використання так званих speaking robots, що є досить активним та стає неймовірно популярним. Вважаємо, що саме такі розмови зі ШІ створюють мовне різноманіття та аналізують природну мову того, хто вивчає іноземну; сприяють персоналізації онлайн-навчання; коригують матеріал в залежності від помилок та успіхів того, хто навчається; будують адаптивне навчання з метою усунення прогалин у знаннях.

Можливість самостійного вивчення іноземної мови за допомогою ШІ, особливістю якого є здатність вирішувати слабо структуровані і погано формалізовані завдання, в комп'ютерних технологіях є цікавою як для викладача, так і для здобувача освіти. У того, хто навчається, розширюється набір педагогічних засобів, що демонструє велику ефективність, на відміну від традиційних методів навчання іноземної мови, процес навчання відбувається цікавіше і продуктивніше, крім цього, ШІ дає змогу викладачеві оцінити прогрес здобувача освіти й швидко скорегувати курс його навчання за потреби. Більш того, ШІ дає змогу оцінити рівень знань майбутнього здобувача освіти ще на етапі його реєстрації на платформі і підібрати найбільш результативний формат його навчання саме на початковому етапі [1, с. 168].

Однак, вважаємо, дискусійним залишається питання безпеки застосування ШІ. Робота із ШІ має бути відповідальною та свідомою. Лише врахування усіх ризиків дасть змогу ефективно опановувати іноземну мову за допомогою ШІ.

Висновки. Використання штучного інтелекту на заняттях із вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти дозволяє створити заняття більш наочні та цікаві, підвищує інтенсивність навчального процесу, сприяє миттєвому зворотному зв'язку, формує мотивацію до пізнавальної діяльності, активізує розумові здібності, залучає до роботи пасивних студентів, формує абстрактне та логічне мислення та сприяє індивідуалізації та інтенсифікації навчання через самостійну роботу з цифровими ресурсами. **Перспектива подальших досліджень** полягає у детальному аналізі позитивних та негативних сторін використання ШІ у процесі опанування іноземної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вікторова Л. В., Кочарян А. Б., Мамчур К. В., Коротун О. О. Застосування штучного інтелекту та чат-ботів під час вивчення іноземної мови. *Інформаційно-комунікаційні технології в освіті,* 2021. Вип. 32. Т. 2. С. 166–173.

2. Горбенко С. Штучний інтелект як технологія створення автоматизованих інтелектуальних систем. 2016. URL : https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/5044/1/2016042829_TEZY_V3_P349.pdf

3. Грицишин В., Габрусева Н. Штучний інтелект сьогодні і завтра. *Фундаментальні та прикладні проблеми сучасних технологій :* тези Міжнародної науково-технічної конференції. Тернопіль, 2020. С. 247–248. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/ lib/31822/2/FAPMT_2020_Hrytsyshyn_V-Artificial_ intelligence_247-248.pdf

4. Єфремов М. Ф., Єфремов, Ю. М. Штучний інтелект, історія та перспективи розвитку. *Вісник ЖДТУ. Серія "Технічні науки"*, 2016. (2(45). С. 123–126. https://doi.org/10.26642/tn-2008-2(45)-123-126.

5. Кадемія М., Візнюк І., Поліщук А., Долинний С. Використання штучного інтелекту у вивченні іноземної мови здобувачами освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 2022. С. 153–163. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-63-153-163.

6. Кушмар Л. В., Колот Л. А. Myenglishlab як одна з інноваційних платформ змішаного навчання. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*, 2019. Вип. 89. С. 52–58. https://doi.org/10.26565/2227-8877-2019-89-08.

7. Левчук А. Штучний інтелект: лінгвістичні аспекти. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,* 2015. № 4. С. 205–209.

8. Пельчер М. Переваги та недоліки застосування штучного інтелекту у сферах управління. 2018. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/25207/2/MSNK_2018v2_Pelcher_M-Advantages_and_lack_of_application_72-73.pdf

9. Погореленко А. К. Штучний інтелект : сутність, аналіз застосування, перспективи розвитку. *Науковий вісник херсонського державногоу університету,* 2018. № 32. С. 22–27.

10. Порохова О. Є. Сутність і проблематика штучного інтелекту. Одеса, 2019. 30 с.

11.УНІАН. Facebook вимкнув систему штучного інтелекту : боти винайшли свою мову. 2017. URL: https://www.unian.ua/science/2058576-facebook-vimknuv-sistemu-shtuchnogo-intelektu-boti-vinayshli-svoyu-movu.html

12. Хокінг С. Штучний інтелект може стати найгіршим винаходом людства. 2017. URL: https://mind.ua/news/20178313-stiven-hoking-shtuchnij-intelekt-mozhe-stati-najgirshim-vinahodom-lyudstva

13. Маркофф Д. Homo Roboticus? Люди и машины в поисках взаимопонимания. 2017. URL: http://testlib.meta.ua/book/302060/read/

14. Петренко І. Восстание машин. Как искусственный интеллект родил цифрового ребёнка. 2017. URL: http://www.dsnews.ua/future/vosstanie-mashin-kak-iskusstvennyy-intellekt-rodil-tsifrovogo-12122017220000

15. Musk I. Reminds Us of the Possible Dangers of Unregulated AI. 2017. URL: https://futurism.com/elon-musk-reminds-us-of-the-possible-dangers-of-unregulated-ai

УДК 811.111-26
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.16

ЛІНГВОСТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО КОНЦЕПТУ *WATER*

LINGUOSTATISTIC ANALYSIS OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC *WATER* CONCEPT

Ковалик Н.В.,
orcid.org/0000-0001-7095-4553
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри іноземних мов
Львівського торговельно-економічного університету

Тимочко Л.М.,
orcid.org/0000-0001-8732-729X
доцент кафедри іноземних мов
Львівського торговельно-економічного університету

Стаття присвячена дослідженню лінгвостатистичних закономірностей еколого-економічного концепту water у водогосподарському метадискурсі англійської наукової концептосфери. Поєднання якісних та кількісних методів дослідження структури концепту дозволили розглянути еколого-економічний концепт water в цілісній, статистично верифікованій картині його функціонування у синтезованому еколого-економічному субдискурсі, з відображенням системних зв'язків між елементами його фреймової структури. Застосування елементів дескриптивної статистики уможливило об'єктивувати та систематизувати отримані результати у досліджуваному сегменті.

Для досягнення мети аналіз проводився поетапно, що дозволило не лише здійснити фреймовий аналіз концепту water, а й кількісно відтворити його фреймову структуру. Разом з тим, було проаналізовано показники варіації досліджуваного концепту на основі загальноприйнятих статистичних індексів, таких як варіаційні розмахи, середній квадрат відхилення (дисперсія), середнє квадратичне відхилення, квадратичний коефіцієнт варіації та коефіцієнт осциляції.

Аналіз фактичного матеріалу дав змогу визначити, що в англомовному водогосподарському метадискурсі еколого-економічний концепт water є відкритою системою, складові частини якої взаємодіють та доповнюють одна одну, утворюючи складну фреймову структуру. Отримані результати статистичних розрахунків концепту water фіксують малодиференційований характер його вживання з переважним домінуванням посесивного фрейму, а використання статистичних величин та показників варіації підтвердили домінувальні характеристики води як «водної маси» через посесивно партитивну схему1: «WH-ВОДА має PR-частину». Очевидність рекурсивних зв'язків усередині фреймової структури концепту water формують складну систему базових пропозиційних схем, обмежених в кількості, проте необмежених конфігуративністю концептуальних мереж.

Ключові слова: дискурс, концепт, метод фреймового аналізу, квантитативні методи, статистичні прийоми.

The article is devoted to the study of linguistic and statistical regularities of the ecological and economic *WATER* concept in the water management metadiscourse of the English scientific concept-sphere. The combination of qualitative and quantitative methods of studying the concept structure allowed for the examination of the ecological and economic *WATER* concept in a holistic, statistically verified picture of its functioning in the synthesized ecological and economic subdiscourse,

with a representation of systemic relationships between the elements of its frame structure. The application of elements of descriptive statistics made it possible to objectify and systematize the obtained results in the studied segment.

To achieve the goal, the analysis was carried out in stages, which made it possible not only to conduct a frame analysis of the *WATER* concept, but also to quantitatively reproduce its frame structure. At the same time, the indicators of variation of the researched concept were analysed based on generally accepted statistical indices, such as variation ranges, standard deviation (dispersion), mean squared deviation, squared coefficient of variation and coefficient of oscillation.

The analysis of the actual material revealed that in the English water management metadiscourse, the ecological and economic *WATER* concept is an open system, the constituent parts of which interact and complement each other, forming a complex frame structure. The obtained results of statistical calculations of the *WATER* concept record the poorly differentiated nature of its use with the overwhelming dominance of the possessive frame, and the use of statistical values and variation indicators confirmed the dominant characteristics of water as a "water body" through the possessive partitive schema[1]: "WH-WATER has a PR-part". The obviousness of recursive connections within the frame structure of the *WATER* concept form a complex system of basic propositional schemas, limited in number, but not limited by the configurability of conceptual networks.

Key words: discourse, concept, method of frame analysis, quantitative methods, statistical techniques.

Постановка проблеми. Українська екосистема у XXI сторіччі є ще однією жертвою російської агресії. Війна нещадно руйнує всю природу – страждають повітря, вода, земля, рослини і тварини. У ґрунт і підземні води потрапляють важкі метали від снарядів та військової техніки. Екологи попереджають, що руйнування, які російська армія завдає лісам, степам й водоймам України, залишаться на десятиліття, а спадок війни нестиме загрозу й після її закінчення.

Хибною є думка, що проблеми довкілля, в розрізі російсько-української війни, є другорядними. Адже негативний вплив наслідків цієї війни будуть довгостроковими та матимуть не лише локальний, а й глобальний характер [1].

Саме тому, багатоаспектність та складність екологічної проблематики актуалізує різноманітність підходів до її аналізування, а широкий спектр методів, форм і способів її осмислення – до пошуку шляхів розв'язання проблем, пов'язаних із природоохоронною діяльністю, принципами побудови стратегічних програм і практичних проєктів. Такий підхід корелює з основними й загальновизнаними принципами когнітивно-дискурсивної парадигми – антропоцентризм, функціоналізм і міждисциплінарність – у межах якої вивчають конкретні мовні процеси і явища.

У руслі прагматичного та лінгвокогнітивного підходів до вивчення мовних явищ, все більше й більше уваги вчені приділяють дослідженням різних типів дискурсу. Англомовний науковий дискурс залишається домінувальним у сучасному науковому суспільстві – цей факт залишається незаперечним. Відтак, англійська мова в контексті різновекторної глобалізації є основним засобом міжнародної комунікації у сфері науки, а тим паче такого наріжного у наш час – стану екологічної безпеки у світі [2].

У сучасній системі наукових знань все більшої значущості набуває екологія як система міждисциплінарних знань, яка відображає стан суспільства. Саме ідея міждисциплінарного синтезу стала теоретичною передумовою виникнення екологічних досліджень у лінгвістиці. Завдяки чому з'явилася можливість прийти до узагальнень, що дали змогу розширити межі лінгвістики як дисципліни. Звідси виникнення таких маргінальних наук, як соціолінгвістика, психолінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвістична психологія, лінгвостатистика тощо. Саме за принципом міждисциплінарного синтезу сформувалися, на нашу думку, наймолодші, проте перспективні наукові напрями у мовознавстві – еколінгвістика, екологія культури, екологія людини, лінгвоекологія, екологія мови, екологія перекладу тощо [3].

Запропонована праця продовжує розпочате нами дослідження цілісного вивчення екологічного дискурсу (*Ecological Discource*) англійської наукової концептосфери [3; 4; 5; 6]. Увагу зосереджено на дослідженні водогосподарського метадискурсу (*Water Management Metadiscource*) у синтезованому еколого-економічному субдискурсі (*Ecological and Economic Subdiscource*) [3].

У попередніх дослідженнях було здійснено фреймове моделювання еколого-економічного концепту *WATER* в англомовному водогосподарському метадискурсі із використанням авторської методики концептуального аналізу української дослідниці Світлани Жаботинської, а саме: побудовано первинну концептуальну модель концепту *WATER*; здійснено прицільний фреймовий аналіз концепту *WATER*; виявлено та описано фреймову структуру концепту *WATER*; проаналізовано періодичність його вживання в досліджуваному метадискурсі [4; 5; 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методика комплексного дослідження концептів, на наше переконання, передбачає інтегрований підхід, який полягає у застосуванні як традиційних, когнітивно-дискурсних, так і лінгвостатистичних методів їх аналізу. Методика комплексного аналізу концептів та інтегрованого підходу

до їх дослідження дає можливість виявити різноманітні мовні засоби репрезентації концепту, простежити частотність його реалізацій у дискурсі і, як результат, висвітлити особливості змісту і структури концепту. У сучасних наукових дослідженнях використання певних дослідницьких процедур та низки методів залежить від мети конкретного дослідження.

Усебічне дослідження концепту включає встановлення мовних засобів вираження концепту та аналіз методів його дослідження, серед яких вирізняють традиційні методи (метод суцільної вибірки – відбір досліджуваних номінацій; дефініційний та компонентний аналіз – для встановлення базових значень імені концепту; контекстуальний аналіз – для виявлення мовних засобів репрезентації концепту; структурно-семантичний – для структурно-семантичної класифікації мовних засобів вираження концепту тощо) та когнітивно-дискурсні (концептуальний аналіз – для моделювання й опису концептів; інтерпретаційно-текстовий аналіз – для виокремлення дискурсних фрагментів реалізацій досліджуваного об'єкту; методика фреймового моделювання – для побудови фреймової моделі концепту тощо).

Останнім часом існує тенденція до використання квантитативних методів для потреб лінгвістики. Вважають, що найточніші результати можна отримати на стику цих двох наук. Сутністю кількісних методів є використання підрахунків та вимірювань щодо мовних явищ. Застосування математичного апарату щодо мови пов'язані з прагненням використовувати дослідницькі прийоми точних наук, щоб зблизити із нею мовознавство. Коли кількісні методи спираються на математичну статистику, вони можуть бути названі статистичними методами. Через це іноді кількісні методи поділяють на кількісні та статистичні, використовуючи загальний їм термін «квантитативний метод».

На математизацію мовознавства свого часу вказували ще Фердинан де Сосюр [7] та Ян Бодуен де Куртене [8]. На рубежі XIX і XX ст. першими використовують математичні та, зокрема, кількісні методи для лінгвістичного опису такі вчені, як Ернст Ферстеманн, Віктор Буняковський, Андрій Марков, Джордж Удні Юл, Алан Росс та інші. Серед пізніших робіт у цьому напрямі варто відзначити праці Джорджа Кінгслі Ципфа про співвідношення між рангом і частотою слова; Клода Шеннона і Воррена Вівера, котрі почали застосовувати поняття теорії інформації для лінгвістичного опису; Густава Гердана, який вивчав квантитативну лінгвістику; праці з математичної лінгвістики Раймунда Піотровського та Вільгельма Фукса тощо.

В Україні квантитативні дослідження лексикографії було розпочато в Інституті мовознавства ім. О. Потебні на початку 60-х років XX ст. під керівництвом Валентини Перебийніс [9; 10]. У подальшому квантитативні дослідження здійснювали також такі учені, як Віктор Левицький, Надія Єсипенко, Олександр Огуй, Наталія Дарчук, Михайло Білинський, Микола Капатрук, Андрій Венгринович, Анатолій Загнітко, Євгенія Карпіловська, Євгенія Гороть, Жанна Краснобаєва-Чорна, Маргарита Муравицька, Світлана Кійко, Ольга Павлишенко, Ігор Кульчицький, Соломія Бук та інші.

Таким чином, у межах квантитативної лінгвістики, разом з лінгвостатистичними методами виокремлюють кількісні методи дослідження, які полягають у підрахунку частоти вживання певних мовних одиниць [9]. Кількісні методи стосовно аналізованого напряму – це передусім математичні методи, що опираються на «кількісні» методи математики (математична статистика, теорія множин, теорія інформації, математичний аналіз), але які використовуються в мовознавстві та, відповідно, адаптовані для цієї науки.

За цих обставин варто погодитись з Надією Єсипенко, що «використання кількісних методів дозволяє певним чином відійти від логіко-інтуїтивного опису концепту, адже аналіз лише словникових дефініцій чи нерекурентного вживання концепту в обмеженому контексті, який пропонують різноманітні корпуси мов, здатний висвітлити лише деякі аспекти того, що складає суть і специфіку концепту» [15].

Деякі з кількісних методів засновані на застосуванні математичної статистики і, отже, можуть бути названі статистичними чи ймовірнісно-статистичними. Як зазначає Валентина Перебийніс, «сфера дії статистичних законів надзвичайно широка: всі досить складні системи підкоряються перш за все законам статистичним. А такими системами є і живі організми, і їх поведінка, і економіка, і результати діяльності великих колективів, і розвиток науки, і мова» [10].

Статистичні методи сьогодні знаходять найширше застосування в мовознавстві та істотно видозмінюють і збільшують наші знання як про саму систему мови, так і про особливості її функціонування. Їх використання у мовознавстві застосовують у трьох умовних напрямках: 1) у різноманітних кількісних підрахунках; 2) у побудовах стохастичних лінгвістичних моделей з використанням попередніх даних та

3) при підтвердженні різних гіпотез про ті чи інші лінгвальні явища [28].

Навіть більше, статистичні методи передбачають використання різних формул для виявлення правил розподілу мовних одиниць у мовленні; для виміру зв'язків між мовними елементами; для встановлення тенденцій у розвитку та функціонуванні мови та для встановлення залежності між якісними та кількісними характеристиками мови. Коли у роботі дослідника застосовується статистичний аналіз, то лінгвісту, головно, потрібно вирішити два основних завдання – встановити подібність (зв'язок, близькість) або відмінність між отриманими кількісними сукупностями. З цією метою застосовується порівняно невелика кількість методів, таких як t-критерій Ст'юдента, критерій χі-квадрат/ критерій узгодженості Пірсона, коефіцієнти взаємної спряженості (співзалежності) тощо.

У сучасних лінгвокогнітивних студіях широко застосовуються лінгвостатистичні методи дослідження, які здатні розкрити закономірності будови мови та мовлення. Лінгвостатистичні методи значною мірою поглиблюють наші знання й уявлення про специфіку англійської наукової концептосфери, а також дають змогу відстежити зв'язок між мовними одиницями, визначити ймовірність та вибірковий характер їх сумісного вживання.

Але самі по собі статистичні методи не здатні вичерпно та всеохопно пояснити механізм концептуалізації та реалізації мовних репрезентант концептів в дискурсі, тому застосування когнітивно-дискурсних методів і квантитативних прийомів як взаємодоповнюючих дослідницьких інструментів є ефективним у царині когнітивної лінгвістики. Використовуючи два протилежні методи, треба чітко усвідомлювати не лише їх основні відмінності у вивченні складних мисленнєвих, але й мовно виражених конструкціях [15].

Пріоритетними серед методик дослідження концептів у сучасній науковій літературі вважаємо методику фреймового моделювання (Марвін Мінський, Чарльз Філлмор та ін.). Для розгляду структури концепту найбільш релевантним вважаємо метод фреймового аналізу, суть якого полягає в тому, що будь-яка ситуація може бути представлена у вигляді моделі. У наших попередніх дослідженнях ми використали розгалужену типологію фреймів, яка була розроблена українською дослідницею Світланою Жаботинською [30; 31]. Науковець застосовує для опису значень мовних одиниць схемні концептуальні мережі, утворені пропозиціями базисних фреймів, які «демонструють найбільш узагальнені принципи категоризації й організації інформації, вираженої за допомогою мови» [30]. На основі цього принципу дослідниця виокремлює **п'ять типів фреймів:** предметний, акціональний, посесивний, ідентифікаційний та компаративний. Побудова фреймової структури дозволяє стисло та лаконічно відобразити інформацію, знання та досвід, асоційовані з аналізованим концептом [30].

Виділення невирішених частин проблеми. Аналіз екологічного дискурсу англійської наукової концептосфери – складний та конструктивний процес, для ефективного здійснення якого потрібні передусім знання усіх компонентів мовної системи, що зберігаються у формі ментальних схем, визначення ситуативних факторів, їхня адекватна інтерпритація та багато інших чинників, дослідження яких може слугувати завданням майбутніх наукових розвідок у галузі когнітивної лінгвістики.

Звідси й випливає **актуальність дослідження**, яка визначається посиленою увагою до пошуку екологічної безпеки, що є основою сучасної стратегії формування та реалізації світової екологічної політики; необхідністю докладніше вивчити теоретичні передумови та ризики для екологічних досліджень у лінгвістиці; важливістю дослідження та формування цілісного понятійно-категорійного апарату екологічного дискурсу в англійській науковій концептосфері.

Для розширення діапазону дослідження, залучаємо елементи дескриптивної статистики щоб об'єктивувати та систематизувати отримані результати в досліджуваному сегменті англійської наукової концептосфери.

Новизна розвідки мотивована тим, що сьогодні не зафіксовано досліджень, присвячених комплексному та усебічному вивченню поведінки, вербалізованого в англомовному водогосподарському метадискурсі, еколого-економічного концепту *WATER*.

Поєднання концептуального аналізу, методів кількісних підрахунків та елементів дескриптивної статистики дає змогу розглянути концепт *WATER* в цілісній, статистично верифікованій картині його функціонування у синтезованому еколого-економічному субдискурсі, з відображенням системних зв'язків між елементами його фреймової структури. Оскільки мова є системним явищем, використання методів статистичного аналізу у процесі дослідження мовних явищ є правомірним і виправданим, через

здатність конкретизувати не лише досліджувані спостереження та гіпотези, а й з метою встановлення певних закономірностей, визначаючи ймовірність використання досліджуваного мовного явища.

Формулювання мети та завдань статті. Об'єктом дослідження є англомовний водогосподарський метадискурс, в якому об'єктивується еколого-економічний концепт *WATER*, **предметом** дослідження – лінгвостатистичні закономірності концепту *WATER* в англомовному водогосподарському метадискурсі.

Мета дослідження – виявити та проаналізувати лінгвостатистичні закономірності еколого-економічного концепту *WATER* у досліджуваному метадискурсі. Для досягнення мети необхідно виконати такі **завдання**: 1) визначити та проаналізувати загальні закономірності кількісного використання концепту *WATER*; 2) виявити основні статистичні закономірності та варіації концепту *WATER* у досліджуваному метадискурсі.

Фактичним матеріалом дослідження слугував оригінальний (англомовний) текст Водної рамкової директиви 2000/60/ЄС (*EU Water Framework Directive/WFD*) загальним обсягом *22,241* слово. Однак, саме у цій розвідці ми прицільно зосередили свою увагу на *Статтю 4. Екологічні цілі та завдання* (*Environmental Objectives*), загальним обсягом *1823* слова [32].

За робочу гіпотезу дослідження приймаємо твердження про складну фреймову структуру еколого-економічного концепту *WATER* та малодиференційований характер його вживання в англомовному водогосподарському метадискурсі.

Виклад основного матеріалу. На концептуальному рівні *WATER*/*ВОДА* є універсальним концептом з відкритою структурою, яка може розширювати свої межі за рахунок надходження нової інформації, існує у переважній більшості лінгвокультур та є складовою концептуальної картини світу. Розглядаємо еколого-економічний концепт *WATER* як *фундаментальну структуру, що становить першооснову екологічного дискурсу англійської наукової концептосфери* (розбивка наша. – *К. Н., Т. Л.*).

Такий підхід потребує уточнення: наголос на еколого-економічну складову концепту *WATER* зроблено невипадково, адже дослідження водогосподарського метадискурсу проводимо на засадах дуальності – симбіозі екологічного та економічного векторів. Водні ресурси, з точки зору екології, займають особливе місце серед усіх існуючих природних ресурсів, оскільки жодна сфера життя і діяльності людини неможлива без використання води. При цьому, водоресурсний потенціал будь-якої країни світу є природною основою її економічного розвитку, соціального благополуччя й екологічної безпеки [33].

Для досягнення основної мети дослідження – виявити та проаналізувати лінгвостатистичні закономірності вживання еколого-економічного концепту *WATER* в англомовному водогосподарському метадискурсі – аналіз проводимо у **три етапи**: 1) лінгвістичне спостереження, з кількісним аналізом і фіксацією концепту *WATER* у досліджуваному метадискурсі; 2) обробка, систематизація, групування та опис зібраних кількісних даних концепту *WATER*; 3) визначення показників варіації концепту *WATER* у водогосподарському метадискурсі.

Результати попередніх розвідок [4; 5; 6] дали можливість побудувати фреймову структуру еколого-економічного концепту *WATER* та описати його схемні концептуальні мережі за п'ятьма базовими фреймами: предметним, акціональним, посесивним, ідентифікаційним та компаративним [30; 31].

На етапі лінгвістичного спостереження виявлено, що загальна кількість вербалізованого у водогосподарському метадискурсі еколого-економічного концепту *WATER* становить *99* уживань.

Таблиця 1 вміщує результати кількісних підрахунків уживання еколого-економічного концепту *WATER* у водогосподарському метадискурсі.

На основі отриманих результатів стверджуємо таке: уживання еколого-економічного концепту *WATER* зустрічається у трьох з п'яти типів фреймів – посесивному (48 уживань), предметному (28 уживань) та акціональному (23 випадки уживань). Приклади вживання концепту *WATER* у компаративному та ідентифікаційному фреймах відсутні.

Усередині посесивного фрейму кількісно переважає посесивна партитивна схема[1] «WH-ВОДА має PR-частину» [45 уживань], домінувальними характеристиками якої є такі її частини: масив [28 уживань], стан [15 уживань].

У предметному фреймі переважає буттєва локативна схема: «ВОДА є / існує / діє ТАМ / LC-локатив (місце)» [20 уживань] із домінантною характеристикою локалізації води на земній поверхні [11 уживань]. У буттєвій кваліативній схемі «ВОДА є ТАКА-якість» (предметний фрейм) домінує характеристика ВОДИ за модифікованістю / видозміненістю [4 уживання].

Таблиця 1

Кількісне вживання еколого-економічного концепту *WATER*

Концепт	Тип фрейму	Фреймові схеми	Загальна кількість уживань у схемі [кількість]	Домінувальні характеристики концепту WATER у схемі [кількість]	Частка вживання домінувальних характеристик у схемі, %
Еколого-економічний концепт *WATER*	Предметний фрейм	буттєва квалітативна схема: «ВОДА є ТАКА-якість»	8	ВОДА (якісно) така за модифікованістю / видозміненістю: *heavily modified bodies of (surface) water* [**4**][1]	50
		буттєва локативна схема: «ВОДА є / існує / діє ТАМ / LC-локатив (місце)»	20	ВОДА локалізується на земній поверхні: *surface water(s)* [**11**]	55
	Акціональний фрейм	акціональна схема контактної дії[1]: «AG-ЛЮДИНА діє / не діє на PT-пацієнс / AF-афектив ВОДУ»	13	ЛЮДИНА впливає / не впливає на ВОДУ – шляхом охорони, примноження і відновлення усіх масивів поверхневої води / ґрунтової води [**2**]; ураження масиву води [**3**]; запобігання погіршенню стану води [**2**]	15,4 23,1 15,4
		акціональна схема контактної дії[1] + ціль: «AG-ЛЮДИНА діє / не діє на PT-пацієнс / AF-афектив ВОДУ заради GL-цілі»	7	ЛЮДИНА впливає / не впливає на ВОДУ з метою / заради досягнення доброго стану поверхневої / ґрунтової води [**2**]; досягнення доброго / найкращого екологічного потенціалу і доброго хімічного стану поверхневої води [**2**]	28,6 28,6
		акціональна схема контактної дії[1] + темпоратив: «AG-ЛЮДИНА діє / не діє на PT-пацієнс / AF-афектив ВОДУ ТОДІ / TM»	1	ЛЮДИНА впливає / не впливає на ВОДУ протягом певного періоду [**1**]	100
		акціональна схема контактної дії[1] + причина: «AG-ЛЮДИНА діє / не діє через CS-причини»	1	ЛЮДИНА впливає / не впливає на ВОДУ з причини нових сталих видів діяльності у галузі розвитку людини [**1**]	100
		акціональна схема[2] + причина: «AG-ВОДА діє / не діє через CS-причини»	1	ВОДА змінюється / не змінюється через обставини природнього характеру або *force majeure* [**1**].	100
	Посесивний фрейм	посесивна партитивна схема[1]: «WH-ВОДА має PR-частину»	45	ВОДА має частини – масив [**28**] / стан [**15**]	62,2 33,3
		посесивна партитивна схема[2]: «WH-ЦІЛЕ має PR-частину ВОДУ»	1	ВОДА є частиною регулювання [**1**]	100
		посесивна інклюзивна схема[1]: «CR-контейнер ВОДА має CT-вміст»	2	ВОДА має вміст – забруднювачі [**1**].	**50**
	Ідентифікаційний фрейм	–	–	–[2]	0
	Компаративний фрейм	–	–	–	0

[1] *наявність та кількість домінувальних характеристик у схемі;*

[2] *відсутність домінувальних характеристик у схемі.*

Акціональна схема контактної дії[1]: «AG-ЛЮДИНА діє / не діє на PT-пацієнс / AF-афектив ВОДУ» із загальною кількістю уживань [13 уживань] переважає з-поміж пропозиціональних схем акціонального фрейму. Домінувальними характеристиками є вплив / не вплив ЛЮДИНИ на ВОДУ шляхом ураження масиву води [3 уживання]; охорони, примноження і відновлення усіх масивів поверхневої води / ґрунтової води [2 уживання]; запобігання погіршенню стану води [2 уживання].

Оскільки вживання ідентифікаційного та компаративного типів фреймів не було виявлено у досліджуваній фактології, вважаємо за доцільне не брати до уваги дані згаданих вище нуль-вживаних типів при визначенні основних статистичних закономірностей та варіацій еколого-економічного концепту *WATER*.

Отже, лінгвістичне спостереження уможливило систематизувати та виокремити узагальнені дані фреймової структури еколого-економічного концепту *WATER* в англомовному водогосподарському метадискурсі.

Для повноти аналізу й кращого обґрунтування вербалізації концепту *WATER* в досліджуваному метадискурсі, використовуємо елементи описової статистики із застосуванням загальноприйнятих індексів узагальнювальних статистичних величин та показників варіації. Ми дотримуємося думки, що статистичні дослідження не лише уточнюють спостереження та гіпотези, але й допомагають пізнати сутність досліджуваного явища. Для вимірювання варіаційності (мінливості) вербалізованого у водогосподарському метадискурсі концепту *WATER* використано основні тісно пов'язані між собою показники: *варіаційні розмахи, середній квадрат відхилення (дисперсію), середнє квадратичне відхилення, квадратичний коефіцієнт варіації* та *коефіцієнт осциляції*. Якщо *варіаційні розмахи, дисперсія, квадратичний коефіцієнт варіації і середнє квадратичне відхилення* вважаються мірою абсолютної мінливості, то *коефіцієнт варіації* і *коефіцієнт осциляції* відносяться до відносних величин. *Варіаційний розмах (R)* обчислюється як різниця між найбільшим і найменшим значеннями кількісної ознаки в деякій сукупності. Варто зазначити, що розмах варіації не дає уявлення про ступінь коливання ознаки всередині сукупності, оскільки обчислюється на основі лише двох крайніх значень ознаки. Ці ознаки можуть мати випадкові характеристики, не типові для даної сукупності. Тому цей показних використовується для попередньої, орієнтовної оцінки варіації. *Дисперсія випадкової величини* (σ^2) характеризує відхилення значень випадкової величини відносно її середнього значення. Що більші значення дисперсії, то більші відхилення значень випадкової величини відносно її середнього значення. У випадку, якщо дисперсія дорівнює нулю ($\sigma^2=0$), то усі реалізації випадкової величини знаходяться в одній точці. *Середнє квадратичне відхилення* (σ) у статистиці показує, як фактичні значення відхиляються від середнього, тобто, у нашому випадку, наскільки змінився показник частотності вживання фреймових схем відносно показника їх середнього значення. Визначення *квадратичного коефіцієнта варіації* (V_σ) досліджуваних фреймових схем показує рівномірність їх розподілу в опрацьованій сукупності. Якщо $\nu \leq 33\%$ − сукупність однорідна, середня типова; якщо $\nu \geq 33\%$ − сукупність неоднорідна, середня нетипова. *Коефіцієнт осциляції* (V_R) характеризує коливання крайніх значень ознаки навколо середньої [34].

Обчислення даних статистичних показників варіації здійснювалося за допомогою спеціальних функцій у *Microsoft Office Excel 2016*.

Отримані результати статистичних розрахунків формалізовано представлені у табл. 2, при цьому наводяться відхилення даних від нормативних значень, здебільшого виходячи із їхніх рекурсивних зв'язків.

Розгляньмо отримані результати детальніше. Звертаючи увагу на дані табл. 2 можна зробити висновок про **малодиференційований характер** вживання концепту *WATER* та переважне домінування посесивного фрейму у досліджуваному водогосподарському метадискурсі. Так, частка уживань посесивного типу у загальній кількості уживань концепту *WATER* дорівнює 48,5% і це на 15,2 в. п. (відсоткових пунктів) більше за середнє значення та у 2,1 рази перевищує мінімальне значення показника за усіма аналізованими фреймовими типами.

Здалося, пріоритетне значення має мати акціональний тип фрейму, адже згідно нього потенційно можна використати 10 фреймових схем і це на 40,0% більше за посесивний фрейм. Втім значна частина акціональних схем не має практичної цінності при вживанні досліджуваного концепту і використовується на рівні 50,0% від можливого вибору. Натомість посесивний фрейм здатний апробувати 83,3% власних схем і це найвищий показник із усіх фреймових типів. За іншими типами фреймів рівень використання власних схем ще нижчий (наприклад, предметний – 40,0%), або повністю відсутня така практика (як приклад, ідентифікаційний і компаративний типи).

Таблиця 2

Формалізоване представлення результатів статистичного аналізу еколого-економічного концепту *WATER*[1]

Показники	Значення		Відхилення від нормативу
	розраховане	нормативне	
Частки уживань фреймів за типами, %: - предметний - акціональний - посесивний	28,3 23,2 48,5	Відсутнє	Відсутнє
Рівні використання фреймових схем за типами, %: - предметний - акціональний - посесивний	40,0 50,0 83,3	Відсутнє	Відсутнє
Варіаційні розмахи: - абсолютний, од. - відносний, %	44 97,8	Мінімальне	Негативне
Коефіцієнт осциляції	4,4	Мінімальне	Негативне
Середня кількість вживань	9,9	Відсутнє	Відсутнє
Частота однакових вживань, %	44,4	Відсутнє	Відсутнє
Дисперсія, од.	192,8	Мінімальне	Негативне
Середньоквадратичне відхилення, од.	13,9	Мінімальне	Негативне
Квадратичний коефіцієнт варіації	1,40	0,33	Негативне

[1] *при розрахунках невраховані ідентифікаційний та компаративний фреймові типи*

Загалом в середньому за кожною фреймовою схемою практикується 9,9 уживань концепту *WATER*, при цьому, існують значні відхилення від середнього значення. Особливо значною є різниця у порівнянні із максимальним значенням – у 4,5 рази або понад 35 уживань. Такі розбіжності здебільшого спричинені високою декомпозицією уживань, коли мінімальна кількість становить одне вживання, а максимальна – 45.

Варто відмітити високу варіативність та неоднорідність вживання аналізованого концепту. Насамперед виділимо значну амплітуду коливань його вживання, значення якої становить 44 од. і це у 4,4 рази перевищує середній показник уживань. Варіаційний розмах складає 97,8% і засвідчує високий ступінь коливань між вживаннями концепту та їх недостатню системність, що більше пов'язано з переважним використанням посесивної партитивної схеми[1]: «WH-ВОДА має PR-частину» [45 уживань] через її домінувальні характеристики: масив [28 уживань], стан [15 уживань].

Поза тим, вживання досліджуваного нами концепту *WATER* вважаємо недостатньо організованим та позбавленим системного характеру. Зокрема, такі висновки підтверджуються рівнем осциляції, де відносне відхилення коливань крайніх значень вибірки перевищує у чотири рази середній показник.

Із загальної вибірки даних варто відмітити певну їх неузгодженість, зокрема в середньому відхилення вживань від середнього їх значення складає 13,9 і це на чотири вживання перевищує середньоарифметичний показник. Така неоднорідність аналізованих фреймових схем радше пояснюється відсутністю злагодженості усього варіаційного ряду даних та їх високою асиметрією, що додатково підтверджується високим значенням коефіцієнта варіації (1,4) і його, у 4,2 рази, перевищенням рекомендованого нормативу.

Висновки і пропозиції. Дані аналізу дають підстави стверджувати, що в англомовному водогосподарському метадискурсі еколого-економічний концепт *WATER* є відкритою системою, складові частини якої взаємодіють та доповнюють одна одну, утворюючи складну фреймову структуру. Отримані результати статистичних розрахунків концепту *WATER* фіксують малодиференційований характер вживання досліджуваного концепту з переважним домінуванням посесивного фрейму. Разом з тим, використання статистичних величин та показників варіації підтвердили домінувальні характеристики води як «водної маси» через посесивно партитивну схему[1]: «WH-ВОДА має PR-частину», тобто «порівняно великий об'єм води у Світовому океані або в континентальних водоймах з уповільненим водообміном, який протягом тривалого часу визначається відносно постійним та однорідним комплексом фізико-хімічних і біологічних характеристик (густина, температура, прозорість, електропровідність, солоність води,

склад планктону, бентосу тощо). Водні маси класифікують за їхніми характеристиками (теплі, холодні, прісні, солоні тощо), вертикальним розміщенням (поверхневі, підповерхневі, проміжні, глибинні, придонні), походженням (первинні, основні, вторинні або трансформовані)» [35]. Очевидність рекурсивних зв'язків усередині фреймової структури концепту *WATER* формують складну систему базових пропозиційних схем, обмежених в кількості, проте необмежених конфігуративністю концептуальних мереж.

Отже, використання когнітивно-дискурсних і статистичних методів у вивченні концептів слугує запорукою об'єктивного й надійного аналізу фактів, а інтегрована методика не лише відкриває новий ракурс вивчення актуалізації концепту у тому чи іншому дискурсі, а й є надійним інструментом для проникнення в приховані для зовнішнього спостереження концептуальні структури та їх вербальні проєкції. Перспективу подальших досліджень убачаємо в апробації статистичних методів аналізу для визначення основних та індивідуальних статистичних закономірностей еколого-економічного концепту WATER в англомовному водогосподарському метадискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Приседська В., Шрамович В. Спустошені землі. Якою буде природа України після війни. *BBC News Україна.* URL: https://www.bbc.com/ukrainian/extra/mwu5sxghvc/ukraine_war_damaged_nature (дата звернення: 19.02.2023).
2. Ковалик Н.В. Когнітивний підхід до вивчення мовних явищ у розрізі концептуальної картини світу. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17. Т. VII (175). С. 100–108.
3. Ковалик Н.В. Методологія фреймового моделювання субдискурсу екології та природних ресурсів. *Лінгвістичні студії / Linguistic Studies. Міжнародний збірник наукових праць Донецького НУ (Вінниця)*. 2017. №33. С. 108–113.
4. Ковалик Н.В., Тимочко Л.М., Демчук Н.М. Лінгвалізація еколого-економічного концепту WATER в умовах війни. *Науково-практичний журнал «Закарпатські філологічні студії».* 2022. Випуск 25. Том 1. С. 111–118. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.21
5. Kovalyk N., Tymochko L. Quantitative Data Analysis of Water Concept in English Water Management Metadiscourse. *Respectus Philologicus*. 2020. (37(42). PP. 91–103. DOI: 10.15388/RESPECTUS.2020.37.42.41
6. Ковалик Н.В., Тимочко Л.М. Фреймовий аналіз концепту water в англомовному водогосподарському метадискурсі (на матеріалі Водної рамкової директиви ЄС). *East European Scientific Journal (Warsaw, Poland)*. 2018. №11 (39). Part 4. С. 52–58.
7. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінґвістики / пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ : Основи, 1998. 324 с.
8. Baudouin de Courtenay Jan Ignacy Niecisław. *Encyklopedia PWN.* URL: https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Baudouin-de-Courtenay-Jan-Ignacy-Niecislaw;3875120.html (дата звернення: 05.01.2023).
9. Перебийніс В.І. Статистичні параметри стилів. Київ : Наукова думка, 1967. 259 с.
10. Перебийніс В.І. Статистичні методи для лінгвістів. Вінниця : Нова книга, 2013. 176 с.
11. Єсипенко Н.Г. Лінгвостатистичні методи у вивченні вербалізованих англійських художніх концептів. *Одеський лінгвістичний вісник.* 2017. Вип. 9 (1). С. 65–68.
12. Кульчицький І.М. Дослідження довжини речення та слова у творах Романа Іваничука. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Інформаційні системи та мережі*. 2017. № 872. С. 139–148.
13. Жаботинська С.А. Концептуальний аналіз: типи фреймів. *Вісник Черкаського університету. Філологічні науки.* 1999. № 11. С. 3–17.
14. Жаботинская С.А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции). *КОГНИЦИЯ, КОММУНИКАЦИЯ, ДИСКУРС.* 2013. № 6. С. 47–76.
15. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy. *Official Journal of the European Communitie*s. 2000. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:5c835afb2ec6-4577-bdf8-756d3d694eeb.0004.02/DOC_1&format=PDF (дата звернення: 27.06.2022).
16. Вовк В.І. Екологічна економіка: від доктрини до політики [Електронний р есурс]. URL: https://ecoaction.org.ua/voda-iak-dzherelo-zhyttia.htmlhttp://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8971/Vovk_Ekolohichna_ekonomika_vid_doktryny.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 12.10.2022).
17. Статистика [Електронний ресурс] : навчальний посібник / за заг. ред. д-ра екон. наук, професора О. В. Раєвнєвої. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. 389 с. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/24523/1/2019%20-%20%D0%A0%D0%B0%D1%94%D0%B2%D0%BD%D1%94%D0%B2%D0%B0%20%D0%9E%20%D0%92.pdf (дата звернення: 15.08.2022)
18. Петровська М.А. Гідроекологічний словник / за ред. проф. І. П. Ковальчука. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 140 с.

УДК 811.112.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.17

ПОШИРЕНІ ТЕНДЕНЦІЇ СЛОВОТВОРЕННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

COMMON WORD FORMATION TENDENCIES AT THE CURRENT STAGE OF DEVELOPMENT OF THE GERMAN LANGUAGE

Кульчицький В.І.,
orcid.org/0000-0003-4646-6861
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов і перекладу
Національного авіаційного університету

Ткачук Я.Д.,
orcid.org/0009-0009-3387-2917
студент ІІ курсу факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету

Статтю присвячено словотворенню у сучасній німецькій мові. Розглянуто основні засоби, види словотвору, а також словотвірні моделі. Встановлено, що словотворення є наслідком неспинного розвитку суспільства і появою нових явищ, що потребують номінації. Виявлено, що німецька мова має надзвичайно велику кількість продуктивних словотвірних частин. Здійснено огляд ряду понять, якими оперує словотвір у німецькій мові. Це, зокрема, синхронія і діахронія, а також морфеми, які у німецькій мові поділяються на лексичні (словотворчі) і граматичні (з'являються у складі граматичних форм). Установлено, що у німецькій мові сучасні аспекти словотворення досить часто суперечать історичним аспектам через те, що деякі лексичні одиниці з часом стають застарілими, не здійснюють впливу на мову і не можуть брати участь у словотворенні. Здійснено диференціацію між засобами словотвору і видами словотвору. До перших належать мовні засоби, за допомогою яких утворюються нові слова (словотвірні морфеми, деривaційні афікси). Другі є зразками, за яким будуються нові лексеми. Також розглянуто словотвірні моделі, що є типовими організованими структурами, наділеними узагальненим лексико-категоріальним змістом. Для словотвірних моделей характерні різноманітність, неоднорідність і різні ступені продуктивності. Надано стислу характеристику найпродуктивнішим словотвірним моделям у німецькій мові. Префіксальна і суфіксальна моделі характеризуються додаванням до основи префікса чи суфікса відповідно. Щодо моделі кореневих слів, було встановлено, що запозичення іншомовних лексем позитивно впливає на поповнення німецького складу кореневих слів, оскільки власне німецький склад кореневих слів є майже незмінним. У випадку імпліцитного (безафіксного) словотворення відбувається перехід лексичної одиниці з однієї частини мови в іншу. Словоскладання визначено як надзвичайно важливу словотвірну модель у німецькій мові, продуктивність якої постійно зростає. Вона полягає в утворенні нового слова через поєднання двох чи більше кореневих основ з використанням сполучувального елементу або без нього. Важливість процесу словотворення вбачаємо у необхідності, аби мова задовольняла потреби суспільства у процесі його розвитку.

Ключові слова: словотворення, словотвірні моделі, засоби словотвору, види словотвору, афікси, морфема.

The article deals with word formation in the modern German language. The main means, types as well as models of word formation are considered. It was established that word formation is a consequence of the continuous development of society and the emergence of new phenomena that require nomination. It was found that the German language has an extremely large number of productive word-forming elements. A review of a number of concepts associated with word formation in the German language was carried out. These are, in particular, synchrony and diachrony, as well as morphemes, which in the German language are divided into lexical (word forming) and grammatical (appear as part of grammatical forms) ones. It was established that modern aspects of word formation in the German language quite often contradict historical aspects due to the fact that some lexical units become obsolete over time, do not influence the language and cannot participate in word formation. A differentiation between means of word formation and types of word formation was carried out. The first ones include linguistic means, with the help of which new words are formed (word forming morphemes, derivational affixes). The second ones are samples, according to which new lexemes are built. Word formation models, which are organized structures that have generalized lexical and categorical content, are considered. Word formation models are characterized by variety, heterogeneity and different degrees of productivity. A brief description of the most productive word formation models in the German language is given. Prefix and suffix models are characterized by adding a prefix or a suffix to the root. Regarding the model of root words, it was established that borrowing of foreign words has a positive effect on the enrichment of the German composition of root words, since the German composition of root words is almost unchanged. In the case of implicit word formation, a lexical unit is transferred from one part of speech to another. Word-composition is defined as an extremely important word formation model in the German language, the productivity of which is constantly increasing. It consists in the formation of a new word through the combination of two or more roots with or without the use of a connecting element. Word formation is an extremely important process because the language has to meet the needs of society.

Key words: word formation, word formation models, means of word formation, types of word formation, affixes, morpheme.

Постановка проблеми. Продуктивні механізми словотворення у будь-якій мові світу безперервно надають багатий матеріал для дослідження. Це пояснюється тим, що процес словотворення є однією з ознак безупинного розвитку мови та її удосконалення. Функціонування мови супроводжується зникненням одних слів та появою інших. І це не дивно, адже мова віддзеркалює події, що відбуваються, та еволюцію людства.

Збагачення словникового складу мови може відбуватися як на основі зміни вже існуючих лексем, так і шляхом запозичення лексичних одиниць з інших мови, зміни значення слів, або ж утворення абсолютно нових, неіснуючих раніше одиниць. Світові глобалізаційні процеси, неспинний розвиток науки і техніки спонукає мову пристосовуватися до нових реалій і, відповідно, продукувати нові слова для номінування неіснуючих раніше понять, явищ та процесів [1, с. 80]. Саме це породжує необхідність дослідження процесу словотворення, основною метою якого є утворення нових лексичних одиниць шляхом застосування різних моделей і процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні мовознавці зосереджують свої наукові розвідки на різних аспектах німецького словотвору. Аналіз існуючих наукових робіт засвідчив, що найбільший інтерес викликають афіксація і словоскладання. Серед наукових доробків, що слугували теоретичною базою для наукової праці, виокремлюємо роботи І. Назаренко [2], С. В. Король [3], які досліджували окремі площини німецького словоскладання, О. В. Зайченко [4], Т. Я. Паничок [5], які присвятили свої розвідки різним аспектам афіксації.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні засобів, видів і моделей словотворення, притаманних сучасній німецькій мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поряд з іншомовними запозиченнями, словотворення вважається надзвичайно продуктивним способом поповнення словникового складу мови. Так само, як й інші германські мови, німецька має широкий спектр способів словотвору. Завдяки великій кількості словотвірних частин зростає можливість створення нових слів та їх структурна і смислова варіативність.

Формування науки про словотвір німецької мови було зорієнтоване тільки на історичний та описово-емпіричний підходи до вивчення мовних явищ. Одним з найвизначніших етапів у розвитку німецького словотвору став структурно-семантичний або описово-класифікаційний підхід до вивчення словотвірних одиниць. У межах цього підходу було здійснено класифікацію і систематизацію усіх типів похідних слів з урахуванням єдності їх структури та семантики. Найвагомішими здобутками теоретиків і практиків у цьому напрямку стало впровадження у науковий обіг точних методів словотвірного аналізу, а також визначення чи уточнення деяких основоположних понять теорії словотвору. Завдяки зазначеному вище, теорія словотвору більше не є лише описовою дисципліною, вона стала точною наукою з власною методикою, концептуальним апаратом і автономним об'єктом дослідження [6, с. 136–137].

Важливою тенденцією, що виникла в німецькій мові у другій половині XX століття стало детальне висвітлення окремих засобів словотворення у словниках [7, с. 96]. Це стало значним поштовхом для лінгвістів для вивчення і систематизації явищ і процесів, притаманних словотворенню.

Словотвір у німецькій мові оперує рядом понять, до яких, зокрема, належать синхронія і діахронія. Це пояснюється тим, що в німецькій мові існує безліч граматичних і синтаксичних норм-архаїзмів, які з часом виходять з ужитку. Певні лексичні одиниці також з часом стають застарілими і не чинять впливу на мову, не можуть брати участь у словотворенні і бути основою для творення нових слів. Відтак, сучасні аспекти словотворення у німецькій мові нерідко суперечать історичним аспектам.

Взагалі одним з центральних понять у словотворенні є морфема. Усі морфеми у німецькій мові поділяються на лексичні (словотворчі) і граматичні. Граматичні морфеми з'являються у складі граматичних форм у формі префіксів, суфіксів і флексій. Через це словотворчий аналіз іноді називають морфемним розбором.

М. П. Кочерган відрізняє засоби словотвору від видів словотвору [8, с. 13]. На думку мовознавця, засоби словотвору – це мовні засоби, за допомогою яких утворюються нові слова. Вони включають в себе словотвірні морфеми або деривaційні афікси (*die Erzähl**ung** – розповідь, erzähl**en** – розповідати)*, сполучувальні елементи (*das Tag**e**buch – щоденник*) і т. ін.

Вид словотвору можна розглядати як зразок, за яким побудовано нову лексему (або за яким вона може бути створена теоретично). Види словотвору включають використання засобів словотвору одночасно з утворенням нових лексичних одиниць: сполучення двох коренів слів (може відбуватися як із використанням сполучувального

елемента, так і без нього), додавання словотвірних афіксів до основи слова тощо.

У морфології на додаток до засобів та видів словотвору вирізняють також словотвірні моделі. Словотвірна модель є типовою організованою структурою, наділеною узагальненим лексико-категоріальним змістом. До того ж, словотвірні моделі здатні збагачуватись лексичним матеріалом (різноманітними лексичними основами) при необхідній присутності відповідних структурних частин і їхньої взаємодії одна з одною у системі мови. Тут необхідно зазначити, що словотвірні моделі характеризуються різноманітністю, неоднорідністю і різним ступенем продуктивності. До того ж, у німецькій мові словотвірні моделі можуть піддаватися кореневим змінам (умлаут, усічення кореневої голосної і т. ін.) [4, с. 17–18].

О. В. Зайченко, узагальнюючи доробки різних учених у цьому напрямку, до найбільш раціональних словотвірних моделей відносить наступні: модель кореневих слів (мають неподільні і немотивовані основи, які слугують в якості твірних основ чи напівафіксів і частотних компонентів), модель безафіксного (імпліцитного) словотворення (зміна частин мови: конверсія, морфемно-синтаксичний спосіб словотворення), префіксальну модель (словотворча морфема з'являється попереду твірної основи; модель поширена серед іменників, дієслів і прикметників), суфіксальну модель (словотворча морфема з'являється після твірної основи, поширена серед усіх частин мови), префіксально-суфіксальну модель, модель основ з напівпрефіксами, модель основ з напівсуфіксами, модель означального словоскладання (сполучення двох компонентів, які можуть мати різну словотвірну структуру, але членування складного слова завжди бінарне) [4, с. 18].

Стисло розглянемо детальніше ті словотвірні моделі, що є найбільш продуктивними у сучасній німецькій мові.

Префіксальна модель словотворення характеризується наявністю словотвірної морфеми, яка додається до основи на початку. У німецькій мові така модель виявляється в іменниках *(der* ***Ur****mensch – первісна людина*), дієсловах *(****be****antworten – відповідати*) і прикметниках: *(****ur****komisch – дуже смішний)*. З погляду семантики, слову у такому разі привласнюється та чи інша категоріальна ознака (вираження заперечення, посилення значення тощо). Однак, префікси не можуть змінювати чи уточнювати клас слова [5, с. 127]. Необхідно зазначити, що у німецькій мові існують чітко визначені іменні та дієслівні префікси, при чому обидва типи є надзвичайно продуктивними, не зважаючи на своє невелике число. Усе завдяки тому, що багато з них є багатозначними і здатні виражати різні категоріальні ознаки.

На відміну від попередньої, для суфіксальної словотвірної моделі характерним є додавання словотвірної морфеми до основи вкінці. Ця модель словотворення простежується в усіх частинах мови. Варто вказати, що суфікси, як і префікси, не можуть самостійно слугувати основою слова, а лише додаватися до вже існуючої. Обидва типи афіксів мають абстрактні значення і здебільшого є односкладовими. Суфікс у процесі словотворення надає слову ширшої семантичної категоріальності (категоріально оформлює словникову одиницю у певний клас слів) [5, с. 127]. Так само, як і префікси, німецькі суфікси часто багатозначні і можуть виражати декілька семантичних категорій і на додаток до цього можуть перетворювати одну частину мови на іншу, наприклад: *frei (вільний) – die Frei****heit*** *(свобода)*.

Щодо моделі кореневих слів, такі одиниці характеризуються двома основними рисами: нерозкладністю основ на морфеми і немотивованістю. Власне німецькі кореневі слова здебільшого мають один чи два склади, однак кореневі слова, запозичені з інших мов частіше мають два і більше складів. Запозичення іншомовних лексем у цьому разі сприятливо впливає на поповнення німецького вокабуляру кореневих слів, адже власне німецький склад кореневих слів є малозмінним. Основи таких слів слугують необхідним матеріалом для словотворення, поповнюючи фонд засобів словотворення.

При безафіксному (імпліцитному) словотворенні (імпліцитна деривація) йдеться про перехід лексичної одиниці з однієї частини мови в іншу. Через відсутність словотвірного афікса у такому разі буває складно відрізнити оригінальну основу від тієї, що виникла як результат процесу словотворення. Намагання розглянути цей процес з точки зору семантики (визначити так званий «напрямок» мотивованості) не завжди є результативними. Через це таку модель словотворення іноді пропонують розглядати з точки зору функціонування однієї і тієї ж основи в умовах різної дистрибуції.

Досить популярним способом словотвору в німецькій мові є словоскладання. Німецька мова вирізняється своєю схильністю до економії, що пояснює присутність значного числа композитів (складних слів). Ці слова утворюються надзвичайно швидко, а іноді навіть мимовільно. Вважається, що у німецькій мові кожен іменник

має словотворчий потенціал і здатен утворювати нове складне слово у сполученні з будь-яким іншим іменником. При цьому, кількість потенційних новоутворень залежить від числа значень цього іменника [2].

На сучасному етапі розвитку німецької мови продуктивність словоскладання постійно зростає. Тут варто зазначити, що слова, утворені таким способом можуть мати різну міру переосмислення, аж до повного стирання мотивованості.

Процес словоскладання передбачає утворення нового слова через поєднання двох чи більше кореневих основ з використанням сполучувального елементу або без нього, наприклад: *die Tisch (стіл) + der Tennis (теніс) = der Tischtennis (настільний теніс)*. При чому, у такому способі словотворення участь також беруть і службові частини мови, наприклад: *mit + der Arbeit = der Mitarbeiter*.

Словоскладання в німецькій мові поділяють за різними критеріями:

1) за походженням і структурою(структурно-генетична класифікація);

2) за семантичними і синтаксичними відношеннями між складниками утворених одиниць (семантично-синтаксична класифікація);

3) за приналежністю складного слова до певної частини мови [9, с. 287].

С. В. Король [3] слушно зауважує, що велика кількість складних слів у німецькій мові пояснюється ще й спрощенням граматичних структур, оскільки у такому разі немає необхідності узгоджувати граматичні категорії (число, відмінок тощо) у словосполученні. До того ж, складні слова можуть заміняти не лише словосполучення, а й цілі речення [3, с. 125].

Висновки. Таким чином, збагачення мови лексичним матеріалом є історичним процесом. Важливість цього процесу полягає у тому, аби мова задовольняла потреби суспільства у збагаченні інтелектуальною і культурною спадщиною на усіх етапах його розвитку. Саме словотворення здатне задовольнити таку потребу, адже поява нових слів завжди безпосередньо супроводжує важливі етапи розвитку людства, значимі події, відображає ставлення людей до того чи іншого явища, а лексичний склад мови, своєю чергою, вміщує культурний контекст життя народу.

Дослідження поширених тенденцій словотворення у сучасній німецькій мові дозволило виявити різницю між засобами, видами і моделями словотворення, схарактеризувати їх і розглянути основні продуктивні словотвірні моделі на сучасному етапі розвитку німецької мови.

Перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку вбачаємо у детальнішому вивченні окремих моделей словотворення у німецькій мові та дослідженні їхнього безпосереднього впливу на формування лексичного складу німецької мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кульчицький В. І., Ткачук Я. Д. Принципи словотворення у шведській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2022 № 56. С. 80–85.

2. Назаренко І. Словоскладання як один із найпоширеніших способів словотвору німецької мови. *Наукові записки*. *Серія: Філологічні науки*. 2016. № 146. С. 505–509. URL: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/4808/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%86.%D0%92.%20-%20%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%A2%D0%A2%D0%AF.pdf (дата звернення: 24.03.2023).

3. Король С. В. Складні іменники в німецькій мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Філологія»*. 2020. Вип. 10 (78). С. 124–127.

4. Зайченко О. В. Словотвірні моделі суфіксальних прикметників на позначення якості (на матеріалі прикметників сучасної німецької мови). *Вісник НТУУ «КПІ». Серія: Філологія. Педагогіка*. 2013. Вип. 1. С. 16–24.

5. Паничок Т. Я. Афіксація як типологічно характерний спосіб словотворення в німецькій мові. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2012. Вип. 7. С. 126–132.

6. Кульчицький В. І. Проблеми теорії словотворення німецької мови. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2009. №. 17. С. 136–142.

7. Москалець Ю. В. Особливості функціонування іншомовних афіксів у системі словотвору сучасної німецької мови. *Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві.* С. 96–99. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/fil/11oct2016/34.pdf (дата звернення: 24.03.2023).

8. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр “Академія”, 2001. 368 с.

9. Гаврилова І. Лексико-граматичні особливості словотворення в сучасній німецькій мові. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство*. 2020. Вип 31. Т. 1. С. 285–289.

УДК 811.112.2:82-845](045)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.18

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЧОРНОГО ГУМОРУ В НІМЕЦЬКИХ ГАЗЕТНИХ ОГОЛОШЕННЯХ ПРО СМЕРТЬ

VERBALIZATION OF BLACK HUMOUR IN GERMAN NEWSPAPER ANNOUNCEMENTS ABOUT DEATH

Лазебна О.А.,
orcid.org/0000-0002-0212-4993
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Як і чому люди використовують гумор у німецьких оголошеннях про смерть? Щоб збагнути це, ми розглядаємо гумор як складний когнітивний та емоційний конструкт, як моральну віддушину з цілющими властивостями, що позитивно впливає на особистість, підтримує у важкі хвилини життя, забезпечує механізм боротьби зі стресовими факторами. Використовуючи гумор, люди в комічній формі викривають недоліки людського характеру чи суспільства, оговтуються від потрясіння. Представлене дослідження присвячено комплексному вивченню вербалізації чорного гумору в німецьких газетних оголошеннях про смерть. Актуальність обраної теми наукової розвідки зумовлена, з одного боку, її зорієнтованістю на комплексне вивчення природи гумору та комізму в руслі антропоцентричної наукової парадигми, а з іншого – недостатністю вивчення вербалізації чорного гумору в таких типах тексту, як оголошення про смерть людини, на матеріалі сучасної німецької мови. Методологічним підґрунтям наукової праці є інтегративний антропоорієнтований підхід до мови як засобу пізнання і комунікації. Джерелом даних для аналітичної частини наукової розвідки слугує корпус автентичного матеріалу, представлений у праці К. Шпранг та М. Ньольке «Eine tapfere Leber hat aufgehört zu arbeiten. Ungewöhnliche Todesanzeigen». У роботі проаналізовано лише такі типи оголошень про смерть, як: приватні оголошення-новини про смерть людини (зазвичай із подробицями поховання) та оголошення-подяки близьким за підтримку під час поховання і слова співчуття. Оголошення про смерть є особливим типом тексту з особливим ступенем стислості, функціонально організованим повідомленням у чорній рамці, детермінованим метою та завданням цього виду тексту. Встановлено, що чорний гумор викликає контрастні сильні емоції, як позитивні, так і негативні водночас, притягує і в той самий час відштовхує.

Ключові слова: гумор, чорний гумор, комічне, комізм, гумористичний ефект, оголошення про смерть.

How and why do people use humour in German announcements about death? To understand this, we consider humour as a complex cognitive and emotional construct, as a moral vent with healing properties which has a positive effect on the personality, supports in difficult moments of life, providing a mechanism for coping with stressors. Using humour, people expose in a comic way the shortcomings of human character or society, recover from the shock. The presented study is devoted to a comprehensive study of the verbalization of black humor in German announcement about death. Relevance of the research is defined, on the one hand, by the general trend of the modern linguistic studies to understand the nature of humour in different languages, on the other hand – by the urgent need to theoretically interpret the black humour as a multifaceted phenomenon in compliance with anthropocentric scientific paradigm based on the modern German language. The methodological basis of the article is an integrative anthropocentric approach to language. The scientific article is based on the corpus of authentic material represented in the work of K. Sprang and M. Nöllke «Eine tapfere Leber hat aufgehört zu arbeiten. Ungewöhnliche Todesanzeigen» which provides data for the analytical part of the given research. The paper analyzes only the following types of death announcements: private announcements-news about a person's death (usually with details of the burial) and announcements-thanks to relatives for their support during the burial and words of condolence. The death announcement is a special type of text with a special degree of brevity, a functionally organized message in a black frame, determined by the purpose and task of this type of text. It is to be noted that black humor causes contrasting strong emotions, both positive and negative at the same time, attracts and repels at the same time.

Key words: humour, black humour, joke, comic, comedy, humorous effect, announcements about death.

Постановка проблеми. Людина як носій психофізичних особливостей з екзистенційними потребами в процесі взаємодії з навколишнім світом для проходження часом пекельних стежок життя вдається до гумору як певного інструментарію емоційно-психологічного захисту задля збереження свого психічного здоров'я. Адже гумор як моральна віддушина з лікувальними властивостями має позитивний вплив на особистість, підтримує у важкі моменти життя, покликаний розрадити, розважити й покепкувати з негативних життєвих явищ чи викрити комічним способом вади людського характеру або суспільства в цілому. Фізична смерть близької людини є тяжким психологічним потрясінням для будь-кого, з чим неабияк важко впоратись, і, щоб оговтатись від шоку, недарма, люди вдаються до використання сильного антидоту проти горя та знемоги, тобто до чорного гумору, елементи якого, як не дивно, наявні навіть в таких

«серйозних» типах тексту, як оголошення про смерть людини.

Актуальність дослідження зумовлено, з одного боку, загальним спрямуванням сучасних лінгвістичних досліджень на виявлення розуміння природи гумору та комізму в різних мовах, з іншого – нагальною потребою теоретичного осмислення чорного гумору в руслі антропоцентричної наукової парадигми на матеріалі сучасної німецької мови.

Мета представленої розвідки полягає у теоретичному предметно-поняттєвому обґрунтуванні природи чорного гумору, елементи якого дібрано з текстів німецьких оголошень про смерть.

Наукова розвідка ґрунтується на корпусі автентичного матеріалу, представленого у праці К. Шпранг та М. Ньольке "*Eine tapfere Leber hat aufgehört zu arbeiten. Ungewöhnliche Todesanzeigen*", що слугує джерелом даних для аналітичної частини представленого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вивчення гумору та чорного гумору зокрема в різні періоди розглядали у працях такі українські та зарубіжні дослідники: С. Аттардо, С. М. Бассай, Л. Р. Безугла, А. Бергсон, С. Ю. Вапіров, О. О. Гарачковська, А. Дьорнер, Р. Ескарпі, А. Капітцка, Х. Коттгофф, Т. Ліппс, Г. Мюллер, В. Раскін, В. О. Самохіна, М. Хегер, З. Фройд та ін. Проте аналіз наявних досліджень свідчить про фрагментарність вивчення чорного гумору в німецькій когнітивній мовній картині світу та відсутність його цілісного опису саме на матеріалі оголошень про смерть, оскільки репрезентацію чорного гумору у вказаному текстовому матеріалі дотепер не було реалізовано, що й зумовлює актуальність представленого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оголошення про смерть є традиційною рубрикою будь-якої німецької газети. Їх призначення та сутність полягає у відкритому інформуванні громадськості (родичів, друзів, колег, інституцій тощо) про смерть людини. Як слушно зазначає дослідниця Е. М. Еккрамер [5, с. 10], сповіщення про смерть – це тип тексту, який є легко доступним, а відтак, створення репрезентативного корпусу не викликає труднощів.

Оголошення про смерть є особливим типом тексту з особливим ступенем стислості, функціонально організованим повідомленням у чорній рамці, детермінованим метою та завданням цього виду тексту.

Варто зауважити, що у представленій науковій розвідці аналізувались лише такі типи оголошень про смерть, як: приватні оголошення-новини про смерть людини (зазвичай із подробицями поховання) та оголошення-подяки близьким за підтримку під час поховання і слова співчуття. Інституційні оголошення та оголошення про висловлення співчуття після поховання нами не розглядалися з огляду на те, що нами апріорі було передбачено відсутність в цих типах тексту комічної інформації та гумористичного колориту.

Перш ніж перейти до експлікації в аналізованих текстах комічної інформації з елементами чорного гумору, варто зупинитись на трактуванні та уточненні самого поняття «чорний гумор» у наукових розвідках українських та зарубіжних вчених. Так що ж таке «чорний гумор»?

Погоджуємось із твердженням, що «гумор, як багатоаспектний та міждисциплінарний психологічно та соціально релевантний когнітивний феномен, формується у філогенезі людини і виховується в онтогенезі в умовах динамічного соціального середовища, задовольняючи вроджені та набуті потреби індивіда» [8, с. 3].

Німецький вчений В. Віккі розуміє гумор як «когнітивну компетенцію, що пов'язана з емоційною реакцією, так і як всюдисущий соціальний феномен, що супроводжує людину в її розвитку з раннього дитинства й до похилого віку» [12, с. 173]. Цей опис можна віднести й до тлумачення поняття чорного гумору, однак він відрізняється від звичайного гумору лише тематичною палітрою.

Як зауважує С. Ю. Вапіров, «чорний гумор» – це інтернаціональне літературне явище, для якого характерне злиття засобів комічного та трагічного. На відміну від традиційного поняття гумору як добродушного висміювання деяких рис характеру героїв чи зображуваної дійсності з метою виправлення недосконалості, комізму «чорного гумору» притаманне глобальне висміювання, спрямоване на людину, алогізм її буття, дурнуваті огріхи та помилки» [1, с. 41]. М. Хегер додає, що комізм чорного гумору призводить до втішного шоку, від якого може послідувати обурення [7, с. 16].

Чорний гумор викликає подив, адже апелює до використання табуйованих тем, як-от: смерть, вбивство, каліцтво, хвороби тощо, й орієнтований на порушення традиційних цінностей сприйняття дійсності, викликає контрастні сильні емоції, як позитивні, так і негативні водночас, притягує і в той самий час відштовхує. Недаремно З. Фройд [6, с. 149] назвав цей вид гумору «шибеницьким», проілюструвавши короткий жарт, де шахрай, якого в понеділок ведуть на екзекуцію, промовляє такі слова: «Ну, цей тиждень добре

розпочинається» (*Der Spitzbube, der am Montag zur Exekution geführt wird, äußert:* «*Na, diese Woche fängt gut an*»). Учений справедливо додає, що «цей вид величності гумору виникає тоді безпомилково у випадках, в яких наше захоплення не знаходить перешкод в обставинах гумористичної особи», відтак «збережене співчуття є одним із найчастотніших джерел гумористичного задоволення» [6, с. 150].

Так, колориту чорного гумору набуває оприлюднена інформація про те, що радіостанція *Radio Galaxy* німецького міста Ашаффенбург у 2011 році оголосила конкурс на «найкрутіші» останні слова перед смертю під назвою «Виграй своє власне поховання». Переможцем найкрутішої відповіді радіостанція, за підтримки Інституту ритуальних послуг Еріха Крауса молодшого «*Seriös & Zuverlässig*», що в перекладі з німецької означає «Серйозно та надійно», дарувала страхування на випадок смерті у розмірі 3 тис. євро. Як зазначає мовник [11], з початку конкурсної пропозиції надійшло майже 800 відповідей, і попри те, що у дзвінках деякі слухачі все ж висловлювали своє невдоволення, позитивних реакцій було однозначно більше. Наведемо приклад оголошення цього конкурсу [10, с. 96], який було оприлюднено у газеті серед інших оголошень про смерть:

Рисунок 1

Примітним є той факт, що переможцем стала 43-річна жителька Шаафгайму К. Зіверт, яка, натхненна баладою Гете «Вільшаний король», написала такі свої «останні» рядки життя:

Wer kriecht so spät durch Kraut und Rüben… es ist die Kathy… sie will nach drüben… gehetzt von Arbeit… Erfolg und Pein… kreucht sie mit letzter Kraft nun rein.

Цікаво, що на перемогу своєї матері її син відреагував з усмішкою, що завдяки страхуванню на випадок смерті йому принаймні не доведеться турбуватися про це пізніше [9].

Варто зазначити, що це був не єдиний такий конкурс, тому що у 2009 році австрійською радіостанцією міста Грац було проведено аналогічний конкурс, учасниками якої стали 1475 осіб з Австрії та Німеччини, а виграв у ньому 25-річний юнак. Це наводить на думку, що німці можуть легше сприймати табуйовану тему смерті.

Зазвичай в оголошеннях про смерть виокремлюють вербальну і невербальну частини, що створює певну єдність візуально-смислової композиції. Так, у представленому нижче оголошенні [10, с. 146] (див. рис. 2) фіксуємо текст із зображенням й спостерігаємо при цьому комічний ефект чорного гумору, позаяк пуантом слугує речення *Nun krähte er zum letzten Mal,* що в перекладі з німецької означає *Тепер закукурікав він востаннє*. Певним потенціалом для створення комічного ефекту у представленому оголошенні виявилось прізвище померлого *Gallus* та зображення півня. Можна подумати, до чого тут зображення півня в оголошенні про смерть людини? Комізм пояснюється саме походженням прізвища покійного. Якщо прослідкувати етимологію прізвища *Gallus,* то виявляється, що *gallus* в перекладі з латинської означає «півень» [4].

Рисунок 2

Фіксуємо в оголошеннях про смерть й комічні прізвиська померлих. Так, М. Я. Наливайко дефінує прізвиська як «неофіційне йменування, яке дають номінатори особі чи колективові людей за індивідуальними ознаками, а також за спорідненістю і своєтвом між носієм і членами родини для ідентифікації і конкретизації». Дослідниця справедливо зауважує, що «прізвиськам притаманні індивідуальність, конотативне забарвлення і вмотивованість» [2, с. 340].

У наведеному далі прикладі (див. рис. 3) комізм посилюється використанням сленгово-жаргонного прізвиська копроректального типу *Kackarsch* під прізвищем померлого.

Спостерігаємо також (див. рис. 4) [10, с. 142] стилістичний прийом художнього паралелізму, де за основу чорного гумору береться ігровий ком-

Рисунок 3

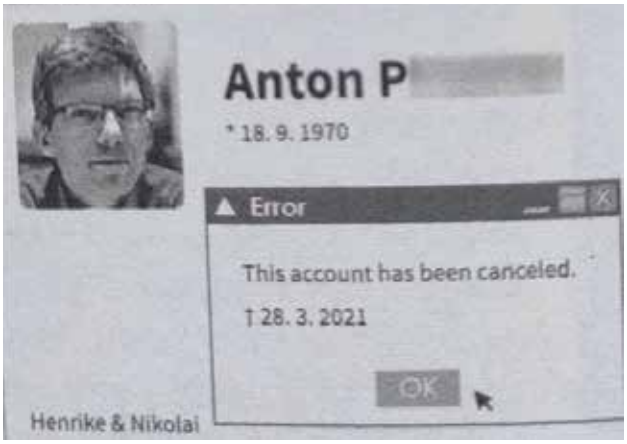

Рисунок 4

понент «перенесення в онлайн-світ». Дату смерті чоловіка, який, імовірно, був програмістом чи інформатиком, в оголошенні представлено датою видалення облікового запису. Фіксуємо тут несподіваність, що слугує повсякчас основним чинником комічного ефекту.

Дивують комізмом оголошення зі створеними та конструйованими загадками, головоломками. Так, у представленому нижче сповіщенні [10, с. 207] зазначено дату народження чи смерті у вигляді математичної формули / рівняння (див. рис. 5). Вочевидь, померлий при житті був математиком. Можна припустити, що в окремих випадках замість прізвиська померлого може бути вказано математичну формулу/число.

Оголошення про смерть [10, с. 147], являє собою певний ребус із комічним ефектом (див. рис. 6).

Не можна оминути увагою і те, що німці у своїх оголошеннях про смерть засвідчують притаманну їм віру у посмертне життя, видають смерть як подорож, мандрівку до потойбіччя, часто в гумористичній формі. Так, демонструємо оголошення [10, с. 36], в якому друзі дякують померлій і просять їхати обережно та сповістити їх, коли вона прибуде до місця призначення, бажають їй гарно провести час, начебто мова йде зов-

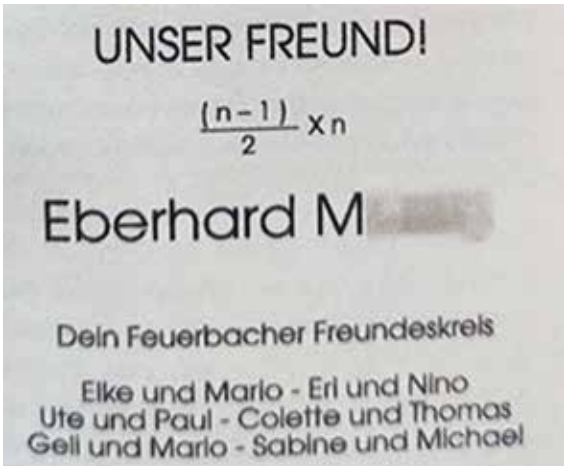

Рисунок 5

Рисунок 6

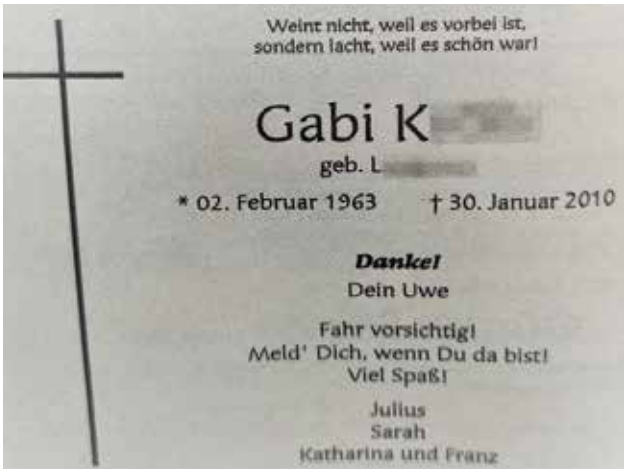

Рисунок 7

сім не про те, що людина відійшла у потойбіччя: (див. рис. 7).

Варто зауважити, що часто в рубриці оголошень про смерть зустрічаються подяки людям, які брали участь у траурних церемоніях, поховальних обрядах, допомагали померлому при житті. Нижче наведемо приклад [10, с. 136], де фіксуємо чорний комічний ефект обманутого очікування, поєднання непоєднуваного, адже з-поміж подяк окремим людям (лікарю, сестрам, доглядальникам, психотерапевтці, адвокатці тощо), висловлюється «особлива» подяка й еліксиру життя – червоному вину:

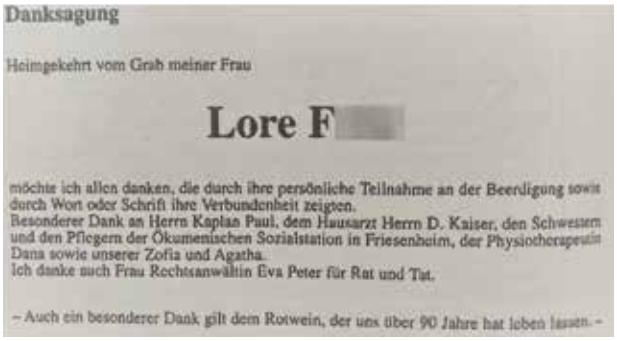
Danksagung

Heimgekehrt vom Grab meiner Frau

Lore F

möchte ich allen danken, die durch ihre persönliche Teilnahme an der Beerdigung sowie durch Wort oder Schrift ihre Verbundenheit zeigten.
Besonderer Dank an Herrn Kaplan Paul, dem Hausarzt Herrn D. Kaiser, den Schwestern und den Pflegern der Ökumenischen Sozialstation in Friesenheim, der Physiotherapeutin Dana sowie unserer Zofia und Agatha.
Ich danke auch Frau Rechtsanwältin Eva Peter für Rat und Tat.

– Auch ein besonderer Dank gilt dem Rotwein, der uns über 90 Jahre hat leben lassen. –

Рисунок 8

лошення, в якому зазначено вже 1нову» адресу покійного після слів «Я переїхав» [3]:

Ich bin umgezogen!

Gerhard B

*23. Juli 1950 †17. Juli 2012

Neue Adresse:

Friedhofstraße 51
28213 Bremen

Über Besuch freue ich mich.

Рисунок 9

Висновки і перспективи подальших розвідок. Насамкінець, підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що експлікація комічної інформації з елементами чорного гумору в текстах німецьких оголошень про смерть підтвердила той факт, що чорний гумор викликає контрастні сильні емоції, як позитивні, так і негативні водночас, притягує і в той самий час відштовхує. Теоретико-практичне висвітлення природи чорного гумору, елементи якого дібрано з аналізованих текстів, та способів репрезентації категорії комічного дозволить узагальнити теоретичні напрацювання з проблеми вивчення гумору як багатоаспектного і міждисциплінарного когнітивного феномена та запропонувати нові шляхи її вирішення. Поглиблення зазначених у статті теоретичних постулатів дасть можливість ґрунтовно проаналізувати проблемні питання сутності чорного гумору в сучасній німецькій мові.

Комічний шок від чорного гумору викликає ого-

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вапіров С. Ю. Лінгвокогнітивні особливості «чорного гумору» в німецькому побутовому анекдоті. *Нова філологія.* 2014. № 66. С. 40–43.

2. Наливайко М. Я. Неофіційна антропонімія сучасного села. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* 2012. Випуск 56. Частина 1. С. 340–346.

3. Die Welt. URL: https://www.welt.de/vermischtes/kurioses/article110148669

4. Digitales Familiennamenwörterbuch Deutschlands. URL: https://www.namenforschung.net/dfd/woerterbuch/liste/?tx_dfd_names%5bname%5d=4173&tx_dfd_names%5baction%5d=show&tx_dfd_names%5bcontroller%5d=Names

5. Eckkrammer E. M. Die Todesanzeige als Spiegel kultureller Konventionen. Bonn : Romanistischer Verl. 1996. 183 S.

6. Freud S. Der Witz und seine Beziehung zum unbewussten. Frankfurt am Main: Fischer Verlag, 1970.

7. Heger M. Die Auswirkungen schwarzen Humors auf mentale Fähigkeiten unter der Berücksichtigung der Theory of Mind und Empathie. Diplomarbeit. 2012. 116 S.

8. Lazebna O., Bezzubova O., Kotvytska V. & Bakhov I. Humour from a linguistic perspective: The problem of classification. *Revista EntreLinguas*, *8*(esp.1).2022. e022014. https://doi.org/10.29051/el.v8iesp.1.16925

9. Radioszene. URL: https://www.radioszene.de/22021/radio-spiel-%E2%80%9Egewinne-deine-eigene-beerdigung%E2%80%9C-gewinnerin-steht-fest.html

10. Sprang Ch., Nöllke M. Eine tapfere Leber hat aufgehört zu arbeiten. Ungewöhnliche Todesanzeigen. Verlag Kiepenheuer & Witsch. 2. Aufl. 2022. 270 S.

11.Stern. URL: https://www.stern.de/gesellschaft/umstrittene-radiowerbung-in-aschaffenburg-gewinne-deine-eigene-beerdigung--3669520.html

12. Wicki W. Humor und Entwicklung: Eine kritische Übersicht. *Zeitschrift für Entwicklungspsychologie und Pädagogische Psychologie.* 2000. 32. pp. 173–185.

УДК 81'42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.19

ОПИСОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОБРАЗУ ТРІКСТЕРА В АНГЛОМОВНИХ ФОЛЬКЛОРНИХ КАЗКАХ КАНАДИ

DESCRIPTIVE CHARACTERISTICS OF THE IMAGE OF TRICKSTER IN ENGLISH CANADIAN FOLKTALES

Лисенко Є.А.,
orcid.org/0000-0003-2376-4399
старший викладач кафедри мовної підготовки
Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія»

Стаття присвячена розкриттю описових характеристик образу трікстера у фольклорних казках. Матеріалом дослідження слугували тексти англомовних фольклорних творів Канади («How Raven brought fire to the Indians», «Rabbit and the Moon-Man», «How Rabbit Deceived Fox», «Rabbit and the Indian Chief»). Аналітичний аналіз теоретичного доробку та наратологічний аналіз фактичного матеріалу, а саме казкових фольклорних творів автентичного населення Канади, уможливили дійти наступних висновків. Було виявлено, що літературна традиція всіх народів світу пронизана образами, серед яких образ трікстера є найбільш розповсюдженим. У фольклорі індіанців Канади зазначений образ репрезентований наступними антропоморфними персонажами-тваринами: Ворон і Заєць. Кожен персонаж, який є втіленням трікстера, має свій індивідуальний набір якостей, що може у різний спосіб бути реалізованим у низці окремих фольклорних творів або у межах одного казкового тексту. Проте, спільними характеристиками, які притаманні образові трікстера та втіленими у більшості англомовних казкових творів Канади, є наступні: амбівалентність його описових характеристик; вміння неусвідомлено змінювати оточуючу його дійсність або творити нову реальність; розважальний характер дій; жадібність і постійний голод; заздрість; хитрість; гонитва за славою або зиском, який буде отримано у якості винагороди, відтак трюкацтво й обман, що допомагають виконувати певну роботу самостійно, чи за допомогою інших, менш кмітливих персонажів; боягузливість; мстивість і жорстокість; попри велику кількість негативних якостей, образові трікстера, що втілився у текстах казкових творів Канади, притаманні й позитивні риси, а саме: гумор, допитливість, боротьба за справедливість, співчуття, готовність допомагати нужденним, захищати ображених і йти на самопожертви.

Ключові слова: канадська казка, фольклорна казка, образ, архетип, трікстер.

The article focuses on revealing the descriptive characteristics of the image of trickster in folk tales. A case study of the research is English Canadian folktales («How Raven brought fire to the Indians», «Rabbit and the Moon-Man», «How Rabbit Deceived Fox», «Rabbit and the Indian Chief»). The study of theoretical material and narratological analysis of the text material, namely Canadian aboriginal folk tales, enables to arrive at following conclusions. It is emphasized that literary tradition of every nation all over the world is filled with images, and the image of trickster is among the most frequently occurring. In Canadian folklore the mentioned image is represented by the next anthropomorphic animal characters: Raven and Rabbit. Every character who represents trickster has their own set of features, which could be differently embodied in the sequence of folk tales or within one particular folk tale text. Nevertheless, common characteristics, which are peculiar to the image of trickster and predominantly embodied in English Canadian folktales, are the following: ambivalence of their descriptive characteristic; ability to change and create reality unintentionally; entertaining character of their actions; greediness and hunger; envy; slyness; acting for the sake of fame or benefit, which is rewarded after completing a task; trickery and deception, which help a trickster to conduct particular tasks on their own, or with the help of less witty characters; cowardice and vindictiveness; despite negative traits of the image of trickster, which are embodied in the texts of English Canadian folk tales, the mentioned image has the set of positive characteristics, namely: humor; curiosity; fight for fairness; compassion; readiness to help those who are in need and take the side of those who are disadvantaged; readiness to self-sacrifice.

Key words: Canadian fairy tale; folk tale; image; archetype; trickster.

Постановка проблеми. Фольклорна традиція всіх народів світу пронизана образами, зокрема архетипними. Одним із найпопулярніших і найсуперечливіших архетипних образів, що становить інтерес для вивчення культурних особливостей певного народу є Трікстер. У фольклорній творчості індіанців Канади згаданий архетипний образ втілений у тваринних персонажах Зайця та Ворона.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Канадська казка як об'єкт літературознавчого дослідження цікавила науковців починаючи з кінця XIX – початку XX ст. (Boas, Thompson, Dundes, Lüthi). Особливої актуальності вона набула у працях науковців-лінгвістів XX і XXI ст., які розглядали її як вираження колективного психологічного й філософського аспектів загальнокультурного досвіду (Boas; Lutz; Н.Овчаренко; М. Гримич).

Постановка завдання. Розкрити особливості втілення описових характеристик образу Трікстера, що реалізувались у текстах англомовних фольклорних казок Канади.

Виклад основного матеріалу. Згідно з тлумачними словниками англійський іменник *«trick»* має

наступне значення: дія, що скоєна з метою ввести в оману – шахрайство задля того, щоб ошукати кого-небудь, або кепкування задля розваги [1]; у ролі дієслова «to trick» – обманювати, обдурювати [2]; відповідно «trickster» – це той, хто обдурює, ошукує інших задля власної вигоди [1; 2].

Уперше у наукових роботах термін «трікстер» був використаний у XIX ст. американським антропологом Д.Брінтоном у працях, присвячених дослідженню фольклору індіанців Америки для позначення комічного персонажа тубільних казок і легенд [3, с. 355]. Інший американський антрополог П.Радін, аналізуючи цикл міфів про трікстера одного з індіанських племен, доходить висновку, що трікстер має амбівалентні ознаки: він допомагає і шкодить, він виграє і програє, він створює і руйнує; у нього відсутні моральні чи соціальні цінності – він слідує тваринним покликам і бажанням [4, с. 173]. Австрійський психоаналітик К.Юнг розглядає трікстера як збірний образ, що увібрав небажані та приховані схильності, мотиви і характеристики людської природи [5, с. 258]. Науковець вбачає в образі трікстера, основою якого є руйнівні та нестримні бажання, відображення колективної свідомості далекого минулого, коли людська природа була ще частиною тваринного світу [5, с. 262]. Угорський філолог К.Кереньї визначає трікстера як «позачасовий образ», що втілився у всіх шахрайських персонажах світової літератури; це «дух хаосу» – він нікому цілковито не підкорюється, ним керують лише жадоба і голод, він завжди стягає на себе біль і страждання, хитрий, але водночас нерозсудливий у власних діях [6, с. 103]. Фольклорист Р.Абрахамс зазначив, що образ трікстера поєднує в собі риси багатьох інших типів персонажів: блазня, дурня, жартівника, культурного героя [7; с. 170]. Отже, керуючись працями науковців XIX–XX ст. висновуємо, що образ трікстера є архетипом, йому властива неусвідомленість мотивів власних дій, незавершена сепарація від тваринного світу, суперечливість, амбівалентна поведінка, відсутність чітких кордонів морально-суспільних норм.

Наприкінці XX ст. завдяки працям Т.Бейдельмана, Д.Сабатуччі, У.Тернера, У.Хайнса, У.Доті, які досліджували образ трікстера у різних світових культурних традиціях, науковці дійшли висновку, що зазначений персонаж різнобарвно представлений у кожному фольклорі, а тому трікстери всіх народів світу були специфічними та мали різний набір індивідуальних і культурно-обумовлених якостей, що унеможливлювало виділити їхні спільні характеристики. Проте, У.Хайнс та У.Доті у своїй спільній праці «Міфологічна фігура трікстера: контури, контексти, критика» зробили спробу об'єднати праці вчених різних наукових підходів до проблеми вивчення образу трікстера, з метою продемонструвати різнобічність досліджуваного персонажу у різних світових культурах. Автори зазначеної праці дійшли висновку, що попри культурну приналежність, всі образи трікстера мають сталий набір рис, що становить основу характеристики персонажу: суперечливість, амбівалентність, трюкацтво, схильність до обману, дурисвітство, вміння змінювати зовнішність, сприйняття дійсності через призму власних норм, виконання ролі божественного посланця, виконання функцій творця [8, с. 34].

На початку XXI ст. стають актуальними дослідження образу трікстера науковцями індіанського походження. Канадський учений Д.Редер вважає, що основна проблема у дослідженнях образу трікстера у фольклорі індіанців Північної Америки в тому, що впродовж довго часу він вивчався науковцями європейського походження, які розглядали його поза культурним і соціально-історичним контекстів [9, с. 12].

Проілюструємо декотрі характеристики образу трікстера, які були реалізовані в англомовних казках Канади. Персонажі Ворон і Заєць є типовими втіленнями зазначеного образу.

Першою рисою образу трікстера є гумор, трюкацтво та розважальний характер його вчинків. Як було зазначено вище, образ трікстера поєднує в собі риси жартівника та блазня, однак у канадських казках ми також знаходимо, що часто цей персонаж чинить дії задля розваги або досягнення власних цілей; він може діяти самостійно, або закликати до цього інших персонажів. У казці «How Raven brought fire to the Indians» Ворон, маючи на меті вкрасти вогонь у людей, закликає інших звірів долучитися до його плану: *«On the following day he (Raven) called his servants together and told them of his plans. And he asked three of his best servants, Robin, Mole and Flea, to go with him»*. Однак всі ризикові та небезпечні дії мають виконувати саме інші учасники групи, що утворилась: *«for Raven always made the others do all the work»*, позаяк Ворон піклується лише про власну безпеку і є дуже боягузливим: *«Raven took good care that he would not go himself, for he was a great coward»*.

Наступною рисою є боягузливість. У низці канадських казок Заєць тремтить від страху як на осиці лист: «*poor Rabbit, trembling in his fear»* [«Rabbit and the Moon-Man»], «*Rabbit was much afraid and he trembled like an aspen leaf»* [«How Rabbit Deceived Fox»]; або з переляку біжить

з місця пригоди: *«he (Rabbit) ran home as fast as he could ... he did not know who he (the robber) was, for he was too frightened to look»* [«Rabbit and the Moon-Man»]. Ворон, подібно Зайцеві, також часто зображений боягузом: *«Raven took good care that he would not go himself, for he was a great coward»* [«How Raven Brought Fire to the Indians»].

Однією з типових рис персонажів-трікстерів є те, що вони часто-густо обманюють інших: *«At all times he (Raven) was not lacking in treachery and deceit»* [«How Raven Brought Fire to the Indians»], «*You (Rabbit) are telling lies again»* [«Rabbit and the Indian Chief»], вони є уособленням хитрості: *«sly fellow»* [«How Raven Brought Fire to the Indians»].

Іншою невід'ємною характеристикою даного образу є заздрість оточуючим: «*Raven grew envious of Sea-gull's possession»* [«How Raven Brought Fire to the Indians»] та жадібність: *«although the people clamoured loudly for it (fire), he would not give any of it away»* [«How Raven Brought Fire to the Indians»]. Якщо персонаж-трікстер і готовий допомогти комусь, або поділитися тим, що він має, то тільки в тому випадку, коли з цього йому буде певний зиск, як-от повага, слава чи дружина. У казці «Rabbit and the Indian Chief» Заєць, який випадково знаходить печеру велетнів, від яких потерпало селище людей, вбачає у цьому можливість прославитись: *«Here is a good chance for me to win fame. I will kill giants by a crafty trick and I will then be looked upon as a great warrior, the foremost in all the land»*. У казці «How Raven Brought Fire to the Indians» Ворон, який тривалий час володів вогнем одноосібно і відмовлявся розділити його з людьми, врешті-решт змінює свою думку, адже вбачає у цьому можливість отримати багато дружин – обмінюючи вогонь на жінок: *«He (Raven) decided to sell a quantity of it (fire), for he now had the power of making it. So he said to himself, "This is a good way to get many wives", and he announced that he would only sell some of his fire in return for a wife. And many families bought his fire and in exchange he received many wives»*.

Персонажі Заєць і Ворон зазвичай є уособленням шахраїв і злодіїв, які обманюють та обкрадають інших тварин і людей: *«he (Rabbit) was a great thief», «she (the old robbed woman) had an idea that Rabbit was the pilferer, for she had heard that he was a great thief»* [«How Rabbit Deceived Fox»], *«He (Rabbit) is a great brigand and a liar and a thief»* [«Rabbit and the Indian Chief»]; *«Raven took good care that he would not go himself, for he was a great coward»* [«How Raven Brought Fire to the Indians»], *«Raven stole Sea-gull's large storing carriage»*, *«We will steal the baby of the Chief and hold him for a ransom»* [там само].

У канадський казках персонаж-трікстер часто відіграє роль блазня або дурня. Наприклад, у казці «How Rabbit deceived Fox» Заєць розпочинає бійку з городнім опудалом, завдаючи ударів та кусаючи його; однак, замість перемоги, Заєць застрягає у смолі та соломі, і відтак опиняється у пастці хазяйки городу: *«When he (Rabbit) bit the little man, his teeth, like his feet and hands, stuck fast ... his whole body stuck to the dummy figure»*.

Як вже було зазначено, образ трікстера – амбівалентний, тому на противагу наведеній вище характеристиці, у багатьох казках він зображений хитрим, розумний стратегом, який здатен врахувати слабкості антагоніста та використати їх під час свого обману. Наприклад, у казці «How Rabbit deceived Fox» Заєць, бажаючи втекти з пастки хазяйки городу, намагається переконати Лиса залізти у мішок замість нього. Кмітливий Заєць, знаючи про самотність і бажання Лиса одружитись, запевняє, що у мішок його посадила хазяйка городу, щоб силою одружити на своїй онуці: «*Rabbit suddenly thought of a way to escape ... I am not hiding, the old woman who owns this garden wants me to marry her grand-daughter, and when I refused to do it she caught me and shut me up in this bag; she has just gone to bring the girl from her house <...> I don't want to marry her, for she is very big and fat»*. Наївний Лис вірить словам Зайця й у спробі знайти своє щастя сам пропонує йому помінятися місцями, щоб усі були у виграші: Лис одружиться, а Заєць омине небажаної долі: *«I have been looking for a wife for a long time, and I like fat people. Let me get into the bag in your place, and I will marry the grand-daughter instead»*.

Типовою рисою трікстера є голод і пов'язані з цим постійні пошуки їжі. Саме у гонитві за їжею персонажі-трікстери забувають про власну безпеку та чинять безглузді вчинки, які можуть вартувати їм життя. Наприклад, у казці «How Rabbit deceived Fox» Заєць, який призвичаївся красти харчі, попри сильний страх і загрозу для свого життя, не може протистояти запаху улюбленої їжі, через що потрапляє у пастку: *«Rabbit was much afraid and trembled like an aspen leaf ... he was very hungry, and he could smell the vegetables and the wild honeysuckle in the still night air»*.

Іншою рисою є здібність несвідомо, нібито мимовільно, створювати нову реальність, або змінювати оточуючу його дійсність. Зазвичай ця характеристика образу трікстера реалізована, коли персонаж досліджує навколишнє середовище у спробах побороти нудьгу та розважитись.

Наприклад, у казці «Rabbit and the Moon Man» Зяєць закидає грудками бруду Місяця, який потрапив у його пастку. Коли ж врешті-решт Заєць відпускає свого в'язня, той спішить повернутися на зоряне небо, але з тієї пори на обличчі Місяця залишаються плями бруду, яких він ніяк не може позбутись: *«He (the Moon) stays at his task in the sky, lighting the forest by night; but he still bears on his face the marks of the black mud which Rabbit threw at him»*. В іншій канадській казці «How Rabbit deceived Fox» Заєць обдурює Лиса та заманює його у пастку, довкола якої розпалює вогонь. Рятуючись, Лис був змушений прориватись через полум'я й у такий спосіб обпікає своє хутро, через що його колір змінився з чорного на червоно-коричневий: *«And to the present day the descendants of this Fox have a red-brown coat, because Rabbit scorched their ancestor in the olden times»*.

Жорстокість і мстивість трікстерів у канадських казках не має меж. Наприклад, у казці «Rabbit and the Indian Chief» не отримавши винагороду за вбивство велетнів, від яких потерпало селище, Заєць вирішує у витіюватий спосіб помститися над Вождем селища: *«Rabbit decided to take vengeance on the Chief. And he hit, as was his custom, on a crafty trick»*. Згідно його плану, спочатку Заєць травмує Ведмедя – улюбленого танцівника Вождя та його воїнів; через декілька днів він нападає і вбиває Бобра – лісоруба, який на замовлення Вождя робив запас деревини для будівлі доріг і домівок. Істотною особливістю його дій є те, що Заєць забирає з собою трофей – відрізаний хвіст Бобра, і з відчуттям щастя йде додому: *«Rabbit hit him (Beaver) a powerful blow on the back of the neck and poor Beaver fell down dead. Then he cut off his tail that was made like a file, and went away happy, for he knew that the Chief would be very angry when he found what had happened to his wood-cutter».*

Однією з найголовніших характеристик, що відмічаємо в образах трікстерів є те, що попри їхні негативні риси та вчинки, вони є борцями за справедливість, захищають ображених, співчутливі та готові на самопожертву заради того, кого спіткало лихо. У казці «Rabbit and the Indian Chief» Заєць обурюється тим, що Вождь не винагородив тварин, які допомагали мешканцям селища: *«you always reward good deeds with evil»*, адже Вівця, яка все життя давала людям своє хутро, і Коза, яка забезпечувала людей молоком, тепер постарішали і Вождь відправляє їх на смерть до м'ясника, а Качка, яка впродовж життя віддавала людям власних каченят, тепер буде зготована на вечерю. Вождь звинувачує Зайця у нахабності та брехні: *«The Chief was very angry because of Rabbit's insolence»*, проте тварини підтримують свого захисника: *«Rabbit has spoken truly ... Rabbit has spoken wisely and justly»*. В іншій канадській казці «How Rabbit lost his tail» ступінь самопожертви межує із загрозою власному життю. У зазначеній казці Заєць, який є майстерним провідником через ліс, пропонує свої послуги Індіанцю, який заблукав дорогою на власне весілля. Протягом їхньої подорожі Індіанець спочатку провалюється у глибоку яму, проте Заєць не залишає попутника у біді та дає хлопцю вхопитися за заячий хвіст, щоб у такий спосіб витягти Індіанця з ями: *«Have no fear, I will get you out without mishap ... Catch hold of my tail»*, але хлопець виявився таким важким, що відірвав заячий хвіст: *«the man, who was very heavy, was more than he could bear, and poor Bunny's tail broke off within an inch of the root»*. Попри це Заєць не полишає надії врятувати Індіанця та пропонує хлопцю вхопитись за заячі задні лапи: *«Take hold of my legs and hang on tight»*; однак, навіть сильні лапи відважного провідника не витримують ваги юнака і розтягуються так сильно, що Заєць майже втрачає їх. Коли Зайцю усе-таки вдалося витягти Індіанця з ями, він помічає, що його задні лапи більше не виглядають як раніше – тепер вони довгі і він більше не може стояти на них прямо, а його хода стала нагадувати дивакуваті стрибки: *«He found to his dismay that his legs had lengthened greatly because of their heavy load. He was no longer able to walk straight, but he now had to hop along with a strange jumping gait».* Незважаючи ні на що, Заєць не залишає Індіанця самого в лісі, мандрівники продовжують свій шлях і вчасно прибувають на весілля.

Висновки. Аналіз англомовних фольклорних текстів Канади дав змогу виявити набір характеристик, що є притаманними образові трікстера. Кожен персонаж, який є уособленням зазначеного образу, має свій специфічний набір якостей, що може у різний спосіб бути реалізованим як у декількох окремих фольклорних творах, так і у межах одного казкового тексту. Однак спільними характеристиками, які є властивими образові трікстера та втіленими у більшості англомовних казкових творів є наступні: жадібність і постійний голод; заздрість; гонитва за славою або зиском, який буде отримано у якості винагороди, відтак трюкацтво й обман, що допомагають виконувати певну роботу самостійно, чи за допомогою інших, менш тямущих персонажів; боягузливість; мстивість і жорстокість; попри велику кількість негативних якостей, образові трікстера, що втілився у казкових творах Канади,

притаманні й позитивні риси, а саме: гумор, допитливість, боротьба за справедливість, співчуття, готовність допомагати нужденним і йти на самопожертви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cambridge dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/trick (дата звернення: 30.03.2023)
2. The Britannica dictionary. URL: https://www.britannica.com/dictionary/trick (дата звернення: 30.03.2023)
3. Hyde L. Trickster Makes This World: Mischief, Myth, and Art. New York, 1998. P. 355.
4. Кузьміченко І. Культурний потенціал феномена трікстера: сучасний погляд. *Культура народов Причерноморья*. 2013. № 262. С. 172–175. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/92443/43-Kuzmichenko.pdf?sequence=1 (дата звернення: 3.04.2023)
5. Jung C. G. The Archetypes and the Collective Unconscious / translated by R. F. C. Hill. Princeton, 1968. P. 256–270.
6. Турчина М. The archetype of the trickster and its embodiment in the artistic images of Goat and Malanka. *Культурологічна думка*. 2022. № 22. С. 102–111. URL: https://www.culturology.academy/wp-content/uploads/KD22_Turchyna.pdf (дата звернення: 3.04.2023)
7. Abrahams R.D. Trickster, the Outrageous Hero / ed. T. P. Coffin. Our Living Traditions: An Introduction to American Folklore. New York, 1968. P. 170–171.
8. Hynes W.J., Doty W.J. Mythical Trickster Figures: Contours, Contexts, and Criticism. Tuscaloosa, 1993. P. 33–45.
9. Reder, D., Morra, M. Troubling Tricksters. Waterloo, 2010. P. 8–12.

УДК 81’373.611:61:[811.111
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.20

СЛОВОТВІРНІ ПРОЦЕСИ У СУЧАСНІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА ПРИКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

WORD FORMATION PROCESSES IN MODERN MEDICAL TERMINOLOGY (BASED ON ENGLISH LANGUAGE)

Матвіяс О.В.,
orcid.org/0000-0002-5541-1857
старший викладач кафедри української та іноземних мов
Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Базиляк Н.О.,
orcid.org/0000-0002-9475-1213
кандидат педедагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Будзин В.Р.,
orcid.org/0000-0002-4250-9695
кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
завідувачка кафедри спортивної медицини, здоров’я людини
Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Формування медичної термінології у сучасній англійській мові можна охарактеризувати двома абсолютно різними явищами: перше – опрацьована та міжнародно-стандартизована номенклатура у галузі медицини та друге – швидкий розвиток нестандартизованої термінології окремих клінічних галузей. У той час коли у минулому нові медичні терміни здебільшого утворювалися морфологічним шляхом засобами деривації та вживанням словотвірних компонентів латинського і грецького походження, сьогодні переважаючим є синтаксичний спосіб, тобто утворення термінологічних сполук, які згодом часто трансформуються у абревіатури. Крім найпоширеніших способів термінотворення, існують також деякі граничні способи, результатами яких є акроніми, епоніми, топоніми, міфоніми, зооніми тощо. Щоб зрозуміти значення цих, відносно нових, медичних термінів, які доволі легко і швидко утворюються і зростають за чисельністю, а тому ще не є стандартизованими чи фіксованими, нам необхідно ознайомитися

з їх етимологією та мотивацією утворення. У нашій статті ми розглянемо окремі шляхи словотворення у галузі медичної термінології, звертаючи увагу на граничні способи, зокрема утворення епонімів. Ці, відносно нові, медичні терміни доволі легко і швидко утворюються і зростають за чисельністю, а тому ще не є стандартизованими чи фіксованими. Було досліджено етимологію та мотивацію їх утворення. Установлено, що багатокомпонентні епоніми активно поповнюють терміносистему галузі медицини але не є зручними на практиці, тому уступають описовим термінам. Експерти ВООЗ при обробці віддають перевагу описовим багатослівним термінам перед епонімами. Недоліком є те, що вони несуть незначне інформативне навантаження, тому їх важче зрозуміти, ніж описові багатокомпонентні терміни. Тільки спеціалісти вузького профілю знайомі з епонімами і послуговуються ними на практиці. Позитивною стороною утворення епонімів, у тому числі багатокомпонентних, є фіксування імен осіб причетних до наукового і практичного внеску у розвиток медицини і дотичних до неї галузей. Епоніми надають колориту термінологічній системі медицини і запроваджують певні медичні традиції.

Ключові слова: медична термінологія, деривація, комплексні терміни, граничний словотвір, комплексні епоніми.

The formation of medical terminology in the modern English language can be characterized by two completely different phenomena: the first is a developed and internationally standardized nomenclature in the field of medicine, and the second is the rapid development of non-standardized terminology in certain clinical fields. While in the past new medical terms were mostly formed morphologically by means of derivation and the use of word-forming components of Latin and Greek origin, today the predominant method is syntactic, that is, the formation of terminological compounds, which later often transform into abbreviations. In addition to the most common methods of term formation, there are also some extreme methods, the results of which are acronyms, eponyms, toponyms, mythonyms, zoonyms, etc. In order to understand the meaning of these relatively new medical terms, which are quite easily and quickly formed and grow in number, and therefore are not yet standardized or fixed, we need to familiarize ourselves with their etymology and the motivation of their formation. In our article, we will consider separate ways of word formation in the field of medical terminology, paying attention to borderline ways, in particular, the formation of eponyms. These relatively new medical terms are quite easily and quickly formed and grow in number, and therefore are not yet standardized or fixed. The etymology and motivation of their formation was investigated. It has been established that multi-component eponyms actively supplement the terminology of the field of medicine, but are not convenient in practice, therefore inferior to descriptive terms. When processing, WHO experts prefer descriptive multi-word terms to eponyms. The disadvantage is that they carry a small information load, so they are more difficult to understand than descriptive multi-component terms. Only specialists of a narrow profile are familiar with eponyms and use them in practice. The positive side of the formation of eponyms, including multi-component ones, is the recording of the names of persons involved in the scientific and practical contribution to the development of medicine and related fields. Eponyms give colour to the terminological system of medicine and introduce certain medical traditions.

Key words: medical terminology, derivation, complex terms, borderline vocabulary, complex eponyms.

Постановка проблеми. У минулому столітті клінічна медицина розвинулася у багато нових галузей. Появилися вузькоспеціалізовані напрямки, наприклад кардіологія, ендокринологія, гастроентерологія, гематологія, інфектологія, нефрологія, онкологія, пульмонологія, ревматологія, та інші. Усе це могло статися завдяки стрімкому розвитку науки і високих технологій, цифрових у тому числі. Були винайдені нові діагностичні пристрої та методи, такі як комп'ютерна томографія, сонограф, мамограф, лапароскоп, колоноскоп, магніторезонансне зображення (МРТ) тощо. Появилися та модифікувалися нові хвороби, такі як СНІД, різновиди вірусних захворювань, наприклад пташиний грип (вірус H5N1), свинячий грип (вірус H1N1), коронавірус тощо. Усі ці нові явища потрібно було назвати, задокументувати та поширити серед науковців, фахівців галузі та населення у тому числі. Нові слова – медичні терміни, треба було сформувати. Належної уваги заслуговувало формування нових термінів у кожній галузі медицини, оскільки терміни поступово стають частиною загальновживаної мови. Між загальновживаною (кодифікованою) мовою і мовою науки існує дуже тісний звязок. З одного боку, до процессу термінотворення залучаються одиниці загальновживаної лексики, а з іншого боку новоутворені терміни активно насичують мову пересічних людей. До вживання медичних термінів залучені не лише фахівці галузі медицини, а й усі верстви населення, позаяк кожна людина впродовж свого життя стикається з послугами медичних працівників. Отже, ми вирішили відстежити які шляхи термінотворення у галузі медицини і дотичних до неї галузей переважають у наш час. Свою увагу ми зосередили на граничних способах утворення медичних термінів у сучасній англійській мові, а саме багатокомпонентних епонімах. Поява епонімів, зокрема багатокомпонентних, викликала дискусію серед науковців і практиків щодо ефективності та доцільності їх вживання [11, 13]. До цього питання зверталися у своїх працях Whitworth, J. [11], Watholder, N., Ravin, Y., Choi, M. [10], Thielen C. [9], Andrews, E. [1], Chabner, D. E. [2], Dzuganova, B. [3], McDonald, D. [7] та інші учені.

Постановка завдання.

Метою нашого дослідження є синтаксичний словотвір, поширений у формуванні новітньої терміносистеми галузі медицини. Розвідку нашого дослідження ми звузили до аналізу

комплексних епонімів, оскільки вважаємо цей граничний спосіб термінотворення у сучасній англійській мові доволі продуктивним.

Джерельною базою нашого дослідження стали термінологічні словники галузі медицини, підручники, посібники та інша науково-методична література, яка використовується у навчальному процесі підготовки фахівців з фізичної терапії та ерготерапії у вищих навчальних закладах України і за кордоном, періодичні видання англійською мовою призначені як для вузького кола спеціалістів, так і для широких верств населення.

Для ведення дослідження шляхів сучасного термінотворення у галузі медицини ми застосовували методи аналізу наукової, науково-методичної та науково-популярної літератури, метод математичної статистики, структурний аналіз термінологічних одиниць.

Виклад основного матеріалу. У процесі становлення медичної термінології можна спостерігати два абсолютно різних явища: дуже точно розроблена, міжнародно-стандартизована термінологія і термінологія вузьких галузей медицини, де спостерігається певний термінологічний хаос [10]. Основною причиною цього явища є швидкий розвиток новітніх технологій і необхідність негайно дати назви новим захворюванням, симптомам пристроям, апаратам, методикам, тощо. Усі спроби уніфікувати медичну термінологію на міжнародному рівні досі здебільшого були безуспішними. Перша спроба створення уніфікованої міжнародної класифікації хвороб була створена уже в 19 столітті. Ця класифікація не мала єдиних правил і, як і сьогоднішня Міжнародна класифікація хвороб (МКХ), є лише технічним інструментом, який використовується для статистичних цілей. Брак уніфікованої медичної термінології спостерігається особливо сьогодні, коли інформаційні технології стрімко увійшли в медицину і тому виникла необхідність бездоганного міжнародного зв'язку для ефективної співпраці фахівців для обміну досвідом та методиками, боротьби з епідеміями та пандеміями, а також лікування рідкісних захворювань. З лінгвістичної точки зору, дослідження новоутворених медичних термінів є набагато цікавішим своєю різноманітністю.

Терміносистема поповнюється новими одиницями, які можна розподілити за способами утворення у наступні групи: 1) морфологічні, за типом деривації, складання, скорочення; 2) синтаксичні, шляхом утворення словосполучень, у тому числі комплексних, 3) семантичні, шляхом звуження (конкретизації) значення загальновживаних слів; 4) сема-семантичні, метафорично-метонімічним перенесенням попереднього значення; 5) запозичення терміна з інших мов.

Особливим способом утворення медичних термінів є різноманітні «-оніми», такі як епоніми, топоніми, зооніми, міфоніми, тощо. Слова -оніми походять від грецького onyma, що означає «ім'я». Ще цей тип словотворення називають «антропоніми» від грецького слова ánthropos, що означає «людина». Хоча цей тип утворення термінів здається, на перший погляд, не таким поширеним як деривація, однак насправді, при аналізі термінологічних медичних словників, ми виявили доволі велику кількість уже фіксованих епонімів. Медицина з ентузіазмом називає симптоми, хвороби, тести, проби, віруси, методики, прилади, апарати, інструменти, тощо іменами науковців та практиків. Деякі джерела стверджують, що існує близько 8000 епонімів (інтернет-ресурс http://www.whonamedit.com); інші оцінюють їх кількість досягає 30 000 [3]. Очевидно, взято до уваги усі галузі дотичні певним чином до медицини. У деяких галузях медицини існують навіть епонімічні словники.

Не завжди легко пояснити походження -онімів, оскільки вони не відображають будь-якої істотної характеристики терміна [7]. Вони не інформують нас про зміст терміна. Епоніми мають давню традицію в Європейській медицині. Епонім для науковця розглядається як почесть, свого роду винагорода, увіковічнення в царині науки. «Епонім, а не анонімність, є стандартом» вважає Мертон у своїй праці What is a Name? The eponymic route to immortality. [4].

У той час, коли медицині не вистачало засобів для дослідження основних причин багатьох синдромів, утворення епоніма було зручним механізмом для прикріплення ярлика до хвороби. Деякі хвороби були названі на честь людей, які першими їх описали або за іменем пацієнта, який потерпав від такої хвороби чи навіть літературного героя або історичну постать, яким були притаманні певні яскраво виражені симптоми. Зазвичай поява епоніма передбачала публікацію статті у поважному медичному журналі і таким чином термін поширювався і став фіксованим. Саме таким був випадок прогресуючого дегенеративного розладу центральної нервової системи, названого на честь англійського доктора Джеймса Паркінсона або особливою формою деменції, яку вивчив і вперше описав німецький невропатолог Алоїс Альцгеймер.

Епоніми – далеко не нове явище в медицині. Вони були відомі ще в епоху Галена (приблизно 125 – 199 рр. до н. е.), як зазначено в Хроніках медицини. Галéн, чи Галéн Перга́мський, часто використовується латинізована форма імені Кла́вдій Галéн – грецький лікар, хірург і філософ римської доби. Гален вважав, що людський організм складається із щільних і рідких частин, він досліджував організм шляхом спостереження за хворими і розтину трупів. Більш широка поява та використання епонімів, однак, припадає на початок першої половини XIX ст. [3], коли на честь доктора була названа частина людського тіла, хвороба, симптом, синдром, фактор, аномалія тощо, наприклад *Arnold–Chiari malformation, Baastrup sign, Baker cyst, Bancroft filariasis, Bankart lesion, Basedow coma, Becker muscular dystrophy, Besnier prurigo Binswanger dementia, Brenner tumour, Brewer kidney, Brodie abscess, Capgras delusion, Cooley anemia, Cushing ulcer, Ehrlichiosis, Friedreich's ataxia* та інші.

З часом науково-технічний прогрес зумовив розгалуження у медицині і привів до появи вузьких спеціалізацій та великої кількості прикладних галузей і, відповідно, сприяв розростанню терміносистеми у галузі медицини та прикладних наук. У нашому дослідженні ми проаналізували напрямки утворення епонімів, їх структуру і компоненти. Для дослідження ми відібрали 566 одиниць з інтернет-словника епонімів, Нового англо-українського медичного словника і автентичних текстів для пошукового читання взятих з інтернет-ресурсів. За структурою усі епоніми були згруповані наступним чином: однокомпонентні і комплексні, тобто дво- і більше компонентні. З поміж комплексних епонімів ми виокремили дво-, три-, чотири- і п'ятикомпонентні одиниці. Для прикладу двокомпонентний епонім – *Leigh's disease – Denis Archibald Leigh,* трикомпонентний – *King–Kopetzky syndrome – P. F. King, Samuel J. Kopetzky*, чотирикомпонентний – *Ruzicka–Goerz–Anton syndrome – T. Ruzicka, G. Goerz, I. Anton Lamprecht*, п'ятикомпонентний – *Gerbec–Morgagni–Adams–Stokes syndrome – Marko Gerbec, Giovanni Battista Morgagni, Robert Adams, William Stokes*.

Однокомпонентні епоніми утворилися морфологічним способом. Серед досліджуваних одиниць виявилося лише одинадцять термінів, а саме *Babesiosis, Bilharzia, Brucelosis, Donovanosis, Erlichiosis, Leishmaniosis, Listeriosis, Lobomycosis, Mansonelliasis, Rickettsiosis, Theileriosis*. Усі терміни були утворені суфіксальним способом, шляхом приєднання суфікса до власного імені. Найпродуктивнішим суфіксом виявився суфікс *–osis* – 9 термінологічних одиниць. Суфікс *-osis (-oses)* позначає процес або стан перетворення, крім того у медичних термінах – паталогічний стан; походження з грецької мови через латину. ***Babesiosis*** *a disease of cattle and other livestock, transmitted by the bite of ticks. It affects the red blood cells and causes the passing of red or blackish urine. Also called piroplasmosis, redwater, or murrain. The disease is caused by protozoans of the genus Babesia, phylum Sporozoa Origin: early 20th cent.: from modern Latin Babesia, from the name Victor Babès (1854–1926), Romanian bacteriologist.* За допомогою суфікса *-ia* утворено один термін. Суфікс – *-ia* позначає стан чи розлад; походження з грецької мови або латини. ***Bilharzia*** *a chronic disease, endemic in parts of Africa and South America, caused by infestation with blood flukes (schistosomes). Also called bilharziasis or schistosomiasis the fluke (schistosome) itself Origin: mid 19th cent.: modern Latin, former name of the genus Schistosoma, named after Theodor Maximilian Bilharz (1825 – 62), the German physician who discovered the parasite.* Ще один однокомпонентний термін – *Lobomycosis* – утворився шляхом зрощення власного імені і уже існуючого терміна *mycosis. Mycosis* – самостійний термін, який означає захворювання спричинене зараженням грибками, однак легко зрощується з іншим словом, утворюючи новий термін.

Нами виявлені комплексні терміни-епоніми, які складаються з одного, двох, трьох, чотирьох власних імен і самостійного терміна (Таблиця 1). Серед досліджуваних одиниць не знайдено комплексних термінів, які б налічували більше ніж п'ять компонентів. Компоненти-імена учених, практиків, пацієнтів, тощо самі по собі не несуть інформації про суть хвороби. Самостійні терміни-компоненти, які є носіями інформації про захворювання, стан, орган, тощо доволі чисельні; виявлено 59 складових одиниць, серед яких найчастотніші наступні: *syndrome, disease, tumor, malformation, dystrophy, delusion, complex, thyroditis, anemia, ulcer, cyst, angina*; інші серед досліджуваних термінів зустрічаються лише по одному разу.

Отже, найбільш поширеною складовою комплексних медичних термінів-епонімів є самостійний термін *syndrome* – 312 випадків. Медичний термін *syndrome* означає *комплекс характерних для певного захворювання симптомів.* Другим за чисельністю утворень комплексних термінологічних одиниць є самостійний термін *disease* – 160 випадків, значення якого *порушення*

Таблиця 1

№	Хвороба/стан, інше	Кількість компонентів				
		2 компонента	3 компонента	4 компонента	5 компонента	Всього
1	Syndrome	165	119	21	7	312
2	Disease	115	38	7	-	160
3	Tumor	11	1	-	-	12
4	Anemia	4	-	-	-	4
5	Delusion	3	-	-	-	3
6	Complex	3	-	-	-	3
7	Thyroditis	3	-	-	-	3
8	Angina	3	-	-	-	3
9	Malformation	3	-	-	-	3
10	Ulcer	3	-	-	-	3
11	Інші (49)	35	12	2	-	49
12	Всього	348	170	30	7	555

нормальної життєдіяльності організму під впливом несприятливих чинників внутрішнього й зовнішнього середовища. Tumor – пухлина – входить до складу досліджуваних термінів доволі рідко – серед досліджуваних комплексних одиниць – 12 випадків. Ще рідше компонентами комплексних термінів-епонімів є наступні самостійні терміни *anemia – анемія, delusion – марення, complex – комплекс, thyroditis – тиреоїдит, запалення щитовидної залози, angina – будь-який розлад при якому спостерігаються сильні локальні болі, malformation – вада (вроджена) розвитку, ulcer – виразка*. Названі самостійні терміни зустрічаються як компонент досліджуваних комплексних термінів-епонімів по три рази кожен, окрім *anemia* – 4 випадки. Решта 49 самостійних медичних термінів, як компонент комплексного епоніма зустрічаються лише по одному разу.

Щодо аналізу компонентів-власних імен ми виявили наступну тенденцію: з 555 досліджуваних термінів 348 є двокомпонентними, тобто містять одне ім'я ученого, решта 207 –багатокомпонентні, тобто до їх складу входить два і більше імені. Отже, багатокомпонентні термінологічні сполуки-епоніми складають 37,9 відсотків від загальної кількості досліджуваних одиниць. Багатокомпонентний епонім не є зручним для вживання і зрозумілий лише дуже вузькому колу фахівців, оскільки значиме інформативне навантаження несуть складові, які позначають медичний стан, метод, інструмент, тощо. Крім того багатокомпонентний термін-епонім для зручності часто скорочують до дво-, чи, рідше трикомпонентного, за першим іменем, що вносить певний хаос у терміносистему галузі медицини та прикладних наук, оскільки появляються абсолютно однакові терміни з різним значенням. *Наприклад Albright disease (a disorder that affects the bones, skin, and several hormone-producing (endocrine) tissues)* і *Albright–Butler–Bloomberg disease – Fuller Albright, Allan Macy Butler, Esther Bloomberg (A syndrome of severe developmental anomalies, marked by short-limbed dwarfism affecting the lower extremities, bowing of the lower limbs, genua vara, occasional genua valga, costochondral beading, enlarged wrists and ankles, enamel hypoplasia, delayed dentition, and premature loss of permanent dentition.)* Наступним негативним явищем для формування терміносистеми є те, що іменем ученого названо кілька хвороб чи станів наприклад *Babinski–Fröhlich syndrome – Joseph Babinski, Alfred Fröhlich, Babinski–Froment syndrome – Joseph Babinski, Jules Froment Babinski–Nageotte syndrome – Joseph Babinski, Jean Nageotte.* Тому фахівці, особливо практики послуговуються швидше описовим терміном, а не епонімом.

Висновки. У той час коли у минулому нові медичні терміни здебільшого утворювалися морфологічним шляхом засобами деривації та уживанням словотвірних компонентів латинського і грецького походження, сьогодні переважаючим є синтаксичний спосіб, тобто утворення термінологічних сполук. Серед найпоширеніших способів синтаксичного термінотворення, виокремлено граничний спосіб – епоніми. Щоб зрозуміти значення цих, відносно нових, медичних термінів, які доволі легко і швидко утворюються і зростають за чисельністю, а тому ще не є стандартизованими чи фіксованими, було досліджено етимологію та мотивацію їх утворення. Установлено, що багатокомпонентні епоніми активно поповнюють терміносистему галузі медицини але не є зручними на практиці, тому уступають описовим термінам. Експерти ВООЗ при обробці віддають

перевагу описовим багатослівним термінам перед епонімами. Недоліком епонімів є те, що вони несуть незначне інформативне навантаження, тому їх важче зрозуміти, ніж описові багатокомпонентні терміни. Тільки спеціалісти вузького профілю знайомі з епонімами і послуговуються ними на практиці. Позитивною стороною утворення епонімів, у тому числі багатокомпонентних, є фіксування імен осіб причетних до науково і практичного внеску у розвиток медицини і дотичних до неї галузей. Епоніми надають колориту термінологічній системі медицини і запроваджують певні медичні традиції.

Перспективи подальших розвідок. Надалі планується дослідити та провести структурний аналіз зоонімів, їх етимологію та частотність вживання у науковій та науково-популярній літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Andrews E. A History of Scientific English. The Story of its Evolution Based on a Study of Biomedical Terminology. Richard R. Smith. New York. 1947. P. 342.

2. Chabner D. E. The Language of Medicine. Ed.12th. W. B. Saunders Company. New York. 2020. P.1074.

3. Dzuganova B. English medical terminology – different ways of forming medical terms. 2013. JAHR. Vol. 4. N 7. P. 55–69.

4. List of eponymous diseases: веб-сайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_eponymous_diseases#External_links (дата звернення: 05.03.2023).

5. Матвіяс О. В. Базиляк Н. О., Будзин В. Р. Епоніми у медичній термінології англійської мови. Prospects and achievements in applied and basic sciences: abstracts of IV International and Scientific Conference.(February 9–12, 2021, Hungary). Budapest. 2021. Vol. 4. P. 444–447.

6. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-formation. München. C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung. 1969. P. 545.

7. McDonald D. Internal and external evidence in the identification and semantic categorization of proper names. In: Boguraev B, Pustejovsky J, editors. *Corpus Processing for Lexical Acquisition.* Cambridge. MIT Press. 1993. pp. 61–76.

8. O'Sullivan B. Susan, Schmitz Thomas J. Physical Rehabilitation: Assessment and Treatment. 3d ed. Philadelphia, 1994. 748 p.

9. Thielen C. An Approach to Proper Name Tagging for German. In: From Texts to Tags: Issues in Multilingual Language Analysis. Proceedings of the ACL SIGDAT Workshop. Dublin. 1995. pp. 35–40.

10. Wacholder N., Ravin Y., Choi M. Disambiguating proper names in text; Proceedings of the Applied Natural Language Processing. Washington, DC. 1997. pp. 202–208.

11.Whitworth J. A. Should eponyms be abandoned? No. BMJ. September 1; 335(7617). 2007. P. 425.

12. World Health Organization. International statistical classification of diseases and related health problems. веб-сайт. URL: www.who.int/classifications/apps/icd/icd10online (дата звернення: 05.03.2023).

13. Woywodt A., Matteson E. Should eponyms be abandoned? Yes. BMJ. September 1; 335 (7617). 2007. P. 424.

РОЗДІЛ 3
ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.512.161’36
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.21

КОНЦЕПТ *EMEK (ПРАЦЯ)* У ТУРЕЦЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

CONCEPT *EMEK (LABOR)* IN TURKISH LINGUISTIC CULTURE

Сорокін С.В.,
orcid.org/0000-0001-5014-8415
кандидат філологічних наук, професор,
декан факультету східної і слов’янської філології, професор кафедри тюркської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Тарасенко Е.О.,
orcid.org/0000-0002-4315-7214
студентка IV курсу факультету східної і слов’янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Дослідження лінгвокультурних концептів останніми роками становить доволі популярний і продуктивний напрям лінгвістичних досліджень, який має чимало адептів і так само чимало критиків. На наш погляд, лінгвоконцептологія має право на існування як окрема лінгвістична дисципліна, адже лексичний та паремійний матеріал, досліджений на ґрунті концептуального аналізу, дає нам змогу "зануритися" у світобачення й навіть менталітет людей, які належать до іншої культури, об’єктивованої відповідно іншою мовою. Водночас лінгвоконцептуальне дослідження може мати й суто практичну мету, яка полягає у групуванні й аналізі конкретного мовного матеріалу, що може мати користь, зокрема, під час навчання іноземної мови. Чимало адептів цього підходу, і ми поміж них, стверджують, що мова є одним із засобів і способів, причому ключовим, відбиття етнонаціональної свідомості, а окремі мовні реалізації, подібно до цеглинок, складаються в єдине ціле, що в лінгвокогнітивній парадигмі традиційно отримує назву "мовна (концептуальна) картина світу". У представленій статті йдеться про вербалізацію концепту EMEK (ПРАЦЯ), який входить до ключових аксіологічних концептів турецької лінгвокультури. На основі лексикографічних джерел методом суцільної вибірки визначено ключове слово-номінант, а також інші слова-номінанти досліджуваного концепту, побудовано номінативне поле концепту, встановлено фразеологічні одиниці й побудовано паремійне поле концепту. На основі одиниць паремійного поля методом концептуального аналізу встановлено диференційні ознаки концепту EMEK (ПРАЦЯ). Під час дослідження, крім власне методу концептуального аналізу, ми вдавалися до методу суцільної вибірки з використанням лексикографічних джерел, методу польового моделювання (змодельовано номінативне, деривaційне, пареміологічне поля), методу концептуального аналізу для встановлення диференційних ознак концепту, що є предметом дослідження.

Ключові слова: турецька мова, концептологія, концептуальна картина світу, концепт ПРАЦЯ, паремії.

The study of lingua-cultural concepts in recent years became a popular and productive area of linguistic research, which has many adherents as well as many critics. In our opinion, linguistic conceptology has the right to exist as a separate linguistic discipline, because the study of lexical and phraseological material based on conceptual analysis allows us to delve into the worldview and even the mentality of people who belong to a different culture which is objectified accordingly by a different language. At the same time, lingua-conceptual research can also have a purely practical purpose, which is to group and analyze specific language material, and this can be useful particularly when teaching a foreign language. Many adherents of this approach, and we among them, argue that language is one of the crucial means of the reflection of ethno-national consciousness, and separate linguistic realizations, like bricks, are formed into a single whole, which in the lingua-cognitive paradigm is sometimes named "the linguistic (conceptual) picture of the world" or "the linguistic worldview". This research paper deals with the verbalization of the concept EMEK (LABOR), which is one of the key axiological concepts of the Turkish linguistic culture. Based on lexicographic sources, the name-word, as well as other representative-words of the studied concept were determined, the nominative field of the concept was constructed, phraseological units were identified and listed, and the phraseological field of the concept was constructed. According to the units of the phraseological field the differential features of the concept EMEK (LABOR) were established by the method of conceptual analysis. During the research, in addition to the method of conceptual analysis, the complete picking-out method based on lexicographic sources was used for the identification of the name-word, representative-words and paroemias, and the field modelling method was used for modelling nominative, derivational, phraseological fields.

Key words: the Turkish language, conceptology, conceptual worldview, concept LABOR, paroemias.

Питання взаємозв'язку мови, людської свідомості й культури, дослідження особливостей перцепції та інтерпретації свідомістю індивідуума навколишнього світу привернуло значну увагу науковців наприкінці минулого сторіччя. Стрімкий розвиток когнітивної науки й формування принципів антропоцентричності стимулювали розвиток нових напрямів у мовознавстві: когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, психолінгвістики, лінгвоконцептології.

Становленню когнітивної лінгвістики як окремого мовознавчого напряму, який зародився лише у 70–80-х рр. XX ст., сприяли праці таких американських учених, як: Н. Хомський, Дж. Лакофф, Р. Лангакер (Ленекер), Р. Джекендофф, Л. Талмі, У. Чейф, Ж. Фоконьє, М. Джонсон. Значний внесок у вивчення концептології і лінгвокультурології зробили українські лінгвісти, зокрема: І. О. Голубовська, А. С. Зеленько, С. А. Жаботинська, О. С. Снітко, В. В. Жайворонок, А. М. Приходько, Т. А. Космеда, Т. В. Монахова, Л. А. Лисиченко, Т. П. Вільчинська, Т. В. Радзієвська, О. О. Селіванова та інші науковці. Аналізові концептів присвячені праці польської лінгвістки А. Вежбицької, варто згадати й про таких турецьких лінгвістів, як Нермі Уйгур, Доган Гюнай, Маджіт Гьокберк, Доган Аксан, Бозкурт Гювенч, Шюкрю Уналан та інші, які зробили значний внесок у дослідження взаємозв'язку мови, мислення і культури (детальніше про це див. [6]). Фундаментальні доробки згаданих учених становлять теоретичну основу нашого дослідження.

У парадигмі антропоцентризму мова розглядається не лише як засіб комунікації, а й як засіб вираження думок та внутрішнього світу як окремого індивідуума, так і всього етносу. Основними поняттями, якими оперує цей напрям, є концептуальна (мовна) картина світу, а також концепт як основна одиниця національного менталітету (етнолінгвальної свідомості). Мова, як зазначає турецький лінгвіст Мухаррем Ергін, – це живий організм, який має свої закони й розвивається лише в межах цих законів, система "таємних домовленостей", основу якої було закладено невідомо коли; це "соціальний інститут, сплетений зі звуків" [15, с. 23].

Концепти постають як абстрактні ментальні утворення, ментальні образи, що мають закріплені за собою мовні репрезентанти. Багатогранний та абстрактний характер концептів зумовлює наявність значної кількості різноманітних визначень, типологій та класифікацій. Концепт *EMEK (ПРАЦЯ)* має антропоцентричну природу, входить до соціально-культурної категорії концептів і загалом є універсальною категорією, притаманною кожному народові. Праця – одна з умов існування та розвитку людства. Водночас у різних культурах праця може мати відмінний асоціативний фон. Отже, **актуальність дослідження** зумовлена значимістю концепту *EMEK (ПРАЦЯ)* для будь-якої культури, зокрема й турецької. Названий концепт є одним із ключових, базових концептів, які, на нашу думку, є важливими для розуміння цінностей будь-якого етносу.

Мета дослідження полягає у встановленні особливостей вербалізації концепту *EMEK* і визначенні диференційних ознак цього концепту у турецькій лінгвокультурі. Реалізація мети нашого дослідження передбачає використання таких методів: метод суцільної вибірки, який застосовується для добору фактичного матеріалу дослідження; метод компонентного аналізу, який передбачає аналіз та виявлення змісту семантичних складників лексичних одиниць; метод концептуального аналізу, що полягає у здійсненні семантичної інтерпретації концепту й дозволяє розкрити національно-культурні особливості народу; метод моделювання полів, який слугує способом упорядкування сукупності мовних засобів, які об'єктивують (вербалізують) концепт, шляхом побудови номінативного поля.

Кожен концепт маркується національно-етнічною специфікою. Обраний нами для дослідження концепт *EMEK (ПРАЦЯ)* зараховуємо до ключових концептів – концептів-констант будь-якої культури, зокрема турецької. Дослідження обраного концепту через вивчення лексико-фразеологічної системи турецької мови дає змогу зазирнути у складні когнітивні процеси моделювання та осмислення дій турецького етносу.

Ядерна структура концепту EMEK: номінація, етимологія та деривaційне поле. Праця – це конститутивна умова життєдіяльності людства, яка реалізується у соціокультурному континуумі. Як ми вже наголошували вище, цей лінгвокультурний концепт має неабияку значущість для національної самосвідомості, а отже, концепт *EMEK (ПРАЦЯ)* є одним із базових концептів для турецького етносу. Зміст та об'єм концепту встановлюється шляхом побудови номінативного поля.

Першим етапом нашого дослідження є визначення ядерної структури концепту. Принагідно згадаємо, що в українській тюркології уже наявне дослідження концепту *ПРАЦЯ*. Н. В. Сіленко у своїй статті [5] досліджує концепт *ПРАЦЯ* у турецькій мовній картині світу шляхом визна-

чення способів представлення концепту через паремії у турецькій мові. Дослідниця визначає як основне слово-репрезентант концепту лексему *iş*, а також вказує його три синоніми – *emek, çalışma, işçilik* [5, с. 148]. На наш погляд, у згаданій праці авторка значно звузила зміст концепту, а визначивши як його слово-номінант лексему *iş*, яка обмежена у своїх семантичних й функціональних потенціях (це, швидше, *робота*, ніж *праця*), "відсікла" цим значну кількість іманентно властивих концептові диференційних ознак. Вважаємо більш правомірною думку про те, що концепт *ПРАЦЯ* репрезентується у турецькій мові лексемою-номінантом *emek*, а сам концепт налічує двадцять номінацій. Отже, ядром і ключовим словом-репрезентантом концепту слід вважати лексичну одиницю *emek*.

Згідно з дефініціями, які подає Турецький тлумачний словник, *emek* – це: 1) фізичні й розумові зусилля, які докладаються для виконання певної роботи; 2) трудовий процес, до якого людина свідомо долучається задля досягнення певної мети і який як змінює її природні та соціальні рамки, так і змінюється сам; 3) довга та виснажлива, копітка робота [14, с. 705].

Очевидно, що заголовне слово-найменування концепту не вичерпує мовних засобів його об'єктивації: "відмінною особливістю реалізації концептуальних систем у мові є водночас той факт, що один і той самий зміст може бути переданий у мові альтернативними засобами" [3, с. 8]. Методом суцільної вибірки ми встановили двадцять лексичних одиниць, які є прямими вербалізаторами концепту *EMEK*. Навколоядерну зону концепту складають дванадцять лексем: *çalışma* (робота, праця), *iş* (робота, праця), *gayret* (зусилля), *say* (*заст.* робота, праця), *amel* (дія, виконувана робота), *edim* (дія, виконувана робота), *zahmet* (клопіт, праця, труднощі), *çaba* (зусилля), *ceht* (*заст.* зусилля), *efor* (зусилля), *himmet* (праця, зусилля), *güçlük* (клопіт, труднощі).

Ще вісім лексем ми відносимо до периферії концепту: *iş* (робота, праця), *mesai* (робота, праця), *iş güç* (робота, справи, зайнятість), *eser* (праця; зазвичай позначає результат праці), *meşgale* (робота, зайнятість), *uğraş* (робота, заняття, зайнятість), *meşguliyet* (зайнятість, стан зайнятості), *uğraşı* (зайнятість).

Розглянувши дібрані лексеми, можемо дійти висновку, що концепт *EMEK* характеризується за двома параметрами: праця як "зусилля, які докладаються для виконання певної роботи чи досягнення певної мети" та праця як "робота, справи, діяльність, зайнятість". Також принагідно зауважимо, що лексему *iş* ми віднесли як до навколоядерної зони концепту, так і до його периферії. Це обґрунтовується тим, що лексема *iş* містить семантичні ознаки обох зазначених груп: *iş* як *"emek, güç harcayarak yapılan çalışma"* (праця, зусилля) та *iş* як *"görev, mesai"* (робота, обов'язок).

Визначивши понятєвий субстрат концепту, який складають наведені вище визначення та лексичні одиниці, вбачаємо необхідність у з'ясуванні внутрішньої форми концепту *EMEK* – етимології ключового слова-репрезентанта. Для цього звернімося спершу до етимологічного словника турецької мови [10], який фіксує, що лексема *emek* походить від дієслів *irmek* (бути, перебувати в дії) та *ermek* (працювати, зріти, витрачати сили). З плином часу відбулося випадіння звуку "r" і слово набуло форми *imek/ emek*. Фонетичні зміни спричинили й семантичні, тому це слово набуло нового значення – "сили, які витрачаються під час виконання якоїсь роботи, виконана робота" [39, с. 107]. У тезаурусі Ф. Менінського (1680 рік) лексема *emek* дефінується як *zahmet, uzun süren ağır iş* – клопіт, складнощі, тривала тяжка робота, а етимологічний словник Ж. Клосона (1972 рік) фіксує лексему *emgek* та її дефініцію *ağrı, sızı, ağır iş* – біль, тяжка робота [12, с. 715].

Існує кілька різних припущень стосовно етимології слова *emek*: 1) слово *emek* походить від давньотюркського слова *emgek "zorluk, zahmet, eziyet"* (складнощі, труднощі, страждання) і його було утворено від дієслова *emgemek – "zorluk çekmek, göğüslemek"* (мати труднощі, стикатися з труднощами) за допомогою давньотюркського афіксу +Uk; 2) це слово було утворено від давньотюркського дієслова emmek за допомогою афіксу +I(g) [8]. Цікавим є припущення про те, що в лексемі *emek* присутній кореневий зв'язок, наявний між лексемами *em* (ilaç = ліки) та *emmek* (ковтати). Тут простежується зв'язок між афіксом *-ek* та дієсловом *emmek*. Афікс *-ek* раніше був одним з активних словотворчих афіксів давньотюркської мови, який називає не лише якість, а й ім'я, місце, де відбувається якась дія, приміром: *geçmek* (проходити) – *geçek* (перехід – місце, де проходять), *durmak* (стояти) – *durak* (зупинка – місце, де стоять); відповідно *emmek* (ковтати) – *emek* ("місце, де ковтають") [10, с. 107].

Інше джерело [9] фіксує вживання лексеми *emekli* у тезаурусі Ф. Менінського у значенні *zahmetli, zor* (складний) та вживання лексеми *emekli* у значенні *mütekait* (пенсіонер), яке було утворене під час процесу пуризації арабо-перських запозичень, започаткованого Турецьким лінгвістичним товариством наприкінці 1920-х рр.

У фундаментальній праці турецького лінгвіста Х. Н. Оркуна [11], яка присвячена транскрипції та перекладу Орхонських написів, надибуємо використання таких лексем, як *ämgäk (emgek) – emek, mihnet* (праця, труднощі), *ämgätmek (emgetmek) – emek çekdirmek, zahmet vermek, yormak* (примушувати когось багато працювати, завдавати труднощів, втомлювати) [11, с. 793], *ömälämek (emelemek) – emeklemek* (докладати зусиль) [11, с. 829].

Проаналізувавши словники, ми також побудували деривaційне поле ядра досліджуваного концепту. Нам пощастило виявити такі деривати ядерної зони концепту *EMEK*: *emekçi* (працівник), *emekli* (пенсіонер; складний, той, що потребує зусиль), *emeksiz* (легкий, той, що не потребує зусиль), *emektar* (ветеран; досвідчена у якійсь справі людина), *emektaş* (колега, компаньйон). Також ми проаналізували та визначили деривати складників навколоядерної і периферійної зони концепту *EMEK*: *amele* (працівник, робітник), *amelî* – (той, який стосується роботи; практичний), *amelimanda* (непрацездатний), *ameliye* (процес, робота), *edimli* (той, хто має справи; той, який діє), *edimsel* (фактично здійснений, практично виконаний), *gayretkeş* (*заст.* працьовитий, старанний), *gayretli* (працьовитий, старанний), *gayretsiz* (той, який не працює, не докладає зусиль), *işçi* (працівник, робітник), *işçilik* (робота, праця; плата за роботу), *işgüzar* (вправний, здібний; надокучливий, той, хто втручається у справи за відсутності потреби), *zahmetli* (складний, виснажливий, той, який вимагає неабияких зусиль), *zahmetsiz* (легкий, той, який не вимагає зусиль).

Концепт EMEK та наукова термінологія. У лексичному фонді турецької мови за останні 60–80 років відбулися значні зміни у процесі термінологізації: як результат процесу пуризації арабсько-перських запозичень у турецькій мові відбулася заміна довгих описових конструкцій-термінів характерних для османської мови, на турецькі відповідники [7, с. 160]. На нашу думку, терміни є важливою частиною дослідження будь-якої мови, адже термінологічна лексика не часто трапляється у повсякденному мовленні. Зважаючи на те, що праця є соціальним поняттям, на одному з етапів нашого дослідження вважаємо за потрібне визначити зафіксовані у словниках колокації із заголовним словом-ім'ям концепту *EMEK*. Так, звернувшись до турецького словника наукових термінів [13], ми встановили терміни-словосполуки, які містять лексему *emek*: *emek kıtlığı* – дефіцит/ нестача робочої сили, *emek monopolü/ emek tekeli* – монополія на ринку праці, *emek piyasası* – ринок праці, *emek talebi/ emek istemi* – попит на робочу силу, *emek toplumbilimi* – соціологія праці, *emek verimliliği* – продуктивність праці, *emek yoğun teknoloji* – технологічна трудомісткість, *emek-kıt ülkeler* – країни, які мають дефіцит робочої сили, *emek değer kuramı* – трудова теорія вартості, *emekçi sınıfı* – робітничий клас, *emekdışı gelir* – [нетрудовий] незароблений дохід, *emek devir oranı* – коефіцієнт плинності кадрів, *emek ekonomisi* – економіка праці, *emek fazlası* – надлишок робочої сили, *emek göçü* – трудова міграція, *emek hareketliliği/ emek mobilitesi* – трудова мобільність/ мобільність робочої сили, *birikmiş emek* – матеріальне виробництво (праця, яка перетворилася на товар у результаті матеріалізації), *birincil emek piyasası* – первинний ринок праці, *dolaylı emek* – непряма праця, *duygusal emek* – емоційна праця (за теорією Arlie Russell Hochschild), *eviçi emek/ yeniden üretici emek* – репродуктивна [домашня] праця, *tersine dönen emek sunumu* – реверсована пропозиція праці/ пропозиція праці, що відхилена (ситуація, коли зростає рівень заробітної плати й відповідно збільшується кількість праці, яку надає індивід, однак у якийсь момент заробітна плата продовжує підвищуватися, а кількість праці з боку індивіда зменшується), *ucuz emek ülkeleri* – країни, які мають дешеву робочу силу, *ücretli emek* – наймана праця/ робота за наймом, *vasıflı emek* – кваліфікована праця/ кваліфікована робоча сила, *vasıfsız emek* – некваліфікована праця/ некваліфікована робоча сила.

Лексико-фразеологічне (паремійне) поле концепту EMEK. Дослідження паремійного фонду мови є невід'ємною частиною лінгвокультурологічного аналізу концептів. Вважається, що носій мови вбачає у компонентах фразеологізму закодовану інформацію та культурний смисл, який "вичитується" носієм зі слів-компонентів фразеологізму у процесі його відтворення та сприйняття [2, с. 36]. Фразеологічне значення містить не стільки ознаки нині пізнаваних реалій, скільки відношення до вже пізнаного, виражаючи різноманітні об'єкти інтроспекції (емоції, психічний стан тощо) [1, с. 19–20]. Іншими словами, фразеологічні одиниці є кристалізованими дискурсивними знаками, які об'єктивують певну предметно-референтну ситуацію й така об'єктивація має дві площини: мовну (ФО дорівнює певному концепту) і мовленнєву (ФО висвітлює якусь рису концепту) [4, с. 112]. Методом суцільної вибірки нами було виділено дев'яносто п'ять ФО. Здійснивши аналіз дібраних ФО, ми визначили їхні когнітивні (диференційні) ознаки, закодовані в їхній семантиці.

Зважаючи на дві групи лексем, які ми виділили вище й які формують досліджуваний концепт, ми так само можемо поділити фраземи на дві групи. До першої належать ті, які експлікують працю як "зусилля, які докладаються для певної справи чи мети": *çaba göstermek, emek harcamak, emeği geçmek, gayret göstermek/ sarf etmek, gayretine dokunmak, zahmetine değmek, zahmet etmek, zahmete girmek* та деякі інші. Друга група відповідно розкриває таке значення праці, як "робота, справи, діяльність": *gayret dayıya düşmek* (робота лишилася тому, хто зможе впоратися), *işi başından aşmak* (мати дуже багато роботи), *iş bilmek* (знати свою справу), *iş çıkarmak* (зробити багато роботи), *iş görmek* (працювати), *işten güçten vakit bulamamak* (через велику кількість роботи не мати вільного часу), *işi gücü bırakmak* (полишити роботу або діяльність), *mesai yapmak* (працювати понаднормово за додаткову плату) та інші.

Праця як універсальна категорія розглядається у турецькій культурі передусім як умова прожиття, головна годувальниця людини: *Çalışan kazanır* – Хто працює, той і їсть. *Emek olmadan yemek olmaz* – Без праці не буває їжі. *İşsizlik fakirliğin anahtarıdır* – Неробство – ключ до бідності. *Çalışmaya utanan aç kalır* – Той, хто ліниться працювати, залишається голодним. *Gayret komaz adamı* – Завзяття й старанність не залишать людину в біді й труднощах. *Çalışan el, tok karın üzerindedir* – Той, хто працює, ситий. *Sen işlersen mal işler, insan öyle genişler* – Якщо ти працюєш, то й статки працюють, людина так багатіє. Простежується спонука до усвідомлення того, що бездіяльність це найгірше, а отже, потрібно сміливо та завзято братися за роботу: *Bir işe başlamayınca uçlanmaz* – Доки не почнеш роботу, вона не просунеться. *Çalışmakla her iş biter* – Будь-яка справа завершується завдяки праці. *Sen işten korkma, iş senden korksun* – Ти не бійся роботи, нехай робота боїться тебе. *En kolay iş yemek, çiğnemeden yutulmaz* – Найлегша робота – їсти, але не прожувавши, не проковтнеш. *Zahmetsiz bal yenmez* – Не попрацювавши, мед не їдять. *Zahmetsiz lokma yutulmaz*/ *Zahmetsiz lokma yenmez* – Не доклавши зусиль, шматок їжі не проковтнеш. *Çalışkan çiftçi, yağarsa tarladakinden, yağmazsa ambardakinden kazanır* – Працьовитий фермер, якщо йде дощ, отримує прибуток з поля, якщо ж дощ не йде, то отримує прибуток з амбару. *Çalışkanlık baht getirir, tembellik taht götürür* – Працьовитість приносить вдачу, а лінощі віддаляють від престолу.

Праця виявляє людину та її характер, її ставлення до роботи демонструє її справжню цінність: *Adamın iyisi işbaşında belli olur* – Людина найкраще пізнається в роботі. *İş insanın aynasıdır* – Робота – дзеркало людини. Так само не слова виявляють людину, а її робота, адже людину судять за її справами: *Söz ne kadar ucuz ise iş o kadar pahalıdır* – Наскільки дешевим є слово, настільки дорогою є робота. *Hayvan ölür semeri kalır insan ölür eseri kalır* – Помирає кінь – залишається сідло, помирає людина – залишаються її справи.

Робота, виконана з поспіхом, спричиняє невдачі й помилки: *Acele işe şeytan karışır* – У квапливу справу біс втручається. *Acele işin sonu pişmanlıktır/ nedamettir* – Результат спішно зробленої справи – шкодування. Важливо робити справи поступово, приділяючи кожній із них достатньо уваги: *Bir işi bitirmeyince bir işe koşma* – Не завершивши одну справу, не берися за іншу. *Temiz iş altı ayda çıkar* – Для гарної роботи півроку строку. *Sabreyle işine, hayır gelsin başına* – Май терпіння у роботі – матимеш вдачу. Безсумнівно, в очах Аллаха праця має велику цінність: *Allah gayret edenin yardımcısıdır* – Аллах допомагає тим, хто старається. *Çalışmak ibadetin yarısıdır* – Праця – це половина молитви. *Çalışan kul mahrum kalmaz* – Раб [Божий], який працює, не залишиться обділеним.

Часом праця та умови прожиття бувають украй складними: *Bir günlük rızık için iki gün çabalamalıdır* – Хтось має працювати два дні задля прожитку на один день. Загалом праця не буває легкою, вона завжди передбачає докладання неабияких зусиль, інакше неможливо досягти бажаного результату: *Zahmetsiz rahmet olmaz* – Без зусиль не буде спокою. *Zahmetin noktası kalkınca rahmet olur* – Коли крапка над проблемами забирається, вони стають спокоєм. Останній фразеологізм цікавий тим, що у старому письмі, заснованому на арабсько-перській графіці, літери z і r були дуже схожими, однак z мала зверху крапку. Водночас можна простежити, що якою тяжкою не була б праця, турецькі прислів'я нагадують, що чесність і старанність під час виконання роботи завжди на першому місці: *Beşe çalış, üçe çalış, hiçe çalış* – Працюй за п'ять акче, за три і за ніщо. *Yarın ölecekmiş gibi ibadet et, hiç ölmeyecekmiş gibi çalış* – Молися так, немов помреш завтра, працюй так, немов не помреш ніколи. *Hile ile iş gören mihnet ile can verir* – Хто працює, обманюючи інших, той помирає у труднощах й муках. Осуд нечесності й безсовісності простежується й у фраземі *emek düşmanı* – ворог праці – це той, хто не віддає належне людям, які працюють і стараються, не захищає працівників і ставиться до

них несправедливо. Загалом у турецькій культурі значна увага приділяється тому баченню, що працьовитість і старанність усе подолають: *Çalışkan dağları aşar, tembel yolları şaşar* – Працьовита людина подолає гори, а ледача заблукає. *Gayret her müşkülü yener* – Зусилля переможе будь-які труднощі. *Ceht ve sabır ile sıçan tahtayı deler* – Із зусиллям і терпінням миша прогризає дерево.

Водночас інколи простежується осуд марної роботи, адже будь-яка праця має бути спрямована на певний результат: *Boşuna çalışmak akıntıya kürek çekmek olur* – Працювати даремно – немов веслувати проти течії. *Çabalama ile çarık yırtılır* – Із зусиллям взуття рветься. *Kuru gayret, çarık eskitir* – Марні зусилля лише зношують взуття. Той, хто намагається силою виконати неможливу роботу, зазнає збитків, а його зусилля будуть марними. Тут цікавою є також фразема *sağdıç emeği* (букв. *sağdıç* – свідок на весіллі) – марно витрачені зусилля, які залишилися без винагороди, а також фразеологізм *emeği sağdıç emeğine dönmek* – не отримати винагороду за працю, марно витратити зусилля. Отже, можна зробити висновок, що марно витрачена праця має свої наслідки в житті людини, адже така ситуація може її неабияк засмутити та спричинити відчуття жалю. Відповідно потрібно знати свою справу й не втручатися у те, що не по силах: *Aşını, eşini, işini bil* – Знай що їси, з ким дружиш і що робиш. *Boyundan büyük işlere girişme* – Не намагайся зробити те, що тобі не під силу. *Harman dövmek keçinin işi değil* – Це не робота кози хліб молотити. *İş bilenin, kılıç kuşananın* – Робота того, хто її знає, меч того, хто вміє з ним управлятися. *İşini bilmeyen kasap ne bıçak kor ne masat* – М'ясник, який не знає своєї роботи, не має ані наточеного ножа, ані точила для ножів. *Çabalama kaptan ben gidemem* – Не старайся, капітане, я не зможу піти.

Попри всі тяготи, які приносить праця до життя, вважається водночас, що саме праця повертає людину до життя, зцілює її та дає наснагу рухатися далі: *Adamı iş öldürür, iş adamı diriltir* – Праця вбиває людину, але праця й повертає людину до життя. *İş insanın kalayı* – Робота – це олово для людини. Під час роботи тіло й розум розвиваються, зміцнюються та покращуються у всіх відношеннях. Для того, щоб робота була виконана якнайкраще, необхідно вдень працювати, а вночі відпочивати: *Gece işi kör işi* – Робота, зроблена вночі, немов робота сліпого.

Висновки. Аналіз лексичного й паремійного матеріалу, що номінує концепт *EMEK (ПРАЦЯ)* у турецькій лінгвокультурі, дозволяє нам вивести низку диференційних рис цього концепту й зробити висновки щодо того, як саме представники турецької лінгвокультури сприймають і розцінюють працю і її місце в житті людини. Отже для турка праця – це: 1) годувальниця людини й джерело достатку; 2) безупинна старанність та завзяття; 3) дзеркало людини, вияв її особистості; 4) служба Богу; 5) чесність й сумлінність; 6) знання своєї справи досконало; 7) "еліксир" життя для людини. Праця – це зусилля, які потрібно докладати до будь-якої справи; зусилля з метою добування прожитку чи виконання релігійних обов'язків; зусилля, спрямовані на розвиток суспільства; зусилля, без докладання яких неможлива реалізація своїх прагнень. Серед перспектив подальших досліджень – дослідження інших концептів турецької лінгвокультури, насамперед тих, що входять до групи аксіологічних концептів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа, 1987. 135 с.

2. Гапченко О. А. Фразеологічні одиниці як фрагмент національної мовної картини світу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика*. 2008. Вип. 19. С. 35–37.

3. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу : Монографія. Київ; Івано-Франківськ : Плай, 2004. 248 с.

4. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.

5. Сіленко Н. В. Вербалізація концепту ПРАЦЯ в турецькій мовній картині світу. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. Вип. 5(1). С. 146–150.

6. Сорокін С. В., Безручко Є. О. Вербалізація аксіологічного концепту KADER (ДОЛЯ) у турецькій мовній картині світу. *Закарпатські філологічні студії.* 2022. Вип. 23. Т. 2. С. 171–177.

7. Aksan D. Türkçenin sözvarlığı. Ankara : Engin Yayınevi, 2004. 249 s.

8. Çağdaş Türkçenin Etimolojisi / Ed. Sevan Nişanyan. URL: https://www.nisanyansozluk.com/kelime/emek (дата звернення: 17.03.2023).

9. Etimoloji Türkçe. URL: https://www.etimolojiturkce.com/kelime/emek (дата звернення: 17.03.2023).

10. Eyüboğlu İ. Z. Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü. İstanbul : Sosyal Yayınlar, 1988. 406 s.

11.Orkun H. N. Eski Türk yazıtları. Ankara : Yükseköğretim Kurulu; Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994. 962 s.

12. Tietze A. Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati. İstanbul : Simurg, 2002. 763 s.
13. Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü. URL: http://terim.tuba.gov.tr/ (дата звернення: 17.03.2023).
14. Türkçe Sözlük. C. 1. Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998. 1136 s.
15. Yazoğlu R. Dil-Kültür İlişkisi. *Ekev Akademi Dergisi (Sosyal Bilimler)*. Erzurum : EKEV Yayınları, 2002. 6. yıl. Sayı 11. S. 21–43.

УДК 811.512.161'36
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.22

СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ТУРЕЦЬКИХ ФРАЗЕЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ *ВОДА*

SEMANTIC CLASSIFICATION OF TURKISH PHRASELOGICAL UNITS WITH COMPONENT *WATER*

Тімкова Т.М.,
orcid.org/0000-0002-1711-056X
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри тюркської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Федченко К.Л.,
orcid.org/0009-0003-5842-5466
студентка І курсу другого магістерського рівня вищої освіти
факультету східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Дослідження присвячено системному підходу щодо дослідження семантичних відношень у системі турецьких фразеологічних одиниць, що містять у своєму складі компонент ВОДА.

Фразеологічна одиниця є немодельованим словосполученням, пов'язаним семантичною єдністю. У мовленні така єдність не створюється, а відтворюється в готовому вигляді і функціонує як єдиний член речення.

У фразеології існує багато класифікацій сталих сполук. В основу їх покладено різне розуміння обсягу цієї галузі лінгвістики та різні критерії класифікації. Беручи до уваги семантичну єдність компонентів у ідіоматичному вислові розглядаємо саме семантичну класифікацію фразеологічних одиниць. З-поміж вчених, що розробили семантичні класифікації фразеологізмів, можемо назвати Ш. де Баллі, О. Аксоя, Л. Шубаси Узун, Л. Булаховського, І. Покровську тощо. За основу дослідження беремо класифікації І. Покровської, Я. Бечко та Т. Тоненчук, а саме: групування турецьких фразеологічних одиниці з компонентом ВОДА на основі подібності значень стійких сполук.

Фразеологічні одиниці займають значний пласт лексики турецької мови. Саме в них відображаються матеріальна та духовна культура народу, зокрема його глибинна історія і багатство мови. Вода – це основа для всього живого, тому у турецькій культурі їй надають великого значення, зокрема, це відображено і у чисельній кількості фразеологічних одиниць із компонентом ВОДА.

Матеріалом дослідження слугували 103 фразеологічні одиниці із компонентом ВОДА, які у результаті семантичного аналізу, було розподілено на дванадцять семантичних груп на основі подібності значень стійких сполук. Найбільш чисельними групами фразеологічних одиниць стали такі, що описують працю (23%) а також відносин між людьми та їх ставлення один до одного (20%), звідки витікає висновок, про вплив соціального, культурного та історичного контексту турецькомовного суспільства на природу їх походження фразеологічних одиниць із компонентом ВОДА.

Ключові слова: фразеологізм, ідіома, семантична єдність, семантика, семантична класифікація.

The article is devoted to a systematic approach to the study of semantic relations in the system of Turkish phraseological units, which contain the WATER component.

A phraseological unit is an unmodeled word combination connected by semantic unity. Such kind of unity is not created in speech, but it is reproduced in a finished form and functions as a single member of a sentence.

There are many classifications of constant expressions in phraseology. They are based on different understandings of the scope of this field of linguistics and different classification criteria. The semantic classification of phraseological units is investigated considering the semantic unity of the components in an idiomatic expression. Among the scientists who developed semantic classifications of phraseological units, we can mention S. de Balli, O. Aksoy, L. Shubasi Uzun, L. Bulakhovskyi, I. Pokrovska, etc. We take the classifications of I. Pokrovska, Y. Bechko and T. Tonenchuk as the basis of the study, namely: the grouping of Turkish phraseological units with the WATER component based on the similarity of the values of stable compounds.

Phraseological units occupy a significant layer of the vocabulary of the Turkish language. The material and spiritual culture is reflected, in particular, in people's deep history and the richness of the language. Water is the basis for all living things, therefore in Turkish culture big importance is given to it, in particular, this is reflected in the large number of phraseological units with the component WATER.

The material of the research contains 103 phraseological units with the WATER component, which, as a result of semantic analysis, were divided into twelve semantic groups based on the similarity of the meanings of constant expressions. The most numerous groups of phraseological units were those that describe work (23%) as well as relations between people and their attitude towards each other (20%), from which leads to the conclusion about the influence of the social, cultural and historical context of the Turkish-speaking society on the nature of their origin of phraseological units with the WATER component.

Key words: phraseology, idiom, semantic unity, semantics, semantic classification.

Зв'язок слова із дійсністю, мисленням та мовою зумовлює можливість класифікації лексики, у тому числі й фразеологічних одиниць, на різних підставах. Класифікація лексики на основі семантичних критеріїв вважається корисною як для практики викладання мови, так і для лексикологічних та лексикографічних досліджень; вона дозволяє виділити з мовлення мікросистеми, а зокрема тематичні групи. Вивчення семантики фразеологічних одиниць, що входять до складу різноманітних тематичних та лексико-семантичних груп, є одним із пріоритетних напрямків лінгвістичних досліджень сьогодення.

Фразеологізми, їх особливості, типологію та способи класифікацій у своїх працях досліджували багато науковців, проте першим, хто науково обґрунтував необхідність спеціального вивчення стійких словосполучень, був Шарль де Баллі, запропонувавши фразеологізмам визначення загального характеру: «поєднання, що міцно ввійшли в мову, називаються фразеологічними зворотами» [4]. За визначенням, поданим у «Сучасній термінологічній енциклопедії", фразеологізмами слід вважати «стійкі, зв'язані єдністю змісту, постійно відтворювані в мовленні словосполуки або висловлення, які ґрунтуються на стереотипах етносвідомості, є репрезентантами культури народу й характеризуються образністю й експресивністю» [8, с. 412].

Першим турецьким мовознавцем, що спробував визначити поняття «фразеологізм», став О. Аксой. На його думку, «Фразеологізм – стійкий зворот, що в більшості випадків має значення, відмінне від буквального, і має нестандартну формою пояснення» [1, с. 21].

Подібне визначення дає й Ю. Бахадинли: «Фразеологізм – група слів, що складається з двох або більш елементів, що мають певне значенням, яке виходять за рамки буквального, і служать для урізноманітнення письмової або усної мови» [2, с. 17].

Оскільки слово є основним проте не єдиним засобом номінації у системі мови, у мовленні йому властиво з'являтися в комбінаціях з іншими словами, і принцип організації їх у словосполучення регулюється синтаксичними нормами і правилами. Якщо ж стійкість вислову доповнюється семантичною зміною компонента або компонентів, мова йде про фразеологічну одиницю. Незважаючи на те, що фразеологічні одиниці є поєднанням слів, вони розглядаються лінгвістами з позицій не синтаксису, як вільні сполучення, а в розрізі лексикології. Фразеологічна одиниця є немодельованим словосполученням, пов'язаним семантичною єдністю. У мовленні така єдність не створюється, а відтворюється у готовому вигляді і функціонує як єдиний член речення а невеликі зміни структури фразеологічної одиниці не впливають на її основні ознаки [5, с. 11].

Отже, фразеологізм – це стійке словосполучення, що складається з двох або більше елементів, має певне стале значення і відображає у собі особливості культури народу, його сприйняття світу.

У зарубіжному та українському мовознавстві розробкою проблеми класифікації фразеологізмів у різних мовах займались такі вчені, як: Ш. Баллі, О. Аксой, Л. Шубаси Узун, Л. Булаховський, Я. Бечко, Т. Тоненчук, К. Шпак, Ю. Висоцька, М. В. Кравчук, О. В. Арделян, Ю. В. Жарікова, Ж. Краснобаєва-Чорна, А. Коротка, Н. Л. Франчук, Т. В. Топалова, Л. О. Федоренко, Л. Б. Давиденко, С. А. Коркач, І. Л. Покровська та інші.

У сучасній лінгвістичній науці існують різні принципи класифікації фразеологізмів за загальною семантикою, та велика кількість праць, присвячених дослідженню принципів класифікації сталих сполук, у основу яких покладено різні розуміння обсягу цієї галузі лінгвістики та різні критерії класифікацій, однак вона не є до кінця вирішеною. Особливої уваги заслуговують дослідження у площині тюркології, що є відносно новим напрямом українського мовознавства та потребує уваги лінгвістів-тюркологів. Тому наше дослідження присвячене семантичній класифікації фразеологічних одиниць турецької мови із компонентом ВОДА.

Вперше такий тип групування ідіоматичних висловів був розроблений лінгвістом Шарлем де Баллі, який вважав, "якщо в якому-небудь словосполученні кожна графічна одиниця частково або повністю втрачає своє значення й тільки сполучення в цілому зберігає чіткий сенс, то ми можемо стверджувати, що маємо справу з фразеологічним виразом". З-поміж усіх словосполучень лінгвіст виділяє чотири типи: 1) вільні словосполучення; 2) звичні сполучення (з відносно вільним зв'язком компонентів); 3) фразеологічні ряди (групи слів, у яких два розташованих поряд поняття зливаються майже в одне); 4) фразеологічні єдності (сполучення, в яких слова втратили своє значення й виражають єдине нерозкладне поняття). Саме Ш. Баллі вперше виділив зовнішні та внутрішні ознаки фразеологізмів, тобто структурні та семантичні їх властивості [6, с. 15].

Згідно із концепцією відомого турецького дослідника фразеології О. Аксоя, фразеологія виокремлюється у самостійну лінгвістичну дисципліну, а також проводиться грань між прислів'ями та ідіомами; крім того прислів'я та ідіоми включаються у обсяг фразеології [1, с. 29]. Самі ж фразеологічні одиниці турецької мови дослідник розподіляє на прислів'я, ідіоми, мовні формули і парні слова.

Український мовознавець Л. Булаховський, класифікуючи сталі словосполучення з позиції їх семантики, виокремлює дві групи: ідіоми і фразеологічні одиниці [6, с. 17].

І. Л. Покровська досліджувала національну специфіку семантики турецьких фразеологізмів з компонентом-зоонімом із виконанням тематичної класифікації фразеологізмів та аналізом фразеологічних синонімів та варіантів з компонентом-зоонімом у сучасній турецькій мові [7]. Я. Бечко досліджувала особливості внутрішньої форми фразеологізмів з ключовими лексемами англ. FIRE, нім. FEUER та укр. ВОГОНЬ, застосовуючи структурно-семантичний аналіз предикативних фразем із ключовим лексичним компонентом-позначенням вогню [3, с. 46]. Т. Тоненчук у межах ідеографічної класифікації компонентів-соматизмів фразеологічних одиниць англійської мови у лексично-семантичному полі «Тіло людини» [9, с. 10]. Власну семантичну класифікацію запропонувала К. Шпак, що досліджувала орнітоніми в румейській мові [10].

Отже, у сучасному мовознавстві можемо спостерігати велику кількість класифікацій ідіоматичних висловів, в основу яких закладені різні критерії, хоча і не так багато з них присвячені дослідженням на матеріалі турецької мови, що й зумовлює актуальність нашої наукової розвідки. У даному дослідженні беремо за основу класифікації І. Покровської, Я. Бечко та Т. Тоненчук, а саме: принцип класифікації фразеологічних одиниць за тематичними групами на основі подібності значень стійких сполук.

Актуальність проблеми полягає в тому, що фразеологічні одинці, що містять компонент ВОДА, представляють собою широкий пласт часто вживаної лексики турецької мови. Тема дослідження обумовлена важливістю вживання фразеологізмів в мові, оскільки у них відображаються матеріальна та духовна культура народу, зокрема його глибинна історія і багатство мови. Як відомо, мова постійно перебуває у стані розвитку, а разом з нею і її фразеологічний склад, накопичуючи прислів'я, приказки, афоризми і багато іншого. Вода – це основа для всього живого, тому у турецькій культурі їй надають великого значення, зокрема, це відображено і у значній кількості фразеологічних одиниць із компонентом ВОДА у турецькій мові.

У даному дослідженні відбір фразеологічних одиниць (усього 103 одиниці) здійснювався за критерієм наявності компоненту ВОДА із фразеологічного словника О.А. Аксоя [1] методом суцільної вибірки. На основі семантичного аналізу весь відібраний матеріал було розподілено за тематичним принципом на дванадцять груп, кожна з яких характеризується структурною впорядкованістю і семантичною спільністю складових одиниць (рис. 1).

Значна кількість проаналізованих фразеологічних одиниць виражають ставлення людей одне до одного, що вказує на велике значення сімейних цінностей і людських стосунків у турецькому суспільстві, відповідно перша група фразеологізмів отримала назву *«Відносини між людьми»* (21 фразеологічна одиниця, 20% від загальної кількості). Наприклад: *su küçüğün, söz (veya sofra, veya yemek) büyüğünün* – «берегти як зіницю ока»; *Huyuna suyuna gitmek* – «танцювати під чужу дудку»; *suyu havana koy, döv döv yine su* – «Лисе уродиться, лисе і згине». Деякі фразеологічні одиниці з цієї групи виражають антонімічні за конотацією відносини «друг-ворог»: *su uyur, düşman uyumaz* – «не той ворог, що перед тобою, а той, що за спиною». Існують ідіоми, які мають негативну конотацію, і описують сварки, суперечки, а деякі – навіть бійки: *eşek sudan gelene kadar dövmek* – «бійка була не мала: обірвали чуби до гола».

24 із досліджених фразеологічних одиниць (23% від загальної кількості) виражають як

Рис. 1.

позитивне так і негативне ставлення людини до праці, описують безпосередньо процес роботи, її результати, відповідно відносимо їх до групи *«Праця»,* наприклад: *su nereden geliyor?* – «купець – торгом, піп горлом, а мужик горбом»; *su aktığı yere (yine) akar* – «добра шукай, а так само прийде»; suyu getiren de bir, testiyi kıran da – «Хто води приносить, хто глечик розбиває» (тобто, немає різниці між тими, хто добре виконує свій обов'язок, і тими, хто ними зловживає).

Частина проаналізованих ідіоматичних висловів (4% від загальної кількості) мають значення, пов'язане із різними проявами навчання (група *«Навчання»*), наприклад: *su gibi bilmek veya okumak* – «знати на відмінно, добре орієнтуватися в чомусь»; *su gibi ezberlemek* – «вивчити щось дуже добре»; *sular seller gibi* – «прочитати текст без помилок»; *sudan cevap* – «неточна розмита відповідь».

Наступну досить численну групу, утворюють часто вживані фразеологізми, що відзначаються розвинутою системою значень, образів і засобів вираження одиниць та описують якості характеру людини (група *«Людські якості»* (15 одиниць, 15%). Наприклад: *suyu havana koy, döv döv yine su* – «горбатого і могила не виправить»; *suyun yavaş akanından, insanın yere bakanından kork (sakın)* – «у тихому болоті чорти водяться»; suyuna pirinç haşlanmaz – «із ним каші не звариш».

Частина проаналізованих сталих виразів мають значення, безпосередньо пов'язане із водою, її властивостями і станами, спричиненими нею (19 одиниць, 18%). Вони позначають дії, які можна виконувати з нею: *suyunu almak* – «злити воду»; *su çekmek* – «увібрати воду»; *su basmak* – «затопити»; стан: su gibi – «дуже мокрий»; *su gibi olmak* – «промокнути до нитки»; *su gibi terlemek* – «обливатися потом»; властивості: *su almak* – «пропускати воду».

Найменш чисельними виявились групи, до яких увійшли фразеологічні одиниці, що описують якості предметів (5 одиниць, 5% від загальної кількості, наприклад: *sudan ucuz* – «дуже дешевий»); фразеологічні одиниці, що відображають процеси і явища навколишнього світу (3 одиниці, 3%, наприклад: *sular kararmak* – «вечоріти»); ті, що символізують хороші та погані вчинки або поведінку істот (2 одиниці, 2%, наприклад: *su aktığı yere (yine) akar* – «добра шукай, а так само прийде»); ті, що характеризують тему здоров'я, (2 одиниці, 2% від загальної кількості: *su kapmak* – «погіршитися» (про самопочуття); в окрему групу виділено фразеологічні одиниці, що виражають швидкоплинність часу (2 одиниці, 2% від загальної кількості: *su gibi akmak* – «час біжить»); частина з проаналізованих ідіоматичних висловів описують культурно-релігійні особливості, а саме: обряд «омовіння» – символічне очищення за допомогою води (3 одиниці, 3%), наприклад: su iktiza etmek – «відчувати потребу в омовінні»; su dökmek – «порушувати обряд омовіння» тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що семантичний аналіз турецьких фразеологічних одиниць з компонентом ВОДА дозволив виділити дванадцять семантичних груп (1. «Відносини між людьми» (21 одиниця); 2. «Людські якості» (15 одиниць); 3. «Праця»(24 одиниці); 4. «Культурні та релігійні особливості» (3 одиниці); 5. «Навчання» (4 одиниці); 6. «Ті, що мають безпосереднє відношення до води» (19 одиниць) 7. «Якості предметів» (5 одиниць); 8. «Навколишній світ» (3 одиниці) 9. «Добро і зло» (2 одиниці); 10. «Здоров'я»

(2 одиниці); 11. «Час» (2 одиниці); 12. «Інші» (3 одиниці)); в основі формування кожної з яких лежить логічна подібність. Формування груп відбувалось методом суцільної вибірки словникових дефініцій а також є результатом узагальнення та опису. Кожна семантична група фразеологічних одиниць пов'язана спільними значеннєвими прикметами, за якими ці слова співвідносяться як складники тематичної цілісності. На підставі того, що найбільш чисельну серед них складають ідіоматичні вислови, що описують працю (23%) а також відносин між людьми та їх ставлення один до одного (20%), можемо зробити висновок, що на природу походження фразеологічних одиниць із компонентом ВОДА впливає безпосередньо соціальний, культурний та історичний контекст турецькомовного суспільства, з його повагою до стосунків між людьми, сімейних цінностей та неабиякою працьовитістю. Здебільшого, зазначені фразеологічні одиниці мають позитивний відтінок значення. Наведена класифікація є найбільш широкою та повною серед наявних в українській лінгвістиці класифікацій турецькомовних фразеологічних одиниць із компонентом ВОДА. Серед перспектив подальших досліджень – дослідження семантики інших фразеологічних одиниць турецької мови, зокрема тих, що містять у своєму складі компонент ВОГОНЬ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Aksoy Ö.A. Atasözleri Sözlüğü. İstanbul, 1995. 219 s.

2. Bahadınlı Y.Z. Türkçe deyimler Sözlüğü. İstanbul, 1970. 207 s.

3. Бечко, Я.С. Особливості внутрішньої форми фразеологізмів з ключовими лексемами англ. FIRE, нім. FEUER та укр. ВОГОНЬ. Наукові записки: Філологічні науки (мовознавство. 2015. № 137. С. 45–48.

4. Віннікова Т.О. Шарль Балі про функціональну транспозицію : веб-сайт. URL: http://oldconf.neasmo.org.ua/node/567 (дата звернення: 20.03.2023).

5. Власенко Л.В., Тригуб, І.П. Фразеологічні одиниці та їх класифікацій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2019. Вип. 39. Ч. 3. С. 10–13.

6. Денисова А.С. Проблема дослідження класифікацій фразеологічних одиниць у лінгвістиці. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. 2015. № 6. С. 13–21.

7. Покровська І.Л. Національна специфіка семантики турецьких фразеологізмів з компонентом-зоонімом : дис. … канд. філол. наук : 10.02.13. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2006. 290 с.

8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава, 2008. 711 с.

9. Тоненчук Т.В. Структурно-семантичний, ідеографічний і функційний аспекти соматичних фразеологізмів у сучасній англійській мові : автореф. дис. … канд. філологіч. наук : 10.02.04. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2016. 23 с.

10. Тімкова Т.М. Семантична класифікація лексики на позначення атмосферних явищ у тюркських мовах. – К.: Сходознавство, 2011. № 53-54. – С. 178–195.

11.Шпак К.В. (2011). Класифікація орнітонімів румейської мови. Актуальні проблеми науки та світи : зб. матеріалів 8 підсумкової наук.-практ. конф. викладачів. м. Маріуполь, 4 лютого 2011 р. Маріуполь, 2011. С. 373–375.

РОЗДІЛ 4
МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 81’253+811.581
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.23

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКИХ ПАТРІОТИЧНИХ ПІСЕНЬ КИТАЙСЬКОЮ МОВОЮ

THE LEXICAL FEATURES IN TRASLATION OF UKRAINIAN PATRIOTIC SONGS INTO CHINESE LANGUAGE

Нестеренко О.О.,
orcid.org/0000-0003-2294-1664
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Щупак А.В.,
orcid.org/0009-0004-3483-4588
студентка IV курсу бакалаврату
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано лексичні особливості перекладу українських патріотичних пісень китайською мовою на матеріалі пісень С.М. Чарнецького «Ой у лузі червона калина похилилася» («啊呀，草甸子里红色的琼花倾斜了»), Олега Луцана «Батько наш – Бандера» («我们的父亲是本德尔啊») та Тіни Кароль «Україна – це ти» (« 乌克兰就是你»). У роботі окреслено жанрово-тематичну специфіку українських патріотичних пісень та їх функції. У ході дослідження визначено, що до основних лінгвістичних характеристик українських патріотичних пісень належать: окличні речення, зменшено-пестливі слова, вигуки, звертання, порівняння, постійні епітети, форми майбутнього часу, використання власних назв. У статті розглянуто підходи до визначення та класифікації перекладацьких трансформацій, охарактеризовано лексичні перекладацькі трансформації та їх типологію. На основі класифікації лексичних перекладацьких трансформацій, запропонованої Фен Цінхуа, проаналізовано китайськомовні переклади патріотичних пісень. Визначено, що на лексичному рівні використано генералізацію, що передбачає заміну слів з більш вузьким значенням на лексичну одиницю із ширшим значенням; конкретизацію, що охоплює переклад слова лексичною одиницею із вужчим семантичним значенням; додавання слова (наприклад, дієслова-зв’язки 是 й рахівних слів) та заміну слова однієї частини мови на слово іншої частини мови. Випадків вилучення слова не виявлено. Транскрибування та описовий метод визначено як основні прийоми перекладу власних назв та топонімів українських патріотичних пісень китайською мовою. У статті також окреслено проблеми при перекладі українських патріотичних пісень китайською мовою. Основні проблеми, які виникли під час перекладу пісень з української мови китайською: передача зменшено-пестливих слів без втрати сенсу, дотримання ритмічності, вибір китайського відповідника, який семантично повністю відповідатиме значенню українського слова.

Ключові слова: китайська мова, патріотична пісня, переклад, перекладацька трансформація, лексична перекладацька трансформація.

The article analyzes the lexical fetures in translation of Ukrainian patriotic songs into Chinese language on the material of S.M. Charnetsky's "Oy u luzi chervona kalyna pokhylylasia" ("啊呀，草甸子里红色的琼花倾斜了"), Oleg Lutsan's "Bat'ko nash – Bandera" ("我们的父亲是本德尔啊"), and Tina Karol's "Ukrayina – tse ty" ("乌克兰就是你"). The work outlines the genre-thematic specifics of Ukrainian patriotic songs and their functions. The study has determined that the main linguistic characteristics of Ukrainian patriotic songs include: exclamatory sentences, diminutive words, interjections, addresses, comparisons, constant epithets, future tense forms, and the use of proper names. The article discusses approaches to defining and classifying translation transformations and characterizes lexical translation transformations and their typology. Based on the classification of lexical translation transformations proposed by Fen Cinhua, Chinese translations of patriotic songs are analyzed. It was found that at the lexical level, generalization was used, which involves replacing words with a narrower meaning with a lexical unit with a wider meaning; specification, which covers the translation of a word by a lexical unit with a narrower semantic meaning; adding a word (for example, the linking verb 是 and counting words) and replacing a word of one part of speech with a word of another part of speech. No cases of word deletion were found. Transcription and descriptive methods are identified as the main techniques for translating proper names and toponyms of Ukrainian patriotic songs into Chinese. The article also outlines problems in translating Ukrainian patriotic songs into Chi-

nese. The main problems that arose during the translation of songs from Ukrainian to Chinese include conveying diminutive words without losing their meaning, maintaining rhythm, choosing a Chinese equivalent that completely corresponds to the semantic meaning of the Ukrainian word, and others.

Key words: Chinese, patriotic song, translation, translation transformation, lexical translation transformation.

Постановка проблеми. Неабияким феноменом для кожної держави є її патріотична пісня. Вона надихає, закликає до бою та містить у собі потужну духовну силу. Пісня існувала в житті кожного українця повсякчас: і в горі, і в радості, в кріпацтві, чумацтві, емігрантстві та у період вільного життя. Українці співали, колихаючи дитину, займаючись жниварством, співали й на заручинах та весіллі. Місце патріотичної пісні в душі українців – особливе. Ці пісні стали неабияким символом кожного, хто бореться за свою свободу.

Актуальність нашого дослідження спричинена тим, що у боротьбі за мирне життя вагомим залишається інформаційний фронт, який охоплює й популяризацію української культури, тож з'являється необхідність здійснення перекладу українських патріотичних пісень різними мовами світу, у тому числі і китайською. Крім того, актуальним постає аналіз перекладацьких трансформацій при відтворенні українських патріотичних пісень китайською мовою, зокрема на лексичному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Типологію перекладацьких трансформацій вивчали у свої працях вітчизняні та закордонні дослідники І.В. Гарник [2], О.І. Чередниченко [11], Н.А. Кірносова (порівняльний аналіз систем трансформацій в українському та китайському перекладознавстві) [5], В. Пелат (особливості перекладу китайською мовою) [12] та Фен Цінхуа [13].

Аналіз української патріотичної пісні як елементу національної свідомості запропоновано у дослідженні О.С. Дзинглюк та В.А. Гречихи [3].

У 2022 році Українська асоціація китаєзнавців почала приділяти увагу перекладу українських патріотичних пісень китайською мовою, зокрема було перекладено пісні М. Барського «Хай буде весна» («让春天来吧», переклад Романа Баканчука) та гурту Kalush Orchestra «Стефанія» («斯蒂芬妮娅», переклад Ірини Іллійчук) [1].

Постановка завдання. Китайська та українська мова не є близькоспорідненими, тож мета нашої роботи полягає у дослідженні, аналізі та висвітленні лексичних особливостей перекладу українських патріотичних пісень китайською мовою. Об'єктом дослідження є лексичні перекладацькі трансформації, предметом – використання цих перекладацьких трансформацій в перекладах українських патріотичних пісень китайською мовою. Успішна реалізація мети передбачає вирішення таких завдань: розглянути лінгвопрагматичні особливості української патріотичної пісні; розкрити поняття лексичних перекладацьких трансформацій у контексті перекладу китайською мовою; проаналізувати лексичні трансформації у китайськомовних перекладах низки українських патріотичних пісень. Матеріалом дослідження слугували переклади патріотичних пісень С.М. Чарнецького «Ой у лузі червона калина похилилася» («啊呀，草甸子里红色的琼花倾斜了») [9], О. Луцана «Батько наш – Бандера» («我们的父亲是本德尔啊») [8] та Тіни Кароль «Україна – це ти» (« 乌克兰就是你») китайською мовою [10].

Виклад основного матеріалу. Українська патріотична пісня бере свій початок ще з часів козаччини, «кобзарівщини» (XIX століття). Кобзарі у піснях, а люди у легендах оспівували минуле. Перші пісні патріотичного напрямку розповідали про військові походи, війни й боротьбу наших предків з іншими народами, виражають мужність, сміливість та нескореність [4]. Патріотична пісня сприяє відродженню національної свідомості та одвічних цінностей, є гімном душевного стану народу, і так чи інакше впливає на розвиток культурно-духовного життя нації.

До основних лінгвістичних особливостей українських патріотичних пісень відносимо:

Окличні речення. Наприклад: «Ми за Україну будем воювати!... Слава Україні! Всім героям слава!», «Україна – це я! Україна – це ти!».

Зменшено-пестливі слова. Наприклад: «Ой, сину ж мій, сину, вже навоювався, Без правої ручки, без ніжки зостався», «…І сонечка тепло…. Моє ім'я – Вишиванка, Я – хрестик на полотні…», «Як повіє буйнесенький вітер з широких степів, То прославить по всій Україні, Січових Стрільців», «Бились наші козаченьки, До глухої ночі, Полягло наших чимало, А татар утроє».

Вигуки. Наприклад: «Ой, у лісі, лісі, під дубом зеленим», «Ой у лузі червона калина похилилася», «Гей, у полі ярої пшенички золотистий лан».

Звертання. Наприклад: «Станем, браття, в бій кровавий від Сяну до Дону».

Порівняння. Наприклад: «Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці…», «Ти в душах сіяла добро, наче зерна».

Постійні епітети. У системі української мови здавна сформувалися так звані «постійні епітети»: «синє море», «червона калина», «рідний край», «червона калина», «кінь вороненький», «шлях широкий, «сизий орел», «сива зозуля», «ясний сокіл» тощо. Ці одиниці також можна виокремити у патріотичних піснях.

Використання простої форми майбутнього часу. Наприклад: «Душу, тіло ми положим за нашу свободу. І покажем, що ми, браття, козацького роду», «В ріднім краю панувати не дамо нікому; Ще у нашій Україні доленька наспіє», «А ми тую червону калину підіймемо, А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!».

Патріотичні пісні неможливі без використання власних назв: «За Карпати відоб'ється, згомонить степами, Чорне море ще всміхнеться, дід Дніпро зрадіє», «Як у Цареграді, славних козаченьків, Вражі бусурмани, вішали на гак».

Як зазначає О.О. Селіванова, «переклад – це цілеспрямована лінгвопсихоментальна діяльність особистості перекладача як рекреативної системи, що поєднує в одному перетворювальному процесі дві фази: інтерпретацію оригінального тексту та породження на підставі цієї інтерпретації тексту-перекладу» [7, с. 452].

У контексті перекладацької діяльності дослідники використовують поняття перекладацьких трансформацій. Трансформація – «основа більшості прийомів перекладу, яка полягає в зміні формальних або семантичних компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, призначеної для передачі» [7, с. 536].

На думку Н.А. Кірносової, переклад слід розглядати як «перекодування з однієї системи в іншу», оскільки переклад є довгим і творчим процесом. Науковиця виокремлює два види процесів перекладу: перший – коли перекладаючи на іншу мову, можна використати слово-відповідник іншої мови, тобто здійснити переклад механічно; другий – коли через відсутність «прямого» відповідника в іншій мові перекладач вимушений шукати способи висловити думку, подану в оригіналі тексту. Саме тоді перекладач вдається до трансформацій, і переклад можна вважати трансформативним [5, с. 43–46].

Професор І.В. Гарник, досліджуючи українське перекладознавство, виділяє чотири типи трансформацій: 1) *лексичні* (конкретизація, генералізація, зміщення, додавання, вилучення), 2) *граматичні* (заміна частин мови, заміна членів речення, заміна типу речення, синтаксичні перестановки, членування речень, об’єднання речень), 3) *лексико-граматичні* (функціональні заміни, антонімічний переклад), 4) *лексико-семантичні* (логічний розвиток значень, метонімічні зрушення, метафоричні зрушення, цілісне перетворення, компенсація втрат) [2].

Система трансформацій у китайському перекладознавстві охоплює: 1) переклад на лексичному рівні (词法翻译) (еквівалентний переклад (对等译法), конкретизація (具体译法), абстрактизація (抽象译法), додавання слів (增词译法), вилучення слів (省词译法), об’єднання слів (合词译法), заміна частин мови (转性译法), заміна форми (换形译法)), 2) переклад на синтаксичному рівні (句法翻译) (синтаксичні перестановки (换序译法), членування речень (断句译法), логічний розвиток значень (转句译法), об’єднання речень (合句译法), скорочення речень (缩句译法), заміна типу речення (转态译法), антонімічний переклад (正反译法)), 3) переклад на рівні фразеологізмів (辞格与翻译) (еквівалентний переклад (直译法), вільний переклад (意译法)) [13].

Варто зазначити, що у нашому дослідженні під лексичною трансформацією розуміємо перекладацький прийом, коли обсяг значень лексичної одиниці оригіналу тексту та мови, на яку перекладають, не збігається (або відсутній), таким чином виникає певне відхилення від словникових відповідностей.

У контексті аналізу лексичних перекладацьких трансформацій при перекладі українських патріотичних пісень китайською мовою було використано прийом *генералізації*, що передбачає заміну слів з більш вузьким значенням на слова з ширшим значенням, тобто видова назва перекладається родовою. Наприклад:

«Ой у **лузі** червона калина похилилася» / «啊呀，草甸子里红色的琼花倾斜了». Відповідно до визначення, поданому в академічному тлумачному словнику української мови, луг – «це поросла травою і кущами лука, що використовується як пасовисько та сіножать» [6]. Для передачі цього слова було використано 草甸子 (трав'яниста болотиста місцевість), оскільки у системі китайської мови не існує прямого відповідника українському слову «луг». І навіть 草地 у словнику подано як «газон, трав’яне покриття».

«Моє ім'я – **степ широкий**» / «我的名字是旷宇». Словосполучення «степ широкий» є постійним епітетом в українській мові. При перекладі слова «степ» на китайську було використане слово 旷宇 «простір», тобто поняття набагато ширше, ніж «степ». Тож це також є прикладом генералізації.

Досить часто при перекладі з однієї мови на іншу важко підібрати дослівний відповідник,

часто трапляються випадки, коли міра інформаційної впорядкованості вихідної одиниці нижча за міру інформаційної впорядкованості одиниці в мові перекладу. Тож як результат виникає явище *конкретизації значення*, яке передбачає заміну слово з ширшим семантичним значенням на лексичну одиницю, яка має вужче семантичне значення, тобто конкретизація виникає тоді, коли родова назва перекладається видовою. Наприклад:

«Над **сивим** Дніпром туман» / «第聂伯河面上灰白色的雾», де 白色 має значення «сіро-білий». В системі китайської мови немає прямого відповідника слову «сивий». Тож китайці, аби сказати «сиве волосся» використовують слово 白 «білий» (сіро-білий), 白毛 – «сиве волосся».

Досить часто для того, аби при перекладі утворити правильну передачу сенсу оригіналу з дотриманням мовних норм, перекладач вдається до *додавання слова*. Варто зазначити, що перекладач не має права при перекладі додавати щось «від себе», проте інколи для збереження ритміки або граматичної цілісності речення цього важко уникнути, оскільки китайська та українська мови є дуже різними за своєю граматичною структурою. Наприклад:

«Батько наш – Бандера, Україна – мати» / «我们的父亲是本德尔啊，乌克兰就是我们的母亲». У китайській мові між підметом (вираженим іменником або займенником) та додатком зазвичай ставиться дієслово. В українській мові можна використати структуру «Я – Ольга», але китайською – «我是奥尔加», що має дослівний переклад «Я є Ольгою». Використання дієслова-зв'язки是 є дещо схожим на дієслово to be в англійській мові.

У перекладі «Я – хрестик на полотні» / «我是一个麻布上的十字架», «Я – сонях малий під ним» / «我在它下面是一个向日葵» окрім використання дієслова-зв'язки 是, додано рахівне слово 个 (з числівником 一 «один»). Китайська мова характеризується використанням рахівних слів, коли зазначається про кількість об'єктів. Умовно в українському реченні оригіналу можна додати «Я (один) хрестик на полотні», чи «Я (один) сонях малий під ним», і тоді обов'язково у китайському перекладі маємо використати рахівне слово, зокрема – 个.

У перекладі «І віра, що з нами Бог!» / «还是相信上帝与我们同在!» додано слово同在, яке має значення «разом з» і займає позицію у кінці виразу. Часто використовується у таких виразах як «神与我们同在» / «З нами Бог» або ж «原力量与你同在» / «Нехай прибуде сила з тобою».

Граматичні особливості китайської мови також зумовлюють і лексичні трансформації при перекладі з української мови, адже важко передати сенс дослівно, використовуючи ті ж частини мови, що в оригіналі тексту. При цьому перекладач може вдатись до лексичної трансформації – *заміна частини мови*. Наприклад:

«Чогось наша славна Україна зажурилася» / «不知道因为什么我们光荣的乌克兰懊丧了». У цьому випадку українське слово «чогось» китайською було перекладене цілою структурою 不知道因为什么 «не знаю чому».

«Розпочали стрільці українські з ворогами **тан**!» / «乌克兰步兵跟敌军开始了战斗». Слово «тан» має декілька трактувань: скорочення від слова «танок», (англійською «war dance») та синонім до слова «бій» (в англомовному перекладі – «battle». Автор перекладу китайською мовою схилився до другого варіанту, оскільки вираз «розпочали тан» було перекладено як «开始了战斗», що має значення «почали боротись».

Оскільки тексти українських патріотичних пісень насичені власними назвами, топонімами, то при їх перекладі китайською мовою використовується *транскрибування*. Наприклад: «Батько наш – **Бандера**, **Україна** – мати» / «我们的父亲是本德尔啊，乌克兰就是我们的母亲». Бандера – 本德尔啊, Україна –乌克兰.

Окрім транскрибування використано і описовий прийом перекладу. Наприклад: «А ми з москалями та й не в згоді жили». «我们与莫斯科人并没有和睦相处» (що має значення «Ми з москалями не жили в злагоді»). Слово «москаль» було перекладене 莫斯科人 – «людина, що живе у Москві» (що не повною мірою розкриває значення та емоційне забарвлення слова «москаль»).

Досить часто у художніх творах (особливо пісенних) задля милозвучності чи з ряду інших причин дублюються слова, відбувається тавтологія тощо. Саме через це, виконуючи переклад, перекладач має застосовувати лексичну трансформацію *вилучення слова*. Це має бути виправдано і зроблено виключно з метою усунення елементів тавтології, в жодному разі не довільно. Такої лексичної трансформації не було виявлено під час аналізу перекладів обраних патріотичних пісень.

Варто зазначити, що основною проблемою відтворення українських патріотичних пісень китайською мовою є переклад зменшено-пестливих слів, у цьому випадку втрачається ця конотація. Наприклад: «буйнесенький вітер» / «暴风» (дослівно – «буйний вітер»), «Там лежить повстанець тяженько ранений» / «在哪里有一个

受重伤的起义者躺» (受重伤 – важкопоранений), «І **сонечка** тепло» / «还是太阳的温暖» (太阳– «сонце»). Також для збереження ритміки подекуди варто синтаксично переміщувати вигуки, наприклад: «А ми нашу славну Україну, **гей, гей**, розвеселимо!» / «哟哟我们使吧光荣的乌克兰开心起来». Стійкі епітети української мови в китайськомовному перекладі не матимуть того ж прагматичного ефекту, наприклад, «червона калина» / «红色的琼花», для носіїв китайської мови це словосполучення не несе символізму, а лиш позначає рослину червоного кольору.

Висновки. У ході дослідження визначено, що патріотичні пісні характеризуються наявністю окличних речень, значною кількістю зменшено-пестливої лексики, вигуків, звертань, порівнянь, постійних епітетів, а також використанням власних назв. У контексті лексичних перекладацьких трансформацій при перекладі українських патріотичних пісень китайською мовою виділено такі прийоми: генералізація, конкретизація значення, додавання слова, заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови. Також визначено, що при перекладі власних назв можливе транскрибування або описовий прийом. Лексичної трансформації вилучення слова не було виявлено у проаналізованих піснях. Передача зменшено-пестливих слів, дотримання ритмічності та вибір китайського відповідника, який семантично повністю відповідатиме значенню українського слова є основними проблемами відтворення українських патріотичних пісень китайською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боканча Р. Українські патріотичні пісні у перекладі китайською мовою. *Україна-Китай*. 2022. № 1(23). С. 140–145.

2. Гарник І.В. Типологія перекладацьких трансформацій: навчально-методична розробка на базі англійської мови. Київ : МІЛП, 2001. 27 с.

3. Дзинглюк О., Гречиха В. Патріотична пісня як невід'ємний елемент національної свідомості українців. *Закарпатські філологічні студії.* 2019, с. № 9. С. 118–124.

4. Єременко О. Історичні і літературні параметри Кобзарства як культурологічного феномена: Шевченкова інтерпретація. *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Київ і кияни у соціокультурному просторі XIX–XXI століть: Шевченкознавчий дискурс» (Київ, 29 травня 2014 р.).* Київ. 2014. С. 142–148.

5. Кірносова Н.А. Система трансформацій в українському та китайському перекладознавстві. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність: Зб. ст.* Київ, 2007. С. 43–46.

6. ЛУГ – Академічний тлумачний словник української мови. *Академічний тлумачний словник української мови*. URL: http://sum.in.ua/s/lugh (дата звернення: 25.03. 2023).

7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.

8. Слова, текст, акорди «Батько наш – Бандера, Україна – мати!» – Українські пісні. Тексти та акорди пісень. URL: https://www.pisni.org.ua/songs/8387116.html (дата звернення: 25.03. 2023).

9. Слова, текст, акорди «Ой у лузі». Етнографічний хор Гомін. Українські пісні. Тексти та акорди пісень. URL: https://www.pisni.org.ua/songs/8878.html. (дата звернення: 25.03. 2023).

10. Слова, текст, акорди «Україна – це ти». Тіна Кароль – українські пісні. Тексти та акорди пісень. URL: https://www.pisni.org.ua/songs/8296373.html (дата звернення: 25.03. 2023).

11.Чередниченко О. І. Теорія і практика перекладу. Київ : Либідь, 2005. 370 с.

12. Pellatt V. Thinking Chinese Translation: Routledge, 2010. URL: https://doi.org/10.4324/9780203849316 (дата звернення: 23.03. 2023).

13. 实用翻译教程/冯庆华编著. 上海：上海外语教育出版社，2001. 761页.

UDC 811.581
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.24

LINGUO-CULTURAL FEATURES OF THE USAGE OF CHINESE *XIEHOUYU*（歇后语）

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ *СЄХОУЮЙ*（歇后语） У КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Hu Rongxi,
orcid.org/0009-0009-7363-8041
Ph.D. in Educational Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Oriental Languages
Borys Grinchenko Kyiv University

Xing Zhefu,
orcid.org/0009-0007-0012-8126
Ph.D. in Educational Sciences, Associate Professor?
Associate Professor at the Department of Oriental Languages
Borys Grinchenko Kyiv University

The article attempts to reveal the concept of one of the types of Chinese phraseological units – *xiehouyu* (two-part allegories), taking into account the linguo-cultural aspect of their occurrence and use in everyday communication situations. One of the tasks set was to determine the role of *xiehouyu* in the cultural and national enrichment of the Chinese language by means of reflecting and conceptualizing the linguistic picture of the world and the ethnic identity of the Chinese people. In the article, interpretations of the definition of the concept of Chinese two-part allegories, the system of their structural division into components, as well as the linguistic and functional features of the latter are considered. The nature of the relationship between the two components and their similarity to the relationship between the subject and the predicate in a simple sentence, where the latter complements and clarifies the meaning of the former, is established.

The study clarifies the place of *xiehouyu* in the system of phraseological units of the modern Chinese language, in particular, analyzes the similarities and differences between two-part allegories and *yanyu* (proverbs and sayings). The functional, stylistic and contextual role of *xiehouyu* in the creation of humor in Chinese is outlined, which is realized through the use of the stylistic figure of paronomasia, wordplay, pun and ambiguity of meaning.

The study and elaboration of the main issues of this article has confirmed the idea that the study of phraseological units is not only a matter of linguistics, so it should not be limited to purely traditional grammatical or semantic approaches, but instead should give preference to a comprehensive interdisciplinary view of the phenomena of phraseology by means of intercultural communication between peoples. Through the analysis of examples from classical Chinese literature and contemporary popular culture, this paper argues that *xiehouyu* remains an important and enduring form of cultural expression in modern China.

Key words: xiehouyu, omissions-invocations, phraseological units, language, linguo-cultural features.

У статті зроблено спробу розкрити поняття одного з типів фразеологізмів китайської мови – сєхоуюй (недомовки-іносказання), з огляду на лінгвокультурний аспект їхнього виникнення та вживання в повсякденних комунікативних ситуаціях. Одним із поставлених завдань було визначення ролі сєхоуюїв у культурно-національному збагаченні китайської мови, як засобів відображення та концептуалізації мовної картини світу й етнічної самобутності китайського народу. Розглянуто інтерпретації визначення поняття китайських недомовок-іносказань, систему їхнього структурного розподілу на компоненти, а також лінгвістичні та функціональні особливості останніх. Встановлено характер відносин між двома компонентами та їхню подібність до відносин між підметом і присудком у простому реченні, де другий доповнює та уточнює значення першого.

У рамках дослідження з'ясовано місце сєхоуюїв у системі фразеологічних одиниць сучасної китайської мови, зокрема проаналізовано схожості та відмінності недомовок-іносказань від яньюїв (прислів'їв та приказок). Окреслено функціонально-стилістичну та контекстуальну ролі сєхоуюїв у творенні гумору в китайській мові, що реалізується завдяки застосуванню стилістичної фігури парономазії, гри слів, каламбуру та двозначності сенсу.

В результаті вивчення й опрацювання головних питань цієї статті, підтверджено думку про те, що дослідження фразеологізмів є питанням не лише лінгвістики, тож не має обмежуватися суто традиційними граматичними чи семантичними підходами, натомість перевагу варто надавати комплексному міждисциплінарному погляду на явища фразеології, як такі, що слугують засобами міжкультурної комунікації народів. Завдяки аналізу прикладів із класичної китайської літератури та сучасної популярної культури, стверджується, що сєхоуюї залишаються важливою та довговічною формою культурного вираження в сучасному Китаї.

Ключові слова: сєхоуюй, недомовки-іносказання, фразеологічні одиниці, мова, лінгвокультурні особливості.

Problem statement. In modern linguistics, the interconnection of language and culture is undeniable. Every language is inseparable from the culture that defines its conceptual and meaningful aspect. At the same time, language not only reflects contemporary culture, but also records its previous

state and transmits its values through generations. One of the most striking linguistic phenomena is its phraseology. Phraseologisms or set phrases have always been an effective means of reflecting reality, especially with their axiological component, they are able to negatively or positively evaluate the element of reality surrounding a person that they reflect. This is what makes phraseological units a common stylistic tool that is widely used in both literary language and colloquial speech.

Chinese phraseology has its own national originality, semantics and system structure, divergent from many foreign languages. Ignorance of certain realities leads to misunderstanding of the speaker, and most importantly, it may complicate the communication process. On the other hand, studying the rich phraseological fund of the Mandarin language reveals not only the Chinese mentality and cultural traditions but also a significant layer of the language's linguistic content. Therefore, learning the phraseological structure of the Chinese language becomes an important element of the learner's socio-cultural competence precisely because of the national originality of these linguistic units.

Literature review. The phraseological system of the Chinese language has always been of interest to scholars from all over the world. The global knowledge of this subject is based on the works of such scholars as Ma Guofan, whose classification of Chinese phraseological units is still widely used today; Qian Nairong, famous for his study of idiomatic expressions and their cultural connotations; Zhang Bingling with his research on the cultural and social uses of Chinese idioms; Wu Jingrong, Li Guoting, Chen Zhiqun and many others. However, most of the studies were mainly focused on one of the most massive and common types of Chinese phraseological units – 成语 *chengyu*: W.A.P. Martin, J. Liwei, J. DeFrancis, H. Кулигіна, М. Шамшур, С. Цимбал, О. Шевченко. At the same time, *xiehouyu*, being also a widespread and well-studied phenomenon of the Mandarin language in China, has received insufficient attention from foreign researchers. Our study was preceded by the works of J. Chei, X. Li, D. Zeng, Ch. Wang and other linguists and orientalists, hoping to contribute to Ukrainian sinology studies, as the issue of *xiehouyu* can still be considered unresolved.

The aim of the paper is to explore the specifics of the *xiehouyu* sayings in Chinese language, examining their historical origins, linguistic features, and cultural significance.

Main findings. Phraseological units (FUs) play a significant role within the lexical level of a language as stable, separately formed, but semantically coherent combinations of words with fully or partially redefined meanings. One of the primary functions of idioms is to fill in the gaps in the lexical system of the language, which is unable to fully name new aspects of reality. In many instances, idioms are the only names given to particular things, properties, processes, states, situations, and so on. Mandarin Chinese, like every other language, has such enduring expressions with meanings that have developed over centuries and are handed down from generation to generation.

In the two-volume edition of 现代汉语 (2006), two features of Chinese phraseological units are pointed out: the integrity of meaning and stability of structure. The authors believe that phraseology is "a kind of phrase combination fixed by tradition and fixed in the written language" that has become commonplace for native speakers [1, p. 113]. There were numerous attempts to classify the types of Chinese phraseological units, however one of the most accurate classifications is that of Chinese linguist Ma Guofan, who has distinguished 5 major categories: 成语 (idioms); 颜语 (proverbs); 歇后语 (two-part allegories); 惯用语 (phraseological combinations); 俗语 (proverbs) [2, p. 12]. Within the framework of our study, we will focus on the third type of phraseological units: stable expressions, most often jokes or rude statements, that brings the brightness, liveliness, expressiveness, imagery and witness into the Mandarin language.

歇后语 *xiehouyu*, in English often called “two-part allegories” are two-part expressions in which the first part is an allegory and the second part is its disclosure. In Mandarin their literal meaning is “expressions with a truncated ending” [3, p. 395], they are also often translated as "understatements” or “two-part allegories", however it should be noted, that those translations are considered to be explanatory ones, as this term denotes units specific to the Chinese language and culture [3, p. 396; 4, p. 74].

In terms of structure, *xiehouyu* is treated as a complete statement in the form of a sentence. In other words, it is a single phrase, divided into two parts, and expressing a specific meaning. In Chinese language the first part is called 譬喻 (allegory), and the second part is called 解答 (disclosure). The relations between them remind those between a subject and a predicate, where the second part always reveals the meaning of the first one. Allegory itself can be expressed as a simple or complex sentence, verb-object phrases, nominal attributive phrases etc. Regarding the second part of the understatement, it typically consists of phrases or ready-made

expressions, stable combinations of words with a sentence structure, which are frequently seen in spoken language, particularly common vernacular: 半路上接姑娘——从头学起 (*lit. meeting a girl halfway – starting learning from head*) – learning from scratch.

歇后语 can also be used in a shortened form, including only the first part. However, this only demonstrates their expressive function and does not result in the creation of a new phraseological unit. The first part of *xiehouyu* typically plays with words and conveys an understated tone, while the second exemplifies the phraseological unit. Since it demonstrates a desire to conceal one's opinion, this expression also reflects a national character trait.

From the linguistic perspective, a clear division into parts is believed to be the most distinctive formal feature of a two-part allegory. In oral speech, this division is expressed by means of intonation: the first part (譬喻) is pronounced with an intonation of completeness, the second part (解答) is separated by a pause from the first and is pronounced in accordance with the intonation of the statement in which the omission is used. In writing, this division of *xiehouyu* is emphasized by punctuation: 譬喻 is separated from 解答 by a dash, a comma, and less often by a colon and quotation marks.

Thus the first part of the allegory is simple, common, and usually well understood, and therefore the main meaning of the second part can be guessed. *Xiehouyu* is also sometimes called a pun or mockery, and can be considered an understatement and a kind of paronomasia – a stylistic figure of speech, a figurative convergence of words that sound similar with a partial morphemic composition, used in speech in a punny way [5, p. 381].

Due to the fact that *xiehouyu* was primarily used in oral speech, the use of these phraseological units in written sources was extremely rare, making it difficult to pinpoint the exact date of its creation. Some sources claim that *xiehouyu* first appeared in writing during the Ming Dynasty, specifically in classical novels where the characters' direct speech is stylized as informal: 千里送鹅毛，礼经情意重 – A goose feather sent from a thousand miles away. This figurative expression means "the gift itself is not as precious as the attention," and was often used as a way to politely characterize one's modest gift. According to other sources, the first mention of 歇后 dates back to the Tang Dynasty. They were mentioned in the Ju Tang Shu, compiled by Liu Xu in 945, as a kind of linguistic form or category or even as a type of poetry.

Thus, as may be obvious, the starting points of different *xiehouyu* can be followed back to both society craftsmanship and abstract wellsprings of various periods. These Chinese colloquialisms have undergone significant modifications, as have the peculiarities of their usage, due to the extensive formation process that they have undergone throughout their history.

Two-part allegories are still used in people's speech to this day. However, modern *xiehouyu* is not the same as ancient *xiehouyu* because it was used as phraseology or a shorter form of a sentence in those days. In his book "Fundamentals of Style", well-known Chinese scholar, teacher, and linguist Chen Wandao referred to *xiehouyu* as 藏词，and noted that in the later period they replaced stylistic figures of speech. Later on, the structure of *xiehouyu* changed and began to look like a figurative expression, a metaphor of explanation or explication.

The specificity of two-part allegories lies in the fact that the relations that connect the members of the undercut within their own context do not fit into the framework of the logical and grammatical relations that are inherent in other two-part proverbs comparable in form to undercuts.

As mentioned above, the members of an understatement as if they were solving a riddle (allusion-disclosure and allusion). If we compare these expressions as a whole rather than piecemeal, the distinction between an understatement and a riddle is functional: 老鼠爬进书箱里——咬文嚼字 (lit. A rat got into a bookcase – swallowing and gnawing characters and text) – to study hard. A riddle does not serve the purpose of communication and is not among the communicative means of language, unlike sayings, proverbs and understatements. However, in the case of understatements, unlike sayings and proverbs, where the communicative value of an expression is determined by the entire composition of the expression, it still lies in the second member. That is, omissions are used in the language in the communicative sense of the second member rather than in their own context [3, p. 398].

Despite their similarity to proverbs in structure, *xiehouyu* can be used as a separate member in a straightforward sentence, in contrast to proverbs. Speaking about the connection of *xiehouyu* with proverbs and sayings of the Chinese language, we argue that an important characteristic feature of the understatement is that 歇后语 are quite similar to 颜语 (stable folk sayings, proverbs) in terms of its structure, but it can be used as a chengyu phrase combination: it can become part of a simple sentence as a separate member of it [6, p. 53].

A distinctive characteristic of a *xiehouyu* is its capacity to function as a specific member of a

complex sentence when included in it. The omission frequently serves as a complement. This intends that albeit the linguistic type of an interference is a finished sentence, it tends to be acknowledged in discourse as a phraseological unit that has the construction of an expression, for example: 反正从已打算分纷，他就黄鼠狼与鸡拜年，没安好心，光想看咱们笑话 [7, p. 243] – Anyway, right after the decision to regroup, he behaved as if he were our best friend, but in fact, you can't expect any good from him, he only thinks about how to laugh at us. Here we use the adverbs 鼠狼与鸡拜年，没安好心 – "don't expect any good", "nothing good will come of it", which function as a circumstance of the mode of action in a complex sentence.

These omissions stand out not only for their unique structure, which sets *xiehouyu* apart from other two-part phraseological units, but also for their practical application. In contrast to the majority of other types of phraseology, *xiehouyu* is frequently regarded as a component of comic discourse in Chinese.

As expressions in folklore, *xiehouyu* are distinguished by their vernacular because their primary source is spoken language and people's life in general. The predominant absence of conjunctions and prepositions mostly exemplifies this vernacularity in the grammatical aspect. However, the vernacular nature of the omissions is especially evident in the lexical aspect. The lexical items in some of the *xiehouyu* are colloquialisms, so they rarely appear in dictionaries. Therefore, it is frequently challenging for native speakers as well as Chinese learners to comprehend the meaning of two-part allegories. This present circumstance essentially happens when the exclusion contains dialectisms: 瘸子赛跑——笃定老莫 (*lit. The lame one in the running competition will probably be the last*) – to always be the last . In two-part allegory, the dialect word 笃定 corresponds to 确定 in Putonghua, and 老莫 corresponds to the noun 最后.

Analyzing the folk character of the studied proverbs, we cannot ignore their other linguistic and cultural features. The national peculiarity of the worldview of a particular ethno-cultural community is rooted in the way of life and psyche of the people, reflected in the semantic structure of language signs.

In addition, the FUs play a special role in creating a linguistic picture of the world because the symbolic nature of their holistic meaning is closely related to the background knowledge of native speakers, their practical life experience, and cultural and historical traditions. Given such a significant role in creating a linguistic picture of the world of a nation, phraseology becomes an object of linguistic and cultural analysis.

Phraseology, as a linguistic unit that actively participates in the creation of such a picture of the world of the people, is of particular interest within the framework of linguistic and cultural studies.

Specifically, FUs are socially checked etymological signs, since their importance is confounded by different social implications, so the linguistic and cultural analysis of these linguistic units should be aimed at identifying these connotations. Cultural connotation involves the interpretation of denotative, quasi-denotative or figuratively motivated aspects of the meaning of a phraseology in the categories of culture [2, p. 57] .

The foundation of the FUs is typically the national and culturally specific images that are most important to native speakers. As a result, stereotypical phraseological units convey the moral, ethical, and life attitudes of the ethnic group.

Conclusions. Since phraseology contains a national and cultural component in its semantics, it has a country-specific and cultural value. Chinese *xiehouyu*, similar to many phraseological units, appeared tens or hundreds of years ago and have survived to this day unchanged, with their help one can understand cultural customs, the wisdom of the time, humor, sarcasm or instructive content characteristic of a given time period. In order to fully understand the origins of phraseological expressions, one should turn to the sources of classical and folk Chinese literature: philosophical treatises and parables, historical chronicles, fiction, legends and myths, catchphrases and expressions, borrowings from other languages, etc.

If we study two-part allegories from their cultural perspective, we should consider their phonetic side, lexical composition, grammatical structure, and stylistic aspects. Each of these aspects of a phraseological unit equally has a rich cultural connotation. If we analyze *xiehouyu* through the prism of grammar, the key point will be the general idea of ancient Chinese grammar, which shows the peculiarity of Chinese "grammatical thought". It should be added that the issue of distinguishing between phraseological units with a phrase structure, on the one hand, and compound words, on the other hand, is still one of the most controversial and topical issues in Chinese phraseology, which is, in turn, related to the general linguistic problem of distinguishing between a phrase and a word.

BIBLIOGRAPHY:

1. 现代汉语词典. 5-те вид. Beijing : The Commercial Press, 2006. 172页.

2. 马国凡。成语//熟语丛书. 呼和浩特 : 内蒙古人民出版社，1978. 343页.

3. Zhang G. Chinese Xiehouyu. *The Routledge Encyclopaedia of the Chinese Language* / ed. by S.-w. Chan. London, 2016. P. 395–407.

4. Shu D. Chinese xiehouyu (歇后语) and the interpretation of metaphor and metonymy. *Journal of Pragmatics*. 2015. V. 86. P. 74–79.

5. Енциклопедичний словник класичних мов / уклад. і гол. ред. Звонська Л. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2017. С. 381.

6. Liu C., Zhang G. Translation of chinese xiehouyu (sayings) and relevance theory. *Across languages and cultures*. 2006. Vol. 7, no. 1. P. 49–76.

7. 汉英双解歇后语词典 / ed. 曾东京. Shanghai : Shanghai Dictionaries Press, 2013.

8. Chei J. Xiehouyu. *Encyclopedia of humor studies* / ed. by S. Attardo. Sydney, 2014. P. 813–814. URL: https://doi.org/10.4135/9781483346175.n368.

9. Rohsenow, J. A Chinese-English dictionary of enigmatic folk similes (xiēhòuyǔ). Tucson : University of Arizona Press, 1991.

10. 歇后语(Chinese Riddle-Phrases) / ed. 王秋桂. Taipei : The Overseas Chinese Library, 1990.

11.李行健. 关于《歇后语》的规范问题. 汉语学习. 2001. V. 4, no. 34–6.

РОЗДІЛ 5
ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81-13.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.25

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВОЗНАВЦІВ

STRUCTURAL COMPONENTS OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN THE PROCESS OF FUTURE LAWYERS' LINGUISTIC TRAINING

Довгополова Г.Г.,
orcid.org/0000-0003-3157-0973
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Василенко В.А.,
orcid.org/0000-0001-9167-1130
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри гуманітарних дисциплін
Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена розглядові поняття комунікативної компетентності як комплексного явища, що складається з різних компонентів, основними з яких є лінгвістична, мовленнєва та соціокультурна компетентності. Автори припускають, що оволодіння мовою та вивчення іноземної мови майбутніми правознавцями складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: використання мови, усвідомлення природи мови, розуміння іноземної та рідної культури. Враховуючи те, що щодо компонентів комунікативної компетентності серед науковців досі немає єдності, в статті зосереджено увагу на деяких із них, володіння якими, на думку авторів, визначає рівень розвитку комунікативної компетентності з читання як одного з найбільш активно використовуваних видів мовленнєвої діяльності. Мовний компонент визначено як здатність читача адекватно сприймати й розуміти мовленнєві повідомлення на основі наявних знань про формально-структурні особливості мови, їх єдність з лексичними, граматичними, фонетичними вміннями та навичками. Соціокультурний компонент забезпечує, перш за все, адекватне розуміння, яке залежить від знання читачем норм та реалій відповідної національної культури. Когнітивний компонент визначає готовність до здійснення розумової діяльності, оскільки комунікативний зміст у процесі спілкування не тільки передається, а й створюється в результаті розумової діяльності. Предметний компонент авторами статті розуміється як цілісна система теоретичних знань про певну діяльність, що дозволяє індивіду робити обґрунтовані твердження. Реалізація предметної компетенції забезпечує процес узагальнення одержаної інформації. Паралінгвістичний компонент – це знання зовнішніх характеристик організації тексту та володіння уміннями їх розпізнавати (шрифтове оформлення, схеми, креслення, пунктуація). У статті наголошено, що кожний з визначених компонентів включає певні знання (виконання гностичних функцій), навички (операційні функції) та вміння (функція реалізації). Функції компонентів та рівень співвіднесення в них знань, навичок, умінь зумовлені особливостями їхнього внутрішнього взаємозв'язку та їхнім зв'язком із середовищем, рівнем сформованості кожного з них, мовленнєвим досвідом, багатством концептуальної системи студента, метою, завданнями, етапом навчання.

Ключові слова: комунікативна компетентність, комунікація, лінгвістична підготовка, мовний компонент, когнітивний компонент, предметний компонент, соціокультурний компонент, паралінгвістичний компонент.

The article is devoted to considering the concept of communicative competence as a complex phenomenon consisting of various components, the main of which are linguistic, speech and sociocultural competence. The authors assume that language acquisition and foreign language learning consists of three interrelated components: language use, awareness of the nature of language, and understanding of foreign and native culture. Taking into account the fact that there is still no unity among scientists regarding the components of communicative competence, the article focuses on some of them, the possession of which, according to the authors, determines the level of development of communicative competence in reading as one of the most actively used types of speech activity. The language component is defined as the reader's ability to adequately perceive and understand speech messages based on existing knowledge about the formal and structural features of the language, their unity with lexical, grammatical, phonetic abilities and skills. The sociocultural component provides, first of all, an adequate understanding, which depends on the reader's knowledge of the norms and realities of the relevant national culture. The cognitive component determines readiness for mental activity, since communicative content in the process of communication is not only transmitted, but also created as a result of mental activity. The subject component is understood by the authors

of the article as a complete system of theoretical knowledge about a certain activity, which allows an individual to make reasonable statements. The implementation of subject competence ensures the process of generalization of the received information. The paralinguistic component is knowledge of the external characteristics of text organization and the ability to recognize them (font design, diagrams, drawings, punctuation). The article emphasizes that each of the identified components includes certain knowledge (performance of gnostic functions), skills (operational functions) and skills (implementation function). The functions of the components and the level of correlation of knowledge, skills, and abilities in them are determined by the peculiarities of their internal relationship and their connection with the environment, the level of formation of each of them, speech experience, and the richness of the student's conceptual system, the goal, tasks, and stage of education.

Key words: communicative competence, communication, linguistic preparation, language component, cognitive component, subject component, socio-cultural component, para-linguistic component.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Поточна Програма англійської мови для університетів, у тому числі немовних спеціальностей, розглядає комунікативну компетентність (далі – КК) як комплексне явище, що складається з різних компонентів, основними з яких є лінгвістична (або мовна), мовленнєва та соціокультурна компетентності. Тобто оволодіння мовою та вивчення іноземної мови складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: використання мови, усвідомлення природи мови, розуміння іноземної та рідної культури [6, с. 7]. Існують також інші погляди на поняття КК та його складових (Н. І. Гез, А. А. Зернецька, Л. А. Єрмакова та ін.), що свідчить про те, наскільки складним і багатогранним є КК, явище, яке ще до кінця не вивчене.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми міжособистісної взаємодії й культури спілкування розробляли А. Баскаков, В. Вареник, Г. Довгополова, В. Кан-Калік, Є. Климов, О. Козлова, В. Рибалко, О. Скоробагатська. Питання підготовки спеціаліста в процесі професійної освіти та психологічної структури особистості досліджували В. Діденко, А. Маркова, О. Марищук, В. Моргун В. Рибалко, В. Щадріков та ін.

Так, дослідниця Г. Борецька дає своє визначення компетентності, зазначаючи, що її рівень визначається низкою критеріїв: ступенем розвитку знань та вмінь, їх енциклопедичністю; можливістю реалізовувати особливі завдання; ефективністю організації та планування власної діяльності; здібностями до адаптації, застосування знань за нетипових умов [1].

О. Петращук тлумачить компетентність через наявність певних знань та навичок, пережитого досвіду, що дозволяють узагальнювати щось, здійснювати або вирішувати. Тобто компетентність визначається як наявна сукупність властивостей особистості, як системних новоутворень» [9, с. 632].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи те, що щодо компонентів КК в цілому серед методистів та науковців досі немає єдності, зупинимося на деяких із них, володіння якими, на нашу думку, визначає рівень розвитку КК з читання як одного з найбільш активно використовуваних видів мовленнєвої діяльності під час підготовки майбутніх правознавців.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення компонентів КК у процесі лінгвістичної підготовки майбутніх правознавців на прикладі читання іншомовних текстів як окремого виду мовленнєвої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для навичок читання необхідні кілька компонентів. Зупинимося на кожному окремо.

Мовний компонент – це здатність читача адекватно сприймати й розуміти мовленнєві повідомлення на основі наявних знань про формально-структурні особливості мови, їх єдність з лексичними, граматичними, фонетичними вміннями та навичками. Іншими словами це готовність до використання мови як знаряддя розумової діяльності. Лінгвістичне прогнозування є провідним психофізіологічним механізмом, що реалізує лінгвістичний компонент КК. Читання текстів надає необмежену можливість багаторазового використання будь-якої мовної одиниці в різноманітних контекстах. Читач накопичує досвід співвіднесення його з різними ситуаціями спілкування. Хоча лінгвістичний компонент є основоположним для всіх видів мовленнєвої діяльності, не слід забувати, що комунікативно-орієнтоване навчання орієнтоване не на форму, а на зміст (form-defocused training) [9].

Проте часто на практиці виникає ситуація, коли студент може бути лінгвістично компетентним, але не в змозі визначити зміст повідомлення чи визначити ідею тексту. Це свідчить про те, що лише лінгвістичної компетенції недостатньо для формування КК. Під час спілкування представники різних культур обмінюються соціокультурним досвідом, навіть якщо вони цього не усвідомлюють [4, с. 2]. Програма з навчання іноземної мови визначає соціокультурний компонент складником як змісту навчання, так

і навчального контексту [6, с. 7–8]. Це пояснюється тим, що мова та культура взаємопов'язані. На сьогодні не достатньо володіти системними мовними знаннями та вміти говорити іноземною мовою. Соціокультурна компетенція забезпечує, перш за все, адекватне розуміння, яке залежить від знання читачем норм та реалій відповідної національної культури. Вона базується на вторинній акультурації читача, тобто на вміннях користуватися країнознавчими та фоновими знаннями про країну, мова якої вивчається; фактами, нормами, цінностями національної культури; специфікою мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, притаманними даній етнокультурі. Необізнаність у реаліях культури, у нормах і моделях соціальної поведінки може призвести до певного нерозуміння тексту за умови знання окремих слів, тому комунікативний, культурологічний та соціологічний аспекти іншомовного спілкування набувають особливої ваги [2, с. 35]. Відсутність країнознавчих культурологічних знань призводить до неадекватності в розумінні мовних одиниць та повідомлення в цілому. Відомо, наприклад, що англійській культурі притаманний особливий гумор. Для того щоб зрозуміти гумористичні твори, необхідно мати певні культурні знання про суспільство та його мову. Найбагатшим джерелом розвитку соціокультурної компетенції є оригінальна художня література й переклади, створені кваліфікованими перекладачами.

Когнітивний компонент визначає готовність до здійснення розумової діяльності. Мова в комунікативних цілях може бути засвоєна лише як інструмент думки, оскільки комунікативний зміст у процесі спілкування не тільки передається, а й створюється в результаті розумової діяльності [8, с. 140]. Ця компетенція має надважливе значення в процесі опрацювання текстів. Розуміння настає в результаті таких мислительних операцій, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, умовивід.

Предметний компонент – це цілісна система теоретичних знань про певну діяльність, що дозволяє індивіду робити обґрунтовані твердження. Реалізація предметної компетенції забезпечує процес узагальнення одержаної інформації. Ступінь спільності, ідентичності різноманітних знань читача та автора буде визначатися ступенем сформованості предметної компетенції. Вона забезпечує синтез понять, взаємозв'язок нового та відомого. При формуванні в студентів предметної компетенції ми розвиваємо в них уміння одержувати:

– інформативні «фрейми» (frames), тобто набір необхідних понять, які описують ту чи іншу ситуацію;

– складені вже знання (schemata), тобто інформацію з минулого досвіду у вигляді знань та структур поведінки;

– мовну картину світу (language representation of the world) в іншомовній формі, тобто знання навколишньої реальності, здібність описувати її та висловлювати ставлення до неї в іншомовній формі;

– фонові знання (background knowledge), тобто інформацію, важливу для розуміння конкретної ситуації спілкування;

– загальнокультурні знання (general knowledge), тобто знання імен та назв, дат і подій, наявність біографічних, історичних, політичних та інших спеціальних знань [10, с. 47–48].

У читанні володіння інформацією є важливою передумовою адекватного розуміння повідомлення. Адже нерозуміння тексту дуже часто пояснюється тим, що студенти не володіють предметом повідомлення, а тому не можуть висловити особисте ставлення до подій, описаних у ньому. Формуванню предметної компетенції особливо сприяють дотекстові вправи, спрямовані на актуалізацію знань читача, які відповідають темі повідомлення.

Паралінгвістичний компонент – це знання зовнішніх характеристик організації тексту та володіння уміннями їх розпізнавати (шрифтове оформлення, схеми, креслення, пунктуація). Наявність формальних ознак загальної композиційно-смислової структури тексту передбачає неоднакові можливості для формування загального уявлення про предмет повідомлення та основного змісту тексту: вони по-різному приваблюють і спрямовують увагу читача та сприяють антиципації на рівні змісту [3, с. 46].

Ми окремо не виділяємо дискурсивний та функціональний компоненти, оскільки вони частково входять до предметного й когнітивного компонентів.

Зауважимо, що формування читацької компетенції в світлі особистісно-діяльнісного підходу вимагає формування в студентів навчальної компетенції, тобто вміння вчитися. Наявністю цієї компетенції характеризується автономний здобувач освіти,який володіє власними прийомами здобуття знань. Це здібність навчатися, що лежить в основі умінь, якими володіють успішні студенти. У свою чергу успішність оволодіння прийомами навчання на вищому рівні залежить саме від розвитку загальних здібностей сту-

дента до навчання. Навчальна компетенція мобілізує життєвий досвід, декларативні знання та вміння та сприяє розвитку компетенцій різних типів [7, с. 185]. Автономний студент повинен володіти такими вміннями:

– бути відносно незалежним від викладача й підручника;

– уміти визначати цілі та ставити перед собою конкретні завдання; обирати адекватні засоби, шляхи й способи їхнього вирішення для досягнення цілей;

– свідомо здійснювати процеси самопізнання й визначати свої психофізіологічні особливості;

– використовувати різноманітні прийоми оволодіння знаннями та навичками, адаптуючи їх до себе й обираючи найефективніші;

– спостерігати, контролювати, регулювати не лише процеси свого учіння й самостійної роботи, а й власну іншомовну мовленнєву та немовленнєву поведінку в ситуаціях міжкультурного спілкування;

– управляти власними інтересами й мотивами, бути відповідальним за свої успіхи та помилки;

– проектувати свої вміння та здібності активного й творчого студента на професійну діяльність;

– навчатися все життя й одержувати від цього задоволення [11, с. 10].

Зауважимо, що кожен здобувач вищої освіти під час лінгвістичної підготовки оволодіває власною тактикою читання. Підґрунтям для неї стають знання та вміння, а також певні психофізіологічні особливості:

– оперативну пам'ять та механізми читання на достатньому рівні розвитку;

– знання про види читання й оволодіння прийомами, які допомагають засвоїти їх та користуватися ними;

– знання про різні типи текстів та навички знаходження й розшифрування їхніх «сигналів»-ознак;

– знання основних вад читання та шляхи їхнього подолання;

– уміння прогнозувати на рівні слова, фрази, тексту;

– володіння «граматикою читання» [11, с. 96].

Із метою визначення рівня сформованості КК необхідно виділити основні вміння, що мають бути сформовані й розвинуті в здобувачів закладів вищої освіти. Для виділених нами компонентів КК, наприклад, в іншомовному читанні характерні такі навички й уміння:

1. Для лінгвістичного компонента – володіти мовними засобами (лексичними, граматичними, фонетичними), які виражають комунікативний зміст окремих мовних одиниць, їхнє значення, форму, структуру, зв'язки між ними.

2. Для соціокультурного компонента – розуміти й адекватно інтерпретувати країнознавчі реалії, фразеологію, факти, соціальні норми, умовності, правила, цінності національної культури, знати специфіку мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, застосовувати знання фонової лексики.

3. Для когнітивного компонента – розуміти методи викладення подій, способи поєднання речень, логічні зв'язки між ними; визначати тип (жанр) тексту, його тему, ідею; порівнювати, узагальнювати інформацію та робити умовиводи.

4. Для предметного компонента – активізувати адекватний тезаурус та «інформативні фрейми», розуміти мовну картину світу, диференціювати інформацію за різними ознаками: головна-другорядна, відома-невідома, причина-наслідок, факти-думки, створювати банк даних.

5. Для паралінгвістичного компонента – розуміти невербальні компоненти тексту (графіки, схеми, таблиці, пунктуацію), перекодовувати їх у писемне мовлення [2, с. 61].

Як бачимо, кожний компонент КК включає певні знання (виконання гностичних функцій), навички (операційні функції) та вміння (функція реалізації). Функції компонентів та рівень співвіднесення в них знань, навичок, умінь зумовлені особливостями їхнього внутрішнього взаємозв'язку та їхнім зв'язком із середовищем, рівнем сформованості кожного з них, мовленнєвим досвідом, багатством концептуальної системи студента, метою, завданнями, етапом навчання.

У процесі формування КК ці взаємозв'язки змінюються: чим вищий рівень сформованості КК, тим вищі якісні характеристики навичок та вмінь у студента.

КК кожного студента є індивідуальною. Протягом певного періоду навчання якісні характеристики КК змінюються під впливом розширення соціально-культурної, інтелектуально-пізнавальної, особистісної та інших сфер діяльності студента, у яких інтегрується і якими обумовлюється його мовленнєва діяльність [1, с. 23].

КК – це особистісна характеристика, яка відображає результати попереднього досвіду читача та зумовлює можливості подальшого удосконалення всіх сторін діяльності читання та результат розумової діяльності читача.

Визначаючи компоненти КК іншомовного читання, слід пам'ятати про те, що всі вони взаємопов'язані, оскільки реалізація одного компонента веде до реалізації іншого, а отже, і КК

в цілому. Але проблема, на наш погляд, полягає в тому, що не всі компоненти КК можна розвинути однаковою мірою, тобто формування деяких із них досі залишається не повністю вирішеним завданням, що ускладнює формування КК в цілому. Внутрішні процеси дуже складно досліджувати, оскільки спостереження в такому випадку неможливе. Часто дуже складно визначити, який саме елемент викликав нерозуміння текстового повідомлення. Про процес читання викладач дізнається лише з його результату: зрозумів студент текст чи не зрозумів [5, с. 633]. Але зовнішня пасивність не означає внутрішню бездіяльність. Н перебуває в стані постійного прогнозування, осмислення отриманої інформації, порівняння їїз з раніше набутими знаннями, відокремлення фактів від думок, визначення теми та ідеї повідомлення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, ми визначаємо такі компоненти КК: лінгвістичний, соціокультурний, когнітивний, предметний та паралінгвістичний. До структури кожного з компонентів входять певний набір знань,умінь та навичок. До того ж, не останню роль може відігравати й навчальна компетенція, тобто власне вміння студента вчитися.

Завдання сформувати КК полегшується тим, що серед усіх видів студентської діяльності є всі підстави на перше місце поставити комунікативну діяльність, діяльність спілкування. У певному розумінні життя студента є величезною і багатою за змістом – в ідейно-теоретичному плані – системою комунікативних стосунків. Вузівська комунікація є школою формування в студентів різноманітних видів соціальних стосунків, моральної поведінки тощо. Для спілкування молодь прагне застосовувати найекономніші засоби міжособистісної комунікації, використовуючи при цьому найсучасніші технології. Тому перспективним бачиться дослідження ролі інформаційно-комунікаційних технологій у розвитку КК студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борецька Г. Е. Сучасні технології формування англомовної компетенції в говорінні в учнів основної і старшої школи. *Іноземні мови*. 2010. № 2. С. 23–26.

2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. К.: „Ленвіт", 2003. 273 с.

3. Коломінова О. О., Роман С. В. Сучасні технології навчання англійської мови у початковій школі. *Іноземні мови.* 2010. № 2. С. 40–47.

4. Криворучко Т. В. Використання інтерактивних технологій при навчанні іншомовного комунікативного читання соціокультурних текстів у початковій школі. URL: http://eprints.zu.edu.ua/1342/1/1.pdf

5. Петращук О. П. Комунікативна парадигма у тестуванні з іноземної мови. *Науковий Вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету [Лінгвапакс-VIII]. Філологія, Педагогіка і Психологія в антропоцентричних парадигмах*. К.: Вид. центр КДЛУ, 2000. Випуск 3В. С. 631–633.

6. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект. К.: The British Council, 2001. 245 с.

7. Шахіна І. Ю. До питання про мультимедійні технології. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : Вісник НТУ «ХПІ»*. 2012. № 32. С. 184–192.

8. Шехавцова С. О. Технологія портфоліо як показник самоосвітньої суб'єктів педагогічного процесу. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 18(277), Ч. III. С. 135–144.

9. Anderson Neil J. Exploring Second Language Reading: Issues and Strategies. Heinle and Heinle Publishers. 1999. 129 p.

10. Hedge T. Using Readers in Language Teaching. Modern English Publications. 1996. 152 p.

11.Mikulecky B. S. A Short Course in Teaching Reading Skills. Addison-Wesley Publishing Company. 1990. 165 p.

УДК 8.1:81.34
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.26

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ЯК СПОСІБ ПЕРЕДАЧІ МАТЕРІАЛЬНОЇ ФОРМИ ЗАПОЗИЧЕНИХ ЛЕКСЕМ

TRANSLITERATION AS A MEANS OF CONVEYING OF THE FORM OF LOAN-WORDS

Есенова Е.Й.,
orcid.org/0000-0002-3843-3296
старший викладач кафедри теорії та практики перекладу
Ужгородського національного університету

У даній статті вивчаються деякі теоретичні засади фонетико-графічної адаптації іншомовних слів лексичною системою мови-реципієнта. Метою статті є подання огляду лінгвістичної літератури, що досліджує особливості цього аспекту асиміляції запозичених лексичних одиниць. Розглядаються зокрема основні принципи одного з найбільш поширених способів передачі матеріальної форми запозичених лексем у мові-реципієнті, а саме транслітерації. Незважаючи на те, що існує ряд інших способів передачі вихідної форми запозичених лексем (трансплантація, трансфонування та практична транскрипція), транслітерація і надалі залишається одним із найпоширеніших способів. Транслітерацією зазвичай називають передачу мовних знаків однієї писемності знаками іншої писемності. В основі транслітерації є графічний принцип. Найчастіше транслітеруються імена, прізвища людей, часто транслітеруються географічні назви, також іноді цей принцип передачі використовують при перекладі назв книг і статей з метою включення їх у бібліотечні каталоги. Цей спосіб передачі матеріальної форми використовується також в тих випадках, коли один текст має бути представлений у декількох варіантах. Транслітерація часто є суперником практичної транскрипції, однак кожен з цих способів передачі має свої специфічні сфери застосування. Дана проблематика є особливо актуальною через те, що деякі аспекти адаптації та нормалізації запозичених лексем у мові-реципієнті є і на сьогоднішній день невирішеними. Зокрема, відсутні чіткі та уніфіковані норми щодо передачі матеріальної форми запозичених лексичних одиниць. Це, у свою чергу, призводить до невиправдано великої кількості варіантів відтворення нових лексем з різних мов. Вирішення даної проблеми є надзвичайно актуальним зараз, коли українська мова вступає у безпосередні контакти з багатьма мовами світу.

Ключові слова: транслітерація, практична транскрипція, запозичення, іншомовне слово, мова-реципієнт, фонетико-графічна асиміляція.

The studying of language contacts in linguistics is considered to be very important and interesting. The process of borrowing lexical units from one language into another is constant and cannot be prevented, as there are hardly any isolated nations and peoples in the world. The main reason for it is the globalization of all spheres of human activity. Lexical borrowing is a very complicated process. The result of it is the transformation of the word of the source language into a new lexical unit of the target language in accordance with its phonetical and grammatical peculiarities. Numerous loan words enter the system of the target language and in the course of time become assimilated in this language. The present article is devoted to some theoretical problems of assimilation of loan-words in the target language. Linguists distinguish different stages of entering of a borrowed lexical unit into the system of the target language. In the given article we will make an attempt to analyze points of view of different linguists on this complex language phenomenon. We will focus mainly on the phonetical and graphical aspects of assimilation of loan words. One of the most widely used methods of conveying of the form of a loan word is transliteration. Transliteration is the exact conveying of the letters of the word in the source language by means of the alphabet of the target language. This transformation may become a complicated process as the graphical systems of the source language and the target language are different. There are also other ways of conveying of the form of loan-words. One of them, practical transcription, is also actively used. But transliteration still remains one of the most widely used methods, although it often ignores the phonetical peculiarities of the word, because it is based on the graphical principle.

Key words: transliteration, practical transcription, borrowing, loan word, source language, target language.

Постановка проблеми. Зазвичай знайомство носіїв мови-реципієнта з чужомовним словом відбувається через друкований текст, у якому представлено письмову форму запозичення. На сьогодні єдиного принципу передачі запозичень українською мовою немає, а наявність декількох способів передачі матеріальної (фонетико-графічної) форми запозичених слів дає можливість фіксувати лексичні одиниці у некоректних формах. Подекуди зустрічаються декілька форм одного і того ж запозиченого слова, що аж ніяк не сприяє процесу його повної асиміляції у мові-реципієнті. Універсальних правил для орфографування запозичених слів поки не існує.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні способи передачі матеріальної форми запозичених мовних одиниць в різний час розглядали такі відомі мовознавці як Б.М. Ажнюк [1], Л.О. Белей [2], М.О. Вакуленко [3; 4], А.Ґ. Ґудманян [5], М.С. Зарицький [6], М. Смолій [7], О.І. Чередниченко [8], П. Шекера [9], О.О. Реформатський [10],

Г.Г. Тимофєєва [11], О.В. Суперанська [12] та інші. Вони сформулювали основні теоретичні засади та принципи використання транскрипції та транслітерації при передачі іншомовних лексичних одиниць. Більшість зарубіжних мовознавців, говорячи про транслітерацію, також порівнюють її з транскрипцією, у їх працях ці два терміни майже завжди згадуються паралельно (див. Я. Бъчаров [13], В.И. Георгиев [14], A. Almeida, A. Braun [15], R.R. Blanken [16], S.S. Eustace [17], L. Hudecek [18], K. Klimaszewska [19], P. Ladefoged, M.Halle [20], N. Minissi [21], R. Neiswender [22], J. Orne [23], B.K. Sen, S.N. Sur [24], J. Vachek [25]).

Постановка завдання. Головною метою даної статті є подання короткого огляду лінгвістичної літератури, пов'язаної з основними способами передачі матеріальної форми запозичених лексем у мові-реципієнті. Ми зробимо спробу проаналізувати точки зору різних мовознавців на дану проблему. Особливу увагу звернемо на транслітерацію як один з найпоширеніших способів передачі матеріальної форми запозиченого слова. Зробимо спробу класифікації англійських запозичень в українській мові з точки зору передачі їх матеріальної форми.

Виклад основного матеріалу. Транслітерацію Н.В. Юшманов визначає як «точну передачу знаків однієї писемності знаками іншої писемності» [26, с. 19]. Як спосіб включення іншомовного слова у мову-реципієнт, транслітерація менш уживана, оскільки при її застосуванні значно спотворюється звукова форма іншомовного слова. Іноді термін «транслітерація» вживається у тому ж значенні, що й термін «практична транскрипція». Щоб запобігти плутанині понять, які позначаються даними термінами, у нашому дослідженні будемо використовувати слова «передача» або «відтворення», розуміючи під ними написання іншомовного слова засобами графіки мови-реципієнта, беручи за основу його вимову у мові-джерелі, й іноді не без урахування написання слова у цій мові. Під транслітерацією будемо розуміти передачу англійських слів на основі встановлення відповідностей безпосередньо між англійськими та українськими літерами, незалежно від їх читання у даному конкретному слові.

У 19-ому столітті під терміном «транслітерація» розуміли процес перекладу слів та текстів з мов з нелатинською графікою засобами латинської графіки, а також результати цього процесу – транслітеровані імена, прізвища, назви книг та статей для включення у каталоги національних бібліотек. Транслітерацію активно застосовували у процесі створення пруських наукових бібліотек для того, щоб включити в єдиний каталог праці, написані мовами, які базуються на різних системах письма.

На думку О.В. Суперанської, транслітерація, як і практична транскрипція, має справу з іншомовним матеріалом, але служить для інших цілей, а саме:

1) для передачі текстів з мертвих мов, які мали важкодоступну або маловідому писемність (санскрит, грецька);

2) для передачі більш доступними засобами текстів живих мов з важкою писемністю (арабська, китайська);

3) для передачі власних назв та неперекладних слів живих мов (ідентифікації особистостей, каталогів, атласів) [12, с. 16].

В основу транслітерації покладено графічний принцип, на якому побудовано «умовну систему графічних відповідностей мови-джерела та мови-реципієнта, що використовується для уведення іншомовного слова у мову-реципієнт» [11, с. 12]. Транслітерація використовувалась активно при уведенні англіцизмів в український текст у 18–19-ому столітті. При запозиченні слів англійського походження на сучасному етапі вона використовується рідше, оскільки переважаючими засобами передачі зараз є практична транскрипція та трансфонування.

Багато уваги у мовознавстві приділялося порівнянню транслітерації з практичною транскрипцією. Практична транскрипція використовує систему орфографії і графіки даної мови, не виходячи за межі даного алфавіту і спираючись на звичайні правила читання, які прийнято для даної мови; транслітерація ж може користуватися будь-якою графікою та будь-яким асортиментом алфавіту за певними правилами відповідностей.

Таким чином, за словами О.О. Реформатського, «практична транскрипція завжди національна і не може бути інтернаціональною; транслітерація ж саме інтернаціональна і не пов'язана з межами даного алфавіту, зі звичайною орфографією та правилами читання» [10, с. 32]. Однак дослідник підкреслює, що під транслітерацією не слід розуміти механічну підстановку під кожною літерою чужого алфавіту літери свого алфавіту, оскільки тоді замість «Шекспір» матимемо «Схакеспеаре».

Системи транслітерації І.П. Литвин ділить на дві групи. Першу групу складають національні системи, засновані на графіці, орфографії та традиціях конкретних мов. До другої групи належать умовні системи, які не мають безпосереднього зв'язку з конкретною мовою. Національні

системи транслітерації призначені для уведення іншомовних слів у текст своєї мови, при цьому вони намагаються іншомовні слова, що передані засобами своєї мови, зробити легкими для читання, зберігаючи по можливості фонетичну форму слова, що запозичується. Умовні системи транслітерації мають справу «не з передачею на мову з латинською графікою, а на певну «абстрактну латину», тобто знаки латинського алфавіту, які використовуються тут як символи, що замінюють літери мови-реципієнта» [27, с. 211–216].

Транскрипцію іноді порівнюють з перекладом. З точки зору загальної теорії трансформації транскрипція – це також переклад, однак вони протиставляються, оскільки по-різному реалізують формулу Гердера: потрібно зберегти самобутність чужої мови та норму рідної. Отже, переклад намагається «чуже» максимально зробити «своїм», а транскрипція намагається зберегти «чуже» засобами «свого» [28, с. 312]. До систем транслітерації ставляться певні вимоги. Серед головних вимог лінгвісти називають загальну придатність, однозначність, зворотність та фонетичну несуперечливість; до додаткових вимог відносять простоту системи, простоту ретранслітерації, графічну простоту, економність та традиційність [29, с. 16].

З усього сказаного випливає, що вимоги до систем транслітерації та поради щодо їх удосконалення будуть ефективними лише тоді, коли вони даватимуться на основі прийнятих у даних мовах основних тенденцій транслітерації та не вимагатимуть у них уведення нових знаків в алфавіт мови-реципієнта. Передача іншомовних слів графікою мови, яка їх запозичує, розрахована на загальне використання, тобто має чисто практичний характер, і тому повинна здійснюватися лише засобами сучасного письма.

Досить нетрадиційне трактування термінів «транскрипція» і «транслітерація» знаходимо у М.О. Вакуленка. На його думку, транскрипція у широкому розумінні – це запис або перепис інформації засобами іншої системи (укладу). Прикладами транскрипції при цьому вважаються нотні записи музичних творів, позначення танцювальних фігур, запис повідомлень азбукою Морзе та іншими шрифтами, криптограми, осцилограми звуків, фонетична транскрипція тощо. А відтворювання оригінального звучання слова графічними засобами мови-сприймача (мови-реципієнта) при запозиченні слів з іншої мови дослідник називає граматичним транскрибуванням [3, с. 6].

Під транслітерацією ж М.О. Вакуленко розуміє перезапис тексту за допомогою іншої абетки. При цьому вираз не повинен змінитися, тому що транслітерація – це «алгебра мови». Як приклад транслітерації дослідник наводить два рівноправних представлення сербохорватської мови: гаєвицю (латиницю) та вуковицю (кирилицю). Записи обома представленнями повністю еквівалентні, тому що містять тотожну інформацію [3, с. 6]. Дослідник підкреслює, що транслітерація необхідна там, де один і той самий текст має бути представлений у кількох (здебільшого двох) варіантах, які мають один і той же інформаційний зміст: це міжнародне офіційне спілкування (кількамовні бланки, угоди, вивіски), посвідчення особи (паспорти), різноманітні банки інформації, телекомунікаційні мережі, друкована продукція, бібліографічна документація.

М.О. Вакуленко вважає, що з формального боку транслітерація є видом транскрипції в її широкому розумінні: об'єктом тут є букви, а укладом абетка. Але за змістом транслітерацію можна вважати протилежністю граматичної транскрипції: об'єктом першої є літери, а другої – звуки; перша не виходить за межі даної мови, а друга має справу з різними мовами. Практичну транскрипцію дослідник визначає як конгломерат (цебто мішанину) граматичної транскрипції та транслітерації. Згідно з цим способом запису, при написанні іншомовних слів деякі звуки транскрибуються, а деякі літери транслітеруються [3, с. 6].

Суттєвим недоліком практичної транскрипції М.О. Вакуленко вважає нечіткість та непослідовність, яка призводить до суб'єктивізму або навіть волюнтаризму в її застосуванні. На думку дослідника, мовознавці вдаються до того чи іншого її варіанта залежно від особистих філософських уявлень про міру і від свого власного відчуття мови, яке нерідко зраджує. Отже, і практична транскрипція не рятує. Тому робиться висновок, що при запозиченні, тобто входженні слова в іншу мову, необхідно вдаватися до відтворення звуків за допомогою граматичної транскрипції [3, с. 6].

Залежно від того, який із способів передачі вихідної матеріальної форми (транслітерація чи транскрипція) використовується при трансформації запозиченого слова засобами мови-реципієнта, можна виділити декілька груп англіцизмів в українській мові.

Першу велику групу лексем назвемо повними англіцизмами, тобто словами без морфологічної субституції, за термінологією Е. Хаугена – loanwords. Умовно цю групу можна поділити на декілька підгруп. Першу підгрупу назвемо транскриптами, тобто лексичними одиницями, які по можливості повністю відтворюють звучання

слова мови-джерела: бридж – bridge, бос – boss, джем – jam, слайд – slide, спіч – speech, стенд – stand, фен – fan, хобі – hobby, хол – hall, байт – byte, дисплей – display, бек-хенд – back-hand, директ – direct, офсайд – offside, пас – pass, сингл – single, смеш – smash, спринт – sprint, дек – deck, кокпіт – cockpit, блок – block, імпічмент – impeachment, менеджмент – management, компаунд – compound, пікап – pick-up.

Друга підгрупа лексем – транслітеранти, тобто лексичні одиниці, які повністю, літера за літерою, відтворюють англійське слово в українській мові: бар – bar, лівер – liver, ліфт – lift, парк – park, смокінг – smoking, тест – test, флірт – flirt, радар – radar, сервер – server, сет – set, барк – bark, блістер – blister, брокер – broker, інвестор – investor, стартер – starter, статор – stator, лумп – lump.

Третю підгрупу лексем назвемо напівтранскриптами, оскільки вони неповно відтворюють фонетичне звучання оригіналу, що пов'язано з особливостями фонетичної структури української мови: бульдог – bulldog, вельвет – velvet, джаз – jazz, джемпер – jumper, інтерв'ю – interview, кекс – cakes, сандвіч – sandwich, сквер – square, ватер-поло – water-polo, гол – goal, гіт – heat, кроль – crawl, спаринг – sparring, вельбот – whaleboat, аутборт – outboard, дейдвуд – deadwood, рудерпіс – rudderpiece, шевер – shaver, твін – twin, джерсі – jersey, верджинел – virginal, глезер – glaser, кліринг – clearing, флатер – flutter.

Четверту підгрупу лексем відповідно назвемо напівтранслітерантами, тобто одиницями, які неточно відтворюють графічний образ англійського слова в українській мові: детектив – detective, мотель – motel, пудинг – pudding, пуловер – pullover, тост – toast, тролейбус – trolley-bus, фермер – farmer, фільм – film, рейдер – raider, блюмінг – blooming, коверкот – cover-coat, брудер – brooder, трамблер – trembler, гетер – getter, емітер – emitter, скрепер – scraper. Тут варто підкреслити, що дві останні підгрупи можна об'єднати в одну, оскільки неточності при трансформації слів з однієї мови на іншу стосуються, як правило, фонетики і графіки одночасно.

Крім повних лексичних запозичень, за ступенем передачі матеріальної форми розрізнюють часткові запозичення, тобто слова з частковою морфологічною субституцією, які Е. Хауген називає loan-blends [30, с. 353]. Це лексичні одиниці, при трансформації яких запозичується матеріальна форма не усього слова, а лише деяких морфем, як правило, кореня. Цю групу лексем можна також розділити на декілька підгруп. Першу назвемо кореневими запозиченнями-англіцизмами. Це лексичні одиниці, у яких транскрибовано чи транслітеровано тільки корінь або основу слова, а інші морфеми належать мові-реципієнту: вегетаріанець – vegetarian, пікулі – pickles, фешенебельний – fashionable, шорти – shorts, лінчувати – lynch, реплікація – replication, мімікрія – mimicry, фритредерство – free-trading, флотація – floatation, хонінгування – honing. Деякі лексеми значно асимілюються у мові-реципієнті, тобто їх матеріальна форма значно змінюється у порівнянні з формою слова мови-джерела. Такі лексеми можна назвати квазикореневими: біфштекс – beefsteak, бриджі – breeches, ромштекс – rump-steak, донка – donkey-engine, форсунка – force-pump, ватер – water-machine, транець – transom, пемза – pumice, пласирувати – place.

Виділимо також окрему групу лексем, до якої увійдуть словосполучення, однак при їх запозиченні трансформуються лише деякі морфеми, інші ж перекладаються або замінюються відповідними морфемами мови-реципієнта. Такі запозичення називають гібридними: Ланкастерська школа – Lancaster school, модельний бізнес – model business, бітельна машина – beetle machine, стаффордширський тер'єр – Staffordshire terrier, дисконтна політика – discount policy, емерджентна еволюція – emergent evolution, москітний флот – mosquito fleet, стерлінгова зона – sterling zone.

Як ми вже підкреслювали, останнім часом значно посилилась тенденція до транскрибування слів при їх запозиченні. Однак спосіб практичної транскрипції не є універсальним, оскільки при його використанні носії мови-реципієнта не дотримуються певного мовного стандарту, вони знаходяться перед дилемою: яких відповідностей у мові-реципієнті (графічних, фонетичних, фонемних) повинно бути більше. Недосконалість практичної транскрипції стимулює пошук нового способу передачі іншомовних слів. В.М. Аристовою було запропоновано спосіб передачі, який вона назвала трансфонуванням (трансфонацією). Під даним терміном дослідниця розуміє «фіксацію при запозиченні на письмі вимови іншомовних слів» [31, с. 9]. В основу даного способу покладено фонетичний принцип, однак точно зафіксувати англійську вимову засобами української графічної системи неможливо (внаслідок розбіжностей між фонетичними та графічними системами цих мов), і тому реально можливо зафіксувати лише «українізовані» модифікації вимови англійських слів.

Сучасна система транскрипції для мов, в яких не збігаються графічні системи, поступово, за зауваженням І.І. Седельникова, робить «перехід

від транслітерації до трансфонації». Однак вона ще містить в собі недоліки транслітерації, оскільки прецедент і традиція грають тут, як і в інших формах мовленнєвої діяльності, величезну роль. А зміни, які відбуваються в галузі транскрипції, пов'язані зі змінами ролі та місця іншомовних слів у суспільстві [32, с. 93]. Для застосування трансфонування «вихідна фонетична послідовність повинна бути попередньо інтерпретована у фонологічних термінах мови-реципієнта, і лише після того вона фіксується у графіці» [33, с. 116]. Насправді, тенденція до трансфонування значна. Настає епоха фонетизації запозичень. Це підтверджує і аналіз нашого мовного матеріалу – багато нових англіцизмів трансфонуються. Однак на практиці трансфонування вступає в суперечність з орфографічними нормами, які не сприяють закріпленню при орфографуванні запозичень їх вимови. Тому багато слів існують у фонетико-орфографічних варіантах.

У багатьох випадках відтворення слова засобом трансфонування є вдалим, а намагання передавати якомога точніше звучання оригіналу є сильною і позитивною тенденцією. Однак застосування цього принципу для передачі усіх англійських фонем, на нашу думку, неприйнятне. Зокрема це стосується передачі редукованого голосного [*ə*], особливо у тих випадках, коли у графічне зображення цієї фонеми в англійській мові входить літера R. Згідно з умовно-фонетичним принципом цю літеру слід передавати на письмі, хоча така передача певною мірою суперечить вимові англійського слова. Відтворення редукованого голосного засобом трансфонування дещо наблизила б вимову слова в українській мові до його англійського прототипу, однак значно спотворилась би оригінальна графіка, яку в даному випадку не можна ігнорувати.

Висновки. Аналіз мовного матеріалу показав, що найбільшу кількість запозичених лексичних одиниць становлять транслітеранти та напівтранслітеранти. Це свідчить про те, що більшість з них була запозичена книжним шляхом, особливо це стосується термінів. Однак останнім часом зростає кількість запозичених лексем, що транскрибуються чи трансфонуються. Ступінь асиміляції англіцизмів залежить від різних факторів, серед яких слід виділити спосіб передачі лексичної одиниці у мові-реципієнті, сферу та частоту її вживання у новому мовному середовищі, інтенсивність асимілюючої дії мови-реципієнта, словотворчі потенції конкретних англіцизмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

4. Ажнюк Б.М. Українські імена: проблеми транслітерації. *Урядовий кур'єр.* 1993. № 168(278). С. 5.

5. Белей Л.О. Українські імена колись і тепер. Київ, 2010. 128 с.

6. Вакуленко М.О. Наукові засади відтворення запозичених та іншомовних слів: інваріантна транскрипція і транслітерація. *Вісник книжкової палати.* Київ, 1999. № 10. С. 6–9.

7. Вакуленко М.О. Українська латиниця як засіб представлення державної мови в міжнародному спілкуванні. Київ. Режим доступу: https://hostmaster.ua/docs/UL.html

8. Ґудманян А.Ґ. Відтворення власних назв у перекладі: автореф. дис. … докт. філол. наук. Київ, 2000. 40 с. //www/ lib.ua-ru.net

9. Зарицький М.С. Переклад: Створення та редагування. Київ, 2004. 120 с.

10. Смолій М., Сулим В. Українські власні назви у німецькомовному інформаційному просторі як елемент міжкультурної комунікації. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* 2010. Вип. 89(3). С. 319–322. //www/nbuv.gov.ua

11. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. Київ, 2007. 248 с.

12. Шекера П. Прізвища українських авторів у багатомовних бібліотечних каталогах: проблеми транслітерації. *Наукові праці НБУВ.* Київ, 2004. Вип. 13. С. 541–555.

13. Реформатский А.А. О стандартизации транслитерации латинскими буквами русских текстов. *Научно-техническая информация ВИНИТИ. Серия 2. Информационные процессы и системы.* 1972. № 10. С. 32–36.

14. Тимофеева Г.Г. Английские заимствования в русском языке (фонетико-орфографическая ассимиляция): автореф. дисс. … докт. филол. наук : 10.02.02. С.-П., 1992. 30 с.

15. Суперанская А.В. Теоретические основы практической транскрипции. М. : Наука, 1978. 284 с.

16. Бъчаров Я. Заседание на Комисията по транскрипция при международния комитет на славистите. *Съпоставително езикознание.* София, 1983. Г. 8. Кн. 1. С. 117–119.

17. Георгиев В.И. Транслитерация или транскрипция. *Български език.* София, 1984. Г. 34. Кн. 2. С. 147–154.

18. Almeida A., Braun A. What is transcription. *Grammatik, Semantik, Textlinguistik.* Tubingen, 1985. Bd. 1. S. 37–48.

19. Blanken R.R. The preparation of international author indexes, with particular reference to the problems of transliteration, prefixes and compound family names. *Journal of the American Society for Information Science.* Baltimore, 1971. Vol. 22. № 1. P. 51–63.

20. Eustace S.S. A proposed transcription of Russian Cyrillic. *Journal of the International Phonetic Association.* London, 1974. Vol. 4. № 1. P. 37–48.

21. Hudecek L. Transliteracija i transkripcija (Odjelitosti i interferencije). *Rasprave zavoda za jez.* Zagreb, 1987. Knj. 13. S. 19–30.

22. Klimaszewska K. Transkrypcja czy transliteracja. Warsawa, 1966. 14 s.

23. Ladefoged P., Halle M. Some major features of the international phonetic alphabet. *Language.* Baltimore, 1988. Vol. 64. № 3. P. 577–582.

24. Minissi N. Principi di transcrizione e translitterazione. Napoli: Cymba, 1968. 82 p.

25. Neiswender R. Russian transliteration – sound and sense. *Special libraries.* 1962. Jan. Vol. 53. P. 17–20.

26. Orne J. Transliteration of Modern Russian. *Library Resources and Technical Services.* 1964. Winter. Vol. 8. P. 58–59.

27. Sen B.K., Sur S.N. Transliteration of Russian characters in English. *Annals of library science and documentation.* New Delhi, 1979. Vol. 26. № 1–4. P. 69–72.

28. Vachek J. Some remarks on writing and phonetic transcription. *Praguiana.* Praha : Amsterdam. 1983. P. 199–209.

29. Юшманов Н.В. Ключ к латинским письменностям земного шара. М.–Л. : Изд-во АН СССР, 1941. 85 с.

30. Литвин И.П. К проблеме транслитерации русских слов знаками латинского алфавита. *Ономастика и норма.* М. : Наука, 1976. С. 209–226.

31. Реформатский А.А. Перевод или транскрипция. *Восточнославянская ономастика.* М. : Наука, 1972. С. 311–333.

32. Успенский В.А. К проблеме транслитерации русских текстов латинскими буквами. *Научно-техническая информация ВИНИТИ. Серия 2.* М., 1967. № 7. С. 12–20.

33. Хауген Э. Процесс заимствования. *Новое в лингвистике.* М. : Прогресс. 1972. С. 344–382.

34. Аристова В.М. Англо-русские языковые контакты (Англизмы в русском языке). Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1978. 151 с.

35. Седельников И.И. Транскрипция как способ перевода на уровне фонем. *Система языка и перевод.* М. : Изд-во МУ, 1983. С. 90–99.

36. Ким-Юань-Фу П.Л. Фонетика и орфография заимствованного слова. *Зарубежное языкознание и литература.* Алма-Ата : Изд-во Казахского университета, 1973. Вып. 3. С. 113–118.

UDC 811.161.1'272:355.4(470:477)"2014/..."
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.27

THE LANGUAGE OF AGGRESSION

МОВА АГРЕСІЇ

Karanevych M.I.,
orcid.org/0000-0003-3563-2131
PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

Introduction. In the light of ongoing Russia-Ukraine war, it is necessary to address the problem of verbal aggression of Russian politicians towards Ukraine and her allies. Therefore, there is a need for comprehensive analysis of Russian political discourse.

Methods. To examine the problem, we analyzed the speeches by Russian President Putin, the tweets posted by ex-president Medvedev, and the press releases announced by Foreign Minister Lavrov published on the official websites of Russian state bodies and in the media shortly before and in the time of full-scale Russia-Ukraine war. In the process of investigation we used the following research methods: linguistic observation, discourse analysis, and conversation analysis.

Findings. In the statements by Russian politicians we revealed the following types of confrontational strategies: invective and discrediting strategies aimed at threatening the positive face, and the strategy of verbal abuse that is targeted at the opponent's negative face. To criticize the opponents, they use negative evaluative adjectives. The linguistic technique

"name calling" serves to create negative associations with Ukrainians and their allies. To justify their aggression, Russian politicians draw parallels between their opponents and Hitler. They resort to threats violating the maxim of quantity to generate fear. The following features of terrorism discourse were revealed in Russian political discourse: the practice of othering, the technique of dehumanization, and the use of theological language. The smallest verbal unit of Russian aggression is the letter "Z" that is used to *express support for war against Ukraine.*

The findings could be useful for policy makers, linguists and journalists. Further studies are needed to reveal the most effective ways to handle aggression in international relations.

Key words: Russia-Ukraine war; verbal aggression; confrontational strategies; political discourse; terrorism discourse.

Вступ. В час російсько-української війни необхідно розглянути проблему вербальної агресії російських політиків, що спрямована на Україну та її союзників. Для цього слід провести комплексний аналіз російського політичного дискурсу.

Методи. Ми проаналізували доповіді російського президента Путіна, твіти екпрезидента Медвєдєва та пресрелізи міністра закордонних справ Лаврова, що були опубліковані на офіційних вебсайтах російських державних органів та в медіа незадовго до та під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну. У процесі дослідження ми використовували наступні методи: лінгвістичне спостереження, дискурс-аналіз та конверсаційний аналіз.

Результати. У заявах російських політиків виявлено такі типи конфронтаційних стратегій: стратегії інвективів і дискредитації, що загрожують позитивному обличчю адресата, та стратегія «вербального насильства», яка спрямована на його негативне обличчя. Для критики опонентів вони використовують прикметники на позначення негативної оцінки. Лінгвістична техніка «навішування ярликів» слугує для створення негативних асоціацій з українцями та їх союзниками. Щоб виправдати агресію, російські політики проводять паралелі між їх опонентами та Гітлером. Також вони вдаються до погроз, порушуючи максиму кількості, щоб викликати страх. У російському політичному дискурсі виявлено такі ознаки терористичного дискурсу: практика іншування, техніка дегуманізації та використання теологічної лексики. Найменшою вербальною одиницею російської агресії є літера Z, яку використовують для вираження підтримки війни проти України.

Результати наукової розвідки можуть бути цікавими для політиків, лінгвістів та журналістів. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у виявленні ефективних стратегій і тактик ведення діалогу з агресивним співрозмовником в контексті міжнародних відносин.

Ключові слова: російсько-українська війна, вербальна агресія, конфронтаційні стратегії, політичний дискурс, терористичний дискурс.

Introduction. In the light of ongoing full-scale Russia-Ukraine war, it is vitally important to reveal and record manifestations of aggression. Physical aggression of invaders in the 21st century is being broadcast live on TV channels all over the world. Alongside with this, linguists investigate means of expressing verbal aggression.

A number of researchers have examined terrorism discourse [1; 2; 3]. Several attempts have been made to explore the role of language in conflict [4; 5]. This paper focuses on the language of Russian aggression. Therefore, the **aim** of this study is to investigate verbal aggression of Russian politicians.

Methods. To examine the problem, we analyzed the speeches by Russian President Putin, the tweets posted by ex-president Medvedev, and the press releases announced by Foreign Minister Lavrov published on the official websites of Russian state bodies and in the media shortly before and in the time of full-scale Russia-Ukraine war. In the process of investigation we used the following research methods: linguistic observation, critical discourse analysis, and conversation analysis.

Results and Discussion. In her analysis of conflict in communication strategies, Alyeksyeyeva concluded that they can be classified into two sets: cooperative and confrontational. The author claims that the latter are employed when participants give different meaning and evaluation to the same situation, feel mutual dislike and are overcome with negative emotions [4, p. 29]. Therefore, Alyeksyeyeva identifies two strategies, aimed at threatening the positive face [4, p. 30]: a. Invective strategy. To accomplish this strategy, the speaker undertakes the tactics of insults and mockery. For example, in order to humiliate the leaders of France, Germany, and Italy, Russia's former president posted to Twitter the following tweet: *European fans of frogs, liverwurst and spaghetti love visiting Kiev. With zero use* [6]. b. Discrediting strategy. To accomplish this strategy, the speaker undertakes the tactics of negative evaluation of the opponent's personality, actions, or opinions: *Do not forget to look at what was said by my colleague, Foreign Minister of France Jean-Yves le Drian. He loves to show off, you know. The rooster is a national symbol of France. They often get cocky* [7]. When it comes to criticism of opponents' actions, negative evaluative adjectives are used: <...> *the sources of these crises that began not today, or in February, or even last year. They are the result of the reckless, ill-considered and failing policy of the West* <...> [8].

Alongside with this, it is not necessary to evaluate negatively to humiliate [4, p. 36]. A face-threatening act was used by Putin to demonstrate neglect of the opponent and assert his dominance over the addressee – President of France – in the following conversation:

Macron: *Very well, you have confirmed that you generally agree. I suggest that our staff try to prepare a joint statement, such as a press release following this conversation.*

Putin: *Honestly, I was going to play hockey. I'm talking to you from the gym before training. But first I will call my advisers* [9].

The strategy of verbal abuse is targeted at the opponent's negative face. It is used to make addressees do something against their will. To support the strategy, the following tactics are used: orders, bans, and threat [4, p. 30]. For example, overt or hidden threats concerning a nuclear war in the statements of Russian politicians: *As for military affairs, even after the dissolution of the USSR and losing a considerable part of its capabilities, today's Russia remains one of the most powerful nuclear states* [10]. Indirect threats hint at possible consequences of the opponents' actions by means of violation of the maxim of quantity*: In the case of attack against our cities, Russia would strike the centres where these criminal decisions are made. Some of them aren't in Kiev. What comes next is obvious* [6].

In a recent article, Yenikeyev [5] argues that verbal aggression in international political discourse is considered a gross violation of norms. It is worth mentioning that speech aggression is defined as the use of words determined by the pragmatic function of producing pejorative expressive effect [11]. For this purpose, the linguistic technique "name calling" is often used by Russian politicians to create negative associations with opponents. In their statements Ukrainians are often called Nazis or neo-Nazis: *And then Nazi ideology was used* [12]; *There was every indication that a clash with neo-Nazis and Banderites backed by the United States and their minions was unavoidable* [13]. The texts of their speeches contain derivatives of these words: *To this end, we will seek to demilitarise and denazify Ukraine <…>* [10] and parallels with Hitler: *They will undoubtedly try to bring war to Crimea just as they have done in Donbass, to kill innocent people just as members of the punitive units of Ukrainian nationalists and Hitler's accomplices did during the Great Patriotic War* [10]. In his statement on the reasons for war, Lavrov compares Zelensky to Hitler in order to justify Russian aggression: *If I remember it right, I may be wrong, but Hitler also had Jewish origins, so it doesn't mean absolutely anything. For some time we have heard from the wise Jewish people that the biggest anti-Semites were Jews* [14]. On March 3, 2022, the Russian foreign minister compared Napoleon's and Hitler's policies to the ones pursued by the United States: *In their time, Napoleon and Hitler set out to subjugate Europe. Now, the United States has taken it over* [7].

Metaphorical expression "empire of lies" loaded with negative evaluation is used by Putin to refer to the United States and the West: *Incidentally, US politicians, political scientists and journalists write and say that a veritable "empire of lies" has been created inside the United States in recent years [10]*; *Mikhail Vladimirovich (Prime Minister Mikhail Mishustin) and I discussed this topic, naturally bearing in mind the sanctions that the so-called Western community, as I called it in my speech the "empire of lies", is now trying to implement against our country* [15].

Symbolism plays an important role in terrorism. To represent their ideology and express publicly their support for war against Ukraine, Russians use the Latin-script letter Z. It can be seen on tanks and cars, in social media, on billboards and clothing, etc. Russians incorporate this Latin-script letter into the slogans written with the Cyrillic alphabet: *За мир без нацизма (For the World without Nazism), За Россию (For Russia), За победу (For victory). Nowadays, we can witness banning the Z symbol as it happened to swastika, the official symbol of Nazi Germany, after World War 2. Thus, even one letter can symbolize aggression. Therefore, it is now cancelled by some companies or even countries to avoid associations with murdered Ukrainians.*

Exploring verbal aggression in service of radicalization, Etaywe [1] found that the practice of othering in terrorist communication is considered an intrinsically face-threatening act which operates contrary to Leech's maxims of politeness in relation to viewing outgroups. The author concludes that othering is an ideological, social and discursive practice in which a language user strategically deploys particular grammatical choices whose patterns manifest and function as a powerful tool for coercing into and legitimating aggressive attitudes, behaviours and negative consequences in terms of hostility and stereotyping. The practice of othering can be illustrated with the use of the pronoun "we" as an opposition to "they". Othering can be combined with the technique of dehumanization of opponents: *Properly speaking, the attempts to use us in their own interests never ceased until quite recently: they sought to destroy our traditional values and force on us their false values that would erode us, our people from within, the attitudes they have been aggressively imposing on their countries, attitudes that are directly leading to degradation and degeneration, because they are contrary to human nature [10]*. It is worth mentioning, that dehumanization, according to Loughnan et al. [16] is the cause, catalyst, and consequence of violence.

Moreover, in genocide studies, dehumanization is commonly understood as a preparatory step on the path to mass killing [17].

Interestingly, in dominant terrorism discourse theological language is employed to de-contextualize terrorist's motives from historical-material settings and construct terrorism as a metaphysical phenomenon [3]. On March 6, 2022, Forgiveness Sunday for the Orthodox, Patriarch Kirill justified the Russia-Ukraine war with the following words: *All of the above indicates that we have entered into a struggle that has not a physical, but a metaphysical significance* [18]. In his sermon, the leader of Russian Orthodox Church claimed that the reason for war is the necessity to protect traditional family values: *And in the Donbass there is rejection, a fundamental rejection of the so-called values that are offered today by those who claim world power. <...> Do you know what this test is? The test is very simple and at the same time terrible – it is the Gay Pride parade* [18]. At the same time, Putin cites the Bible (John 15:13) to encourage Russians to support the war in Ukraine: *Words from the Holy Bible come to my head: "There is no greater love than to lay down one's life for one's friends"* [19]. Back in 2018, being asked about the possibility of a nuclear war, Putin answered using religious language: *As martyrs, we will go to heaven and they will just croak, because they won't even have time to repent* [20]. Therefore, religion is obviously weaponized and used to manipulate.

Conclusions. To sum up, in the statements by Russian politicians we revealed the following confrontational strategies used to attack Ukraine and her allies: invective and discrediting strategies aimed at threatening the positive face, and the strategy of verbal abuse targeted at the opponent's negative face.

The evidence from this study suggests that the smallest verbal unit of Russian aggression is the letter "Z". To criticize their opponents, Russian politicians use negative evaluative adjectives. The linguistic technique "name calling" is used to create negative associations with Ukrainians. To justify their aggression, Russians often draw parallels with Hitler. To generate fear, Russian politicians resort to threats. Talking about the nuclear war, they hint at possible consequences of the opponents' actions by means of violation of the maxim of quantity.

In the speeches by Russian politicians, we revealed the following features of terrorism discourse: the practice of othering, the technique of dehumanization and the use of theological language.

We think that our findings could be useful for policy makers, linguists and journalists. Further studies are needed to reveal the most effective ways to handle aggression in international relations.

REFERENCES:

1. Etaywe A. Exploring the grammar of othering and antagonism as enacted in terrorist discourse: verbal aggression in service of radicalisation. *Humanities and Social Sciences Communications.* 2022. №9. URL: https://doi.org/10.1057/s41599-022-01178-5

2. Lorenzo-Dus N., Walker L., Kinzel A. The Role of Discourse Analysis in Terrorism Studies: Comparing Inspire and Dabiq. *Terrorists' Use of the Internet*. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/317492524_The_Role_of_Discourse_Analysis_in_Terrorism_Studies_Comparing_Inspire_and_Dabiq/citation/download

3. Nimmer L. De-contextualization in the Terrorism Discourse: a Social Constructionist View. *ENDC Proceedings*. 2011. №14. P. 223-240. URL: https://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2012/12/KVUOA_Toimetised_14_10_livio_nimmer.pdf

4. Alyeksyeyeva I. Conflict in Interpersonal and Corporate Communication: Strategies and Tactics. Kyiv: ТОВ "АВЕГА", 2018. 47 p.

5. Yenikeyev D. Verbal Aggression in the Political Discourse of Donald Trump and Joe Biden. *Scientific Journal of Polonia University.* 2021. №47. P. 95–105. URL : http://pnap.ap.edu.pl/index.php/pnap/article/view/770/735

6. Medvedev D. [@MedvedevRussiaE]. (n.d.). *Tweets* [Twitter Profile]. Twitter. URL: https://twitter.com/medvedevrussiae

7. Foreign Minister Sergey Lavrov's interview with TV channels RT, NBC News, ABC News, ITN, France 24 and the PRC Media Corporation, M., March 3, 2022. Botschaft der Russischen Föderation in Deutschland : web-site. URL: https://russische-botschaft.ru/de/2022/03/05/foreign-minister-sergey-lavrovs-interview-with-tv-channels-rt-nbc-news-abc-news-itn-france-24-and-the-prc-media-corporation-moscow-march-3-2022/

8. Foreign Minister Sergey Lavrov's statement and answers to media questions following the G20 Foreign Ministers Meeting in Denpasar, July 8, 2022 [Press release]. *The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation* : web-site. URL: https://www.mid.ru/en/press_service/minister_speeches/1821243/

9. Yarmolenko O. "Bloodbath" and "involved" Zelensky: the media published a transcript of the conversation between Putin and Macron which happened shortly before the invasion. *Бабель (Babel).* 2022. URL:

https://babel.ua/en/news/80618-bloodbath-and-involved-zelensky-the-media-published-a-transcript-of-the-conversation-between-putin-and-macron-which-happened-shortly-before-the-invasion

10. Full text of Vladimir Putin's speech announcing 'special military operation' in Ukraine, 22 February. *The Print* : web-site. URL: https://theprint.in/world/full-text-of-vladimir-putins-speech-announcing-special-military-operation-in-ukraine/845714/

11.Kuzyk O. Stages of Linguistic Analysis Underlying the Study of Aggressive Communicative-Pragmatic Intentions in the English-Language Political Discourse of Mass-Media. *Modern Science : Tendencies of Development.* 2013. URL: http://scaspee.com/all-materials/stages-of-linguistic-analysis-underlying-the-study-of-aggressive-communicative-pragmatic-intentions-in-the-english-language-political-discourse-of-mass-media-o-kuzyk

12. UN Chief Guterres Holds Press Conference with Russian Foreign Minister Lavrov, 27 April. *Rev* : web-site. URL: https://www.rev.com/blog/transcripts/un-chief-guterres-holds-press-conference-with-russian-foreign-minister-lavrov-4-26-22-transcript

13.Here's the Full Translation of Vladimir Putin's Victory Day Speech. *Bloomberg News* : web-site. URL: https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-05-09/full-transcript-here-s-russian-president-vladimir-putin-s-victory-day-speech

14. Lavrov's Comments about Hitler, Antisemitism and Ukraine Condemned by Israel [Video]. NBC News : YouTube. URL : https://www.youtube.com/watch?v=A0PY72pWXRI

15. Putin Calls West an "Empire of Lies" Following Sanctions [Video]. *Euronews* : YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=0JW60sTcp9k

16. Loughnan S., Koike M., Bevens C. Dehumanization, Violence, and Genocide. *Oxford Research Encyclopedia of Psychology.* 2021. URL: https://oxfordre.com/psychology/view/10.1093/acrefore/9780190236557.001.0001/acrefore-9780190236557-e-271

17. Haslam N. The Many Roles of Dehumanization in Genocide. *Confronting humanity at its Worst: Social Psychological Perspectives on Genocide.* 2019. URL: https://doi.org/10.1093/oso/9780190685942.003.0005

18. A Terrible Sermon: Patriarch of Moscow Blesses "Metaphysical" War Against the "World of Gay Prides". *Bitter Winter* : web-site. URL: https://bitterwinter.org/patriarch-of-moscow-blesses-war-against-gay-prides/

19. Putin Praises Russia Military for Ukraine Operation [Video]. *TRT World* : YouTube. URL: https://www.youtube.com/shorts/NXoqrX1sIX4

20. Gessen M. Putin Lied About His Nuclear Doctrine and Promised Russians That They Would Go to Heaven. *The New Yorker.* 2018. URL: https://www.newyorker.com/news/our-columnists/putin-lied-about-his-nuclear-doctrine-and-promised-russians-that-they-would-go-to-heaven

РОЗДІЛ 6
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 821.111(73)`25
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.28

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІДІОСТИЛЮ ДЖ. ГРІНА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ *PAPER TOWNS* ТА *THE FAULT IN OUR STARS*)

LINGUO-STYLISTIC PROPERTIES OF JOHN GREEN'S IDIOSTYLE IN UKRAINIAN TRANSLATION (BASED ON THE NOVELS *PAPER TOWNS* AND *THE FAULT IN OUR STARS*)

Дойчик О.Я.,
orcid.org/0000-0002-7921-1868
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Билиця У.Я.,
orcid.org/0000-0003-4833-3245
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Бендак Ю.О.,
orcid.org/0009-0003-7804-6658
магістр філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Стаття репрезентує результати дослідження особливостей відтворення ідіостилю Джона Гріна в українському перекладі. Проблема ідіостилю розглядається в контексті збереження особливостей індивідуальної творчої манери автора у перекладі. Матеріалом статті обрано романи Джона Гріна Paper towns (2008) та The Fault in Our Stars (2012), а також переклади романів «Паперові міста» (2017) та «Винні зірки» (2017) українською мовою, здійснені Вірою Назаренко. Методологічною базою для практичного аналізу слугують положення сучасного перекладознавства щодо основних стратегій (Л.Венуті), які дозволяють адекватно перекласти художній твір (доместикація та форенізація), та тактик, якими перекладачі послуговуються для реалізації обраної стратегії. У статті обрано класифікацію тактик перекладу, запропоновану Ж. Віне та Ж. Дарбеньє та доповнену Е. Пімом. Метою статті є з'ясування особливостей індивідуального стилю Джона Гріна та відтворення їх у перекладі українською мовою. Виявлено такі особливості творчого стилю письменника, як: утворення значної кількості оказіоналізмів, зокрема, утворених атрибутивними кластерами, використання блендингу, полісемантичних лексичних одиниць, стилістичних засобів, інтертекстуальних одиниць. Предметом дослідження є стратегії та тактики перекладу мовностилістичних одиниць для відтворення підліткового соціолекту в україномовній версії романів. Дослідження показало, що переважаючою стратегією перекладу була доместикація, для реалізації якої перекладачка послуговувалася, здебільшого, такими тактиками, як: модуляція, ампліфікація, конкретизація. На стилістичному рівні ефективними виявилися тактики адаптації, зміни перспективи, модуляції та опущення. Це дало змогу зберегти підлітковий соціолект у перекладах і відтворити емотивний, експресивний та стилістичний колорит романів.

Ключові слова: ідіостиль, стратегії перекладу, доместикація, форенізація, тактики перекладу, оказіоналізми, атрибутивні кластери.

The article focuses on investigating the strategies and solutions for preserving John Green's idiostyle in the Ukrainian translation. The problem of idiostyle is discussed from the perspective of representing the individual creative manner of the author in the translation of works of fiction. The material for the analysis is John Green's novels "Paper towns" (2008) and "The Fault in Our Stars" (2012), as well as the Ukrainian translations of the novels "Паперові міста" (2017) and "Винні зірки" (2017) performed by Vira Nazarenko.

The methodology of the practical analysis is based on the contemporary theory of translation strategies (Vennuti), the choice of which influences the adequate translation of fiction (the foreignization and domestication strategies), as well as the translation solutions for implementing the selected strategy. In the article we employ the classification of the translation solutions, outlined by Vinay & Darbelnet and later complemented by Pym.

The objective of the present research is to discuss the main features of John Green's idiostyle and the strategies and solutions for preserving them in the Ukrainian translation. The discussed characteristic features of the writer's individual style include: occasionalisms, attributive clusters, the use of blending and polysemantic lexical units, stylistic devices, and intertextual references. The subject of the article is the strategies and solutions, selected by the translator in order to represent the teenagers' sociolect in the Ukrainian editions of the novels.

The research has proved that the dominant translation strategy was domestication. In order to implement the selected strategy, to represent the teenagers' sociolect, and to render the emotive, expressive, and stylistic coloring of the novels, the translator mostly employed the following solutions: modulation, amplification, particularization. The translation of the stylistic devices proved effective by means of adaptation, perspective change, modulation, and omission of content.

Key words: idiostyle, translation strategies, domestication, foreignization, translation solutions, occasionalisms, attributive clusters.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть ідіостиль автора художнього твору розглядається з позицій різних лінгвістичних дисциплін, котрі пропонують актуальні аспекти дослідження цього феномену. Так, у лінгвостилістиці індивідуальний стиль трактується як індивідуально-естетична система засобів мовного вираження [9; 10], соціолінгвістика розглядає ідіостиль у кореляції із такими суміжними поняттями, як: ідіолект, соціолект, гендерлект, тощо з акцентом на соціологічні характеристики мовця [11; 12]; у когнітивній лінгвістиці і когнітивній поетиці ідіостиль (або когнітивний стиль) трактується як сукупність ментальних і мовних структур художнього світу письменника, мовне втілення індивідуальної ментальної сутності автора [5; 22; 23]; у психолінгвістиці, з позицій присутності автора в тексті та його впливу на реципієнта, – як засіб текстової реалізації ціннісних та емоційно-смислових домінант автора [8; 15]. У перекладознавстві проблема ідіостилю розглядається в контексті збереження та адекватного відтворення індивідуальної творчої манери автора у перекладах, а також в межах дискусій щодо впливу індивідуального стилю перекладача на ідіостиль автора художнього твору [6; 7]. Перед перекладачем постає складне завдання: передати зміст твору, враховуючи екстралінгвальні та інтралінгвальні чинники, які вплинули на написання оригіналу, а також відтворити особливості індивідуального стилю письменника.

Постановка завдання. *Актуальність* статті зумовлена важливістю адекватного відтворення індивідуального стилю письменника в художньому перекладі в контексті з'ясування стратегій і тактик збереження особливої творчої манери автора сучасних молодіжних романів у перекладі українською мовою. *Матеріалом* дослідження було обрано романи американського письменника Джона Гріна *Paper towns* (2008) та *The Fault in Our Stars* (2012) [17; 18], а також україномовні видання романів «Паперові міста» (2017) та «Винні зірки» (2017), перекладені Вірою Назаренко [2; 3].

Цільовою аудиторією романів є підлітки, молоді люди, які навчаються, шукають пригод, кохають, намагаються віднайти справжню дружбу, любов та, насамперед, зрозуміти самих себе. Творчій манері автора притаманне відображення ознак мовлення сучасної молоді – сучасного підліткового соціолекту як окремого соціального варіанта мови, яким спілкується молоде покоління. На лексичному (текстовому) рівні підлітковий соціолект – це особливий молодіжний лексикон, який характеризується великою кількістю мовних новоутворень: лексичних, фразеологічних. Нове в лексиці фіксує реальний стан мови в динаміці і проявляється не тільки в поповненні словникового складу мови, в появі нових слів і нових значень, але й у зміні семантичної структури слова і його обсягу [11, с. 250]. У молодіжному соціолекті переважають лексеми з вираженим пейоративним забарвленням, що можна пояснити не стільки загальним падінням внутрішньої і мовної культури, скільки бравадою, юнацьким максималізмом, прагненням бути незалежним від загальноприйнятих норм [11, с. 271]. Тож, адекватне відтворення особливостей підліткового соціолекту у перекладах художніх творів, збереження молодіжного лексикону, вирішення проблеми відтворення культурної та соціальної специфіки романів та, водночас, підбір відповідних мовних структур у цільовій мові є складним завданням для перекладача, а дослідження стратегій і тактик досягнення максимально адекватного перекладу є на часі.

Метою **статті** є з'ясування особливостей індивідуального стилю Джона Гріна та відтворення їх у перекладі українською мовою. *Об'єктом* дослідження є лінгвостилістичні особливості ідіостилю Джона Гріна, зокрема, авторські оказіоналізми, атрибутивні кластери, стилістичні засоби. *Предметом* дослідження обрано стратегії та тактики перекладу мовностилістичних засобів для відтворення підліткового соціолекту в україномовній версії романів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У питанні адекватності художнього пере-

кладу важливим і вирішальним є вибір стратегії перекладу.

Уперше докладно описавши цей перекладознавчий термін, Л. Венутті визначає стратегію як «метод, який застосовує перекладач у процесі перекладу та на який впливають різні чинники: культурні, політичні та навіть економічні» [25, с. 240]. Більшість перекладознавців виокремлюють дві стратегії в теорії перекладу – доместикацію та форенізацію. Л. Венутті трактує стратегію *доместикації (*або стратегію *одомашнення)* як відтворення тексту із наближенням до культури цільової мови, а стратегію *форенізації* (або стратегію *очуження*) як спосіб відтворення культурного компоненту оригінального тексту в перекладі на цільову мову [25, с. 251–252]. Переклад – це завжди «процес прийняття рішень», де на кожному етапі перекладач повинен обирати хід, «як у грі» [19, с. 148–159], тож перекладаючи художній твір, перекладач часто може вдаватися до поєднання обох стратегій задля досягнення максимального ефекту. Обравши одну із перекладацьких стратегій, перекладач має визначитися з тактиками перекладу, які спрямовані на вирішення певного завдання. Тактика перекладу визначається як системно організована сукупність перекладацьких операцій [1, с. 144].

У статті орієнтуємося на класифікацію тактик перекладу за Ж. Віне та Ж. Дарбеньє [26], укладену в 1958 р. та доповнену Е. Пімом [21]. Класифікація дослідників вміщує наступні тактики: запозичення (*loan*), калькування (*calque*), дослівний переклад (*literal translation*), транспозиція (*transposition*), модуляція (*modulation*), еквіваленція (*correspondence*), адаптація (*adaptation*), а також такі «просодичні ефекти» (prosodic effects): ампліфікація або посилення *(amplification)*, послаблення *(reduction),* експлікація *(explicitation),* імплікація *(implication),* узагальнення *(generalization)* та конкретизація *(particularization)* [21, с. 13–14; 20]. Доповнення, внесені Е. Пімом до класифікації Ж. Віне і Ж. Дарбеньє полягають у конкретизуванні певних тактик, зокрема: копіювання (*copying*), зміна вираження (*expression change*), зміна змісту (*content change*) [21].

Виклад основного матеріалу. Ідіостиль характеризується особливостями вживання певних лексико-семантичних одиниць. Інколи автор описує одне явище чи річ, використовуючи синоніми або ж вдається до гіперонімії, де головним виступає гіперонім, або ж до полісемії. Почнемо із категорії, яка, мабуть, найбільш об'ємна – ***полісемія***. Оскільки англійська мова багата на одиниці, що характеризуються багатозначністю, то саме на цьому рівні виникає найбільше труднощів для перекладача. Розглянемо один із уривків з роману *The Fault in Our Stars*:

"The world," he said, "is not *a wish-granting factory*," and then ***he broke down,*** just for one moment, his sob roaring impotent like a clap of thunder unaccompanied by lightning,…"	«Світ, – нагадав Огастас, – не *фабрика з виконання бажань*. І ***розклеївся*** – всього на мить, безсило заридавши, як ото спалахує блискавка після гуркоту грому,…»

Фраза *broke down* характеризується багатозначністю, тож, опираючись на контекст, можемо обрати ту одиницю, яка буде доцільною. Часто *break down* описує несправність механізму, машини, але може мати і переносне значення та описувати стан людини: *broke down – розклеївся*. Перекладачка обрала **тактику конкретизації**, замінивши одиницю мови оригіналу *break down [зламатися],* яке має ширше значення, на слово із вужчим значенням *розклеїтися*. Таким чином, перекладачка уточнює, конкретизує емоційний стан персонажа, навмисно відмовляючись від використання дієслова *зламався* з його категоричною конотацією, тим самим підкреслює силу персонажа, підлітка, молодої людини, яка бореться зі смертельною хворобою, не зважаючи навіть на ті обставини, що весь світ проти неї, зірки теж проти неї, й немає жодної надії на одужання. Цей підліток не *«зламався»*, він лише *«розклеївся»* (*всього на мить*), як ми можемо побачити з контексту речення.

Зупинимось ще на одному уривку вже з роману *Paper Towns*, де лексема *break* має своє звичне значення, проте тут вже застосовані інші тактики перекладу:

"Whoa there," Margo said. "***Don't break the Chrysler***."	-Вважай, – застерегла Марго, – ***не впорай «крайслера».***

Тут вжито *break* у своїй звичній імплікації – застосування стосовно речі, механізму, але Віра Назаренко передала колорит української розмовної мови, переклавши *don't break* як *не впорай*. Така фраза часто сприймається як діалект та передає невимушеність та неформальність спілкування між підлітками. Перекладачка цілком одомашнила фразу **(стратегія доместикації)** та застосувала **тактику еквіваленції**, у результаті якої вдалося знайти культурний відповідник, який за своїм емотивним значення навіть сильніший, ніж в оригіналі твору. *The Chrysler – «крайслер»* – **транслітерація**.

Романи насичені ***оказіональними епітетами,*** утвореними ***атрибутивними кластерами***:

"…, he pushed me back down with his ***non-beer-sworded hand***,…"	«…, він пхнув мене ***рукою-без-пивного-меча***,…»

Вищенаведений приклад демонструє, що при перекладі оказіональний епітет опущено **(тактика опущення)** та передано описово, образність компенсована **(компенсація)** на рівні іншої лексичної одиниці (*push – пхнути,* замість літературного *штовхнути*).

Зважаючи на синтаксичні особливості цільової мови, атрибутивні кластери часто викликають труднощі перекладу:

"... but I was not allowed to check it because we have ***a strict no-phones-during-dinner*** rule".	«Мені не дозволили кинутися відповідати, тому що у нас в родині суворе правило – ***ніяких дзвінків*** під час вечері».

I was a fairly shy person – ***not the hand-raising type.***	Я дуже замкнута, ***не з тих, хто першим тягне руку***.

Через неможливість підібрати відповідний еквівалент у цільовій мові перекладачка вдається до описових конструкцій, які передають значення слова: зміст передано за допомогою узуальної (звичайної) лексики (тактика **модуляції**).

We'll vegetarianize some, she said.	***Немає проблем, зробимо кілька млинців вегетаріанськими,*** – сказала вона.

У наведеному уривку значення лексеми *vegetarianize* передано тактикою **експлікації**, оскільки поняття в мові оригіналу звичне, але не усталене у розмовній мові та навіть в словниках. Також помітний вплив **тактики ампліфікації**, адже український варіант перекладу значно розширений (*vegetarianize – зробити млинці вегетаріанськими*) у порівнянні з оригіналом, проте головна ідея залишається незмінною.

Розглянемо наступний уривок:

"It was Ben who sat with me in Cassie Hiney's ***Winnie-the-Pooh-themed*** bathroom, while I projectile-vomitted pink liquid all over a painting of ***Eeyore***."	«Бен сидів зі мною в туалеті удома в Кассі Гімні, де все було розмальовано ***сценками з життя Вінні-Пуха*** і його друзів, поки я прицільно вивергав цю рожеву рідину на ***Іа***.»

На рівні перекладу власної назви Eeyore використано **адаптацію** (фонетичний рівень): *Eeyore /ˈiːɔːr/* передано як *Іа /ia/*. Опис ванної кімнати Winnie-the-Pooh-*themed* перекладено за допомогою **тактики конкретизації**: *сценки* з життя Вінні-Пуха, а також **тактика калькування** щодо всесвітньо відомого мультфільму: Winnie-the-Pooh – Вінні-Пух. І в оригіналі твору, і в перекладі збережений вульгарний тон висловлювання: *I projectile-vomitted – Я прицільно вивергав.*

Розглянемо ще одну характерну ознаку романів Джона Гріна – ***блендинг*** (злиття першої частини слова із другим елементом; частини можуть бути повні або скорочені) [13, с. 49] як спосіб словотворення та (скорочення) абревіатури. Оскільки у романі *The Fault in Our Stars* головні герої страждають від невиліковної хвороби, то у романі трапляються скорочення медичних термінів, а також загальновідомих шоу, тощо. Наприклад:

"Please record the next several episodes of the ***ANTM marathon*** for me".	«Будь ласка, запиши для мене кілька серій ***«Топ-моделі»***».

У даному випадку перекладачка використовує тактику **експлікації,** тобто переклад дає уточнення, які є неявними в початковому тексті: *ANTM marathon* (акронім) – отримує розшифрування *America's Next Top Model* та перетворюється на *«Топ-моделі».* У результаті, фразу вдалось одомашнити **(стратегія доместикації).**

Наступний приклад демонструє, що інколи скорочення слів вдається зберегти в цільовій мові, збереження змісту і форми, а також фонетичних характеристик:

"Bro", said Ben, standing across from me.	***«Бро»,*** – буркнув до мене Бен, що стояв навпроти.

Віра Назаренко вдається до **стратегії форенізації**, використавши *бро*, що є калькою з англійської мови та вже давно стало звичною одиницею при спілкуванні, особливо молоді. Отже, перекладачці вдалось зберегти оригінальну одиницю, повністю передавши зміст та форму – **тактика калькування**.

Розглянемо словотвір на основі блендингу (зближення або поєднання частин слів):

"Stormtroopers"	***«Штурмовики»***

Лексема *stormtrooper* є запозичення з німецької мови, що означає: «солдат приватної армії Німеччини під час Другої Світової Війни» [16]. В українській мові вже укорінилось поняття *штурмовик*, проте це теж калька з німецької мови, також можемо побачити часткове збере-

ження форми першої частини на фонетичному рівні *storm – штурм* **(транслітерація).**

Важливою рисою ідіостилю Дж.Гріна є ***оказіоналізми*** – індивідуальні новоутворення автора, які не підлягають включенню в словники, що є головною їхньою відмінністю від неологізмів [4, с. 79]. Автор вдається до створення власних слів, щоб повністю заглибити читача у період юнацтва, де різні витівки та видумування власних назв чи слів є невід'ємним фактором. Зупинимось на оказіоналізмах із роману *The Fault in Our Stars*:

But enough about me. What is new in the ***Hazel-verse?***	Але досить про мене. Що нового в ***Хейзелграді*****?**

Дж. Грін утворив оказіоналізм додавши до власної назви закінчення *verse*, опираючись на контекст, можемо стверджувати, що *verse* – це частинка від *universe*, адже Огастус симпатизував Хейзел. Він ототожнював її зовнішність та внутрішній світ із безкінечністю, в нашому випадку: *universe – космос*, як символ чогось безкінечного. Перекладачка замінила цю частинку слова архаїзмом *град*, яке позначає якусь велику окрему територію, відділену від інших. Перша частина оказіоналізму перекладена за допомогою **транслітерації** власної назви, а друга частина передана **тактикою еквіваленції**.

У наступному прикладі розглянемо варіант авторського оновлення або «модернізації» слова *rhapaw*, що описує коня, який вже не придатний до фізичної праці [24]; у романі Дж. Грін не дає опису чи пояснення лексичній одиниці, а одразу ж використовує як звичайне слово:

"Let's have lunch with ***RHAPAW***", he answered.	– Ходімо обідати в наш ***«Зікум»,*** – відказав він.

Хоча Дж. Грін при введені оказіоналізмів рідко надає їхні пояснення, проте прописує такі нововведення або великим буквами, або курсивом, щоб якось виділити з ряду лексичних одиниць. Далі з контексту не важко здогадатися, що автор для назви старого автомобіля використав *Rhapaw*, отже таке застосування є оригінальним, але базується на причинно-наслідкових зв'язках – машина батьків Квентіна була надто стара, часто не заводився двигун і щоб не просто використати будь-яку марку машини, автор переніс значення опису коня на машину, яка вже «розвалювалась».

Надзвичайно цікавим та продуманим є варіант перекладу *Rhapaw – Зікум*. Віра Назаренко використала марку дитячих моделей машин. Перекладачка надала перевагу цьому варіанту, оскільки «Зіку – єдина компанія, яка виробляє моделі автомобілів, що спеціалізуються на сільськогосподарській та спеціалізованій техніці» [14]. Отже, *Зікум* відповідає оригінальному варіанту таким чином, що *Зікум* як і *Rhapaw* – слова, які можемо знайти в словниках, але у романі та його перекладі позначають неіснуючі марки автомобіля. Перекладачка застосувала **зміну перспективи**, а саме – **зміну семантичного фокусу** та підібрала відповідник не до слова *Rhapaw*, а до його референта (старий сільськогосподарський автомобіль).

Джон Грін часто додає префікси чи суфікси до власних назв, щоб передати ту чи іншу емоцію, думку неформальним способом:

"This image seemed too sad to be true – it all struck me as so lonely and so very ***unMargo***".	«Сумний вийшов той образ, не могло воно так бути: тут було дуже самотньо і геть ***не схоже на Марго***».

Із прикладу бачимо, що слово утворене префіксальним способом, автор додав префікс *un-*, тим самим уникнувши використання заперечення (*negation*) в оригіналі твору. В українському варіанті твору представлено антонімічну структуру, оскільки в українській мові немає префіксів, які б додавались саме до власних назв, тому в перекладі *unMargo – не схоже на Марго* застосовано **тактику модуляції**: префікс *un-* передано як *не схоже на*, а також **тактика ампліфікації**, керуючись **стратегією доместикації**, відбулася зміна щільності для кращого сприйняття твору цільовою аудиторією.

Авторські оказіональні епітети іноді взагалі опущені при перекладі:

"I heard some ***muffled noises*** – specifically ***moanish noises***…"	« Я почув гамір, – точніше сказати, стогони…»

Як і *muffled*, так і *moanish* опущені при перекладі, опираючись на контекст роману виведено два еквівалентні іменники – *гамір* (також опущено граматичну категорію множини іменника: *noises – гамір*), друга еквівалентна одиниця – *стогони* **(тактика модуляції).** Взагалі прикметник *moanish* утворений шляхом додавання до *moan* суфікса *–ish*, така форма цього слова не зустрічається в словниках, тому можемо стверджувати, що *moanish* – оказіоналізм, який було опущено при перекладі на українську мову **(тактика опущення).**

Інтертекстуальність також є характерною рисою ідіостилю Дж. Гріна. У наступному

прикладі розглянемо, як автор застосовує прецедентні тексти у своїх романах:

"Minivan, you ***albatross around my neck! You mark of Cain!"***	«Мінівене, ти – ***мов камінь у мене на шиї! Каїнова печать!»***

У романі *Paper Towns* головний герой, з одного боку, щасливий, що батьки купили йому авто, а з іншого боку вони вибрали Мінівен, який зовсім не швидкий. Для чіткого зображення розчарування Квентіна автор використовує *алюзію*, порівнюючи Мінівен із *альбатросом* (в укр. варіанті – *з каменем*), а також *антономазію*, стилістичний засіб увиразнення, який підсилює описану ситуацію, порівнюючи із Каїном (в укр. варіанті *Каїнова печать*). У процесі перекладу Віра Назаренко скористалась **культурною заміною**, замінивши *альбатрос* на *камінь*, адже останній варіант порівняння є зрозумілим для української культури. Порівняння *You mark of Cain – Каїнова печать* передане шляхом **зміни перспективи**, а саме семантичного фокусу. Перекладачка вибрала варіант *«Каїнова печать»*, біблійний фразеологізм, який повністю відповідає контексту даної ситуації (щось погане, що завжди залишиться з тобою, в даному випадку посил на *Мінівен*).

Висновки. У статті зроблено спробу з'ясувати особливості індивідуального стилю Джона Гріна на матеріалі двох романів *Paper towns* (2008) і *The Fault in Our Stars* (2012) та визначити перекладацькі тактики та стратегії збереження та відтворення рис творчої манери автора, реалізовані при перекладі романів українською мовою Вірою Назаренко. Важливими ознаками ідіостилю письменника є створення великої кількості оказіоналізмів, зокрема, атрибутивних кластерів, використання стилістичних прийомів та засобів, блендингу та полісемантичних лексичних одиниць. Тактики, обрані перекладачкою, перш за все, були зорієнтовані на збереження підліткового соціолекту в тексті досліджуваних романів та відтворення їхнього емотивного, експресивного і стилістичного колориту. Дослідження показало, що у процесі перекладу оказіоналізмів Віра Назаренко часто вдавалась до тактики модуляції (оскільки синтаксична структура цільової мови не дозволяє перекласти такі мовні одиниці дослівно), а також до тактики ампліфікації (адже за допомогою більшої кількості слів легше пояснити те чи інше явище, яке є не характерним для української мови), часто до еквіваленції, а також конкретизації. На стилістичному рівні перекладачка керувалася здебільшого тактиками адаптації, зміною перспективи, модуляції та опущення. *Перспективним*, на наш погляд, є дослідження стратегій і тактик збереження інших ознак ідіостилю Дж. Гріна, зокрема, використання підліткового сленгу, вульгаризмів, а також девіацій на граматичному рівні, які відображають особливості підліткового соціолекту в текстах романів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрієнко Т.П. (2016). *Стратегії і тактики перекладу: когнітивно-дискурсивний аспект (на матеріалі художнього перекладу з англійської мови на українську та російську)* : монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 336 с.

2. Грін Д. (2017). *Винні зірки* [переклад Назаренко В.]. К.: Видавнича група КМ-БУКС. 288 с.

3. Грін Д. (2017). *Паперові міста* [переклад Назаренко В.]. К.: КМ-БУКС. 320 с.

4. Дзюбіна О. (2014). Диференціальні ознаки неологізмів і оказіоналізмів (на матеріалі художньої літератури та Інтернет-реклами англійської мови). *Вісник Львівського університету. Сер. Іноземні мови.* Вип. 22. С. 78–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_in_mov_2014_22_13

5. Дойчик О.Я. (2012). *Ідіостиль Джуліана Барнса у лінгвоконцептуальному вимірі*: автореф. дис. … канд. філол. наук: спец 10.02.04 / Харків. 20 с.

6. Іваницька М. (2015). *Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах*: монографія. Чернівці: Книги–ХХІ. 604 с. URL: https://img.yakaboo.ua/media/mediagallery/pdf/i/v/ivanytska.pdf

7. Науменко А. М. (2009). Складові індивідуального стилю перекладача. *Новітня філологія*. М., № 13 (33). С. 141-153. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal /Soc_Gum/Nevfil/2010_13/13-16.pdf

8. Папіш В.А. (2021). Проблема інтерпретації термінів ідіостиль та ідіолект у сучасному мовознавстві: психолінгвістичний аспект. *Studia Slavica*. Academiae Scientiarum Hungaricae. № 66 (2). 403–412. DOI: https://doi.org/10.1556/060.2022.00040

9. Ситченко А.Л. (2002). Визначення індивідуального стилю письменника на основі структурування поняття. *Дивослово*, №5. С. 48–50.

10. Сологуб Н.М. (2001). Поняття «індивідуальний стиль письменника» в контексті сучасної лінгвістики. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 117–118: «Слов'янська філологія»: зб. Наук. Праць. Чернівці: «Рута». С. 34–38

11.Ставицька Л. (2005). *Арго, жаргон, слена: Соціальна диференціація української мови*. К.: Критика 2005. 464 с.

12. Ставицька Л. (2009). Про термін ідіолект. *Українська мова*, № 4, 3-17. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/6063/01-Stavitska.pdf?sequence=1

13. Ткачик, О. В. (2014). Контамінація як різновид словотвірної номінації. Взаємодія одиниць мови та мовлення: комунікативно-когнітивний, соціокультурний, перекладознавчий і методичний аспекти : матеріали Міжнародної науковопрактичної конференції 28 березня 2014 року, м. Київ / НТУУ «КПІ». Київ : НТУУ «КПІ». С. 49–52.

14. Baby Park [Електронний ресурс]. – https://babypark.ua/uk/brand/siku-nimechchina

15. Bokting, I. (1994). *Character and Personality in the Novels of William Faulkner: A Study in Psychostylistics*. Amsterdam : University of Amsterdam Press. 311 p.

16. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/

17. Green, J. (2008). Paper Towns (Second ed.). New York City, New York: Penguin Group.

18. Green, J. (2012). The Fault in Our Stars. New York: Dutton Books.

19. Levy, J. (2000). *Translation as a Decision Process*. In: The Translation Studies Reader [ed. by L. Venuti]. L., N.Y. : Routledge. P. 148–159.

20. Mundey, J. (2019). *Translation: An advanced resource book for students*. Routledge Applied Linguistics. 2nd Edition. 394 p.

21. Pym, A. *Exploring Translation Theories*. London and New York: Routledge. 2009. 193 p.

22. Semino, E. (2007). Mind Style 25 years on. *Style*. № 41.2. P. 153–203.

23. Semino, E., Swindlehurst, K. (1996). Metaphor and Mind Style in Ken Kesey's "One Flew Over the Cuckoo's Nest". *Style*. № 30. 1. P. 143–166.

24. Urban Dictionary URL: https://www.urbandictionary.com/

25. Vennuti, L. (2008). *The Translator's Invisibility*. [2nd ed.]. London and NewYork: Routledge. 319 p.

26. Vinay, J.-P. Darbelnet, J. (1972). *Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction*. Paris: Didier. 727 p.

УДК 81-13
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.29

СТРАТЕГІЇ ТА МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

STRATEGIES AND METHODS OF TRAINING FUTURE TRANSLATORS

Клюфінська І.М.,
orcid.org/0000-0003-2872-8557
доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Статтю присвячено дослідженню проблеми вибору стратегій та методів навчання при підготовці фахівців з перекладу, визначенню об'єктів навчання, цілей, а також застосуванню методології, механізмів навчання, педагогічних потреб, переваг одного методу над іншим. Проведено аналіз перекладацької компетентності. Під час навчання перекладу існує певна тенденція розвивати стратегії, специфічні для перекладу рідною мовою. Переклад іноземною мовою традиційно використовувався у викладанні мови з єдиною метою вдосконалення знань з іноземної мови. Досліджено основні компетенції майбутнього перекладача, вибір цілей і методів навчання, які є специфічними для розвитку цих навичок та основних принципів навчання перекладу. Існує багато різних педагогічних підходів до того, яку форму має мати навчання в аудиторії. Перший полягає в розрізненні «компетентності перекладу» та «компетенції перекладача». Схематично підготовка перекладача стосується переважно лінгвістичних навичок, необхідних для перекладу вихідного тексту цільовою мовою (перекладацька компетенція), набуття яких буде систематично поєднувати інструкції теоретичного та практичного характеру. Навчання перекладача, з іншого боку, більшою мірою пов'язане з макроконтекстом і включає потребу студентів набути великої кількості міжособистісних навичок і ставлень (перекладацька компетентність), крім того, суто мовно-технічних навичок. Концепція навчання перекладу передбачає, що студенти готові вирішувати заздалегідь визначені проблеми за допомогою попередньо встановлених або «засвоєних» процедур. Такий підхід буде спрямований на відтворення робочих ситуацій в аудиторії та якнайбільше підходить для задоволення нагальних потреб галузі. Особливо важливими є теоретичні дослі-

дження у педагогіці перекладу. Педагогіка має націлюватися на три навички майбутніх перекладачів: обізнаність, рефлексивність, винахідливість.

Багато моделей, розроблених в останні десятиліття, базуються на визначенні навичок, якими повинен володіти професійний перекладач. Перекладацька компетентність як динамічний процес складається з серії взаємодіючих і взаємозалежних компонентів. Саме з моделі перекладацької компетенції можна визначити цілі навчання.

Ключові слова: підготовка перекладачів, стратегія навчання, метод навчання, компетенція, навичка, майстерність перекладу.

The article is devoted to the study of the problem of choosing strategies and methods of training translation specialists, determining the objects of training, goals, as well as the application of methodology, mechanisms of training, pedagogical needs, advantages of one method over another. An analysis of translation competence has been carried out. When teaching translation, there is a certain tendency to develop strategies specific to native language translation. Translation into a foreign language has traditionally been used in language teaching with the sole purpose of improving knowledge of a foreign language. The main competencies of a future translator, the choice of goals and training methods that are specific for the development of these skills and the basic principles of translation training have been studied. There are many different pedagogical approaches to the form a classroom learning should take. The first is to distinguish between "translation competence" and "translator competence". Schematically, the translator's training concerns mainly the linguistic skills necessary for the translation of the source text into the target language (translation competence), the acquisition of which will systematically combine instructions of a theoretical and practical nature. Translator's training, on the other hand, is more macro-contextual and involves the need for students to acquire a large number of interpersonal skills and attitudes (translation competency) in addition to purely linguistic and technical skills. The concept of translation education assumes that students are prepared to solve predetermined problems using pre-established or "learned" procedures. This approach will be aimed at reproducing working situations in the classroom and is most suitable for meeting the urgent needs of the industry. Theoretical studies in translation pedagogy are especially important. Pedagogy should aim at three skills of future translators: awareness, reflexivity, ingenuity.

Many models developed in recent decades are based on defining the skills a professional translator should possess. Translation competence as a dynamic process consists of a series of interacting and interdependent components. It is from the model of translation competence that the learning goals can be determined.

Key words: training of translators, learning strategy, learning method, competence, skill, mastery of translation.

Постановка проблеми. Практичне навчання перекладу, щоб бути справді ефективним, має прагнути передавати організовані та продумані знання, одночасно розвиваючи вміння аргументовано перекладати. Навчитися перекладати на університетському рівні означає, серед іншого, навчитися розмірковувати над текстами, робити їх ретельний аналіз, щоб виявити численні підводні камені, які вони приховують, і правильно інтерпретувати значення, яке ці тексти передають; навчитися диференціювати мови на всіх рівнях обробки та впроваджувати оперативні стратегії для міжмовної передачі; навчитися максимально використовувати ресурси цільової мови та оволодіти технікою письма.

У випадку професійної діяльності перекладача, важко говорити про навчання перекладу іноземною мовою взагалі. Важливо говорити про переклад іноземною мовою, вказуючи, яка мова є цільовою, яка є мовою оригіналу, географічне положення, у якому здійснюється переклад, академічні вимоги та рівень студентів. Таким чином, відповідно до реального академічного контексту та специфіки ринку, можна вирішити, чого навчати та як цього навчати.

В аудиторії викладач перекладу має завдання керувати рефлексією студентів, що працюють з текстом, який потрібно переформулювати іншою мовою. Крім того, важко зрозуміти, як це відображення може бути виконано ефективно без концептуальних інструментів, без арсеналу технічних термінів, що використовуються для позначення фактів мови, когнітивного процесу перекладу, процесів переходу від однієї мови до іншої. Наявність точної метамови є обов'язковою умовою для належного викладання перекладу в університеті та для врахування специфічної природи цієї складної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Чимало наукових розвідок присвячено питанню підготовки перекладачів, освітніх програм, вибору стратегій та методів навчання. Різні автори прагнуть узгодити свої дослідження з різними течіями думки в педагогіці. Ж. Деліль [4, с. 153], Ж. Дансетт [2, с. 70; 3, с. 66–71], Д. Гуадек [8, с. 189], М. Корміє [1, с. 679], А. Пім [13, с. 25], Ф. Плассар [12, с. 180], М. Руло [14, с. 233] та багато інших дослідників підкреслюють важливість прагматичних ситуацій спілкування, методи кооперативного навчання, ідею командної роботи для покращення загального навчання, роль, яку відіграє сам студент у розвитку його власних навичок і навичок групи, в той час як потужна соціоконструктивістська течія розглядає акт навчання як соціальний акт, у якому студент будує свої знання на основі своїх попередніх знань, свого досвіду та мотивації.

Декілька авторів зробили свій внесок у підживлення рефлексії, яка ґрунтується, перш за все, на самій практиці перекладу, осо-

бливо в професійному контексті (К. Дюрьє [6, с. 127], А. Пім [13, с. 27], Д. Гуадек [8, с. 193], Ж. Деліль [5, с. 69], Д. Кіралі [9, с. 1099], М. Корміє [1, с. 680]). Р. Лароз [10, с. 169] вказує на те, що різні педагогічні підходи сприяли еволюції викладання перекладу.

Ж. Деліль [5, с. 111] стверджував, що хороший перекладач повинен оволодіти чотирма видами навичок:

– лінгвістична компетенція, яка відповідає знанням відповідних мовних кодів;

– енциклопедична компетентність, яка є знанням речей і світу, всього, що становить наш фізичний або ментальний всесвіт;

– компетентність розуміння або здатність розуміти та інтерпретувати текст;

– компетенція повторного вираження або здатність повторити іншою мовою те, що було зрозуміло за допомогою техніки вираження та письма.

Для Д. Кіралі [9, с. 1101] компетенція перекладу складається з трьох видів знань і навичок: знання контексту, в якому відбувається переклад; лінгвістичні, культурні та тематичні знання мовою оригіналу та мовою перекладу; уміння використовувати психолінгвістичні, інтуїтивні та аргументовані процеси, щоб сформулювати цільовий текст і перевірити, чи він відповідає вихідному тексту.

Опираючись на наукові дослідження, можемо стверджувати, що перекладацька компетенція складається з п’яти компетенцій: комунікаційна компетенція обома мовами; екстралінгвістична компетенція (енциклопедичні, культурологічні, тематичні знання); навик передачі; професійна компетентність; стратегічний навик.

Щоб визначити перекладацьку компетенцію, важливо відрізнити її від двомовної компетенції. Вона складається з комбінації двох видів знання: епістемічного знання (знання обох мов, культурного, енциклопедичного та тематичного); операційні знання трьох видів (отримання технічного завдання, створення проєкту перекладача та виготовлення перекладу, оцінка особистих здібностей, оцінка потреби в документації та її використання); знання видавничої техніки.

Постановка завдання. Будь-яка дисципліна, будь-яка сфера діяльності, будь-яка галузь знань має свою термінологію. Навчання перекладу не є винятком. Його метамова записує, розрізняє, аналізує, поєднує, класифікує, упорядковує поняття та факти, процеси та методи, правила, принципи та закони, корисні для викладання та навчання перекладу. Метамова – це аргументований дискурс про обмежений об’єкт дослідження. Який дискурс проводиться під час практичного навчання перекладу в аудиторії. Яку термінологію викладач використовує для аналізу та опису явищ перекладу. Використана термінологія може визначити його спосіб викладання.

Педагогіка – це пошук відповідності між процесом навчання та цілями навчання, яких ми прагнемо досягти, цілями, визначеними потребами студентів. Для ефективного навчання, який полягає у розвитку здатності перекладати, необхідно мати метамову, щоб описати складну операцію міжмовної передачі. Будь-яке навчання перекладу ґрунтується на аналізі, оскільки практика перекладу передбачає незліченну кількість виборів: вибір відповідного значення, вибір правильного слова, вибір відповідної синтаксичної структури, вибір правильного мовного реєстру, вибір стилю тощо.

Виклад основного матеріалу. Переклад – це процес інтерпретації та комунікації для переформулювання тексту, який відбувається в соціальному контексті, що передбачає врахування трьох факторів: розумового процесу, тексту та комунікативного акту.

Перекладач, щоб створити текст метамовою з оригінального тексту іншою мовою, повинен спочатку зрозуміти зміст, який передає оригінальний текст, а потім переформулювати його іншою мовою. Процес перекладу включає не лише вміння зрозуміти та повторно висловити, але й вибір методу та використання стратегій перекладу. Що стосується стратегій, то це процедури, свідомі чи несвідомі, вербальні чи невербальні, які перекладач використовує для розуміння (розмежування основної та другорядної ідей, виявлення їхньої послідовності, пошук інформації тощо) і переформулювання тексту (перефразування, повторний переклад, уникання слів і конструкцій, що нагадують оригінал, тощо).

Перекладач не є звичайним одержувачем оригінального тексту чи звичайним відправником тексту метамовою, йому необхідно оволодіти певними стратегіями для вирішення проблем, з якими він стикається, відповідно до методу, який він вибере.

Розрізняють чотири різні методи:

– метод інтерпретації-комунікації полягає в перекладі сенсу оригінального тексту та збереженні функції, а також жанру оригінального тексту, щоб справляти той самий вплив на одержувача цільового тексту;

– дослівний метод полягає в дослівному перекладі, коли метою є відтворення оригінальної мовної системи або форми оригінального тексту;

– вільний метод полягає у збереженні інформації та функції оригінального тексту, але змінюючи семіотичні та комунікаційні категорії;

– філологічний метод полягає в коментуванні перекладу для спеціалізованої аудиторії.

Не мови є центром операції перекладу, а тексти. Тому переклад передбачає врахування механізмів функціонування тексту та типології тексту. Ключовими елементами текстової організації є: зв'язність по відношенню до загальної структури інформації, що виявляється на макротекстуальному та семантичному рівнях; когезія, тобто відношення між семантичними і синтаксичними одиницями, в якому виділяються референційні механізми і сполучники; тематична прогресія, тобто організація інформації, яка артикулює між собою відомі та нові елементи інформації.

Переклад – це складний акт комунікації, який включає кілька позатекстових аспектів: соціокультурний контекст вихідного тексту, а також цільового тексту, різні відправники і одержувачі. Контекст, під впливом якого знаходиться переклад, складається з трьох вимірів: комунікаційний вимір пов’язаний з лінгвістичними варіаціями, прагматичний вимір – з інтенціональністю дискурсу, а семіотичний – з системою цінностей даної культури, звідси й відмінності між семіотичними категоріями жанру, дискурсу та тексту відповідно до культурних правил. Рецепція, яка відіграє важливу роль у перекладі, створює проблему культурного перенесення, історичного виміру та функції перекладу.

Виділяють компетенції, якими повинен володіти майбутній перекладач:

– лінгвістична компетенція,

– екстралінгвістична компетенція,

– компетенція передачі,

– інструментальна та професійна компетенція,

– психофізіологічна компетенція,

– стратегічна компетенція.

1) Лінгвістична компетенція.

Ця компетенція, яка спочатку називалася навичкою спілкування двома мовами, зрештою була названа лінгвістичною, оскільки ця назва краще відповідала її визначенню. Вона відповідає основним системам знань і навичок, необхідних для мовної комунікації, і складається з рецептивних навичок у вихідній мові та продуктивних навичок у цільовій мові. Лінгвістична компетенція містить у собі:

– граматичну компетенцію, яка є сферою мовного коду (лексика, словотвір, структура речення, семантика, вимова та правопис);

– соціолінгвістичну компетенцію, яка дозволяє розуміння відповідно до соціолінгвістичних контекстів, адаптацію до наміченої мети, до співрозмовників та до ситуації;

– дискурсивну компетенцію, яка відповідає володінню мовними формами, що дають змогу створювати в усній і письмовій формі різні типи текстів, володінню когерентністю та когезією.

2) Екстралінгвістична компетенція.

Вона базується на знаннях, неявних чи явних, загальних і окремих галузях та складається з:

– теоретичних знань перекладу,

– бікультурних знаннь (культури мови-джерела та культури метамови),

– загальних енциклопедичних знань,

– знань у конкретних галузях.

3) Трансфертна компетенція (компетенція передачі).

Ця компетенція є центром системи та об’єднує всі інші. Це проявляється в здатності проходити процес передачі від оригінального тексту до розробки остаточного тексту. Тобто зрозуміти оригінальний текст і повторно висловити його цільовою мовою, враховуючи мету перекладу та характеристики одержувача. Вона, у свою чергу, складається з наступних навичок:

– навичка розуміння, яка полегшує аналіз, синтез, мобілізацію екстралінгвістичних знань;

– навичка «девербалізації» і диференціації мов (контроль інтерференцій);

– навичка повторного вираження, яка дозволяє текстове планування, дослідження мови перекладу;

– навичка розробки перекладу в цілому, яка керує вибором найбільш прийнятного методу.

4) Інструментально-професійна компетенція.

Ця компетенція складається із знань, навичок і ставлення до практики професійного перекладу: знання ринку праці та поведінки професійного перекладача (зокрема, професійної етики), знання та поводження з джерелами документації всіх видів, а також новими технологіями.

5) Психофізіологічна компетенція.

Вона проявляється навичками в психомоторній, когнітивній сферах і за психологічними характеристиками, тобто:

– психомоторні вміння та навички читання та письма,

– когнітивні здібності, пам'ять, увага, креативність, логічне мислення, аналіз і синтез тощо.

– психологічні характеристики, такі як інтелектуальна допитливість, наполегливість, строгість, критичне мислення, самопізнання та впевненість у собі тощо.

6) Стратегічна компетенція

Вона складається з індивідуальних свідомих чи несвідомих, вербальних чи невербальних процедур, які використовуються для вирішення проблем, що виникають під час процесу перекладу. Це важлива компетенція, яка впливає на всі інші, оскільки вона використовується для виявлення проблем, прийняття рішень, виправлення випадкових помилок або заповнення недоліків, які з'являються в одній чи кількох з них. Деякі стратегії використовуються для вирішення проблем розуміння (відокремлення основних ідей від другорядних, зв'язування понять разом, пошук інформації тощо), інші – для вирішення проблем переформулювання (перефразування, повторний переклад тощо) та для вирішення проблем документування (встановлення певного порядку консультацій, знання способів відбору інформації тощо).

Усі ці навички переплітаються, формуючи навичку перекладу. Компетенція передачі та стратегічна компетенція відіграють важливу роль: компетенція передачі, оскільки вона охоплює всі компетенції, стратегічна компетенція впливає на всі інші, оскільки вона використовується для компенсації недоліків і вирішення проблем, які можуть виникнути в кожному з них. Крім того, пріоритет окремих підкомпетенцій може змінюватися залежно від ситуації перекладу: переклад рідною мовою, переклад іноземною мовою, загальний переклад, спеціальний переклад, тип спеціальності, проєкт перекладу, відповідні мови, рівень досвіду тощо.

Висновки. На основі особливостей компетенцій перекладу можна сказати, що навчання постійно дозволяє студенту вдосконалювати свої лінгвістичні та екстралінгвістичні знання метамови, стратегічна компетенція та інструментальна компетенція повинні бути пріоритетними при навчанні перекладу іноземною мовою.

Навчити перекладати означає навчити студентів-перекладачів читати оригінальні тексти очима перекладача: вміти визначити труднощі, подолати їх, знати спеціальну термінологію, щоб зробити аргументований переклад. Метамова перекладацької освіти містить чотири підгрупи термінів: факти мови, міжмовний переклад, педагогіка та споріднені дисципліни. Метамова навчання перекладу є справді функціональною спеціалізацією мови, оскільки вона включає передачу інформації, що стосується певної сфери досвіду, у цьому випадку уміння перекладати. Це водночас важливий засіб спілкування між викладачами та студентами та запорука педагогічної ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cormier M. C. Traduction de textes de vulgarisation et de textes didactiques : approche pédagogique. Meta, 35(4), 676–688. URL: https://www.erudit.org/fr/revues/meta/1990-v35-n4-meta330/002393ar/ (Дата звернення: 22.01.2023).

2. Dancette J. (2003). «Le protocole verbal, un outil d'autoformation en traduction», dans G. Mareschal et coll., dir., La formation à la traduction professionnelle. Ottawa, Presses de l'Université d'Ottawa, pp. 65–82. URL: https://scienceetbiencommun.pressbooks.pub/interdisciplinarite/chapter/les-protocoles-de-verbalisation-interdisciplinaires-en-traduction/ (Дата звернення: 06.02.2023).

3. Dancette J. (2006). «Dans les coulisses de la traduction; lieu et modalités du travail sur le sens», dans M. Lederer, dir., Le sens en traduction. Caen, Lettres modernes Minard, pp. 63–80. URL: https://www.erudit.org/fr/revues/ttr/2008-v21-n2-ttr2917/037492ar/ (Дата звернення: 06.02.2023).

4. Delisle J. L'enseignement pratique de la traduction, École de Traducteurs et d'Interprètes de Beyrouth, Beyrouth/Ottawa : Les Presses de l'Université d'Ottawa, coll. «Sources-Cibles», 2005, 280 p. URL: https://sciendo.com/article/10.1515/tran-2016-0011 (Дата звернення: 28.01.2023).

5. Delisle J., Lee-Jahnke H. Enseignement de la traduction et la traduction dans l'enseignement. URL: https://books.openedition.org/uop/1868 (Дата звернення: 18.02.2023).

6. Durieux C. Fondement didactique de la traduction technique. Paris. Didier Erudition, 1988, Paris. 171 p.

7. Durieux C. (2005) «L'enseignement de la traduction : enjeux et démarches ». *Meta*, 50, 1, pp. 36-47. URL: https://www.erudit.org/fr/revues/meta/2005-v50-n1-meta864/010655ar/ (Дата звернення: 28.01.2023).

8. Gouadec D. (2005). «Pédagogie par projets : le modèle rennais», dans D. Gouadec, dir., *Traduction – Localisation : Technologies & Formation.* Paris, La Maison du Dictionnaire, pp. 177–199.

9. Kiraly D. (2005). «Project-Based Learning: A Case for Situated Translation». Meta, 50, 4, pp. 1098–1111. URL: https://www.erudit.org/en/journals/meta/2005-v50-n4-meta1024/012063ar/ (Дата звернення: 23.02.2023).

10. Larose R. (1998). Méthodologie de l'évaluation des traductions. Meta, 43(2), 163–186. URL: https://www.erudit.org/fr/revues/meta/1998-v43-n2-meta171/003410ar/ (Дата звернення: 03.02.2023).

11. Larose R. Théories contemporaines de la traduction. 2e édition. Sillery (Québec), Presses de l'Université du Québec, 1989. TTR, 3(1), 125–129. URL: https://www.erudit.org/fr/revues/ttr/1990-v3-n1-ttr1472/037062ar.pdf (Дата звернення: 03.02.2023).

12. Plassard F. (2005). « Contribution des listes de diffusion à la pratique de la traduction : analyse d'un cas d'espèce, la liste du réseau franco-allemand », dans D. Gouadec, dir., *Traduction – Localisation : Technologies & Formation*. Paris, La Maison du Dictionnaire, pp. 177-199.

13. Pym A. (2002). «Training Language Service Providers : Local Knowledge in Institutional Contexts», dans B. Maia, J. Haller et M. Ulyrch, dirs, Training the Language Services Provider for the New Millennium, Proceedings of the III Encontros de Tradução de Astra-FLUP. Porto, Faculdade de Letras da Universidade do Porto, pp. 21–30. URL: https://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/training/portopaper.pdf (Дата звернення: 03.03.2023)

14. Rouleau M. (1994). La traduction médicale. Une approche méthodique. Brossard, Linguatech. URL: https://www.erudit.org/en/journals/meta/1995-v40-n4-meta181/001960ar.pdf (Дата звернення: 28.02.2023).

УДК 811.111:81'42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.30

ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СПОРТИВНОГО ЖАРГОНУ У СУЧАСНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОГО СПОРТИВНОГО МЕДІАДИСКУРСУ)

PRAGMATIC POTENTIAL OF SPORT JARGON IN LANGUAGE SOCIAL STRUCTURE (BASED ON AMERICAN SPORTS MEDIA DISCOURSE)

Купчишина Ю.А.,
orcid.org/0000-0002-9618-6107
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології та перекладознавства
Хмельницького національного університету

Дмитрошкін Д.Е.,
orcid.org/0000-0002-1900-754X
старший викладач кафедри германської філології та перекладознавства
Хмельницького національного університету

У статті розглянуто загальні особливості спортивного жаргону у медіа дискурсі. Стисло подано особливості поширення й використання жаргонізмів. Виділено два види спортивного дискурсу: формальний спортивний дискурс і неформальний спортивний дискурс, а також розглянуто тематичні групи спортивного жаргону за семантичною ознакою. Спортивний жаргон (сленг) потребує глибокого вивчення не лише з лінгвістичних, а й з соціальних причин: твердження про особливий соціальний статус фізичного виховання та спорту є беззаперечним. Галузь фізичної культури відзначається динамічним характером: з'являються нові види спорту, до фізичного виховання залучається ширше коло громадян. У статті детально розглядається спортивний жаргон, як семантичне явище. Найбільшу тематичну групу семантичних номенів у спортивному жарґоні становлять номени на позначення осіб. За відношенням до спорту – це самі спортсмени, їх об'єднання в команди та тренери. До номенів, утворених внаслідок семантичних перенесень належать: дії спортсменів, спортивні прийоми, частини тіла, місце змагань, тренувань, спортивних локацій, позначення різних спортивних предметів. Проаналізований матеріал засвідчує, що спортивний жаргон є явищем відносно новим в українській мові, тому й переважна більшість семантичних номенів спортивного жаргону є інноваційними. Така активність та кількість семантичних груп спортивного жаргону спричинена відсутністю суворих норм і обмежень до творення, а також потребою заповнювати мовні лакуни для успішної комунікації у медіа дискурсі. Отримані висновки можуть бути використані для формування навчальних посібників та методичних видань з лексикології, соціолінгвістики, у викладанні спецкурсу «Соціолінгвістичні проблеми в аспекті перекладу».

Ключові слова: спортивний сленг, жаргон, семантичний аспект, прагматичний аспект, спеціальна лексика, медіа дискурс.

This paper addresses the general features of the sociolinguistics and translation. The peculiarities of the usage, formation and pragmatic functions of jargonisms are briefly presented in the research. Two types of sports discourse are distinguished: formal sports discourse and informal sports discourse, as well as thematic groups of sports jargon are considered on the basis of semantics. Sports jargon (slang) requires deep investigation not only for linguistic, but for some social reasons as well: the statement on the special social status of physical education and sports has been undeniable. The field of physical culture can be characterized by its dynamic and fascinating nature. The article examines sports jargon as a semantic phenomenon in detail. The largest thematic group of semantic nomens in the sports jargon belongs

to nouns denoting people. These are the athletes themselves, their performance in teams and coaches. Nomens formed in the result of semantic transfers include: actions of athletes, sports techniques, parts of the body, place of competition, training, sports locations, various sports items. The analysed material proves that sports jargon has been a relatively new phenomenon in the Ukrainian language, therefore the vast majority of semantic nomens of sports jargon are called innovative. The results of the texts analysis allow the authors of the paper come to the conclusion that there is a rise in the tendency of interpenetration of different discourses, which is caused by the great interest in the phenomenon of sport on behalf of different participants of sport discourse; by the growing number of social relationships and the roles performed by linguistic personalities; by globalization processes. Conclusions, obtained in this study, can be used to create tutorials on sociolinguistics and translation or in teaching the special courses as "Sociolinguistic aspects of Translation".

Key words: sports slang, jargon, semantic aspect, pragmatic aspect, special terminology, media discourse.

Наукове дослідження спрямоване на вивчення субстандартної частини спортивної лексики – спортивного жаргону (сленгу). Робота виконана в рамках традицій сучасної соціолінгвістики та перекладознавства і окреслює низку мовних рис спортивного дискурсу. Широку експансію спорту у багатьох сферах ми пояснюємо частиною процесу глобалізації або навіть американізації [3], що передбачає, зокрема, необхідність відстежувати мовні процеси у спортивній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявні лише окремі праці, що досліджують спортивну термінологію (М. Паночко); аспекти соціальної мови уболівальників, фанатів (Т. Єщенко). Під *спортивним жаргоном* ми розуміємо лексико-фразеологічну систему спортивного соціолекту [4; 5]. Поняття «сленг» і «жаргон» використовуються у нашому дослідженні як синоніми [4; 5; 7]. Проте, зазначимо, що за своїм походженням сленг є англійським словом і найчастіше вживається на англомовному ґрунті, тобто як певний компонент субстандартної лексики англійської мови. Для вітчизняної лінгвістики традиційним є використання терміну «жаргон» як частини вокабуляра української мови [1]. Аналіз теоретичних розвідок [4; 5; 7] свідчить, що сьогодні бракує досліджень, які б узагальнювали питання студіювання жаргону в соціолінгвістиці; у вітчизняних та зарубіжних лінгвістиках бачимо істотні відмінності в поглядах на жаргон, його тлумачення і властивості, семантичні номени у спортивному жаргоні; ці питання не вивчаються науковцями комплексно, на матеріалі різних мов, в історичному розвитку.

Жаргон і сленг входять до соціально-комунікативної системи української та англійської мов, а саме – до складу субстандартної лексичної системи, що відкриває можливості для їх більш детального аналізу. Таке дослідження можна здійснювати зокрема щодо українського спортивного жаргону та англійського спортивного сленгу, які є особливими професійно-корпоративними лексиконами для вираження понять однієї сфери діяльності – спорту.

Актуальність роботи. Детальний опис українських та англійських спортивних лексичних одиниць дозволяє здійснювати їх глибокий лінгвістичний аналіз, важливу роль у якому відіграє визначення прагматичного потенціалу спортивного жаргону у медіа дискурсі зокрема. Підсумком такого аналізу може стати визначення лексико-семантичних властивостей американського жаргону, так само як соціолінгвістичні дані про його мобільність, соціальні колективи – носії жаргону тощо. Отже, наукові розвідки такому напрямку є **актуальними.**

Постановка завдання. Одне з ключових завдань нашого дослідження полягає у встановленні семантичних параметрів спортивного жаргону у сучасній соціальній структурі мови, а також у розкритті прагматичних інтенцій таких слів і словосполучень, закладених автором.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про специфіку використання спортивного жаргону, необхідно виділити дві основні його характеристики, що напряму пов’язані із прагматичним ефектом, закладеним у такі слова та вирази:

1. В той час коли використання професійного жаргону обмежене (ним володіє лише невелика група людей, що працюють за одним фахом, або займаються одним видом діяльності), використання спортивного жаргону є необмеженим, а значення таких лексичних одиниць зрозумілим широкому загалу завдяки популярності спорту в США. Тобто, ареал використання спортивного жаргону поширюється на будь-яку сферу життєдіяльності людини. Завдяки використанню спортивного жаргону автор повідомлення може легко досягти прагматичного ефекту, передати емоції, образність тощо.

2. Звичайний спортивний термін при переході в іншу сферу стає спортивним жаргоном. Те, що власне в сфері спорту не є жаргоном, а лише звичайним терміном або поняттям, автоматично вважається жаргоном, або сленгом, якщо використовується в інших сферах – людина, що використовує спортивні терміни в своєму спілкування звучить як людина, що насичує своє мовлення розмовним сленгом, робить мовлення більш

забарвленим. Прагматичний ефект досягається завдяки перенесенню образу спортивного явища на інше поняття.

Американський спортивний жаргон завжди є семантично мотивованим. За лексичною формою його можна поділити на такі типи:

1. Одна лексема. Жаргонізм представлений одним словом, яке передає розгорнуте поняття у стислій лексичній формі і використовується для простоти викладення матеріалу або швидкого мовлення спортивного коментатора, наприклад: c*hirp: to trash talk the opposing team.* Буквально – цвірінькати, щебетати. В українській мові цьому дієслову відповідає вираз – *словесна перепалка*. Інший приклад – s*ieve: a goaltender who allows a lot of goals, usually referred to as being full of holes.* В українській мові маємо відповідник *«решето»*.

Сюди також відносяться і жаргонізми, які представлені однією лексемою, що зміщує образ звичних нам понять на спортивні предмети та явища, наприклад: *to park the bus* – поставати/припаркувати автобус (футбольний жаргон, позначає гру в "глухій" обороні – наче на дорозі перед суперником поставили автобус і він не в змозі пройти вперед); *butterfly* – метелик (стиль гри голкіпера в хокей – відповідно до рухів, зокрема руками, нагадує рух крил метелика).

2. Складні слова, словосполучення, часто із використанням власних назв (імен спортсменів). Такі жаргонізми напряму пов'язані із образом та діяльністю людини, ім'я якої використано, історичними подіями, культурою нації. Наприклад: *Uncle Charlie: curveball pitch.* Буквально – кручена подача (бейсбол). Часто цей вираз використовується для позначення будь яких дій або вчинків, що ставлять іншу людину в незручне або скрутне становище. В українській мові використовується відповідник – *поставити кому підніжку*.

LeBronning – симулювання. Походить від імені відомого баскетболіста Леброна Джеймса (LeBron James) за його відверті симуляції під час ігор.

3. Вирази. Сюди відносимо складні вирази або речення, що передають емоційну забарвленість. Розглянемо наступні приклади: *no soup for you* – а тобі, малече, кашки не дамо / а тобі зась (популярний вираз американського спортивного коментатора, який він використовує, коли говорить про заблокований кидок в баскетболі) [2; 6]. В Україні один із спортивних коментаторів часто використовує фразу *«добрий вечір, я диспетчер»* в подібних ситуаціях, тому при перекладі чи адаптації спортивного жаргону можемо використовувати такі вирази, як такі, що існують в нашому спортивному медіа дискурсі. У наступному прикладі розглянемо вираз: *It's a game of inches* – боротьба за кожен сантиметр поля / викладатися на повну.

Необхідно зазначити, що незважаючи на лексичну форму, американський спортивний жаргон завжди реалізує в собі прагматичний ефект, незважаючи на те, чи жаргонізм використовується в сфері спорту, чи за його межами. Прагматичний ефект досягається шляхом підбору відповідного образу, який асоціюється спортсменами із звичними для них поняттями у сфері спорту, та його семантичне перенесення на такі номени. Наприклад: *pillows* – щитки воротаря (хокей). Тут реалізовується образ великого предмету, на якому можна спати. Часто хокеїсти вживають слово *pillows* для створення дещо комічного ефекту. Розглянемо приклади:

Brick – в молоко (невлучний кидок в баскетболі). *He's been throwing bricks all night long. – Сьогодні він всю гру "маже"*. В даному випадку прагматичний ефект досягається за допомогою образу цеглини, яка протиставляється баскетбольному м'ячу. Якщо людина кидає цеглу, вона робить це недбало, грубо, що є повною протилежністю кидка в баскетболі, де м'яч посилається до кошика плавним рухом руки.

Cookie – подарунок (несильна подача в бейсболі, яку легко відбити). *He hit a homerun on that cookie from the pitcher. – Він вибив хоумран на легкій подачі пітчера*. В даному випадку прагматичний ефект досягається завдяки образу печива (смачне та солодке), який переноситься на подачу. Тобто, в даному випадку наголошується на тому, пітчер просто зробив приємний подарунок відбиваючому.

Протилежним до *cookie* є жаргонізм *mustard* - швидкий, сильний кидок (бейсбол). *He struck him out with that mustard. – Він вибив його сильною подачею*. Прагматичний ефект полягає у використанні образу гірчиці (*mustard*) як чогось неприємного, гіркого.

Clapper – сильний удар ключкою із замахом (хокей). He scored with a nice clapper late in the 3rd. – Він забив гол потужним кидком із замахом наприкінці третього періоду. Даний приклад показує як звуконаслідування може передавати прагматику повідомлення в спорті. *Clapper* – буквально той, що клацає. Потужний кидок із замахом ключки завжди супроводжується звуком клацання ключки по льоду та шайбі. Порівняймо: *strong shot* і *clapper*. Хоча обидва слова передають поняття потужного удару, у першому випадку мова йде лише про його силу, в той час як в дру-

гому – про ефект, який цей удар створює (глядачі на трибунах і телеглядачі чують момент виконання цього кидка, через що він може здатися ще потужнішим). Використовуючи такі слова, автор повідомлення завжди може наголосити, виділити чи навіть дещо перебільшити описуване явище чи поняття.

Прагматика спортивного жаргону прямолінійно залежить від семантики слів, які використовуються для його утворення. Так, наприклад, жаргонізм *moonshot* позначає сильний удар за межі стадіону, що приносить команді очки (бейсбол). Часто так описують удар, при якому м'яч вилітає по високій траєкторії. Використовуючи це слово, автор повідомлення створює образ надзвичайно потужного удару: м'яч не просто вилетів за межі ігрового майданчику – його, наче, відправили на місяць.

Аналогічним прикладом є жаргонізм *wheels*, що позначає ноги. Він часто використовується тоді, коли на ногах спортсмена робиться акцент, тобто, як правило, мова йде про ігровий момент, в якому необхідно швидко бігти: *he drives a wheel play – він змусив суперника бігти на м'яч.* Слово *wheels* утворює асоціацію із автомобілем, який швидко їде. В цьому, власне, і полягає процес досягнення прагматичного ефекту, а саме *перенесення відомого всім образу на спортивне поняття або явище.*

Часто в спортивному жаргоні використовуються власні назви, імена спортсменів, топоніми. В окремих випадках вони лише описують термін, що асоціюється із людиною, яка його винайшла. Наприклад: *Panenka* – Паненка (легкий удар в футболі, при якому м'яч плавно опускається на землю). Такі жаргонізми не передають образність та емоції, а лише вказують на певний термін, розуміння якого вимагає екстралінгвальних знань. Однак, в переважній більшості випадків, такі жаргонізми чудово передають прагматику мовлення та розкривають звичайні поняття і терміни із вираженими емоціями автора повідомлення. Для прикладу розглянемо жаргонізм *kronwalled* – «розмазаний» по борту. Утворений він від імені хокеїста Нікласа Кронвола (Niklas Kronwall), який славився виконанням жорстких силових прийомів на борту. Окрім перенесення образу цього хокеїста для зображення жорсткої гри, маємо елемент гри слів, де слово *wall* репрезентує надійну та непрохідну оборону. Таким чином, дієслово to kronwall закріпилося серед хокеїстів як таке, що позначає не просто силовий прийом, а дуже жорсткий силовий прийом, як правило на борту. Тому, наприклад, в реченні *he was kronwalled along the boards* мова йде про те, що суперника дуже жорстко зустріли біля борту, після чого він не зміг продовжити рух вперед. Порівняймо: *he was hit along the boards – проти нього застосували силовий прийом* і *he was kronwalled along the boards – його просто розмазали по борту.* Використання такого жаргону допомагає спортивним коментаторам передавати емоції та більш яскраво описувати події на спортивному майданчику (саме тому в США спортивний коментар часто називають color commentary).

Деякі спортивні оказіоналізми можуть бути суто оказіональними. *Smashville* – потужна гра команди з міста Нешвіл (утворено за допомогою злиття слів to smash і Nashville). Наприклад: *we're goping to Smashville – їдемо грати в Нешвіл і легко там не буде*. Дана лексема була утворена як оказіоналізм одним із спортивних репортерів та використана як заголовок до статті, в якій описувався період сильної гри команди із Нешвіла. Однак, пізніше цю лексему почали все частіше використовувати самі гравці кожного разу, коли мова йшла про виграшну серію команди із Нешвіла. Таким чином, *Smashville* стало жаргонізмом, який яскраво передає прагматичний ефект, а саме образ потужної команди, яка "змітає" всіх на своєму шляху.

Часто прагматика повідомлення передається в образах, які не мають логічного співвіднесення із описуваним терміном або явищем. Наприклад: *hose* – рука бейсболіста, якою він виконує кидки, тобто *"робоча рука"*; *cinderella – аутсайдер.* Існують випадки, коли прагматичний потенціал спортивного жаргону залежить від контексту або ситуації, в якій він використовується. Наприклад, жаргонізм *pylon* буквально позначає незграбного гравця. Однак, залежно від того, де, ким і для кого промовляється слово *pylon*, його можна трактувати як:

1) незграба (відсутній прагматичний ефект; найчастіше використовуватися в офіційному стилі для публікації в пресі, Інтернет ресурсах тощо);

2) стовп/стовпчик/вкопаний, наприклад: *...його обходять як вкопаного* (передача образу малорухомого гравця без використання грубого образу; більш характерно для мовлення коментатора або аналітика при аналізі матчу);

3) бадиль (грубий образ, що використовується лише спортсменами в професійному колі).

Спортивний жаргон також може використовуватися для прийому гри слів з метою досягнення гумористичного ефекту. Наприклад слово *ballpark* – стадіон (бейсбольний). Популярність

бейсболу в США вплинула на широке використання цього слова і з часом воно на було значення приблизної суми, цифри. Так, наприклад, в популярному серіалі «Друзі», автори використали *ballpark* у діалозі, і досягли гумористичного ефекту в сцені де. Один із головних персонажів запитує свою подругу про кількість хлопців, які були у неї до нього:

I don't need the actual number, just a ballpark.

Ok, it is definitely less than a ballpark.

Гра слів на основі спортивного жаргону може відбуватися не лише в побутовій сфері, а й в спортивному дискурсі.

Існують жаргонізми, які використовуються в різних видах спорту і, відповідно, позначають різні поняття. Наприклад, слово *wood* в спортивному жаргоні може позначати як ключку (хокей) так і битку (бейсбол). Однак, попри різні значення, семантична мотивація залишається однаковою (обидва спортивних знаряддя виготовленні із дерева). Однаковою є і прагматика – використовуючи жаргонізм *wood* замість звичних *stick* та *bat* автор повідомлення виражає дещо зухвалий тон мовлення, свою самовпевненість, відходить від формального способу спілкування.

Значна кількість спортивних жаргонних висловів утворені завдяки метафоризації та функціонують як ідіоми. Прагматичний ефект таких жаргонних виразів спрямований на створення у реципієнта дещо перебільшеного образу описуваного явища, надмірне виділення його ознак, підсилення значущості. Так, наприклад, вираз *drop a dime* (дослівно «кинути дайм або монету в 10 центів») означає гарну, витончену і результативну передачу. Походить із часів, коли таксофони були єдиним способом швидко зателефонувати комусь, якщо поблищу не було домашнього чи офісного телефону. Тобто, кинувши монету в таксофон, людина налагоджувала зв'язок з іншою людиною (часто передавала важливу інформацію, надавала допомогу). Тому, в баскетболі жаргонізм *drop a dime* почали використовувати для опису важливих і результативних, часто важких передач. На відмінну від використання звичайного *to make a pass/assist*, використовуючи жаргонний вислів *drop a dime* автор повідомлення часто передає також образ блискавичної, граної або навіть витонченої передачі.

Вираз *kill yourself on the court*, що означає викладатися до останнього, перебільшує значення самовіддачі спортсмена. Вживаючи такий вираз, тренер фактично говорить, що йому байдуже як, але команда повинна достягти бажаного результату. Гравець повинен віддати життя за перемогу. Використання в спортивному жаргоні підсилюючих слів, на кшталт *kill* мотивує та заряджає спортсменів, що є невід'ємною частиною змагального процесу. Жаргонізми такого типу реалізують образ крайньої необхідності та виражають підсилену емоцію автора повідомлення, а саме: *мені байдуже до вас і до вашого здоров'я; перемога – єдина наша ціль, без неї ви нікому не потрібні*. Прагматичний ефект таких жаргонізм прямо залежний від значення підсилюючих слів, які використанні в їх складі.

Досить часто такі жаргонізми використовуються і в повсякденному мовленні. Коли ми змінюємо правила або підхід до справи, ми можемо використати вираз *to move the goal posts*, що походить з американського футболу. Пересування воріт унеможливлює для суперника влучення в них м'ячем. Прагматичний ефект досягається завдяки використанню образу спортивного майданчику і його зміни, що заборонено в спорті, тобто під гри жодна з команд не може переставляти ворота. Відповідно жаргонізм *to move the goal posts* позначає зміну правил, пристосування їх для досягнення бажаного результату, часто нечесним або неправильним шляхом. Вираз може використовуватися, коли ми говоримо про нечесну гру по відношенню до когось та ускладнення роботи інших, або про хитрощі та махінації з метою полегшення своєї роботи.

Висновки. Жаргон американського спортивного медіа дискурсу завжди є семантично мотивованим та характеризується емоційним забарвленням. Прагматичний ефект спортивного жаргону полягає у виділенні якостей описуваного явища, яке може проявлятися у перебільшені або, навпаки, зниженні образності висловлювання. Так, зокрема, прагматика спортивного жаргону включає в себе іронію, вираження позитивного та негативного ставлення або ознак, підсилену емотивність висловлювання, метафору. Завдяки популярності спорту жаргон, що використовується фахівцями у цій галузі, є загально відомим і широко вживаним, тому часто використовується в інших сферах життєдіяльності людини. Прагматичний ефект залишається однаковим – виділення особливостей описуваного явища. Американський спортивний жаргон може вживатися як у неформальній сфері (спілкування між спортсменами, тренерами) так і у формальній сфері (репортери, спортивні коментатори, преса). *Перспективу* наукових досліджень вбачаємо у створенні словника спортивних жаргонізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. К.: Критика. 2003. 334 с.
2. 100+ Basketball Terms: *Modern Slang, Moves, and Rules*. веб-сайт. URL: https://www.dictionary.com/e/basketball-words/ (дата звернення: 29.03.2023)
3. Lighter J.E. Introduction // Historical Dictionary of American Slang. Volume 1. A-G. New York: Random House, 1994. LVIII p.
4. Partridge E. Slang Today and Yesterday. London: Routledge and Kegan Paul, 1979.
5. Thorne T. Dictionary of Contemporary Slang. Third Edition. London: A&C Black Publish- ers Ltd., 2007. 494 p.
6. Sports Slang. веб-сайт. URL: https://slang.net/terms/sports (дата звернення: 29.03.2023)
7. Washington R.E., Karen D. Sport and society // *Annual Rev. Sociology.* No 27. 2001. P. 187–212.

УДК 811.111
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.31

ЗАСТОСУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛЕКСИКИ В МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРАХ

USE OF ENGLISH VOCABULARIES IN INTERNATIONAL TREATIES

Логінова Л.В.,
orcid.org/0000-0003-2263-9457
старший викладач кафедри філології
Одеського національного морського університету

Богданова М.В.,
orcid.org/ 0000-0002-1392-729X
студентка III курсу
Навчально наукового морського гуманітарного інституту
Одеського національного морського університету

У статті розглядаються особливості використання технічної лексики в процесі підготовки та укладення договорів міжнародних організацій. Центральна увага приділена застосуванню спеціальних термінів, інтернаціоналізмів, кліше, лексем та фразових стандартів у текстах нормативно-правових документів. Охарактеризовано особливості вживання усталених виразів для точної та однозначної передачі інформації у цьому типі документів. Актуальність теми дослідження визначається тим, що в сучасному світі посилюється процес глобалізації та різко збільшуються форми міжнародної комунікації на міждержавному рівні. Україна перебуває на етапі активної європейської інтеграції, а частина українського законодавства базується на міжнародних документах. Тому саме мова стає основним засобом для створення міжнародних угод, які виконують регулятивну та нормотворчу функцію такої комунікації. Аналізуються документи високого рівня стандартизації, а саме: поняття «міжнародна угода», її структура та місце в офіційно-діловому стилі як піджанру міжнародних документів. Досліджено значення перекладу юридичних документів іноземного права на подальший розвиток національної правової системи. Встановлено функціонування фразових стандартів, які служать зачином, логічним переходом та кінцівкою текстів угод. Підкреслюючи особливості застосування англійської лексики в міжнародних договорах, виявлено перелік певних проблем її вживання та перекладання. Одним із таких питань є переклад англомовних документів, які через складність термінології та інші мовні особливості не завжди можуть відповідати всім вимогам і стандартам якості. У судовій діяльності виявляються мовні розбіжності між перекладом та оригінальним текстом рішення ЄСПЛ. Незважаючи на зростання кількості міжнародних документів і потребу в їх вивченні та якісному відтворенні, міжнародно-правові документи як модель офіційно-ділового стилю вивчені недостатньо. Наукові дослідження на цю тематику допоможуть систематизувати вже відому інформацію, та представити нову, дати приклад якісних перекладів, що вплине на подальші переклади юридичних документів.

Ключові слова: міжнародна угода, мова дипломатії, лексика домовленості, терміни, спеціальна лексика, словосполучення.

The article examines the peculiarities of using technical vocabulary in the process of drafting and concluding treaties of international organizations. The use of specialized terms, internationalisms, cliché and phrases in the texts of regulatory and legal documents. The analysis of the use of terms and fixed expressions for accurate monosemantic rendering of information in the documents is carried out. The relevance of the research topic is determined by the fact that in the

modern world the process of globalization is intensifying and the forms of international communication at the interstate level are sharply increasing. Ukraine is at the stage of active European integration, and part of Ukrainian legislation is based on international documents. Therefore, language becomes the main means for creating international agreements that perform the regulatory and rule-making function of such communication. The documents of high standardization level are analyzed, namely: the concept of «international agreement», its structure and place in the official business style as a subgenre of international documents. The importance of translation of legal documents of foreign law for the further development of the national legal system is investigated. The functioning of phrase standards that serve as the opening, logical transition and ending of the texts of agreements is established. Emphasizing the peculiarities of the use of English vocabulary in international treaties, a list of certain problems of its use and translation was identified. One of these issues is the translation of English-language documents, which, due to the complexity of terminology and other language features, may not always meet all the requirements and quality standards. In judicial activity there are language discrepancies between the translation and the original text of the ECHR judgment. Despite the growing number of international documents and the need for their study and high-quality reproduction, international legal documents as a model of official business style have not been studied sufficiently. Scientific research on this topic will help to systematize the already known information and present new information, provide an example of high-quality translations, which will influence further translations of legal documents.

Key words: international agreement, the language of diplomacy, vocabulary of the agreement, terms, special vocabulary, phrase.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та інтенсивного розвитку економіки, бізнесу, ринкових та дипломатичних відносин, набуває нового значення та актуальності офіційно-діловий стиль, спрямований на регулювання ділових стосунків, спілкування на державно-політичному, громадському, економічному рівні, у законодавстві та сфері управління адміністративно-господарською діяльністю. Незважаючи на зростання кількості міжнародних документів і потреби в їх вивченні та якісному відтворенні, міжнародно-правові документи як модель офіційно-ділового стилю вивчені недостатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє зазначити, що тим чи іншим особливостям міжнародних договорів як об'єктів лінгвістики та перекладознавства неодноразово приділялася увага науковців. Оскільки мові міжнародних документів присвячено лише незначну кількість праць (В.В. Калюжна, В.І. Євінтов, О. І. Лукашук, С.Є. Максимов, А.Д. Бєлова, А. Мажур, Т.П. Архипович, З.О. Гетьман, М.С. Власенко, М.Д. Волков, І.М. Дрига)**,** які трактують окремі аспекти цього типу текстів, видається **актуальним** комплексний аналіз мови міжнародних договорів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас слід зазначити, що дослідження лексичного аналізу текстів установчих документів міжнародних організацій є фрагментарним. Разом з тим, доцільним видається проаналізувати лексико-семантичні особливості текстів установчих документів міжнародних організацій.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз та систематизація арсеналу лексики міжнародних договорів, а саме:

• з'ясувати характерні риси мови міжнародних договорів;

• виділити основну частину лексики, яку використовують для укладання текстів міжнародних договорів;

• визначити текстову організацію міжнародних документів та їх особливості;

• сформулювати значення перекладу юридичних документів іноземного права на подальший розвиток національної правової системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «міжнародна угода» – це родове поняття і в міжнародній практиці може мати різні видові назви (Accord, Arrangements, Agreement, Act, Cartel, Compact, Compromise, Concordat, Convention, Covenant, Declaration, Entente, Exchange of Notes, Indenture, Modus Vivendi, Pact, Protocol, Regulation, Statute, Treaty тощо). З юридичної точки зору назва договору не є визначальною, тому в тексті можуть використовуватися різні терміни для позначення одного документа. У сучасному офіційно-діловому стилі помітна тенденція до багатозначності, синкретизму цих понять. Саме поняття «міжнародна угода» можна визначити як регульовану міжнародним правом угоду, укладену державами і/або іншими суб'єктами міжнародного права.

Англійська мова була й залишається мовою міжнародного спілкування – глобальною мовою, яка є офіційною для 400 млн. людей. В таких умовах активно розвивається англомовна лінгвістика. У ній виокремлюється англійська для спеціальних цілей (англ. English for Special Purposes), а в тій – юридична англійська (англ. Legal English). [1, с. 262]

Міжнародна дипломатична мова пройшла досить тривалий процес формування та стандартизації. Особливістю дипломатичної діяльності є використання спеціальної лексики та термінології. Тобто, іншими словами, можна говорити про мову дипломатичної діяльності чи мову

дипломатії. Розглядаючи стилістичні особливості дипломатичної мови, слід зазначити, що за сферою вживання їх вирізняє схильність до багатозначності, системності, однозначності та емоційної нейтральності. Водночас можна стверджувати, що для дипломатичної лексики характерна насиченість інтернаціоналізмами. Вони завжди призначені для кількох держав і розраховані на однозначне тлумачення. Нерідко вони є запозиченнями з латинської та грецької мов.

Мову документів міжнародного права можна розглядати як приклад здійснення принципу «одне слово – одне значення, одне значення – одне слово». Тому за основу при укладанні юридичної документації приймається так зване «золоте правило інтерпретації» (golden rule of interpretation). На нашу думку, такі принципи є актуальними і при перекладі документів за міжнародним правом [2].

Мовною основою міжнародного документа є загальновживана лексика нейтрального пласта, яка поєднується зі спеціальною та термінологічною лексикою, а також скороченнями, абревіатурами, не асимільованими латинськими та французькими вкрапленнями. Як правило, це досить відомі та поширені латинські вирази, які не вважають за доцільне перекладати, та автоматично включаються до тексту документів у оригінальному вигляді. Наприклад, ad referendum, дослівно «на розгляд, для доповіді», у мові дипломатії має значення «що потребує наступного підтвердження компетентним органом»; clausula rebus sicstantibus, буквально «застереження незмінних обставин» означає, що кожна зі сторін, яка бере участь в укладанні документа, має право одностороннього розірвання угоди у випадку серйозних змін обставин. [3, с. 35]

Серед великої кількості запозичених міжнародних термінів та термінологічних словосполучень особливе місце займають терміни англійського походження. Вони існують у чистому вигляді або у комбінованій формі: career diplomat, diplomatic immunity, full powers, letters of recall.

Термінологічно цей тип документів характеризується використанням термінів інших мов, особливо грецької та латинської. Для точного розуміння слід навести декілька прикладів, як от:

• Depositary (депозитарій) – «держава чи міжнародна організація, що бере на себе зобов'язання зберігати текст якогось міжнародного договору, документи про його ратифікацію»;

• Pact (пакт) – «міжнародний договір»;

• Protocol (протокол) – «сукупність загальноприйнятих у міжнародних відносинах правил, що визначають порядок здійснення різноманітних дипломатичних актів, форми зносин між дипломатами та керівними державними діячами різних країн» [3, с. 192].

Найбільш чітко спеціальна лексика вживається в установчих документах (статутах) і регламентах. Типовими в них є застосування положень: Statute (статут), Purpose (мета), Structure (структура), Membership (членство), Expenses (витрати), Constitutional changes (статутні зміни), Final clause (прикінцеві положення). Для кожного з документів є характерним вживання певного набору ключових слів-термінів, як от: to be bound by; to be deposited in the archives; to be open for signature; to be subject of ratification; to enter into force; to express consent; Parties; ratification and accession тощо.

Як приклад можна навести групи специфічних для кожного положення слів, які часто застосовуються: statute: immunities, legal capacity, privileges, seat (статут: імунітети, правочинність (правоздатність), привілеї, становище); purpose: functions, objectives, preamble (мета: функції, цілі, преамбула); structure: representative organs, executive organs, composition, appointment (структура: представницькі органи, виконавчі органи, склад, призначення на посаду); membership: full members, eligibility, approval, associate members (членство: повноправні члени, виборність (членство), згода, асоційовані члени); expenses: budget income, compulsory contribution, voluntary contribution, fees (витрати: бюджет, надходження, обов'язковий внесок, добровільні внески); constitutional changes: amendment, review, constitution (статутні зміни: поправка, перегляд, статут); final clause: signature, ratification, entry into force, reservations (прикінцеві положення: підписання, ратифікація, вступ у силу, окремі умови). Їх роль полягає в засвідченні загального змісту тієї чи іншої частини документа, його жанру, лексичному формуванні мовного контексту.

Особливістю лексики міжнародних договорів є використання кліше для забезпечення мовних засобів вираження. Загальновживані фразеологічні сполучення і кліше в діловому мовленні на відміну від розмовного: expenses (витрати); account (рахунок); financial support (фінансова підтримка); the above mentioned (згаданий вище); invoice (рахунок); to draw a close (на завершення...); in connection with (у зв'язку з); in order to (у цілях). Слід зазначити, що використання неологізмів не характерне для документів. Використання синонімів обмежено, оскільки це може створити ефект двозначності.

Для міжнародної документації, найбільш характерним є використання функціональної заміни при перекладі присудка: A person empowered to act as temporary head … – Особа, уповноважена для тимчасового керівництва ... Доцільно констатувати, що клішовані вирази є діловими стандартами і визначаються як блоки, що багаторазово повторюються в усталеній формі у конкретних ситуаціях.

Багато лексем є загальновживаними в установчих документах міжнародних організацій зі спеціальними значеннями, властивими лише певному жанру документа або загальному офіційно-діловому стилю. Наприклад: credentials – повноваження, done – здійснено, highly assessing – віддаючи належне, instructing – доручаючи, mindful – беручи до уваги, party – сторона, whereas – беручи до уваги та багато інших. Ці лексеми у текстах визначені термінами і їх функція зводиться до номінації спеціальних понять [4, с. 38].

Лексеми також відіграють конструктивну та організаційну роль (зачин, логічний перехід, кінець) у документах, сприяючи реалізації жанрової специфіки текстів, а також формуванню мовних контекстів. (The member States (Governments, Parties, etc.) signatory hereto ... Have agreed as follows; The Government of ... and ... agree as follows; this Convention shall be open for signature; the member States signatory hereto ... Have agreed as follows; in witness whereof the undersigned, being duly authorised thereto, have signed the Protocol). Наведені структури вказують про факт підписання, набування чинності, ратифікацію того чи того документа, схвалення та підтримку статей, протоколів, поправок. [5, с. 67].

Преамбулі властива чітка текстова організація: зачин, основна та заключна частини. У зачині називають сторони угоди. В основній частині наголошують на необхідності підписання угоди, виражають бажання сторін досягти домовленості, а також називають інші міжнародні акти, які служать підставами для легітимності документа. Заключна частина вказує на те, що сторони угоди дійшли згоди, вона є засобом когезії структурних елементів тексту. Особливістю преамбули є функціонування ввідних слів, які умовно можна поділити на три групи:

а) слова на позначення необхідності укладання та підписання угоди (noting, recognizing, considering, realizing, emphasizing);

б) маркери, що вказують на зв'язок із нормами міжнародного права та посилання на вже існуючі міжнародні документи (bearing in mind, (re) affirming, guided, recalling, inspired, reiterating, observing);

в) лексеми, що позначають рішучість досягти поставленої мети (desiring, (being) deeply concerned, alarmed, (being) resolved, convinced, prompted, determined). Проте необхідно зауважити, що цей поділ є дещо відносним. Вступні слова допомагають забезпечити узгодженість змісту преамбули. З синтаксичної точки зору помітно те, що преамбула характеризується такими стилістичними засобами, як паралелізм. Його функціональність була зменшена, щоб підкреслити семантичну еквівалентність усіх частин.

Мові документів міжнародних організацій властиве також функціонування фразових стандартів, які служать зачином, логічним переходом та кінцівкою текстів установчих документів. Наведемо декілька прикладів фразових стандартів: The Parties understand and agree; have agreed as follows; the instruments of ratification, acceptance or approval; State Parties to the present Covenant, … agree upon the following articles; the parties welcome and endorse; this Agreement shall enter into force upon signature, have signed the Protocol, Parties express their consent to be bound by, within … days after this Agreement enters into force, by virture of the commitments assumed under article.

Необхідно звернути увагу на важливість перекладу іноземних правових документів для подальшого розвитку вітчизняних правових систем. Підписання Угоди про асоціацію від 27 червня 2014 року між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та його державами-членами поклало початок нової хвилі перекладацьких досліджень на тему «європейської інтеграції», яка передбачає процеси імплементації норм права Європейського Союзу (далі – ЄС) в національне законодавство, приведення правової системи України відповідно до acquis ЄС у різних сферах життя, окремих галузях вітчизняного права [1, с. 265].

Зауважимо, що Міністерство культури та інформаційної політики (МКІП) розробляє законопроект про особливий статус англійської мови в Україні з 2022 року. Ця новина є дуже корисною з точки зору міжнародних конвенцій, оскільки проект передбачає регулювання використання англійської мови в окремих публічних сферах суспільного життя. У першу чергу, це стосується міжнародних комунікацій. Цей проект є конкретним викладом позиції держави щодо англійської мови та бачення, що додатково необхідно буде зробити в окремих планах та програмах.

Для того, щоб норми іноземного права стали загальнообов'язковими (як hard law), на території України, вони мають пройти певний процес «затвердження» – набуття текстом статусу офіційного перекладу, а вже потім – надання згоди Верховною Радою України на його обов'язковість. В іншому випадку переклад має опосередкований вплив (як soft law) на національне правозуміння та правозастосування.

Окрім цього, національним судам необхідно враховувати приписи ст. 10 Конституції України [6], ст. 14 Закону України «Про міжнародні договори України» [7], ст. 18 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду із прав людини» [8]. Адже з метою посилання на рішення ЄСПЛ суди використовують переклади текстів, надруковані в офіційному виданні, а в разі відсутності перекладу – суд користується оригінальним текстом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, аналіз текстів установчих документів міжнародних організацій дає підстави стверджувати наступне. Насамперед, для міжнародно-правових документів характерне застосування офіційно-ділового стилю. Виокремлення лексики, що сприяє реалізації предмета договору в тексті міжнародного договору, свідчить про чітке розшарування за мовними частинами та перевагу іменників та іменникових структур.

Дослідження закономірностей перекладу офіційно-ділового стилю дає підстави стверджувати, що саме цей стиль є одним із найскладніших для перекладу, тому перекладачі потребують неабиякої обізнаності, ерудованості. Найважливішими вимогами є передача думок та об'єктивності фактів, чітка визначена форма та правильне застосування перекладацьких трансформацій, які є невід'ємною частиною перекладацької компетенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Nagy I.K.. English for Special Purposes: Specialized Languages and Problems of Terminology. Acta Universitatis Sapientiae, Philologica. № 6, 2. 2014. P. 261–273.

2. Лось О. В. Особливості перекладу термінів в документах міжнародного права. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2013. Вип. 108.1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_1_108_53

3. Сидоренко І. А. Засоби перекладу міжнародних нормативно-правових документів. Взаємодія одиниць мови та мовлення: комунікативно-когнітивний, соціокультурний, перекладознавчий і методичний аспекти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 28 березня 2014 року, м. Київ / НТУУ «КПІ» ; [ред. О. В. Ткачик]. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. С. 214–218. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/8064/1/Sydorenko.pdf

4. Кучик Г. Б. Особливості застосування спеціальної лексики в установчих документах міжнародних організацій. Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. 2013. Вип. 36. С. 36–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_36_13

5. Гетьман З. О. Норма мовлення як засіб регламентації мовленнєвої діяльності. Проблеми семантики слова, речення та тексту: Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Київський нац. лінгвіст. ун-т. К.: КНЛУ, 2008. Вип. 21. С. 65–68.

6. Конституція України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

7. Про міжнародні договори : Закон від 29.06.2014. № 113-XII. Відомості Верховної Ради. 2004. № 50. ст.540: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text (дата звернення: 23.03.2023).

8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду із прав людини : Закон від 02.12.2012 р. № 5463-VI. Відомості Верховної Ради. 2006. № 30. – ст. 260: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення: 23.03.2023).

УДК 81'25:808.51(043.2)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.32

КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ШЛЯХ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

A COGNITIVE APPROACH TO LEARNING THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A WAY TO IMPROVE STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE

Медвідь Н.С.,
orcid.org/0000-0002-9251-3238
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови, літератури та методи навчання
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Малінська Г.Д.,
orcid.org/0000-0001-8554-7926
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Національного транспортного університету

У статті представлено ідею впровадження когнітивного підходу у викладання української мови та надано основні визначення «когнітивних принципів», «когнітивної компетенції» та «когнітивних навичок». Мета статті передбачає з'ясувати роль й можливості використання когнітивно-комунікативного методу в процесі навчання української мови. Попри теоретико-практичні досягнення в розв'язанні порушеної проблеми, залишається недостатньо розкритим питання системи методів когнітивно-комунікативного розвитку здобувачів освіти, дієвих технологій формування навичок комунікації, що зумовило актуальність дослідження. Когнітивний підхід в освіті ґрунтується на принципах усвідомленості та активності, розвитку та навчання, узгодженості та послідовності, зв'язку теорії та практики. Три основні цілі когнітивної освіти – формування мовної та метамовної свідомості, розвиток лінгвістичного мислення та виховання засобами мови. Комунікативні методи та прийоми розвитку когнітивних навичок здобувачів освіти розглядаються на прикладі лінгвістичного аналізу текстів, який рекомендовано здійснювати за допомогою мовно-пошукових завдань, що дають змогу студентам застосовувати отримані на заняттях лінгвістичні знання та розпізнавати функції різних мовних явищ у текстах. У комунікативній лінгвістиці наголошується, що усне та письмове мовлення може бути побудоване з використанням певного набору мовних одиниць залежно від комунікативної ситуації. Впровадження когнітивного підходу в процес навчання української мови сприяє розвитку мовної свідомості, тобто свідомому використанню мови і мовлення та рефлексії над власною діяльністю. У результаті такого навчання поглиблюються лінгвістичні знання здобувачів освіти, що означає, що вони здатні застосовувати їх у нових ситуаціях і розвивати свій творчий потенціал.

Ключові слова: когнітивна компетенція, когнітивна лінгвістика, когнітивний підхід у навчанні, когнітивні здібності, комунікативна компетенція, лінгвістичне мислення.

The article presents the idea of introducing a cognitive approach to teaching the Ukrainian language and provides basic definitions of "cognitive principles", "cognitive competence" and "cognitive skills". The purpose of the article is to clarify the role and possibilities of using the cognitive-communicative method in the process of teaching the Ukrainian language. Despite the theoretical and practical achievements in solving the problem, the issue of the system of methods for the cognitive and communicative development of students, effective technologies for the formation of communication skills remains insufficiently disclosed, which has led to the relevance of the study. The cognitive approach to education is based on the principles of awareness and activity, development and learning, coherence and consistency, and the connection between theory and practice. The three main goals of cognitive education are the formation of linguistic and meta-linguistic consciousness, the development of linguistic thinking, and education through language. Communicative methods and techniques for developing students' cognitive skills are considered on the example of linguistic analysis of texts, which is recommended to be carried out through language search tasks that allow students to apply the linguistic knowledge gained in the classroom and recognize the functions of various linguistic phenomena in texts. In communicative linguistics, it is emphasized that oral and written speech can be constructed using a certain set of linguistic units depending on the communicative situation. The introduction of a cognitive approach to teaching Ukrainian contributes to the development of linguistic consciousness, i.e., the conscious use of language and speech and reflection on one's own activities. As a result of such training, the linguistic knowledge of students is deepened, which means that they are able to apply it in new situations and develop their creative potential.

Key words: cognitive competence, cognitive linguistics, cognitive approach to learning, cognitive abilities, communicative competence, linguistic thinking.

Постановка проблеми. Нині врахування когнітивних процесів у мовленнєвій діяльності усвідомлюється як важлива умова ефективності навчання. За когнітивного підходу до навчання особлива увага приділяється розумовим процесам і проблемі оптимальних дій здобувачів освіти. Когнітивний принцип вивчення мови передбачає активізацію пізнавальної діяльності студентів

у процесі засвоєння мовних одиниць, навчання таких розумових операцій, як аналіз, синтез, порівняння, класифікація, аналогія, узагальнення. У лінгводидактиці когнітивний підхід спрямований на пізнання здобувачами освіти лінгвістичних явищ, на розробку технік і стратегій, що забезпечують володіння мовою та вдосконалення мовленнєвих умінь. Когнітивний підхід підпорядкований комунікативному. Впровадження когнітивного принципу в процес навчання, по-перше, сприяє актуалізації прихованих когнітивних здібностей особистості, по-друге, акцентує увагу на мові. Саме мова виступає як когнітивна здатність людини. Когнітивний підхід до мови реалізується шляхом аналізу лінгвістичних фактів та їхнього зв'язку з організацією понятійної системи. Завдання когнітивного навчання полягає у допомозі здобувачам освіти побудувати цю систему, тому їм необхідно надати не готові знання, а адекватні стратегії оволодіння мовою, застосування яких впливає на розвиток інтелектуальних здібностей студентів, активізацію їхньої пізнавальної діяльності, а також процедур набуття і використання знань.

Аналіз останніх досліджень. Українські дослідники присвячували свої розвідки вивченню впровадження окремо когнітивного підходу у навчання, як-от Г. Удовіченко [9], та окремо комунікативного [8]. Останнім часом методисти почали звертати увагу на ефективність взаємодії зазначених підходів у навчанні мови. У розвідках О. Вовк [1] досліджено комунікативно-когнітивну компетентність майбутніх філологів, І. Мирковіч [4] представлено методику навчання майбутніх журналістів іншомовного діалогічного мовлення в аспекті когнітивно-комунікативного підходу. Зі свого боку, Н. Мушировська [5], Т. Лях [3] та В. Соловйова [7] зосереджують увагу на ролі когнітивно-комунікативного підходу в оптимізації процесу викладання української мови. Існує низка робіт, присвячена вивченню когнітивно-комунікативного підходу у викладанні іноземних мов [2; 6; 10]. Попри значну кількість робіт, присвячених дослідженню когнітивно-комунікативного підходу у викладанні української та іноземних мов, ця проблема потребує подальших розробок.

Постановка завдання. Теоретико-практичні досягнення в розв’язанні порушеної проблеми не розкрили всі питання системи методів когнітивно-комунікативного розвитку здобувачів освіти, дієвих технологій формування навичок комунікації, що зумовило актуальність дослідження. Мета статті передбачає з’ясувати роль й можливості використання когнітивно-комунікативного методу в процесі навчання української мови.

Виклад основного матеріалу. Когнітивний підхід у викладанні української мови ґрунтується на принципах свідомості й активності здобувачів освіти, навчання, що розвиває та виховує, системності та послідовності, взаємозв'язку теорії та практики. Принцип свідомості важливий насамперед тому, що саме він у навчанні веде до розуміння природи мовних явищ, їхнього взаємозв'язку в мовній системі, їхньої функції в мові, але особливо у власному мовленні та в тексті [11]. Свідомість, діяльність і розвиток – це основні принципи когнітивного навчання, на яких має базуватися вся система викладання української мови. Принципи, що лежать в основі когнітивного підходу, визначають і цілі навчання української мови. Однією з перших цілей є формування мовної свідомості здобувачів освіти як частини лінгвістичного світогляду, тобто сприйняття мови як об'єктивної частини світу, комунікативної системи. Фахівці в галузі методики розглядають поняття «лінгвістичний світогляд» у різних аспектах: аксіологічному, що ґрунтується на формуванні ціннісного ставлення до мови та мовлення [8]; розвиток мовної особистості в процесі навчання; активізація пізнавальної активності здобувачів освіти у процесі навчання української мови, розвиток лінгвістичного мислення [9; 11].

Розглянемо когнітивний підхід до навчання української мови та його зв'язок із сучасними тенденціями в лінгвістиці. Когнітивна лінгвістика висуває на перший план людське пізнання і вивчає його механізми через когнітивні здібності [6; 8]. Вона допомагає встановити здатність обробляти мовну інформацію (сприйняття, пам'ять, використання цієї інформації в потрібний момент), встановлювати зв'язки між мовними процесами (причинно-наслідкові, історичні відношення тощо), виконувати розумові операції за посередництвом мовних конструкцій; аналізувати та порівнювати такі поняття, як мова, культура (етнічна культура) та ментальні уявлення людей про навколишню дійсність [9; 10]. Крім того, когнітивна лінгвістика спрямована на вивчення механізмів сприйняття і породження усного та писемного мовлення, описує правила мовної логіки та породження мовної інтуїції тощо. Тому, з точки зору когнітивної лінгвістики, цілі навчання мають бути такими:

– формування мовної та метамовної свідомості: бачення світу через мову, відображення позамовної дійсності в ментальних утвореннях мови, розуміння приватної мови різних наук (літера-

тури, історії, біології тощо), розгляд мови через призму конкретної етнокультури тощо;

– розвиток лінгвістичного та критичного мислення, за якого пріоритетним є свідоме використання мови та мовлення, що потребує розвитку всіх когнітивних навичок: логіки, уяви, пам'яті, креативності, мислення та комунікативних навичок;

– виховання засобами мови (естетичне, духовно-моральне, екологічне тощо) є особливо важливим для виховання любові до своєї країни, свого народу та своєї мови, що не лише розвиває повноцінну мовну особистість, а й зрештою формує мислячу та емпатичну людину [11].

Усі три цілі можливо реалізовувати лише в тому разі, якщо перше місце в навчанні посідатиме ціннісне ставлення до мови, розуміння того, що мова є частиною духовної культури. Духовно-моральне, естетичне та емоційне виховання сприяє усвідомленню ролі мови для розвитку особистості, формуванню та підтримці мовних норм у мовленнєвій комунікації її носіїв, потребі в удосконаленні своєї мовленнєвої компетентності та доцільній мовленнєвій активності [3; 5]. Комунікативні методи та прийоми в когнітивному напрямі під час навчання української мови є принциповими, серед яких слід відзначити розв'язання мовленнєво-мисленнєвих задач, конструювання (реконструювання) діалогу, висловлювання, дискурсу, письмового первинного та вторинного тексту.

Когнітивна компетенція розглядається деякими вченими як формування та розвиток загальнопредметних умінь, пов'язаних з умінням ставити й досягати своїх цілей, усвідомлювати свої дії (їхні наслідки і результат), виражати свої думки усно чи письмово, систематизувати здобуті знання, уміння читати й розуміти прочитане, трансформувати виокремлену з тексту інформацію відповідно до завдання, висувати гіпотезу, аргументувати, робити висновки тощо. Однак, на наш погляд, поняття когнітивна компетенція є ширшим, оскільки включає не лише процес пізнання, а й процес усвідомлення здобутих знань, сприйняття, осмислення, зберігання та переробку інформації, активну розумову діяльність, спрямовану на пошук оптимального рішення, рефлексію власної та чужої діяльності.

Узагальнюючи різні трактування й розуміння когнітивної компетенції, визначаємо її як здатність до здійснення різних видів пізнавальної діяльності та розв'язання різноманітних життєвих і професійних проблем на основі саморозвитку, оцінювання своїх знань і можливостей їх застосування [1; 3; 4; 7]. Іншими словами, когнітивна компетенція як продукт навчання є наслідком розвитку і саморозвитку здобувача освіти. Ґрунтуючись на цьому визначенні слід виокремити такі когнітивні вміння: здобувати знання, поповнювати їх; усвідомлено застосовувати знання, користуватися сформованими вміннями в потрібній ситуації; планувати подальші кроки (дії), обмірковувати гіпотези; спостерігати, робити висновки, ухвалювати рішення; створювати та змінювати алгоритм дій; оцінювати результат своєї діяльності [10; 11]. Перелічені когнітивні вміння розвиваються в результаті застосування когнітивного навчання в процесі освітньої діяльності.

О. Вовк висуває такі «основні принципи комунікативно-когнітивного підходу: навчання мови в процесі когнітивно-комунікативної діяльності; стимулювання мовленнєво-розумової активності суб'єктів пізнання; створення автентичних умов їхньої соціалізації; урахування індивідуальних пізнавальних стилів і навчальних стратегій; розвиток і розширення простору знання; – становлення мовної особистості; формування картини світу; розвиток множинного інтелекту; контекстуальність комунікативно-когнітивної діяльності; розвиток критичного мислення; становлення здатності до концептуального структурування інформації» [1].

У своїй роботі «Роль когнітивно-комунікативного підходу в оптимізації процесу викладання української мови за професійним спрямуванням» Н. Мушировська розглядає когнітивно-комунікативні завдання як такі, «що передбачають залучення до активної комунікативної діяльності, спрямовані на формування інтелектуально-креативних здібностей: мовного чуття, дару слова, мислення, мовлення, уяви, уваги, спостережливості тощо» [5, с. 141]. На думку дослідниці, «основним засобом навчання мови в когнітивній методиці є текст, який є посередником між учасниками спілкування, важливим компонентом у структурі комунікативного акту між адресантом і адресатом, основним джерелом інформації, на оволодіння якою спрямована когнітивна технологія навчання» [5, с. 141].

Оскільки навчання завжди залежить від набуття навичок, а також певних знань, здобувачі освіти повинні продемонструвати такі когнітивні навички під час роботи з текстами:

– сприймати, опрацьовувати, запам'ятовувати та відтворювати в певний момент потрібну інформацію з тексту;

– генерувати у своїй уяві ідеї, моделювати, створювати та трансформувати образи, слова,

фрази, тексти, змінювати свої уявлення, перетворюючи навколишню дійсність;

– виявляти смисл у слові, реченні, тексті, визначати причинно-наслідкові зв'язки між різними явищами, будувати міркування на основі тези, висувати гіпотезу, добирати необхідні для аргументації власної позиції мовні факти у вихідному тексті тощо;

– реконструювати текст (переробляти вихідний текст і створювати свій вторинний текст на його основі), порівнювати тексти різних стилів тощо;

– будувати власне висловлення, пов'язане з інтерпретацією тексту, оцінкою героїв (подій) тексту тощо;

– розв'язувати проблемні завдання, пошукові лінгвістичні задачі, спрямовані на осмислення різноманітних мовних явищ, розуміти їхні функції в тексті;

– складати усне/письмове висловлювання (відповідь) на лінгвістичну тему, осмислено вживати слова та вирази у власному мовленні, володіти мовними засобами виразності тощо [3; 5; 11].

Н. Мушировська наголошує, що «текст дає змогу визначити завдання на всіх рівнях, повторити мовленнєвознавчі відомості (визначити тип, стиль мовлення, способи об'єднання речень у межах складного синтаксичного цілого, засоби зв'язку речень у тексті, здійснити актуальне членування речення тощо), адже на основі зв'язного тексту студенти мають змогу спостерігати функціонування явищ мови, засвоїти поняття мовленнєвої діяльності й сформувати навички побудови і створення власних текстів» [5, с. 142].

Сутність когнітивного підходу в навчанні – забезпечити розуміння, як і для чого використовуються в мовленні мовні одиниці, розвинути усвідомлене ставлення до мови. Наприклад, працюючи над текстом, викладач може запропонувати здобувачам освіти не лише прочитати текст і зробити його аналіз, а й виявити мовні одиниці, усвідомити їхній взаємозв'язок, функції, роль у побудові «тканини твору».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Реалізація когнітивно-комунікативного підходу в навчанні дає змогу здобувачам освіти усвідомити, як користуватися наявними мовленнєвими знаннями та застосовувати їх у новій, зміненій ситуації, вчить рефлексії власної діяльності, розвиває творчі здібності. Текст використовується як засіб пізнання мови та функцій її одиниць у мовленні; на його основі розглядаються різноманітні мовні одиниці та їхні функції у творі. Аналіз, редагування та конструювання тексту допомагають здобувачам освіти опанувати різноманітні види мовленнєвої діяльності. Пошукові лінгвістичні та комунікативні завдання допомагають опановувати прийоми логічного мислення, сприяють розвитку усного та писемного мовлення, активізують самостійність здобувачів освіти в опануванні мовних явищ.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці когнітивно-комунікативних вправ для розвитку усного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вовк О. І. Комунікативно-когнітивна компетентність майбутніх філологів: нова парадигма сучасної освіти. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2013. 500 с.

2. Канюк О. Когнітивно-комунікативний підхід у методиці викладання іноземної мови. *Сучасні дослідження з іноземної філології:збірник наукових праць.* Вип. 17./ ред. кол. М. П.Фабіан (гол. ред.), С. В. Голик, О. М. Гвоздяк та ін Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2019. С. 231–239.

3. Лях Т. Комунікативний метод у професійно-орієнтованому підході до навчання української мови іноземних студентів медичних спеціальностей. *Studia ukrainica posnaniensia*, 2021. Вип. 9 / 2, С. 25–36.

4. Мирковіч І. Л. Навчання майбутніх журналістів іншомовного діалогічного мовлення в аспекті когнітивно-комунікативного підходу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 2020. № 74. С. 97–101.

5. Мушировська Н. В. Роль когнітивно-комунікативного підходу в оптимізації процесу викладання української мови за професійним спрямуванням. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка.* 2014. Вип. 29. С. 138–143.

6. Прохорова О. В. Сутність когнітивно-комунікативної методики викладання та її застосування при викладанні сходознавчих дисциплін. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2019 № 43 Т. 3. С. 56–59.

7. Соловйова В. Когнітивно-комунікативний підхід у системі лінгводидактичної підготовки студента-словесника. *Філологічна освіта: компетентнісна парадигма: матеріали Міжнародної науково-практичної заочної інтернет-конференції* (15 листопада 2019 р.). Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2019. С. 164–166.

8. Трошина С. В. Комунікативний підхід у викладанні української мови за професійним спрямуванням. *Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових праць* / за заг. ред. О. Г. Шостак. К.: Талком, 2021. С. 202–205.

9. Удовіченко Г. М. Місце когнітивної лінгвістики в сучасному мовознавстві. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Філологія. Мовознавство.* 2014. Т. 221, Вип. 209. С. 103–106.

10. Черпак О. Когнітивно-комунікативний метод навчання іноземної мови у ВНЗ. URL: http://eur-lex.europa.eu http://confesp.fl.kpi.ua/fr/node/994

11.Chamot A. U., O'Malley J. M. The CALLA handbook: Implementing the Cognitive Academic Language Learning Approach. URL: http://mtweb.mtsu.edu/eslep/eslcalla.htm

УДК 81'373.612.2=30]=111
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.33

POLYSEMY OF ENGLISH LEXICAL UNITS AS A STONE OF TRANSLATING SCIENTIFIC AND TECHNICAL TERMINOLOGY

БАГАТОЗНАЧНІСТЬ АНГЛІЙСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ЯК КАМІНЬ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Opyr M.B.,
orcid.org/0000-0002-0233-7227
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Lviv National Environmental University

Dobrovolska S.R.,
orcid.org/0000-0002-2389-4890
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Lviv National Environmental University

Panchyshyn S.B.,
orcid.org/0000-0001-9444-4232
Senior Lecturer at the Department of Foreign Language
Lviv National Environmental University

The aspects of terminology are currently among the most relevant issues of translation theory and linguistics. Terminological units belong to the layer of vocabulary, which on one hand, takes an important position in the general national vocabulary of any language, is developing at fast rates, and is highly demanded by specialists of different branches and, therefore, provokes interest of numerous philologists. On the other hand, it can cause many difficulties for a translator of specialized literature. Lack of knowledge about the origin, word-formation, classification, functioning, peculiarities of term translating can prevent obtaining adequate results. Authors of the present article study polysemy of English terminological units to make adequate and accurate translation that is the feature of high linguistic proficiency. The only meaning of a term hinders developing its polysemy, but one should remember that each concept is influenced by linguistic processes and thus, should be studied. The research analyzes the phenomenon of polysemy in the terminological system of the English language, describes reasons of polysemy appearance, as well as determines specificity and ways of translating English terms. The work also identifies factors, influencing the process of translating polysemous terms.

The authors of the research note that when translating polysemous terms from English into Ukrainian, different tools of inter-language transformation are used, particularly lexical and semantic transformation like specification, generalization and method of semantic development, as well as lexical transformation. However, the principal focus should be made on the context. It is impossible to choose the method of translating without considering the context of the term use, because translation can be different in different contexts. Contextual meanings appear in the process of a word use in the language depending on the surrounding and is expressed under the effect of a narrow, broad, and extra linguistic context. Thus, context is of principal importance as it helps translators identify the only correct meaning and choose the proper equivalent in the target language.

Key words: polysemy, grammatical and lexical polysemy, lexical unit, scientific and technical terminology, lexical and lexical-semantic transformation.

Проблеми термінології знаходяться сьогодні у колі найактуальніших питань перекладознавства та лінгвістики. Адже термінологічні одиниці належать до того шару лексики, яка, з одного боку, посідає значне місце в загальнонаціональному словнику будь-якої мови, розвивається стрімкими темпами, користується підвищеним попитом серед

фахівців будь-якої галузі суспільного життя й через це зосереджує на собі увагу багатьох філологів, а з іншого, здатна створювати певні труднощі для перекладача спеціальної літератури. Без знань, пов'язаних з походженням, способами утворення, класифікацією, функціонуванням, особливостями перекладу термінів, важко здійснити адекватний переклад. Автори даної статті намагаються дослідити багатозначність англомовних термінологічних одиниць для забезпечення адекватного та точного перекладу, що є показником високої лінгвістичної майстерності. Хоча, з одного боку, вимога однозначності терміна і позбавляє його усіляких можливостей для розвитку полісемії, з іншого − термін знаходиться під постійним впливом мовних процесів і тому вимагає постійного вивчення. У своїй праці автори аналізують явище полісемії в термінологічній системі англійської мови; намагаються встановити причини виникнення полісемії, а також визначити специфіку та способи перекладу англійських термінів і виявити фактори, котрі впливають на процес перекладу багатозначних термінів.

У статті звертається увага на те, що при перекладі полісемічних термінів з англійської на українську мову використовуються різні прийоми міжмовних трансформацій, а саме, лексико-семантичні трансформації, такі як конкретизація, генералізація та прийом смислового розвитку, а також лексичні трансформації. Але велику роль в перекладі науково-технічних текстів, які мають багатозначні терміни, відіграє контекст. Визначення способу перекладу тієї чи іншої термінологічної одиниці без розгляду її в контексті представляється неможливим, адже у різних контекстах терміновживане слово перекладається різними способами. Контекстуальні значення виникають у процесі вживання слів у мові, залежно від оточення і реалізуються під дією вузького, широкого та екстралінгвістичного контексту.

Ключові слова: полісемія, граматична і лексична полісемія, лексична одиниця, науково-технічна термінологія, лексична і лексико-семантична трансформація.

Problem setting. Each translator faces the challenge to make a correct choice of the word to express its adequate meaning in the context. It is the principal and the most complicated task in the translating practice because words are characterized by the language versatility and semantic diversity. More than one meaning of a language unit having a semantic relation between the meanings or transition of the common or related features or functions from one denotation onto another is defined as a polysemy.

Polysemy – is the capacity for a sign (e.g. a symbol, a morpheme, a word, or a phrase) to have multiple related meanings which are historically determined or related by the essence and origin. In the modern linguistics, grammatical and lexical polysemy is distinguished. Polysemy mainly deals with the multiple meanings of words as lexical units. Lexical polysemy is the ability of one word to identify different subjects and phenomena which are associatively related with one another and make a complex semantic unity.

Analysis of recent scientific papers. Different aspects of polysemy, peculiarities of formation of the branch terminological systems, and relations between the structural units of professional languages are studied in the works of numerous domestic and foreign scientists, namely V.A. Hladka, Yu.I. Hurova, V.I. Karaban, Z.R. Karimova, V.V. Levytskyi, F.A. Lytvyn, I.H. Olshanskyi, A.V. Superanska, O.O. Taranenko, J. Leyons, E. Shnaider and others.

The concept of "polysemy" is used in the situation when different meanings of a word (essence, interpretations) are somehow related with one another. For instance: *geophysicist* means a person who is a specialist in geophysics and also a person who is a specialist in gravimetry, *line* has a meaning of *лінія, межа* (*graticule line* – лінія географічної сітки) and also the meaning of *вісь* (*main centre line* – *головна вісь*).

When analyzing polysemy, one should note that a word always appears with one meaning which is called a primary and direct because it directly names the identified subject. It is also characterized by figurative meanings, derived from the direct and motivated through the direct meanings. They appear by transferring the name of one subject, phenomenon, action or feature onto another subject, phenomenon, action or feature being similar to it.

The authors of the work agree to the statement of T.I. Panko, who considers that terminological polysemy as a semasiological process experiences permanent losing of its value during development and stabilization of the terminological systems but never disappears totally. Polysemy is present at all stages of development of both a general language and professional sublanguages, but it is implemented in the specialized vocabulary in a way different from the general language, where that phenomenon causes extension and enhancement of the vocabulary. Polysemy is not always desired in the specialized vocabulary because it breaks the unequivocal correspondence between the referent and the sign nominating it. Therefore, terminological systems of many languages mostly consist of polysemous terms.

The aim of the paper. The article aims to study the phenomenon of polysemy in the English language, to analyze the reasons of its appearance, to identify specific features and ways of polysemous word translating.

The research goal is to analyze polysemy in the English terminological system; to identify reasons of polysemy appearance; to determine specific features and the ways of translating English terms; to define factors influencing translation of polysemous terms.

Presenting the main material. Translation of scientific and technical texts requires special attention to be paid to terms as the language signs which represent concepts of specialized, professional branch of science, and create one of the main problems of their translating because of their polysemy, lack of translation equivalents and national variability.

The research is devoted to the issue of polysemy of terms as well as the ways of translating scientific and technical concepts, particularly lexical and lexical-semantic transformations.

Polysemy is a bright manifestation of the identity of the national language vocabulary which implements potential opportunities of a word and represents natural development of a lexical system of any national language.

Polysemy and multiple meanings of the equivalents of a term translation from English into Ukrainian is probably the main problem. In specialized literature, the fight against polysemy has been long run. Nevertheless, in practice it has a reverse result. A technical term may be polysemous even within one branch. For instance, the term «*reel*» means: *котушка, бобіна, рулон, ролик* [2, p. 290]. Hence, in different terminologies, polysemy is unavoidable in many cases.

The analysis confirms that the most common type of polysemy is the *intersystem polysemy*, when one and the same English term with almost unchanged semantic core (but with the different set of peripheral semes) is used in different branches of the terminological systems of science and technology, e.g. 1) *test driver* − a program for testing another program used as a part of the procedure of alfa-testing; a driver who tests e.g. new car models [1, p. 506]; 2) *converter* – a one-anchor transformer of electric current; a program transforming data from one form into another; a device transforming signals of one kind into the signals of another kind [5, p. 10].

When choosing the strategy of translating polysemous terms, one should consider that there are many researches devoted to the issue. If a dictionary does not provide an adequate equivalent of a terminological unit, if there are no variants of equivalents of a term in the original language or the term is polysemous, different tools of interlanguage transformations can be used. The task is to make a correct choice of the tool of translation in order to maximum adequately express meaning of each term.

Translation transformations are divided into 1) lexical, 2) grammatical and 3) stylistic. Transformations may be combined with one another acquiring the character of complex transformations (lexical and grammatical, lexical and semantic, etc.)

There are different approaches to composing the typology of translation transformations. In the present research, the authors applied the approach proposed by V.N. Komisarov. He considers that depending on the character, translation transformations are divided into lexical, grammatical and lexical-grammatical. Lexical transformations describe formal and semantic relations between the words and word combinations in the original text and in the translated one. In the group of lexical transformations, the researcher also distinguishes formal transformations and lexical-semantic changes. Formal transformations include transcription/transliteration and calculation, whilst lexical-semantic changes involve specification, generalization and semantic development (modulation).

It is suggested that polysemous terms are mainly translated by 1) choosing a variant equivalent and 2) by lexical and semantic transformations like specification, generalization and semantic development.

1) *Choice of the variant equivalent*. According to the definition provided by V.I. Karaban, all equivalent units are divided into mono-equivalent (those having only one translation equivalent, e.g. *atom*); and multi-equivalent (those having more than one translation equivalents, e.g. *frame*, which can be translated as *рама, станина, каркас, кадр, конструкція, корпус,* etc.) [3, p. 279]. The main method of translating mono-equivalent terms is to find a lexical equivalent in the target language. Equivalent is a permanent lexical correspondence in the target language, which is fixed in the dictionary and precisely coincides with the meaning of the word to be translated [3, p. 280].

Translation of multi-equivalent terms requires translators' skills of choosing one variant which is equivalent and adequate to the context. A variant equivalent is viewed as one of the possible variants of the term translation. Each variant equivalent is a translation equivalent of one lexical-semantic variant (LSV) of a polysemous word. For instance, the term *insulator* has the following lexical-semantic variants: 1) *that which insulates*; 2) *dielectric, insulating material*. Thus, each of those LSVs has its translation equivalents and therefore, one can say that the term *insulator* has the following variants of translation equivalents: *1) ізолятор, 2) діелектрик, 3) ізоляційний матеріал* [3, p. 18].

The variant equivalent is chosen referring to the correspondence between the lexical and grammatical meanings of words of the languages which take part in the translation with consideration of the context, situation and background knowledge [4].

The translator's choice of a variant among the equivalents which best transfers the appropriate

meaning of the original term should not be based on his/her opinion or spontaneous decision, but should express his/her attitude to the language options. Apparently, a single choice of a variant is not of crucial value, because it is important to follow a system or general tendency chosen by the translator.

2) *Lexical and semantic transformations* can be implemented through the following methods:

Method of specification. Specification is a transformation operation when a translator follows a chain of generalization, substitutes a term having a wider and less complicated meaning in the initial text by a term with a more limited but more complicated and specific meaning. For instance: *flow resistance* − гідравлічний опір потоків; *impact effect* − ефект динамічної дії; *edge-type filter* − щілинний фільтр, *hot-water boiler* − бойлер.

Thus, specification necessarily involves new elements to the term meaning, i.e. by supplementing new features to the concept about the object which is described in translation. For instance, the Ukrainian word "*досліджувати*" can be used in different situations and its specific meaning is significantly determined by the context, whilst in English, that meaning is expressed by different words with more specific meanings depending on the context, e.g. досліджувати місцевість − *to explore the environment*; досліджувати ринок − *to investigate the market*; досліджувати явище − *to research into sth.*

When translating from English into Ukrainian, it is necessary to substitute a term having a wider range of meanings by an equivalent which specifies the meaning according to the context or stylistic requirements.

Method of generalization. When translating terms, the method of generalization can be applied. It is a transformation operation when a translator follows a chain of generalization and substitutes it with a term of more limited and more complicated meaning expressed by the word or word combination of the initial text by a term having a wider sense or less complicated meaning, i.e. the type concept is substituted by the generic one. Generalization of the initial meaning can be applied in cases when the degree of information arrangement of the initial unit is higher than the degree of arrangement which corresponds to it by the meaning in the target language. For instance: *potential energy barrier* − потенційний бар'єр; *fuel heat-generating element* − тепловиділяючий елемент; *composite-type rock-fill dam* − кам'янно-земляна гребля; *conveyer-type furnace* − конвеєрна піч. Generalization, therefore, necessarily involves shortening of the elements of meaning, i.e. some loss in the translation.

Method of semantic development of a polysemous term. The method of essential development is revealed in substitution of a vocabulary equivalent when translating by a contextual one which is logical and appropriately related and used in cases when none of the available equivalents of the polysemous term supplied in a dictionary is adequate to the context. It means that the method is used for a deeper semantic interpretation of a lexical unit or a word combination. For instance: *development* − проявлення плівки, *table* − конвеєр, *hazard* − інтенсивність відмов, etc.

Translation of a polysemous term according to the context. The process of translation involves solving numerous problems of choosing the appropriate meaning of terms because of their polysemy. Therefore, context is of crucial importance when choosing the appropriate meaning and it is impossible to translate any terminological unit without considering its context. Contextual meanings appear in the process of using words depending on its environment and is implemented under the effect of a narrow, wide, and extra linguistic context.

Context is viewed as a language environment, in which a linguistic unit is used. Thus, context of a term is a complex of words, grammar forms and constructions, in which the term is used.

The most important function of context is to solve the problem of a word polysemy. Context rejects polysemy of a term and leaves the only meaning. Thus, context shapes a single meaning of a lexical unit and prevents using several potential equivalents of the terminological unit in the target language.

Using dictionary when translating polysemous words. Translation of scientific and technical literature, especially polysemous words, requires using dictionaries, because translation of such words suggests making a choice of one of available variants of the equivalents supplied in the dictionary.

To find the special terms quickly, one should know the appropriate sources of information useful for this purpose. All sources of information used by translators can be divided into general and specialized. General sources of information are divided into dictionaries of general use and general encyclopedias. Specialized sources of information include specialized dictionaries, specialized encyclopedia, reference books in different fields of science and technology, specialized literature. Specialized dictionaries are also divided into bilingual (polytechnic) and supplementary specialized bilingual dictionaries (dictionaries of abbreviation, dictionaries of pseudo-friends of translators) as well as monolingual specialized dictionaries (e.g. technical dictionary).

Although dictionaries are necessary, the main precondition of a correct translation is to know the subject the text deals with. A.V. Fedorov notes that translation can never be limited by a choice of one element of the number of those, which are fixed in dictionaries as equivalents to a certain original word. In the translation practice, there are many cases when the words which are not mentioned in dictionaries are used because the dictionaries cannot include all possible word combinations made with the word.

Conclusions. When translating scientific and technical texts, a particular attention is paid to interpretation of terms as they are the language signs representing a concept of some specialized, professional field of science or technology. They are important constituents of scientific and technical texts and one of the main challenges tackled by translators because of their polysemous meaning, lack of equivalents and national variability.

The most complicated problem for translators is to deal with polysemous terms, especially polysemous terms found within one scientific branch.

Translation of polysemous terms from English into Ukrainian involves using different methods of interlanguage transformations, particularly lexical and semantic transformation (specification, generalization and method of semantic development) and lexical transformations.

When translating scientific and technical texts, which include polysemous words, from English into Ukrainian, the important aspect is to choose the appropriate meaning, and therefore, choice of the method of translation of any terminological unit should be always considered in the context as different contexts can disclose different meanings of the term. Contextual meanings appear in the process of using words depending on the environment and are implemented under the effect of a narrow, wide, and extra linguistic context.

REFERENCES:

1. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування / [уклад.: Е.М. Пройдаков, Л.А. Теплицький]. Вид. 2-ге, допов. і доопрац. К.: СофтПрес, 2006. 824 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 тис. слів / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. Ірпінь: Перун, 2007. 1736 с.

3. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблемию Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.

4. Kovács Éva. The role of context in polysemy. *Romanian Journal of English Studies*. 2013. URL: https://cyberleninka.org/article/n/155903/viewer (Last accessed: 02.03.2023)

5. Riggs F. Social Science Terminology: Basic Problems and Proposed Solutions. Terminology: Applications in Interdisciplinary Communication / Ed. by H.B. Sonneveld, K.L. Loening. Amsterdam: Philadelphia: Benjamins, 1993. P. 196–201.

РОЗДІЛ 7
ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

UDC 81`44
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.34

COGNITIVE POSSIBILITIES OF SPORTS TERMS IN AZERBAIJANI LANGUAGE

КОГНІТИВНІ МОЖЛИВОСТІ СПОРТИВНИХ ТЕРМІНІВ В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ МОВІ

Adigozalova Leyla Khudat
orcid.org/0000-0001-5069-9823
Senior Lecturer at the Department of the Sosial Sciences
Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport

In the history of Azerbaijan, sports can be called a phenomenon of the 20th century. Despite its general, universal character, today it is a part of Azerbaijani culture, politics and economy, national traditions, and self-awareness. Regardless of which nation it belongs to, the main factor is the person. Nowadays, representatives of various fields of science, as well as linguists, especially terminologists have been focused on sports. The main reason for this is the desire of linguists to fully understand the language of sports and convey it to people in the right way. Terminological lexicons are more informative than other language units are; their use is the main attribute of concreteness, conciseness and brevity. Rejection of terms without any basis in the text leads to the loss of accuracy in the speech and the language of the work. In the modern stage of development of the language, sports terms have become one of the main linguistic elements of all functional styles of the Azerbaijani language. Among the functional styles of the Azerbaijani language, the official business, journalistic and artistic style is very active. With the exception of the first, the others are very inclined to use language units in different stylistic moments. In both styles, the value of the content of texts and topics of different volumes and their ability to cover different areas of life prevent the creation of restrictions in the use of words in different stylistic moments. The expansion of usage possibilities has also increased the cognitive possibilities of sports terms. Language as a special cognitive ability of human or, more precisely, a cognitive process based on the use of knowledge by a person, is associated with other cognitive abilities, such as attention, imagination, fantasy, the ability to rationally solve problems, etc. This is the main cognitive component of the infrastructure of the brain – a cognitive system that provides the activity of the human consciousness, and thus it reflects cognition, opens access to the human cognitive world, his intellect, and the structures of his consciousness. Considering this, we decided to analyze the cognitive possibilities of sports terms in artistic and journalistic style by analyzing the stylistic usage points. Among the functional styles of the Azerbaijani language, the official business, journalistic and artistic style is very active. Two stages in the selection of terms in the artistic style – choosing a term suitable for content and purpose; the placement of the term in the text are taken as a basis. The use of terms in this connection can be manifested in two forms: extensive and intensive. During intensive use, the name of any type of term is mentioned in the speech as a whole, it is quickly passed over, and additional explanation of the meaning is not allowed. In case of extensive use, the terms are presented as a group. Simpler general terms and more complex and specific terms stand together, explaining from simple to complex. Since the information is widely presented in this form, the meaning of the term is more clearly understood and no questions arise between the reader and the author. Terms in the artistic style are used for the purpose of motivation according to the image, for the figurative expression of the idea, to create imagery in the plan of expression; and in the result, they process symbolic images that ensure the laconicism and content of the idiom and create a symbol-sign imagery. In journalistic style, terms can appear in four forms: nominative, identity, legal and linguistic. In the nominative form – the author creates a new term, in the identified form – the term represents the name of its creator, in the legal form – the term is scientifically recognized and registered, and in the linguvocreptive form, the author treats the term creatively.

Key words: terminological lexicon, concreteness, conciseness and brevity, functional styles, extensive, intensive, artistic style, journalistic style, sports terms.

В історії Азербайджану спорт можна назвати явищем 20 століття. Незважаючи на загальний, універсальний характер, сьогодні він є частиною азербайджанської культури, політики та економіки, національних традицій та самосвідомості. Незалежно від того, до якої нації він належить, головним фактором є людина. В даний час до спорту прикута увага представників різних галузей науки, а також лінгвістів, особливо термінологів. Основною причиною цього є бажання лінгвістів повністю зрозуміти мову спорту і правильно донести його до людей. Термінологічна лексика більш інформативні, ніж інші мовні одиниці, її вживання є головною ознакою конкретності, лаконічності і стислості. Відмова від термінів без будь-якої основи в тексті призводить до втрати точності мови і мови твору. На сучасному етапі розвитку мови спортивні терміни стали одним з основних мовних елементів всіх функціональних стилів азербайджанської мови. Серед функціональних стилів азербайджанської мови вельми активні офіційно-діловий, публіцистичний і художній стиль. За винятком першого, інші дуже схильні до використання мовних одиниць

в різних стилістичних моментах. В обох стилях цінність змісту текстів і тим різного обсягу і їх здатність охоплювати різні сфери життя перешкоджають створенню обмежень у вживанні слів в різні стилістичні моменти. Розширення можливостей використання також збільшило пізнавальні можливості спортивних термінів. Мова як особлива пізнавальна здатність людини або, точніше, пізнавальний процес, заснований на використанні людиною знань, пов'язаний з іншими пізнавальними здібностями, такими як увага, уява, фантазія, здатність раціонально вирішувати завдання і ін. Це основний когнітивний компонент інфраструктури мозку – когнітивної системи, що забезпечує діяльність свідомості людини, а тим самим відбиває пізнання, що відкриває доступ до пізнавального світу людини, її інтелекту, структурам його свідомості. З огляду на це, ми вирішили проаналізувати пізнавальні можливості спортивних термінів в художньо-публіцистичному стилі шляхом аналізу стилістичних точок вживання.

Ключові слова: термінологічна лексика, конкретність, лаконічність і стисліть, функціональні стилі, екстенсивний, інтенсивний, художній стиль, публіцистичний стиль, спортивні терміни.

Globalization and integration determine the emergence of international sports terminology. The field of sports is developing in a number of new directions, and intercultural rapprochement, as well as the formation of international sports science, are taking place in these directions as well. The study of terms covering various fields of science is an object of research in the Azerbaijani linguistics. The scientific research conducted in this direction is continued today and a large number of monographic works have been published. In the history of Azerbaijan, sports can be called a phenomenon of the 20th century. Despite its general, universal character, today it is a part of Azerbaijani culture, politics and economy, national traditions, and self-awareness. In sports, regardless of which nation it belongs to, the main factor is the person. In the history of the Azerbaijan Sports Movement, the end of the 20th century is the stage of Ilham Aliyev. Because, as the president of the NOC, Ilham Aliyev was able to create a fundamental turn in the activity of the committee in a positive direction, gave impetus to the rapid development of the Olympic Movement in our country and ensured its active participation in the Movement of the International Olympic Games. Nowadays, representatives of various fields of science, as well as linguists, especially terminologists have been focused on sports. The main reason for this is the desire of linguists to fully understand the language of sports and convey it to people in the right way. In the modern stage of development of the language, sports terms have become one of the main linguistic elements of all functional styles of the Azerbaijani language. The expansion of usage possibilities has also increased the cognitive possibilities of sports terms. The cognitive (mental) function (from the Latin cognitio – cognition) of a language is the purpose of the language to be a means of expressing, transmitting, storing and developing mental content. Language as a special cognitive ability of human or, more precisely, a cognitive process based on the use of knowledge by a person, is associated with other cognitive abilities, such as attention, imagination, fantasy, the ability to rationally solve problems, etc. This is the main cognitive component of the infrastructure of the brain – a cognitive system that provides the activity of the human consciousness, and thus it reflects cognition, opens access to the human cognitive world, his intellect, the structures of his consciousness [1, p. 11].

Considering this, we decided to analyze the cognitive possibilities of sports terms in artistic and journalistic style by analyzing the stylistic usage points. Among the functional styles of the Azerbaijani language, the official business, journalistic and artistic style is very active. With the exception of the first, the others are very inclined to use language units in different stylistic moments [2, p. 3]. In both styles, the value of the content of texts and topics of different volumes and their ability to cover different areas of life prevent the creation of restrictions in the use of words in different stylistic moments. Such use comes from the cognitive capabilities of sports terms. Two stages in the selection of terms in the artistic style – choosing a term suitable for content and purpose; the placement of the term in the text are taken as a basis. The use of terms in this connection can be manifested in two forms: extensive and intensive. During intensive use, the name of any type of term is mentioned in the speech as a whole, it is quickly passed over, and additional explanation of the meaning is not allowed. At this time, the speech is dynamic, and if the author does not choose a general term, or does not merge certain information about a specific term into the general topic, various questions arise between the reader and the writer.

e.g. original text is "Mən ölsəm saç yolar dağların cəni
Ağlayar bir ana, bir bacı kimi
Təbiət düşünər, düşünər məni
Bir fiqur itirən şahmatçı kimi"
(*Mammad Araz*);

Translation – "If I die, the devil of the mountains will mourn
Weep like a mother or a sister
Nature thinks thinks of me
To be like **a chess player who loses a figure**"
(*Mammad Araz*)

e.g. original text is – "Biri **şah,** biri **vəzir,** ikisi **fildir**,
İki at və iki qala şaha kəfildir.
İrəlidə gedən piyada ikinci səfdədir,
Atlı və iki (yəni səkkiz xanə) ədədin hər biri şaha dəlildir...
Əgər şah köməksiz və tək qalarsa /
Düşmən ona hücuma keçər.
O artıq əsirdir, sən şahı mat say,
Çünki onun ölüm günüdür!
(*Mirza Fatali Axundzade*).

Translation – One is **a king,** one is a **vizier**, two are **elephants**,
Two horses and two castles are guarantors for the king.
The advancing pawn is in the second line,
One **rider** and each of two (i.e., eight digits) are proofs for the king..
If the king is left alone,
The enemy will attach him
He is already a prisoner; you call the king dead,
Because it is the day of his death!
(*Mirza Fatali Akhundzade*).

Here, fiqur və şahmatçı, şah, vəzir, atlı (figure and chess player, king, vizier, knight) are general terms, so they do not require much explanation. General terms are understandable to everyone and can easily be expressed in the literary text.

e.g. "Kim sevirsə idmanı bir iki üç dörd, // Poladdan olar canı bir, iki, üç, dörd // Bir, İki, Üç, Dörd // Biz sevirik idmanı bir iki üç dörd, // Bərkiyir bədənimiz bir iki üç dörd, // Bir, İki, Üç, Dörd" – "Whoever loves sports, one two three four,// His soul will be made of steel, // One, Two, Three, Four // We love sports one two three four, // Our body will strengthens // One, Two, Three, Four" (Sattar Zardabli).

In case of extensive use, the terms are presented as a group. Simpler general terms and more complex and specific terms stand together, explaining from simple to complex. Since the information is widely presented in this form, the meaning of the term is more clearly understood and no questions arise between the reader and the author.

e.g. "Xırda fışdırığa üfürər hakim, // Ən qədim musiqi dinlər bəlkə də.// – "The referee blows a small whistle, // He listens to the oldest music perhaps. // Top oyuna daxil olunan kimi, //As soon as the ball enters the game // Sanki yer də, göy də hərəkət edər. // // As if the earth and the sky move. // Bütün dünya boyu hərlənir kürə, // All over the world the globe is spinning, //Hamı uşaq-böyük düşüb dalınca//. – All children and adults are chasing it. // Qapıdan qovular, qapıya girər – It is kicked out the door, it enters the door // Dünya bir balaca topun girinci. // – The world is a small ball. // Salar min azara bu girdə sovxa// – this round thing can bring you a thousand troubles // Ürəyi acıqdan partlayan olur // – Heart is bursting with bitterness // Oynayan dəlidir, dəlidir baxan, // – The one who plays is crazy, the one who watches is crazy, // Dərdi sevinc qədər vurulan qolun. // – The goal can bring both happiness and sorrow // – (Xeyrulla Xayal)

In general, terms in the artistic style are used for the purpose of motivation according to the image, for the figurative expression of the idea, to create imagery in the plan of expression; and in the result, they process symbolic images that ensure the laconicism and content of the idiom and create a symbol-sign imagery. In journalistic style, terms can appear in four forms: nominative, identity, legal and linguistic. In the nominative form – the author creates a new term, in the identified form – the term represents the name of its creator, in the legal form – the term is scientifically recognized and registered, and in the linguvocreptive form, the author treats the term creatively. At this time, its corresponding language units in the dialects of the language replacing the term. The same process is currently taking place within the language itself (i.e., replacing borrowed terms with our own words). The stylistic use of terms in public style is also affected by their origin. First, this is manifested in the limited use of borrowed terms, and the wide range of terms from the language's own vocabulary, as it is quite easy and convenient to create a variety of meanings with terms belonging to the Azerbaijani language [3, p. 27].

Most sports terms in the Azerbaijani language are borrowings. They are mostly words of European origin that came to our language through the Russian language. The influence of the Russian language is more noticeable, especially in borrowed sports words [4, p. 29].Thus, as an example we can mention the well-known city, its original name is Torino, but in the Azerbaijani language it is called Turin. This name came to the Azerbaijani language from Russian. The biggest team of this city is "Juventus". The name of that team in Azerbaijani is "Juventus" Turin. However, that city is Torino. Here is the example from the sports news "Turinlilər ÇL-in "Qalatasaray"la matçında əsas heyətin iki üzvünü itirib" "Torino lost two members of the main team in the CL match against Galatasaray" ("Futbol+" newspaper, October 5–6, 2013).

In the language of the press, metaphorical sports terms are used in a wide range. For example, “Ağ-göylər”in həmişə olduğu kimi, “transfer bazarındakı passivliyi sərgilənən futbola təsirsiz ötüşə bilməzdi” (As always, the passivity of “Agh-goylar” in the “transfer market” could not leave an impact on the displayed football.) (“Futbol+” newspaper, September 4, 2013). Here, “Ağ-göylər”in həmişə olduğu kimi, "transfer bazarındakı passivliyi sərgilənən futbola təsirsiz ötüşə bilməzdi.” “Ağ-göylər” – “Blue and white” refers to the “Inter” football team, and these colors belong to this club's uniform.

For example, “Amma reallıq budur ki, “təyyarəçilər” hamıdan yüksəkdə uçmaqdadı” “But the reality is that the “pilots” were flying higher than everyone else” (“Futbol+” newspaper, September 12, 2013). Here, when we say “təyyarəçilər” – “pilots”, the “AZAL” team is meant. This is considered synecdoche, which is a form of metonymy. A part of it is used in the following sentence: “Bakı Olimpiadadan əlini üzdü” – “Baku gave up the idea of the Olympics”. The sentence in its full form should be: Bakı sakinləri, Bakı camaatı, Bakı idmançıları Olimpiadadan əlini üzdü – Baku residents, Baku community, Baku athletes have given up on the Olympics. Here – in the text, a phraseological unit “əlini üzmək” – “give up” is used, and this is synecdoche (one of the means of artistic description).

Today, sport occupies a major part of social, political and cultural life. This applies to Azerbaijan in the same form. The influence of sports achievements on the social life of any country is undeniable. Here, the influence of sports language on various groups of society is also visible, and today it is one of the most relevant topics of linguistic science. E.g. “Bu arada Karyakinin haqqında danışdığı xatirə turnirinə çox yaxınlaşmışıq” (Xalq q. – Sergey Karyakin: “Vüqar Həşimovun xatirə turnirində oynamamağa mənim mənəvi haqqım yoxdur” – 09.04.2014). – “In the meantime, we are very close to the memorial tournament that Karyakin talked about” (People’s village – Sergey Karyakin: “I have no moral right to play in the memorial tournament of Vugar Hashimov” – 04/09/2014).

In the language of modern mass media and newspapers, we are witnessing the participation of sports terms in the formation of various artistic means of expression and figures. By resorting to sports metaphors, politicians and public figures refer to the tendency to fight and win without physically harming the other party. For example: The article contains the opinions of Bernie Ecclestone, the head of the Formula 1 World Championship, regarding Azerbaijan's hosting of this event. (Azerbaijan – Bernie Ecclestone: (Azərbaycan – Berni Ekklstoun: Azərbaycan “Formula-1”in mərhələ yarışının keçirilməsinə tam hazırdır. 19 May 2014) – Azerbaijan is fully ready to host the stage race of “Formula-1”. May 19, 2014).

In conclusion, we can say that terminological lexicons are more informative than other language units are, their use is the main attribute of concreteness, conciseness and brevity. Rejection of terms without any basis in the text leads to the loss of accuracy in the speech and the language of the work. In the case when the use and lexical meaning in the text cannot be understood for any reason, it cannot perform its informative function; as a result, it prevents the correct understanding of the text. At this time, the text intended for a certain reader remains stylistically unread words.

REFERENCES:

1. Kubryakova E.S. About installations of cognitive science and actual problems of cognitive linguistics. Izvestiya AN. SLA. 2004. V. 63, No. 3, p. 11.

2. Ahmadzade O. Functional styles of the Azerbaijani literary language of the XIX and early XX centuries in the researches of academician Tofig Hajiyev, Philological Sciences, Baku, 2021, p. 3.

3. Huseynova N.S. History of formation and development of terminology of the Azerbaijani language. Candidacy diss. autoref. Baku, 1994, p. 27.

4. Khalilova A.Z. Sports lexicon in Azerbaijani language. 5706.01 – Azerbaijani language. Abstract of the dissertation submitted for receiving the scientific degree of Doctor of Philosophy in Philology, Baku, 2014, p. 29.

5. Veysalli F. Cognitive linguistics: basic concepts and perspectives. ADU. Journal of Language and Literature// Baku – 2015 N2, p. 18.

6. Pashaeva G. B. Functional features of terms (on the material of the Azerbaijani language). Philological sciences. Theoretical and practical questions. Tambov: Gramota, 2014. No. 12. Ch. 2. C. 135–138.

7. Kazimov I., Cognitive and modern Azerbaijani language lexicon, linguistic and cultural foundations, Teaching of Azerbaijan language and literature, Baku, 2021, No. 3.

УДК 81’367.622:811+811.112.2+811.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.35

ГІПО-ГІПЕРОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ДЛЯ ІРРАЦІОНАЛЬНИХ ІМЕННИКІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

HYPO-HYPERONYMIC RELATIONS FOR IRRATIONAL NOUNS IN ENGLISH, GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES

Кінащук А.В.,
orcid.org/0000-0002-5675-240X
доктор філософії з філології,
асистент кафедри іноземних мов
Національного університету водного господарства та природокористування

У статті представлено гіпо-гіперонімічні відношення для ірраціональних іменників в англійській, німецькій та українській мовах у зіставному аспекті. Проаналізовано останні дослідження вітчизняних та закордонних науковців на предмет вивчення гіпо-гіперонімічних відношень для специфічних семантичних класів слів у різних мовах. У дослідженні виокремлено семантичний клас ірраціональної лексики на позначення тих аспектів світосприйняття, які не пов’язані з раціональним мисленням людини та виникають без участі розуму людини. Здійснено добір ірраціональних іменників за матеріалами корпусів та тлумачних словників української, англійської та німецької мов. Гіпо-гіперонімічні відношення для названого семантичного класу слів схарактеризовані за найбільш репрезентативними значеннями для гіперонімів, основних гіпонімів та співгіпонімів, які згруповані в ілюстративних таблицях для кожної із досліджуваних мов. Найбільш репрезентативні значення гіперонімів представляють ірраціональність як незбагненне, далеке від логічного пояснення або обмірковування явище, що є спільним для трьох зіставлюваних мов. Виявлено ієрархічний принцип організації гіпо-гіперонімічних відношень, де родо-видові відношення проникають у лексичну систему, презентуючи родові (гіпероніми та основні гіпоніми) й видові (співгіпоніми) зв’язки. За результатами дослідження представлено семантику явища ірраціональності у вужчих смислах (внутрішні відчуття людини, зовнішні події, стан людини тощо) у зіставлюваних мовах та виявлено більш розгалужену систему родових зв’язків в українській мові та більш розгалужену систему видових зв’язків в англійській. Визначено перспективи подальших розвідок на предмет вивчення гіпо-гіперонімічних відношень для ірраціональних прикметників, дієслів та прислівників на матеріалі української, англійської та німецької мов у зіставному аспекті.

Ключові слова: ірраціональна лексика, семантика, семантичний клас, гіпо-гіперонімічні відношення, гіперонім, основний гіпонім, співгіпонім.

The study presents hypo-hyperonymic relations for irrational nouns in the English, German and Ukrainian languages in the comparative aspect. It has been analyzed the latest papers of Ukrainian and foreign researchers dealing with hypo-hyperonymic relations for specific semantic classes of words in different languages. The author outlines semantic class of irrational vocabulary to denote those aspects of world perception that do not deal with human’s rational thinking and arise without human’s mind participation. It has been selected irrational nouns from the Ukrainian, German and English languages corpora and explanatory dictionaries. For mentioned vocabulary semantic class hypo-hyperonymic relations have been characterized according to the most representative meanings of hyperonyms, main hyponyms and co-hyponyms presented in illustrative boxes for researched languages. The most representative meanings present the irrationality as an incomprehensible, far from logical explanation or consideration phenomenon that is common to three compared languages. It has been revealed the hierarchical principle of organization of hypo-hyperonymic relations where generic-specific relations enter the lexical system, presenting generic (hyperonyms and main hyponyms) and specific (co-hyponyms) connections. According to the study results it has been interpreted the semantics of irrationality phenomenon in narrower senses (person's inner feelings, external events, person's condition etc.) in comparative languages, and it has been defined more extensive system of generic relations in the Ukrainian language and more extensive system of species relations in the English language. The study defines the prospects of further research concerning with hypo-hyperonymic relations for irrational adjectives, verbs and adverbs basing on the material of the Ukrainian, English and German languages in comparative aspect.

Key words: irrational vocabulary, semantics, semantic class, hypo-hyperonymic relations, hyperonym, main hyponym, co-hyponym.

Постановка проблеми. На сучасному етапі лінгвістичного поступу семантику лексичних одиниць споріднених та неспоріднених мов досліджують у когнітивному та функційному аспектах. У руслі когнітивного підходу семантика окремих лексем може бути схарактеризована в аспекті формування моделювання концепту, виокремлення образних-схематичних моделей, концептуальних метафор, дослідження синонімічних та гіпо-гіперонімічних відношень та ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До питання гіпо-гіперонімічних відношень зверталися у своїх розвідках як вітчизняні (Л. Малевич, І. Сидорчук, Т. Михайлова та ін.), так і зарубіжні (А. Сан Мартін, К. Трекер, П. Леон-Арауз та ін.) дослідники. При цьому у полі зору науковців опинялися гіпо-гіперонімічні відношення для специфічного семантичного класу слів:

англійська термінологія косметології та естетичної медицини (І. Бойко), терміни біології у сучасній англійській мові (Н. Шиян), лексичні одиниці лексико-семантичної групи «населений пункт» на матеріалі української мови (О. Кодубовська), англійські терміни лісового господарства (Л. Миклаш). Названі напрацювання авторів засвідчують неабияку актуальність досліджень на предмет вивчення гіпо-гіперонімічних відношень конкретного семантичного класу слів у споріднених та неспоріднених мовах.

Постановка завдання. Мета розвідки – схарактеризувати гіпо-гіперонімічні відношення для ірраціональних іменників на матеріалі англійської, німецької та української мов.

Виклад основного матеріалу. У зіставлюваних мовах виокремлюємо семантичний клас ірраціональної лексики на позначення тих аспектів світосприйняття, які не пов'язані з раціональним мисленням людини та виникають без участі розуму людини. У досліджуваних мовах представляємо гіпо-гіперонімічні відношення для ірраціональних іменників в українській (Таблиця 1), англійській (Таблиця 2) та німецькій (Таблиця 3) мовах. Гіпероніми та основні гіпоніми визначатимемо відповідно до найбільш репрезентативних значень ірраціональних лексем та їхнього узагальненого характеру по відношенню до інших одиниць названого семантичного класу. До співгіпонімів відносимо ті лексеми, значення яких конкретизують узагальнене значення основного гіпоніма.

Гіпо-гіперонімічні відношення для українських ірраціональних іменників характеризуємо виокремлюючи гіперонім *ірраціональність* як найрепрезентативніший, що визначає поняття ірраціональності у свідомості українців як позначення незбагненного (*«Безсмертні кіборги, евристичні механтропи, що мають самопрограмуватися, невразливі кіберкосмонавти, що летять до далеких зірок, штучні серця, штучні вундеркінди, котрі відкривають для людей найпотаємніші глибини матерії, композитори й поети, що перевершать Баха й Моцарта та розвінчають ірраціональність творчого натхнення, відкривши його тривіальну основу»* [6]), що є спільним компонентом для усіх ірраціональних лексичних одиниць семантичного класу. Основними гіпонімами визначаємо лексичні одиниці *передчуття, незрозумілість, несвідомість, видіння, загадковість, нерозум*, які розкривають поняття незбагненного у вужчих смислах:

– гіпонім *передчуття* (*Ворон відчув, як у нього замлоїло під «ложечкою» – так було завжди, коли передчуття віщувало цікаву роботу* [6]): внутрішні незрозумілі відчуття людини, які здатні впливати на її поведінку, думки, рішення, характерні виключно для її внутрішнього єства та які представлені у таких співгіпонімах, як-от: *інтуїція, інстинкт, імпульс, передчування, пречуття, шосте чуття* та ін. (Таблиця 1);

– гіпонім *незрозумілість* (*Він прокинувся ще вдосвіта. Зі сну глипнув з дикуватою незрозумілістю в темряву і спочатку не збагнув, де він* [6]): зовнішні явища, події, вчинки, які важко або неможливо пояснити раціональним шляхом (співгіпоніми: *неясність, туманність, незбагненність, безпідставність, непоясненність* та ін.) (Таблиця 1);

– гіпонім *несвідомість* (*Вона вже не хотіла чуда повороту до дитячої несвідомості, — ні, навпаки, вона прагнула швидше пізнати на ділі те життя, описане так привабно в книжках* [6]): незбагненний стан людини або той стан, в якому людиною оволодіває якась незрозуміла, ірраціональні сутність (*шал, очмана, несамовитість*), у якому людина вже не керується свідомістю (раціональністю), а натомість, перебуваючи у несвідомості, вдається, як до раціональної, так і до ірраціональної, поведінки (співгіпоніми: *підсвідомість, знетяма, навіженство, очманілість, стихійність, нестримність, отуманення*) (Таблиця 1);

– гіпонім *видіння* (*Сон був тривожний, неспокійний. Лихі видіння спливали одно за одним* [6]): незбагненні картини в уяві або фантазії людини, які виникають нізвідки, невідомо чим спричинені та зникають так само безпричинно (співгіпоніми: *мана, привид, марення, сновиддя, химера, ясновидіння, прозорливість*) (Таблиця 1);

– гіпонім *загадковість* (*Досі здавалося, ніби все, що з нею відбувається, — лиш сон, ніби спала вона п'ять нескінченно довгих років на своїй самотній постелі, далеко від дому, від рідних, і розділяли їх тільки простори, стихії і загадковість* [6]): явища, ситуації, вчинки, причина виникнення яких незбагненна, а сама поява вирізняється неочікуваною раптовістю чи навіть магічністю (співгіпоніми: *казковість, химерність, фантастика, несподіванка, спонтанність*) (Таблиця 1);

– гіпонім *нерозум* (*Загине та неволя, котру тепер прості люди причиняють самим собі: чи то з нерозуму, чи з самолюбства* [6]): необґрунтований стан, перебуваючи у якому, людина вдається виключно до нерозумної, ірраціональної поведінки (співгіпоніми: *абсурд, дурниця, небилиця, безглуздя, несосвітенність*) (Таблиця 1).

Таблиця 1

Гіпо-гіперонімічні відношення для ірраціональних іменниківв українській мові

Гіперонім	**Ірраціональність**					
Основний гіпонім	**передчуття**	**незрозумілість**	**несвідомість**	**видіння**	**загадковість**	**нерозум**
Співгіпонім	прочуття	безпідставність	підсвідомість	мана	несподіванка	абсурд
	передчування	неясність	позасвідомість	привид	раптовість	бредня
	пречуття	незбагненність	надсвідомість	примара	наглість	нісенітниця
	нюх	туманність	навіженство	привиддя	казковість	небилиця
	шосте чуття	непоясненність	навіженість	маячня	химерність	дурниця
	нутро	безпричинність	шаленство	маячіння	фантастика	нонсенс
	серце	безпідставність	шаленість	марення	чудернацтво	несосвітенність
	неспокій		нерозважливість	сновиддя	спонтанність	несусвітність
	відчування		нерозважність	ілюзорність		нісенітність
	інстинкт		знетяма	ефемерність		безглуздя
	імпульс		отуманення	омана		недоладність
	інтуїція		легковажність	химера		неподобність
			непоміркованість	ясновидіння		
			ошалілість	прозорливість		
			очманілість	передбачення		
			необачливість	пророцтво		
			необачність	передбачливість		
			необережність			
			несамовитість			
			стихійність			
			нестримність			
			імпульсивність			

В англійській мові гіпо-гіперонімічні відношення для ірраціональних іменників характеризуємо, виокремлюючи гіперонім *irrationality* як найрепрезентативніший, що визначає поняття ірраціональності у свідомості англійців як таке, що не ґрунтується на зрозумілому, логічному обмірковуванні («the fact of not being based on, or not using, clear logical thought»: *When equipped with the scientific instruments of warfare, Saddam's inherent irrationality can only become explosive; with modern technologies he is a monstrous and psychotic force. The armies of Reason, the allies of the post-historical world, must then suppress this crazed Unreason* [10]). Основними гіпонімами визначаємо лексичні одиниці *feeling, unconsciousness, vision, mystery, craziness*, які розкривають поняття необгрунтованого логічно у вужчих смислах:

– гіпонім *feeling* (*I had this nagging feeling that I had forgotten something* [11]): на позначення внутрішніх ірраціональних відчуттів, які впливають на суб'єкта ситуації (співгіпоніми: *intuition, insight, flash, acumen, hunch, vibrations, sixth sense*) (Таблиця 2);

– гіпонім *unconsciousness* (*They worked themselves into a state of frenzy near unconsciousness by means of dizzy swirling dances with excessive contortions of the body, accompanied by the violent stimulation of the rhythm of monotonous music* [10]): виявляє стан, який повністю охоплює людину, в результаті чого вона не здатна управляти чи розуміти власну поведінку (співгіпоніми: *inreasonability, drift, devilry, insensibility, indicretion, imprudence*) (Таблиця 2);

– гіпонім *vision* (*The idea came to her in a vision* [11]): презентує ірраціональність як нелогічне видіння у чиїйсь уяві, що у незрозумілий спосіб здатне віщувати або роз'яснювати події, явища, вчинки у трьох вимірах часу: минулому, теперішньому та майбутньому (співгіпоніми: *foreshadowing, foretelling, prophecy, omen, sortilege, fantasy, chimera*) (Таблиця 2);

– гіпонім *mystery* (*It's a complete mystery to me why they chose him* [11]): характеризує ірраціональність як певну загадку чи таємницю, що важко або неможливо зрозуміти, яка асоціюється з магією та зазвичай відрізняється особливою раптовістю у виникненні (співгіпоніми: *sphinx,*

Таблиця 2

Гіпо-гіперонімічні відношення для ірраціональних іменників в англійській мові

Гіперонім	**Irrationality**				
Основний гіпонім	**feeling**	**unconsciousness**	**vision**	**mystery**	**craziness**
Співгіпонім	insight	drift	divination	illogicality	absurdity
	acumen	unreasonableness	foreknowledge	illogicalness	folly
	intuition	devilry	sagaciousness	improbability	foolishness
	penetration	deviltry	clairvoyance	enigma	idiocy
	perception	indicretion	premonition	conundrum	insanity
	perceptivity	lunacy	presentiment	crux	silliness
	instinct	imprudence	prophecy	mystification	stupidity
	hunch	insensibility	progrnostication	puzzlement	applesauce
	perspicacity	unreasonability	forecast	riddle	inanity
	inspiration	vagary	foretelling	secret	jive
	nose	phobia	presage	sphinx	ridiculousness
	gut reaction	phobia	prevision	sticker	senselessness
	innate knowledge		soothsaying	superstition	flapdoodle
	intuitiveness		foresight	alchemy	ludicrousness
	second sight		precognition	bewitchment	notion
	sixth sense		prescience	enchantment	oddness
	anticipation		providence	incantation	absurdeness
	misgiving		long-sightedness	necromancy	foolery
	vibrations		foreboding	thaumaturgy	impractibility
	urge		omen	witchery	poppycock
	flash		portent	mumbo jumbo	tommyrot
			anticipation	idea	unwiseness
			foretoken	witchcraft	preposterousness
			augury	magic	witlessness
			fortune-telling	secrecy	asininity
			sortilege	inscrutability	imbecility
			foreshadowing	stickler	abstruseness
			hallucination	whimsy	madness
			fantasy	whim	derangement
			reverie	chance	tomfoolery
			chimera	suddenness	wackiness
			illusion		

sticker, magic, illogicality, puzzlement, mystification) (Таблиця 2);

– гіпонім *craziness* (*Feeling her surrender, his mouth gentled on hers and his fingers caressed her skin beneath her tousled hair. A moment's craziness? He echoed her words of a few moments before, and the jarring note of triumph in his voice rang a warning bell somewhere in Shannon's mind. A mental aberration*? [10]): розкриває ірраціональність як необґрунтований стан божевілля, що може охопити цілком адекватну людину як упродовж усього її життя, провокуючи хронічні психічні розлади, так і на короткий період часу (хвилини, години) з невідомих причин (співгіпоніми: *absurdity, foolishness, inanity, poppycock, wackiness, oddness, witlessness tommyrot*) (Таблиця 2).

У німецькій мові гіпо-гіперонімічні відношення всередині номінативного поля концепту ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ для іменників характеризуємо, виокремлюючи гіперонім *die Irrationalität* як найрепрезентативніший, що визначає поняття ірраціональності у свідомості німців як ірраціональний спосіб, що не охоплює розуміння розумом чи логікою («das Irrationale (a); irrationale Art» [8]: *Die Dispositionen, Un-Sinn zu glauben, sich der Irrationalität hinzugeben, auf Scheinlösungen einzugehen, sind da* [9]). Основними гіпонімами визначаємо лексичні одиниці *das Gefühl, die Einsicht, die Vision, die Magie, die Sinnlosigkeit*, які розкривають поняття ірраціональності у вужчих смислах:

– гіпонім *das Gefühl* (*Er hatte das dunkle Gefühl, dass die Sache nicht gut gehen würde* [9]): презентує

ірраціональність як деяке внутрішнє чуття, що у незрозумілий спосіб сигналізує чи впливає на поведінку людини (співгіпоніми: *das Inneres, der Instinkt, der Impuls, der Antrieb, die Spürnase, der Sensus, der Anreiz, der Gefühlseindruck*) (Таблиця 3);

– гіпонім *die Einsicht* (*Bei der Lektüre einer Paulus-Stelle überflutete ihn plötzlich die Einsicht, nicht gute Werke, sondern allein der Glaube an Gottes Gnade werde den Menschen vor der Hölle retten* [9]): визначає ірраціональність як раптове необґрунтоване розуміння незрозумілої проблеми чи питання (співгіпоніми: *die Erkenntnis, die Eingebung, die Erleuchtung, die Aufhellung, die Augenblicksidee*) (Таблиця 3);

– гіпонім *die Vision* (*Sie hat öfter Visionen* [9]): презентує ірраціональність як абстрактну уявну картину, що виникає нізвідки й безслідно зникає, транслюючи суб'єктові ірраціональної ситуації видіння майбутнього, минулого чи теперішнього (співгіпоніми: *die Fata Morgana, die Prophetie, das Gaukelbild, die Erscheinung, das Fantasiegebilde, der Trug, die Kopfgeburt, das Kopfkino*) (Таблиця 3);

– гіпонім *die Magie* (*Die Magie positiver Gedanken: Eine Sammlung buddhistischer Weisheiten* [9]): характеризує ірраціональність як певну магічну силу, яку важко або неможливо обґрунтувати, чи як раптову та неочікувану силу, появу якої неможливо передбачити, як і появу магії (співгіпоніми: *die Spinnerei, die Spontaneität, die Hexerei, die Teufelkunst, die Zauberkraft, die Anziehungskraft, die Unvernunft*) (Таблиця 3);

– гіпонім *die Sinnlosigkeit* (*Er trat wieder in das unzwielichtige, das reine Neonlicht des Ganges hinaus, und die Sinnlosigkeit seines Tuns war ihm klar* [9]): представляє ірраціональність як божевільність чи безглуздість дій і помислів, яка з'являється ірраціонально або притамання людині як певне психічне відхилення (співгіпоніми: *die Wahnwitzigkeit, der Irrwitz, die Unsinnigkeit, der Wahnsinn, die Widersinnigkeit, die Irrsinnigkeit, die Unvernünftigkeit*) (Таблиця 3).

Висновки. Таким чином, гіпо-гіперонімічні відношення для ірраціональних іменників в укра-

Таблиця 3

Гіпо-гіперонімічні відношення для ірраціональних іменників у німецькій мові

Гіперонім	**die Irrationalität**				
Основний гіпонім	**das Gefühl**	**die Einsicht**	**die Vision**	**die Magie**	**die Sinnlosigkeit**
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
Співгіпонім	das Empfinden	die Erleuchtung	das Orakel	die Spinnerei	der Irrwitz
	das Gespür	die Erkenntnis	die Prophezeiung	die Unwirklichkeit	die Unsinnigkeit
	das Inneres	die Eingebung	die Vorhersage	die Utopie	der Wahnwitz
	der Instinkt	die Inspiration	die Wahrsagung	die Irrealität	die Wahnwitzigkeit
	der Bauch	die Augenblicksidee	die Weissagung	das Paradox	der Aberwitz
	die Ahnung	die Idee	die Prophetie	die Spontaneität	die Witzlosigkeit
	die Anwandlung	das Verständnis	die Voraussage	der Irrationalismus	der Wahn
	der Impuls	die Aufhellung	die Halluzination	die Hexenkunst	der Unsinn
	der Sinn		die Einbildung	die Hexerei	der Wahnsinn
	die Anregung		die Fata Morgana	die Teufelkunst	die Widersinnigkeit
	der Anstoss		das Phantom	der Zauber	die Hirnrissigkeit
	der Antrieb		die Sinnestäuschung	die Zauberei	die Hirnverbranntheit
	die Stimulanz		das Trugbild	die Zauuberkunst	die Irrsinnigkeit
	der Stimulus		die Trugwahrnehmung	die Nigromantie	die Unvernünftigkeit
	das Sensorium		die Wahnvorstellung	die Zauberkraft	
	die Nase		das Gaukelbild	die Anziehungskraft	
	der Riecher		die Phantasmagorie	die Unvernunft	
	die Spürnase		die Schimäre		
	die Witterung		die Hirngespinst		
	der Spurius		das Phantasma		

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6
Співгіпонім	die Motivationsschub		die Erscheinung		
	der Spürsinn		das Fantasiegebilde		
	der Sensus		die Fantasievorstellung		
	das Bauchgefühl		die Imagination		
	die Befürchtung		der Trug		
	die Intuition		die Fantasiebild		
	die Vorahnung		die Divination		
	das Vorgefühl		der Animus		
	das Presentiment		das Kopfkino		
	der Trieb		die Kopfgeburt		
	der Drang				
	der Drive				
	der Impetus				
	der Schmiss				
	der Elan				
	die Verve				
	der Schwung				
	der Pep				
	das Ungestüm				
	das Feingefühl				
	das Sentiment				
	das Feeling				
	die Seele				
	die Psyche				
	die Regung				
	der Anreiz				
	der Reiz				
	die Empfindung				
	der (das) Flair				
	der Gefühlseindruck				
	die Schau				

їнській, англійській та німецькій мовах характеризуються ієрархічним принципом організації, де родо-видові відношення проникають у лексичну систему, презентуючи тим самим родові (гіпероніми та основні гіпоніми) й видові (співгіпоніми) зв'язки. Зіставний аналіз гіпо-гіперонімічних відношень між іррацональними одиницями трьох мов вказує на більш розгалужену систему родових зв'язків в українській мові з огляду на більшу кількість основних гіпонімів: 6 для іменників, тоді як в англійській та німецькій мовах – 5. Разом з тим, відрізняються і видові зв'язки між іррацональними лексемами у трьох мовах. В українській мові, зокрема, кількість співгіпонімів значно менша (78 одиниць), ніж в німецькій (120 іменників), тоді як англійська у дослідженні налічує найбільшу кількість лексем (127), а відтак, має найбільш об'ємну систему видових зв'язків порівняно з німецькою та українською мовами. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні гіпо-гіперонімічних відношень для іррацональних прикметників та дієслів на матеріалі української, англійської та німецької мов у зіставному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко І. Гіперо-гіпонімічні відношення в англійській термінології косметології та естетичній медицині. *Іноземна філологія*. 2019. Випуск 132. С. 7–15.

2. Кодубовська О. О. Гіпо-гіперонімічні відношення в ЛСГ «НАСЕЛЕНИЙ ПУНКТ» в українській мові. URL: http://eprints.zu.edu.ua/25604/1/.pdf (дата звернення 20.10.2020).

3. Малевич Л. Д., Сидорчук І. О. Гіперо-гіпонімія в науковій термінології (лінгвістичний статус, формування, різновиди парадигм). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2017. Вип. 68. С. 45–49.

4. Миклаш Л. Т. Гіперо-гіпонімічні відношення в англомовній терміносистемі лісового господарства. *Науковий вісник ДДПУ імені І.Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. Том 1, № 8, 2017. С. 147–151.

5. Михайлова Т. В. Гіпонімія як лексико-семантична категорія. *Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. 2015. Вип. 41. С. 57–67.

6. Словник української мови. URL: http://sum.in.ua/ (дата звернення 20.10.2020).

7. Шиян Н.Ю. Гіперо-гіпонімічні відношення термінів (на матеріалі термінів біології сучасної англійської мови). *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2020. № 1 (19). С. 344–351.

8. Die deutsche Rechtschreibung. URL: https://www.duden.de/ (Datum der Bewerbung 20.10.2020).

9. Digitales Wörterbucher der Deutschen Sprache: URL: https://www.dwds.de/ (Datum der Bewerbung 20.10.2020).

10. The British National Corpus. Electronic resource: https://www.english-corpora.org/bnc/ (date of application 20.10.2020).

11.Oxford English Dictionary, Second Edition on CD-ROM (22.03.2020).

12. San Martin A., Trekker C., Leon-Arauz P. Extraction of Hyponymic Relations in French with Knowledge-Pattern-Based Word Sketches. *Proceedings of the 12th Conference on Language Resources and Evaluation*. Marseille, 11–16 May 2020, pp. 5953–5961.

УДК 811.111’373.45:070]:81’42:502/504
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.36

ЗАПОЗИЧЕНА ЛЕКСИКА У МОВІ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

BORROWED VOCABULARY IN THE LANGUAGE OF MODERN MASS COMMUNICATION MEANS

Левченко Т.М.,
orcid.org/0000-0002-4275-7701
доктор філологічних наук,
доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Чубань Т.В.,
orcid.org/0000-0002-7199-0684
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Шинкар Т.С.,
orcid.org/0000-0003-0704-0059
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української лінгвістики та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

У статті розглянуто функціонування та шляхи входження англіцизмів у мову засобів масової комунікації. Особливу увагу зосереджено на тому, що протягом останніх десятиліть спостерігається зростання інтересу до українсько-англійських мовних контактів, що зумовлено вагомими позалінгвальними причинами. Встановлено, що в українській мові на початку XXI ст. із загальної кількості запозичень більшість становили саме англо-американізми. Зазначено, що поширення англіцизмів, збільшення способів словотвору з урахуванням англійських морфем, аспекти вживання, і навіть вплив на суспільну свідомість викликають необхідність детального дослідження запозиченої лексики. З’ясовано, що незважаючи на безліч сучасних наукових праць, присвячених різним аспектам запозичень, проблеми входження та освоєння іншомовної лексики, зокрема англіцизмів, становлять значний науковий інтерес. Нові підходи до вирішення проблем репрезентації англіцизмів у структурі масмедійного дискурсу

дозволяють виявити нові принципи та способи відображення механізму їх засвоєння в мові, а також підвищити ефективність комунікації, що свідчить про своєчасність нашої розвідки.

Визначено характерні ознаки мови засобів масової комунікації, а саме: кількісне та якісне зростання сфер мовної комунікації; розмаїття мовної поведінки окремих соціальних груп, властиве сучасній комунікації, що знаходить втілення у мовній дійсності масмедіа; демократизацію публіцистичного стилю та дифузність мови засобів масової комунікації; «американізацію» мови засобів масової комунікації; дотримання мовної моди.

Проаналізовано функціонування англіцизмів тематичних груп «Економіка», «Наука і техніка», адже вони активно входять в усі сфери життя українського соціуму.

Зроблено висновки про те, що дослідження англіцизмів дозволяє виявити семантичні зрушення у значенні слова, що виражено у звуженні чи розширенні семантики запозичень з англійської та чинники, що визначають вживання того чи іншого англіцизму. Носії мови-реципієнта віддають перевагу англійській запозиченій лексиці через її стилістичну та емоційно-експресивну насиченість, а також фонетико-фонологічні та лексичні особливості англіцизмів.

Ключові слова: мова засобів масової комунікації, запозичена лексика, англіцизми, мовна експансія, дифузність.

The article examines the functioning and ways of entering anglicisms into the language of mass communication. Particular attention is focused on the fact that in recent decades there has been a growing interest in Ukrainian-English language contacts, which is due to significant extra-linguistic reasons. It has been established that in the Ukrainian language at the beginning of the 21st century, out of the total number of borrowings, the majority were English-Americanisms. It is noted that the spread of anglicisms, the increase in word formation methods taking into account English morphemes, aspects of usage, and even the impact on public consciousness call for a detailed study of borrowed vocabulary. It was found that despite the many modern scientific works devoted to various aspects of borrowing, the problems of entering and mastering foreign vocabulary, in particular anglicisms, are of significant scientific interest. New approaches to solving the problems of representation of anglicisms in the structure of mass media discourse make it possible to reveal new principles and ways of reflecting the mechanism of their assimilation in the language, as well as to increase the effectiveness of communication, which indicates the timeliness of our intelligence.

Characteristic features of the language of mass communication are determined, namely: quantitative and qualitative growth of the spheres of language communication; the diversity of language behavior of individual social groups, characteristic of modern communication, which is embodied in the linguistic reality of the mass media; the democratization of the journalistic style and the diffusion of the language of mass communication; "americanization" of the language of mass communication; observance of language fashion.

The functioning of anglicisms of the thematic groups "Economy", "Science and Technology" is analyzed, because they are actively included in all spheres of life of Ukrainian society.

It is concluded that the study of anglicisms allows to reveal semantic shifts in the meaning of the word, which is expressed in the narrowing or expansion of the semantics of borrowings from English and the factors that determine the use of one or another anglicism. Speakers of the recipient language prefer English borrowed vocabulary due to its stylistic and emotional-expressive saturation, as well as phonetic-phonological and lexical features of anglicisms.

Key words: language of mass communication, borrowed vocabulary, anglicisms, language expansion, diffuseness.

Постановка проблеми. Початок XXI ст. можна охарактеризувати як період інтенсивного поширення англійської. Сьогодні англійська мова – мова міжнародних організацій, конференцій, наукових публікацій, інтернет-комунікацій, онлайн-конференцій, міжнародного права тощо. Результатом поширення англійської мови у галузі інформаційних технологій та міжкультурних комунікацій є запозичена лексика.

Мова тісно пов'язана з суспільним життям, в ній накопичені й зберігаються культурні цінності народу, зафіксовані в словниковому запасі, реалізовані в писемному а усному мовленні. Запозичена лексика не тільки несе в мову-реципієнт певні системи своєї мови, а й формує способи сприйняття та устрою світу. Інтерес до англіцизмів як об'єкта дослідження з боку лінгвістів, культурологів та інших дослідників зумовлений тим, що лексика формує у реципієнта особливе уявлення про світ і систему цінностей. Іншими словами, свідоме вживання англіцизмів відображає тенденції розвитку та особливості суспільного життя. У зв'язку з цим актуальними стають дослідження, присвячені формуванню лексичного складу української мови за рахунок англіцизмів, ставленню носіїв мови-реципієнта до іншомовної лексики, аналізу змістовної структури англіцизмів у порівнянні з українськими еквівалентами. Активне входження англіцизмів до лексичного складу української мови зумовлено тим, що багато тенденцій у сфері мистецтва, техніки, економіки, політики, обслуговування беруть свій початок в англомовних країнах. Крім того, англійська мова сьогодні розглядається як універсальний засіб комунікації.

Аналіз останніх досліджень. Аспекти зазначеної проблеми порушено в наукових розвідках багатьох українських і зарубіжних дослідників: Л. М. Архипенко, Є. А. Карпіловської, Н. Ф. Клименко, Д. В. Мазурик, Н. О. Попової, Л. В. Струганець, О. А. Стишова, Т. М. Рудакової та інших. Англійські слова та словосполучення привертають увагу читача, а їхнє функціонування в тексті виконує конкретні цілі. Поява в сучасній українській мові англіцизмів виявляє активні динамічні процеси в сучасному українському лексиконі.

Постановка завдання. Нашим завданням було проаналізувати особливості функціонування й адаптації англіцизмів у мові українських засобів масової комунікації.

Виклад основного матеріалу. Мова засобів масової комунікації посідає одне з основних місць у соціальній комунікації і викликає науковий інтерес з боку дослідників, оскільки відображає всі зміни, що відбуваються в мові. Насамперед зміни масмедійного дискурсу стосуються лексичного рівеня, що відбивається на словотворчих процесах, вживанні значної кількості запозиченої лексики, сленгу тощо. Сучасні масмедіа не лише інформують суспільство про останні події, вони є потужним засобом впливу на свідомість громадян. Зараз Україна переживає період кардинальних суспільно-політичних та соціально-економічних змін, що, безумовно, відбивається і мові сучасних засобів масової комунікації.

Система засобів масової комунікації останнім часом зазнала значних змін, що зумовлено розвитком комунікаційних каналів під дією соціально-культурних та техніко-економічних факторів, появою поряд із традиційними видами комунікації (усної та писемної) електронної комунікації, заснованої на космічному радіозв'язку, мікроелектронній та комп'ютерній техніці, оптичних пристроях запису.

У зв'язку з активізацією суспільно-політичної діяльності у світі та глобальною інформатизацією мова засобів масової комунікації є об'єктом вивчення психолінгвістики, прагмалінгвістики, когнітивної лінгвістики та дискурсивного аналізу. Одним із пріоритетних у вивченні масмедійного дискурсу є когнітивний підхід, оскільки завдяки опосередкованій функції масмедіа відображають події реальної дійсності, інтерпретуючи їх через культурну специфіку мови-носія.

Простір масової комунікації, до якого належить телебачення, преса, інтернет-середовище, де поєднуються різні підсистеми мови та відбуваються активні процеси, впливають на стан літературної мови в цілому. Найбільш важливі з них – засвоєння носіями мови іншомовних запозичень, популяризація економічної, політичної та іншої термінології; запозичення мовних елементів (та комунікативних навичок) із соціальних, професійних жаргонів та їх перехід у літературну мову (публічну сферу спілкування).

До характерних ознак мови масової комунікації можна віднести такі: 1) кількісне та якісне зростання сфер мовної комунікації, в яких розвиваються нові види тексту та діалогічних форм; 2) розмаїття норм мовної поведінки окремих соціальних груп, властиве сучасній комунікації, що знаходить своє втілення у мовній дійсності ЗМІ; 3) демократизацію публіцистичного стилю та розширення нормативних кордонів мови масової комунікації; 4) «американізацію» мови ЗМІ; 5) дотримання мовної моди. Таким чином, щоб змусити читача прочитати ту чи іншу нотатку, потрібно зацікавити його, привернути увагу, наприклад, використавши іншомовне слово в заголовку.

Як вже було зазначено, масова комунікація – це одночасно процес поширення інформації та процес впливу на аудиторію. Впливати на аудиторію сучасні ЗМІ можуть лише використовуючи певний набір мовних одиниць, і все частіше тут функціонують англіцизми.

Запозичена лексика проникає майже в усі сфери суспільного життя, що дозволяє виокремити тематичні групи їх функціонування у мові засобів масової комунікації. Практично до кожної тематичної групи належать англіцизми, які з'явилися в українській мові через потребу в найменуванні нової реалії. Звісно, глобалізаційні процеси, що відбуваються в сучасному світі, охопили практично всі сфери суспільного життя, тому межі використання й активного запозичення англіцизмів досить широкі.

Англіцизми активно входять у соціально-економічну сферу. Зокрема у тематичній групі запозичень «Економіка» функціонує багато лексем, трансформованих із англійської. Немало з них уже увійшли до активного вжитку, і часто використовуються пересічними громадянами та не потребують пояснення, наприклад: укр. *дилер* – англ. *dealer* (український відповідник – *посередник*), укр. *маркетинг* – англ. *marketing* (український відповідник – *торгівля*), укр. *тендер* – англ. *tender* (український відповідник – *конкурс*), укр. *інвестор* – англ. *investor* (український відповідник – *покровитель*), укр. *дефолт* – англ. *default* (український відповідник – *невиплата*), укр. *трейдер* – англ. *trader* (український відповідник – *торговець*), укр. *брокер* – англ. *broker* (український відповідник – *посередник*), укр. *дисконт* – англ. *discount* (український відповідник – *знижка*), укр. *менеджер* – англ. *manager* (український відповідник – *розпорядник, заступник, адміністратор, управитель*) тощо. Але значна кількість запозичених лексем є новими і номінують нові явища, предмети і поняття в соціально-економічній сфері, тому часто є незрозумілими для людей, професія яких не пов'язана з фінансами, економікою та бізнесом. Та попри це в засобах масової комунікації широко

вживаються такі економічні й фінансові лексеми термінологічного характеру: укр. *мерчендайзер* – англ. *merchandiser* (замість українського – *торговець*), укр. *хедхантинг* – англ. *headhunting* (замість українського – *переманювання спеціаліста*), укр. *інвойс* – англ. *invoice* (замість українського – *рахунок*), укр. *ф'ючерс* – англ. *futures* (замість українського – *біржовий терміновий контракт*), укр. *франчайзинг* – англ. *franchising* (замість українського – *пільга*), укр. *аутсорсинг* – англ. *outsourcing* (замість українського – *субпідряд*), укр. *фандрейзинг* – англ. *fundraising* (замість українського – *збір коштів*) тощо, які потребують додаткового пояснення. Наприклад: *Робота була неважка і справді весела: починаючи з вітання відвідувачів при вході, роботою касира,* ***мерчендайзера*** *і закінчуючи оператором атракціонів* (www.gazeta.ua.12.01.2021); *В іншому світі HRD високотехнологічних компаній змагаються між собою у мистецтві* ***хедхантингу*** *та впровадженні найкращих мотиваційних пакетів* (www.epravda.com.ua.27.12.2020); *Міністерство фінансів України пропонує визнати* ***інвойс*** *(рахунок-фактуру) первинним документом для здійснення бухгалтерського обліку та звітності* (www.chp.com.ua. 17.08.2021); *Україні гостро не вистачає повноцінного фондового ринку. І багатьох його інструментів, серед яких один з найвідоміших –* ***ф'ючерси*** (www.dsnews.ua. 23.12.2020); *Мережа розвивається по* ***франчайзингу*** *, залучаючи інвестиції від регіональних партнерів* (www.tsn.ua. 21.01.2021); *Прикладом* ***аутсорсингу*** *може бути IT-обслуговування компанії-замовника, яка не має власних IT-спеціалістів, компанією-виконавцем на регулярній основі* (www.visnuk.com.ua.19.06.2020); *Тобто стосунки з людьми мають бути в центрі уваги вашого* ***фандрейзингу*** (www.pravda.com.ua.17.07.2020). Уважаємо, що вживання в сучасному медіатексті економічної лексики, запозиченої з англійської мови, без додаткового пояснення ускладнює сприйняття інформації реципієнтом. Тому в разі наявності відповідних слів в українській мові авторам варто вживати саме ці слова, і не перенасичувати текст незрозумілими, проте модними англіцизмами.

До тематичної групи «Наука і техніка» належить значна кількість англіцизмів, що активно функціонують у мові засобів масової комунікації. Серед них немало лексем стали загальновживаними (укр. *сайт* – англ. *site* (відповідник в українській мові – *місце в мережі*), укр. *браузер* – англ. *browser* (відповідник в українській мові – *переглядач*), укр. *файл* – англ. *file* (відповідник в українській мові – *тека*), укр. *принтер* – англ. *printer* (відповідник в українській мові – *друкувальний апарат*), укр. *сканер* – англ. *scanner* (відповідник в українській мові – *зчитувач*), але, крім слів, які мають замінники в українській мові, є слова, у яких їх немає. Серед них – укр. *ноутбук* – англ. *notebook*, укр. *процесор* – англ. *processor*, укр. *монітор* – англ. *monitor* тощо. Вони легко і швидко асимілюються в мовному просторі України, втрачаючи експресію. Серед нових слів-запозичень багато є незрозумілих для пересічних громадян, адже вони належать до професійного мовлення IT-працівників. Відтак, у мові засобів масової комунікації вживають англіцизми, які також не мають відповідників в українській мові, наприклад: укр. *адаптер* – англ. *adapter,* укр. плоттер – англ. *plotter,* укр. *каттер* – англ. *cutter,* укр. *лептоп* – англ. *laptop,* укр. *софтвер* – англ. *software,* укр. *десктоп* – англ. *desktop,* укр. *чипсет* – англ. *chipset.* Наприклад: *Зокрема, використання російських апаратів вимагало спеціальних* ***адаптерів****, яких не було в лікарнях* (www.pravda.com.ua. 20.10.2020); *Їм крім відомого всім устаткування потрібні ще й спеціалізовані агрегати – наприклад,* ***плоттери*** *або* ***каттери****, як їх ще називають* (www.gazeta.ua. 20.06.2020); *Summit виробляє обчислення в мільйон разів швидше, ніж звичайний* ***лептоп*** (www.day.kyiv.ua.09.06.2019); *Є відомі IT-компанії, які я не називатиму, де програмісти створювали софтвер для банку* (www.pravda.com.ua.24.09.2015); *Зараз на смартфоні тримаю тільки ті додатки, функції яких не можна замінити* ***десктопом*** (www.tsn.ua. 04.09.2019); *Можливості камери, дисплея та зв'язку Galaxy S21 Ultra реалізуються завдяки найсучаснішому* ***чипсету*** (www.tsn.ua. 15.01.2021). Адаптація англіцизмів, пов'язаних із розвитком науки і техніки, засвідчує толерантне ставлення однієї мовної спільноти до інших мовних культур і цивілізацій. Уважаємо, що показник «лінгвістичної толерантності» відіграє дуже важливу роль у сучасному глобальному міжкультурному просторі.

Англіцизми у власному мовленні зазвичай використовує молодь, яка певною мірою володіє англійською мовою. Однак навіть ця категорія населення розуміє запозичені слова не завжди правильно. Як зауважують сучасні дослідники соціології, говорячи про сучасні тенденції суспільства, молода людина у віці 25 років зі знанням англійської мови, стверджує, що дауншифтинг – це сучасний напрям способу життя людей, що припускає відхід людини в природу, ліс, відмову від сучасних благ. Скажімо, лексема *дауншифтинг* в українських масмедіа найчас-

тіше вживається, коли йдеться про переїзд людей з міста в село. Насправді ж під *дауншифтингом* розуміють межу протидії негативному впливові активної професійної діяльності на життя людини, спрощення життя, відмову від матеріальних благ. Старше покоління взагалі не розуміє таких запозичень, за винятком, мабуть, тільки тих, для кого англійська мова – складник їхньої професії.

Однією з важливих й актуальних проблем сучасної лінгвістики є взаємовплив мов, що сприяє появі та функціонуванню в одній мові слів іншої мови. Щодня в мову входять нові слова, що спричиняють зміни у сфері мовних норм. До внутрішньомовних причин цього процесу зазвичай зараховують такі:

1) потребу в номінації нових предметів, явищ, понять, що стали реаліями українського життя початку XXI століття;

2) конкурування українського найменування із запозиченням;

3) забезпечення стилістичного ефекту;

4) вираження позитивних і негативних конотацій, якими не наділена еквівалентна одиниця в українській мові;

5) необхідність у диференціації близьких за змістом понять;

6) тенденція до економії мовних засобів;

7) евфемістичне використання англіцизмів;

8) субмовна ідентифікація.

Англомовний світ випереджає іншомовні соціуми в політичному, економічному і науковому розвитках. Безліч термінів, що вперше з'явилися в англійському соціумі, поширюються потім по всьому світу. Англійська мова є пріоритетною в просторі Internet, що дозволяє представникам різних культур контактувати один з одним. Однак процес проникнення англійської мови в інші мови значно виходить за межі об'єктивного процесу мовного запозичення.

Нині англійською мовною експансією стурбовані всі небайдужі до збереження рідної мови. Англізація чи не всіх мов світу призводить до порушення природної лінгвістичної різноманітності, що, на думку науковців, «є значним і шкідливим екологічним лихом нашого часу» [4, с. 470]. Окрім того, англійська мова стає знаковою, а її використання у власному мовленні є престижним.

Володіння сучасним мовцем інтернаціональним лексичним фондом засвідчує його адаптацію в нинішньому суспільстві. Зважаючи на це, можна говорити, що іншомовний вплив в умовах глобалізації, безумовно, відіграє позитивну роль у збагаченні української мови новими словами. Водночас науковці відзначають надмірність вживання англо-американізмів, перевагу використання іноземних слів замість українських аналогів [1].

Активне вживання іншомовних запозичень у медіатексті ускладнює сприйняття тексту. Читач, який не володіє англійською, нерідко потрапляє в складну ситуацію, зустрічаючи незрозумілі слова в масмедійних виданнях, які рясніють запозиченнями. Писати незрозуміло стало модно, думка, одягнена в іншомовний термін, легко вводить в оману споживача інформації, при цьому виникає зона комунікативної напруги, адже адресат відчуває свою мовну некомпетентність у пропонованому йому діалозі, а це своєю чергою збільшує кількість комунікативних невдач і призводить іноді до курйозів. Уживання англійської лексики в медіа-сфері стає не лише чимось звичним, але і престижним. Самі носії української мови неусвідомлено сприяють посиленню ролі англійської, роблячи заниженими суб'єктивні оцінки своєї рідної мови. А це пряма загроза національній культурі й українській мові. І тут, на наш погляд, слід визнати негативний вплив запозичень, що проникають у мову засобів масової комунікації.

Висновки. Сьогодні не всі сфери функціонування людської діяльності однаково сприйнятливі до запозиченої лексики з англійської мови. Насамперед це зумовлено особливостями самої комунікації, здійснюваної у межах певного соціального середовища та його учасниками. Отже, окремі галузі функціонування мови можуть бути більшою чи меншою мірою схильні до впливу іншомовної лексики. Функціонування англіцизмів у масмедійному дискурсі характеризується умовами комунікації, цілями, настановами відправника та одержувача інформації, фоновими знаннями тощо.

Інтенсивність входження та адаптації запозиченої лексики з англійської мови обумовлена низкою лінгвальних та екстралінгвальних чинників, а також роллю англійської мови в процесі міжкультурної комунікації. Саме ці чинники відіграють вирішальну роль у тому, наскільки швидко пройде освоєння іншомовного слова, яку роль воно відіграє в життєдіяльності носіїв мови, за якою сферою вживання закріпиться нова лексема і чому носії мови-реципієнта віддають перевагу іншомовній лексиці за умови існування слів-синонімів.

Сучасні масмедіа – найчисленніша сфера вживання англіцизмів, оскільки боротьба за

глядача, слухача, читача та користувача змушує журналістів використовувати усі можливі засоби, одним із яких виступає запозичена лексика з англійської мови. Як показує аналіз фактичного матеріалу, не завжди англіцизми, що вживаються в масмедіа, засвоєні лексико-семантичною системою української мови. У більшості випадків це обумовлено такими чинниками, як збереження споконвічної графічної форми, перехід іншомовної лексики в жаргонізми, наявність у словниковому складі української мови слів-синонімів, нерегулярне вживання лексичної одиниці, а також престижність використання англіцизмів у мові, що привертає увагу до того, хто говорить, підкреслює рівень його поінформованості. Серед причин, що визначають інтенсивність запозичень з англійської мови у мові засобів масової комунікації, можна виділити розвиток міжкультурних контактів, розширення взаємодії та обміну інформацією, необхідність у регулюванні нових видів людської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця XX – початку XXI ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2005. 314 с.
2. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
3. Cristal D. *English as a Global Language*. Cambridge, 1997. P. 12. [in English].
4. Steiner G. *After Babel. Aspects of Language and Translation*. London. 1975. P. 23. [in English].

УДК [811.161.2+811.134.2]'373.7
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.37

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-СОМАТИЗМОМ «СЕРЦЕ» НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЛЮДИНИ В ІСПАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

PHRASEOLOGISMS WITH THE SOMATISM COMPONENT "HEART" TO INDICATE THE EMOTIONAL STATE OF A PERSON IN SPANISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Миронова Л.А.,
orcid.org/0000-0001-8545-1916
старший викладач кафедри іноземних мов природничих факультетів
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Ульянова В.О.,
orcid.org/0000-0002-2821-1833
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Бондаренко О.К.,
orcid.org/0000-0002-1086-1029
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Стаття присвячена дослідженню фразеологічних одиниць української та іспанської мов із соматичним компонентом серце, що характеризують емоційний стан людини. Продуктивність і частотність таких фразеологізмів у комунікативній сфері часто привертають увагу лінгвістів. Матеріалом дослідження послужили вибірки словосполучень і фразеологізмів з соматичним компонентом з двомовних, тлумачних, фразеологічних словників української та іспанської мов. Використання методу компаративного аналізу та аналізу компонентів дозволило нам виявити

спільні та відмінні риси фразеологізмів. Закладені у фразеології різні типи емоційних переживань свідчать про стереотипи людських стосунків та почуттів, уявлення про навколишній світ.

Особливою рисою більшості фразеологізмів, що містять соматичний компонент, є те, що вони відображають емоції, інтенсивні за своїм проявом. Досліджені фразеологічні одиниці характеризують емоції людини як абстрактні поняття, що виражаються через їх зовнішні фізіологічні прояви: відчуття, міміку, поведінку, температуру тіла, зміну форми та положення органу чи частини тіла. І саме серце – це не тільки орган кровообігу, а також вмістилище почуттів, настроїв та емоцій. Це джерело хоробрості, працьовитості, життєвої енергії та сили. Серце алегорично уособлює центр людського буття, є місцем зародження людських пристрастей, місцем інтимного об'єднання тіла і духу, виявленням слів і вчинків людини. Спільним для української та іспанської мов є сприйняття серця як центру духовної діяльності, а, отже, схожим є вживання фразеологічних одиниць для вираження таких полярних емоційно-психологічних станів людини як: любов, ненависть, печаль, страх, радість, здивування, захоплення чи розчарування. Однак, у дослідженні ми виявили деякі кількісні та якісні розходження, а також особливості їх тлумачення, які базуються на фактичних даних. Відмінності в інтерпретації пояснюються національно-специфічними рисами сприйняття світу та особливостями поведінки. Актуальність даної роботи визначається необхідністю детального дослідження соматичних фразеологізмів для повнішого розуміння світосприйняття носіями двох мов та виявлення національно-культурної специфіки.

Ключові слова: фразеологізм, мотивація, серце, соматизм, символ, емоції, почуття.

The article is dedicated to the investigation of the semantic meaning of phraseological units in the Ukrainian and Spanish languages which have the somatism heart in their structure. The productivity and frequency of such idioms in the communicative sphere often attract attention of linguists. Samples of word combinations and phraseological units with a somatic component from bilingual, explanatory, phraseological dictionaries of the Ukrainian and Spanish languages served as the research material. Using the method of comparative analysis and analysis of components allowed us to identify common and distinctive features of phraseological units. Different types of emotional experiences embedded in phraseology represent stereotypes of human relationships and feelings, ideas about the surrounding world. A special feature of the most phraseological units containing a somatic component is that they reflect emotions that are intense in their manifestation. The studied phraseological units characterize human emotions as abstract concepts expressed through their external physiological manifestations: sensations, facial expressions, behavior, body temperature, changes in the shape and position of an organ or part of the body. And the heart itself is not only an organ of blood circulation, but also a container of feelings, moods and emotions. It is a source of courage, hard work, vital energy and strength. The heart allegorically represents the center of human existence, it is the place of birth of human passions, the place of intimate union of body and spirit, the manifestation of a person's words and deeds. Common to the Ukrainian and Spanish languages is the perception of the heart as the center of spiritual activity, and, therefore, the use of phraseological units to express such polar emotional and psychological states of a person as: love, hatred, sadness, fear, joy, surprise, admiration or disappointment. However, in the study we found some quantitative and qualitative differences, as well as peculiarities of their interpretation, which are based on actual data. Differences in interpretation are explained by nationally specific features of perception of the world and peculiarities of behavior. The relevance of this work is determined by the need for a detailed study of somatic phraseology for a more complete understanding of the world perception of speakers of two languages and the identification of national and cultural specificity.

Key words: phraseologism, motivation, heart, somatism, symbol, emotions, feeling.

Постановка проблеми. Фразеологічні одиниці з соматизмами, які виконують важливу функцію у номінації процесів та предметів навколишнього світу, займають помітне місце в загальномовному фразеологічному словнику. Унікальність людини, із погляду мови, полягає не лише в якостях інтелекту або душі, а й в особливостях будови та функцій частин тіла, що пов'язані з цими якостями. Соматична фразеологія характеризується великою кількістю близьких за образною спрямованістю словосполучень та численних аналогів. Цією особливістю соматичні фразеологізми радикально відрізняються від інших груп фразеологічних одиниць. Образність соматичних фразеологізмів у різних мовах є дуже схожою, що можна пояснити запозиченнями, а також і загальними закономірними процесами, що ведуть до утворення споріднених фразеологічних одиниць, які проявляють універсальний характер перенесення соматичних лексем, їх функціональну та семантичну активність. Соматизми – це стійкий до змін компонент лексичної системи, завдяки якому вирішуються проблеми історії мови, а також встановлюється спорідненість мов. Ця група найбільш наочно демонструє процес утворення другорядних значень, семантичний зміст яких пов'язаний з людською діяльністю. На прикладі вивчення соматичних фразеологізмів української та іспанської мов ми можемо прослідкувати актуальні процеси у фразеології, виявити цікаві відмінності та знайти спільні риси й способи мотивації фразеологізмів. Актуальність теми дослідження визначається посиленням інтересу мовознавців до опису окремих фразеологічних мікросистем, потребою подальшого вивчення фразеології української мови у порівнянні з іншими мовами, використовуючи в аналізі деякі дані теорій, висновки інших наук і галузей лінгвістики. Тому інтерес мовознавців до соматизму серце, як символу центру біологічного, духовного, емоційного, ментального, соціального життя людини, в сучасній парадигмі лінгвістичних досліджень не зменшується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У здійсненні поставленої мети нам доведеться

звернутися до накопиченого в науці багатого досвіду, який представлений фундаментальними роботами з фразеології М. Алефіренка, Я. Барана, В. Білоноженка, А. Івченка, В. Мокієнка, Ю. Прадіда, В. Ужченка. Фразеологізми з соматичним компонентом у різних мовах досліджувалися такими вченими як І. Білкова (у чеській й англійській мовах), Ю. Білоус (в німецькій мові), В. Денисюк (в українській мові). Серед українських мовознавців також варто згадати О. Селіванову, в роботах якої розглядається концептуалізація соматичного коду культури в українських фразеологізмах. Дослідженню фразеологічних одиниць іспанської мови з соматичними компонентами присвячені роботи В. Богуцького, Н. Стрілець, О. Толстової, І. Шевелюк, Г. Корпас Пастор, А. Пам'єса Бертрана. Так, наприклад, О. Толстовою проведено комплексний аналіз соматичних фразеологізмів іспанської мови з позиції теорії мотивації; виділено основні концепти та мотиваційні моделі, які проявляють себе в соматичних фразеологізмах іспанскої мови; описані та проаналізовані кількісні дані потенціалу різноманітних соматизмів в утворенні фразеологізмів іспанської мови та їх стилістичні синоніми [5]. На особливу увагу заслуговує наукове дослідження В. Шевелюк «Контрастивна семантика фразеологічних одиниць із соматичним компонентом: лінгвокультурологічний підхід (на матеріалі іспанської та української мов)». В своїй роботі дослідниця пропонує класифікацію іспанських і українських фразеологічних одиниць з соматичним компонентом за семіотичними моделями, аналізує ядерно-периферійну організацію соматизмів - мотиваторів фразеологічного значення у фразеологічних одиницях, виявляє універсальні стереотипні моделі іспанських і українських прислів'їв, етнокультурні архетипні моделі як прояв національно-культурного менталітету іспанців та українців [6].

Постановка завдання. Метою дослідження є з'ясування особливостей соматизму серце в мовній картині світу на підставі аналізу фразеологічного фонду української та іспанської мов. Завдання дослідження полягає у виявленні лексико-семантичних груп на основі аналізу фразеологізмів української та іспанської мов із соматизмом *серце (corazón)*, опираючись на доступні для виділення в структурі значення лексеми складові. Нами було проаналізовано 667 українських [1, с. 1310; 4, с. 639–644] та 117 іспанських [2, с. 183; 7, с. 2605–2607] фразеологізмів із компонентом *серце*. Провідну роль у мотивації таких фразеологізмів відіграє саме соматичний компонент. Авторами в порівняльному плані описуються фразеологічні одиниці двох мов на позначення емоційного стану людини на основі структурно-семантичного опису лексикографічного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Основне визначення серця у тлумачних словниках української та іспанської мов – це центральний орган кровоносної системи у вигляді м'язового мішка, розташований з лівого боку грудної порожнини, ритмічні скорочення якого забезпечують кровообіг [1, с. 1310; 7, с. 2605]. Різноманітна тематика фразеологічних одиниць безпосередньо зумовлюється основним лексичним значенням слова, положенням та функціями органу. Серце – реальний орган кровообігу, наділений певними рисами у специфічній мовній моделі людини. Людина уявляє серце як орган, що знаходиться не зовні, а всередині тіла, а точніше – у грудях. З ним пов'язане уявлення про якісь особливі процеси, що відбуваються у самому органі. Серце – не тільки основний орган кровоносної системи та один із життєво важливих органів, а і чи не єдиний із внутрішніх органів, діяльність якого помітна та відчувається людиною протягом усього життя. На здатність серця реагувати на різноманітні емоційні переживання зверталася увага давно, це і послужило логічною передумовою для створення лексичних образів, що передають відповідні значення.

Як для української, так і для іспанської мов характерне уявлення про цінність, вразливість та критичну важливість серця. Це орган почуттів, а також передчуттів, за допомогою якого людина може інтуїтивно пізнавати те, що відбуватиметься в майбутньому: *серце чує, серце підказує*, *corazón no es traidor, ponerséle en el corazón*, *anunciarle el corazn*. Серце пам'ятає те, що було: *пам'ять серця, серце переболіло, серце перегоріло, серце повернулося; robarle a uno el corazón*. Серце реагує на все, що відбувається безпосередньо зараз: *серце мовчить, серце радіє, серце спить, спокійно на серці; bailarle el corazón, acelerarsele el corazón* – забилося серце. Як зазначає у своєму дослідженні О. Селіванова, вживання «соматизму *серце* на позначення людини, яка відчуває істину, зумовлене здатністю української свідомості осягати істину не розумом, а серцем – джерелом почуттів і моральності, витоком духовності» [3, с. 120].

Навколо соматизму *серце* розташувались фразеологізми, що передають емоційно-психологічний стан людини: страх, печаль, радість, закоханість. Вони виникають у результаті переосмислення метафоричних словосполучень, що описують відчуття незвичайного фізичного стану, порушення ритму діяльності (завмирання, стиснення): *рветься серце на шматки, серце вогнем*

візьметься, серце в'яне, серце завмерло, серце наче обценьками здавило, серце стискається, encogérsele el corazón – серце завмирає, se le heló el corazón – серце упало.

Тлумачні словники української та іспанської мов фіксують ще одне важливе визначення серця як символу зосередження почуттів, настроїв, переживань, дружніх чи любовних почуттів [1, с. 1310; 7, с. 2605]. Серце пов'язане з інтимною стороною особистості – це орган любові до людини протилежної статі: *полонити серце, приходити до серця, серце пригортається, серце прокидається*; *robarle a uno el corazón* – украсти серце, *querer de corazón* – любити всім серцем. Серце має зв'язок із матеріальним органом – із центральним органом кровообігу у лівій стороні грудей. Тому орган емоційного життя має властивості матеріального серця. Так, серце як вмістилище почуттів асоціюється з кров'ю: *серце кров'ю обливається, серце кров'ю обкипіло, серце кров'ю сходить, серце кривавиться.* В іспанській мові ми не знайшли еквівалентів. Крім того, у серця є своє певне місце: *прокладати дорогу до серця, покласти руку на серце, приходити до серця*, *серце ладне вискочити з грудей, серце не на місці.* В іспанській мові фразеологізми *tener el corazón bien puesto* (досл.: мати добре розташоване серце), *tener el corazón en su sitio* (досл.: мати серце на своєму місці) мають значення "бути рішучим, хоробрим, великодушним". В українській мові серце, що асоціюється зі стихією почуттів, протиставляється голові, розуму як органу знання й логіки. Розум має контролювати серце. Життя серця підпорядковується законам логіки : *серце не лежить, серце не приймає, серцем розуміти.* Однак розум і воля не здатні стримати сильні почуття. В іспанській мові ми не знайшли фразеологічних одиниць, що вказують на зв'язок серця й розуму, на підконтрольність почуттів.

Соматизм *серце* сполучається з прикметниками, що оцінюють цей орган із точки зору почуттів, що переважають у людині. Велика кількість фразеологізмів як в українській, так і в іспанській мові дають характеристику людині добрій, щирій, великодушній: *великого серця*, *із відкритим серцем*, *чесне серце*, *чуле серце*, *широке серце, щире серце*. В іспанській мові маємо: *blando de corazón* – мати м'яке серце*; buen corazón* – добра людина*; corazón bien nacido, corazón de oro* – щирий, великодушний*; de corazón sano, gran corazón, hombre de corazón, tener mucho corazón* – великого серця людина. У більшості таких словосполучень серце характеризується переважно з точки зору ставлення людини до інших людей. Також відображена характеристика людини з протилежними якостями: *холодне серце*, *черстве серце; duro de corazón* – жорсткий, черствий; *corazón de fiera* – безжалісний, *mal corazón* – злий. Цікаво, що в іспанській мові деякі фразеологізми з цим компонентом, які характеризують черству, безжалісну людину, також мають значення "сильна, смілива, вольова людина": *corazón de acero, corazón de hierro, corazón de bronce.* Може тому, що у тлумачному словнику іспанської мови одне зі значень слова *серце* – це дух, хоробрість, мужність [7, с. 2606].

Серце – це орган, що має здатність змінювати своє положення й властивості під впливом страху: *серце завмерло, серце мре, серце падає, серце упало, con el con el corazón tamañito.* Така реакція однакова у більшості людей, про що свідчать зафіксовані фразеологічні одиниці. Реакція на страх нагадує реакцію організму на холод: *похолонуло на серці, серце стигне, холоне серце, helarséle el corazón.* В уяві людини печаль розриває серце, порушує його цілісність: *вражати в серце, краяти серце, рвати серце, різати по серцю, розбивати серце, роздирати серце, ятрити серце.* Порівняймо в іспанській мові: *caerséle el corazón a pedazos* – серце розривається, *partirle el corazón, quebrarle el corazón* – розбити серце. Українські фразеологізми демонструють, що печаль з'являється не сама; її появу супроводжують сторонні предмети, тварини, що заважають роботі серця: *камінь на серце ліг, кішки шкребуть на серці, ніж у серце, холодна жаба сидить під серцем.* В іспанській фразеології такого явища ми не спостерігаємо. Хвилювання також змінює звичний ритм серця, заставляючи його рухатися швидше чи, навпаки, уповільнити серцебиття: *із завмиранням серця, розтривожити серце, серце кипить, серце заходиться, серце палає, серце тремтить, серце як не вискочить, no caberle el corazón en el pecho.* Аналізуючи фразеологічні одиниці з компонентом серце в іспанській мові, ми помітили, що від хвилювання серце радикально змінює своє положення: *salirle el corazón por la boca* (досл.: серце виходить із рота), *corazón metido en un puño* (досл.: серце в кулаці) , *tener el corazón en la garganta* (досл.*:* мати серце в горлі). Серце має здатність відчувати радість: *розквітати серцем, серце радіє, серце співає.* Іспанська мова фіксує фразеологізми зі значенням радіти, в яких серце має здатність танцювати, стрибати: *bailarle el corazón, brincarle el corazón.*

Серце характеризується як невидимий орган добрих почуттів (чуйності, співчуття): *подивитися в серце*, *прихилять серце*, *abrirle el corazón* – заспокоїти, підбадьорити. Прихильність

до людини чи справи демонструють фразеологічні одиниці: *прикипіти серцем, прирости серцем, прихилитися серцем, серце повертає, abrir su corazón* – відкрити серце*, declarar su corazón* – відкритися.. Хоча серцю властиві й протилежні почуття: *серце не лежить, серце не приймається*, *odiar de todo corazón* – ненавидіти від усього серця, *no tener corazón* – не мати серця, бути байдужим. Все, що подобається серцю, знаходиться безпосередньо біля нього.

У людини серце завжди співвідноситься з почуттями та настроєм, серце є дуже вразливим органом, який реагує на різні чинники. І результатом буде погіршення чи покращення емоційного стану людини. Саме серце і буде відображати все розмаїття емоцій. Для того, щоб яскравіше передати психоемоційний стан людини (зазвичай негативний) іноді можуть використовуватися фразеологічні одиниці, до складу яких входять назви тварин: *коти шкребуть на серці, на серці (наче) миші шкребуть, холодна жаба сидить під серцем, як п'явки за серце ссуть*, *гадюка (гадина) ссе коло серця*. Еквівалентом в іспанській мові виступає фразеологізм *se le enroscaron las culebras* – кішки шкребуть на серці, в серце закралося тяжке відчуття, щемить серце (досл.: навколо нього звивалися змії). Також знаходимо фразеологічні одиниці з назвами важких або гострих предметів: *камінь давить серце*, *каменем лягти на серце (на серці) встромити ножа в серце, як хто ножем (серпом) різонув по серцю.* Така група фразеологізмів зафіксована і в іспанській мові: *echar a uno una losa sobre el corazón* – засмутити, пригнічувати; *echarse un nudo al corazón* – стримуватися, взяти себе в руки, не давати волю почуттям; *tener un clavo en el corazón* – мати камінь на серці, на серці наче кішки шкребуть.

Висновки. Отже, в результаті аналізу зібраного нами на цей час фразеологічного матеріалу, пов'язаного з функціонуванням у мовному полі стійких словосполучень, що містять у своєму складі лексему серце, ми можемо зробити низку висновків про специфічність положення соматизмів у процесах утворення фразеологічних одиниць. Для них, як ми переконалися на прикладах фразеологізмів, характерна висока продуктивність, тобто здатність стати основою для формування великої кількості фразеологічних одиниць. В результаті ми з'ясували, що найбільш продуктивною у фразеологічній мотивації виявилася сема, пов'язана з наступним значенням соматизму: серце – це орган людини, символ зосередження почуттів, переживань, любовної прив'язаності; чуйність, сердечність, а в іспанській мові – ще й хоробрість, мужність.

Відповідно до тієї картини світу, в основі якої лежать усім відомі постулати природничих наук, усередині людини знаходяться органи, із якими асоціюються різні, теж матеріальні, процеси, що проходять у людському тілі. Психічні процеси, як і матеріальні, пов'язані з певними органами в тілі людини. Ці органи можуть бути як невидимими, так і звичайними, матеріальними. Приклад такого матеріального органу, якому властиві функції, що мають відношення до психіки людини – це серце. У наївній мовній картині світу можливе розширення понять у порівнянні з науковою картиною світу. Серце в складі ідіом української та іспанської мов позначає не тільки орган кровообігу, але і центр емоційних переживань, джерело почуттів. Серце алегорично уособлює центр людського буття, є місцем зародження емоцій, людських пристрастей, слугує місцем інтимного об'єднання тіла і духу, виявленням почуттів, слів і вчинків людини.

Отже, **перспективи подальших досліджень** бачимо у глибшому та більш детальному порівняльному аналізі фразеологічних одиниць з компонентами-соматизмами у різних мовах. Вивчення таких мовних одиниць потребує подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

2. Іспансько-український словник. Українсько-іспанський словник : 230 000 + 210 000 : два в одному томі / ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2013. 1136 с.

3. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ, Черкаси : Брама, 2004. 275 с.

4. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 2003. 788 с.

5. Толстова О. Лінгвокогнітивні особливості соматичних фразеологізмів іспанської мови : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2007. 19 с.

6. Шевелюк В. Контрастивна семантика фразеологічних одиниць із соматичним компонентом: лінгвокультурологічний підхід : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2010. 20 с.

7. Diccionario de la lengua española. Real Academia Española. Barcelona : Espasa Libros, S.L.U., 2014. 9136 p.

УДК 81’271
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.38

РИТОРИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОРЯДКУ СЛІВ У ТЕКСТАХ УКРАЇНОМОВНИХ ТА АНГЛОМОВНИХ НОВИННИХ ПОВІДОМЛЕНЬ

THE RHETORICAL POTENTIAL OF WORD ORDER IN THE TEXTS OF UKRAINIAN AND ENGLISH NEWS MESSAGES

Ярова А.Г.,
orcid.org/0000-0003-3590-0490
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики та філології
Сумського державного університету

Степчук Ю.П.,
orcid.org/0000-0002-2825-2299
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри мовознавства
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Статтю присвячено виявленню риторичного потенціалу порядку слів у текстах українсько- та англомовних новинних повідомлень. Актуальність дослідження полягає у вивченні особливостей мовної презентації текстів новин та «людського чинника», що виявляється в мовних механізмах експресивності. У статті зазначено, що на риторичному рівні експресія текстів новин представлена порядком слів, який оптимізує комунікацію та забезпечує високий вплив інформації на реципієнта. Доведено, що продуценти новинних повідомлень вдало екстраполюють риторичні постулати на тексти новин. При побудові новин автори спираються на риторичні етапи – інвенцію, диспозицію та елокуцію. На релевантному для цього дослідження етапі диспозиції автори новинних текстів послуговуються висуненням, яке трактують як наявність у тексті формальних ознак, що фокусують увагу читача на деяких рисах тексту і встановлюють смислові зв'язки між елементами різних рівнів або дистантними елементами одного рівня. Об'єктом дослідження є тексти новинних повідомлень, а предметом – риторичні параметри порядку слів у текстах новин. Матеріалом дослідження послугували тексти українсько- та англомовних новин, відібрані шляхом суцільної вибірки. Мета дослідження – проаналізувати риторичну специфіку порядку слів у текстах новин. У процесі дослідження використано загальнонаукові методи системного аналізу, категоризації понять, кількісний метод; методи описовий, стилістичний, дистрибутивний, інтерпретації тексту та контекстного аналізу. Відповідно до результатів дослідження, висунення реалізує перспективний, експресивний ефекти, а також ефект несподіваності з метою привернення уваги реципієнтів до текстів новин. У статті розглянуто реалізацію висунення у заголовках новинних повідомлень, адже це перший структурний елемент тексту новини, на який звертають увагу читачі, тому він має містити найсильніший риторичний потенціал. Автори статті акцентують деякі відмінності у заголовках україномовних та англомовних текстів новин в аспекті застосування висунення як інструменту риторичного впливу.

Ключові слова: висунення, диспозиція, риторика, синтаксис, текст новини.

The article is devoted to the identification of the rhetorical potential of word order in the texts of Ukrainian and English news reports. The relevance of the study lies in the peculiarities of the linguistic presentation of news texts and the "human factor" manifested in the linguistic mechanisms of expressiveness. The article notes that at the rhetorical level, the expression of news texts is represented by the word order, which optimizes communication and ensures a high impact of information on the recipient. It is proved that news producers successfully extrapolate rhetorical postulates to news texts. When constructing news, the authors rely on the rhetorical stages of text construction – invocation, disposition and elocation. At the disposition stage, which is relevant for this study, the authors of news texts use foregrounding, which is interpreted as the presence of formal features in the text that focus the reader's attention on certain features of the text and establish semantic connections between elements of different levels or distant elements of the same level. The object of the study is the texts of news reports, and the subject is the linguistic parameters of word order in news texts. The research material is based on the texts of Ukrainian and English-language news selected by means of a continuous sample. The purpose of the study is to analyze the linguistic specificity of word order in news texts. The study used general scientific methods of systematic analysis, categorization of concepts, quantitative analysis; descriptive, stylistic, distributional, textual interpretation and contextual analysis. According to the results of the study, the foregrounding realizes the perspective, expressive, and surprise effects in order to attract the attention of recipients to news texts. The article examines the implementation of the foregrounding in the headlines of news reports, as it is the first structural element of the news text that readers pay attention to, so it should contain the strongest rhetorical potential. The authors of the article emphasize some differences in the headlines of Ukrainian and English news texts in terms of the use of foregrounding as a tool of linguistic influence.

Key words: foregrounding, disposition, rhetoric, syntax, news text.

Постановка проблеми. Тексти новинних повідомлень вважають найбільш «риторичним» об’єктом дослідження у сучасній лінгвориториці, тому що вони «являють собою ядро сучасної національної культури» [2, с. 21]. Продуценти новинних повідомлень вдало екстраполюють риторичні

постулати на тексти новин. При побудові новин автори спираються на «традиційні центральні канони класичної риторики – логос, пафос і етос, які підпорядковані риторичним етапам текстопобудови – інвенції, диспозиції та елокуції, а також трансформації запам'ятовування та проголошення» [11, с. 34], які об'єдналися у перформацію [4, с. 3].

Релевантним для нашого дослідження є другий – диспозиційний етап –, який призначений для розміщення змісту новинного повідомлення у структурних частинах тексту – заголовку, вступі, головному блоці події та прикінцевому абзацах [6, с. 130-131]. У цьому контексті значну роль відіграє порядок слів у реченні та висунення одиниць на позначення учасників та складників подій в ініціальну позицію речення або абзацу, їхнє розташування у медіальній або фінальній позиції.

Лінгвісти розглядають порядок слів як синтаксичне явище, а актуальне членування речення – як комунікативне. Синтаксис дає уявлення про «об'єктивний», «правильний», «нормативний» порядок слів на рівні словосполучення і речення. Науковці виокремлюють «основні правила поєднання слів з урахуванням їхніх особливостей як частин мови або з урахуванням видів синтаксичного зв'язку – узгодження, управління, примикання» [2]. Наприклад: прикметник, присвійний займенник передують іменнику (*сонячний день, твій брат*), тобто при узгодженні залежний компонент стоїть перед головним.

Під час розгляду порядку слів на рівні речення йдеться про правила розташування синтаксичних компонентів речення: групи підмета, групи присудка та групи детермінантів. Узагальнюючи можна сказати, що існує шість схем «нормативних висловлювань»: 1: підмет – присудок; 2: присудок – підмет; 3: детермінант – підмет – присудок; 4: детермінант – присудок – підмет; 5: детермінант – предикативний член; 6: предикативний член.

У реченнях із детермінантами виокремлюють детермінантні члени із суб'єктним або об'єктним значенням (*Студенти мали багато запитань*) та обставинні детермінанти, які мають обставинні значення місця, часу, причини, умови, мети тощо (*Після сильного дощу стало тепло*). Такий порядок слів притаманний ізольованим реченням, не включеним у схему комунікації. Як тільки речення стає інструментом комунікації, набуває чинності закон актуального членування, тобто зміна нормативної структури під впливом комунікативного завдання.

Розташування слів відповідно до норм мови називають «об'єктивним порядком слів». Така синтаксична структура характерна для ситуації, коли продуцент тексту хоче повідомити щось, не акцентуючи ні на чому увагу. Якщо адресанту необхідно надати виразності та емоційності мові, то він міняє у висловлюваннях слова місцями. У цих випадках йдеться про «суб'єктивний порядок слів». Зміну нормативного слідування частин речення «пов'язують із поняттям інверсія, яке походить від латинського inversio, що означає перевертання, перестановка» [5]. Виникає питання, що вважати інверсією в українській мові, у якій можливі варіанти розташування слів, адже українська мова флективна, члени речення можна розпізнати не за місцем у реченні, а за граматичними афіксами та словоформами.

Слід зазначити, що зміст поняття «інверсія» останнім часом зазнав деяких змін. У минулому інверсією вважали будь-яку «неправильну» зміну порядку слів, наприклад, препозицію предиката щодо підмета [7]. Лінгвісти наголошують, що «розвиток комунікативної граматики, прагматики та вивчення фактичних компонентів речення дало змогу зрозуміти, що порядок слів залежить від цілей і намірів мовця» [5]. У цьому контексті інверсією слід називати тільки стилістично значущий порядок слів на відміну від стилістично нейтрального. Мета інверсії – підкреслити певні елементи речення, щоб привернути увагу до того, що є важливим для автора. Це пояснюється тим, що зміни в порядку слів, «з одного боку, звільняють нас від суворих рамок синтаксису та надають виразності й спонтанності мовленню, а з іншого – посилюють вплив новинного тексту, роблячи кожне висловлювання ще більш привабливим» [7, с. 107]. Важливе значення для нашої роботи мають приклади «невипадкового» порядку слів. Важливо визнати той факт, що зміни в порядку слів пов'язані з наданням «особливого сенсу» реченню і виділенням елементів речення, значущих для продуцента повідомлення.

Аналіз останніх досліджень. Лінгвориторичний аналіз текстів різного типу, зокрема новинних повідомлень, розглядається як вітчизняними, так і зарубіжними лінгвістами. Українська дослідниця Г. Лук'янець вивчала колороніміку англомовного новинного Інтернет-дискурсу у когнітивно-риторичному аспекті [1], О. Щербак досліджувала вербалізацію суспільних топосів у текстах німецькомовних Інтернет-новин у лінгвориторичному аспекті [3], Д. Макквайл розглядав лінгвориторичний потенціал у масовій комунікації на прикладі англійської мови [8]. Зі

свого боку німецький лінгвіст Б. Альфельд присвятив свої роботи так званій «чорній риториці» у медійному дискурсі [5]. Релевантне для нашого дослідження поняття «висунення» як риторичний інструмент впливу досліджували такі вчені, як Кес Хенгевельд та Лаклан Маккензи [7], а також Патріком Штудером [9]. Водночас американський лінгвіст Леонард Телмі [10] присвятив свої розвідки висуненню в текстах англомовних масмедіа. Аналіз наукових джерел з лінгвориторики медійного тексту засвідчує брак досліджень українських текстів новин в аспекті виявлення інструментів їхнього лінгвориторичного впливу на реципієнта, що зумовило вибір теми нашої розвідки.

Постановка завдання. Актуальність проблеми дослідження полягає у вивченні особливостей мовної презентації новинного дискурсу та «людського чинника», що виявляє себе в мовних механізмах експресивності. Взаємопов'язані поняття емоційності, експресивності та оцінності аналізуємо стосовно мовних засобів новинного дискурсу, де оцінне представлення є головним принципом, а експресивне посилення – найважливішою типологійною характеристикою.

На риторичному рівні експресія текстів новин представлена порядком слів, який оптимізує комунікацію та забезпечує високий вплив інформації на реципієнта. У рамках інтегративної лінгвориторичної парадигми видається плідним розгляд «порядку слів у реченні як особливих вербально-когнітивних утворень, що синтезують мисленнєвий і виразний компоненти мовлення продуцента тексту» [7, с. 103]. Об'єктом дослідження є тексти новинних повідомлень, а предметом – риторичні параметри порядку слів у текстах новин. Матеріалом дослідження послугували тексти українсько- та англомовних новин, відібрані шляхом суцільної вибірки. Мета дослідження – проаналізувати риторичну специфіку порядку слів у текстах новин. У процесі дослідження використано загальнонаукові методи системного аналізу, категоризації понять, кількісний метод; методи описовий, стилістичний, дистрибутивний, інтерпретації тексту та контекстного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дослідження процесів привернення уваги не обов'язково обертаються навколо поняття висунення як домінантного. Термін висунення від самого початку використовувався в дослідженнях художніх і поетичних текстів, проте вивчення номінації у медійних текстах видається перспективним. Наприклад, Л. Телмі застосовував його до «будь-яких лінгвістичних процесів вмотивованого відхилення від мовної норми» [10]. Зі свого боку, П. Штудер наголошував, що «процеси висунення стали суттєвими для дискурсу мас-медіа в момент появи конкуренції між виданнями» [9]. Висунення трактують як «наявність у тексті формальних ознак, що фокусують увагу читача на деяких рисах тексту і встановлюють смислові зв'язки між елементами різних рівнів або дистантними елементами одного рівня» [7, с. 205]. Затримка уваги реципієнта на окремих ділянках тексту «допомагає оцінити їхню значущість, уявити ієрархію смислів, забезпечити єдність і впорядкованість структури тексту, створюючи оцінність і експресивність тексту» [5]. Висунення стає основним поняттям лінгвориторики, що «описує можливість подання інформації в потрібному ракурсі через марковане або нейтральне вживання мовних засобів» [7, с. 187]. Якщо роль стилістично маркованих мовних засобів у висунення інформації доведено, то немарковані мовні засоби також можуть «виявити стилеутворювальні властивості, вступаючи в синтагматичні відносини з іншими подібними засобами» [8, с. 204]. Т. А. ван Дейк пропонує «враховувати варіативність та описувати характерні для конкретного дискурсу граматичні структури, що експлікують інформацію, наприклад, інвертований порядок слів у текстах новин, у яких на перший план висувається найважливіша інформація, для чого використовується термін структурування за принципом релевантності» [6, с. 125]. Воно реалізується у порядку слів у реченнях, способі подання речень в абзацах, у загальному структурному оформленні тексту.

У цьому контексті синтаксис речення відображає розподіл семантичних ролей учасників та складників подій. Необхідно враховувати структурування і при аналізі частин повідомлення. Новини мають фіксовану схему, але з метою подання інформації певним чином порядок структур може змінюватися. Висунення створює ефект сильної позиції, пов'язаний із механізмом імовірнісного прогнозування, що характеризує виокремленість об'єкта за формальними ознаками. Існують диференційні ознаки для типології сильних позицій: місце в тексті, характер інформації, що передають, взаємовідношення з текстом, граматична структура тощо. Схожу думку висловлюють Кес Хенгевельд і Лаклан Маккензі, наголошуючи, що «психологічно салієнтними виявляються позиції на початку та наприкінці речення або тексту, тоді як серединна позиція виявляється менш салієнтною» [7, с. 111].

Аналіз новинних повідомлень засвідчує, що їхні продуценти вдало послуговуються надбан-

ням античної риторики під час створення текстів новин. Особливу увагу журналісти приділяють висуненню з метою привернення уваги реципієнтів. Розгляньмо деякі приклади. У заголовку новинного повідомлення *«Помер колишній футболіст київського "Динамо" Павло Шкапенко»* (https://gazeta.ua, 17.04.2023) в ініціальну позицію висунуто присудок *помер*, тобто застосовано стилістично значущий порядок слів на противагу стилістично нейтральному. Антропонім *Павло Шкапенко*, що ідентифікує померлого, вжито у фінальній позиції речення. Іншими словами, зазначені одиниці займають сильні позиції у заголовку. Як відомо, реципієнти запам'ятовують найкраще ту інформацію, що надається на початку та у кінці речення. Висунення в ініціальну позицію заголовка присудка із семантикою смерті посилює експресивний ефект та привертає увагу читачів.

Стилістично значущий порядок слів застосовано у заголовку *«Схуднете та оздоровитесь: тонкощі піших прогулянок від фітнес-тренера»* (https://gazeta.ua, 15.04.2023). У наведеній назві повідомлення ініціальну позицію займає присудок, який позначає результат дії, який можна досягти, слідуючи порадам *фітнес-тренера*. Іншими словами, у заголовку вказується наслідково-причинний зв'язок, а одиниці, що його реалізують стоять у сильних позиціях тексту. Окрім того, вживання присудків у майбутньому часі надає проспективного ефекту, надаючи надію на краще.

Риторичний потенціал містять сполучення числівників з іменниками в ініціальних позиціях, адже вживання кількісних даних створює ефект об'єктивності інформації, як-от у заголовках: *«10 військовослужбовців Ірану отримали тюремні строки за збиття літака МАУ»* (https://gazeta.ua, 16.04.2023); *«У восьми областях піднявся рівень води»* (https://gazeta.ua, 16.04.2023).

Висунення метафори на початок заголовку створює ефект несподіваності та привертає увагу реципієнтів: *«Балакучі голови. Як зупинити навалу псевдоекспертів в Україні?»* (https://gazeta.ua, 15.04.2023).

Суб'єктивний порядок слів застосовано у заголовку *«На звуки повітряної тривоги накладається соло скрипки»* (https://gazeta.ua, 17.04.2023), який надає образності інформації. Зі свого боку семантика суб'єкта (*скрипка*) та об'єкта (*тривога*) повідомлення, які взаємодіють у заголовку, посилює ефект образності, оскільки реалізується протиставлення мирного життя війні.

В англомовних текстах новин лінгвориторичний потенціал реалізується подібно до україномовних текстів повідомлень. Хоча й можна відзначити деякі відмінності, як-от превалювання в англомовних текстах кількісних показників. Здебільшого це числівники, що вказують на суму грошей, як-от у заголовках:

«*Dominion v Fox News: what's at stake in the $1.6bn defamation lawsuit*» (https://www.theguardian.com/us-news, 17.04.2023,) – Dominion проти Fox News: що поставлено на карту в позові про наклеп на 1,6 мільярда доларів;

«*2m dimes worth $200,000 stolen from Philadelphia truck, police say*» (https://www.theguardian.com/us-news, 16.04.2023) – Поліція каже, що з вантажівки у Філадельфії викрали 2 мільйони монет вартістю 200 000 доларів США;

«*Canada to pay $800m to settle land dispute with five First Nations*» (https://www.theguardian.com/us-news, 17.04.2023) – Канада заплатить 800 мільйонів доларів за вирішення земельної суперечки з п'ятьма корінними мешканцями.

Друге місце в аспекті частотності посідають показники, що вербалізують кількість жертв:

«*Four people killed and 28 injured in Alabama shooting at birthday party*» (https://www.theguardian.com/us-news, 17.04.2023) – Четверо людей загинули та 28 отримали поранення під час стрілянини на дні народження в Алабамі;

«*Six soldiers killed, 30 missing in attempt to rescue kidnapped pilot in West Papua*» (https://www.theguardian.com/us-news, 16.04.2023) – Шість солдатів загинули, 30 зникли безвісти під час спроби врятувати викраденого пілота в Західному Папуа;

«*US charges 28 members of Mexico's Sinaloa cartel including El Chapo's sons*» (https://www.theguardian.com/us-news, 14.04.2023) – США висунули звинувачення 28 членам мексиканського картелю Сіналоа, включаючи синів Ель Чапо.

Третє місце в аспекті частотності посідають кількісні показники, пов'язані з погодними та природними явищами: «*Weather tracker: India temperatures hit 40C as heatwave continues*» (https://www.theguardian.com/us-news, 17.04.2023) – Метеотрекер: температура в Індії сягає 40С через спеку.

Отже, лінгвориторичний потенціал виявляється зокрема у порядку слів, де висунення окремих членів речення відіграє важливу роль як в україномовних, так й в англомовних.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Риторичний потенціал порядку слів у текстах українсько- та англомовних новинних повідомлень реалізується шляхом

висунення значущих компонентів речення в ініціальну позицію. Висунення реалізує перспективний, експресивний ефекти, а також ефекти несподіваності та об'єктивності з метою привернення уваги реципієнтів до текстів новин. Застосування висунення в українсько- та англомовних текстах новин має деякі відмінності: в англомовних текстах превалюють кількісні показники в ініціальних позиціях заголовків новинних повідомлень, натомість в україномовних текстах спостерігається розмаїття заголовних ініціальних одиниць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лук'янець Г. Г. Колороніміка англомовного новинного Інтернет-дискурсу: когнітивно-риторичний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук.: спец.10.02.04 «Германські мови». К.: Київськ. нац. лінгв. ун-т, 2016. 21 с.

2. Чічановський А. А. Новина в журналістиці: Проблеми практичної політики. К.: Грамота, 2003. 48 с.

3. Щербак О. М. Вербалізація суспільних топосів у текстах німецькомовних інтернет-новин: лінгвориторичний аспект. Одеський лінгвістичний вісник. 2017. Вип. 9. С. 257–260.

4. Щербак О. М. Дискурс німецькомовних інтернет-новин: лінгвориторичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови»; Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2016. 20 с.

5. Ahlfeld B. Manipulation: ist alles schwarze Rhetorik? URL: https://www.benediktahlfeld.com/blog/manipulationschwarze-rhetorik

6. Dijk T. A. van. Studies in the Pragmatics of Discourse. The Hauge: Maiton, 1981. 331 p.

7. Hengeveld Kees, Mackenzie J. Lachlan. Functional discourse grammar. A typologically based theory of language structure. Oxford: OUP, 2008. P. 80–300.

8. Mcquail D. Mass communication Theory. L.: Sage Publication, 2010. 632 p.

9. Studer Patrick. Historical Corpus Stylistics. Media, Technology and Change. L.: Bloomsbury, 2008. P. 1–20.

10. Talmy Leonard. Attention Phenomena. The Oxford handbook of cognitive linguistics. Oxford: OUP, 2007. P. 264–294.

11.Wagner T. Aristoteles, Topik. Übersetzung, Einleitung und Kommentar. Stuttgart: Reclam, 2004. 204 p.

РОЗДІЛ 8
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 811.161,2’373.2: 82.09
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.39

РОЛЬ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У ХАРАКТЕРИСТИЦІ ПЕРСОНАЖІВ (ЗА РОМАНАМИ НАТАЛІЇ ДУРУНДИ «ЗА БРАМОЮ ПЕКЛА» ТА «ПІД КЛЕЙМОМ «OST»)

THE ROLE OF PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE CHARACTERISTICS OF THE CHARACTERS (BASED ON THE NOVELS BY NATALIA DURUNDA "BEHIND THE GATE OF HELL" AND "UNDER THE BRAND "OST")

Вегеш А.І.,
orcid.org/0000-0003-0430-2447
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Ужгородського національного університету

Стаття присвячена дослідженню літературно-художніх антропонімів, що функціонують у романах Наталії Дурунди. Найменування персонажів привертають до себе дослідників, оскільки виступають одним із найважливіших компонентів літературного твору і можуть містити величезну інформацію про носія, бути символом.

Актуальність нашої роботи зумовлена тим, що літературно-художній антропонімікон творів Наталії Дурунди досліджується вперше. Його вивчення має неабияке значення як для мовознавства, так і для історії й етнографії, адже оніми несуть у собі інформацію про життя, звичаї, культуру наших предків.

Мета дослідження – проаналізувати літературно-художні антропоніми, що функціонують у романах «За брамою пекла» та «Під клеймом «OST» закарпатської письменниці, фіналістки Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова» 2021 Наталії Дурунди. Наше завдання – розкрити інформаційний потенціал літературно-художніх антропонімів; визначити їх роль у характеристиці персонажів та в контексті характеристики мовного стилю письменниці.

З’ясовано, що літературно-художні антропоніми в романах Н. Дурунди несуть значний інформаційний заряд. Назви персонажів є найконкретнішими словами в романах, тому авторка враховує значення антропоніма, створює образи літературного твору в гармонії з найменуванням. Відчутним є поєднання онімів із приблизно однаковою семантикою, а також протиставлення добрий – поганий.

Ціла низка літературно-художніх антропонімів супроводжується апелятивами, які характеризують персонажа за якимись ознаками.

Доведено, що літературно-художні антропоніми з романів Н. Дурунди відображають усі аспекти народного життя на різних історичних етапах. У них закладена величезна інформація. Власна назва в літературному творі є важливим елементом його стилістики, виконуючи активну роль у створенні загальної образності твору. У Н. Дурунди літературно-художні антропоніми дають змогу образніше відтворити розмаїття людських характерів, учинків героїв, передати авторське ставлення до них. Особливості творення найменувань вказують на позицію самої авторки та індивідуальні особливості її мислення.

Ключові слова: апелятив, ім’я, інформаційний заряд, літературно-художній антропонім, первісне значення, прізвище, характеристика.

The article is devoted to the study of the proper names of the literary heroes that function in Natalia Durunda's novels. Names of characters attract researchers because they are one of the most important components of a literary work and can contain a lot of information about the bearer, they can be a symbol.

The relevance of our work is determined by the fact that literary anthroponymicon of Natalia Durunda's works is being investigated for the first time. Its study is of great importance both for linguistics and for history and ethnography, because onyms carry information about the life, customs, and culture of our ancestors.

The purpose of the study is to analyze the proper names of the literary heroes that function in the novels "Behind the Gate of Hell" and "Under the Brand "OST" by the Transcarpathian writer Natalia Durunda, finalist of the International Literary Competition "Coronation of the Word" 2021. Our task is to reveal the informational potential of the proper names of literary heroes; to determine their role in the characteristics of the characters and in the context of the characteristics of the writer's language style.

It was found that proper names of literary heroes in N. Durunda's novels carry a significant informational charge. The names of the characters are the most specific words in the novels, therefore the author takes into account the meaning

of the anthroponym, creates images of the literary work in harmony with the name. The combination of onyms with approximately the same semantics is noticeable, as well as the opposition of good and bad.

A whole series of proper names of the literary heroes are accompanied by epithets that characterize the character by some features.

It is proved that proper names of literary heroes in N. Durunda's novels reflect all aspects of people's life at different historical stages. They contain a lot of information. The proper name in a literary work is an important element of its stylistics, playing an active role in creating the overall imagery of the work. In N. Durunda's works, proper names of the literary heroes make it possible to more vividly reproduce the variety of human characters, actions of heroes, and to convey the author's attitude towards them. The peculiarities of the creation of names indicate the position of the author herself and the individual features of her thinking.

Key words: appellative, name, informational charge, proper name of the literary hero, original meaning, surname, characteristic.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших проблем сучасної української літературно-художньої ономастики є дослідження функційно-стилістичних особливостей антропонімів. Літературно-художня антропонімія – це результат суб'єктивної авторської творчості. Власні назви персонажів як мовні одиниці, які не лише називають, а й характеризують денотатів, разом з іншими одиницями відображають творче мислення письменника, багатство його мови, особливості стилю. Найменування персонажів привертають до себе дослідників, оскільки виступають одним із найважливіших компонентів літературного твору і можуть містити величезну інформацію про носія, бути символом.

Актуальність нашої роботи зумовлена тим, що літературно-художній антропонімікон творів Наталії Дурунди досліджується вперше. Його вивчення має неабияке значення як для мовознавства, так і для історії й етнографії, адже оніми несуть у собі інформацію про життя, звичаї, культуру наших предків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська літературна ономастика має потужний фундамент із теоретичних питань та методології дослідження, закладений працями Ю. Карпенка, М. Карпенко, Л. Белея, М. Торчинського та ін. Дослідженню функційно-стилістичних особливостей літературно-художніх антропонімів у творах українських письменників присвятили свої праці Е. Боєва, Н. Бербер, О. Горбач, Т. Гриценко, Г. Лукаш, Л. Кричун, Т. Крупеньова, О. Лавер, Л. Масенко, М. Мельник, О. Сколоздра-Шепітко, А. Соколова, Г. Шотова-Ніколенко та ін. Особливості творення та функціонування літературно-художніх антропонімів із творів закарпатських письменників були предметом зацікавлення Л. Белея, О. Лавер, Л. Прокопович, О. Чижмар, Л. Щоки та ін. Ми також досліджували власні назви героїв за романами І. Чендея та М. Дочинця. Маємо цілу низку статей, що присвячені дослідженню літературно-художнього антропонімікону у творах сучасних українських письменників (М. Гримич, С. Жадан, А. Кокотюха, В. Лис, І. Роздобудько, В. Шкляр та ін.).

Постановка завдання. Мета дослідження – проаналізувати літературно-художні антропоніми, що функціонують у романах «За брамою пекла» та «Під клеймом «OST» закарпатської письменниці, фіналістки Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова» 2021 Наталії Дурунди. Наше завдання – розкрити інформаційний потенціал літературно-художніх антропонімів; визначити їх роль у характеристиці персонажів та в контексті характеристики мовного стилю письменниці.

Методи дослідження зумовлені специфікою онімного матеріалу, який потребує системного підходу і використання традиційного описового методу і його основних прийомів: спостереження, інтерпретації та узагальнення. Функційне навантаження літературно-художніх антропонімів визначено методом контекстуального аналізу. Це також дає змогу встановити емоційно-експресивний зміст онімів як складника художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. На тлі трагічних воєнних подій Наталія Дурунда змальовує нелегкі долі українців-остарбайтерів. Головні герої проходять через пекло німецьких та радянських концтаборів. М. Зимомря в передмові до роману «За брамою пекла» пише: «Їм судилося нерідко справжнє пекло на землях Німеччини. До того ж після повернення в тоталітарний СРСР на них чекало анологічне пекло в радянських катівнях. В умовах сталінового режиму остарбайтери сприймалися, як зрадники, бо, мовляв, «працювали на ворога», допомагали йому зміцнювати воєнну силу і міць…» [6, с. 3]. Авторка розгортає події, що охоплюють життя родин у чотирьох поколіннях. І справді, як зауважує Н. Дурунда, світ дуже тісний, бо долі персонажів постійно переплітаються.

У романах «За брамою пекла» та «Під клеймом «OST» натрапляємо на звичні називання персонажів. На перший погляд, здавалося би, що всі вони є номінативними, бо найперше – називають, виокремлюють героїв. Це звичайні імена та прізвища людей конкретного регіону, але

й традиційно українські: *Ярина, Ольга, Віра, Іван, Петро, Меланка, Мотрина, Христина, Поліна, Катерина, Пилип; Богуцька, Лісова, Гончар, Забарило* («За брамою пекла»); *Богдан, Сашко, Матвій, Ігор, Ліна, Гнат, Олесь, Гладовський, Скрипник, Субачус, Запольський, Карпенко* («Під клеймом «OST»). Але це тільки на перший погляд, а насправді літературно-художні антропоніми несуть значний інформаційний заряд. Невідомо чи вдивлялася авторка в етимологію імен та прізвищ, але ми звернули увагу, що доантропонімна семантика спрацьовує в тексті. Відчутним також є допасування імені до характеру персонажа, поєднання онімів із приблизно однаковою семантикою.

Головні героїні роману «За брамою пекла» мають звичні християнські імена – Ярина та Ольга. М. Зимомря пише, що «доля поневолених яскраво віддзеркалена крізь призму мук двох українських дівчат – Ярини Богуцької та Ольги Лісової» [6, с. 10]. Прикметно, що в їхніх найменуваннях також віддзеркалена доля. Дві подружки-сусідки, а згодом – сестри, мали тисячу планів на майбутнє, але війна внесла свої корективи. Часто кажуть, що ім'я – знак долі. Чому саме так назвала Н. Дурунда своїх персонажів? Чи закладено в назві життєві коди?

Літературно-художній антропонім *Ярина Богуцька* належить молодій дівчині, яку ласкаво рідні називають *Яринкою, Ярусею*. Ім'я дівчини грецького походження (від Ірина) і означає «мир», «спокій» – мирна [10, с. 156]. Саме миру і спокою хотілося дівчині на порозі юності. Для Ольги вона – дитя безпомічне, Ольга постійно буде захищати Ярину, оберігати, жертвуючи собою. Ярині прийдеться змиритися з усім, щоб вижити разом з Полінкою («*Мовчала і смиренно носила на собі клеймо зрадниці, натавроване радянською владою*» [4, с. 318]). Для наглядачки бараку, росіянки, ім'я Ярина буде дивним («*Чудернацьке ім'я, – скривилася мегера*» [4, с. 93]). Г. Лозко подає дещо інше тлумачення імені Ярина: «від *яр* – кипуча, яра, сильна, родюча» [8, с. 350]. Прагнучи миру і спокою, вириваючись із лап смерті, Ярина пізнає кохання і народження дитяти. Так, вона сильна. Енкадебіст Грачов знав, що Ярина горда і сильна («*У ній жіноча слабкість і сила настільки гармонійно поєднані, що це вражало досвідченого офіцера. Переступаючи поріг, мліла зі страху. Але зламати її волю йому було не під силу*» [4, с. 224]; «*Ярина Богуцька – горда жінка. Вона не принижуватиметься*» [5, с. 254]). Розкриває силу характеру героїні також її ім'я по батькові – Петрівна. Відомо, що ім'я Петро походить із грецької мови і означає «скеля», «камінь» [10, с. 292]. Як бачимо, первісне значення імені та імені по батькові спрацьовує в тексті. У прізвищі *Богуцька* є корінь *бог*. Знаходимо інформацію про прізвище у словнику П. Чучки: походить «від слов'янського імені *Богутъ* чи *Богута* + ський». Давньослов'янське ім'я *Богутъ* чи *Богута* співвідноситься з коренем *бог-*» [11, с. 75]. Авторка вдало поєднала ім'я (мирна), прізвище та ім'я по батькові дівчини. Ярина пройшла через страшне, але мала Божу опіку і твердість сили.

Цікаво, що ім'я німецького офіцера є істотним доповненням до характеристики Ярини. Німецьке імя *Ганс* означає «милість Божа» або «захисник». Він захищав слабших, допоміг врятуватися єврейській родині, розумів, що «слабка нічна незнайомка», «тендітна, як билинка», не витримає в німецьких таборах і дня. Ярина знає, що Ганс «шляхетний, уважний, співчутливий до чужої біди». Саме він не раз буде захищати Ярину («*Солдати роздерли на Ярині одежину, зірвали хустину. Розкішне волосся золотом полилося зеленою травою й… пробудило Ганса з якогось трансу. Враз він наче прозрів! Як тої ночі… – Руки геть! – несподівано заревів, мов дикий лев, що захищає своє від голодних хижаків*» [4, с. 75]). Ті чорні очі, як у матері, те золоте волосся не давали йому спокою. Він картав себе, що не зумів допомогти («*Очі… Такі живі і рідні після смерті неньки зустрічав тільки раз… Де вони зараз? Чи жива ще та Ярина? Ім'я її добре запам'ятав останнього дня. Хотів уберегти, але не встиг, не допоміг уникнути страшної участі*» [4, с. 138]). У день своєї загибелі він буде поруч під час пологів Ярини. А в час її смерті «*саме він поведе її до брами Вічности, аби вже ніколи не розлучатися*» [5, с. 238]. Промовистим є не тільки ім'я Ганса, але й прізвище *Ланґе.* Прізвище походить від апелятива довгий, високий, що може відображати особливості зовнішності або високе зростання. Текст це тільки підтверджує («*Напевно, вищий чин, бо оберлейтенант аж розгубився… У того справді високий авторитет серед підлеглих, а ще… дядько – генерал Франс Ланґе – служить у самому Берліні*» [4, с. 33]). Світлим промінчиком у нелегкому житті Ярини була донька *Поліна* («*Поля. Світиться від щастя, мов Свята Мадонна з дитям на руках*» [5, с. 192]). Її ім'я походить із грецької мови, має два значення: «освячена богом Аполоном»; означає «постійна, вічна» [7, с. 214]. Не раз уже переконувалася, що авторка вміє парувати не тільки персонажів, але й імена. Чоловіком Поліни стане *Матвій*. Його ім'я походить із давньоєврейської

мови і означає «божа людина» [10, с. 220]. Виходить, що Поліна освячена богом, а Матвій – божа людина; чудове поєднання, у шлюбі вони постійні і щасливі, що й підтверджує текст. Сина Поліни та Матвія просить Ярина назвати *Гнатом*, зрозуміло, що їй хотілося назвати *Гансом,* але побоялася, тому хоч першою буквою буде схоже. Внук перейняв від діда не тільки зовнішність та небесну синяву очей, він мав такий самий рішучий характер, сильну волю; був добрим, але міг часом загорятися, як Ганс («*В його погляді стільки невгасимо-кривового вогню, що, не вагаючись, спопелить будь-кого, хто стане йому на шляху*» [4, с. 159]). Первісне значення імені Гнат – «вогонь» [7, с. 391]. Разом із тим, Гнат – людина з твердими принципами і відповідальністю, адже його фірма називається «Граніт».

На наш погляд, прізвище *Ольги Лісової* підлаштовувалося під місце її проживання, а це був ліс («*Ольга виросла поряд з лісом. З самого дитинства бігала тут босоніж. У цих околицях знає все до найменших впадинок і горбинок*» [4, с. 39]). У найважчі хвилини Ольга думками поверталася до мами, хати, лісу… Ольгі довелося пройти через приниження і тортури, які не під силу дорослому, а не то дівчині. Її ім'я давньоскандинавського походження, що означає «свята», «священна» [10, с. 268]. Відомо, що святі проходять через муки. Ольга свідомо йде на самопожертву лиш би допомогти Ярині. Німець Ріхард був розчулений поступком Ольги («*Він звик, що кожен у цьому світі сам за себе, особливо коли йдеться про виживання. Людина здатна по головах, по трупах полізти, аби лиш зайняти місце під сонцем. Та Ольга продемонструвала йому таку самопожертву, що тої ночі не міг прийти до тями. Ладна була залишитися у цьому пеклі одна… не за себе просить…*» [4, с. 103]). Ярина розуміла, що завдячує рідній сестрі власним життям. Г. Лозко виводить кілька варіантів слов'янської етимології на походження імені Ольга. Одним із них є «варіант імені ВОЛЬГА – можливо, від воля, волога, воліти (бажати)» [8, с. 318]. А волі бажали всі, хто опинився в концтаборах по обидва боки. Ольга не один раз буде тікати від поневолювачів, вона не терпить рабства («*Як не крути, а з кожним роком стаєш ближче до смерті. От тільки один приймає її покірно, схиливши голову… – кинула камінь у город подруги. – А інший – бореться. І якщо навіть гине, то достойно, гордо, як вільна людина, а не раб, – пафосно закінчила*» [4, с. 80]). Запам'ятовуються пророчі слова Ольги про те, що Ярина щасливо зустріне свою старість, а вона згине в тюрмах, «*так і не побачивши ні волі, ні щастя, ні кохання*» [4, с. 232]. Страшний вирок – 17 років каторжних робіт перекреслив життя («*Якщо колись мріяла про волю, робила все, аби вийти за браму концтаборівського пекла. То зараз не мала жодного бажання думати про майбутнє*» [4, с. 245]). Устремління Ольги до волі асоціюється з птахою, не випадково Іван називатиме її солодкою пташечкою. Цікавим є прізвище упівця Івана, якого полюбила Ольга. Тільки вона називала його зменшено-пестливо *Іваночком*. *Забарило Іван* пройде також через нелюдські катування. Прізвище його походить від дієслова забаритися – «1. Залишатися, бути де-небудь довше, ніж передбачалося, ніж потрібно, можна; затримуватися. 2. Виконувати робити що-небудь із запізненням» [2, с. 374]. Так, він трохи забарився, поки зрозумів, хто був коханням усього його життя. Та Іван не барився, коли виконував різні види робіт у Йоганна, коли бажав прийняти Ярину і Полінку, оберігаючи їх, та найважливіше – він встиг попрощатися зі смертельно хворою Ольгою.

Важко читати рядки, де новоприбулим у концтаборі присвоюють номери замість імен, стирають дані про особистість («*Кожному присвоїли новий номер. Це вже було не просто число, що вказує на порядковий номер вагону чи камери – воно заміняло людині ім'я. Більше немає Ярини, Ольги, Миколи, Марії… Є лише кілька цифр і суцільна сіра маса*» [4, с. 83]). У романі «Червоний» А. Кокотюха розповідає, що кожен каторжанин мав номер, тому німецькі концтабори нічим не відрізнялися від радянських. Капітан Бурлаков тікає з німецького концтабору з випаленим на руці номером 1147 і потрапляє на Воркуту за таким самим номером. Це, за словами автора, «вбило його остаточно». Насильне позбавлення імені – позбавлення всього людського. Дослідниця О. Горенко з цього приводу писала: «Число є засобом знеособлення особистості. Введення цифрових позначок замість імен у концентраційних таборах чи пенітеціарних закладах починає процес нищення індивідуальності. Номерний знак повністю позбавлений дескриптивності – соціальної, історичної, національної, гендерної. Це смерть особистості» [3, с. 87–88].

Ім'я матері Ганса також несе інформаційний заряд. *Хільда* – «боротьба» з давньонімецької мови [7, с. 288]. Саме Хільда прийняла Ярину на службу в домі, але в її поступках насправді постійно буде відчуватися боротьба: то наказати хоче Ярину, а відштовхує від себе Ганса, то забрати хоче дитину Ярини, то допомагає речами. Важко

було зорієнтуватися в тому, де краще буде Полінці, але Ярина вперто хотіла додому, хоч Хільда пропонувала залишитися в Німеччині. Ярина Полінці розповідатиме про її доброту («*Завдяки цій жінці ми не померли на чужій землі*» [5, с. 149]).

Літературно-художній антропонім *Катерина* належить доньці генерала Федоніна. Мати привчила доньку не висловювати свої мрії та бажання, бо «*вона ж донька військового. Ніхто… Німа рабиня… Нічого не вирішує…*» [4, с. 304]. Їй випала нелегка доля, хоча вона належала до «золотої молоді». Батько та син Грачові вбили батька Катерини, «розлучили з милим, повели під терновий вінець» («*Наше з Олегом життя інакше, як пеклом, не назвеш*» [5, с. 301]). Ім'я Катерина на українському ґрунті стало іменем-символом трагічної долі жінки, беручи початок із Шевченкової «Катерини». Л. Белей писав: «В українській літературно-художній антропонімії ЛХА Катерина (Катря) став символом із динамічним онімним значенням: «дівчина-покритка», – «нещасна дівчина» – «жінка-страдниця» – «Україна» [1, с. 90]. Катерина зазнала страждань від нелюбого чоловіка-деспота, вона втратила сина – плід чистого кохання, їй самій прийшлося «піднімати» внучку. Героїня Катерина не втратила своєї чистоти, людяності, що підтверджує первісне значення імені («Катерина з грецької означає «чиста», «непорочна», «цнотлива» [10, с. 169]). Надійною опорою в житті Катерини стане *Ігор Іванович Карпенко* («*Той самий… Ігор Іванович Карпенко – тихий, непомітний покровитель, що страшної рокової ночі супроводжував убиту горем матір до місця загибелі рідного сина*» [5, с. 234]). Він оберігав спокій Катерини і Ліни («*Стриманий, серйозний, але позитивний, харизматичний, він тримав їхнє з Катериною минуле подалі від зайвих очей*» [5, с. 324]). Як не дивно, але й тут реалізується доонімна семантика літературно-художнього антропоніма: Ігор – «охоронець, захисник» [10, с. 147], Іванович (Іван) – «божа милість» [10, с. 143], Карпенко (Карпо) – «плід» [10, с. 167]. Старання Ігоря Івановича таки принесуть плоди: видання збірки Поліни, зустріч із Гнатом, а найголовніше – Авдійчик дочекався батька.

У романах відчутне протиставлення добрий – поганий. О. Горенко констатує: «У рамках художнього тексту імена деяких літературних персонажів мають своїх антагоністів, або двійників, тобто стають антонімами» [3, с. 83]. З радянського боку – це офіцери *Платон Федонін* та *Єгор Грачов*, а з німецького – *Ганс Ланґе* та *Ґюнтер Хозенфельд*. Платон Федонін не один раз спасатиме Ярину від рук Грачова. Начальник радянського фільтраційного табору полковник Федонін, вихований однією системою з Грачовим, не втратив людського обличчя. Його ім'я Платон «ймовірно, має грецькі корені й означає «сильний, міцний, могутній» [7, с. 532]. Так, він був могутнім, бо мав силу влади, підпорядковувся йому і Грачов. Інформаційний заряд, крім імені, має також прізвище. Прізвище *Федонін* утворилося від антропоніма Федір, що в перекладі з грецької означає «божий дарунок» [10, с. 374]. У найскладніших моментах життя для Ярини Федонін був дарунком Божим. І не тому, що він переживав за невільницю, а тому що дотримувався порядку («*Негайно відправляй документи й готуй цю жінку з дитиною в Союз! – суворо наказав. – Особисто проконтролюю! Сюрпризи мені не потрібні. Без цього вистачає проблем…*» [4, с. 239]; «*Ярина сторопіла. Це ж… полковник Федонін… Начальник фільтраційно-перевірочного табору, де ледь не наклала на себе руки. Саме він врятував її колись, допоміг вийти на волю, повернути додому*» [4, с. 272]). Врятує від хижого ока і вдруге. На відміну від Грачова, який на фронті жодного дня не був, Федонін «*воював, солдатів своїм тілом закривав, серйозне поранення отримав, тиждень між життям і смертю у шпиталі провів*» [4, с. 276]. Платон Федонін організує останнє побачення для Ольги та Івана. Він оберігатиме свою доньку Катерину від ненависного Грачова. Федонін був серйозним суперником для Грачова, тому він знищує його.

Майор *Кузьмін* після Грачова вів справу Ярини («*Її справу веде майор Кузьмін – спокійний толерантний офіцер*» [4, с. 262]). В основі прізвища Кузьмін є антропонім Кузьма, який у перекладі з грецької означає «добромисний, скромний, чесний» [10, с. 185]. Первісне значення імені спрацьовує в тексті. Ярина зізнавалася, що «ні хамства, ні погроз не почула» від нього.

Табір негативних персонажів у романах очолює капітан НКДБ *Єгор Грачов*. Ярина назове його чорним капітаном («*Ярина це відчувала й намагалася обходити чорного капітана десятими дорогами*» [4, с. 240]). Зразу напрошується асоціація з граком – птахом чорного кольору. Як відомо, чорний колір – колір біди. «Сороки й ворони (гайворони (граки), круки та галки) належать до так званих «нечистих», чорних птахів. Вони є переважно зловісними символами, пов'язаними зі смертю, потойбіччям, лихою силою» [12, с. 336]. Прізвище капітана розкриває характер героя, його поведінку, воно промовляє. Скільки біди

натерпілася Ярина від нього, а потім ще й син продовжуватиме справи батька («*Того дня він знищив мене! – Розпачливо заволала Ярина. – Побив, змішав з брудом, витер ноги, наче об ганчірку, забрав останнє, що мала – гідність! Серце мені вирвав*» [5, с. 283]). Персонажі наділяють Грачова цілою низкою найменувань, де до складу входить антропонім (окаянний Ірод, нелюд-Грачов, кат-Грачов («*Груди пронизав дикий біль, ніби тавро зрадниці, запечене на серці катом-Грачовим – кровним дідом несвідомої гості – відкрилося свіжою раною, кров'ю потекло*» [5, с. 275])), та апелятивних називань, які характеризують його: нелюд, хижак, збоченець, отруйний змій, слизький чекіст, перевертень у людській подобі, насуплений, як сич, хижий звір, проникливий НКДБіст («*Нелюда, який поглумився з неї в найважчі часи, не забуде ніколи*» [5, с. 148]; «*На мить їй здалося, привида з самісінького пекла побачила*» [5, с. 147]). Грачов, як звір, обходиться зі своїми жертвами, насолоджується їхніми муками, його вигляд нагадує хижака: «вишкілив злобний оскал», «владний люто-вбивчий погляд», «хижо просичав», «вогнем дихав» («*Але хижий погляд того окаянного Ірода свідчив, що нічого не забув, не пробачив, не заспокоїться, поки не помститься*» [4, с. 240]) Син називатиме Грачова залізним батьком. Повадки звіра, хижака перейняв від батька син *Олег*, який для Катерини Федоніної стане катом, удавом, іродом, звіром, для Федоніна – мерзотником, покидьком, сволотою, з холодним хижим поглядом. Сам Єгор називає сина вилупком, щеням, наволоччю, монстром. Ярина про нього скаже: «*Справжній син свого батька*» [5, с. 119]; «*Цей чоловік скидається толерантнішим за свого батька, але у ньому відчитується страшна підступність і жорстокість*» [5, с. 121]. Під час однієї розмови Ольги з сусідкою по нарах, у якої вмирала дитина, прозвучало, що колись діти тих, хто їх мурдує, за все заплатять. На що Ольга відповіла: «*Ворон ворону око не виклює. Чортові й у пеклі рай. А ми народжені на погибель*» [4, с. 246]. Українське прислівя ворон ворону око не виклює використовують, коли кажуть про людей, що мають спільне походження, інтереси і тому покривають одне одного, а отже, ніколи не завдадуть шкоди один одному. Батько і син Грачові – одне ціле, але своєю жорстокістю син переплюнув батька, тому вони стають ворогами: син полює на батька, а батько знищує його. У таборі ворон відбулася ворожнеча.

Серед німецьких офіцерів найбільшим звіром, нелюдом, як Грачов, був *Гюнтер Хозенфельд* («*Лютий Гюнтер Хозенфельд нарешті показав своє справжнє обличчя хижого звіра*» [4, с. 26]). Первісне значення імені Гюнтер (нім. «боротьба» + «військо, армія» [7, с. 396]) вказує на рід занять персонажа. Але несамовитий німець більше знущався над місцевим населенням, скаженів, «казився від люті», відчуваючи силу і владу («*Але ваша доля буде набагато жахливішою, – смачно просичав, наче голодний шакал, що вже відчув запах крові майбутньої жертви*» [4, с. 31]). Він отримує апелятивну назву лютий (лютий Гюнтер, лютий оберлейтенант) та низку інших: озвірілий Гюнтер, оберлейтенант-душогубець, зловіщий оберлейтенант, фашистський душогуб, мерзотник, Іуда-Хозенфельд («*А навколо шаленіло пекло! Бал сатани Хозенфельда, що на ньому, мов Воланд, переможно витанцьовуючи, маніпулював людськими життями*» [4, с. 74]). Для стриманого в діях Ганса він буде знахабнілим мерзотником, психом, фанатиком ідей нацизму, лютим ворогом.

У концтаборах Воркути «вищою кастою, вершками тюремного суспільства» були блатні. Серед них виділявся особливою жорстокістю *Хряк* («*Павло Парамонов на кличку Хряк був старшим у бригаді, де працював Іван. Своє прізвисько отримав через те, що хропів у ночі, як справжній кабан. Відвертий бандит страшенно знущався над нещасними: лупцював, принижував, часто добивав прямо у забої*» [4, с. 258]). Хряк – кабан, кнур, «товста людина» [9, с. 319]. Іван Забарило не визнає його людиною, а гадом, звіром, наволоччю, падлюкою. Після інциденту з Іваном «*Хряк став м'якшим за тепле масло, хоч без хліба їж*» [4, с. 278]. Тут уже напрошується якась асоціація із салом.

Майор Макаров має прізвисько Чорт («*Майора Макарова в таборі знали всі. Недаремно прозвали Чортом. Коли він заходив до бараку – когось із нього виносили. Навіть блатні миттю сповзали з ліжок, коли він з'являвся поруч*» [4, с. 287]). Якщо концтабір – пекло, то й чорти в ньому водяться.

Ми звернули увагу, що в романах мало демінутивів. Імена зі зменшено-пестливими формами мають діти: *Авдійчик, Богданчик, Романчик*.

Висновки. Літературно-художні антропоніми з романів Н. Дурунди відображають усі аспекти народного життя на різних історичних етапах. У них закладена величезна інформація. Власна назва в літературному творі є важливим елементом його стилістики, виконуючи активну роль у створенні загальної образності твору. Назви персонажів є найконкретнішими словами в романах, тому авторка враховує значення антропоніма, створює

образи літературного твору в гармонії з найменуванням. У Н. Дурунди літературно-художні антропоніми дають змогу образніше відтворити розмаїття людських характерів, учинків героїв, передати авторське ставлення до них. Особливості творення найменувань вказують на позицію самої авторки та індивідуальні особливості її мислення. Перспективою подальших розвідок є дослідження літературно-художніх антропонімів, що функціонують в інших романах Н. Дурунди, а також увагу привертають оригінальні назви романів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. Ужгород: Патент, 1995. 120 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

3. Горенко О.П. Антропонімічний вимір американського романтизму: Монографія. Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. ТОВ «ПанТот», 2008. 312 с.

4. Дурунда Н. За брамою пекла: роман. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 330 с.

5. Дурунда Н. Під клеймом «OST»: роман. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 384 с.

6. Зимомря М. Світ для добрих людей. *Дурунда Н. За брамою пекла:* роман. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. С. 3–11.

7. Ісат Ю.А. Таємниця вашого імені. Донецк: ТОВ ВКФ «БАО», 2006. 736 с.

8. Лозко Г.С. Рідні імена. Слов'янський іменослов. Тернопіль: Мандрівець, 2011. 368 с.

9. Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т.М. Кондратюк; худож.-оформлювачі Б.П. Бублик, С.І. Правдюк]. Харків: Фоліо, 2006. 350 с.

10. Трійняк І. І. Словник українських імен. К.: Довіра, 2005. 509 с.

11.Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник / [наук. ред. член-кор. НАН України В.В. Німчук]. Львів: Світ, 2005. 704 + XLVIII с.

12. 100 найвідоміших образів української міфології. [Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О.]. К.: Орфей, 2002. 448 с.

УДК 821.161.2Шевч.09
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.40

МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ – ДОСЛІДНИК І ПОПУЛЯРИЗАТОР ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

MYKHAILO LOZINSKYI – RESEARCHER AND PROMOTER OF TARAS SHEVCHENKO'S CREATIVITY

Калинчук А.М.,
orcid.org/0000-0001-5450-4093
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу шевченкознавства
Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка Національної академії наук України

Актуальність статті визначено потребою аналізу й узагальненням маловідомого шевченкознавчого доробку М. Лозинського, який виступав і популяризатором творчості митця, і серйозним дослідником його поезій. Уперше на основі автобіографії, листування та розвідок публіциста відтворено його рецепцію творчості Шевченка. Зафіксовано класифікацію ключових тем і образів поезій митця в інтерпретації М. Лозинського. Уточнено, що дослідник, з'ясовуючи провідні аспекти поезій, умістив фрагменти текстів «Гайдамаки», «Кавказ», «І мертвим, і живим…», «Сон» («У всякого своя доля…»), «Давидові псалми. 52», «Іржавець», «Заповіт», «Якби ви знали, паничі…», «Якби тобі довелося…», «Відьма» (1858), «Неофіти», «Москалева криниця», «У нашім раї на землі…», «Чи ми ще зійдемося знову…», «Буває, іноді старий…», «Бували войни й військові свари…», через що було конфісковано розвідку «Тарас Шевченко. Його життя і значення» (1901). Установлено, що вчений виклав життєпис Шевченка в популярній тоді формі – стислому переказі відомих тоді біографій. Закцентовано увагу на потрактуванні критиком світогляду Шевченка, визначено його національно-політичні й соціальні погляди. Підкреслено, що в замітках літературознавця

містилися цінні факти про вшанування пам'яті поета у Наддністрянщині в 1900–1910-х рр. З'ясовано, що критик підносив роль і значення митця в національно-культурному відродженні Галичини. Наголошено, що Шевченків феномен цікавив М. Лозинського не лише як окремий об'єкт студіювання, а передусім як визначальний фактор ренесансу України в першій половині XIX ст. Результати нашого дослідження будуть використані в процесі підготовки академічної монографії «Нариси з історії шевченкознавства XIX–початку XXI століття».

Ключові слова: життєпис, світогляд, поезія, тема, образ, популяризація, вшанування.

The relevance of the article is determined by the need to analyze and generalize the little-known Shevchenko work of M. Lozynskyi, who was both a popularizer of the artist's work and a serious researcher of his poetry. For the first time, based on the autobiography, correspondence, and intelligence of the publicist, the reception of Shevchenko's work is recreated. The key themes and images of the artist's poems in the interpretation of M. Lozynskyi are recorded. It has been established that the scientist presented Shevchenko's biography in the then-popular form – a concise biography. Attention is focused on the critic's treatment of Shevchenko's aesthetic outlook. It was emphasized that M. Lozynskyi was not talking about Shevchenko's religiosity, but about how the poet treated the human dignity of a woman and her motherhood, how the artist believed in God in his way, and not as the Russian church demanded. It is emphasized that the literary critic's notes contained valuable facts about the commemoration of the poet in Naddnistrianshchyni in the 1900s and 1910s. It was found that the critic emphasized the role and importance of the artist in the national and cultural revival of Galicia. From today's perspective, we can say that the idea of creating an independent Ukrainian state was central to the legacy of Shevchenko and M. Lozynskyi. It is emphasized that the Shevchenko phenomenon interested M. Lozynskyi not only as a separate object of study but primarily as a determining factor of the renaissance of Ukraine in the first half of the 19th century. We believe that the critic expanded the horizons of studying the artist's work in the first decades of the 20th century with his work. The results of our research will be used in the process of preparing the academic monograph "Essays on the history of Shevchenko studies in the 19th–early 21st centuries".

Key words: revival, biography, ideology, poetry, theme, image, popularization, commemoration.

Постановка проблеми. Понад п'ятдесят років ім'я Михайла Лозинського (1880–1937) – українського правознавця, публіциста, перекладача, біографіста, політичного та громадського діяча залишалося поза контекстом дослідників. Критик належав до покоління «Розстріляного відродження», його страчено 3 листопада 1937 р. в урочищі Сандармох (Карелія, РФ). За клопотанням І. Крип'якевича вченого було реабілітовано 24 вересня 1957 р.

М. Лозинський – автор понад 20 історичних, історико-публіцистичних і політологічних праць про становлення української державності; ряду студій про українських письменників, підручників із права; спогадів. Він вільно володів польською, німецькою, французькою, знав англійську, данську, шведську, арабську мови. Критик співпрацював із І. Франком і М. Грушевським, зокрема українською перекладав і публікував власні студії в «Літературно-науковому вістнику» (у 1903–1905 рр.) та в ряді іноземних часописів [1, с. 413]. Як твердив О. Рубльов, світогляд М. Лозинського формувався під впливом творів І. Франка [20: № 4, с. 103].

У центрі уваги публіциста – тогочасне суспільно-культурне життя України [14; 6; 10]. Зокрема, він порушив проблему національного відродження в XIX ст. в обох частинах України, що перебували в різних імперіях, розглянув його причини й особливості становлення та розвитку. Відтак метою науковця було простежити «значення Галичини в українськім національнім життю» [6, с. 4] у продовж століття ренесансу. Наголосимо, що Шевченків феномен цікавив дослідника не лише як окремий об'єкт студіювання, а передусім як визначальний фактор відродження України. На думку М. Лозинського, у 1860-х рр. переважно молоде покоління Наддністрянщини «живе не тільки в літературі, але почасти також у суспільно-політичній сфері ідеями Шевченкового "Кобзаря", який стає для нього національним Євангелієм» [6, 23]. Пізніше вчений конкретизував своє бачення національного піднесення: роль збірки «Кобзар», петербурзької «Основи» та київської Громади – все це вплинуло на нове покоління галицько-української інтеліґенції у 1860-х роках і пізніше [10, с. 85]. Тож у вказаному контексті в полі уваги критика перебувало кілька традиційних питань межі XIX і XX століть – поширення та популяризація Шевченкових поезій у Галичині, рецепція його творів і заходи по вшануванню пам'яті митця у краї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше про праці М. Лозинського нагадав І. Кедрин [4]. Якраз В. Качкан [3] став тим дослідником, хто повернув спадщину вченого в науковий обіг. Завдяки розшукам О. Сухого й О. Рубльова з'явилися перші розвідки про М. Лозинського [21; 22; 19; 20]. Незважаючи на наявність енциклопедичної статті Ф. Погребенника [18: 3, с. 838], нині маловідомий шевченкознавчий доробок М. Лозинського потребує уточнення.

Постановка завдання. Мета статті – зібрати й докладно розглянути маловідомий шевченкознавчий доробок публіциста. Відтак наше завдання – на прикладі розвідок ученого з'ясувати його внесок у розвиток науки про Шевченка першої третини XX ст.

Виклад основного матеріалу. У 1901 р. до 40-х роковин смерті Шевченка М. Лозинський оприлюднив працю [13], яка складалася з двох розділів, де конспективно виклав біографію поета, проаналізував проблемні аспекти його творчості. У вступному слові він зазначив, що вперше оприлюднив свою розвідку в часописі «Громадський голос» (1899. ЧЧ. 8–17), згодом доповнив і виправив першу публікацію його життєпису. Очевидно, що в розділі «Житє Тараса Шевченка» М. Лозинський, враховуючи відомі на той період праці М. Чалого [23] й О. Конисього [5], переказав випадок із безпідставним звинуваченням юнака в крадіжці грошей у постояльця-солдата [13, с. 8–9] і переповів батькові «пророчі слова про майбутнє» Тараса [13, с. 9], нагадав, як той шукав собі вчителя малювання [13, с. 9–10] і як став козачком у поміщика П. Енгельгардта. Ще М. Лозинський помилково повторив гіпотезу М. Чалого про навчання Шевченка живопису в одного з братів Лампі у Варшаві [13, с. 10], адже цю інформацію нічим не підтверджено [25, с. 24]. Також критик занотував, що в 1830 р. Шевченко «дістався» до маляра Ширяєва [13, с. 11]. Насправді, це відбулося у 1832 р., коли Енгельгард повернувся із Вільно [25, с. 30]. На переконання автора студії, якраз за написання поем «Сон» («У всякого своя доля…») та «Кавказ» «засудили його на досмертну військову службу» [13, с. 14]. Утім, покликаючись на працю О. Конисього, варто уточнити думку М. Лозинського, адже заслання поет відбував не лише за вказані твори, але й через те, що «поміж своїх приятелів придбав собі славу знаменитого письменника українського. Тим-то вірші його двічі шкідливі і небезпечні. З любленими віршами можна було на Україні посіятися, а потім і закоренитися думкам про ніби бутнє раювання часів гетьманщини; про щастя вернутися до тих часів і про можливість Україні існувати окремою самостійною державою. <…> Одначе ж, уважаючи на баламутний дух і сміливість його, що перейшли за всякі межі, треба його признавати за одного з злочинців важних» [5, с. 241].

М. Лозинський прагнув з'ясувати формування світогляду митця [13, с. 19–20]. Зокрема, він уважав, що «Заповіт» – це основні ідеї поета, які «червоною ниткою тягнуться через усі його твори» [13, с. 54]. На думку критика, на початку творчості Шевченко викладав свої думки – «спомини свого дитинства веселого, свого безталанного сирітства, своєї нещасної неволі», «зложені на лад народних пісень» [13, с. 19] (очевидно, що йшлося про поезії 1837–1840 років). Тож за вченим, невдовзі світобачення поета зазнало кардинального зламу, зокрема змінилася його як оцінка минулого («Гайдамаки», «Чигрине, Чигрине…», «Великий льох»), так і позиція щодо тодішнього стану України після її відвідання («Сон» («У всякого своя доля…»), «Наймичка», «І мервим, і живим…» та ін.). М. Лозинський спостеріг, що з 1843 р. митець поступово переходив від ліричних творів до ліро-епічних, що відзначалися глибиною змісту і широким охопленням подій [13, с. 19].

Як твердив дослідник, на засланні Шевченко вдруге звернувся до викладу ідей у формі розмовного чи наспівного стилю і «доходить в них до такої досконалості, до якої не дійшов жоден поет не то слов'янщини, але цілого світу. В думках тих він тужить за рідною країною, побивається за зрабованою свободою, виповідає глибокі філософічні мислі» [13, с. 20]. Зауважимо, що йшлося, наприклад, про поезії «Та не дай, Господи, нікому…», «Ой гляну я, подивлюся…», «Не додому вночі йдучи…», «Хіба самому написать…», «Лічу в неволі дні і ночі…» та ін., створені в 1847–1850 роках.

Серед післязасланчих творів М. Лозинський вирізнив «Марію», «Неофіти», «Царі», «Подражаніє 11 псалму», «Ісаія. Глава 35 (*Подражаніє*)», «Подражаніє Ієзекіїлю. Глава 19», «Осія. Глава XIV. *Подражаніє*», в яких попри всі обставини випробувань поет залишився гуманістом й уболівав за «всіх бідних, покривджених, нещасних, без різниці народності чи віри» [13, с. 20]. Ще публіцист виокремив однойменні повість і поему «Наймичка» (про долю жінки у громаді) та драму «Назар Стодоля» (про козацьке минуле України).

Зазначимо, що в примітці до видання [12] М. Лозинський зафіксував, що його розвідку «Тарас Шевченко. Його життя і значення» (1901) було конфісковано. Зокрема, у замітці до «Шевченківського словника» (К., 1977. Т. 2. С. 97) також наголошено, що в 1901 р. львівською прокуратурою його книжку вилучено через включення уривків творів «Якби ви знали, паничі…», «Сон» («У всякого своя доля…»), «Якби тобі довелося…», «Відьма» (1858), «Неофіти», «Москалева криниця» у текст праці. Уточнимо, що М. Лозинський, з'ясовуючи провідні аспекти творів, умістив фрагменти з поезій «Гайдамаки», «Кавказ», «І мертвим, і живим…», «Давидові псалми. 52», «Іржавець», «Заповіт», «У нашім раї на землі…», «Чи ми ще зійдемося знову…», «Буває, іноді старий…», «Бували войни й військові свари…» [13, с. 19–53]. Тож у 1902 р. автор опублікував її другий наклад [24, с. 173].

Наголосимо, що М. Лозинський усвідомлював Шевченків феномен, який цікавив дослідника як визначальний фактор відродження України. З'ясовано, що його шевченкознавчий доробок – це переважно розвідки біографічно-популяризаторського плану, де вчений попри окремі помилки фактичного характеру, спирався на доступні тогочасні джерела, апелював до конкретних текстів поезій митця і таким чином поширював їх. Зафіксовано інтерпретацію М. Лозинським провідних тем (козацької слави; українсько-польських відносин; протесту проти російського поневолення України; викриття кріпацтва) й образів (козаків-героїв і жіночих) у Шевченкових поезіях. Акцентовано увагу на потрактуванні критиком світогляду митця, окреслено його національно-політичні й соціальні погляди. Установлено, що огляд публіцистом пошанувань поета демонстрував, з якими труднощами українська громадськість Наддністрянщини організовувала та проводила ті заходи в 1905–1910-х рр. Запропонована стаття є інформативною, втім зібраний в ній маловідомий доробок М. Лозинського свідчить про значення його студій для розвитку шевченкознавства, адже вчений попри те, що не вдавався до наукового аналізу, спробував розширити горизонти дослідження творчості митця у першій третині XX ст.

СПИСОК ВИКОРСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3 (І. Франко). Од. зб. 1620 (Листування. Листи різних осіб до І. Франка. 1886–1904 рр.). 702 с.
2. Єфремов С. [Рецензія]. *Украинская жизнь*. 1912. № 7–8. С. 140–142. – Рец. на кн.: Духовенство і національна культура. Матеріали й уваги з приводу ювілейних обходів 50-ліття смерті Тараса Шевченка і 100-ліття уродження Маркіяна Шашкевича. Львів: Накладом автора, 1912. 44 с.
3. Качкан В. Повернення Михайла Лозинського (спроба літературної сильветки). *Качкан В. Українське народознавство в іменах: В 2 ч.: Навчальний посібник*. Київ: Либідь, 1994. Ч. 1. С. 222–229.
4. Кедрин І. Світлі і похмурі роки. «Галичина» М. Лозинського і чому її передруковано. *Лозинський М. Галичина в роках 1918–1920.* Нью-Йорк: Червона калина, 1970. С. 7–12.
5. Конiський О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. Київ: Дніпро, 1991. 701 с.
6. Лозинський М. Галичина в життю України. Відень: Накладом «Союза визволення України», 1916. 59, [5] с.
7. Лозинський М. Духовенство і національна культура. Матеріали й уваги з приводу ювілейних обходів 50-ліття смерті Тараса Шевченка і 100-ліття уродження Маркіяна Шашкевича. Львів: Накладом автора, 1912. 44 с.
8. Лозинський М. Москвофіли – оборонцями ідей «великих украинцев» Шевченка і Драгоманова. *Рада.* 1910. 8 (21) серпня. № 178. С. 1.
9. Лозинський М. На Шевченкову могилу. *Діло.* 1909. 12 червня (30 травня). Ч. 126.
10. Лозинський М. Обопільні стосунки між Великою Україною й Галичиною. *Україна: Науковий двохмісячник українознавства*. 1928. Кн. 2 (27). С. 83–90.
11. Лозинський М. [Передмова]. *Панейко В. Промова на Шевченківськім концерті у Львові дня 30 марта 1905.* Львів: Накладом «Української молодіжі», З друкарні Уділової, 1905. С. 5–11.
12. Лозинський М. Про Батька нашого Тараса Шевченка. Коломия: З друкарні А. Й. Мізєвича; Накладом Івана Чупрея, 1914. 55 с.
13. Лозинський М. Тарас Шевченко. Його житє і значінє. Львів: З друкарні В. А. Шийковського; Накладом редакції «Громадського голосу», 1901. 56 с.
14. Лозинський М. Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині. Львів: Накладом д-ра Володимира Бачинського, 1909. 95 с.
15. Лозинський М. Шевченкове свято у Львові. *Рада.* 1914. 28 лютого (13 березня). № 48. С. 2.
16. Лозинський М. Шевченкові дні у Львові. *Рада.* 1911. 8 (21 березня). № 54. С. 1.
17. Лозинський М. [Ювілейна замітка]. *Діло*. 1911. 25 лютого (10 березня). Ч. 54. С. 1.
18. Погребенник Ф. Лозинський Михайло Михайлович. *Шевченківська енциклопедія: В 6 т.* Київ: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2013. Т. 3. С. 838.
19. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). Київ: Інститут історії України НАН України, 2004. 648 с.
20. Рубльов О. С. Шляхами на Соловки: радянське десятиріччя Михайла Лозинського. *Український історичний журнал.* 1997. № 4. С. 103–135; № 5. С. 97–118; № 6. С. 84–102; 1998. № 1. С. 112–121.
21. Сухий О. Лозинський Михайло. *Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Уряди. Постаті : [збірка біогр. нарисів].* Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. С. 159–171.
22. Сухий О. Михайло Лозинський: вчений, громадський діяч, політик. Львів: [б. в.], 1995. 32 с.

23. Чалий М. Життя і твори Тараса Шевченка (Звід матеріалів до його біографії). Київ: Веселка, 2011. 261 с.

24. Шевченко Т. Г. Бібліографія літератури про життя і творчість. 1839–1959. Київ: Видавництво Академії наук УРСР, 1963. Т. 1 (1839–1916). 422 с.

25. Шевченко Т. Г. Біографія. Київ: Наукова думка, 1984. 560 с.

26. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. Київ: Наукова думка, 2001–2014.

УДК 82-1
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.41

МОДЕРНІЗАЦІЯ АНТИЧНИХ МОТИВНИХ КОДІВ У П'ЄСІ «ЦИКУТА ДЛЯ СОКРАТА» ВАЛЕРІЯ ГЕРАСИМЧУКА

VALERII HERASYMCHUK'S PLAY «THE HEMLOCK FOR SOCRATES» AS AN EXAMPLE OF THE MODERNIZATION OF ANCIENT MOTIVES CODES

Каспіч Г.Г.,
orcid.org/0000-0001-5834-7961
кандидат філологічних наук,
викладач української мови і літератури
Технологічно-промислового фахового коледжу
Вінницького національного аграрного університету

Поляруш Н.С.,
orcid.org/0000-0001-9375-8395
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Король І.М.,
orcid.org/0009-0004-8042-6796
викладач української мови та літератури
Вінницького транспортного фахового коледжу

Статтю присвячено біографічній драмі Валерія Герасимчука «Цикута для Сократа», що входить до циклу «П'єси про великих».

П'єсу «Цикута для Сократа» розглянуто як ключовий текст, у якому сакралізуються та водночас модернізуються античні мотиви, актуальні у контексті культурологічного інтертексту. Досліджено, що сюжет твору побудовано як діалог і водночас гру двох країн: Стародавньої Греції та сучасної України, двох культурних парадигм – афінської класики та українського постмодерну. Усе це реалізовано драматургом через дві симетричні тріади. Вважається, що у паралелях п'єси «Цикута для Сократа» подано певний тип героя-нонконформіста, максималіста щодо істини, безкорисливого, матеріально незабезпеченого, але принципово – у різних часах і світах. Простежено типологічні тотожності між образом філософа і письменника, а не двох письменників чи двох філософів різних епох. Як бачимо, відмінностей в історіях обох головних персонажів небагато. Обидва персонажі перетинаються в тому, що Віктор працює над п'єсою про Сократа, і цей матеріал є для нього «драматургічною головоломкою».

Визначаємо у п'єсі два наскрізних культурологічних інтертекстуальних коди: це підступність політиків та віртуальна реальність. Звертаємо увагу на діалог Сократа з Крітоном, у якому згадується ганебна сторінка афінської демократії – «справа десятьох афінських стратегів, які виграли морську битву при Аргінусах, але не змогли через бурю підібрати тіла убитих афінян. Висновкуємо, що цей діалог засвідчує, що головною вадою афінської демократії була тенденція засуджувати людей до фізичної страти, незалежно від того, чи доведено вину людини. У сучасному світі мова йде не стільки про фізичну розправу, скільки про моральне нищення інакомислячих.

Зазначаємо, що комп'ютер у п'єсі є своєрідним персонажем-медіатором між культурами, епохами, світами і головними героями.

Відзначаємо, що сам матеріал п'єси «Цикута для Сократа» наповнений інтертекстуальністю і балансує між історичними джерелами та фантазією драматурга, створюючи умови для культурологічного інтертексту.

Отже, античні мотивні коди є для В. Герасимчука основоположними, оскільки у п'єсі засвоєно та модернізовано уроки паралельних життєвих доль, уперше створених в античні часи.

Ключові слова: драматург, п'єса, код, мотив, античні, культурологічні, інтертекстуальні.

The article is devoted to Valerii Herasymchuk's biographical drama «Hemlock for Socrates», which is part of the «Plays about the Great» series.

The play «Hemlock for Socrates» is considered as a key text in which ancient motives, relevant in the context of cultural intertext, are sacralized and at the same time modernized. It has been investigated that the plot of the work is created as a dialogue and at the same time a game of two countries: Ancient Greece and modern Ukraine, two cultural paradigms – Athenian classics and Ukrainian postmodernism. All this is made by the playwright through two symmetrical triads. It is believed that the parallels of the play «Hemlock for Socrates» present a certain type of non-conformist hero, a maximalist regarding the truth, selfless, materially insecure, but fundamentally – in different times and worlds. Typological identities between the image of a philosopher and a writer, and not two writers or two philosophers of different eras, have been traced. As you can see, there are few differences in the stories of both main characters. The two characters are similar in the fact that Victor is working on a play about Socrates, and this material is a «dramatological puzzle» for him.

Two cross-cultural intertextual codes are identified in the play: the insidiousness of politicians and virtual reality. The attention is paid to the dialogue between Socrates and Crito, in which the shameful page of Athenian democracy is mentioned – «the case of ten Athenian strategists who won the sea battle at Arginus, but could not pick up the bodies of the killed Athenians due to a storm». We can conclude that this dialogue proves that the main flaw of Athenian democracy was the tendency to sentence people to physical execution, regardless of whether the person was proven guilty. In today's world, it is not so much about physical violence as about the moral destruction of dissenters.

It also noted that the computer is a kind of mediating character between cultures, eras, worlds and main characters in the play.

It worth saying that the play «Hemlock for Socrates» is filled with intertextuality and balances between historical sources and the dramatist's imagination, creating conditions for a cultural intertext.

Therefore, the ancient motive codes are fundamental for V. Herasymchuk, since the play mastered and modernized the lessons of parallel life destinies, first created in ancient times.

Key words: playwright, play, code, motive, ancient, cultural, intertextual.

У творчій спадщині Валерія Герасимчука помітне місце займає біографічна драма, написання якої автор робить справою свого життя і творчої праці. Його драматургічний цикл «П'єси про великих» присвячено знаковим постаттям історії, філософії, літератури, музики, малярства, тобто всі персонажі – це історично реальні особи, наділені власною відносно відомою біографією. Показово, що цей цикл є доволі складним для літературознавчої рецепції. Не дивно, що дослідники оминають увагою драматургічний доробок, обираючи для аналізу простіші тексти. Окремі драми проаналізовано Т. Вірченко, Н. Мірошниченко, О. Хомовою, Є. Васильєвим, О. Бондаревою.

Постановка проблеми. Охарактеризувати драму «Цикута для Сократа» як основний текст, через який сакралізуються та водночас модернізуються античні мотивні коди.

Виклад основного матеріалу. Ключовим текстом Валерія Герасимчука, через який сакралізуються та водночас модернізуються античні мотивні коди, можна вважати п'єсу «Цикута для Сократа». Сюжет п'єси «Цикута для Сократа» (із циклу «П'єси про великих») запрограмований як діалог і водночас гра: двох країн – Стародавньої Греції та сучасної України; двох епох – кінця V – початку VI століть до нашої ери та «наших днів», тобто межі XX–XXI століть; двох культурних парадигм – афінської класики та українського постмодерну. Цей діалог реалізується через дві абсолютно симетричні тріади образів: у давньогрецькому контексті це мудрець Сократ, його дружина Ксантиппа і друг Сократа Крітон, у сучасному українському – молодий український драматург Віктор, його дружина Нона та друг Віктора Сандр. Звернення до паралельної античної біографістики у сучасному контексті – не особиста преференція В. Герасимчука, адже «нерідко в ролі інертексту у творах українських письменників виступали біографії персонажів античної історії, культури, міфології» [2, с. 242].

Те, що драматург порівнює образи філософа і письменника, а не двох письменників чи двох філософів різних епох, вбачається цілком органічним, оскільки «в античності «все духовне життя, разом узяте, – актуалізація божественного словомислення» (Логосу) і божественного уміння в єдиному процесі, в якому теорія і практика, думка, слово і діло протікають одночасно» [4, с. 30].

У паралелях п'єси «Цикута для Сократа» актуалізовано певний тип героя – це «суб'єктивно чесний» нонконформіст, максималіст щодо істини, невибагливий у побуті, безкорисливий, матеріально необлаштований, але принциповий і т.д. у різних часах і світах: «В. Герасимчук подеколи взагалі змікшовує межу між оживленим віртуальним планом і реалістичним полем п'єси... Діаметрально опозиціонувавши концепти «посмертна слава» і «прижиттєва ганьба», сьогоденний драматург – актуальний персонаж орієнтується на ідеальну модель служіння істині, сповідувану його головним літературним (у даній п'єсі до того ж віртуальним) персонажем. Віктор майже дублює окремі поведінкові трафарети свого драматургічного героя-протагоніста (діалоги з дружиною, міркування про власне життєве призначення, бесіди з другом, ставлення до невідворотної смерті) і хилить голову перед його

взірцевим ставленням до істини, гідним нового семіотичного втілення» [1, с. 233–234].

Між обома персонажами справді чимало типологічних тотожностей. Для обох головних героїв гроші не мають великого значення, чим спричинено суттєвий дискомфорт їх родин – злиденне існування при цьому є для обох результатом колосальної внутрішньої чесності та нездатності розмінювати власні принципи на будь-які марноти світу матеріального; обидві дружини дорікають за це своїм чоловікам майже однаковими словами («*ми живемо гірше, ніж у деяких афінян живуть раби*» – Ксантиппа, «*ти ще ні на що не заробив*» – Нонна); і Сократ, і Віктор понад усе ставлять власне покликання, не випадковою є і паралель, що обидві родини харчуються яйцями (тут обігрується латинська максима «ab ovo» – «з яйця», яка натякає на те, що сутність речей для обох героїв набагато важливіша за форму, і саме через філософію Сократа наш сучасник прагне збагнути виклики сегментованої постмодерної доби); так само як Сократ не хоче продавати свій розум, Віктор не продає власний журналістський хист; у обох чоловіків-«невдах» (звісно, з позицій обивателя) є багаті і впливові друзі – в одному випадку це Крітон, у другому – Сандр. «Типологічно подібні й розв'язки реального та віртуального сюжетів: героям належить прийняти ранню смерть (Сократу – через несправедливий вирок, Вікторові – через загострення підступної хвороби), і передчасна офіра стає апофеозом їхнього життя і служіння..., але дзеркально протилежними є шляхи реального та віртуального персонажів драми до трагічної розв'язки» [1, с. 234–235].

Відмінностей в історіях обох головних персонажів не так вже і багато: хіба що Ксантиппа лишається вірною дружиною, бо навіть не уявляє, як би вона посміла «*торгувати своєю красою*», і підтримує Сократа у його останні дні, а Нонна зраджує Віктору і чекає на його смерть, аби успадкувати квартиру та інтелектуальні права на його твори. Вік обох героїв теж не тотожний – Сократові сімдесят, тож йому вже не страшно вмирати, і він у п'єсі добровільно кличе законників і п'є цикуту. Віктор же ще зовсім молодий, але смертельна хвороба лейкемія не дає йому шансів на життя. І хоча у фіналі п'єси Віктор поки лишається живим, проте і його фізичний та морально-психологічний стан, і те, що його персонаж Сократ п'є цикуту, теж спрацьовують на користь його швидкої прийдешньої смерті. Адже у постмодернізмі старіння – це поняття не вікове, а ментальне, воно визначається не прожитим часом, а розколотим світовідчуттям.

Обидва персонажі перетинаються в тому, що Віктор працює над п'єсою про Сократа, і сам матеріал пручається та виявляється для нього «*драматургічною головоломкою*». У п'єсі сцена постійно обертається, являючи нам то Афіни 399 року до н.е., то кімнату Віктора, де він розмірковує перед монітором.

«Цикуту для Сократа», на думку О. Бондаревої, «побудовано водночас і на засадах діахронічного паралелізму за принципом каталогізованих рубрик, і на семіотичній моделі біографії», для якої «з біографії-рецептора відбираються тільки події, що спрацьовують на беззаперечний символізм біографії-реципієнта. Семіотична біографія стає «структурою структур» (термін Г.Винокура), а відтак текст, в якому суміщені паралельні біографії з семіотичною, повинен сприйматись як явище високого ступеня складності» [1, с. 232].

Два наскрізних культурологічних інтертекстуальних коди, якими просякнута вся п'єса – це підступність політикуму та віртуальна реальність.

Хвороби демократичного суспільства або його сучасного симулякру, коли політики лише удають із себе прихильників демократичних чеснот, – це больова точка для Валерія Герасимчука. Ми пам'ятаємо, як на події Помаранчевої революції 2004 року він швидко відреагував п'єсою «Вибори біля панелі», яка так і не стала гарним драматургічним твором.

В одному з діалогів Сократа з Крітоном у драмі «Цикута для Сократа» згадується ганебна сторінка афінської демократії – «*справа десятьох афінських стратегів, які виграли морську битву при Аргінусах, але не змогли через бурю підібрати тіла убитих афінян*». Цей діалог засвідчує, що чи не головною вадою афінської демократії була тенденція засуджувати людей до фізичної страти за першим-ліпшим наклепом, незалежно від того, наскільки провина людини була доведеною і які саме обставини спричинили той чи інший особистий вибір. Так, у ситуації з афінськими стратегами зважений голос Сократа так і не зміг врятувати їх від фізичної страти, проте потім вже афіняни почули цей голос і посмертно реабілітували страчених.

На межі XX–XXI століть йдеться не стільки про фізичні страти, скільки про моральне нищення інакомислячих, особливо коли це відбувається у контексті передвиборчих політичних перегонів: «*всі наші кандидати доказують на виборах не те, чим вони кращі за своїх конкурентів, а те,*

чим їхні конкуренти гірші за них», – бідкається Віктор, абсолютно не уявляючи, як він за гроші на замовлення одного політичного кандидата міг би лити бруд на іншого. Парадоксальною вбачається змодельована драматургом ситуація, коли тотальна брехня стає своєрідною раковою пухлиною і нищить людину аналогічно фізичним раковим пухлинам.

Так, дружина Віктора Нонна, працюючи у штабі одного з провладних кандидатів, повністю деформує власне людське єство і не просто зраджує з багатієм своєму смертельно хворому чоловікові, але й зазіхає на чоловікове майно і творчий спадок («*на розлучення я подавати не стану – мені вигідніше залишитись вдовою і успадкувати всі авторські права на його твори. Після смерті драматургів ставлять охочіше – уяви, які будуть гонорари! І від такого відмовитись? Не така я дурна!..*»), оскільки брехня породжує тільки брехню, аморальність живиться виключно аморальністю.

Комп'ютер у п'єсі стає своєрідним персонажем-медіатором між культурами, епохами, світами і головними героями. «Розгортання тільки-но набраних Віктором на комп'ютері сторінок п'єси в автономне дійство провокує ситуацію «театру в театрі» як «біографії в біографії», адже віртуальний сімдесятирічний Сократ стає і моральним орієнтиром Віктора, і тим героєм, який має магічну владу над своїм автором, і людиною-текстом (не випадково цитуються його численні афоризми, закономірно варійований риторичний прийом сократичної іронії), він виступає каталізатором подій зовнішньої драми, яка розгортається у родині Віктора, і символічною проекцією самого Віктора, а також його протагоністом: він промовляє сентенції від власного імені як історичний персонаж і від імені свого автора як персонаж створеного ним тексту філософської драми, а в окремих епізодах виступає навіть як внутрішній голос Віктора» [1, с. 233]. Справді, «*комп'ютер старої модифікації, без захисного екрана*», за яким Віктор створює свої нонконформістські філософські драми, є тим віртуальним знаряддям, яке на очах у глядачів «перемикає» та обертає сцену. Тільки-но Віктор «випадає» з родинної реальності – сцена обертається, і на ній розігруються сторінки, які «зараз» створюються Віктором. У такій моделі п'єси важко сказати, який з текстів – античний чи побутовий – стає каталізатором створення іншого смислу: коли така функція належить античному прототексту (наприклад, сцена, де Ксантиппа приходить до Сократа у тюрму напередодні страти, архітектонічно передує сцені остаточного з'ясування стосунків між Віктором і Нонною, проте ніхто не візьметься стверджувати, що друга сцена – це реакція на першу, а перша – не результат прогностичного таланту Віктора-митця), то сакрально-героїчний модус суттєво секуляризується. А коли відбувається навпаки – то побутові дрібниці масштабуються до філософських узагальнень (наприклад, перша сцена, де у Віктора закрадається підозра, що Нонна вже встигла прочитати його рукопис, виводить Віктора на озвучення вже створеного діалогу Ксантиппи і Сократа, який завершується несамовитим танцем філософа).

О. Бондарева звернула увагу на те, що Віктор свідомо орієнтується на Сократове життєве кредо, тому «стає уособленням типової долі драматурга-«новохвилівця» – новатора і філософа, який відмовляється писати на замовлення автократичного режиму і обстоює власне право на служіння некон'юнктурному мистецтву», так само як Сократ – на служіння «істині». «У фрагментах про «авторські права» на посмертну спадщину драматурга... вгадується доля драматургічних творів одного з очільників «нової хвилі» в українській драматургії 80-х років XX століття Ярослава Стельмаха, не опублікованих за його життя і «закритих» для сьогоденних досліджень» [1, с. 234]. «Неформатність» Віктора як драматурга, який був яскравим «початківцем», про якого «*всі газети й журнали писали*», і «*міг зробити блискучу кар'єру*» на театральних теренах, у тексті маркується наступними репліками: «*Вони сподівались, що я почну їм всім прислужувати*», «*Плювали вони на мої філософські драми*», «*Мої п'єси замовчують*», «*Боже, який він ідіот… Ну хто йому це поставить*».

Сам матеріал п'єси вже наділений яскравою інтертекстуальною природою і балансує між історичними джерелами та авторською фантазією драматурга, що створює умови для оприявнення культурологічного інтертексту. «В. Герасимчук активно апелює до античного легендарного матеріалу, пов'язаного з життям Сократа, частково використовує діалоги Платона... для створення ефекту документальної достовірності інтерпретованих ним подій, але все-таки дає власну драматургічну версію перебігу останніх хвилин життя видатного філософа: він прибирає з передостанньої сцени передсмертну зустріч Сократа з друзями і родиною, його остаточні філософські сентенції про безсмертя душі та її долю у потойбіччі..., довільно інтерпретує місце страти та ступінь її сакральності (тюрма і прихована від сторон-

нього ока смерть Сократа за історичними джерелами, привселюдне дійство у п'єсі) та свідомо заміщає споглядальний модус Сократового передсмертя (філософське сприйняття необхідності) його активною, навіть імперативною позицією жаданого наближення смерті...», – зауважує О. Бондарева. Вона ж звертає увагу на близькість між філософією Сократа і сучасною драмою: «Довільно інтерпретуючи окремі колізії першотекстів, автор драми звертає увагу на діалогічність як основну властивість сократового методу, абсолютизує цю діалогічність, виводячи її з афінського класичного локусу на рівень міжепохального та міжжанрового діалогу античного Філософа та сучасного Драматурга. Таким чином письменник намагається урівняти в статусі діалогічну філософію з її очевидним драматизмом і драматургію, знекровлену без глибинної філософічності, створюючи новий синтетичний варіант «паралельних життєписів», у якому філософський першотекст плавко переходить у драматургічне дійство з піднесеним, жертовним, трагедійним фіналом-апофеозом, спільним для обох рівнобіжних сюжетних ліній» [1, с. 235].

Складність кодів п'єси «Цикута для Сократа» дозволяє драматургові «оперувати античною каталогізованою рубрикацію, досягти синкрисиса, та водночас читати знакову постать античної культури як текст і як семіотичну модель» [1, с. 232–233].

В інших аспектах античний інтертекст В. Герасимчук не вважає продуктивним, за винятком того, що у драмі «Андрей Шептицький» є алюзія на античну «нитку життя», якою людину наділяли Мойри, що відали долею: «*життя – це нить коротка і тонка / я знаю: в мене теж вона така*». Саме через таку метафору митрополит Андрей Шептицький осмислює свою прийдешню смерть, будучи вже тяжко хворим. «Постмодерністська свідомість, – наголошує Б. Іванюк, – засвоївши модерністський досвід відмови від лінеарного уявлення про час, претендує на трансісторичну всеприсутність, на вільне обживання будь-якого фрагменту світового життя, але завжди зберігає при цьому дистанційоване ставлення до будь-якого історичного хронотопу, тим самим зумовлює в людині відчуття «гостьової» присутності в ньому» [3, с. 92].

Висновки. На жанровому рівні досвід античності є для В. Герасимчука засадничим, оскільки кілька його п'єс засвоюють та на сучасному рівні трансформують уроки паралельних життєписів, уперше створених саме в античну добу. Без сумніву, В. Герасимчука цікавить не стільки антична образність та мотивіка, скільки структурно-семантичний потенціал античної жанрової системи, зокрема, «Паралельні біографії» Плутарха.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондарева О. Міф і драма у новітньому літературному контексті: поновлення структурного зв'язку через жанрове моделювання : монографія. Київ : Четверта хвиля, 2006. 512 с.

2. Гальчук О. Тексти по колу: пізнати Себе в Іншому : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 268 с.

3. Зорницький А. Драматургія та історико-культурний контекст : монографія / за наук. ред. О. С. Чиркова. Житомир, 2007. 242 с.

4. Ігнатенко М. Генезис сучасного художнього мислення : монографія. Київ : Наукова думка, 1986. 257 с.

UDC 378.016:811.111’243:316.77+81’233]004.031.42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.42

PRESENTATION METHOD AS A WAY OF FUTURE GRAPHIC DESIGNERS’ ENGLISH LANGUAGE COMPETENCE FORMATION

МЕТОД ПРЕЗЕНТАЦІЙ ЯК СПОСІБ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ГРАФІЧНИХ ДИЗАЙНЕРІВ

Melnyk N.M.,
orcid.org/0000-0002-8162-0951
Assistant at the Foreign Languages Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Rudnyanyn O.I.,
orcid.org/0000-0002-4456-5543
Candidate of Philological Sciences,
Assistant at the Foreign Languages Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

This article focuses on the importance of the English language competence formation among graphic designers by using the presentation method. The need for graphic designers to possess strong English language skills in order to succeed in an increasingly globalized industry is emphasized. The article explores the benefits of using presentations as a tool for developing language skills, and provides practical recommendations for incorporating this method into graphic design education. Overall, this article highlights the crucial role of English language competence in the field of graphic design and offers valuable insights for educators and professionals.

The article also provides practical recommendations for educators on how to implement the presentation method in their teaching practices. These recommendations include providing clear guidelines for presentations, offering feedback on language use and presentation skills, and encouraging students to collaborate and give constructive feedback to each other. The article is a valuable resource for anyone interested in innovative teaching methods for developing language skills in a professional context. The importance of providing clear guidelines for presentations, such as specifying the required length, content, and language level, as well as offering feedback on language use and presentation skills are also emphasized. It is suggested that the providing constructive feedback on students' presentations can help them improve their language skills and become more effective communicators in the field of graphic design. The article provides a detailed analysis of the process of teaching English using the presentation method, including preparation for the presentation, planning and structuring of the material, and the use of appropriate techniques and strategies, such as the use of images, graphs, tables, and other visual aids. Finally, it is suggested that the presentation method can be used in combination with other teaching methods, such as language drills and vocabulary exercises, to provide a well-rounded language learning experience for graphic design students.

Key words: English language competence, competence-based approach, future graphic designers, project method, learning process.

Ця стаття зосереджується на важливості розвитку компетенцій англійської мови серед графічних дизайнерів за допомогою методу презентації. Підкреслюється необхідність міцних знань англійської мови у графічному дизайні для успішної діяльності в дедалі більш глобалізованій індустрії. Стаття досліджує переваги використання презентацій як інструменту для розвитку мовних навичок та надає практичні рекомендації щодо впровадження цього методу у навчання графічного дизайну. У цілому, стаття підкреслює важливу роль компетенцій англійської мови у графічному дизайні та надає цінні підказки для освітян та фахівців.

У статті наведені практичні рекомендації для освітян щодо використання методу презентації у навчальному процесі. Серед них – чіткі вказівки для презентацій, надання зворотного зв'язку щодо використання мови та навичок презентації, стимулювання співпраці між студентами та надання їм конструктивного зворотного зв'язку. Стаття є цінним ресурсом для всіх, хто цікавиться інноваційними методами навчання для розвитку мовних навичок у професійному контексті. Також підкреслюється важливість надання чітких вказівок для презентацій, таких як вказівка на необхідну тривалість, зміст та рівень мови, а також надання конструктивного зворотного зв'язку щодо презентацій студентів для поліпшення їх мовних навичок та ефективнішої комунікації в галузі графічного дизайну. У статті детально аналізується процес викладання англійської мови за допомогою методу презентацій, включаючи в себе підготовку до презентації, планування та структурування матеріалу, використання відповідних технік та стратегій, таких як використання зображень, графіків, таблиць та інших візуальних засобів. Нарешті, у статті наголошується, що метод презентації може використовуватися в поєднанні з іншими методами навчання, такими як вправи на мову та лексику, для забезпечення комплексного досвіду вивчення мови для студентів графічного дизайну.

Ключові слова: англомовна компетентність, компетентнісний підхід, майбутні графічні дизайнери, метод проектів, навчальний процес.

Problem statement. A modern graphic designer must not only have knowledge of professional programs and technologies, but also be a creative, innovative and flexible person who can adapt to the world of rapidly changing technologies and trends, and an important factor in achieving success in a future career is a high level of English language competence. The problem with the graphic designers' English language competence formation is that most professional resources, technical literature, and software related to graphic design are available or presented in English. Therefore, in order to work effectively in this field, it is important to have a high level of English, namely, to understand technical terminology, to be able to read, edit and translate texts, and to communicate with colleagues and clients on a professional level. However, many graphic design students and professionals have an insufficient level of English, which can limit their opportunities in the labor market and hinder their career development.

Objective setting. The purpose of this study is to scientifically substantiate the competence-based approach to the future graphic designers' English language competence formation in higher educational establishments. The task is to reveal the main characteristics of future graphic design specialists' training.

Recent research and publications analysis. The introduction of the concept of "presentation method" in the educational process can be attributed to different authors and researchers. One of the first authors to study the use of presentations in education is Mary Kiley from the University of Maryland. She published a study in 1984 describing the use of presentations in education and their positive impact on student learning.

Later, a well-known author and lecturer in the field of communication at Harvard University, Guy Kawasaki, in his writings, actively promoted the use of presentations as a means of communication and the development of public speaking skills.

Many scientists and educators have studied the presentation method as a means of developing students' English language skills and professional skills. For example, educational psychologist S.K. Gorbenko studied the use of the presentation method as a means of activating students' cognitive processes. Studies have shown that the use of the presentation method increases students' attention and concentration, promotes critical thinking, and improves their English language proficiency.

An applied linguist M.A. Chyzhykova studied the use of the presentation method as a means of developing master's students' language competence. In addition, studies conducted by I.V. Yatsenko and O.M. Cherniak have found that the use of the presentation method in teaching English contributes to the development of communication skills, in particular, the ability to conduct a dialogue and discuss professional topics.

Today, the use of the presentation method is quite common in higher educational establishments and other areas of professional development. Researchers continue to study the effectiveness of its use and develop new methods and approaches to presentation training.

The focus of national methodologists has been on teaching English-language presentation to students of non-linguistic universities. Some methodologists, such as O.V. Popel (2015) for future engineers, N.K. Lyamzina (2015) for future economists and Y.O. Dyachkova (2015) for future lawyers, taught this topic. However, the lack of theoretical substantiation and practical development of the formation of the graphic designers' English language competence formation remained an urgent problem which determines our interest in this topic.

Main material presenting. At the present stage of higher education, the professional training of students of design specialties requires updating its structure, content, forms and methods through the use of a creative approach based on the fundamental principles of the theory of creativity and professional competence of future graphic design specialists. In addition, it is necessary to emphasize the formation of students' knowledge, skills and abilities in visual communication, the language of the graphic sign, as well as the psychology of perception of art objects. A graphic designer is a specialist who designs the object world and creates products necessary for human life. He has a variety of knowledge and is able to fully realize his ideas about the social needs of society in a particular material object. [4, p.8]

In the current context, design teaching at art and graphic design faculties is at a new stage of searching for directions and universal interpretive paradigms. Artistic and technical design is developing especially rapidly, focusing on the creation of graphic objects, development of corporate identity, logo, brand book, packaging design, etc. [2, p. 420].

It is noted that the structure of a graphic designer's readiness for professional activity includes methodological (humanistic, cultural, creative) and pedagogical (cognitive, operational, and personal) components, as well as a creative and competence approach with an integral characteristic. This approach promotes a multimodal perception of creative activity (visual, auditory, kinesthetic), helps

to express emotional and value attitudes towards polyartistic activity and its reflection, to master the methodology of research work, which allows for high-quality solution of creative tasks. The competency-based approach to teaching introduces a universal meta-level that integrates educational outcomes achieved not only through education, but also through social interaction in the interpersonal and institutional cultural context, which helps the individual to apply their abilities, knowledge, skills, attitudes and experience in practical activities. A.V. Khutorsky defines the competence-oriented approach as a method of arranging the educational process that focuses on enabling individuals to acquire a particular level of knowledge and experience. This acquisition should enable them to come to conclusions on various topics, express their thoughts convincingly, and behave adequately in a range of situations. [3, p. 58–64].

The English language competence is very important for graphic designers, especially if they work in an international environment. Some of the English language competency requirements for a graphic designer may include:

Understanding of terminology: A graphic designer should have an understanding of the professional terminology used in the design industry and be able to use these terms in their work.

Communication skills: A graphic designer must have good communication skills in English to communicate effectively with colleagues, clients, and other design professionals.

Reading and writing: A graphic designer must be able to read and understand English-language instructions, resources, and materials that relate to their work. They must also have the ability to write professional emails and other documents in English.

Cultural differences understanding: A graphic designer should have an understanding of cultural differences and be able to adapt their designs to different international markets and audiences.

Professional visualization: A graphic designer must have the ability to professionally visualize their ideas and designs in English, including creating mock-ups, presentations, and other materials.

Preparation for presentations: A graphic designer must have the ability to prepare effectively for presentations of their designs in English, including the ability to understand and use professional vocabulary and terminology, and communicate effectively with the audience.

Self-education: A graphic designer should be prepared to constantly improve their English language skills, as they are key to their professional success. Various resources can be used for this purpose, such as online courses, textbooks, and other materials.

Students can create presentations describing their creative processes and results to demonstrate their abilities and skills in graphic design. They can also create presentations describing the process of creating a particular design, including the choice of colors, fonts, and other elements.

The presentation method can help students learn how to use various software tools and technologies used in graphic design, such as Adobe Photoshop, Illustrator, Adobe Creative Suite, Sketch, Figma, and InDesign. They can add graphic elements, photos, and other visuals to their presentations, which can enhance their look and grab the audience's attention.

In addition, the presentation method can be used as a means of assessing students' graphic design skills. The instructor can evaluate students using criteria such as creativity and effectiveness of design, use of colors and other visual elements, and ability to present their ideas.

One of the main advantages of the presentation method is that it can be used both in the auditorium and at home, allowing students to learn and improve their graphic design and English skills at their own convenience. To maximize the effect of using the presentation method in the learning process, university teachers can assign students to prepare a presentation on a specific topic, ask them to develop a concept for the presentation, and select appropriate graphic materials. In addition, instructors can provide students with feedback and recommendations on how to improve their presentations. In most cases, graphic designers have to present their projects to clients or colleagues, so having good presentation and communication skills in English is very important. The presentation method can help students develop their culture of interaction with people from other countries and cultures. If students prepare presentations in English about their own culture or other cultures, they have the opportunity to learn more about other cultures and interact with people from different countries, which will contribute to their development as a global citizen.

In addition, the presentation method can help students develop the skills of finding, analyzing, and organizing information, which are essential for working in the field of graphic design. When preparing a presentation, students need to collect and organize the necessary information, select the most important and interesting facts and present them in a logical and understandable way. This contributes to the development of their skills in working with information and increases their efficiency in this

area. The presentation method can help to develop students' creativity and originality. When preparing a presentation, students have to come up with interesting and non-standard ways to present information, which helps to develop their creativity and imagination. In addition, the presentation method can help students discover new opportunities and ideas that can be useful for their future careers in graphic design.

The importance of the presentation method in the developing graphic design students' English language competence cannot be underestimated, teachers can use it in various aspects of the learning process. For example, in the course of teaching English for graphic designers, a teacher can ask students to make presentations on various topics related to graphic design, and discuss and analyze students' presentations to improve their communication skills in English. The presentation method can also be used in practical tasks related to graphic design, for example, when designing logos, advertising banners, websites, etc. Students can present their projects in English, which will help them practice using graphic design terminology and develop their communication skills in English.

To successfully use the presentation method in the auditorium, university teachers can use different approaches and strategies. For example, they can assign students to prepare a presentation in advance so that they have enough time to prepare and research the topic. In addition, university teachers can give students samples of good presentations to analyze and study, or provide training to develop presentation and public speaking skills.

Interaction between students during presentations is also important. University teachers can ask students to work in groups and present joint projects, which will allow them to learn teamwork and develop teamwork skills. Feedback after the presentation is also important, allowing students to receive constructive criticism and advice on how to improve their presentation and communication skills in English.

The presentation method can be used to teach technical vocabulary and grammar in English. When preparing for a presentation, students have the opportunity to learn new technical terms that they need to develop their project. Using new vocabulary and grammatical structures in the context of a presentation can help strengthen grammar skills and improve English language proficiency.

It is also important to increase students' motivation to learn English through the use of the presentation method. Scientists consider motives as an internal driving force that ensures an individual's interest in activities and activates their efforts in a particular direction [5, p. 401]. L. Podolyak [3, p. 163] believes that it is necessary to exert systematic and purposeful influence on the process of forming positive motivation towards academic activities in students, which determines their further professionally-oriented behavior. Students may be interested in developing their own project and presenting it in English, which can encourage them to actively learn the language and achieve success in this area.

In general, the use of the presentation method in the educational process to develop future graphic designers' English language competence can be an effective way to achieve practical results and achieve the goal of learning English.

Another advantage of the presentation method is the ability to develop students' communication skills. When preparing for a presentation, students learn to create logical and understandable sequences of statements, argue their thoughts and ideas, and interact with the audience. In preparation for a presentation, students have the opportunity to develop their own ideas and concepts, which can stimulate their creativity. In addition, by analyzing and discussing other presentations, students can develop. Since graphic design is an international profession where knowledge of English is essential, the presentation method can be an important element of English language learning for future graphic designers. Using this method can help students learn and consolidate English grammar, vocabulary, and pronunciation, as well as feel more confident in communicating in English.

Using this method will help students develop key skills necessary for successful professional activities in the future, such as communication skills, critical thinking, creativity and independence.

All of these approaches help students develop communication skills in English and use them in practical tasks related to graphic design. This, in turn, helps students to be competitive in the labor market and get a high-paying job in the graphic design industry.

Conclusions. In conclusion, this study highlights the crucial role of English language competence in the field of graphic design and emphasizes the need for graphic designers to possess strong language skills in order to succeed in an increasingly globalized industry. The study has shown that using the presentation method can be an effective tool for developing English language competence among graphic designers. The practical recommendations provided in the article can be used by educators and professionals to incorporate this method into graphic

design education. By developing English language competence through the presentation method, graphic designers can enhance their professional skills and improve their chances of success in the competitive global market. **The prospects for further research** are seen in considering the ways to use the presentation method in teaching professional communication in English.

REFERENCES:

1. Компетнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. *Бібліотека з освітньої політики* / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К. І. С., 2004. 112 с.

2. Паньок Т. В. Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія. Харків: *«Оперативна поліграфія» ФОП Здоровий Я. А.*, 2016. 660 с.

3. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів. К.: *ТОВ "Філ-студія",* 2006. 320 с.

4. Прусак В.Ф. Науково-педагогічні засади підготовки дизайнерів у вищих навчальних закладах України. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Київ-Вінниця: *ДОВ "Вінниця"*, 2006. С. 450–453.

5. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи:навч. посіб..: реком. МОН України для студентів магістратури вищих навчальних закладів непедагогічного профілю. Херсон, 2011. 608 с.

6. Хуторський, А. В. Ключові компетенції як компонент особистісно-орієнтованої парадигми. Народна освіта. 2003. № 2. С. 58–64.

РОЗДІЛ 9
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЇ

УДК 811.111’37’42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.43

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ У ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

THEORY AND PRACTICE OF TRANSLATION IN THE FIELD OF INTERNATIONAL LAW

Строченко Л.В.,
https://orcid.org/0000-0003-3619-3484
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

Томчаковська Ю.О.,
https://orcid.org/0000-0003-0117-2704
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

Томчаковський О.Г.,
https://orcid.org/0000-0001-6586-8095
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена висвітленню основних аспектів теорії та практики перекладу у галузі міжнародного права. У галузі міжнародного права точність і вірність перекладу мають вирішальне значення. Перекладачі, які працюють у сфері міжнародного права, повинні ретельно вивчати юридичний контекст, в якому використовуються спеціальні терміни і вирази. Це включає розуміння правових систем, термінології та принципів міжнародного права. Крім цього, перекладачі мають враховувати культурні особливості та відмінності між різними правовими системами, а саме – розуміння культурних концепцій, норм і цінностей, які можуть вплинути на правові документи та їх переклад. Основні аспекти перекладу з позицій міжкультурної комунікації включають культурну компетенцію, контекстуальне розуміння, адаптацію та локалізацію, переклад культурних концепцій, врахування аудиторії. Міжнародне право має свій специфічний стиль та формальність. Перекладачі повинні дотримуватися цих стандартів у своєму перекладі, щоб забезпечити його відповідність міжнародним правовим нормам. Переклад у сфері міжнародного права вимагає від перекладача глибоких знань юридичної термінології, точності і вірність перекладу, розуміння контексту і культурних особливостей, а також збереження стилю і формальності міжнародного права. Включення дисципліни "Теорія та практика перекладу" в освітні програми з міжнародного права допомагає здобувачам вищої освіти розвинути необхідні навички для виконання якісного перекладу правових текстів та забезпечення точності і якості перекладу. Вивчення теорії та практики перекладу також сприяє збільшенню доступності міжнародного права, розвитку міжкультурної компетенції та покращенню комунікації та співпраці між різними країнами та культурами. Засвоєння дисципліни "Теорія та практика перекладу" є необхідним для здобувачів вищої освіти, які планують працювати у галузі міжнародного права та займатися перекладом правових текстів.

Ключові слова: теорія та практика перекладу, міжнародне право, термінологія, міжкультурна комунікація.

The article is devoted to highlighting the main aspects of the theory and practice of translation in the field of international law. In the field of international law, the accuracy of translation is of crucial importance. Translators working in the field of international law must carefully study the legal context in which special terms and expressions are used. This includes an understanding of legal systems, terminology and principles of international law. In addition, translators must take into account cultural characteristics and differences between different legal systems, namely, understanding cultural concepts, norms and values that may affect legal documents and their translation. Key aspects of translation from an intercultural communication perspective include cultural competence, contextual understanding, adaptation and localiza-

tion, translation of cultural concepts, and audience consideration. International law has its own specific style and formality. Translators must adhere to these standards in their translation to ensure that it complies with international legal norms. Translation in the field of international law requires the translator to have deep knowledge of legal terminology, accuracy and fidelity of the translation, understanding of the context and cultural features, as well as preservation of the style and formality of international law. The inclusion of the discipline "Theory and practice of translation" in educational programs in international law helps students develop the necessary skills to perform high-quality translation of legal texts and ensure the accuracy and quality of the translation. Studying the theory and practice of translation also contributes to increasing the accessibility of international law, developing intercultural competence, and improving communication and cooperation between different countries and cultures. Mastering the discipline "Theory and practice of translation" is necessary for students who plan to work in the field of international law and translate legal texts.

Key words: theory and practice of translation, international law, terminology, intercultural communication.

Постановка проблеми. Активний розвиток міжнародних відносин у сучасному світі робить зараз особливо актуальною проблему двох предметних галузей знань: лінгвістичної та професійної. Велика увага до питань перекладу професійно орієнтованих текстів та літератури за профільним спрямуванням зростає у зв'язку з розвитком нових засобів комунікації та інформаційних технологій, міжнародного співробітництва з іншими країнами з різних питань, а також академічної та професійної мобільності випускників вищих навчальних закладів. Будь-якому сучасному фахівцю, щоб бути конкурентоспроможним на сучасному ринку праці, потрібно бути готовим до здійснення професійної комунікації зі своїми майбутніми іноземними колегами. Це є необхідністю для здійснення взаємодії і на міжнародному рівні у галузі міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми взаємодії мови та культури, свідомості особистості носія – одне із найважливіших напрямів лінгвістики на сучасному етапі. Теоретичні та прикладні аспекти перекладу часто розглядаються через призму теорії міжкультурної комунікації, оскільки саме переклад відіграє важливу роль у сприянні ефективній і зрозумілій комунікації між представниками різних культур [2; 3].

Переклад з позицій міжкультурної комунікації включає розуміння та врахування культурних особливостей та контексту мови-джерела та мови-цілі. Основні аспекти перекладу з позицій міжкультурної комунікації включають культурну компетенцію (перекладач повинен мати глибоке розуміння культур обох мов, з яких він перекладає, включаючи вірування, цінності, звичаї, соціальні норми та історичний контекст, що допомагає перекладачу враховувати культурні нюанси та забезпечувати відповідність перекладу); контекстуальне розуміння (перекладач повинен розуміти контекст, в якому використовується текст, включаючи правові, історичні, соціальні та культурні фактори, що допомагає встановити точне значення термінів та виразів); адаптацію та локалізацію (перекладач повинен бути гнучким у використанні мови-цілі, щоб забезпечити зрозумілість та прийняття тексту в новій культурі; цей аспект може включати використання інших термінів, виразів або прикладів, які відповідають культурним нормам та вимогам мови-цілі); переклад культурних концепцій (так, деякі культурні концепції можуть бути складними для перекладу, оскільки вони можуть не мати точного еквівалента в іншій мові, тож перекладач повинен знайти спосіб передачі цих концепцій, зберігаючи їхню сутність та значення); врахування аудиторії (перекладач повинен враховувати аудиторію, для якої призначений переклад, та її культурні особливості) [4].

Постановка завдання. *Мета статті* полягає у висвітленні основних аспектів теорії та практики перекладу у галузі міжнародного права.

Виклад основного матеріалу. Теорія і практика перекладу з англійської мови у галузі міжнародного права є важливим аспектом комунікації інформації між різними юрисдикціями та культурами. Перекладачі, що спеціалізуються на перекладі у галузі міжнародного права, повинні мати не тільки вміння вивчати та розуміти правові терміни, але й розбиратися в контексті, де вони використовуються. Традиційно виокремлюємо два основних різновиди перекладу: навчальний, який безпосередньо пов'язаний з розшифровкою іншомовного тексту з метою його розуміння в процесі вивчення іноземної мови (дозволяє осягнути основи іноземної мови, методи та техніку перекладу, поглибити знання в мові); та професійний переклад, який є особливою мовною діяльністю, яка орієнтована на відтворення оригіналу іншою мовою. Така діяльність потребує спеціальної підготовки, навичок та вміння. Вона передбачає досконале володіння іноземною та рідною мовою, знання не тільки своєї, а й іншомовної культури.

Перекладачі повинні враховувати контекст та культурні особливості, щоб забезпечити точність та відповідність перекладу. Це включає розуміння правових, історичних, соціальних та культурних факторів, які впливають на текст [1]. Такі аспекти

перекладу як еквівалентність та адаптація є надзвичайно важливими. Перекладачі повинні знаходити еквівалентні терміни та вирази, що відповідають змісту та інтенції оригіналу. Водночас вони повинні бути гнучкими та адаптуватися до культурних відмінностей, щоб забезпечити зрозумілість та прийняття тексту. У міжнародному праві, де точність та однозначність є важливими, перекладач повинен знати правові системи та термінологію, щоб забезпечити відповідність перекладу задуму автора і збереження точності інформації.

Практичний аспект перекладу в галузі міжнародного права полягає в застосуванні теоретичних знань до реальних ситуацій перекладу. Перекладачі повинні виявляти гнучкість та адаптуватися до вимог різних правових систем, культурних особливостей та вимог юридичних текстів, які вони перекладають.

Під час перекладу в галузі міжнародного права важливо враховувати такі аспекти, як точність, зрозумілість, збереження нюансів та ефективність комунікації. Перекладачі повинні бути вдосконалені в інтерпретації правових термінів та контексту, у якому вони використовуються, а також вміти ефективно передавати інформацію.

Усі ці аспекти теорії і практики перекладу в галузі міжнародного права сприяють забезпеченню точності, зрозумілості та відповідності перекладу юридичних текстів, що має велике значення для ефективного спілкування та розуміння міжнародного права.

У галузі міжнародного права, є кілька теоретичних питань, які є особливо актуальними для перекладу, а саме:

Еквівалентність термінів. Перекладачі повинні визначити, як знайти або створити еквівалентні терміни в мовах-джерелах та мовах-цілях, забезпечуючи, що правові поняття та поняття зберігають свою точність і значення.

Культурні особливості. Перекладачі повинні враховувати культурні різниці між різними юрисдикціями та країнами, щоб відтворити значення та контекст правових текстів.

Специфіка міжнародного права. Міжнародне право має свої унікальні поняття, терміни та концепції, які можуть бути складними для перекладу. Перекладачі повинні мати глибокі знання про міжнародне право, щоб забезпечити точність та відповідність перекладу.

Юридична точність. Важливо, щоб переклади були юридично точними та відповідали правовим вимогам. Перекладачі повинні бути ознайомлені з правовими системами та стандартами міжнародного права.

Юридичний стиль. Переклади в міжнародному праві повинні відповідати юридичному стилю та формату, що використовуються в даній галузі. Саме тому перекладачі повинні мати досвід у перекладі юридичних текстів та розуміння юридичних термінів.

Ці питання відображають важливість точності, відповідності та ефективності перекладу в галузі міжнародного права. Перекладачі мають ураховувати ці аспекти, щоб забезпечити якісний переклад правових текстів та сприяти ефективному спілкуванню

Вивчення та розуміння специфічної термінології, яка використовується в юридичній галузі, включає знання основних понять, правових термінів та їх правильне використання. Ознайомлення з різними джерелами права, такими як закони, угоди, судові рішення, міжнародні конвенції та інші юридичні документи допомагає зрозуміти контекст та застосування юридичних термінів. Закони є основним джерелом права і встановлюють правила та норми, які регулюють поведінку людей та взаємовідносини в суспільстві. Ознайомлення з законами допомагає перекладачам розуміти юридичну термінологію та правові поняття, які використовуються в різних правових системах. Угоди є юридичними документами, які встановлюють права та обов'язки сторін у контрактах, торговельних угодах, договорах про співробітництво та інших сферах. Ознайомлення з угодами допомагає перекладачам розуміти специфічну термінологію та правові умови, що використовуються в таких документах. Судові рішення є результатом розгляду справ судом і встановлюють правові прецеденти та інтерпретації закону. Ознайомлення з судовими рішеннями допомагає перекладачам розуміти правові прецеденти та стандарти, які використовуються судами при вирішенні подібних справ. Міжнародні конвенції є угодами між державами або організаціями, які встановлюють правила та стандарти, які мають бути виконані учасниками. Ознайомлення з міжнародними конвенціями допомагає перекладачам розуміти міжнародну правову систему та специфічну термінологію, яка використовується в таких документах.

Ще одним із важливих аспектів є вивчення різних систем права, таких як континентальна європейська система, англосаксонська система, ісламське право та інші. Кожна система має свою особливу термінологію та правові принципи.

Розуміння правил синтаксису та граматики, які застосовуються в юридичному письмі, допомагає вірно та зрозуміло використовувати юридичні

терміни у контексті, зокрема, вживання формальних зворотів: "In accordance with" (відповідно до), "Hereby" (цим), "Notwithstanding" (незважаючи на), "Pursuant to" (відповідно до); використання канцелярської англійської: "Heretofore" (раніше), "Hereinafter" (далі), "Whereby" (через що), "In witness whereof" (у свідоцтво чого); вживання специфічних термінів: "Defendant" (відповідач), "Plaintiff" (позивач), "Liability" (відповідальність), "Breach of contract" (порушення контракту); використання пасивного стану: "The contract shall be signed by both parties" (Контракт буде підписаний обома сторонами), "The property was damaged during the fire" (Майно було пошкоджено під час пожежі) ; використання формальних мовних конструкцій: "In the event that" (у випадку якщо), "Notwithstanding the foregoing" (незважаючи на вищевикладене), "In witness whereof, the parties have executed this agreement" (На свідоцтво чого сторони підписали цю угоду).

Розуміння, як правові терміни застосовуються на практиці та в різних юридичних контекстах може включати вивчення судових рішень, правових прецедентів та практик, пов'язаних з використанням юридичних термінів.

Існує кілька способів перекладу юридичних термінів, залежно від контексту та потреб перекладу. Так, дослівний переклад передбачає переклад терміну без зміни його форми або значення. Він використовується в тих випадках, коли термін має точний еквівалент у мові-цілі. Калькування полягає у створенні нового терміну, що базується на структурі або формі терміну в мові-джерелі. Цей спосіб може бути корисним, коли немає точного еквівалента терміну у мові-цілі. Перефразування використовується для передачі значення терміну шляхом використання іншого слова або виразу з близьким значенням у мові-цілі. Це може бути корисно, коли точний еквівалент терміну недоступний. Пояснення використовується для надання додаткової інформації або контексту, щоб краще зрозуміти значення терміну. Це може бути корисно, коли термін має унікальне значення в мові-джерелі. Вибір аналогічного терміну використовується для знаходження терміну, що має схоже значення або функцію в мові-цілі. Це може бути корисно, коли точний еквівалент недоступний, але є схожий термін, який можна використати. Вибір способу перекладу залежить від контексту, потреб перекладу та особливостей мови-джерела та мови-цілі. Ось декілька прикладів різних типів перекладу англійських юридичних термінів українською мовою:

1. Прямий переклад:
– "Contract" (угода)
– "Law" (закон)
– "Judgment" (судове рішення)
– "Tort" (правопорушення)
2. Калькування:
– "Power of attorney" (довіреність)
– "Intellectual property" (інтелектуальна власність)
– "Force majeure" (форс-мажор)
– "Due diligence" (додаткова перевірка)
3. Термін з аналогічним значенням:
– "Lien" (заставне право)
– "Default" (невиконання зобов'язань)
– "Injunction" (заборона)
– "Jurisdiction" (юрисдикція)
4. Адаптація:
– "Amicus curiae" (позивач третьої сторони)
– "Habeas corpus" (процес виправлення)
– "Pro bono" (безоплатна допомога)
– "Prima facie" (на перший погляд).

Насамкінець хочеться відзначити, що перекладений юридичний текст має бути достовірним, адекватним, адаптованим. Будь-яка неточність при перекладі такого роду текстів може призвести до неоднозначних наслідків. В одних випадках припущена помилка пройде непоміченою, в інших може стати причиною неправильного трактування документа і надалі вилитися в тривалі судові позови. Для грамотного перекладу документів будь-який спеціаліст повинен мати знання про особливості офіційно-ділового стилю, а також мати великі фонові знання у відповідній сфері діяльності. Оскільки юридичний переклад вважається одним із найбільш складних видів перекладу на сьогоднішній день, він не може бути здійснений коректно без спеціальних знань у галузі права, чинного законодавства, конкретного виду правовідносин, спеціальної лексики, особливостей використання юридичної термінології у конкретному контексті.

Саме тому включення дисципліни «Теорія та практика перекладу» в освітні програми з міжнародного права має велику важливість. Міжнародне право вимагає точного та чіткого висловлювання. Неправильний переклад може призвести до непорозумінь, помилок та неправильного тлумачення правових документів. Вивчення теорії та практики перекладу допомагає студентам розвинути навички, необхідні для виконання якісного перекладу правових текстів. Міжнародне право є глобальним явищем, і його текстові матеріали часто написані англійською мовою. Включення дисципліни перекладу дозволяє студентам розуміти

та перекладати ці тексти, що робить міжнародне право більш доступним для широкої аудиторії.

Вивчення теорії та практики перекладу розширює розуміння міжкультурних різниць та сприяє розвитку міжкультурної компетенції студентів. Це дозволяє їм краще розуміти та адаптуватися до різних правових систем та культурних особливостей. Здатність перекладу правових текстів є важливою умовою для ефективної комунікації та співпраці між різними країнами та культурами. Вивчення дисципліни перекладу допомагає студентам вдосконалювати свої навички у цій сфері та сприяє покращенню міжнародної співпраці.

Висновки. У галузі міжнародного права точність і вірність перекладу мають вирішальне значення. Навіть невеликі недоліки чи неточності можуть призвести до неправильного тлумачення правових документів і порушення правових принципів. Перекладачі, які працюють у сфері міжнародного права, повинні ретельно вивчати юридичний контекст, в якому використовуються спеціальні терміни і вирази. Це включає розуміння правових систем, термінології та принципів міжнародного права. Крім цього, перекладачі мають враховувати культурні особливості та відмінності між різними правовими системами, а саме – розуміння культурних концепцій, норм і цінностей, які можуть вплинути на правові документи та їх переклад. Міжнародне право має свій специфічний стиль та формальність. Перекладачі повинні дотримуватися цих стандартів у своєму перекладі, щоб забезпечити його відповідність міжнародним правовим нормам.

Узагальнюючи, зазначимо, що переклад у сфері міжнародного права вимагає від перекладача глибоких знань юридичної термінології, точності і вірність перекладу, розуміння контексту і культурних особливостей, а також збереження стилю і формальності міжнародного права. Ці особливості важливі для забезпечення якісного перекладу правових документів у міжнародному праві. Дисципліна «Теорія та практика перекладу» має надзвичайну важливість у галузі міжнародного права. Включення цієї дисципліни в освітні програми з міжнародного права допомагає здобувачам вищої освіти розвинути необхідні навички для виконання якісного перекладу правових текстів та забезпечення точності і якості перекладу. Вивчення теорії та практики перекладу також сприяє збільшенню доступності міжнародного права, розвитку міжкультурної компетенції та покращенню комунікації та співпраці між різними країнами та культурами. Важливо враховувати контекст та ціль перекладу для вибору найточнішого варіанту перекладу англійських юридичних термінів українською мовою. Засвоєння дисципліни «Теорія та практика перекладу» є необхідним для здобувачів вищої освіти, які планують працювати у галузі міжнародного права та займатися перекладом правових текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця: Нова Книга, 2003. 448 с.

2. Ткачівська М.Р., Щерба Р. Переклад крізь призму міжкультурної комунікації (на прикладі українського перекладу роману Ґранаха “Da geht ein Mensch”). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2022. № 57. С. 202–207. https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.57.47

3. Штепуляк О.С. Міжкультурні аспекти перекладу та їх роль у фаховій підготовці майбутніх перекладачів. *Молодий вчений*. 2016. № 4.1. С. 110–113.

4. Translation. History. Culture : a sourcebook / [translated and edited by] André Lefevere. General editors : Susan Bassnett and André Lefevere. London ; New York : Routledge, 2003. 182 p.

УДК 821.531
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.44

АЛЮЗІЯ ЯК ХУДОЖНІЙ ЗАСІБ В ЕВОЛЮЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ КОРЕЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX-ГО СТОЛІТТЯ НА ПРИКЛАДІ ПОЕЗІЇ КІМ СОВОЛЯ

ALLUSION AS AN ARTISTIC DEVICE IN THE EVOLUTIONARY PROCESS OF KOREAN POETRY BASED ON KIM SOWOL'S POETRY IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

Андріанов Д.В.,
https://orcid.org/0000-0003-1295-2132
асистент кафедри мов і літератур Далекого Сходу
та Південно-Східної Азії
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Ця стаття присвячена вивченню ролі алюзії як художнього засобу в еволюційному процесі корейської поезії першої половини XX-го століття. Дослідження акцентує увагу на важливості алюзій в поезії того періоду та їхньому впливі на розвиток літературних течій. Стаття розглядає зміни у використанні алюзій в корейській поезії під час японської колонізації та їхній вплив на художній вираз та поетичну мову творів. Саме через цей історичний контекст алюзія стала інструментом для вираження національної ідентичності та спротиву. Поети використовували алюзії, щоб нагадати читачам про корейську спадщину та культурну спадщину, які були під загрозою.

Стаття аналізує конкретні вірші цих поетів і відстежує, як алюзії в них еволюціонували протягом часу. Вона також досліджує вплив політичних та соціальних факторів на вибір алюзій та їхню роль у виразі поетичних ідей. Автор аналізує алюзії, використані в творах такого видатного корейського поета як Кім Соволь, та розглядає їхню роль у передачі соціокультурних контекстів епохи. Він був видатним поетом того часу і залишив помітний слід у корейській літературі. Але важливо враховувати, що всі поети, які творили під час японської колонізації, коли корейська культура та мова були пригнічені. Серед питань, піднятих у статті, є пошук ідентичності корейської поезії в умовах іноземного панування, вплив політичних та соціальних факторів на художній вираз, а також взаємозв'язок між алюзією та національними символами. Дослідник проводить аналіз та систематизацію алюзій в обраних віршах, відстежує їхні еволюційні зміни та історичні зв'язки. Використовуючи методи філологічного аналізу та літературознавчого дослідження, стаття розкриває тонку майстерність поетів у використанні алюзій для виразу своїх почуттів та ідеологічних переконань. Висновки статті вказують на значущість алюзії як засобу для вираження національної ідеї ідентичності, та відзначають роль поетів у збереженні та розвитку корейської поетичної традиції в умовах впливу інших культур. Ця робота спрямована на розширення знань у галузі корейської літератури та поглиблення розуміння її еволюційних процесів під час складного історичного контексту. Ця стаття робить важливий внесок у вивченні корейської поезії і її еволюції в умовах японської колонізації, допомагаючи краще розуміти значення алюзій у художній творчості того періоду.

Ключові слова: алюзія, Корея, модернізм, корейська поезія, еволюційні процеси, японська колонізація, художній засіб, націоналізм, національний характер, література.

This article is devoted to the study of the role of allusion as an artistic device in the evolutionary process of Korean poetry in the first half of the 20th century. The study focuses on the importance of allusions in the poetry of that period and their influence on the development of literary currents. The article examines changes in the use of allusions in Korean poetry during Japanese colonization and their influence on the artistic expression and poetic language of the works. It is through this historical context that the allusion became a tool for expressing national identity and resistance. Poets used allusions to remind readers of Korean heritage and cultural heritage that were under threat.

The article analyzes specific poems of these poets and traces how the allusions in them have evolved over time. It also explores the influence of political and social factors on the choice of allusions and their role in the expression of poetic ideas. The author analyzes the allusions used in the works of such a prominent Korean poet as Kim Sowol and examines their role in conveying the socio-cultural contexts of the era. He was an outstanding poet of the time and left a noticeable mark on Korean literature. But it is important to consider that all poets who wrote during Japanese colonization, when Korean culture and language were suppressed. Among the questions raised in the article are the search for the identity of Korean poetry under foreign rule, the influence of political and social factors on artistic expression, as well as the relationship between allusion and national symbols. The researcher analyzes and systematizes allusions in selected poems, tracks their evolutionary changes and historical connections. Using the methods of philological analysis and literary research, the article reveals the fine skill of poets in using allusions to express their feelings and ideological beliefs. The conclusions of the article indicate the importance of allusion as a means of expressing the national idea of identity, and note the role of poets in the preservation and development of the Korean poetic tradition under the influence of other cultures. This work is aimed at expanding knowledge in the field of Korean literature and deepening the understanding of its evolutionary processes during a complex historical context. This article makes an important contribution to the study of

Korean poetry and its evolution under the conditions of Japanese colonization, helping to better understand the meaning of allusions in the artistic creativity of that period.

Key words: allusion, Korea, modernism, Korean poetry, evolutionary processes, Japanese colonization, artistic device, nationalism, national character, literature.

Постановка проблеми. Алюзія, як художній засіб, завжди відігравала важливу роль у розвитку поетичного мистецтва. Вона дозволяє поетам використовувати відомі образи, події або поетичні традиції для створення нових шедеврів. В контексті корейської поезії першої половини XX століття алюзія набуває особливого значення через складний історичний контекст, пов'язаний з японською колонізацією. Питання використання алюзії як художнього засобу в корейській поезії першої половини XX-го століття є актуальними, оскільки вони допомагають краще зрозуміти еволюцію поетичного мистецтва в умовах складного історичного контексту. Японська колонізація Кореї залишила великий слід у суспільстві, включаючи культурну сферу. Поезія стала засобом вираження національної ідентичності та спротиву. Тому дослідження використання алюзій у творчості видатних поетів того часу має велике значення для розуміння корейської літературної спадщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження корейської поезії під час японської колонізації акцентують увагу на важливості використання алюзій як художнього засобу. Публікації таких авторів, як Пітер Лі (англ. Peter H. Lee) та Кім Ючан (англ. Kim U Chang), розкривають, як поети використовували алюзії для вираження своєї національної ідентичності та спротиву японській колонізації. Дослідники, такі як Чан Чонва (англ. Chung Chongwha) та Кім Юншік (кор. 김윤식), досліджують еволюцію поетичних засобів у корейській поезії під час японської колонізації. Вони наголошують на тому, що алюзії стали важливим елементом поетичного мистецтва, що дозволило поетам виразити свої почуття та думки у складних умовах політичного тиску. Останні дослідження, проведені сучасними дослідниками складно знайти, тому ми бажаємо популяризувати наукові роботи, що концентруються на ролі алюзій у творчості конкретних поетів, таких як Хан Йонун, Кім Соволь та Лі Санхва. Вони аналізують, як алюзії допомогли цим поетам виразити свою індивідуальну та колективну ідентичність. Аналіз останніх досліджень та публікацій підкреслює актуальність дослідження використання алюзій у корейській поезії під час японської колонізації. Вони підтверджують важливість алюзій як художнього засобу для виразу національної ідентичності, спротиву та розвитку поетичного мистецтва. Однак багато питань залишаються невирішеними, і ця стаття спрямована на їхнє вирішення.

Метою цієї **статті** є проаналізувати використання алюзій в поезії Хан Йонуна, Кім Соволя та Лі Санхва та визначити їхню роль у розвитку поетичного мистецтва під час японської колонізації. Серед основних завдань дослідження:

• Визначити, які алюзії використовували ці поети у своїх віршах та які образи та події вони підсвічували.

• Простежити, як алюзії еволюціонували в поезії цих авторів протягом періоду японської колонізації.

• Визначити вплив політичних та соціокультурних чинників на вибір алюзій у поезії. виокремити та класифікувати метафору як художній засіб у корейській поезії для розуміння еволюції літературного процесу.

Виклад основного матеріалу. Алюзія – це літературний або мовний прийом, що полягає в використанні посилання на відомий літературний, історичний, музичний, релігійний або інший культурний об'єкт, персонажа чи подію з метою надати тексту додаткового значення або викликати асоціації у читача чи слухача. Алюзії дозволяють письменнику або поету використовувати вже існуючі концепти, символи або образи для підсилення виразності свого твору або для створення певного підтексту. Цей засіб базується на припущенні, що читач або слухач розуміє заздалегідь відому алюзію і може співставити її з контекстом нового тексту. Алюзії додають тексту глибину та багатогранність, роблячи його більш насиченим і цікавим для аудиторії.

Основні аспекти алюзії:

1) Спільні культурні посилання: Алюзія може використовувати спільні в культурі посилання, які читач чи слухач може впізнати. Це робить текст більш доступним для аудиторії.

2) Підсилення емоційного відгуку: Алюзії можуть викликати емоційний відгук у читача, особливо якщо вони пов'язані зі спільно відомими образами чи подіями.

3) Створення асоціацій: Використання алюзій дозволяє створювати асоціації з вже існуючими образами, які допомагають читачеві краще розуміти контекст чи глибше відчувати текст.

4) Спрямованість на аудиторію: Вибір конкретних алюзій може бути спрямованим на певну

аудиторію, залежно від їхніх знань та культурного контексту.

5) Варіативність інтерпретації: Алюзії можуть мати кілька різних інтерпретацій, що залишає простір для обговорення та аналізу.

6) Відтінки та глибина: Використання алюзій може надавати тексту більші відтінки та глибину, дозволяючи читачеві розглядати його на різних рівнях.

7) Посилання на класичну літературу: Алюзії до класичних творів можуть надати тексту ретроспективний або вишуканий характер.

8) Сучасні алюзії: Автори також можуть використовувати алюзії до сучасних подій, щоб актуалізувати текст і робити його більш зрозумілим сучасній аудиторії.

9) Ігровий аспект: Деякі алюзії можуть бути внутрішніми гравцями, спільними для обмеженої аудиторії, що робить читання чи прослуховування тексту спеціальним досвідом для обраної групи читачів.

Наведемо загальні приклади алюзій з літератури:

• У творі «Уроки Шерлока Холмса» Артура Конана Дойла, головний герой Шерлок Холмс посилається на роботу Жюля Верна «Двадцять тисяч льє під водою», коли намагається розв'язати таємницю зникнення скарбу.

• У поемі «Одіссея» Гомера, Одіссей використовує алюзію до Кіклопа Поліфема, коли представляється як «Ніхто» («Ніхто не нападе на Поліфема!»).

• У романі «Великий Гетсбі» Френсіса Скотта Фіцджеральда, автор використовує алюзію до «Зеленого світла» на кінці опису Гетсбі, щоб символізувати недосяжність американської мрії.

• У вірші «Сонети до Шекспіра» Вільяма Шекспіра, поет посилається на літературних класиків, таких як Петрарку і Овідія, створюючи алюзії до їхніх творів.

• У романі «1984» Джорджа Оруелла, автор робить алюзії до творів Олдоса Гакслі «Відвідувачі» створюючи світ майбутнього, де влада маніпулює масами та контролює їх думки, що відображає теми тоталітаризму та обмеження свободи.

• «Він був справжнім Робінзоном Крузо»: Це може вказувати на особу, яка вміє виживати у важких умовах, так само як головний герой роману Даніеля Дефо «Робінзон Крузо».

Ці приклади показують, як автори використовують алюзії до інших творів або літературних фігур, щоб збагатити свої тексти і надати їм глибину та додатковий смисл.

«Схожий на Дон Кіхота»: Це може означати, що людина налаштована на романтичні або нереальні ідеали, схожі на головного героя роману Мігеля де Сервантеса «Дон Кіхот».

«Це твоя Ахіллесова п'ята»: Згадування Ахіллесової п'яти вказує на слабке місце або вразливість.

«Він був справжнім Робінзоном Крузо»: Це може вказувати на особу, яка вміє виживати у важких умовах, так само як головний герой роману Даніеля Дефо «Робінзон Крузо».

Алюзії додають текстам глибину, виразність та співвідношення з культурним спадком. Однак вони також можуть бути викликом для читачів, які не знайомі з контекстом, і вони можуть не розуміти всіх нюансів.

Розглянемо декілька відомих прикладів алюзій з корейської поезії першої половини XX-го століття:

• Звук «паллі-паллі» – у корейській мові термін «паллі (кор. 빨리)» означає «дуже швидко». Цей звук може бути використаний як алюзія на швидкість, бадьорість або інтенсивність подій.

• Буддійські вірші-прощення – алюзія на буддизм, який мав великий вплив на корейську культуру. Згадування буддійських молитов може вказувати на духовний аспект або релігійні аспекти життя.

Ці алюзії використовувалися корейськими поетами для створення багатогранних образів, підкреслення важливих моментів та зв'язків із культурною спадщиною. Алегорія може використовуватися для передачі глибоких ідей, моральних принципів та абстрактних концепцій через конкретні образи та сюжети.

У вірші Кім Соволя «Раніше не знав» алюзія використовується для підсилення почуття незнайомості автора з певними аспектами життя або досвіду. Автор стверджує, що колись він не знав про те, що «на небо місяць сходить круторогий», і це служить як символ його розвитку або знань. Місяць, у цьому контексті, може бути асоційований із смутком і таємничістю, що підкреслює зміни в сприйнятті автора.

«…На небо місяць сходить круторогий,
А я колись про це не знав нічого!..»
(*Переклад І.П. Бондаренко*)

Слова «я колись про це не знав нічого» надають відчуття навчання і самопізнання, а використання алюзії до місяця робить цей момент більш образним і виразним для читача.

У вірші «Світанок» Кім Соволя можна вбачати алюзію на образ або подію пов'язану зі світанком, який символізує новий початок, надію і світло

після ночі. Вірш описує момент світанку, коли нічні тіні починають розходитися, і сонце готується зійти. Але через внутрішню тугу і неврожайність цей світанок відчувається як момент смутку та роздумів. Ця алюзія до світанку може символізувати новий початок або надію, а також відображати внутрішні переживання та психологічний стан мовця вірша. Таким чином, алюзія на світанок може бути символічним елементом вірша, який вказує на боротьбу і надію на краще майбутнє, незважаючи на поточний стан справ. Аналогічно, «золоті брижі на ріці» можуть асоціюватися з чистотою та благополуччям, які поет прагне відновити або знайти в своєму житті. Крім того, алюзія на місяць і сльози може вказувати на пізнавання глибших почуттів і емоцій, які мовець раніше може бути ігнорував або не розумів. Це може бути символом особистого зростання і самопізнання.

У цілому, алюзія на світанок та інші образи у вірші допомагають створити багатогранний образ внутрішнього стану поет та його прагнення знайти світло та надію в своєму житті або житті цілої нації.

У наступному вірші Кім Соволя «Подушка з вишитими качками» алюзія у може бути пов'язана з вишитими качками на подушці, що символізує подружнє життя і спільність. Подушка з вишитими качками, яка зникла, може вказувати на розпад або втрату подружнього життя, а також на розчарування і розлучення. Вірш використовує алюзію на втрату і розчарування в подружньому житті, щоб висловити почуття самотності та нудьги автора. Зозуля, яка закувала, може бути алюзією на жінку чи кохану, яка може сумувати за минулими часами їхнього щасливого подружнього життя.

У цьому вірші алюзія використовується для підсилення почуття втрати і розчарування поета. Основні деталі алюзії включають:

• «Подушка з вишитими качками»: Ця подушка є символом подружнього життя та спільності. Вишиті качки можуть вказувати на щасливі моменти у подружньому житті мовця. Пропажа цієї подушки означає втрату чогось важливого і цінного для нього.

• «Строкатий місяць на підвіконні»: Місяць може виступати як символ ночі і спокою, а його строкатість може символізувати непостійність та зміни в житті автора.

• «Зозуля»: Зозуля, що закувала, може вказувати на різкі зміни в житті і відображати сум поета за минулими часами щасливого подружнього життя.

Алюзія в цьому вірші використовується для того, щоб підсилити почуття розпачу та самотності письменника, який втратив щось дуже важливе для себе і тепер спогади про минуле залишаються лише в спільному минулому.

Висновки. Алюзія виявляється надзвичайно важливою літературною фігурою в корейській поезії першої половини XX століття. Використання алюзій дозволяло поетам збагачувати свої твори шаром символізму та відсилань до культурних, історичних та літературних образів, що робило поезію багатшою та глибше проникливою.

Корейський поет початку XX-го століття Кім Соволь вдало використовував алюзії, щоб виразити своє ставлення до соціальних та політичних змін в їхній країні, а також відобразити свою індивідуальну творчу спадщину. Алюзії в поезії цього періоду були як способом вираження протесту та опору перед колонізаторами, так і способом збереження культурних історичних спадків корейського народу. Їхні твори стали своєрідними свідченнями часів та важливими пам'ятками корейської літератури.

Ця стаття підкреслює важливість алюзій як художнього засобу в поезії того часу, а також наголошує на їхній ролі у розвитку корейської літератури та її еволюційному процесі. Такий аналіз сприяє кращому розумінню творчості цих поетів і впливу їхньої поезії на суспільство. Однак, багато аспектів використання алюзій в корейській поезії залишаються для подальшого дослідження. Зокрема, можна розглядати різноманітні аспекти використання алюзій у різних поетичних напрямках та аналізувати їх вплив на формування культурної та літературної ідентичності Кореї.

Отже, стаття висвітлює важливість алюзії в корейській поезії першої половини XX століття та підкреслює її значення як художнього засобу в еволюційному процесі літератури. Розуміння використання алюзій допомагає краще оцінити творчість поетів та їхній внесок у корейську поезію того часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сучасна українська літературна мова : лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. АН УРСР І.К. Білодіда. Київ : *Наук. думка*, 1973. 439 с.

2. Антологія корейської поезії (I ст. до н.е. – XX ст.) / Заг. ред. Хо Сун чхоль. Укладачі: І. Бондаренко, Кім Суквон, Ю. Скрипник. Передмова: І. Бондаренко. Коментарі: І. Бондаренко, Ю. Скрипник. Біографічні відомо-

сті: Ю. Скрипник / Пер. з кор.: Болдескул Є., Бондаренко І., Жовтіс О., Кім Суквон, Скрипник Ю., Турков Г. та ін. Київ : *Видавничий дім Дмитра Бураго*, 2019. 804 с.

3. Білоус П.В. Теорія літератури: навч. посіб. Київ : *Академвидав*, 2013. 328 с.

4. Бондаренко І.П. Символізм і фольклорно-пісенна традиція в поезії Кім Соволя. *Діалог культур Кореї та країн СНД* : тексти доповідей міжнародної наукової конференції. Київ, КНУ імені Тараса Шевченка, 4–5 липня 2007 р. Сеул : Корейський університет, 2007. С. 52–75.

5. Жовтіс О.Л. Корейська література. Українська літературна енциклопедія. Київ : *Українська радянська енциклопедія ім. М.П. Бажана*, 1990. Т. 2. С. 564-566.

6. Кім Соволь. Ясний місяць. Лірика / Переклад, передм. та ком. І. Бондаренка. К. : *Грані-Т*, 2008. 368 с.

7. Література. Теорія. Методологія: Пер. з польськ. С. Яковенка. / Упор. і наук. ред. Д. Уліцької. К. : *Вид. дім «Києво-Могилянська академія»*, 2006. 543 с.

8. Літературознавчий словник-довідник: словник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К. : *Академія*, 2007. 752 с.

9. Сучасна корейська поезія: Кім Со Уоль. Кольоровий вітер: Збірка перекладів прозових та поетичних творів корейських літераторів / упоряд. Кім Сук Вон. Київ, 2003. С. 76–78.

10. Ткаченко А. Мистецтво слова (вступ до літературознавства): підручник для студ. гуманіт. спец. ВНЗ / А. Ткаченко. К. : *Правда Ярославичів*, 1998. 448 с.

11.Chung Chongwha. Modern Korean literature: an anthology, 1908-1965: London; New York: *Kegan Paul International*, 1995. P. 17–20.

12. Kim Donguk. History of Korean Literature. Tokyo, 1980. 257 p.

13. Kim Hŭng-gyu. Understanding Korean Literature. *ME Sharpe*, 1997. 231 p.

14. Kim U Chang. The situation of the Writers under Japanese colonialism. Korea Journal. 1976. Vol. 16. № 5. P. 4–15.

15. Peter H. Lee. A History of Korean Literature. Cambridge : *Cambridge UP*, 2003. 580 pp.

16. Peter H. Lee. Poems from Korea. Hawaii : *University Press of Hawaii*, 1974. 196 pp.

17. 김 윤 식, 김 현. 한국문학사. 서울, 1984. 342쪽.

УДК 811.111'37
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.45

ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОГО ФАНФІКШЕН

DIACHRONIC ASPECT OF INVESTIGATION OF THE ENGLISH FANFICTION

Станко Д.В.,
https://orcid.org/0000-0002-7858-8663
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Ужгородського національного університету

У статті висвітлюється діахронічний аспект дослідження англомовного фанфікшен як різновиду масової літератури в межах інтернет-лінгвістики. В лексикографічних джерелах термін «фанфікшен» визначається як різновид творчості шанувальників популярних творів мистецтва (так званого фан-арту в широкому сенсі цього слова), похідний літературний твір, заснований на якому-небудь оригінальному творі (як правило, літературному чи кінематографічному), що використовує його ідеї сюжету і (або) персонажів. Розвиток англомовного фанфікшену з 1960-х по 2000-і роки був дуже значним і динамічним. З появою перших фанфіків у 1960-х роках, цей жанр поступово набував популярності та впливу на літературну та культурну сферу. Протягом цього періоду, англомовний фанфікшен не тільки розвивався в більшій кількості та різноманітності, але й став більш організованим. З'явилися спеціалізовані веб-сайти та форуми, де фанфіки були публікувані, обговорювані та критикувалися. Це сприяло зростанню спільноти фанфікшену та залученню нових авторів та читачів. З плином часу, англомовний фанфікшен також став більш професійним і відповідав вищим стандартам якості. Автори стали більш уважними до мовних засобів та стилістичних прийомів, використовуючи їх для створення більш складних та глибоких історій. Також з'явилися конкурси та нагороди для найкращих фанфіків, що сприяло підвищенню якості творів та мотивувало авторів до подальшого розвитку. Значний вплив на розвиток англомовного фанфікшену мав і технологічний прогрес. З появою Інтернету та соціальних медіа, фанфіки стали більш доступними та широко поширеними. Це дозволило авторам з усього світу

об'єднатися в онлайн-спільноти, обмінюватися ідеями та публікувати свої твори. Перспективу цього дослідження вбачаємо в аналізі стилістичних особливостей англомовних фанфіків.

Ключові слова: діахронія, жанр, інтернет-лінгвістика, масова література, фанфікшен.

The article highlights the diachronic aspect of the study of English fan fiction as a type of mass literature within the framework of Internet linguistics. In lexicographic sources, the term "fan fiction" is defined as a type of creativity of fans of popular works of art (so-called fan art in the broadest sense of the word), a derivative literary work based on some original work (usually literary or cinematic) that uses its plot ideas and (or) characters. The development of English fan fiction from the 1960s to the 2000s was very significant and dynamic. With the appearance of the first fan fiction in the 1960s, this genre gradually gained popularity and influence in the literary and cultural sphere. During this period, English fanfiction not only developed in greater quantity and variety, but also became more organized. Specialized websites and forums appeared where fan fiction was published, discussed and criticized. This contributed to the growth of the fanfiction community and the attraction of new authors and readers. Over time, English fanfiction also became more professional and met higher quality standards. Authors became more attentive to linguistic means and stylistic techniques, using them to create more complex and deep stories. Competitions and awards for the best fan fictions also appeared, which contributed to the improvement of the quality of works and motivated authors to further development. Technological progress also had a significant impact on the development of English fan fiction. With the advent of the Internet and social media, fan fiction has become more accessible and widespread. This allowed authors from all over the world to join online communities, exchange ideas and publish their works. The perspective of this research can be seen in the analysis of stylistic features of English fan fiction.

Key words: diachrony, genre, internet linguistics, mass literature, fan fiction.

Постановка проблеми. Англомовний фанфікшен є цікавим об'єктом дослідження для лінгвістів з декількох причин. По-перше, він використовує мовні засоби для створення нових історій та розвитку вже існуючих персонажів. Лінгвісти можуть вивчати, як автори фанфікшену використовують лексику, граматику, стилістичні прийоми та інші мовні засоби для передачі своїх ідей та емоцій. Вони можуть досліджувати, як мовні засоби варіюються в залежності від жанру, настрою, персонажів тощо. По-друге, фанфікшен має активну спільноту шанувальників, які обговорюють, коментують та аналізують різні аспекти фанфікшену. Лінгвісти можуть досліджувати мовні практики та конвенції, які розвиваються в цій спільноті, такі як спеціальні терміни, жаргон, абревіатури тощо, розглядати фанфікшен як мегатекстову структуру. По-третє, фанфікшен дає можливість досліджувати творчий процес авторів, які створюють нові історії та розвивають персонажів. Таким чином, англомовний фанфікшен є цікавим об'єктом дослідження для лінгвістів, оскільки він дозволяє вивчати мовні засоби, спільноту, культурний контекст та творчий процес, пов'язаний з цим жанром літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В лексикографічних джерелах термін «фанфікшен» визначається як різновид творчості шанувальників популярних творів мистецтва (так званого фан-арту в широкому сенсі цього слова), похідний літературний твір, заснований на якому-небудь оригінальному творі (як правило, літературному чи кінематографічному), що використовує його ідеї сюжету і (або) персонажів. Фанфікшен може являти собою продовження, передісторію, пародію, «альтернативний всесвіт», кросовер (тобто «переплетення» кількох творів), і так далі. Інший варіант визначення зазначеного терміну – жанр масової літератури, створеної за мотивами художнього твору фанатом цього твору, які не переслідують комерційні цілі та призначені для читання іншими фанатами [6]. В англомовних словниках фіксуємо такі дефініції:

"*fan fiction – stories involving popular fictional characters that are written by fans and often posted on the Internet*" [11];

"*fan fiction – a type of literature, usually written on the internet, by people who admire a particular novel, film, etc., with characters taken from these stories*" [12];

"*fan fiction – stories written about TV, film, or book characters by their fans (people who admire th em)*" [13];

"*fan fiction – fiction written by a fan of, and involving characters featured in, a particular film, television series, etc*" [14].

Спільним у них є чотири основні семи: що (stories, a type of literature, fiction), автор (written by fans, by people who admire a particular novel, film, etc), який (involving popular fictional characters, about TV, film, or book characters, involving charact ers featured in, a particular film, television series), де (often posted on the Internet).

Схожа структура лексичного значення аналізованого терміну у тлумачних словниках свідчить про усталеність фанфікшену як літературного жанру зі специфічними рисами в англомовному соціумі.

Вивчення фанфіку дослідниками різних сфер почалося в 1980-х роках, а в 1990-х роках набуло більшого поширення. У 1992 році Х. Дженкінс опублікував свою монографію «Текстові бра-

коньєри: телевізійні шанувальники та культура співучасті», а К. Бекон-Сміт написала працю «Підприємливі жінки: телевізійний фандом і створення популярного міфу». Генрі Дженкінс визначив фанфік як культуру «текстових браконьєрів», які несуть значення та образи канонічних творів для створення величезної кількості інших текстів різного типу та статусу [8].

Ранні роботи про фанфіки часто розглядали це явище з гендерної точки зору, оскільки практика фанфіку переважно жіноча. Найпоширенішим джерелом для дослідження фанфіків були фандомні матеріали з популярних на той час телесеріалів. Основним фокусом дослідження фандомів були практики та цінності їх учасників, характеристики фана як особистості, а також відмінні риси культури, яку створили учасники фандомів. Переважна більшість наукових робіт про фанфіки опубліковано в країнах ЄС та США. У них, зокрема, феномен фанфіку досліджувався як феномен культури [7; 9], соціокультурний феномен [10], комплексний соціокультурний феномен [1; 2; 3], спеціальний літературний твір [4; 5].

Постановка завдання. *Мета* роботи полягає у висвітленні діахронічного аспекту дослідження англомовного фанфікшен.

Виклад основного матеріалу. Діахронічний аспект дослідження англомовного фанфікшену включає в себе вивчення та аналіз змін, які відбуваються в цій галузі протягом часу. Дослідження в діахронічному аспекті дозволяє розглядати зміни в фанфікшені з плином часу, виявляти тенденції та еволюцію цього жанру. Так, наприклад, можна вивчати зміни від популярних тематик та персонажів до нових трендів і технологій, які впливають на творення фанфікшену.

Дослідження діахронічного аспекту англомовного фанфікшену також може включати вивчення змін у мовній практиці, використання лексики та стилістичних прийомів у фанфікшені протягом часу, наприклад, зміни в способах опису персонажів, наборів слів та фраз, а також використання мовних засобів для вираження емоцій та настрою.

Крім цього, дослідження діахронічного аспекту англомовного фанфікшену може допомогти розуміти, як цей жанр розвивається та змінюється з плином часу, і які фактори впливають на його розвиток. Відстеження змін у фанфікшені може також допомогти прогнозувати майбутні тенденції та розвиток цього жанру.

Англомовний фанфікшен має довгу історію розвитку, яка починається з появи фанфікшену як жанру взагалі. Перші відомості про фанфікшен з'явилися в 1960-х роках у США, коли популярні телесеріали та комікси надихали фанатів писати власні історії з улюбленими персонажами. За словами дослідників, перші фанфіки були опубліковані в журналі "Spockanalia", який був присвячений популярному серіалу «Зоряний шлях» [6]. Фанати цієї культової кіносаги почали творити свої історії на основі персонажів та уявного світу створеного Джорджем Лукасом.

У 1960-х роках інтернет ще не існував, тому фанфіки розповсюджувалися головним чином ручним способом. Фанати друкували свої історії або розмножували їх на ксероксі та поширювали серед інших фанатів на зустрічах, конвентах або поштою.

Перші фанфіки зазвичай сфокусовані на персонажах з улюблених книг або фільмів. Фанати хотіли створити нові пригоди, розкрити деталі життя або розвинути характери героїв.

Фанати експериментували з альтернативними сценаріями та сюжетними лініями. Вони переписували події з оригінальних матеріалів або створювали зовсім нові історії, де персонажі відігравали ролі, відмінні від оригінальних. Фанати обмінювалися своїми фанфіками, коментарями та порадами з іншими фанатами, що створювало активну спільноту творчості [5].

Перші фанфіки в США 1960-х років відіграли важливу роль у розвитку фандому та створенні культурного явища, яке ми сьогодні знаємо як фанфікшен. Вони стали поштовхом для подальшого зростання та розширення фанфіксової спільноти.

У 1970-х роках фанфікшен став більш популярним серед фанатів різних фільмів, телесеріалів та коміксів. У цей період з'явилися перші фан-журнали, де фанати могли публікувати свої історії та обговорювати їх з іншими фанатами. У цей період фанфікшен у США продовжував розвиватися, але зазнавав деяких змін і нових особливостей. Ось деякі з них:

Зростання популярності жанру фантазії. У 1970-х роках, жанр фантазії почав набувати все більшої популярності, що вплинуло на зміст і напрям фанфікшену. Фанати почали творити історії, що базуються на фентезійних світах і персонажах, таких як «Володар перснів» Дж.Р.Р. Толкіна або «Хроніки Нарнії» К.С. Льюїса.

Поява фанзінів. У 1970-х роках з'явилися перші фанзіни – невеликі видання, створені фанатами, які містили фанфікшен, рецензії, малюнки та інші матеріали, пов'язані з улюбленими книгами, фільмами або телесеріалами. Фанзіни стали засобом спілкування та обміну творчими ідеями між фанатами.

Більша розмаїтість жанрів. У 1970-х роках, фанфікшен почав охоплювати більшу розмаїтість жанрів, включаючи наукову фантастику, детективи, романи про пригоди та інші. Фанати не обмежувалися лише одним улюбленим жанром, а творили історії в різних стилях та напрямках.

Більша увага до деталей. В 1970-х роках, фанати стали більше уваги приділяти деталям і персонажам в своїх фанфіках. Вони намагалися зберегти характери персонажів, відтворити стиль письма автора оригінального твору та дотримуватися логіки уявного світу.

Розвиток фанфікшенових спільнот. У 1970-х роках, фанфікшенові спільноти продовжували зростати та розвиватися. Фанати об'єднувалися на конвентах, зустрічах та через поштову кореспонденцію, щоб обмінюватися своїми творами, дискутувати про улюблені книги та фільми, а також взаємодіяти з іншими фанатами [6].

Перший офіційний фанфікшен. У 1976 році, Джордж Лукас випустив роман «Зоряні війни: Смерть з далекої-далекої далекості» (*Star Wars: From the Adventures of Luke Skywalker*), який був адаптацією першого фільму «Зоряні війни». Цей роман вважається одним з перших офіційних фанфіків, оскільки був написаний на основі фільму, але не є оригінальним матеріалом.

Фанфікшен у 1970–80х роках продовжував рости, привертаючи все більше фанатів і стаючи все більш розповсюдженим явищем. Цей період відіграв важливу роль у формуванні фанфікшенової спільноти та розвитку цього жанру.

У 1990-х роках з'явилися перші сайти з фанфікшеном, які дозволяли фанатам публікувати свої історії в Інтернеті. З цього часу фанфікшен став ще більш популярним та розповсюдженим, з'явилися нові жанри та тематики, а також було створено велику кількість сайтів та форумів, де фанати могли обговорювати свої історії та спілкуватися між собою [3].

Зростання популярності та доступності Інтернету в 1990-х роках суттєво вплинуло на розвиток фанфікшенових спільнот. Фанати почали створювати веб-сайти, форуми та списки розсилки, де обмінювалися своїми творами та взаємодіяли з іншими фанатами. Інтернет став важливим інструментом для поширення та збереження фанфікшену.

У 1990-х роках популярні серіали, такі як «Зоряний шлях: Наступне покоління» та «Секретні матеріали», стали джерелом натхнення для багатьох фанфікшенів. Фанати творили історії, що розширювали та доповнювали сюжети цих серіалів, а також писали альтернативні версії подій.

У 1990-х роках фанфікшен почав охоплювати ще більшу розмаїтість жанрів. Фанати творили історії у жанрах наукової фантастики, фентезі, детективу, романтики та інших. Це дозволяло фанатам виражати свою творчість та інтереси у різних напрямках.

Крім цього, у 1990-х роках почали з'являтися спеціалізовані веб-сайти та архіви, де фанати могли публікувати та зберігати свої фанфіки. Це дозволяло ширшому колу людей знайти та прочитати творчість фанатів. Архіви фанфікшен – це онлайн-платформи або веб-сайти, де фанати можуть публікувати свої творчі роботи, такі як фанфіки. Архіви фанфіків надають можливість фанатам ділитися своїми творчими роботами з іншими прихильниками того ж всесвіту або персонажів, а також зберігати та відшуковувати фанфіки, які їх цікавлять. Вони можуть містити фанфіки з різних жанрів, тематик, парінгів та рейтингів.

Таким чином, у 1990-х роках фанфікшен став все більш популярним явищем. Багато фанатів активно писали та публікували свої фанфіки, а також обговорювали їх на форумах та інших фанфікшенових спільнотах [3].

У 2000-х роках фанфікшен продовжував розвиватися та змінюватися, але з'явилися також нові виклики та можливості для фанатів. Наведемо деякі особливості фанфікшену у цей період:

Поява соціальних мереж. З появою соціальних мереж, таких як *LiveJournal, Tumblr* та *Wattpad*, фанати отримали нові платформи для поширення своїх творів та взаємодії з іншими фанатами. Вони могли створювати свої профілі, ділитися фанфіками, обговорювати улюблені твори та знаходити нових фанатів.

Розвиток фанфікшенових архівів. У 2000-х роках з'явилися спеціалізовані фанфікшенові архіви, такі як FanFiction.net та Archive of Our Own (AO3), де фанати могли публікувати свої твори та знаходити інші фанфіки для читання. Ці архіви дозволяли фанатам зібрати та організувати свої фанфікшенові твори в одному місці.

Розширення жанрів та універсумів. У 2000-х роках фанфікшен продовжував охоплювати більшу розмаїтість жанрів та універсумів. Фанати писали фанфіки на основі відомих книг, фільмів, серіалів, коміксів та відеоігор, а також експериментували з синергією різних універсумів та створювали кросовери.

Зростання популярності фанфікшену у медіа. У 2000-х роках фанфікшен отримав більшу визнаність та увагу в медіа-середовищі. Наприклад, популярний серіал «Надприроднє» активно співп-

рацював з фанатами, організовуючи конкурси фанфіків та інші події. Це сприяло популяризації фанфікшену серед ширшої аудиторії.

Разом з розвитком фанфікшену у 2000-х роках з'явилися також виклики та обмеження. Деякі автори та видавництва стали більш обережними щодо використання їхніх персонажів та універсумів у фанфіках, вводячи правила з використанням та розміщенням фанфіків. Деякі автори також висловлювали занепокоєння стосовно плагіату та незаконного використання їхніх творів у фанфіках [10].

У цілому, фанфікшен у 2000-х роках продовжував рости та змінюватися, надаючи фанатам можливість виразити свою творчість, зустрітися з іншими фанатами та навіть залучитися до медіа-процесів.

Сьогодні англомовний фанфікшен є дуже розповсюдженим та популярним жанром, який охоплює різні тематики та жанри, від фентезі та наукової фантастики до романтики та еротики. Фанфікери з усього світу пишуть і публікують свої історії в Інтернеті, де їх можуть прочитати тисячі фанатів. Багато фанфікерів також беруть участь у конкурсах та фестивалях, де вони можуть показати свої творчі здібності та зустрітися з іншими фанатами.

Висновки. Розвиток англомовного фанфікшену з 1960-х по 2000-і роки був дуже значним і динамічним. З появою перших фанфіків у 1960-х роках, цей жанр поступово набував популярності та впливу на літературну та культурну сферу.

Протягом цього періоду, англомовний фанфікшен не тільки розвивався в більшій кількості та різноманітності, але й став більш організованим. З'явилися спеціалізовані веб-сайти та форуми, де фанфіки були публікувані, обговорювані та критикувалися. Це сприяло зростанню спільноти фанфікшену та залученню нових авторів та читачів.

З плином часу, англомовний фанфікшен також став більш професійним і відповідав вищим стандартам якості. Автори стали більш уважними до мовних засобів та стилістичних прийомів, використовуючи їх для створення більш складних та глибоких історій. Також з'явилися конкурси та нагороди для найкращих фанфіків, що сприяло підвищенню якості творів та мотивувало авторів до подальшого розвитку. Значний вплив на розвиток англомовного фанфікшену мав і технологічний прогрес. З появою Інтернету та соціальних медіа, фанфіки стали більш доступними та широко поширеними. Це дозволило авторам з усього світу об'єднатися в онлайн-спільноти, обмінюватися ідеями та публікувати свої твори.

Перспективу цього дослідження вбачаємо в аналізі стилістичних особливостей англомовних фанфіків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Black R. W. Access and Affiliation : The Literacy and Composition Practices of English-Language Learners in an Online Fanfiction Community. Journal of Adolescent & Adult Literacy. 2005. Vol. 49 (2). P. 118–128.

2. Bronwen T. What Is Fanfiction and Why Are People Saying Such Nice Things about It? Story Worlds : A Journal of Narrative Studies. 2011. Vol. 3. P. 1–24.

3. Busse K. Work in Progress / K. Busse, K. Hellekson. Fan Fiction And Fan Communities in the Age of the Internet. Jefferson, North Carolina : Mc Farland & Company, 2006. P. 5–32.

4. Derecho A. Archontic literature : A definition, a history and several theories of fan fiction. Fan fiction and fan communities in the age of the Internet. Jefferson, North Carolina : Mc Farland & Company, 2006. P. 61–78.

5. Driscoll C. One true pairing : the romance of pornography and the pornography of romance. Fan fiction and fan communities in the age of the Internet. Jefferson, North Carolina : Mc Farland & Company, 2006. P. 79–98.

6. Fanfiction. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Fan_fiction (дата звернення: 10.02.2023).

7. Fiske J. The cultural economy of fandom. The adoring audience. Fan culture and popular media. London : Routledge, 1992. P. 30–49.

8. Jenkins H. Textual poachers: Television fans and participatory culture. London: Routledge, 1992. 424 p.

9. Grossberg L. The affective sensibility of fandom. The adoring audience. Fan culture and popular media. London : Routledge, 1992. P. 50–65.

10. Pugh S. The democratic genre. Fan fiction in a literary context / S. Pugh. Brigend, UK : Seren Books, 2005. 282 p.

11. Cambridge dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org (дата звернення: 10.02.2023).

12. Collins dictionary. URL: https://www.collinsdictionary.com (дата звернення: 10.02.2023).

13. Oxford dictionary. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com (дата звернення: 10.02.2023).

14. Webster's dictionary. URL: https://www.merriam-webster.com/ (дата звернення: 10.02.2023).

УДК 811.111’22’42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.46

ЗАСОБИ МУЛЬТИМОДАЛЬНОГО СИНТАКСИСУ У СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ РЕКЛАМІ

MEANS OF MULTIMODAL SYNTAXIN MODERN ENGLISH ADVERTISEMENTS

Макарук Л. Л.
orcid.org/0000-0002-8988-2753
доктор філологічних наук,
професор кафедри прикладної лінгвістики
Волинський національний університет
імені Лесі Українки

Анотація. Статтю присвячено дослідженню сучасного мультимодального синтаксису на матеріалі англомовної реклами. Корпус ілюстративного матеріалу свідчить, що сучасні комуніканти послуговуються не лише вербальними засобами, але й широким спектром невербальних одиниць. Продемонстровано, що невербальні складники є повноцінними одиницями, які здатні заміщувати низку альтернативних одиниць. Обґрунтовано, що невербальні засоби не поступаються вербальним еквівалентам, а навпаки, сприяють значно швидшому сприйняттю, а відтак і запам’ятовуванню.

Доведено, що представлені мультимодальні синтаксичні конструкції можуть мати кілька способів дешифрувань, які залежать від потенційних комунікантів. Наведені приклади свідчать, що важливу роль у таких реченнях відграють знаки пунктуації. Крім того, досить затребуваними і часто використовуваними є арифметичні знаки. Існують також конструкції, у яких послуговуються не лише зображеннями та арифметичними знаками, а й кодифікованими лексемами. Окреслено, що на відміну від традиційного синтаксису, мультимодальний на разі не має усталених правил, відповідно до яких відбуваються процеси шифрування та дешифрування інформації. На відміну від існуючих загальноприйнятих стратегій будови класичних англомовних речень, мультимодальні мають довільну будову. Частина таких речень є повними, частина – неповними та змушують реципієнтів домислювати інформацію. Виявлено, що мультимодальні синтаксичні конструкції можуть мати кілька варіантів дешифрування. Це залежить від реципієнтів. Значну частину інформації репрезентують невербальними складниками фотографічного чи малюнкового характеру. Спостерігаємо різні комбінації та різні послідовності розміщення елементів, сукупність яких уможливлює формування повноцінних мультимодальних синтаксичних конструкцій.

Ключові слова: мультимодальна лексема, мультимодальна синтаксична конструкція, засіб, знак.

This article is devoted to the study of multimodal lexical units and syntactic constructions. Taking into account the illustrative material which has been analysed, it has been identified that a certain portion of modern English-language lexical units as well as syntactic constructions have changed its status from monomodal to multimodal. Information revolution served as a key reason for that and made it possible to implement communication transformations at all levels, from graphic to textual. It has been shown that the number of non-verbal devices which are included in a single syntactic construction is not fixed, and varies in each case. Among these constructions there are some in which there is only one component of a non-verbal nature, or several within one lexical unit or a syntactic construction in general. Those which do not contain any verbal components have also been identified. The choice of a non-verbal unit which is appropriate in each case is determined by the subject and primarily corresponds to the content of the text. A number of non-verbal units which were identified in the corpus of the exemplifying material are very similar to the substituted lexical unit. This technique is used to ensure comprehensibility of an advertisement. It should also be noted that the multimodal lexeme often includes one non-verbal component which reflects the full name of the product which is being advertised. This indicates a change in semiotic paradigms and the need to rethink existing approaches to the consideration of signs and sign systems. On the basis of the examples which have been analysed, we have a reason to conclude that multimodal lexemes are units which are formed by combining exclusively non-verbal units which correspond in form to the codified alphabetic graphemes; or verbal codified graphemes and nonverbal ones which combination forms a unit which differs from the classical one. It has been identified that multimodal syntactic constructions can have several options for deciphering. It depends on recipients. The majority of information can be represented through non-verbal means of photo and picture nature. There are different sequences of elements but it doesn’t influence the formation of proper multimodal syntactic constructions.

Key words: multimodal lexeme, multimodal syntactic construction, device, sign.

Постановка проблеми. У сучасній англомовній рекламі, як і в масмедійних текстах нерекламного характеру натрапляємо на складні мультимодальні синтаксичні конструкції до складу яких входять гетерогенні компоненти, зокрема: світлини, зображення, математичні символи й вербалізатори. Мультимодальне речення такого типу зрозуміти складно, на відміну від низки тих, які були ґрунтовно проаналізовані нами у попередніх розвідках [2].

Принагідно зауважимо, що ми неодноразово акцентували увагу на мультимодальних синтаксичних реченнях, прочитання яких становить певні труднощі. Однак аналізовані синтаксичні конструкції на рис. 1 та 2 – найбільш незрозумілі та вимагають від читачів ґрунтовних фонових

знань, які сприятимуть належному розумінню змісту. У цьому випадку розкрити суть таких речень допомагають наявні вербалізатори, які дешифрують зміст.

Реклама перебувала у фокусі уваги вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких – Т. Кейко [6], Г. Кук [5] Н. Лиса [1], Л. Макарук [2–4] та ін., однак належної уваги мультимодальним синтаксичним конструкціям в англомовній рекламі приділено не було, що й зумовлює *актуальність* дослідження.

Мета роботи полягає в полівекторному аналізі засобів, які використовують для продукування синтаксичних конструкцій в англомовній рекламі

Виклад основного матеріалу дослідження. Арифметичні знаки слугують елементами рівноваги та протиставлення, а також показують результат – та *x* – є засобами формування математичної рівності, у якій також використано =, яке виступає її структурним елементом, але у цьому випадку є складником, який прокладає прямий шлях до висновку. Це можна також трактувати як мультимодальне речення, яке уподібнюється математичній рівності.

Мультимодальне речення на рис. 3 змушує читачів мимоволі задуматися, про що йтиметься, адже воно не містить жодного вербального компонента. Особливий спосіб подачі матеріалу не дає змоги читачеві одразу зрозуміти, що закодовано на рисунках. Вербальний супровід частково реалізує думку, що таким чином компанія репрезентує свій бренд й показує особливий спосіб спілкування з клієнтами.

Рис. 4, крім вербального тексту, містить додаткові риски, які не впливають на зміст повідомлення, але є його невід'ємними структурними елементами.

Наступний приклад на рис. 5 містить математичний знак +. Замість лексеми *plus* використано арифметичний символ, який, з одного боку, можна ввважати засобом компресії матеріалу, з іншого, декоративним елементом, альтернативою до невикористаного вербального складника.

Рис. 6 уміщує дужки, що надають реченню мультимодальних ознак. Уважне прочитання такого речення дає підстави стверджувати, що у цьому конкретному випадку інформація, вміщена у дужках, другорядна, оскільки обрана

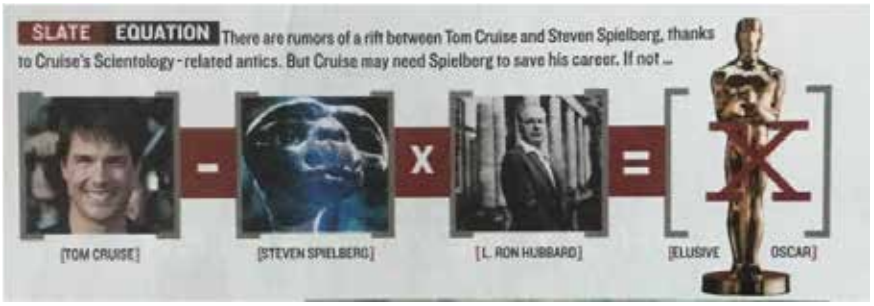

Рис. 1 [2, с. 8]

Рис. 2 [1, с. 4]

Рис. 3 [8, с. 132]

Рис. 4 [8, с. 132]

Рис. 5 [5, с. 43]

Рис. 6 [5, с. 43]

тактика з дужками дає змогу прочитати це речення двояко: *The Death (and Birth) of Europe.* або *The Death of Europe.*

На відміну від рис. 6, для мультимодальних речень, уміщених на рис. 7 й 8, не припустимим є двояке прочитання, оскільки цих два блоки додатково підкріплені дужками, тому жодна частина речення не може вважатися другорядною або менш важливою. У цих випадках, навпаки, дужки сприяють акцентуванню уваги й змушують задуматися над обраною авторами стратегією подачі матеріалу.

Рис. 9 належить, на перший погляд, до розряду звичних. Однак диференційною складовою цього речення є колір. Одне речення виконане за допомогою двох кольорів, але одного розміру шрифта. Найважливіша частина виконана білим кольором. Це теж своєрідна техніка акцентування уваги.

Рис. 10 містить текст із кількох речень. Як бачимо, одне з них належить до мультимодальних, оскільки складається з одного зображення. Це реклама автомобіля. Вочевидь, що його дешифрування залежить від реципієнта, але цілком зрозумілим є те, що цей процес не обійдеться принаймні без назви транспортного засобу *Shell*.

Рис. 11 й 12 є частинами одного і того ж рекламного блоку. Представлені речення також є мультимодальними завдяки входженню до їхньої структури знаків більше й менше (рис. 11) та надання особливих спецефектів написаним літерам (рис. 12). Зміст речень цілком зрозумілий без цих знаків. Їх можна не враховувати при дешифруванні змісту. Проте вони, як і дужки, сигналізують початок та кінець речення.

Вдавшись до аналізу рекламного блоку, розуміємо причини «підсвічення» літер, надання їм певних особливстей. Цей крок зумовлений тим, що рекламу присвячено новій моделі телевізора *Samsung*, який, за словами рекламодавців, має цифровий звук, високу роздільну можливість та здатен транслювати високоякісні зображення.

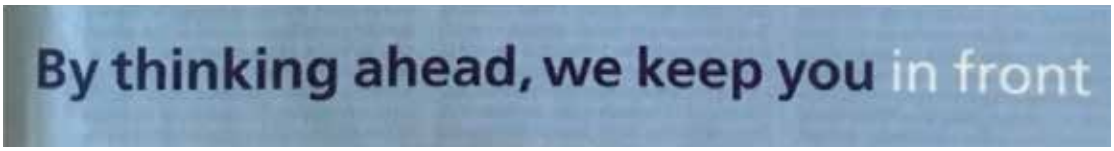

Рис. 7 [7, с. 25]

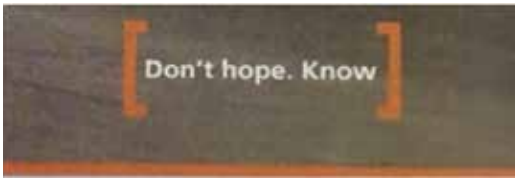

Рис. 8 [7, с. 25]

Рис. 9 [6, с. 92]

Рис. 10 [4, с. 60]

Рис. 11 [4, с. 60]

Рис. 12 [3, с. 12]

Спецефекти телевізора екстрапольовані на літери, які виблискуючи, умовно сполучаються між собою, створюють відчуття єдності та неподільності.

Ураховуючи проаналізовані вище приклади, серед мультимодальних синтаксичних конструкцій диференціюємо: гомогенні та гетерогенні. До першого типу належать ті, які складаються з вербальних складників та знаків пунктуації або з невербальних складників, які входять до однієї знакової системи. До другого зараховуємо ті, що утворені шляхом поєднання різних знакових систем. Їх формують вербальні та невербальні засоби, або ж виключно невербальні, утворені шляхом сполучення різних невербальних модусів [2].

Гетерогенні конструкції поділяємо на чотири групи: мультимодальні синтаксичні конструкції, що ґрунтуються на вербальному модусі; мультимодальні синтаксичні конструкції, що ґрунтуються на невербальному модусі (модусах); мультимодальні синтаксичні конструкції, що ґрунтуються на вербальному модусі з використанням спецефектів, що здатні трансформувати семантику; мультимодальні синтаксичні конструкції, що ґрунтуються на кількох невербальних модусах (без жодного вербального складника) [2].

Висновки. Отже, як бачимо, мультимодальні синтаксичні конструкції полікомпонентні та гетерогенні. Вони складаються з різних складників, які максимально «наближують» їх до типових вербальних. Більшість з них, побудована шляхом комбінації вербального модусу із залученням принаймні одного чи кількох компонентів невербальної природи. Загалом, не існує жодних обмежень щодо складників, завдяки яким формуються такі синтаксичні конструкції. Як бачимо, їх кількість варіюється та залежить від конкретної мети, яку переслідує продуцент.

Перспективними вважаємо подальші дослідження спрямовані на вивчення реклами, у процесі продукування якої використовують невербальні та паравербальні складники й вияв можливих способів сполучуваності різних одиниць, сукупність яких утворює повноцінні мультимодальні речення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лиса Н. С. Англійські рекламні знаки: особливості мовної реалізації. *Іноземна філологія*. 2001. Вип. 112. С. 127–133.

2. Макарук Л. Л. Мультимодальність сучасного англомовного масмедійного комунікативного простору : дис. докт. філол. наук: спец. 10.02.04; Запорізький національний університет. Луцьк, Запоріжжя, 2019. 635 с.

3. Макарук Л. Л. Засоби та прийоми лінгвальної гри у сучасній англійській мові. *Наукові записки*. Серія «Філологічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / відп. ред. проф. Г. В. Самойленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2014. Кн. 1. С. 142–148.

4. Макарук Л. Л. Невербальні та паралінгвальні семіотичні ресурси у лінгвістичних студіях XX–XXI століть: прикладний аспект. *Закарпатські філологічні студії*: зб. наук. праць. Ужгородський національний університет. Ужгород, 2018. № 5. С. 66–72.

5. Cook G. The Discourse of Advertising. 2nd ed. London : Routledge, 2001. 256 p.

6. Keiko T. Advertising Language. A Pragmatic Approach to Advertisements in Britain@Japan; London@New York. Printed@bound in Great Britain by T. J. International Ltd. Padstow; Cornwall, 1999. 148 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Newsweek. 2002. No. 10. September, 2. 68 p
2. Newsweek. 2006. No. 21. August, 7. 62 p.
3. Newsweek. 2006. No. 26. June, 26. 68 p.
4. Newsweek. 2006. Vol. CXLVIII. No. 21. November, 20. 89 p.
5. Newsweek. 2006–2007. December/January, 25–1. 62 p.
6. The Economist. 2005. No. 8428. Vol. 375. May/June, 28–3. 102 p
7. The Economist. 2007. No. 8525. Vol. 383. April, 21–27. 102 p.
8. The Economist. 2015. No. 8923. Vol. 414. January/February, 21–6. 74 p.

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 27
Том 2

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Оксана Молодецька*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 27,74. Замов. № 0523/310. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.